YANKI FANUSU KAVRAMI ODAĞINDA SIKILAŞAN SAFLAR, YOK OLAN FARKLILIKLAR VE ÖTEKİ PROBLEMİ: SOSYAL MEDYA KAMUSAL ALANI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Bahar BALCI AYDOĞAN

Doktora Tezi
Gazetecilik Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Hüseyin KÖSE
2022
Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI

Bahar BALCI AYDOĞAN

YANKI FANUSU KAVRAMI ODAĞINDA SIKILAŞAN SAFLAR, YOK OLAN FARKLILIKLAR VE ÖTEKİ PROBLEMİ: SOSYAL MEDYA KAMUSAL ALANI ÜZERİNE BİR İNCELEME

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Hüseyin KÖSE

ERZURUM-2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "**YANKI FANUSU KAVRAMI ODAĞINDA SIKILAŞAN SAFLAR, YOK OLAN FARKLILIKLAR VE ÖTEKİ PROBLEMİ: SOSYAL MEDYA KAMUSAL ALANI ÜZERİNE BİR İNCELEME**" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay,** patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

[07.06.2022]

[Bahar BALCI AYDOĞAN]

---

* **LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü tezle ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir**.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Hüseyin KÖSE danışmanlığında, Bahar BALCI AYDOĞAN tarafından hazırlanan bu çalışma 07/06/2022 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Gazetecilik Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Ömer ÖZER	İmza:
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Hüseyin KÖSE	İmza:
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Derya ÖCAL	İmza:
Jüri Üyesi	: Doç. Dr. Gülsüm ÇALIŞIR	İmza:
Jüri Üyesi	: Dr. Öğr. Üyesi Gülhanım KARAOĞLU	İmza:

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **V**
ABSTRACT ..... **VI**
KISALTMALAR DİZİNİ ..... **VII**
GÖRSELLER DİZİNİ ..... **VIII**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **XII**
ÖNSÖZ ..... **XIII**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
FELSEFEDE VE SOSYAL TEORİDE "ÖTEKİ" PROBLEMİ

1.1. MODERN DÜŞÜNCEDE ÖZNE VE "ÖTEKİ": KARŞITLIKLAR, İKİLEMLER, GERİLİMLER **10**
1.1.1. Descartes ve Öteki Düşünce 13
1.1.2. Hegel ve Öteki Diyalektiği 20
1.1.3. Kant, Aydınlanma ve Öteki 28
1.1.4. Heidegger'de Özne ve Öteki 33
1.1.5. Sartre ve Cehennemi İmleyen "Başkaları" 37
1.1.6. Foucault'da İktidar, Özne ve Ötekiler 42
1.2. MODERN SONRASI DÜŞÜNCEDE ÖZNE VE "ÖTEKİ": ÇÖZÜMLER, KESİŞMELER, UZLAŞILAR **51**
1.2.1. Claude Lévi-Strauss ve Kültürel Yapıda Avrupa-Merkezli Düşüncenin Çöküşü 53
1.2.2. Frankfurt Okulu ve Tümele Karşı Tikelin Savunusu 59
1.2.3. Lacan ve Büyük Öteki'ye Karşı objet petit à'nın Konumlandırışı 64
1.2.4. Levinas'ta "Özne", "Öteki" ve "Üçüncü Taraf" 70
1.2.5. Gilles Deleuze'de Öteki Sorununun Çözümü ve "Rizomatik Alan" 77
1.2.6. Zygmunt Bauman ve Modern Özne'nin Kritiği 84
1.2.7. Jurgen Habermas ve "Öteki ile Yaşamak" 89

1.2.8. Jacques Derrida ve Modern Öznenin Yapısökümü 93
1.3. TEORİK YAKLAŞIMLARIN ÖTEKİLİK KAVRAYIŞI: GENEL DEĞERLENDİRME 101

İKİNCİ BÖLÜM
MEDYA-KAMUOYU-DEMOKRASİ İLİŞKİSİ, SOSYAL MEDYA KAMUSAL ALANI VE "YANKI FANUSU" KAVRAMI

2.1. MEDYA VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ 116
2.2. MEDYA VE KAMUOYU İLİŞKİSİ 122
2.3. YANKI FANUSU KAVRAMI, KAMUSAL ALAN VE MEDYA 126
2.3.1. "Yankı Fanusu/Etkisi" Kavramı 128
2.3.2. Kamusal Alan ve Medya İlişkisi 132
2.4. KAMUSAL ALAN KAVRAMI ÜZERİNE KURAMSAL TARTIŞMALAR 137
2.4.1. Hannah Arendt ve Kamusal Alan 140
2.4.2. John Stuart Mill ve Kamusal Alan 143
2.4.3. Jurgen Habermas ve Kamusal Alan 147
2.5. SOSYAL MEDYA KAMUSAL ALANINDA KİMLİK, SİYASET, FARKLILIK 151
2.6. SOSYAL MEDYA KAMUSAL ALANINDA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ, NEFRET SÖYLEMİ VE YANKI FANUSU 156
2.6.1. Sosyal Medya Kamusal Alanında İfade Özgürlüğü 159
2.6.2. Sosyal Medya Kamusal Alanında Nefret Söylemi 164
2.6.3. Sosyal Medya Kamusal Alanında Yankı Fanusu Oluşumu 169
2.7. SOSYAL MEDYA KAMUSAL ALANI AÇISINDAN SUSKUNLUK SARMALI KURAMINI YENİDEN DÜŞÜNMEK 177

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÖTEKİNİN GÖRÜNÜMLERİ BAĞLAMINDA TWİTTER KULLANICILARININ "#GAME OF MUHALEFET" ETİKETİNE YAPTIKLARI YORUMLARIN "YANKI FANUSU ETKİSİ" EKSENİNDE ANALİZİ

3.1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ 181

3.1.1. Araştırmanın Konusu 183
3.1.2. Araştırmanın Amacı 184
3.1.3. Araştırmanın Önemi 184
3.1.4. Araştırmanın Yöntemi 185
3.1.5. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları 186
3.2. ANALİTİK ÇERÇEVE 188
3.2.1. Twitter'da Yalnızca "#GAMEOFMUHALEFET" Etiketiyle Tweet Atanlar 190
3.2.2. İktidar Yanlılarının "#GAME OF MUHALEFET" Etiketiyle Twitter'da Paylaştıkları İletiler Sonucunda Ortaya Çıkan Kutuplaşma Kategorileri 193
3.2.2.1. Terör Örgütleriyle İlişkilendirme, Vatan Haini İlan Etme ve Düşman Olarak Varsayma Kutuplaşma Kategorisi ve Betimsel Analizi 196
3.2.2.2. Hiçbir Kategoriye Dahil Olmayan, Ancak Muhalefeti Oyun Oynamakla Suçlayan Kullanıcıların Çeşitli İfadelerle Kutuplaşması ve Betimsel Analizi 205
3.2.2.3. Birkaç Kategoriye Aynı Anda Girebilen ve Diğer Konularda Kutuplaşma ve Betimsel Analizi 208
3.2.2.4. Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Sıkıntıların Altında Yatan Nedenin Muhalefet Liderleri Olduğu Düşüncesi Nedeniyle Kutuplaşma ve Betimsel Analizi 219
3.2.2.5. Muhalefet Liderlerini Ülkeyi Yönetme Kapasitesinden Yoksun Bulma Düşüncesi Nedeniyle Kutuplaşma ve Betimsel Analizi 224
3.2.2.6. Muhalefetin Yegâne Amacının Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın İktidarına ve Cumhur İttifakına Son Vermek Olduğu Yönündeki Kutuplaşma ve Betimsel Analizi 230
3.2.2.7. Muhalefete Yol Gösteren Bir Üst Akılın Olduğu ya da Muhalefetin Dış Güçlerin Boyunduruğu Altında Olduğu Düşüncesi Nedeniyle Kutuplaşma ve Betimsel Analizi 234
3.2.2.8. Bot/Sahte Hesaplardan Tweet Atılma İddiası Sonucu Ortaya Çıkan Kutuplaşma ve Betimsel Analizi 240
3.2.2.9. Dini Temelli Gerekçelerle Ya Da Düşüncelerle Kutuplaşma ve Betimsel Analizi 242

3.2.3. Muhaliflerin "#GAME OF MUHALEFET" Etiketiyle Twitter'da Paylaştıkları İletiler Sonucunda Ortaya Çıkan Kutuplaşma Kategorileri 244
3.2.3.1. Bot/Sahte Hesaplardan Tweet Atılma İddiası Sonucu Ortaya Çıkan Kutuplaşma ve Betimsel Analizi 246
3.2.3.2. Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Sıkıntıların Altında Yatan Nedenin İktidar Olduğu Düşüncesi Nedeniyle Kutuplaşma ve Betimsel Analizi 252
3.2.3.3. Birkaç Kategoriye Aynı Anda Girebilen ve Diğer Konularda Kutuplaşma ve Betimsel Analizi 257
3.2.3.4. Terör Örgütleriyle İlişkilendirme, Vatan Haini İlan Etme ve Düşman Olarak Kodlama Biçimindeki Kutuplaşma Kategorisi ve Betimsel Analizi 260
3.2.4. Hem İktidar Yanlılarının Hem de Muhaliflerin Attıkları Tweetlerin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi 263
3.2.5. NodeXL Programıyla "#GAME OF MUHALEFET" Trend Topicinin/Konusunun Sosyal Ağ Analizi 269

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME 312
KAYNAKÇA 330
ÖZGEÇMİŞ 342

ÖZET

DOKTORA TEZİ

"YANKI FANUSU KAVRAMI ODAĞINDA SIKILAŞAN SAFLAR, YOK OLAN FARKLILIKLAR VE ÖTEKİ PROBLEMİ: SOSYAL MEDYA KAMUSAL ALANI ÜZERİNE BİR İNCELEME"

Bahar BALCI AYDOĞAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüseyin KÖSE

2022, 343 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Hüseyin KÖSE
Prof. Dr. Ömer ÖZER
Prof. Dr. Derya ÖCAL
Doç. Dr. Gülsüm ÇALIŞIR
Dr. Öğr. Üyesi Gülhanım KARAOĞLU

"Öteki"lik konumuna mahkûm edilen kişiler aslında "başkalarının" kimliğinin inşasında önemli rol oynamaktadırlar, çünkü çoğunluk açısından makul ve siyaseten güçlü kimliğin inşası "öteki"ne bağlıdır. Sosyal medya kamusal alanında yankı fanusu etkisinin araştırıldığı bu çalışma, "ötekileştirme" pratiğinin inşa edilme sürecini ayrıntılı biçimde tespit etmeye çalışılması açısından önemlidir. Çalışma, "#game of muhalefet" etiketiyle atılmış tweetlerdeki kutuplaşmayı ve yankı fanusu etkisini ortaya çıkartmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde felsefede, sosyal ve siyasal teoride "öteki" konusu ele alınmaktadır. İkinci bölümde, medya-kamuoyu-demokrasi ilişkisi, sosyal medya kamusal alanı ve "yankı fanusu" kavramı ekseninde değerlendirilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise "#game of muhalefet" başlık etiketiyle atılmış olan tweetlerdeki kutuplaşmanın betimsel analizi yapılmaktadır. Veri toplama sürecinde NodeXL Programı Pro sürümü kullanılmıştır. Veriler betimsel analiz yöntemiyle çeşitli temalar ve kategoriler bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmada sonuç olarak, #game of muhalefet ağı üzerinde paylaşım yapan kullanıcıların, gerek iktidar yanlıları gerekse muhalifler olsun, birbirlerini türlü nefret söylemleriyle etiketleyip damgaladıkları, ağda düşmanca bir tavrın zuhur ettiği, sosyal medya kamusal alanının kanaatleri homojenize etme yönünde uyguladığı baskının, hoşgörü, empati, ifade özgürlüğü, iş birliği ve anlayış çoğulculuğu gibi önemli ve olumlu değerlerin gelişiminin akileştirilmesini sistematik biçimde önlediği ve bunun da geleceğe ilişkin iyimser beklentileri gölgelediği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yankı fanusu, öteki, ifade özgürlüğü, nefret söylemi, kamusal alan.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

"THE TIGHTENING ARRAYS THAT IN FOCUS ON THE CONCEPT OF ECHO CHAMBER, DISAPPEARING DIFFERENCES AND THE OTHER PROBLEM: A REVIEW ON THE SOCIAL MEDIA PUBLIC DOMAIN"

Bahar BALCI AYDOĞAN

Advisor: Prof. Dr. Hüseyin KÖSE

2022, 343 pages

Jury: Prof. Dr. Hüseyin KÖSE
Prof. Dr. Ömer ÖZER
Prof. Dr. Derya ÖCAL
Assoc. Prof. Dr. Gülsüm ÇALIŞIR
Assist. Prof. Dr. Gülhanım KARAOĞLU

The people who are stigmatized or labelled as "others" in fact play a significant role to shape the identity of the "else", as creating any kind of identity considered as reasonable and dominant politically depends on "others". The main aim of this dissertation is to reveal the polarization in the tweets posted with the tag "#game for muhalefet" and the impact of the echo chamber on them. In the first part of the study the subject of "others" is addressed in the context of philosophy, sociology and politics. In the second part, the interrelation of media- society- democracy, the public domain of social media and the term "echo chamber" are also addressed. In the third part of the study, the thorough descriptive analysis of the polarization in the tweets posted with the tag "#game for muhalefet" is conducted. NodeXL Program Pro version is used in the data collection process. The data are evaluated with descriptive analysis method. As a result of the study, it is identified the fact that the users on both side of pro-government and the opposition posting with the tag of "#game of muhalefet" label and stigmatize one another via hatred speech and a hostile attitude is adopted on both side towards each other but more importantly the pressure exerted by the public domain of the social media to homogenize opinions also to form the fundamental moral values such as tolerance, empathy, freedom of speech, collaboration and diversification of understanding is hindered systematically and therefore, all that casts a shadow over the optimistic expectations for the future.

Keywords: Echo Chamber, other, freedom of expression, hate speech, public domain.

KISALTMALAR DİZİNİ

Akt.	: Aktaran
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed..	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: Ve Benzeri
ve diğ.	: Ve Diğerleri
vs.	: Ve Saire

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 3.1. Game Of Muhalefet, Yuvarlak Masa Toplantısı. 197
Görsel 3.2. Muhalefet Liderlerinin Terör Örgütü ile İlişkilendirilmesi. 198
Görsel 3.3. Muhalefet Liderlerinin Çeşitli Kişilere Benzetilmesi. 199
Görsel 3.4. Muhalefet Liderlerinin Terör Örgütü ile İlişkilendirilmesi. 200
Görsel 3.5. Game of Muhalefet, Muhalefetin HDP ile İlişkilendirilmesi. 201
Görsel 3.6. HDP ve CHP'yi konu alan görsel. 201
Görsel 3.7. Kandil Göndermesi Görseli. 202
Görsel 3.8. İhanet Çetesi. 210
Görsel 3.9. Daltonlar Benzetmesi. 211
Görsel 3.10. Liderleri Kıyaslama. 212
Görsel 3.11. Bilim İnsanlarının Karalanması. 214
Görsel 3.12. Kemaller Âlemi. 215
Görsel 3.13. Karikatürlerle Ötekileştirme. 216
Görsel 3.14. Abdülhamid Han. 217
Görsel 3.15. Kimliksizleştirme Görseli. 218
Görsel 3.16. Zincir Market Terörü. 221
Görsel 3.17. Seçim Vaatlerini Konu Alan Görsel. 223
Görsel 3.18. Üst Akıl. 223
Görsel 3.19. Selçuk Özdağ ve Hakkı Haykıran Adam'ın Tweetleri. 224
Görsel 3.20. Muhalefeti Beceriksizlikle Suçlayan Bir Görsel. 225
Görsel 3.21. Toplumsal Mesajlar. 227
Görsel 3.22. Biz ve Onlar. 230
Görsel 3.23. Erdoğan Düşmanlığı. 231
Görsel 3.24. Muhalefet Liderlerinin Ötekileştirilmesi. 233
Görsel 3.25. Game of Thrones 235
Görsel 3.26. Muhalefet Liderlerini Bir Araya Getirdiği Düşünülen Güçler. 237
Görsel 3.27. İçerideki Düşmanları Konu Alan Görsel. 239
Görsel 3.28. Bot/Sahte Hesap İddiasını Konu Alan Görsel. 248
Görsel 3.29. Bot/Sahte Hesap İddiasını Konu Alan Görsel. 249
Görsel 3.30. Game Of Thrones Dizisinden Ak Gezenleri Ve Bu Bağlamda Bot/Sahte Hesap İddiasını Konu Alan Görsel. 250

Görsel 3.31. Bot/Sahte Hesap İddiasını Konu Alan Görsel. 251
Görsel 3.32. Zincir Market Terörü. 253
Görsel 3.33. KDV ve Vergileri Konu Alan Görsel. 254
Görsel 3.34. Ekonomiyi Konu Alan Görseller. 255
Görsel 3.35. Ekonomiyi Konu Alan Görseller. 256
Görsel 3.36. Mustafa Demirkan'a Gönderme Yapılan Görsel. 259
Görsel 3.37. Akit Gazetesi Haberi..... 261
Görsel 3.38. Süleyman Soylu ve Hilal Kaplan..... 262
Görsel 3.39. CHP'nin Önergesi..... 262
Görsel 3.40. #game of muhalefet Fruchterman-Reingold Ağ Görselleştirmesi..... 274
Görsel 3.41. #game of muhalefet Harel-Koren Fast Multiscale Ağ Görselleştirmesi .. 275
Görsel 3.42. (a) #game of muhalefet Fruchterman-Reingold Ağ Görselleştirmesi (b) #game of muhalefet Fruchterman-Reingold 20 tekrar lay out edilmiş Ağ Görselleştirmesi..... 276
Görsel 3.43. #game of muhalefet Fruchterman-Reingold Algoritması Gruplandırma (Gruplar)..... 276
Görsel 3.44. (a) #gameofmuhalefet Harel-Koren Fast Multiscale Algoritması Ağ Görselleştirmesi (b) gameofmuhalefet Harel-Koren Fast Multiscale Algoritması 20 tekrar lay out edilmiş Ağ Görselleştirmesi..... 277
Görsel 3.45. #gameofmuhalefet Harel-Koren Fast Multiscale Gruplandırma (Gruplar)..... 277
Görsel 3.46. "t**********" Kullanıcısının Fruchterman-Reingold Algoritmasına Göre Etkisi..... 279
Görsel 3.47. (a) "_*********" kullanıcısının Fruchterman-Reingold Algoritmasına Göre Eigenvector Centrality'daki Etkisi (b) "e*******" kullanıcısının Fruchterman-Reingold Algoritmasına Göre Eigenvector Centrality'daki Etkisi..... 280
Görsel 3.48. (a) "5**********" Kullanıcısının Fruchterman-Reingold Algoritmasına Göre Etkisi (b) "a******" Kullanıcısının Fruchterman-Reingold Algoritması Self-Loop..... 281
Görsel 3.49. Fruchterman-Reingold Gruplandırma 282

Görsel 3.50. “v********” Kullanıcısının Fruchterman-Reingold Eigenvector Centrality’deki Etkisi (Gruplandırma) 283
Görsel 3.51. “e*********” Kullanıcısının Fruchterman-Reingold’daki Etkisi (Gruplandırma)..... 284
Görsel 3.52. Top Domains in Tweet by Count Fruchterman-Reingold 291
Görsel 3.53. Top Hashtag in Tweet by Salience Fruchterman-Reingold..... 292
Görsel 3.54. Top Words in Tweet by Salience Fruchterman-Reingold 293
Görsel 3.55. Top Word Pairs in Tweet by Salience Fruchterman-Reingold..... 294
Görsel 3.56. “rterdogan” In-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma 295
Görsel 3.57. “s**********” In-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma 296
Görsel 3.58. k********* In-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma 297
Görsel 3.59. (a) “u**********” Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma (b)”y**********” Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold 297
Görsel 3.60. (a) “5**********” Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold (b) “a*********” Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold 299
Görsel 3.61. (a) “d**********” Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma (b) s”*********” Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma..... 299
Görsel 3.62. (a) “a*******” Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold Self-Loop Gruplandırma (b) a”*******” Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma..... 300
Görsel 3.63. (a) “a**********” Kullanıcısının Out-Degree Fruchterman-Reingold (Gruplandırma) (b) “o********” Kullanıcısının Out-Degree Fruchterman-Reingold (Gruplandırma) 302
Görsel 3.64. (a) “y**********” Kullanıcısının Out-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma (b) “e**********” Kullanıcısının Out-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma 303
Görsel 3.65. (a) “t**********” Kullanıcısının Out-Degree Fruchterman-Reingold (Gruplandırma) (b) e”**********” Kullanıcısının Out-Degree Fruchterman-Reingold (Gruplandırma) 303

Görsel 3.66. (a) “a**********” Kullanıcısının Betweenness Centrality Fruchterman-Reingold (b) “rterdogan” Kullanıcısının Betweenness Centrality Fruchterman-Reingold 304
Görsel 3.67. “e**********” Betweenness Centrality Fruchterman-Reingold..... 305
Görsel 3.68. Eigenvector Centrality Fruchterman-Reingold..... 306

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 3.1. Analiz Edilen Tweetlerin Dağılımları 190
Tablo 3.2. İktidar Yanlılarının Muhaliflerle Kutuplaştığı Tweetler 195
Tablo 3.3. Muhaliflerin İktidar Yanlılarıyla Kutuplaştığı Tweetler 245
Tablo 3.4. Game of Muhalefet NodeXL Toplam İleti Verileri 270
Tablo 3.5. Grafik Metrikleri 272
Tablo 3.6. Genel Metrikler (Overall Metrics) 286
Tablo 3.7. In-Degree Sonuçları 287
Tablo 3.8. Out-Degree Sonuçları 287
Tablo 3.9. Betweenness Centrality Sonuçları 288
Tablo 3.10. Closeness Centrality Sonuçları 288
Tablo 3.11. Eigenvector Centrality Sonuçları 289

ÖNSÖZ

"Yankı Fanusu Kavramı Odağında Sıkılaşan Saflar, Yok Olan Farklılıklar ve Öteki Problemi: Sosyal Medya Kamusal Alanı Üzerine Bir İnceleme" başlığı altında yürütülen bu araştırma "yankı fanusu" etkisi üzerine kuruludur. Bu açıdan kullanıcılar sosyal ağlarda "biz" bilincini hızlı bir biçimde pekiştirmekte ve homojen düşüncelerini ağda dolaşıma sokarak "öteki"ni hazin bir sona mahkûm etmektedirler. Bu durum sosyal medya kamusal alanının özgür bir düşünce ortamı oluşturduğu mitini de çökertmektedir. Zira kullanıcılar sosyal medya kamusal alanında homojen tartışma grupları yaratarak onun demokratik nitelikli mahiyetini zedelemekte ve ağın organikliğini arttırarak "öteki"ni de aynı şiddetle inşa etmektedirler. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde felsefede, sosyal ve siyasal teoride "öteki" konusu ele alınmakta ve Descartes, Hegel, Kant, Heidegger, Sartre, Foucault, Lévi-Stauss, Lacan, Levinas, Deleuze, Bauman, Habermas ve Derrida ve Frankfurt Okulu'nun bakış açılarına başvurarak "öteki" kavramı ifade edilmeye çalışılmaktadır. İkinci bölümünde ise, medya-kamuoyu-demokrasi ilişkisi, sosyal medya kamusal alanı ve "yankı fanusu" kavramı değerlendirilmektedir. Ayrıca araştırmada, kamusal alan, kimlik, farklılık ve kültür, ifade özgürlüğü, nefret söylemi, suskunluk sarmalı konularına da yer verilmektedir. Uygulama bölümü olan üçüncü bölümde ise, "öteki"nin "#game of muhalefet" ağındaki görünümleri tespit edilmeye çalışılarak kullanıcıların attıkları tweetler betimsel analiz yöntemiyle ele alınmaktadır. Aynı zamanda bir sosyal ağ analiz programı olan NodeXL Programı Pro sürümüyle hesaplamalar yapılarak ağ görselleştirmeleri oluşturmak suretiyle "yankı fanusu" etkisi ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmanın planlama, araştırma ve yürütme aşamalarında yolumu aydınlatan, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimim boyunca her zaman "layıkıyla" başarmak ve başaramadığımız zamanlardaki deneyimlerin de "eğitici lütfunun" önemini hatırlatan, bu tez çalışmasının ilk düşüncesinden ve nihayet tamamlanmasına dek benden engin bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Hüseyin Köse'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tezime yön veren kıymetli hocalarım Prof. Dr. Derya Öcal ve Dr. Öğr. Üyesi Gülhanım Karaoğlu'na da ayrı ayrı teşekkürü bir borç bilirim.

Güven veren gölgesini sonsuza değin üzerimde hissedeceğim babam Piri Balcı ve annem Tülay Balcı'ya, bana eğitimli bir insan olmanın önemini aşıladıkları için minnettarım. Sevgili eşim Öğr. Gör. Alper Aydoğan'a, annem Kibare Aydoğan'a ve

babam İlyas Aydoğan'a bu süreçte benden ilgi ve desteklerini esirgemedikleri için teşekkür ederim. Bu süreçte yanımda olan ve beni akademik olarak destekleyen Öğr. Gör. Hatice Yorulmaz, Doç. Dr. Rahşan İvgin Tunca ve Doç. Dr. Okan Özgül'e sonsuz değin minnettarım. Bu tezin inşa edilmesi süresince desteğini benden esirgemeyen sevgili arkadaşlarım Hatice Aydın, Hilal Özlem Abuşoğlu ve Fatma Erik'e de çok teşekkür ederim.

Erzurum- 2022 **Bahar BALCI AYDOĞAN**

GİRİŞ

Yankı fanusu kavramı odağında safların sıkılaşırken farklılıkların yok edilmesi konusu "öteki" problemini ortaya çıkartmaktadır. Özellikle yeni iletişim ortamlarının herkesin erişimine açık olma özelliği kullanıcıları bu konuda daha cüretkâr yaparak "öteki"nin emsalsiz bir biçimde inşa edilmesine zemin hazırlamaktadır. Öyle ki, "öteki" yanlış kavranan, eksiltilen ya da güçlü kimliğin inşasında kullanılan bir malzemeye dönüştürülebilmektedir. Bunun yanı sıra, sosyal medya kamusal alanında kendini temsil etme şekilleri yanlış kavranmakta, benzer söylemler ve eylemler bir araya toplanarak "öteki" konusunda derin etik tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda siyasi düşünceden dolayı nefret söylemi, farklı cinsel yönelimlere yönelik nefret söylemi, yabancılara ve göçmenlere yönelik nefret söylemi, dini inanca yönelik nefret söylemi, kadına, erkeğe, gence, çocuğa, yaşlılara, engellilere yönelik ötekileştirme pratikleri demokratik temsil açısından sosyal medya kamusal alanının mahiyetine gölge düşürmektedir. "Öteki" olmaya mahkûm edilen kişiler aslında "biz"in kimliğinin inşasında rol oynamaktadırlar. Çünkü "biz"in tespiti "aynıların" tespitidir ve tanıdık olmayandan tanınanın inşa edilmesidir. Nitekim Edibe Sözen'in ifade ettiğine göre; *"Öteki, orijinine bakıldığında, altıncı ve yedinci yüzyıla kadar, Greklerin 'yabancı'lar için kullandığı bir terimdir. Dördüncü yüzyılda Grekler, terimi, kendilerini yabancılardan ayırmak için kullandılar. Bu esnada, bir başka terim olan 'barbar' öteki söylemi içinde alt-insanlık fikrini geliştirmek için kullanıldı"* (2019: 30). Sözen'in ifadesinden anlaşılacağı gibi, ötekinin orijini, "ben" odaklı bir kimlik bunalımının neticesinde zuhur etmektedir. Dahası bu kimlik bunalımı "ben" ve "öteki"ni birbirinden ayırmakla kalmamakta, ifade sınırlarını zorlayarak, Sözen'in de vurguladığı gibi, gerek alt-insanlık fikrini geliştiren barbar sözcüğünde gerekse ırkçılık, ayrımcılık, yaban gibi sözcüklerde son bulmaktadır. Ayrıca William E. Connolly'nin de bu konudaki tespiti dikkate değerdir: *"Kimlik, var olmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güvenlik altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür"* (2020: 104). Farklıkları "ötekiliğe" dönüştürme pratiği kendi kimliğini güvence altına almak ve kimliğe yönelik gelecek saldırıları en başından bertaraf etmektir. Çünkü farklılıkları "ötekiliğe" dönüştürme pratiği esnasında kimlikler çatışmaya girecek, etki ve güçlerini ortaya

koyacaklardır. Gücü ve etki alanı tanınan "öteki"nin varlık koşulları hızla daraltılarak muktedir olana itaat ettiği sürece konuşmasına müsaade edilecektir.

Jack M. Balkin'in de belirttiği gibi; ifade özgürlüğü her ne kadar bireysel bir eylem gibi görülüyor olsa da buna müteakip onun kolektif bir eylem olduğu söylenebilir (2004: 4). Bu açıdan sanal ortamlarda benzer düşünceye sahip kullanıcılar örgütlenerek benzer düşüncelerini hızla pekiştirmekte ve "öteki" düşünceleri kovmaktadırlar. Bunun sonucunda çeşitli gruplarda homojen düşünceler dolaşıma girmekte, ağların organikliği artmakta, farklı seslerse kovularak yankı fanusu etkisinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Oysaki Marshall McLuhan ve Quentin Fiore'nin de *"ötekiler"* başlığı altında vurguladığı gibi, yeni iletişim ortamları başkalarından sorumlu olmayı gerektirmektedir. Yazarlara göre: *"Elektronik bilgi ortamında, azınlık gruplar sınırlanamaz ya da yok sayılamaz. Böyle bir ortamda, çok fazla insan birbirleri hakkında fazlaca şey bilir"* (2012: 24). Ötekini tanıma şokundan sıyrılıp onu zararlı bir şeymiş gibi kavramaktan kurtulmak, düşmanlık ve ona ilişkin unsurları pekiştirici mahiyetteki ifadelerden sıyrılarak "öteki"nin hazin sonunu hazırlamaktan kaçınmak gerekmektedir. Bilakis, sosyal medya kamusal alanında farklı düşünceleri yok etmemek ve bu alanın demokratik mahiyetini yükseltmek gerekmektedir. Ağın organikliğini arttırmak suretiyle "öteki"ni inşa etmenin şiddetini de yoğunlaştırmaktan kaçınmak gerekmektedir. Çünkü organik düşüncelerin kendi içlerinde dolaşıma girerek pekişmesi sanal bir onay hazzı yaratmakta, bu durum da kullanıcıların fark edemedikleri bir etkinin tuzağına düşmesine neden olmaktadır. Söz konusu bu etki sosyal medya kamusal alanında gerçekleşen "Yankı Odası" (Echo Chamber) etkisidir.

Yankı odası olarak ifade edilen kavramın tuzağına düşen kitle, sosyal medya kamusal alanına düşüncesini ya da fikrini bıraktığını zannederken aslında kısır bir düşünce atmosferinde kaybolduğunu fark edememektedir. Yani etki altındaki kişiler sosyal medya kamusal alanında ne kendi tutum ve inançlarını kökünden sarsacak güçlü bir iletiyle karşılaşacak ne de başkalarının tutum ve inançlarını kökünden sarsacak nitelikte bir ileti sunabileceklerdir. Bu durum kullanıcıların sığ bir düşünce ağına dahil olmalarına neden olmaktadır. Zira bu ağdaki düşünceler ne kadar kine ve nefrete sürükleyen ifadelerle örünmüşse "öteki" de o kadar kusursuz bir kutuplaşmayla inşa edilmektedir. Bunun sonucunda da yankı fanusu etkisi ortaya çıkmakta, "biz" bilinci bencil bir biçimde pekişmekte ve "öteki" veya "ötekiler" inşa edilmektedir. Herhangi bir

gündem notası hakkında aynı çizgide düşünen ve kendi düşüncesini pekiştiren kitle, hakikatle arasına set çekmektedir. Oysaki demokrasiden ve kamusal bir gövdeden söz edebilmek için tüm düşüncelerin serbest dolaşımına zemin hazırlamak gerekmektedir. Düşünce çeşitliliği için tikel düşüncelerin yitimine sebep olmamak esastır. Dacheux'nün, Habermas'çı düşünceden ödünç aldığı şu ifadeler bu açıdan oldukça önemlidir: *"Demokrasinin olabilmesi için gerçek bir politik iletişimin olması gereklidir, yani halkın genel çıkarı hakkında söylemlerin ve karşıt imajların kamusal alanda değiş tokuşu gereklidir"* (2019: 80). Özellikle politik bir iletişimi güçlendirmenin yolu Dacheux'nün de belirttiği gibi, homojen düşüncelerin dolaşıma girmesiyle değil, karşıt imajların, söylemlerin, düşüncelerin dinamik örgütlenişiyle mümkündür.

Bu genel değerlendirmeden hareketle, çalışmanın birinci bölümünde felsefede, sosyal ve siyasal teoride "öteki" konusu ele alınmaktadır. Öteki ilk önce modern düşüncede özne ve "öteki" meselesi karşıtlıklar, ikilemler, gerilimler bağlamında değerlendirilmekte ve bu konuda alana iz bırakmış olan Descartes, Hegel, Kant, Heidegger, Sartre, Foucault gibi düşünürlerin zengin bakış açılarından ve anlam dünyalarından yararlanılmaktadır. Modern düşüncede özne ve "öteki"nin durumunun tespit edilmesinin ardından modern sonrası düşüncede özne ve "öteki" konusu çözümler, kesişmeler ve uzlaşılar bağlamında ele alınmaktadır. Çalışma modern sonrası döneme damga vurmuş Lévi-Stauss, Adorno, Horkhemier (Frankfurt Okulu), Lacan, Levinas, Deleuze, Bauman, Habermas ve Derrida'nın bakış açılarına başvurularak daha da derinleştirilmektedir. Son olarak, bu bölümde zikredilen konular "Teorik Yaklaşımların Ötekilik Kavrayışı: Genel Değerlendirme" başlığı altında bilahare ele alınmış ve "özne", "öteki" ve "üçüncü taraf" kavramları bütüncül bir bakış açısıyla sunulmuştur. Sonuç olarak "öteki" probleminin her dönemin yakıcı bir sorunu olduğu tespit edilmiştir. "Ben" ve "öteki"nin çoğu zaman bütünleştirilemeyen yapısına ek olarak, bir de anlamlı karşılaşmalara zemin oluşturan "üçüncü taraf"ın varlığı, "ben" ve "öteki"ni barıştırmak açısından teorik bir olanak sunsa da, "öteki"nin yakalanamaz oluşu hayal kırıklığı yaratmaktadır. "Ben", "Öteki" ya da "Üçüncü Taraf" dengesi ancak tüm insanlığın çabasıyla mümkündür. Homojenize olmuş bir toplumda güçlü kimliklerin inşasından hareketle "öteki"ni kendi kimliğinden soyutlamamak gerekmektedir. Bu açıdan birinci bölüme, epistemolojiyi ontolojiyle birlikte düşünebilme yetisine sahip René Descartes ile başlanmıştır. Sonrasında ise, kendi ontik hakikati için ötekinin hakikatine ihtiyaç duyan

ve zıtlıklardan kusursuz bir uyum yaratmaya girişen Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in ve *"Aydınlanma kişinin kendi aklını kullanmaya cüret etmesidir"* diyen Immanuel Kant'ın görüşleriyle değerlendirmeye devam edilmektedir. Bu çalışmada Martin Heidegger'in çağrısına da kulak verilmekte; *"özneyi metafizik tuzaklardan kurtarmak gerekir"* ifadesi derinlikli olarak ele alınmaktadır. Jean-Paul Sartre'a göre modern çağ, insanının aklı, ruhu ve kalbinden geçenleri onlar adına kuvvetli felsefi imgelere dönüştürmüştür. Düşünür, varoluşçulara *"İnsanlık bunaltıdır"* diye seslenirken (1997: 67), varoluşun bütün anlam ve amacını bir tek sözcüğe indirgeyen bedbinliğini sosyalist bir hümanizma ile dengelediği felsefesi, "ben" ve "öteki" varlığı anlamak için önemli anahtar yargılar içermektedir.

Modern düşünce tarihinin genellikle Descartes'ın hakikatin izini sürmesi ile başladığı söylenir. Yine Özne'nin durumunu tespit etmeye çalışan Foucault'nun ifade ettiğine göre: *"Özne ya kendi içinde bölünmüş ya da başkalarında bölünmüştür. Bu süreç onu nesneleştirir. Bunun örnekleri deli ile akıllı, hasta ile sağlıklı, suçlular ile 'iyi çocuklar'dır"* (2014:58). Foucault, bireyin özneye evirilme tarihini incelemektedir. İnsan bedeni üzerinde alınan mesafe sonucunda onun mekanizmalar tarafından nasıl yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Modern sonrası döneme gelindiğinde ise, düşüncede birtakım kimlik problemlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Çünkü özne, "kimliğimi nasıl inşa edebilirim?" sorusunun peşine düşmektedir ve amansız şekilde kendi varlığına ilişkin her türlü izi takip etmektedir. Bu açıdan Jacques Derrida'nın anti-özcü bir yaklaşımla yapıları söktüğüne ve kökensel anlamına eğildiğine tanıklık edilmektedir. Claude Lévi-Strauss'un ise kimliğe dikkati çekerek, ırk, tarih, kültür gibi konularda "öteki"ni yeniden kavradığı görülmektedir. Zira ona göre, masumane kültürel öğe transferleri aslında kültürün yitip gitmesine neden olabilmektedir. Bunun sonucunda da bireysel kimlikler silikleşmektedir. Yine modern sonrası dönemde tümele karşı tikelin savunusunu yapan Frankfurt Okulu'nun görüşlerine değinmek kaçınılmazdır. Dolayısıyla çalışmada adı geçen okulun özne ve öteki kavrayışı da enine boyuna tartışılmıştır. Bir başka düşünür Jacques Lacan da çalışmaya ayrı bir özellik katmaktadır. Lacan, "ben" ve simgesel kimlik arasındaki tutsak öznenin bu tutsaklık sonucu gitgide sıkışarak parçalandığının altını çizmektedir. Emmanuel Levinas ise, başkası ile olan ilişkimizin hiçbir önsezi olmadan kurulan bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde, Gilles Deleuze, rizomatik alan kavramı üzerinden yeni bir metafizik ufuk açmaktadır. Köksap

anlamına gelen "rhizome" kavramının derinliğine inen Deleuze, özünde farklılıkları bağrında ağırlamaktan memnun olan bir alana yani rizomatik alana işaret ederek, ötekinin problematik durumunu değerlendirmektedir. Ayrıca özel alan ve kamusal alan meselesi "öteki"nin temsili açısından da oldukça önemlidir. Zira Jürgen Habermas, bu alanlarda "öteki"nin durumunu kavratan değerlendirmeler sunmaktadır. Habermas, fikri çeşitliliğe dikkati çekerek tüm düşünceleri müzakere zeminine davet etmektedir. Zygmunt Bauman ise tutumlar arasındaki açıklığa dikkat çekerek "Biz" ve "Onlar" ayrımına vurgu yapmaktadır: *"'Biz' ve 'Onlar' yalnızca"* diye yazmaktadır düşünür*, "iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasındaki duygusal bağlanma ve antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, iş birliği ve çekişme arasındaki ayrımı temsil eder"* (2018:56). Bauman, aslında modern öznenin kritiğini yapmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, medya-kamuoyu-demokrasi ilişkisi, sosyal medya kamusal alanı ve "yankı fanusu" kavramları ele alınmaktadır. Ayrıca, Hannah Arendt, John Stuart Mill ve Jurgen Habermas'ın kamusal alan görüşlerinin bir değerlendirmesi de yapılmaktadır. Çalışmada sosyal medya kamusal alanında kimlik, farklılık ve kültür konularının yanında; ifade özgürlüğü, nefret söylemi, suskunluk sarmalı konuları da ele alınmakta ve araştırmanın uygulama basamağı için önem arz eden yankı fanusu etkisi hakkında çeşitli bilgiler sunulmaktadır. Nitekim yankı fanusu etkisi altındaki kitle benliğini sürekli aynı mutlu sonla açığa vurmakta ve benzer düşüncelerini ağda pekiştirerek hakikatten uzaklaşmaktadır. Bunun sonucunda da "biz" bilincini homojen düşünce ağlarında pekiştirmek suretiyle "öteki" düşüncelere kendisini kapatmaktadır. Yankı fanusu etkisine çok geniş bir bakış açısıyla yaklaşmak gerekmektedir. Zira medya ve demokrasi ilişkisi bağlamında bakıldığında yeni iletişim ortamlarının geleneksel medyaya göre kamuoyunu düşünmeye sevk eden özgür ifade ikliminin teminatçısı olan, aynı zamanda fikri çeşitliliğe zemin hazırlayan rollerini teferruatlı bir biçimde düşünmek gerekmektedir. Medya ve demokrasi ilişkisi aynı zamanda üzerine konuşulması gereken bir başka meseleyi, medya ve kamuoyu konusunu ortaya çıkartmaktadır. Zira medya ve demokrasi ilişkisi zayıfsa demokratik bilincin inşası da zayıf kalacaktır ki, bu durum kamuoyunun oluşması önünde ciddi engel teşkil edecektir. Bireylerin toplumsal yaşama ilişkin konular hakkında demokratik bir biçimde müzakerede bulunarak düşünce iklimi yaratamaması sonucunda da kamuoyunun oluşması olanaksız hale gelecektir. Bu açıdan çalışmada kamusal alan meselesi de

gündeme gelmektedir. Zira tüm bunları sağlayacak bir kamusal alana ihtiyaç duyulmaktadır.

Kamusal alanın mahiyeti, çoğunlukla rasyonel tartışmalara olanak sağlaması ve herkesçe erişilebilir bir zemin olmasıyla ölçülmektedir. Nitekim ancak böylesi bir alan kamuoyunun çoğulculuk temelinde oluşmasına katkıda bulunabilir. Çünkü kamusal alan Jürgen Habermas'a göre; *"her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturabildiği bir alan"*dır (2015: 95). Kamuoyu ancak müzakere sürecinin sonucunda oluşabilir, bunun için eylem ve söylemlerin kısıtlanmamış bir tarzda ortaya konulmasının sağlanması gerekmektedir. Ancak burada yine yankı fanusu etkisine dikkati çekmek gerekmektedir. Sosyal medya kamusal alanında özdeş seslerin yankılanma yoğunluğu artarsa, bu alan kamusal bir zemin olma özelliğini yitirir ve kamuoyunun çarpık bir biçimde oluşmasına neden olur. Nitekim yine bu bölümde çalışmanın üçüncü bölümü için büyük önem teşkil eden nefret söylemi ve ifade özgürlüğü konuları ele alınmaktadır. Sosyal medya kamusal alanında sınırsız ifade özgürlüğü, bireylerin hatalı ya da eksik medya okuryazarlıkları yüzünden yanlış anlaşılmaktadır. Suler'un belirttiğine göre; *"sanal ortam bir nevi akran ilişkisi yaratmaktadır ve böylece onaylanma veya cezalandırılma korkusu ortadan kalkmaktadır"* (2005: 187-188). Bunun sonucunda da kullanıcılar sosyal medya kamusal alanında ifade özgürlüğünün sınırlarını aşarak, nefret söylemine varan iletiler inşa etmektedirler. Nitekim bu durum bazı kimliklerin sosyal medya kamusal alanında öğütülerek yok edilmesine neden olmaktadır. Anne Weber, *Nefret Söylemi El Kitabı* adlı eserinde, nefret söyleminin *"belirli bir kişiye veya gruba yönlendirilmiş yorumların"* tümünü kapsadığını vurgulamaktadır (2009: 3). Nitekim kavram, gitgide Weber'in ifadesinin de sınırlarını aşarak kişilerin-kişilere, grupların-gruplara yönelik inşa ettiği nefretin yarattığı sert kutuplaşmayı içerecek duruma varmıştır.

Çalışmanın uygulama bölümü olan son bölümde, ötekinin görünümleri bağlamında Twitter kullanıcılarının "#game of muhalefet" etiketine yaptıkları yorumların "yankı fanusu etkisi" ekseninde analizi yapılmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İYİ Parti, Saadet Partisi, Demokrat Parti, Gelecek Partisi ve DEVA Partisi'nin, güçlendirilmiş parlamenter sistem için CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun liderliğinde bir araya geldikleri "yuvarlak masa toplantısı" bir anda Türkiye'nin gündemine oturmuştur. Bu bağlamda açılan "#game of muhalefet" topicine/konusuna kullanıcılar yoğun katılım

göstererek, onun Twitter'da trend konular arasına girmesini sağlamışlardır. "Öteki"nin "#game of muhalefet" ağında görünümleri tespit edilmeye çalışılarak kullanıcıların attıkları tweetler betimsel analiz yöntemiyle ele alınmıştır. Bu çalışmada bir sosyal ağ analiz programı olan NodeXL Programı Pro sürümüyle hesaplamalar yapılarak ağ görselleştirmeleri oluşturmak suretiyle "yankı fanusu" etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu sosyal ağ analizinde kullanıcıların birbirlerini "öteki" ilan ederek, adeta emsalsiz bir şekilde yok ediş süreci yarattıkları gözlemlenmektedir. Bu bağlamda "#game of muhalefet" etiketiyle atılmış 20.135 tweetin, NodeXL Programı Pro sürümüyle ağ görselleştirmesi yapılarak kullanıcılar arasındaki ileti trafiğinin niteliği ve niceliği ölçülerek kutuplaşmanın boyutu tespit edilmeye çalışılmıştır. Kullanıcılar "#game of muhalefet" ağında birçok kutuplaşma konusu ve bağlamı doğmasına katkıda bulunmuşlardır. Buna göre, başlıca kutuplaşma konuları şöyledir; terör örgütleriyle ilişkilendirme, vatan haini ilan etme ve düşman olarak kodlama biçimindeki kutuplaşma kategorisi, bot/sahte hesaplardan tweet atılıyor iddiası sonucu ortaya çıkan kutuplaşma kategorisi, Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntıların altında yatan nedeni aramanın yol açtığı kutuplaşma kategorisi, birkaç kategoriye aynı anda girebilen ve diğer farklı konuları içeren kutuplaşma kategorisi. Bu sıralanan kategoriler hem iktidar yanlılarının hem de muhaliflerin birbirleriyle kutuplaştıkları konuları ortaya koymaktadır. Bunun dışında, iktidar yanlılarının muhaliflerle; dini temelli gerekçelerle ya da düşüncelerden dolayı, muhalefetin yegâne amacının Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarına ve Cumhur İttifakı'na son vermek olduğu yönündeki düşünceden dolayı, muhalefet liderlerini ülkeyi yönetme kapasitesinden yoksun bulma düşüncesinden dolayı, muhalefete akıl veren bir üst aklın olduğu ya da muhalefetin dış güçlerin boyunduruğu altında olduğu düşüncesinden dolayı ve hiçbir kategoriye dahil olmayan, ancak muhalefeti oyun oynamakla suçlayan nedenlerden dolayı kutuplaştığı ve onları varlık alanının dışına ittiği görülmektedir.

Uluslararası literatür tarandığında "yankı fanusu" etkisine yönelik çeşitli çalışmalarla karşılaşılmaktadır. Türkiye'deki araştırmalara yönelik literatür taraması yapıldığında ise, bu konuda yapılan sınırlı sayıda çalışmayla karşılaşılmaktadır. Dahası, bu çalışmalar literatür bilgisi üzerine kurulmuş sınırlı düzeyde özgün nitelikli çalışmalardır. Araştırma bu açıdan özgün değer taşımaktadır. Aynı zamanda bu çalışmada bir sosyal ağ analizi programı NodeXL Programı Pro sürümüyle ağ görselleştirmesi

yapılmakta ve yankı fanusu etkisi ağ görselleştirmesiyle okunmaya çalışılmaktadır. Zira Türkiye'de bu yöntemle "yankı fanusu" etkisini kavramaya çalışan bir çalışma da tespit edilememiştir. Aynı zamanda bu çalışmanın dikkate değer önemli bir başka boyutu ise, iletişim bilimleri alanında "öteki" kavramının ele alınış biçiminin literatürde alışılagelmiş tercihlerin dışında -sosyal teori ve felsefe odaklı olarak- daha derinlikli bir biçimde kavranmış ve kuşatılmış olmasıdır. Hal buyken, yine de "öteki" meselesi ve ötekilik olgusunun inşa edilme düzeylerini isabetli biçimde kestirebilme güçlüğünün altını çizmek gerekmektedir. Çünkü ne kadar çok farklı düşünce varsa o kadar çok ötekileştirme gerekçesiyle karşılaşılma olasılığı vardır denilebilir. Sonuç olarak, bu çalışmanın hem veri toplama, değerlendirme ve analiz etme açısından uygulama aşamasıyla hem de sunduğu zengin ve çok boyutlu sosyolojik muhtevayla iletişim bilimleri ve özel olarak da yeni medya sosyolojisi çalışma alanına önemli bir katkı sağladığı söylenebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FELSEFEDE VE SOSYAL TEORİDE "ÖTEKİ" PROBLEMİ

"Öteki" problemi her dönemin yakıcı sorunları arasındadır. Felsefi düşüncede ve genel olarak sosyal teoride gerek ontolojik gerekse epistemolojik açıdan önemli bir yere sahip olan "öteki" problemi insanlığın çözmesi gereken ancak tarihsel süreçte çözümü yolunda pek de olumlu bir mesafe kat edilemeyen bir problem olarak görülmektedir. "Ben" ve "öteki"nin çoğu zaman bütünleştirilemeyen ilişkisinin bağrında, bir de anlamlı karşılaşmalara zemin oluşturan "üçüncü taraf"ın varlığı bir imgeleme yapamama ihtimalini kaçınılmaz kılmaktadır. Özellikle modern sonrası dönemle birlikte, öteki sorunu ele alınırken etik çerçevenin de göz önünde bulundurulması bakış açısına yeni bir boyut kazandırmaktadır. Tarih boyunca "Ben", "Öteki" ya da "Üçüncü Taraf" ile ilgili çalışmalara bakıldığında; klasik varsayımları aşmaya çalışan, perspektifini kendi dönemine çeviren, çağının cereyan eden olaylarına duyarlı bilimsel çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir. Hatta "Ben", "Öteki" ya da "Üçüncü Taraf" kavramları modern devletlerin çözmesi gereken ve onların gelişmişlik düzeyine vurgu yapan kavramlardır aynı zamanda. O halde denilebilirki, bir toplumda "Ben", "Öteki" ya da "Üçüncü Taraf" kavramları ile ilgili olumsuz ne kadar az şey konuşuluyorsa, bu kavramların selameti o kadar iyiye gitmektedir. "Ben", "Öteki" ya da "Üçüncü Taraf" dengesi için tüm insanlığa büyük görev düşmektedir. Homojenize olmuş bir topluma ait olmayanları ifade ederken her türlü eylem ve söylemde azametten kaçınmak gerekmektedir. "Ben", "Öteki" ya da "Üçüncü Taraf" oluşumlarının ya da farklılıklarının gerçekten sindirilen ve evrensel kabul edilen bir duyarlılıkla zihinde imgelenmesi gerekmektedir. Çoğu zaman bu olumlu imgeleme maalesef sağlanamamaktadır. Bu anlamda felsefede ve sosyal teoride "öteki"nin ele alınış zemini oldukça çeşitlilik göstermektedir. Toplumlar ötekini ifşa ederken, çeşitli yaftalamalar ve yeni yeni türettikleri kavramları kullanmaktan geri durmamaktadırlar. Toplumların ötekini kendisinden uzak varlık alanının dışının da dışına atan sözcüklerden oluşan repertuarları oldukça geniştir. Bu çeşitliliğin aksine, öteki bu anlamda her zaman varlık alanı içerisinde bünyeye zararlı, sindirilmeden dışarı atılması gereken bir "yabancı" madde olarak görülmektedir. Belki de bir parazit... Bu anlamda bilimsel çalışmaların literatür taraması yapıldığında, "öteki" probleminin özünde sorunlu görüldüğü gerçeği ile

karşılaşılmaktadır. Din düşmanlığı, ırksal ötekileştirme, cinsel tercihlerin tartışmaya açılması, mezhep savaşları, kültür, yaşam tarzı, dil ve aklın sınırlarının alamayacağı birçok konuda yabancılaştırma pratiği ile karşı karşıya kalınmaktadır. Ötekileştirme söz konusu olduğunda kitleler her daim uyanık ve pratik bir şekilde en uygun yabancılaştırma refleksini ortaya koyabilmektedirler. Çoğu zaman kitlenin bu konudaki tasavvuru ötekini ontolojik alanda zararlı bir şeymiş gibi görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden "Ben", "Öteki" ya da "Üçüncü Taraf" tartışması, bu konuda gelişkin bir toplumsal bilinç kazanılmadığı sürece devam edecek gibi görülmektedir. Özellikle modern toplumlardaki bireyler gitgide bireyselleşmektedir. Bu bireyselleşme, "Ben"i, "Öteki"nden daha da yalıtmaktadır. Dahası "Ben", "Öteki"ni kendi bireyselliğinde daha da titiz şekilde damıtmaktadır. Çalışmanın öteki ve ötekilik durumuna ilişkin kavramsal tartışmasının yapılacağı bu ilk bölümünde, kısaca modern düşüncede dışlayıcı pratiklerin nasıl üretildiği konusu ele alınmaktadır. Başka bir deyişle, takdimler, karşıtlıklar, ikilemler ve birtakım gerilimler zemininde, kimi modern çağ düşünürlerinin özgün terminolojileri aracılığıyla "özne" ve "öteki" meselesine ilişkin genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmaktadır.

1.1. MODERN DÜŞÜNCEDE ÖZNE VE "ÖTEKİ": KARŞITLIKLAR, İKİLEMLER, GERİLİMLER

Modern düşüncede özne ve ötekilik kavrayışının ele alındığı bu ilk bölümde, felsefi düşüncenin büyük duraklarının ben, özne ve ötekiyi tasavvur ediş biçimleri ana hatlarıyla izah edilmeye çalışılmış olup, analize, ontolojisini düşünebilme yetisine borçlu olan ve düşünerek bilgiyi şeffaflaştıran René Descartes ile başlanmıştır. Hemen ardından kendi ontik hakikati için ötekinin hakikatine ihtiyaç duyan ve zıtlıklardan kusursuz bir orkestrasyon yaratmaya çalışan Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in ve ötekinin karşıtında oluşturduğu hasmane izdüşümü reddeden Immanuel Kant'ın görüşlerine değinilmiştir. *"Özneyi metafizik tuzaklardan kurtarmak gerekir"* diye haykıran Martin Heidegger'in çağrısına da kulak vermemek pek mümkün değildir. Jean-Paul Sartre'a gelince; modern çağ insanının aklı, ruhu ve kalbinden geçenleri onlar adına kuvvetli felsefi imgelere dönüştürmüştür. Varoluşçulara *"İnsanlık bunaltıdır"* diye seslenirken (1997: 67), varoluşun bütün anlam ve amacını bir tek sözcüğe indirgeyen bedbinliğini sosyalist bir hümanizma ile dengelediği felsefesi, "ben" ve "öteki" varlığı anlamak için önemli anahtar

kelimeler içermektedir. Modern düşüncede özne ve ötekilik meselesi son derecede ehemmiyetli bir meseledir. Özne ve ötekilik meselesi ontolojik ve epistemolojik açıdan çeşitli bakış açıları ile ele alınmış ve halen de alınmaya devam etmektedir. Modern düşüncede özne ve öteki, birçok farklı bakış açısından ve genellikle karşıtlıklar, ikilemler ve gerilimler bağlamında yeniden tartışmaya açılmaktadır. Bu tartışmalarda özne kendisini öteki ile bir arada kıskıvrak yakalamaktadır. Bahsi geçen filozoflar itiraf gibi ifadelerle özne ve öteki arasındaki karşıtlıklar, ikilemler ve gerilimleri çekincesizce ortaya dökmektedirler. Bu tartışmaların çoğunda öznenin reflektif bir tavır takındığı görülmektedir. Çünkü özne kendisini düşünen bir varlık olarak hem ontolojik anlamda hem de epistemolojik anlamda sorguya çekmektedir. Öznenin içinde bulunduğu skolastik düşünceden kurtulduğu, bilen ve eyleyen özneye dönüştüğü Aydınlanma dönemi sonrası hem öznenin hem de ötekinin yeniden kavranması bakımından önem arz etmektedir. Modern düşünce tarihinin genellikle Descartes'ın hakikatin izini sürmesi ile başladığı söylenir. Sartre'ın deyişiyle; *"Descartes, şüphe ettiği için kendini kusurlu bir varlık olarak kavrar. Ama [aynı zamanda] bu kusurlu varlıkta mükemmellik fikrinin mevcudiyetini saptar. Dolayısıyla tasarlayabileceği varlık tipi ile olduğu varlık arasında bir uymazlık yakalar"* (2014:132). O, aşina olunan ifade ile modern düşüncede özne, kurucu ve vasıflı özne olması itibariyle ontolojik alanda olanca heybetiyle belirmektedir. Özellikle Descartes üzerinden rasyonalist düşünce biçiminin yaygınlaşması ile birlikte özne ve öteki meselesi üzerine tekrar düşünmek önemli bir hal almıştır. Zygmunt Bauman'a göre de Descartes'ın insanlığın önünde açtığı rasyonel patika oldukça önemlidir: *"Modernliğin gelişiyle birlikte tanrısızlaştıkları ve 'dinsel dogmalar'a inançlarını yitirdikleri için insanların giderek bireysel düşünmeye, kendileriyle ilgilenmeye ve kendilerini önemsemeye başladıklarından söz edildiğini sık sık işitiriz"*(2011: 14-15). Yine Bauman'ın bahsettiği gibi, toplumsal formasyonu kaybolmuş kitlenin müphemlik tuzaklarına düşmesi kaçınılmazdır. Dahası, dogmatik inançların tasfiye edildiği ve düşünme yetisinin özneye iliştirildiği bu modern dönem yeni bir üslup ortaya koymaktadır. Orta Çağ'ın temel motivasyonlarını alaşağı eden Descartes sonrası dönem, öznenin ve ötekinin özgün yapısının yeniden ele alınması açısından kaçınılmaz bir durum ortaya koymaktadır. Michel Foucault'nun, *1981-1982 Collége de France Dersleri*'nde ifade ettiklerinin bir araya toplandığı *Öznenin Yorumbilgisi* adlı eserinin, Frédéric Gros tarafından kaleme alınan "Derslerin Bağlamı" bölümündeki şu satırlar

konuyu aydınlatmak açısından önemli görülmektedir: *"Antik ruhanilikte özne kendi varlığında gerçekleşen bir dönüşüme dayanarak hakikat iddiasında bulunurken, modern felsefede daima hakikatle aydınlanmış olması hasebiyle davranma biçimini değiştirdiği iddiasında bulunabilir"* (2019:445). Bu bölüm genel itibari ile düşünüldüğünde monistik bir öğreti olmaktan ziyade ötekini de tanıyan ontik bir yapı sunmaktadır. Tülin Bumin, *Hegel, Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği* isimli eserinde Alexander Kojeve'nin görüşlerine de yer ayırmaktadır. Kojeve'nin ifade ettiği biçimiyle: *"Hegel'e göre, 'kendini kabul ettirme' isteğinin yol açacağı eylem, bilinçler arası ilişkinin bu aşamasında, savaştan başka bir şey olamaz"* (2019:36). Nitekim Hegel'in o meşhur köle-efendi diyalektiği nihayetsiz, hiç bitmeyen bir savaştır. Her ne kadar köle burada otonom olsa da efendiyi var eden kişi olarak önemli bir varlık zemini oluşturmakta ve büyük bir misyonu üstlenmektedir. Konunun bütünlüğü açısından Heidegger'e kısaca değinecek olursak, Hühnerfelde'nin, *Heidegger Bir Filozof, Bir Alman* isimli eserinin birinci bölümünde Aristoteles'ten bir söz paylaşmaktadır. Bu söz Heidegger ile ilgilidir: *"O, doğdu, çalıştı ve öldü"* (2006: 11). Adeta onun tüm felsefe hayatı bir cümleye sığdırılmıştır. Ancak varlığa bakış açısı felsefe tarihi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. *"Heidegger'de sum (buyum, öyleyim, varım) cogito'dan (düşünüyorum) önce gelir. İnsan rasyonel düşündüğü için değil, o olduğu için Ekzistens'tir"* (Hühnerfelde,2006: 87). Onun temel ontolojideki varlığı, kavrayışı ya da argümanı, varlığın hep mevcut olana, yani var olana indirgenmiş olmasıdır. Yine Egzistansiyalizm (Varoluşçuluk) akımının önemli temsilcilerinden Sartre, *"önce öz mü gelir, yoksa varoluş özden önce mi gelir?"* biçiminde bir tartışma yürütmektedir. *"Kendinde varlık saydamsız, kütleli, kendine-özdeş ise, açıktır ki üzerine söylenebilecek çok az şey vardır. Bundan başka, bir varoluşçu olarak Sartre, birincil olarak insan ile ya da sevdiği bir deyimle, insan olgusallığı ile ilgilenmektedir. İnsan özgürlüğü üzerinde diretir ve bu hiç kuşkusuz felsefesine özseldir ve özgürlük kuramı 'kendi-için'i çözümlemeye dayanır"* (Copleston, 2010: 19). Modern düşünce ile yeniden oluşan bu epistemolojik ve ontolojik zeminde, Kant ile ilgi de birkaç şey ifade etmek gerekirse, onun akıl sahibi insan üzerinden yaptığı özne okumasının felsefe tarihine katkısı tartışılmaz bir gerçektir. Kant, çok basit bir eyleme davet etmektedir bizleri: *"SapareAude! Aklını kendin kullanmak cesaretini göster!"* (Kant, 2019: 33). Özellikle ahlak üzerinden yaptığı okumalar Kant'ı felsefenin önemli bir figürü haline getirmiştir. Bu anlamda onu öteki okuması yaparken

düşündüğümüzde ahlak felsefesinden ve Aydınlanma düşüncesinden beslendiğine tanıklık edebiliriz. Foucault, *İktidar ve Özne* isimli eserinde bu durumu şöyle ifade etmektedir: *"Kant, Aydınlanmayı karakterize eden 'çıkış'ın bizi 'olgunlaşmamışlık' statüsünden kurtaran bir süreç olduğuna işaret eder"* (2014: 176). Gerçekten de Aydınlanma kitleyi dogmatik bir düşünceden kurtarmıştır. Ancak kitlenin içine düştüğü bunalım maalesef son bulmamaktadır. İktidarın otoritesini nihai kılmak isteyen anlayış, çağdaş toplumun gereklilikleri kisvesi altında birçok dayatmayı belletmeye çalışmakta ve kitleyi dar varlık alanına hapsetmeyi kendine görev bilmektedir. Son tahlilde; ben ve öteki gibi kritik kavramlar felsefe tarihi boyunca üzerine düşünülüp konuşulmuş kavramlar olmakla birlikte, günümüzde de güncelliğini yitirmemiş kavramlardır. Bu son satırlar öznenin ve ötekinin detaylı serüveni için henüz bir başlangıçtır. Şimdi isimleri zikredilen düşünür ve filozofların ben ve öteki kavrayışlarına daha ayrıntılı olarak değinmeye çalışalım.

1.1.1. Descartes ve Öteki Düşünce

Denebilir ki, insan aklının süzdüğü her şey Descartes tarafından mukaddes kılınmıştır. Ünlü düşünürün dillere pelesenk olmuş meşhur *"Cogito ergo sum"* (Düşünüyorum, öyleyse varım) mottosu geçmişten bugüne ve geleceğe, insanlığa gerçeği ıskalamamak için kuşku duyması gerektiğini öğütlemektedir. Descartes'da töz düşüncedir ve özne kendi mahiyetini sorgulamaktadır. Özne, özne oluşunu düşünebilme yetisinden devşirebilmektedir, ancak düşünebiliyorsa öznedir. Başka bir deyişle, düşünebiliyor olması varlığının yegâne delilidir. Öte yandan, düalizmin (ikili –"diatik"-düşünce) Descartes felsefesinin en derinlerine kadar nüfuz etiği görülmektedir. Belirlenmişliğe kuşku duyması nedeniyle Descartes aslında insan zihnine yerleşmiş olan şeylerin karşısında *"Cogito ergo sum"* diyerek özneyi varlığını sergilemeye davet etmektedir. Descartes, düşündüğü şeylerden şüphe duyması gerektiğini kendi kendine belletmeye çalışırken bir şey keşfetmiştir: *"Hemen sonra ayrımsadım ki, böyle her şeyi yanlış olarak düşünmeyi isterken, gene de bunu düşünen benim bir şey olmam zorunluydu. Ve bu düşünüyorum, öyleyse varım, 'je pense, donc je suis' gerçekliğinin kuşkucuların en aşırı sayıltılarının hiçbirinin sarsamayacağı denli sağlam ve güvenilir olduğunu görünce, hiç duraksamadan onu aramakta olduğum felsefenin ilk ilkesi olarak kabul edebileceğim yargısına ulaştım"* (1998: 27). Burada muktedir olan öznedir, çünkü

özne ancak düşünen ve mukayese eden, buna yönelen bir iradenin sonucunda varlık kazanmaktadır. Bu bağlamda Baruch Spinoza, Descartes felsefesinin her şeyden kuşku duyulması gerektiği temellendirmesine şöyle bir açıklama getirmektedir:

> *"O zamana kadar doğada var olduğunu düşündüğü, ilk olarak duyularıyla algıladığı tüm o şeyleri; gök, yer ve benzeri şeyleri ve kendi bedenini bile gözden geçirir. Ve onların kesinliğinden kuşkulanır, çünkü duyuların zaman zaman onu yanılttığını gözlemlemiş ve sıklıkla pek çok şeyin gerçekten kendi dışında var olduğuna inanmıştır. Ve son olarak şu da vardır ki, uyanık olduklarında bile çok önceden kaybetmiş oldukları uzuvlarında acı duyduklarını söyleyenlerin varlığını işitmiştir"* (2015: 26).

Yukarıdaki ifadeden de anlaşıldığı gibi, Descartes duyulara güvenmemekte ve bu konuda problematik bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Ampirik bir perspektife sahip olmaktan ziyade Descartes aslında rasyonalist, başka bir ifade ile, akılcı bir bilim insanıdır. Düşünüre göre her şey askıda durmaktadır. Descartes, insan zihninin şeylerin doğası hakkında arafta kalabileceğinden bahsetmektedir. Örnek verecek olursak, usumda biri diğeriyle eşit olan kolumun hala her iki yanımda sallanıyor olması, fakat aslında kolumun olmaması ve var saydığım kolumu bir yere çarptığımda acı çekiyor olmam. Bir gözün kaybedilmesi ama diğerinin hala onun görüş alanını tamamlıyor olması. Adım attığında diğer bacağının da eşit mesafede ileriye gittiğini hissetmen ama aslında bacağının olmayışı, vb. Bu örneklerden hareketle, anlıyoruz ki özne usunda kendi benlik (ve bittabi ki tamlık) politikasını tamamlamaktadır. Burada nesnesi kaybolmuş acı çok derinden hissedilmektedir. O halde soyut ve somut olan her şey buğuludur ve yanıltıcıdır. Buğuyu dağıtmanın yolu ise Descartes'ın düşünmeye davet eylemine katılmaktan geçmektedir. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, sözü edilen arafta kalmak asla pasif bir direniş biçimi değildir. Aksine, arafı unutturacak düşünme eylemine davet eden cüretkâr bir çağrıdır. Descartes'a göre, duyular insanı yanıltmaktadır. İnsan kendi bedeni dâhil, diğer her şey hakkında her an yanılabileceği için tüm her şey askıdan her an düşecekmiş gibi durmaktadır. Ancak insan bu düşen şeyleri anında yakalayacak şekilde tetikte olmak zorundadır. Tetikte bekleyen insanın en büyük özelliği ise, belki de ona bahşedilmiş olan düşünme yetisidir. O halde Descartes, şüphe duymayı mutlak sanılan hakikat üzerinde bir yöntem olarak kullanmaktadır. Özgür irade ile tasavvur etmek büyük önem arz etmektedir. Başkasından devşirilen düşüncenin açmazlarından kurtulmak gerekmektedir. Descartes'ta taşıma düşüncenin provokasyonlarına düşmemek elzemdir. Bu anlamda

septisizmin özüne bakıldığı zaman özgür istenç ile ilgili Spinoza, Descartes'ın IV. Meditasyon'una atıfta bulunarak şöyle der: *"O onayladığı ya da yadsıdığı her şeyi, her zaman için özgürce onaylar ya da yadsır. Bu yüzden biri neden ruhun şunu ya da bunu istediğini ya da istemediğini sorarsa, bunun ruhun düşünen bir şey olmasından, yani kendi doğası gereği isteme ve istememe, onaylama ve yadsıma gücüne sahip bir şey olmasından kaynaklandığı cevabını veririz. Çünkü düşünen bir şey olmak böyle bir şeydir"* (2015: 159). Bu anlamda olumlayarak ya da yadsıyarak imgeler oluşturan, üstelik bunu özgürce yapan ruh doğru bilgiye ulaşmada yolunu bulur ve çıkarımlar yaparak yargıya yönelir. İnsan, orijini gereği herhangi bir şekilde yargıda bulunma eğilimindedir ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, bu eğilimin çeşitli değer ve pratikler çerçevesinde şekillenip şekillenmediğidir. Descartes'ın IV. Meditasyon'unun özünde, yargı ve irade bakımından şu ifadeler yer almaktadır: *"Çünkü ne zaman bir yargıda bulunmak zorunda kalsam, irademi öyle kontrol altına alabilirim ki, kendisini sadece akıl tarafından açık ve seçik şekilde gösterilen konularla sınırlamış olur"* (Descartes, 2017:88). İnsanlığın doğuşundan bu yana belirlenmişlikler aklı hapsetmekte, zihnin esnekliğini ortadan kaldırmakta ve deyim yerindeyse, kısır düşünce iklimi insanı düşünme süreçlerinden kopartmaktadır. Spinoza, bu anlamda Descartes'ın yukarıdaki sözlerini olumlar nitelikte bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Spinoza, Descartes felsefesinin ilkelerini değerlendirirken zihnin idrak edişi ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

> "*Şimdi, zihin şunun ya da bunun iyi olduğunu salt özgürlüğüyle olumlamış olmasaydı, hiçbir şeyi istemezdi. Bu yüzden, argümana, zihnin, anlayış gücünün konuyla ilgili son sözüne aykırı herhangi bir şey isteyemeyeceğini, yani zihnin bir şeyi onu istememesi gerektiği ölçüde isteyemeyeceğini (çünkü burada zihnin bir şeyin kendisi için kötü olduğuna karar verdiği söylendiğinde varsayılan budur, yani onu istemiş olduğudur) kabul ederek yanıt veriyoruz. Ancak kendisi için kötü olanı kesinlikle isteyemeyeceğini, yani iyi şey olarak değerlendiremeyeceğini yadsıyoruz, çünkü bu deneyime aykırı olurdu. Kötü olan birçok şeyi iyi ve diğer taraftan da iyi olan birçok şeyi kötü olarak değerlendiriyoruz"*(2015: 159).

Denis Kambouchner ve Frédéric de Buzonz'un *Descartes Sözlüğü* adlı eserlerinde istenç/irade ile ilgili ifade edilen temel noktalara bakıldığında seçim yapma konusunda takip etme ve icra etmenin gücünün önemi ile karşılaşılmaktadır. Yargı hatalarından

mustarip olmamak ve hakikati idrak için Descartes'ın bir eylem olarak ortaya attığı içsel düşünceden hareketle düşünmenin saf kuvvetinin etkinliğine mahkûm olmak gerekmektedir. Bu anlamda berzahta kalmak ve düşünmemek birtakım duyusal halüsinasyonlara yol açabilmektedir. Bu sebeple yukarıda da ifade edildiği gibi Descartes duyulardan bile şüphe edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Kambouchner ve Buzonz, *Descartes Sözlüğü* adlı eserlerinde şöyle demektedir: *"Ruhun (anlama yeteneğiyle birlikte) iki asli yetisinden ikincisi olan istenç ilk olarak eleme (başka bir deyişle seçme) gücü ve ikinci olarak da seçtiğini takip ve icra etme gücüdür. Bir şeyi seçmek, bu şeyin temsiline seçilebileceklerin en iyisi olarak onayını vermektir: işte bu yüzden seçme yetisi olarak istenç aynı zamanda yargılama yetisidir"* (2012: 94). Spinoza ise, *Descartes Felsefesinin İlkeleri ve Metafizik Düşünceler* adlı eserinde istenç ile ilgili şu ifadeyi kullanmaktadır: *"İstenç; düşünen, yani olumlayan ve yadsıyan bir şey dediğimiz zihnin kendisidir. Salt zihin doğasına baktığımızda, olumlama ve yadsıma konusunda eşit gücünün olduğunu açıkça çıkarıyoruz; çünkü diyorum ki, düşünmek denen şey budur"* (2015: 160). Descartes II. Meditasyon'una, o zamana kadar gördüğü her şeyin gerçeğinin aslı olmadığını varsayarak başlar. Düşünüre göre gördüğümüzü sandığımız şeyler başka bir ifadeyle zihnimize depoladığımız her şey aslında hiç var olmadığı için yanıltıcıdır. Bunların hepsi hafızanın insana oynadığı birer piyes gibi, ruhta ve bakış açısında izler bırakmaktadır. Descartes burada ortaya temel bir soru atmaktadır. Peki, hakiki olan nedir? Düşünür bu sorunun cevabını aslında felsefesinin temel prensibi olan o meşhur formülle ortaya koymaktadır. O da hiçbir şeyin kesin olmadığıdır (Descartes, 2017: 33). Spinoza'nın değerlendirmesinden hareketle, Descartes'ın II. Meditasyon'una tekrar göz attığımızda, düşünürün burada salt zihnin doğasından hareketle *"ben kimim?"* sorusuna, *"ben düşünen bir varlığım"* cevabını verdiği görülmektedir. Bu, düşünen varlık tıpkı yukarıda Spinoza'nın ifade ettiği gibi, Descartes'ta da *"Düşünen, anlayan, kabul eden, reddeden, isteyen, istemeyen, ayrıca hayal eden ve hisseden bir varlıktır elbette"* (Descartes, 2017: 39). İnsanın tek tip olmayan doğasını düşünerek hareket etmek gerekmektedir. Kişinin bir şeylerin hakikatine ermesi, söz konusu hakikatin doğruluk ölçüsü oldukça önemlidir. Kişinin akli yüceliğe ulaşma düzeyi o zamana kadar oluşturduğu zihin haritasının bir oyunuysa eğer, bu haritalar şeylerin hakikatine varma noktasında kişileri dolambaçlı yollara sürükleyecektir. Dahası, söz konusu bu zihin haritası kabaca oluşturulmuşsa, çalakalem çizilmişse eğer, hakikate ulaşmak daha da güç

hale gelecektir. Kambouchner ve Buzonz'a göre: *"İnsanların zihni genelde, onların şeylerin hakikatine varmasını engelleyen önyargılarla doludur. 'Hakiki Felsefe'nin egemenliğini yıkmayı hedefleyen bu önyargılar bizde düşünülmüş yargıların tam tersidir: Bunlar zihnimize farkına varmadan, içerikleri hiçbir zaman ciddi olarak incelenmeksizin yerleşmiş inanışlardır"* (2012: 129). Önyargılar, nihai hakikatin önünde gerçeğin tadını bozan bir şekilde durmaktadır. Önyargıların hakikatin önünde büyük bir dağ gibi durmasından daha tehlikeli olan bir şey vardır ki o da onun hakikatin tadını bozuyor olmasıdır. Karakterize edilemeyen, bulanık kalan temsil biçimleri ve beraberinde gelen yargıda bulunma davranışı, insanın muvazenesini bozmakta ve karar verme süreçlerini karmaşık hale getirmektedir. İstenç, kararı yerine getirme gücüdür; ancak bu duyulara bağlıdır, dolayısıyla karakterize edilemeyen temsiller yargının icrasını güç kılacaktır. Nitekim Kambouchner ve Buzonz'un da ifade ettiği gibi:

> *"Descartes için, yargının icrasının, her zaman ikili bir nesneye, yani bir temsilin nesnesine ya da içeriğine, ama aynı zamanda da olduğu gibi (yeterince açık ya da açık olmayan) temsile sahip bir rızanın/onamanın (assentiment; assensus) verilişinden ibaret olduğunu anlamak gerekir. İyi/doğru ve kötü/yanlış yargı işte bu ikili boyut içinde tanımlanır: (kendisi aracılığıyla bir şeyi gerçekten 'anladığımız') bu temsilin daha açık kılınabileceğinin açık olduğu yerde bulanık bir temsille yetindiğimiz zaman, kötü/yanlış yargı veririz. Ve bu iki alışkanlık ayırt edilebilir: bulanık kalan temsillerle onayını verme alışkanlığı, ya da tersine yargıyı açık temsillere saklama alışkanlığı. Fakat bu alışkanlıklar tam olarak anlama yeteneğine ait değillerdir: bunlar istence bağlıdırlar"* (Kambouchner ve Buzonz, 2012: 170-171).

Descartes'ta, öteki düşünce ve öteki eksenine baktığımız zaman bu konuda yazılmış birçok temel metinde çoğunlukla öteki düşünce üzerinde durulduğu görülmektedir. Özellikle düşünürle birlikte anılan Kartezyen düşüncenin ürünü olan düalite fikri, birleştirici olmaktan çok dışlayıcıdır. Tıpkı doğa-kültür ayrımında olduğu gibi, doğru-yanlış, iyi-kötü, yararlı-zararlı, makbul-sapkın, vb. ayrımların ve dolayısıyla gerilimlerin üremesinde söz konusu düşünce tarzının büyük payı vardır. Öteki, başkası, istenmeyen veya daha başka "asgari insan" tanımlamaları ve madun kimlikleri de yine aynı kaynağın bir ürünüdür. Dolayısıyla da çatışmaların... Modernliğin de temelini oluşturan egemen düşünüş tarzı ikili karşıtlıkları temel aldığından, öteki düşünce veya öteki kimlikler Descartes'çı diatik düşünme alışkanlığıyla ilgilidir. Düşünürün metinleri dikkate alınırken genellikle ben ve öteki kavramlarının tebarüz ettiği asıl kavramsal zemin de

burasıdır. Başka bir deyişle, ben-öteki ayrımının asıl kaynağı bu düalist düşünüş biçimidir. Ben, günlük pratikten yalıtılan, soyut bir dünyaya kilitlenen ve ötekinden bağımsız olarak var olan duysal bir dünyaya hapsedilmiştir. Bu anlamda, özellikle Descartes'ın *Yöntem Üzerine Konuşmalar* adlı başyapıtına bakıldığında, satır aralarında ötekini ele alış biçimine zımnen de olsa şahitlik edilmektedir. İnsanoğlunun bizzat bilinç düzeyinde ya da bilinç dışı düzeyde yaşadığı, tek kullanımlık ötekini inşa ifadeleri, aslında yaşam pratiği içerisinde durmadan tekrarlanan ve sıradanlaşan bir nitelikte çıkar karşımıza. Nitekim burada yargıda bulunmaya muktedir olan özne eylemden önce gelen herhangi bir karmaşıklıkla karşılaşmamaktadır. Çünkü yargıda bulunma biçimi bilinç düzeyinde zaten hazırdır. Pratikte ötekini inşa etmek oldukça basit bir eylem içerisinde gerçekleşmektedir. Descartes'ın yukarıda bahsettiğimiz eserinin satır aralarından çıkarsadıklarımızla bu pratiğe ilişkin verilebilecek seyahatlerle ilgili örneğin oldukça düz görünen ancak derin anlamlar içeren bir yönü olduğu söylenebilir:

> *"Seyahatlerim sırasında da, bizim anlayışımıza taban tabana zıt anlayıştaki insanları sırf bu yüzden birer barbar ya da birer vahşi olarak değerlendirdiğimizi, oysa onların çoğunun bizim kadar, hatta bizden daha fazla akıllarını kullandığını görmüştüm; sonra şöyle düşünmüştüm, demek ki çocukluğundan itibaren Fransızlar ve Almanlar arasında yaşamış olan bir insan, o aklıyla bir ömür boyu Çinliler ya da Amerika yerlileri arasında kalmış olsaydı, kim bilir şimdikinden ne kadar farklı bir zihniyete sahip olurdu; ıvır zıvır konularda, örneğin şu üstümüze geçirdiğimiz elbiselerin biçimlerinde bile on yıl önce çok beğendiğimiz ve belki de on yıl sonra yeniden beğenebileceğimiz özellikler şimdi bize bu kadar gülünç ve bu kadar tuhaf geldiğine göre"* (Descartes, 2019: 47-48).

Bu örnekten de anlıyoruz ki, yaşanılan coğrafya kişilerin zihinsel haritalarını, akıl yürütmedeki gizil uçlarını oldukça etkilemektedir. Descartes'ın benzer bir başka örneği de, bize tuhaf gelen birçok şeyin başka halklarca nasıl benimsendiği ile ilgilidir: *"Bizim adetlerimize çok tuhaf ve gülünç gelen birçok şeyin, ne olursa olsun başka halklarca ortak olarak benimsenmiş olduğunu gözlemlemeyi ve bunun sonucunda da sadece örneklerle, alışkanlıklarla bana belletilen şeylere körü körüne inanmamayı öğrendim"* (2019: 39). Descartes aslında burada ötekilere ait düşünüş tarzının bir çeşit sorgulamasını yapmaktadır. Körü körüne inanmak Descartes felsefesinde bir önyargı olarak kabul edilmektedir. O, bu yüzden işe şüphe duyarak başlamaktadır. Kendi aklının ürünü olan düşüncenin üstünde bir üst düşünce ile mevcut düşünceden şüphe duyulması gerektiğini

öğütlemektedir. Bu bağlamda kendini de aşarak üst bene ulaşan Descartes, zihne güven duymamaktadır. Aynı nedenden ötürü de, şüphe duymayan zihin üst bir düşünebilme evresine yükselememiş olan ötekinin zihnidir. "Öteki", her şeyden önce *"öteki coğrafyaların"* insanıdır; düşünüşten ziyade duyuşa, rasyonel bir değerlendirmeden önce sezişe öncelik veren diyarların... Descartes'çı görüş, aslında sanıldığının aksine, ötekini çok yalın biçimde ifade etmektedir: O, Batılı insanın zihnine sahip olmayandır. Zihinsel erginleşme sürecinin geri bir evresinde bulunandır. Sorunun en büyüğü ise, Kartezyen aklın yukarıda belirttiğimiz ikili karşıtlıklarla düşünmeyi vazetmesidir. Şayet bilim ve düşünce araç gereçlerinin egemeni Batılı aydınlanmış insansa, toplumsal dünyanın ve tarihsel gerçekliğin tüm hakikatleri onun kabul damgasını taşımaktadır. Onun zihninin kapsayamadığı her gerçeklik veya düşünüş veya kimlik veya yaşam tarzı "aşağı"dır. Benim var olduğum kadar öteki de vardır, bana heyecan veren şeyler olduğu kadar ötekine heyecan veren şeylerde vardır, benim davranış biçimlerim olduğu gibi ötekinin de davranış biçimleri vardır; ancak her zaman ve her koşulda makul olan *benim* varlığım, *benim* düşüncelerim ve *benim* davranışlarımdır, ötekininki değil... Ne ki, Descartes'ın somut ötekiyi kavrayışının çok da yıkıcı olduğunu söylemek mümkün değildir. Daha ziyade, kurduğu felsefi düşünce sistemidir farklı düzen ayrımlarını ve dışlayıcı kategorileri üreten. Nitekim Descartes, *"Ben hiçbir zaman kendi aklımın ürünü olan düşüncelere fazla değer vermedim"* diyerek, benmerkezci (egosantrik) düşünceye karşı belli bir mesafe almaktadır:

> *"Kullandığım Yöntem'den derlediğim meyveler, kuramsal bilimlerin uğraştığı bazı şüpheli sorunlarla ilgili sadece kişisel tahminlerim ya da bu yöntemin bana öğrettiği ilkelerle düzenlemeye çalıştığım kendi davranışlarım olduğu sürece, bu konuda herhangi bir şey yazmak ihtiyacı hissetmedim. Çünkü mesela davranış kuralları söz konusu olduğunda, herkes kendi aklıyla o kadar dolu ki, eğer Tanrı kendi halklarının başına Kral olarak tayin ettikleri ya da Peygamber olmaları için yeterli kayra ve azimle donattığı insanlar haricindekilere bu konuda bir şeyleri değiştirmeleri için liyakat vermiş olsaydı, ne kadar kafa varsa o kadar ıslahatçı olurdu. Bu yüzden kendi kuramlarım beni fazlasıyla heyecanlandırıyor olabilirdi, ama düşündüm ki, başkalarının da kuramları vardı ve belki de bu kuramları onları daha fazla heyecanlandırıyordu"* (2019: 107-108).

Erişirgil, *Descartes ve Kartezyenler* adlı eserinde Descartes'ın tarih derslerinde edindiği bakış açısını ifade ederken onun adeta tarihte yolculuk yapıyormuş gibi hissettiğinden bahsetmektedir. Tarihe zihnen yapılan bu yolculuk başka memleketler,

başka insanlar demektir. Başka bir deyişle, zaman ve mekân sınırının zihnen ortadan kalkması demektir. Bu anlamda Descartes'ın aslında yanlış inançlardan ve basmakalıp düşüncelerden sıyrıldığını ifade etmektedir. Çeşitli coğrafyalara tanıklık etmek, makul kabul edilen inançlara, geleneklere, örf ve adetlere bir çeşit aşinalık durumu değildir. Yalnızca bunun izdüşümünde muhalif olan her şeyi kötü ve saçma saymaktan, aynı zamanda yanlış ve aymaz bir biçimde referans alınan kişilerin sözüne inanmaktan zihni kurtarmaktır (2006: 82). Kartezyen düşüncede, adeta düşüncelerin izdihamı söz konusudur. Her düşünce öteki düşüncenin üzerine düşmekte ve ortaya yeni ve baskın bir düşünce çıkmaktadır. Hakikate ulaşmak için ontolojik karara hemen varmamak gerekmektedir. Ontik şüphe son kerteye kadar devam etmektedir: *"Cogito ergo sum"* ifadesi insanı kendi varlık bilgisine karşı konuşlandırmaktadır. Burada dikkati çeken önemli bir nokta da, Descartes'ın her şeyi reddeden bir bilim insanı olmadığı gerçeğidir. Descartes, reddeden değil kendinin ve diğer her şeyin yoklamasını yapan bir düşünürdür. Descartes'ta herhangi bir şey hakkında hiç düşünmemiş olmak mümkündür. Dolayısıyla hiç seyahat etmediğimiz şehirlere, insanlara, doğaya, henüz tanımadıklarımıza karşı bir ön yargımız da yoktur. Çünkü onların hakikatleri ile ilgili bilgi henüz filizlenmemiştir. Bu bağlamdan hareketle Descartes'ın öteki düşüncesini, *"düşündüğün kadar varsın", "devinimde bulunduğun alan kadar biliyorsun ve sorguluyorsun", "başka düşünceler de senin düşüncen kadar önemli", "bağrında nefes aldığın atmosferin bir parçasısın ve tüm bakış açın buna göre şekillendi",* vb. biçimde bir yaklaşımla özetlemek mümkündür. Başka bir deyişle, Descartes şöyle demek ister gibidir: Düşündüğün için varsın, varlığının bilincinde olmanı sağlayan şey düşünmen. Bir amacın olduğu için kaybolmaktan uzaksın ancak düşünen bir varlık olduğun için birbirinden farklı sayısız sorgulama zemininin müptelasısın. Seni sen yapan o biricik cümlenin kölesisin: *"Cogito ergo sum".*

1.1.2. Hegel ve Öteki Diyalektiği

Hegel'i anlamaya çalışmadan önce itilaflı bir durumun açıklığa kavuşturulmasında yarar görülmektedir. Hegel denildiğinde, ilk akla gelen, "tez-antitez-sentez" formülü aslında onunla özdeşleşmiş olmasına rağmen yanıltıcı gibi görülmektedir. Nitekim Hegel, özellikle bu üçlü formun, tikelin yitimine sebep olması nedeniyle eleştirilere maruz kalan bir filozoftur. Ancak bazı temel kaynaklarda kritiği yapıldığı üzere, aslında bu "tez-antitez-sentez" formu Kant'a ait olan bir kategoriler formudur. Frederick Beiser'e göre;

Kant, bu anlamda Hegel tarafından *Fenemoloji*'de övülmekte ve bu durum yanlış bir algı doğurmaktadır (2019:214). Bu üçlü form Hegel'e mal edilmektedir. Öncelikle, Kant'ın bu kategoriler formuna değinmekte yarar vardır. Kant, arı usun eytişimsel, yani diyalektik kullanımının salt üç durumunu ortaya koymaktadır. *Arı Usun Eleştirisi* isimli eserinde Kant, salt üç durumu şöyle sıralamaktadır: *"İlk olarak bir düşüncenin koşullarının bireşimi, ikinci olarak görgül düşünmenin koşullarının bireşimi ve son olarak arı düşünmenin koşullarının bireşimi"* (1993: 211). Beiser, *Hegel* isimli eserinde tez-antitez-sentez formunun Hegel'e mal edilmesini yanlış bulmaktadır. Beiser, Müller'e de atıfta bulunarak durumu şöyle ifade etmektedir: *"Diyalektik hakkında konuşmak mümkün olsa da bu konudaki yaygın açıklama biçiminden 'tez-antitez-sentez' şemasından kaçınmak gerekmektedir. Hegel bu terminolojiyi hiçbir zaman kullanmamıştır ve tüm şema kullanımlarını eleştirmiştir (...) Kant'ın antinomileri Hegel'in diyalektiğinin ilham kaynağı olsa da, Hegel hiçbir zaman Kant'ın tez ve antitez ortaya koyma yöntemini kullanmamıştır"* (2019:214). Beiser, başka bir yaygın yanılgıya daha dikkati çekmektedir eserinde. Özellikle Adorno'nun da Hegel'i eleştirdiği ana meselelerden biri olan özdeşlik konusudur bu. Hegel, bir sentezle sonuçlandırdığı diyalektiğinde tikelin yitimine sebep olması nedeniyle Adorno tarafından eleştirilmektedir. Beiser'in ifade ettiğine göre: *"Hegel'in diyalektiği özdeşlik ve çelişmezlik yasalarını reddetmek için tasarlanmıştır. Şüphesiz ki Hegel geleneksel mantığı, özdeşlik ve çelişmezlik ve üçüncü halin olanaksızlığı ilkesine olan kati ve sert bağlılığından ötürü eleştirmiştir. Hegel'in kafası karışık olsa bile, diyalektiği bu yasaların reddedilmesine adanmamıştır ve onun işleyişi gerçekte bu yasaları önceden varsaymaktadır"* (2019: 215). Oysaki Hegel, özdeşliği savunan bir filozoftur. Varlık ve düşünce onda özdeştir. Nitekim Besim Dellaloğlu'nun, Feuerbach'ın bakış açısına atıfta bulunarak kaleme aldığı satırlarına bakacak olursak eğer:

> *"Feuerbach'a göre, Hegel önce insan ve doğayı birbirlerinden kopuk varlıklar olarak ele almış, sonra idealist bir özümleme içinde bu varlıkları birleştirmiştir. Hegel'in düşüncesinde insan ile doğayı birleştiren neden 'idea' olduğu için Hegel açısından insanlık tarihi ideanın dışavurumundan başka bir şey değildir. Feuerbach, Hegel'in düşünsel birlik içinde bütünleştirdiği insan ve doğayı doğal birlik içinde bütünleştirmeye çalışmış ve Hegel'e karşı, insanın özünü yaşamı ile özdeş tutan bir doğalcılığı savunmuştur"* (1998: 145).

Fakat Adorno'nun *Negatif Diyalektik* adlı eserindeki tespitine göre, Hegel'ci diyalektik başarısız olduğunda sofistike hale gelmektedir. Adorno, sözlerine şöyle devam etmektedir:

> *"Tikelin diyalektiği tahrik etmesinin nedeni, ana kavramda çözülmezliğidir, Hegel'ci diyalektik, tikel kendi kendinin ana kavramıymış ve dolayısıyla çözülemezmiş gibi bunu evrensel bir somut içerik olarak ele alır. Özdeşliksizlikle özdeşliğin diyalektiği işte böyle, özdeşliğin özdeş olan karşısında zafer kazanmasıyla yalan olur. Kavram olmadan herhangi bir tikelden asla emin olamayan bilginin yetersizliği el çabukluğu marifetle, tikel olanın üzerine çıkan ve onu kavrama direnen her şeyden arındıran tinin hanesine bir avantaj olarak kaydedilir. Tikelliğin genel kavramının, soyutlaştırma aracılığıyla ifade ettiği tikel üzerinde hiçbir gücü yoktur"* (2016: 164).

Bu şekildeki önü alınamaz bir tartışmadan sonra Hegel'de öteki diyalektiği bağlamında bir tartışma yürüttüğümüzde, özneyi özne yapan şeyin ötekinin ona tabiliği olduğu gerçeği ile karşılaşırız. Zira Hegel diyalektiğinde özne, özne oluşunu ötekinin (tikelin) kendisine tabi oluşuna borçludur. Buradaki özne vurgusu, bir sentezi ifade ettiği ölçüde tikeli kendi içinde çözündüren bir anlam taşır. Bir başka deyişle, onu içerir, yani onunla özdeşlik kurar. Burada özne ve ötekinin karşılaşması ve birinin ötekini tahakkümü zıtlık savaşı içerisinde devam etmektedir. Tülin Bumin'in de ifade ettiği gibi: *"Hegel'e göre, 'kendini kabul ettirme' isteğinin yol açacağı eylem, bilinçler arası ilişkinin bu aşamasında, savaştan başka bir şey olamaz. O halde özetlersek, öz bilincin doğuşu kaçınılmaz olarak öz bilinçler arası ilişkiden geçecek ve bu ilişkinin ilk biçimi, yine kaçınılmaz olarak, 'kendini kabul ettirme uğruna savaş' olacaktır. Hegel'in ünlü Köle-Efendi diyalektiği, işte bu savaşın ve sonuçlarının diyalektiğidir"* (2019: 36). Köle-Efendi diyalektiği bir çeşit güç dengesizliğidir. Aslında burada ben ve öteki tüm çıplaklığı ile ortada kalmaktadır. Çünkü tüm insan etkinlikleri nihai olarak güce dayanmaktadır. Gücün doğası gereği eşit biçimde dağılmadığını düşünecek olursak, her insan etkinliğinin sonucunda bir *Efendi* ve bir de *Köle'*nin ortaya çıkması kaçınılmaz bir son olarak görülmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, gücün efendiyi esir almasıdır. Köle ise otonomdur. Burada efendiyi efendi yapan husus, aslında kölenin varlığıdır. Dolayısıyla iki tarafın varlık kazanması için tüm çıplaklığı ile karşı karşıya kalması gerekmektedir. Sartre da, *Varlık ve Hiçlik* adlı kitabında, bu konuyu şu cümlelerle izah etmeye çalışır:

"'Ben, başkasının beni kendi kendisi gibi bildiğini biliyorum'; bu tanıma hakikatte kendinin bilincinin tümelliğini üretir. Ne var ki başkası sorununun doğru dile getirilişi tümele doğru bir geçiş imkânsız kadar. Nitekim başkası, beni benim 'kendi'me göndermek zorundaysa, en azından diyalektik dönüşüm sonunda, benim onun için ne olduğum, onun benim için ne olduğu, benim benim için ne olduğum ve onun onun için ne olduğu arasında bir ortak nokta olması gerekir. Elbette, başlangıçta bu homojenlik mevcut değildir, Hegel'de bunu kabul eder: 'Efendi-Köle' ilişkisi karşılıklı değildir. Ama karşılıklılığının kurulabilmesinin gerektiğini ileri sürer. Çünkü gerçekten de daha baştan nesnellik ile yaşamı birbiriyle karıştırır - öyle ustaca bir karıştırmadır ki bu, sanki isteyerek yapılmış izlenimi verir. Başkası bana nesne gibi görünür der. Oysaki nesne, başkası içindeki Ben'dir" (2014:311-312).

Başkası'nı içeren ben, çoğul bir ben'dir. Aynı zamanda bu esrarengiz içerim, bir tür varoluşsal bunalımın da kaynağıdır. Düşünürün ünlü "Cehennem başkalarıdır" sözünü de bu anlamda yorumlamak gerekir. Ben, kendini kuşatan ötekilerden, yani başka varoluşların tahakkümünden çeker ne çekerse. Yine bu bakış açısından, Hegel'in çıkarımlarına gelince, aslında köle, efendinin nesnesidir. Çünkü efendi, kendi varlık nedenini köle üzerinden devşirir, efendiliğinin nesnesi olan kölenin karşıt kutuptaki tümleyenidir. Aynı zamanda bu nesne olmadan bir efendiden de bahsetmek mümkün değildir. Jean Hyppolite, *Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar* adlı eserinde "Yaşamın Diyalektiği ve Canlı Fail" başlığını açtığı bölümünde varlıkla ilgili şunları söylemektedir: "[Varlık] Kendisini evrenselden ayırarak ve kendisini bir 'kendi-için-varlık' olarak varlığa iliştirerek kurar. Hegel'in Jena dönemi yaşam felsefesi, bu *biyolojik diyalektiğin* betimlemesidir. Bireysel yaşam kendisini 'inorganik dünya' ya da 'kendisinin olumsuzlanması' üzerinde bir kuvvet olarak koyar. Kendisine dışsal olan bütüne, bireyin onun karşısında bir 'olumsuz birlik' olduğu bir 'çokluğun sentezi' olduğu sürece karşıttır" (2016:50). Bu bağlamda temel metinlerde tartışılan bir soru ortaya çıkmaktadır: Efendi ve köle birbirlerinin varlıklarına ihtiyaç duymakta mıdırlar? Bumin'e göre: *"İnsanı biyolojik varlığını aşmaya, olumsuzlamaya götürecek tek ilişki, Hegel'e göre, ölesiye savaş halinde olmuş olmalarıdır. Bu savaşta, aslında, olumsuzlanmak istenen diğerinin biyolojik varlığıdır. Ama bu ilişki, tıpkı bir ayna gibi, karşılıklı konumları yansıtan bir ilişkidir. Bu nedenle, diğerinin biyolojik varlığını yok etmeyi istemek, kendisinin biyolojik varlığının olumsuzlanmasını göze almayı gerektirir"* (2019:46). Ötekine açılan savaş, kendi varlığına açılan savaştır. Burada söz konusu edilen savaş oldukça yanıltıcıdır.

Mücadelenin görkemi kadar "ben" kendi varlık alanını olumsuzlamaktadır. Bu savaşta diplomatik davranmak gerekmektedir, çünkü efendi ve köle birbirinin ömrünü uzatan panzehir gibidirler. Efendinin bakış açısına göre; köle, efendiye kör bir bilinç ile bağlıdır. Beiser, Hegel'in argümanının ana hedefinden bahsederken şöyle der:

> *"Ben'in kendini başkalarından ve kendi dışındaki dünyadan bağımsız olarak bildiği öznelliğin imtiyazlı bir alanıdır. Kartezyen geleneğe karşı, Hegel şu düşünceyi öne sürer: Ben başkalarını eşit ve bağımsız gerçekliğini tanıyıp kabul ettiği gibi başkaları da ben'in eşit ve bağımsız gerçekliğini tanıyıp kabul ederse, kendini akıl sahibi bir varlık olarak bilir. Ben başkalarını tanımaksızın, akıl sahibi bir varlık olarak bilir. Ben başkalarını tanımaksızın, akıl sahibi bir varlık olduğu iddiasını kanıtlayamaz ve böylece kendi akıl sahibi [bir varlık] olarak bilemez"* (2019: 232).

Tüm bu ifadelerden hareketle Hegel'in meşhur diyalektiğine varılmaktadır ki, o da zıtlıkların birliğidir. Ben'in, öteki'ni tanımak zorunda olmasıdır. İzmir'e göre de: *"Diyalektik, kendi gerçekliğinin de diğer gerçeklikler gibi, bir gerçeklik olarak bilinip tanınması çabasıdır. Diyalektik, saf idealist ve soyut bir kavram değil, düşünsel bir soyutlama olan gerçekliği, öteki zihinlerde yaşatma ve benimsetme eylemi, edimidir"* (2019: 152 153). Burada saf idealist bir ifadenin ötesinde düşünsel soyutlamadan beslenerek gerçekliğin ötekinin zihninde oluşturulması çabası ortaya çıkmaktadır. Ötekinin hakikatini bilinç düzeyinde kavramaktır bu. Benmerkezci tanımlanan gerçekliğin, biz merkezci olarak tanılanmasının önem arz ettiği görülmektedir. İzmir, bu şekilde bir "eylem biçimi ortaya koymadan ve tanımlamadan, diyalektik ve diyalektik gerçeklikten söz edilmeyeceğini" ifade ederek şöyle devam etmektedir: *"Aksi halde sözü edilen şey, kimsenin ve hatta bu söylemin sahibinin bile gerçekliğinden emin olmayacağı idealist bir kabule dönüşür. Bu nedenle, öteki ile olan ilişkimizde ötekine, onun öz bilinci nedir acaba diyerek bakmayız, o bizi nasıl görüyor diye bakarız"* (2019:153). Bakmaktan öte, bilinç düzeyinde görmek ve tanımak hakikat için büyük önem arz etmektedir. Hegel, sevgi üzerinden özne ile nesne, ben ile öteki arasındaki bağı okurken yine diyalektikten beslenmektedir. Nitekim burada da söz konusu ikircikli yapı ortaya çıkmaktadır. Bu ikircikli yapının uyum içerisinde olması önemlidir. Zira Hegel'in bu ana öğretisi evrensel bir yasa gibidir. Karşılıklı eşit sevgi, özne ile nesne, ben ile öteki arasındaki bağı kuvvetlendirecektir. Beiser, Hegel'in tin kavramına bakışından bahsederken onun aslında sevginin anlamını formüle etmede ilk çabasını ortaya koyduğunu belirtmektedir. Schiller ve Hölderlin'in etkisinde kalan Hegel, din ve ahlakın kilit noktası olarak sevgi kavramını

görmektedir (2019: 157). Beiser'ın ifadeleri buraya kadar Hegel ile ilgili tartıştıklarımızı destekler niteliklidir. Beiser, konuya şöyle açıklık getirmektedir:

> *"Dışa çıkan ve içe dönen ben hakkındaki tüm görüşler tamamıyla müphem ve anlamsız görünmektedir. Ne var ki bu özellikler, kavramı orijinal bağlamına yerleştirdiğimizde yerli yerine oturmaktadır: Sevgi üzerine erken dönem refleksiyonları bağlamına [oturtulduğunda]. (...) Onun kastettiği, sevgide ben'in (öznenin) kendini ötekinde (nesnede), ötekinin kendini ben'de bulduğu gibi bulacağıdır. Sevgi deneyiminde özne ile nesne, ben ile öteki, birbiri aracılığıyla kendi doğalarını gerçekleştirir ve dahası her biri kendini sadece aracılığıyla tanır. Sonuç olarak özne-nesne özdeşliği vardır, çünkü ben ile öteki arasında geçerli olan öz bilincin tekil bir yapısı söz konusudur: Tıpkı ötekinin kendini ben'de tanıdığı gibi ben de kendini ötekinde tanır"*(2019: 157).

Meşhur zıtlıkların uyumu burada öteki ile uyumdur. Varlık alanın dışına ittiğin, binlerce mil uzakta olsa bile ötenin ötesine hapsettiğin öteki gerçekte senden başkası değildir... Kurguladığın farkların mutlak tuzağında ötekini kendi hükmün altına alma çaban nihayetinde şöyle sonuçlanmaktadır: Ya sen ötekinin kapısında ya da öteki senin kapında sebebini derinden kestirdiğin o büyük görkemiyle dikilmektedir. Beiser, Hegel'de özne ve ötekinin hemhal olmasından bahsetmez. Fark momentinden bahseder, yani farklıkların ortaya koyduğu harmoniden. O farktaki-birliktir *(unity-in-difference).* Sevgi burada farklı düzlemde işlemektedir. Yargı biçmeye ayıracak zaman yoktur. Sevgide fark yoktur ancak öteki sırf öteki olduğu için onu takdir etmek gerekir. Burada gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır: Sevginin eşit ve bağımsız taraflar arasında söz konusu olan karşılıklı saygı aracılığıyla olanaklı olması... Ben, eğer ötekini kendi hükmü altına almaya ve kendine tabi kılmaya çalışırsa, onu sevmez (Beiser, 2019:158). "Öteki kaç farklı şekilde sevilebilir ki" türünden bir bakış açısı, başka bir ifade ile ötekini sevmek için sebep aramak çabası beyhudedir. Öteki dolaysızca sevildiği zaman anlamlıdır. Bu yüzden Hegel, insanlığı olduğundan başka bir şey olmaya davet etmektedir. Belki de hiç deneyimlemediği bir şeye; kişileri, olayları, durumları olduğu gibi kabul etme cesaretini sergilemeye! Kojeve'ye göre, bu bağlamdan hareketle edilgen kalmamak gerekmektedir. Bu davetkâr çağrı, öteki problemi ekseninde trajik bir sonu imlemediği için umut vadetmektedir. Nitekim çağımız modern dünyası insana "özüne dön, ruhuna dön, bireyselleş, içine kapan, değerlerine sahip çık, ancak bunların hepsini birer nostalji gibi yap" çağırısı yaparken diğer taraftan ötekinin özüne kitleyi yabancı kılmaktadır. Öteki asla nostalji değildir. Her daim canlıdır ve karşımızdadır. Her daim

saldırılmayı bekleyen ilk düşmandır. Öteki, saldırmak için neden aranandır. Tam da bu noktadan hareketle başkasının özüne dönüşebilmek bir meziyet gibi görülmektedir. Hegel'ci yaklaşımda, sadece kendinde saklı olanı bulma gayreti en nihayetinde kişinin ontolojisi ile de ters düşmektedir. Daha önceden olmaya cesaret edemediğin bir şey olmaya gayret etmek gerekmektedir. Beni ben yapan, ötekini öteki yapan bir gayretin ilk adımı olarak karşındakini anlayabilmek önem arz etmektedir. Bumin'in ifadesiyle: *"Kojeve'ye göre, antik felsefenin, 'neysen o ol' şeklinde özetlenebilecek olan moral anlayışına karşılık, Hegel felsefesinde (Hegel'de aslında bir felsefi moral kuram aramak, tıpkı Spinoza'da olduğu gibi, doğru olmamakla birlikte) 'neysen o olma, olduğundan başka türlü ol, olmadığın şey haline dönüş' biçiminde özetlenebilecek bir moral ilkenin gizli olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır"* (2019:57). Olanaklı olan seni icat etme çağrısı, "olmadığın bir şey ol" ifadesi ile tezahür etmektedir. Aslında Hegel insanlığı eşsiz bir deneyim alanına davet etmektedir: "Başka türlü ol!" Burada eylemin "harekete geç" anlamının ötesinde bir davet görülmektedir: "Başka türlü ol!" "Ama tüm benliğinle anlamları parçalayarak", "zıt noktaları birbirlerine aşılayarak..." Başkasına dönüşmek onu teselli etmek değildir. Burada kavram empati diye ifade edebilecek olan o naif deyimin sınırlarının ötesinde daha sancılı bir kavuşmayı ifade etmektedir. Jean Jacques Rousseau tarafından kaleme alınan otobiyografi türündeki ünlü eser *İtiraflar*'ın satır aralarına bakıldığında kölenin, talihini kırdığı o eşsiz ana tanıklık edilmektedir. Uşaklardan birisi olan Jean Jacques, diğer uşaklar gibi hissetmemektedir. Efendiler içerisinde kendisine varlık alanı açamayan Jean Jacques, varlık alanı bulacağı o eşsiz biricik anın peşine düşmektedir. Jean Jacques, erdemli bir kadın olan Madam de Vercellis'in konağında üç ay uşaklık yapmıştır. Jean Jacques, Madam de Vercellis'in kişiliği karşında ontolojik bir zemin sorgulaması yapmaktadır. Jean Jacques, Madam de Vercellis'in kendisine sevgi, merhamet ve iyilik arzusunu ortaya koyan insancıl bir söz dahi söylemediğini ifade ederek hiçe sayılışını sitem dolu bir nakarata dönüştürür. "O" diye yazar Rousseau, *"beni soğuk bir tavırla sorguya çekerdi; ben ona ihtiyat ile cevap verirdim. Cevaplarım o kadar ürkekti ki onları herhalde çok basit buldu ve canı sıkıldı. Sonlara doğru artık bana bir şey sormuyor, yalnız kendi hizmetleri için ne lazımsa onları söylüyordu. Benim için gerçekte olduğuma göre değil, kendisi beni ne hale sokmuşsa ona göre hükümler verdi. Bende bir uşaktan başka bir şey görmemesi benim de ona uşaktan başka bir şey olarak görünmeme mâni oldu"* (Rousseau, 1991:122).

Bu dışavurumun son satırlarında önemle ifade edilmesi gereken bir husus ortaya çıkmaktadır: Başkasının cevheri biz görmek istediğimizde ortaya çıkan bir şeydir. Görmek istemezsek, görünmesine de engel oluruz. Dahası, ötekinin hareket alanını sınırlarız ve onun bizim bakış açımıza büründüğü kalıbı parçalamasına da mâni oluruz. O halde gördüklerimiz yanıltıcı, görünen şeyler ise birer kalıp yargıdır demek yanlış olmayacaktır. Burada efendi aidiyeti problemi ortaya çıkmaktadır. Efendisine tüm benliği ile ait olan uşak bu köklü aidiyet duygusu ile çok yerleşik duygularını bile tasfiye ederek eşsiz bağlılığını ortaya koymaktadır. Öte yandan efendi, uşağın uşak olmak dışındaki çırpınışına kayıtsız kalmaktadır. Hegel'in efendi ve köle diyalektiği düellosunda olduğu gibi, görkemli ama sonucu belirsiz bir zaferin yarattığı büyük çelişkiler bir yana, Jean Jacques ve Madam de Vercellis'in arasında savaşın zerresi bile hissedilmemektedir. Burada sistematik bir yok sayılıştan bile söz edemeyiz. Özüyle tüm ilişki hiçlenmektedir. Oysaki kendinden olmayan birisini yadsımak ve varlık alanının dışına örseleyerek itmek dahi, önce onun varlığını kabul etmekten geçmektedir. Efendi uşak ilişkisinde uşak zaten yoktur. Ancak Hegel'in, efendi ve köle diyalektiğinde varlığı kabul edilen bir köle vardır. Yukarıda ifade edilenlerden hareketle, onanan ve onanmayan ayrımını bu anlamda düşünmek gerekir. Jean Jacques'ın hikâyesini incelemeye devam edenler bir "t" harfinin faziletinin onu nasıl var etmeye yettiğine şahitlik etmektedirler. Hanedanların bulunduğu bir akşam yemeğinde asilzadelere hizmet eden Jean Jacques, değişmez yazgısının kırıldığı o eşsiz geceyi şöyle anlatmaktadır:

> *"Tesadüf olarak Salor hanedanının halılar ve armalar üstündeki dövizinden söz açıldı 'Tel fiert qui ne tue pas' (o ki vurur öldürmez) umumi olarak Piemonluların başları Fransızca ile pek hoş olmadığı için birisi bu dövizde bir imla yanlışı buldu ve fiert kelimesine bir t lazım olmadığını söyledi. İhtiyar Kont de Gouvon cevap verecekti. Fakat gözleri bana ilişince bir şey söylemeye cesaret edemeden gülümsediğimi gördü ve konuşmamı emretti. O vakit t nin fazla olmadığını zannettiğimi; fiert'in gururlu, tehdit edici manasındaki ferus kelimesinden değil, vuruyor, yaralıyor, manasındaki fiert den gelen eskimiş bir Fransız kelimesi olduğunu; böylece dövizin buna 'o ki tehdit eder' değil 'O ki vurur öldürmez' manasına geliyor göründüğünü söyledim"* (Rousseau, 1991: 142-143).

Jean Jacques'ın varlığının hakikati bu diyalog sonucunda belirmektedir. Otorite bunalımlarının birkaç dakikalığına ortadan kalktığı bu anlar şöyle ifade edilmektedir: *"O çok nadir anlardan biri ki eşyayı kendi tabii sıralarına yerleştirir ve talihin hakaretlerinden yerde sürünen gerçek değerin öcünü alır"* (Rousseau, 1991:143). Gerçek

değerin gün yüzüne vurduğu bu an, provası defalarca yapılmış olan andır. Uşak, ötekinin ilgisinin kendisine yöneldiği bu anlarda ya da bakışın kendi üzerine toplandığı bu anlarda öteki olmaktan kurtulmaktadır. Aynı zamanda kendini farklı gördüğü için, diğer uşakları ötekileştirmektedir. İşte bu paradoks ben ve ötekini, köle ve efendiyi, uşak ve efendiyi üzerinde uzun uzun konuşulması gereken derin kavramlar olarak önümüze koymaktadır.

Son tahlilde Rousseau, Jean Jacques'ı şöyle konuşturuyor *İtiraflar* isimli eserinde: *"Herkes bana ve birbirine bakıyor, kimse bir şey söylemiyordu. Dünyada böyle bir şaşkınlık görülmemiştir. Fakat benim en ziyade gururumu okşayan şey, Matmazel de Breil'in yüzünde açık bir memnunluk ifadesi görmek oldu. Bu her şeyi küçümseyen kız bana ikinci defa olarak bir bakış baktı ki hiç değilse birincisine değiyordu"* (1991:143). Birbirine değip giden bakışlar eylemin anlamının ötesinde başka bir şey ifade etmektedir. Değip giden bakışlar ötekine merhaba, hoş geldin, seni tanıyorum, seni görüyorum demektir... Bu bakış öncesinde hiçe sayan tüm bakışların hepsine değmektedir. Bu bakış varlık alanından atılanın sessiz ve eşsiz zaferidir. Hegel'in öteki diyalektiği bağlamında tartışılan bu hususlar sonucunda şunu söylemek kaçınılmazdır: Hegel'de öteki konusunda en vurucu nokta otoritenin içine düştüğü bunalımdır. Köktenci bir anlayış ile ötekini reddetmek söz konusu değildir. Hegel'in anlayışındaki ironi, çatıştıkça ya da zıt düştükçe varlık zemini bulmaktadır...

1.1.3. Kant, Aydınlanma ve Öteki

Akli yüceliğe ulaşmanın yolu aklı köleleştirmemekten geçmektedir. Başkası, öteki, diğeri, beriki, benin aklı üzerinde bir çeşit zillet durumu yaratırsa benin aklı eriyip negatif bir özgürlük alanı içerisinde hapsolacaktır. Oysaki aydınlanma özgür ve pozitif bir dünyadan bahsetmektedir. Bunun dışındaki her düşünüş tarzı ise dogmatik bir zihin ya da bakış açısı yaratmaktadır. Kant'ın da belirttiği gibi, *"Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır"* (2019:33). Kant'ın aydınlanmayı tanımlarken kullandığı yol gösterici temel çağrısı şöyledir: *"Aydınlanma kişinin kendi aklını kullanmaya cüret etmesidir"* (Kant, 2019: 243). Buna cüret etmemek insanın kendi sorumluluğundadır ve kendi suçudur. Üstelik akli erginliğe erişmek için çaba göstermemek, düşünce üretim mekanizmalarının

insanlığa çizdiği/biçtiği rolleri oynamak oldukça zahmetsiz varsayılmaktadır. Kant bu durumu şöyle ifade etmektedir:

> *"Benim yerime düşünen kitabım, vicdanımın yerini tutan bir din adamım, perhizim ile ilgilenerek sağlığım için karar veren bir doktorum oldu mu, zahmete katlanmama hiç gerek kalmaz artık. Para harcayabildiğim sürece düşünüp düşünmemem de pek o kadar önemli değildir; bu sıkıcı ve yorucu işten başkaları beni kurtaracaktır çünkü. Başkalarının denetim ve yönetim işlerini lütfen üzerlerine almış bulunan gözeticiler (vasiler, ç.) insanların çoğunun, bu arada bütün latif cinsin ergin olmaya doğru bir adım atmayı sıkıntılı ve hatta tehlikeli bulmaları için, gerekeni yapmaktan geri kalmazlar"* (Kant, 2019: 34).

Bu yaklaşıma göre, senin yerine düşünen ötekinin seni inşa ediyor olması kaçınılmazdır. Seni üreten bir öteki! Senin adına eyleyen bir öteki... Kant'ın ifadelerinden de hareketle söylemek gerekirse, kitlesizleştirilen ve düşünce hayatından bağları koparılan bireyler kendi kaderlerine terk edilmektedir. Özneler ortaya irade koymaktan kaçınmaktadırlar. Siyasetsizleştirilen ve uyuşturulan kitlenin uyanmasının bir tek yolu vardır. Bu uyanışı Kant aynı yerde şöyle ifade etmektedir: *"Oysa onların kendi başlarına hareket etmelerinden doğabilecek böyle bir tehlike gerçekten büyük sayılmaz; çünkü birkaç düşüşten sonra bunu göze alanlar sonunda yürümeyi öğreneceklerdir, ne var ki bu türden bir örnek insanı ürkütüverir ve bundan böyle de yeni denemelere kalkışmaktan alıkoyar"* (2019: 34). Kendi aklını kullanabilme cesareti göstermenin birtakım ağır bedelleri olabilir, ama bu emanet bir akılla düşünmekten iyidir. Kant şöyle devam eder: *"Demek oluyor ki, her birey için nerdeyse ikinci bir doğa yerine geçen ve temel bir yapı oluşturan bu ergin olmayıştan kurtulmak çok güçtür. Hatta insan bu duruma seve seve katlanmış ve onu sevmiştir bile; işte bu yüzden o, kendi aklını kullanma bakımından gerçekten yetersizdir; çünkü onun böyle bir deneyi gerçekleştirmesine asla izin verilmemiştir, o aklını kullanmayı denemeye hiçbir zaman bırakılmamıştır"* (Kant, 2019: 34). Foucault, Kant'ı anlatırken olgunlaşmamışlık düzeyine dikkati çeker. Aydınlanma, akli erginliğe geçiş için büyük bir adımdır. Ancak o iktidarın elinde araçlaşmıştır. Foucault, *İktidar ve Özne* adlı eserinde bu durumu şöyle açıklar: *"Kant, Aydınlanmayı karakterize eden 'çıkış'ın bizi 'olgunlaşmamışlık' statüsünden kurtaran bir süreç olduğuna işaret eder. 'Olgunlaşmamışlık' derken kast ettiği de irademizin belli bir durumunun bizi aklımızı kullanmamızın gerekli olduğu alanlarda başka birisinin*

otoritesini kabullenmeye sürüklemesidir" (2014: 176). Çağdaş toplumun gerekliği kisvesine bürünen birçok dayatmanın altında iktidarı belleten bir anlayış yatmaktadır ve bu dayatmalar çağdaşlarının gerisine düşmek istemeyen akli olgunluğa erişmemiş kitleler tarafından tüketilmektedir. *"Kant buna üç örnek gösterir: Kendi kavrayış gücümüzün yerini bir kitap, vicdanımızın yerini ruhani bir kılavuzun aldığı, nasıl bir diyet uygulayacağımıza bir doktorun karar verdiği zaman, olgunlaşmamış bir durumdayız demektir"* (Foucault, 2014: 176). Foucault da Kant gibi bu pasif kitleye elbette bir çözüm önerisi sunmaktadır. Foucault, kitleyi kendi tarihini yazabilmek için aktör olmaya davet etmektedir. Foucault'ya göre: *"Aydınlanma, hem insanların topluca katıldıkları bir süreç hem de kişisel olarak gösterilebilecek bir cesaret edimi diye düşünülmelidir. İnsanlar tek bir sürecin hem unsurları hem de failleridirler. Sürece katıldıkları ölçüde aktör olabilirler ve söz konusu süreç, insanlar bu sürecin gönüllü aktörü olmaya karar verdikleri ölçüde gerçekleşir"* (2014: 177). Yukarıda da ifade edildiği gibi, başkalarının yarattığı düşünsel izdüşüm dogmatik bir zihin ya da donmuş bir bakış açısı yaratmaktadır. Söz konusu bu ayak bağı çözülmediği sürece Kant'ın ifade ettiği deneyim de asla gerçekleşmeyecektir. Dogmatik yargılarla dolu zihin yargıda bulunmakta ancak her yargının bilgisine sahip olamamaktadır. Çünkü aklını ötekinin aklının sınırları kadar kullanmaktadır. Bir başkası tarafından dolayımlanan bilginin ışığı loş bir ışık olacaktır ya da göz yoracak kadar parlak. Dolasıyla başkasının süzdüğü bilgi hakikati yansıtmayacaktır. Kant, *"Bilgi nedir?"* diye sormakta ve sorduğu bu soruyu şöyle cevaplamaktadır: *"Her bilgi yargıdır; ne var ki her yargı bir bilgi değildir"* (2019: 245). Özne, dogmatik yargılarla dolu zihninde kendine tuzaklar kurmakta ve her seferinde kendisini o itinayla hazırladığı tuzağın içine düşerken bulmaktadır. Kant, aklını ötekinin kurguladığı özgürlük alanı içerisinde kullanmak konusuna açıklık getirmektedir. Özne, aklını bazı durumlarda ötekinin boyunduruğu altında kullanmazsa aydınlanmaya katkı sağlayabilmektedir. Kant'ın ifadesi ile kamu önünde kişi aklını özgürce kullanmalıdır. Bu tutum diğer insanları aydınlatmaktadır. Kişiye emanet edilmiş bir görev söz konusu ise itaat etmek kesin emirdir. Burada kutsal sayılan şey, bir hizmet için kişinin kendi aklını ve iradesini sınırlandırıp görev bilinci ile hareket etmesidir (Kant, 2019:36). *"Düşünme, gerekeni yap!"* postülasını Kant şöyle izah etmektedir: *"Aklı her yönüyle ve her bakımdan çekinmeden kitlenin önünde apaçık olarak kullanmak özgürlüğü... Ne var ki her yandan 'Düşünmeyin! Aklınızı kullanmayın' diye bağırıldığını işitiyorum. Subay,*

'düşünme, eğitimini yap!' Maliyeci 'düşünme vergini öde!' Din adamı 'düşünme inan!' diyor" (Kant, 2019: 35-36). Kamunun hizmetindeki bir kişi aklını bir kurumu temsilen kullanırsa eğer yukarıdaki "yap, öde, inan, vb." eylemler aklı sınırlandırmayacaktır. O halde eylemlerin uzantısından bahsetmek kaçınılmaz görünmektedir. Kant maxim sözcüğünden bahsetmektedir. Heimsoeth, Kant'ın "motif" sözcüğü yerine "maxim" sözcüğünü kullandığını söylemektedir. Maxim, bir eylemin uzantısıdır. Bu anlamda en yüksek ahlak yasasının çeşitli motiflerinden ya da maximinden hareketle Kant şunları söylemektedir: *"Herkes öyle hareket etmelidir ki, (tek olarak o, neye çabalarsa çabalasın) bu eylemin 'motif'inin, bu iradedeki esas tutumun, hiç sakınmadan, bütün insanlar ve onların bütün eylemleri için─geçerliliğini isteyebilsin"* (Heimsoeth, 2018:123). İradedeki eylemin esas tutumunun maximi, en üst düzeyde ahlaki tutumu tüm insanlık için istemektir. Heimsoeth'un, Kant'ın cümlelerinden alıntılayarak ifade ettiği ahlak anlayışına gelince, konuyu şu şekilde izah etmek mümkündür: *"'Öyle hareket et ki, senin iradenin maximi, her zaman, aynı zamanda genel bir yasanın ilkesi olarak geçebilsin.' (...) Kant bu genel yasayla, hayattaki bütün eylemlerin ahlaka uygun olup olmadığını kesin olarak açığa çıkaracak bir ölçüt vermek istemektedir"* (Heimsoeth, 2018:124). Bu ölçütten hareketle ifade edecek olursak, ben ve ötekinin eylemlerinin motifi Kant'ta aklını ötekinin esaretinde kullanmamaktan geçmektedir. Varlığınla yeni bir mana ortaya koyarak özgürlük alanını genişletmek önemli görülmektedir. Ancak Kant'ın ahlak anlayışı gereği, genel bir ahlak yasasını model almak gerekmektedir. Bu anlamda benin iradesinin maximi, ötekini kucaklayan genel geçer bir ilke olmalıdır. Kant söz konusu olunca zaman ve mekânın sırrına ermek gerekmektedir. Zaman ve mekânda us bir çeşit yapboz gibi parçaları birleştirmektedir. Kant, bu durumu kendi düşünme yöntemi olan deneyüstü yöntem, yani "Transzendental Methode" ile açıklamaktadır. Metoda göre, insan nesneyi bilme biçimine/tarzına uygulamaktadır. Başka bir ifade ile özne bilgisini nesneden almamaktadır. Kant'a göre: *"Bilgi, nesneler düzeninde değil, usun düşünme düzeninde gerçekleşmektedir. Us bu birleştirme işini nasıl yapıyor? Duyarlığın katkısıyla birlikte gelen bilgi gereçlerini düzenleyici kalıplara sokarak. Us, bu kalıpları ne deneyden ve ne de duyarlığın sezişinden almıştır; bu kalıplar onda temel olarak vardırlar ve kendisiyle birliktedir"* (Kant, 2019: 95). Heimsoeth, *Kant'ın Felsefesi* adlı eserinde şöyle bir bakış açısı ortaya koymaktadır*: "Zaman ve mekânda bir sınıra varamamak insan bilgisinin alınyazısı gereğidir. Varlık kavramına somut bir iç*

kazandırabilmek için, zaman ve mekâna bağlı algılara gereksinim vardır. Algıya bağlı bilgiler, bizden gelen özellikleri de birlikte getirirler. Deneyim alanında algıladığımız ve imgelediğimiz evren, yani zaman ve mekân formları ve ilkeleri içinde görüp tanıdığımız evren, bu şekliyle, bize, yani insan bilgisine, algıya verilen evrendir" (2018: 59). Tüm bu anlatılanlardan hareketle, bir de "teorik akılda özne" ve "saf akılda özne" ayrımını yapmak gerekmektedir. Teorik akılda özne bilen özne olarak ifade edilmektedir. Saf akılda özne ise eyleyen özne, yani aklını kullanma cesaretini gösteren öznedir. Bu cesaretin maximi ise evrensel düzeyde kabul edilebilir bir ahlak anlayışı ile hareket etmektir. *"Saf akıl" diye yazar Kant; "kendi başına pratiktir ve (insana) ahlâk yasası diye adlandırdığımız genel bir yasa verir"* (1994: 36). Aydınlanmanın pozitif bir özgürlük sunduğundan bahsetmiştik. Özgürlük idesi sonucunda saf aklın bir ahlak yasası geliştirdiği ortaya çıkmaktadır. Üstelik maksimleri genel bir yasayı işaret eden türden. Tam burada eyleyen özne ile tanışılmaktadır. O halde yine yukarıda ifade edildiği gibi, özne usun düşünme düzeni sayesinde fenomenler alanında doğayı kavrar, ayrıca saf aklın pratiği sayesinde de özgürce eyleyen özne olur. Bu anlamda akıl sahibi ve aklını kullanma cesaretini gösteren insan eyledikçe özgür olacaktır.

Kant, kurduğu ödev ahlakında herkes için ezeli iyiyi istemektedir. Etik kaygı güden davranış motifleri evrensel bir aydınlanma için önemli bir zemindir. Düşünür ahlaki rölativizmi reddetmekte, argümanları toplumun tamamı tarafından kabul görmüş etik formları ise benimsemektedir. Michelle Jalley'e göre: *"Kant, etik içeriklerin antropolojik değişebilirliklerinin ötesinde, bunları destekleyen ve anlaşılmalarına izin veren evrensel biçimin aydınlanmasını öneriyordu. Böylece buyurucu iyi, istenci yalıtıyordu: Etik, ödev-varlık'ın yeridir"* (2017:138).

Kant'ın düşüncesinde öteki kurgusuna gelince; bizatihi aydınlanmanın kendisi Descartes'ta olduğu gibi, ikili ayrımların yatağını döşese de ahlaki düzlemde Kant'çı düşünce barışçıl ve uyumlu bir birlikteliği vazeder. Kant'ın ödev ahlakının temel ilkeleri, insanın biricik varlığına duyulan saygıyı cisimleştirirken, insanın hiçbir amaç için araçsal kılınmasını kabul etmez. Ödev ahlakına ilişkin evrensel ve hümanist çağrı bu anlamda büyük önem arz etmektedir. Bauman'ın deyişiyle; *"Levinas [da] Kant'ın 'içimdeki ahlaki yasa'nın gizemlerine ilişkin çözümünden en radikal sonucu çıkarmakta, Ötekinin hatırına Öteki için duyulan kaygının yol gösterdiği bir duruş ve özgür bir özne ve 'kendinde amaç' olarak Ötekine gösterilen saygı olarak ahlak anlayışının hakkını teslim etmektedir"*

(2011: 65). Tüm bu anlatılanlardan hareketle son tahlilde Kant, Transzendental Methode'tan yola çıkarak bir özne ortaya koymaktadır. Saf usla bilgi alınmaktadır ancak alınan bilgi nesneler düzeninde değil, usun düşünme düzeni içerisindedir. Usun düşünme düzeni içinde ötekinin selameti ve iyiliği de vardır. Ödev ahlakı içinde ise, bizatihi "iyiye niyet etme" düsturu belirgindir. Bilginin yargı biçimine sokulması gerekmekte, ama herhalde ön yargı biçimine sokulması gerekmemektedir. Ödev ahlakının temel ve buyurucu maksimi, diğerleri için örnek alınası bir biçimde düşünmek ve davranabilmektir. Çok basite indirgenerek söylenirse, "kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına da yapmamak" biçiminde özetlenebilir söz konusu ahlaki duyarlılık. Yine Kant'a göre, teorik aklın sınırları saf pratik akıl ile aşılmaktadır. Burada muktedir olan özne, özerkliğini ve öznelliğini ortaya koymak için pratik aklını devreye sokarak ortaya bir yasa koymalıdır. Bir sonraki başlığımızda özne yerine dasein kavramını kullanan Heidegger'de, dasein'in egzistansiyalizm yorumlaması yapılmaktadır.

1.1.4. Heidegger'de Özne ve Öteki

Heidegger düşüncesinin anahtar kavramlarından biri dasein'dir. Düşünür dasein kavramı ile özneyi yeniden okumakta ve varlığın anlamına ilişkin yorumlamalar yapmaktadır. Dasein, en yalın tanımlamayla, varlık, varoluş ve varlığın anlamı, vb. biçimlerde açıklanabilir. Heidegger'in sorun haline getirdiği nokta, varlığın hep mevcut olana, yani var olana indirgenmiş olmasıdır. Heidegger, mevcut düşünme kalıplarının yok sayılmadan, özne ile ilgili gerçek bir düşünceye asla ulaşılamayacağından bahsetmektedir. Nitekim kendisinin de ifade ettiği gibi, insan söz söylemeden önce varlığın kendisine kulak vermelidir. Dasein özdür ve varlığın anlamını ifade etmektedir. Özne, özneden çok daha başka şekilde ele alınması gerekli olan bir kavramdır. Buradaki öz hem "Ben" in kendi özü hem de diğer özlerle harmanlanıp "Ben"in yitimi ve ortak özün ortaya çıkmasını ifade etmektedir. Bu ortaya çıkış hali, bir başka deyişle, birlikte var olmak halidir, yani ontolojik birlikteliktir. Heidegger'in kendi ifadelerine atıfla söylersek;

> *"İnsan günün birinde yine varlığın yakınına gelebilecek olursa, öncelikle isimsiz olarak var olmayı öğrenmeli[dir]. O, hem kamusallık tarafından baştan çıkarılmayı hem de kişiye özgü olanın güçsüzlüğünü aynı şekilde bilmeli[dir]. İnsan konuşmadan önce, Varlığın talebini duymalı ve bu talep karşısında kendinin pek az veya nadiren bir şey*

söylemeye hakkı olduğu tehlikesini bilmeli[dir]. Ancak böyle olduğunda söze kendi özünün değeri ve insana da varlığın hakikati içinde ikamet etmesi için meskeni yeniden bahşedilir" (2013: 11).

Tam da burada düşünebilen ve gözetebilen özne ile tanışılmaktadır. Gözeten özne özüne kökten bağlıdır. Burada özne metafiziği ortadan kalkmaktadır ve özne modern özne olmanın tutsaklığından kurtulmaktadır. Heidegger'in tüm düşünce çabasını özetleyecek aslında temel nokta da burasıdır: Özneyi metafizik tuzaklardan kurtarmak. O güne kadar özne hep düşünsel alana davet edilen özneydi, yani düşünme eylemine başlamadan önceki basamaktaki özne. Descartes, *"düşündüğüm için varım"* saikiyle yola çıkmaktaydı, Hegel farktaki birlikten bahsederek özneyi olduğundan başka bir şey olmaya davet etmekteydi, Kant *"sana bahşedilmiş aklını kullan"* diyordu ve teorik akılda özne ile saf akılda özne ayrımını yapmaktaydı. Heidegger ise "düşünmek, senin varlığının biricik eylemi, bu eylemi gerçekleştirirken varlığının özünü dinleyerek gerçekleştirmelisin" demektedir. Heidegger'in ifade ettiğine göre:

"Varlığı dinleyerek ona ait olan Düşünme, kendi öz kökenine göre olan düşünmedir. Düşünme vardır -bu ifade şunu söyler: Varlık hep kaderi gereği kendi özünü korumuştur. Bir 'nesneyi' veya 'kişiyi' özünde korumanın anlamı, onu sevmek, onu gözetmektir. Daha köklü düşünüldüğünde gözetmek, özü hediye etmek anlamına gelir. Böyle bir gözetmek, muktedir olmanın asıl özüdür; bu muktedir olmak sadece şunu veya bunu başarmak değil, bir şeyin varlığını kendi çıktığı-yerde, 'özünde sürdürtmek' tir, yani onu oldurabilmektir. Bu gözetmenin muktedir olması 'sayesinde' bir şey gerçekten olabilir. Bu muktedir olmak aslında 'mümkün olan'dır ki, bunun özü gözetmekte yatar. Varlık bu gözetme sayesinde düşünmeye muktedirdir, ilki İkincisini mümkün kılar. Muktedir olan-gözeten olarak varlık, 'mümkün-olan'dır. Unsur olarak varlık, gözeterek muktedir olmanın, yani mümkün olanın 'sessiz gücü'dür" (2013: 8)

Modern çağın yarattığı özne aslında insanın varoluş alanını işgal etmektedir. Oysaki Heidegger'de insan daimî bir varlık alanında kendini izole etmeden varoluşunu ortaya koymaktadır. İnsan yaşam dünyasından kendisini koparamaz, çünkü aslında insan dünyanın yansıması, dünya da insanın yansımasıdır. *"İnsan, 'Da-sein' (varoluş, dünyada-olan) olarak kavranır. Bu 'Dasein'a, 'kendi Varlık'ı içinde bizzat bu Varlık çevresinde Varolan' olarak 'ontik yönden işaret edilir"* (Hühnerfeld, 2006: 76). "Geworfen" olarak ifade edilen, yani insanın dünyaya atılmış olması onu içine atıldığı toplumsal çevrenin *(Umwelt)* bir parçası haline getirmektedir. Hühnerfeld'e göre:

"Heidegger, başyapıtı Varlık ve Zaman'da insanın, 'Dasein'ın, kendi oluşmuşluğunu ve olgusallığını paranteze almasının mümkün olmadığını yazar. İnsan dünyaya atılmış (geworfen) olduğundan, zaten kendisini şu veya bu şekilde hep 'bir şeylerle heyecansal bir ilişki içinde' (gestimmter) bulur. Onun yapıp ettiği, düşündüğü, bildiği ne varsa, zaten hep 'dünyada-olma'nın (in-der-Welt-sin) damgasını baştan yemiştir" (2006:15-16). Bu heyecansal ilişki, içerisinde kaygıyı da barındırmaktadır. Kaygı aslında var olmanın bir göstergesidir. Kaygı sayesinde varlık, varlık olduğunun öz bilincine varmaktadır. Dasein kaygı duyar çünkü kendisini atıldığı dünyada varlık olarak görür. Dasein-insan daha önceden ifade ettiğimiz gibi, çevreden yalıtılmış değildir. Çevrenin *(Umwelt)* kadim bir üyesidir. Başkası ile karşılaşmak ve onu tanımak için girişilen o biricik çabanın altında yatan farkın yarattığı endişe kaygıdır. Dasein kaygılıdır çünkü o biricik anda farkların yarattığı endişe ile yüz yüze gelmektedir. Hühnerfeld'in aşağıda bahsettiği tavır alış, farkın da giderilebilmesi yönünde bir tavır alıştır. Hühnerfeld'in yorumuna göre:

> *"'Dasein'ın tüm yapısı bir 'kaygı yapısı'dır (Sorgenstruktur). Bu nedenle insan metafiziksel anlamda yalıtık bir mekânda kendisini her şeyden sıyırırcasına ve her şeyi üstten ve dıştan görebileceği bir ufuk çizgisinde bulunmaz. O nesnelerle, renklerle, eşyayla dolu bir dünyada yaşar ve bunlar karşısında yaşamının her anında bir tavır almak zorundadır. Dolayısıyla, kendisini yalıtık bir özne, bu dünyayı da bir nesne olarak, daha doğrusu karşıda duran (Gegenstand) olarak birbirinden koparamaz. Zaten insanın kendisi hakkında ilk refleksiyonu mevcut bir heyecanın (Stimmung), bir tarihsel durumun (Stituation) güdümündedir. Bu heyecan ve bu tarihsel durum içerisinde, o zaten, öyle görmenin ve başka türlü görmenin bir belirli tarzına gömülmüş, batmış haldedir"* (2006: 16).

Şu halde özne yalıtık özne değilse, görünmek başka türlü görünmenin içerisinde gömülüdür. Burada eksistensiyal formüle eğilmek gerekmektedir. Ben'in varlığı öteki daseinlerin varlığına muhtaçtır. Sartre'a göre de; *"Heidegger'ci yaklaşımı en iyi biçimde sembolize edecek ampirik imge, mücadele imgesi değil, takım imgesidir. Başkasının benim bilincimle kökensel münasebeti sen ve ben değil, biz'dir, ve Heidegger'in birlikte-varlığı, bir bireyin başka bir birey karşısındaki açık ve seçik konumu değildir, bilgi değildir, kendi takımıyla birlikteliğin derinlerde duyumsanan ortak varoluşudur"* (2014:319). Burada özün ortadan kalması söz konusu değildir. Söz konusu olan şey özdeşlik ilkesi çerçevesinde, ben yitime uğramadan ötekiyle, benden ayrı kalmadan farklılaşmış bir aynılık içinde hemhal olmasıdır. Başka bir deyişle, birlikte var olmanın

doğal ve kaçınılmaz sonucu olarak, ötekinin ben'de içerilmesi durumudur bu. Kılıç'ın aşağıdaki ifadesinden de anlaşıldığı üzere, bu durum aslında bir varlıksal aynılık durumudur, yani farklılaşmış aynılık. Kılıç'a göre, *"Heidegger için fark iki ayrı şeyin arasındaki ayrım olarak görüldüğü sürece de farkın özü kavranamaz ve saklı kalır. Fark iki şey arasındaki ayrım değildir, fark özdeşlik ilkesindeki bir şey arasındaki ayrım değildir, fark özdeşlik ilkesindeki bir şeyin kendi kendisi ile aynı olması anlamında, farklılaşmış aynılıktır"* (2019:23). Bu özdeşlik ilkesi bağlamında aslında farklılaşmış aynılık içerisindeki varlık koşulu olan Dasein'ın kendini anlayıp inşa etmesidir. Yani burada ben, benlikten mahrum bırakılıp tecrit edilmemektedir aslında. Hühnerfeld, Heidegger ve Descartes'ın insan tasarımı/portresi ile ilgili şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

> *"Heidegger'in insan tasarımı/portresi, kendi Ekzistens'inin kendisine yönelttiği bir refleksiyonun ürünüdür. Bu tasarım/portre, insanı bilinçte ve bilinçle kavrayan, cogitare ile düşünen Descartes'ın insan tasarımı/portresi ile çok açık bir şekilde karşıt kutupta yer alır. Heidegger'de sum (buyum, öyleyim, varım) cogito'dan (düşünüyorum) önce gelir. İnsan rasyonel düşündüğü için değil, o olduğu için Ekzistens'tir. Tek başına sum veya 'benim', 'varım', bir totoloji gibi görünmekle birlikte, bu haliyle insan Ekzistens'ini ifade eder"* (2006:87).

Heidegger, bu noktada fırlatılmış olan insanın varlığın açıklığı içinde durduğunu ifade ederek "dünya-içinde-olmak" kavramının altını çizer. Özne, bir fırlatılmışlık sonucu diğerleriyle ortak bir kaderi paylaşır. Özgürlük de esaret de diğerleriyle birlikte, "dünya-içinde-olmak"la ilgilidir ancak. Heidegger şöyle yazar:

> *"'Dünya- içinde- olmak', Ek-sistenzin özünü, ışıldanmış boyut açısından adlandırır; Ek-sistenzin 'Ek-'i bu boyuttan çıkarak özünü sürdürür. Ek-sistenzden bakılarak düşünüldüğünde 'Dünya', belirli bir şekilde Eksistenzin içinde ve Eksistenz için tam da ötedir. İnsan hiçbir zaman öncelikle 'özne' olarak -bununla ister 'ben', ister 'biz' kastedilsin- dünyanın berisinde insan değildir. O yine hiçbir şekilde sadece kendini aynı zamanda nesnelerle ilişkiye sokan ve özü özne- nesne- ilişkisinde yatan bir özne de değildir. Bundan çok daha fazla olarak, insan herşeyden önce özünde varlığın açıklığına doğru ek-sistenttir; bu açık olan, içinde öznenin nesneyle 'ilişkisi'nin 'olabileceği' 'ara'yı aydınlatır"* (Heidegger, 2013:41-42).

Burada "entite in entite", yani varlık içinde varlık gündeme gelmektedir. Heidegger'in bakış açısından da yola çıkarak aslında örtülü bir deneyim alanının olduğuna dair işaretler okunabilmektedir. Varlık bu deneyim alanı içerisinden kendi varlığını aşmaktadır. Heidegger'in hem metafizik hem de ontolojik bir yorumlama yaptığı açıktır. Gillespie'nin ifade ettiği şekli ile;

> *"Heidegger'e göre bu dünya karanlığın tamamen derinliklerindedir, mutlak nihilizmin boşluğundadır; olasılık, varlığın kendisinin deneyimi için ortaya çıkar ve bu yüzden etik ve politika için yeni bir dayanaktır (...) Heidegger'in görüşünde Varlık, var olandan, günlük dünyada karşılaştığımız entitelerinden tamamen farklı bir şeydir. Gerçek anlamda hiçbir şeydir. Bununla birlikte, o, var olanların Varlığı olarak anlaşıldığı için, her zaman var olanların olumsuzlanması olarak, böylelikle de var olanlar açısından anlaşılmıştır"* (2019: 48).

Özetleyecek olursak, Heidegger'de varlık, var olana indirgenmemektedir. Varlığın ne ifade ettiği ve anlamı üzerinde durulmaktadır yalnızca. Heidegger'de vücut bulduğu biçimiyle varoluş, birlikte var olmakla da doğrudan ilgilidir ve "ben"in kendi tasarımı içine alamadığı ötekinin varlığı, bu açıdan dışlayıcı bir eylem alanına doğrudan sahne olmaz. Çünkü ötekinin varlığı, birlikte-var olmaklığı aşan bir durum değildir. Bir sonra ele alacağımız varoluşçu düşünür Jean Paul Sartre ise, başkalarının cehennem olduğundan bahsederek Heidegger'e taban tabana zıt bir bakış açısı ortaya koymaktadır.

1.1.5. Sartre ve Cehennemi İmleyen "Başkaları"

Jean Paul Sartre, varoluşçu felsefenin önemli temsilcilerinden birisidir. Sartre'a göre: *"Varoluş özden önce gelir. [Bu nedenle her zaman] Öznellikten hareket etmek gerekir"* (Sartre, 1997:61). Edimde bulunma yetisi insanın kendisindedir. İnsan kendi değerleri istila edilmeden kendini istediği gibi donatabilir. Sartre, Hedigger'in dünyaya *"fırlatılmış insan"* ifadesinin daha naif bir versiyonu ile insanın önce dünyaya geldiğini ve özünü ortaya koyabilmek için de kendisini tanımladığından bahsetmektedir. Sartre bu düşüncesini şöyle ifade etmektedir: *"Varoluşçuluğun insanı kavrayışına göre insan daha önce tanımlanamaz, belirlenemez; hiçbir şey değildir o zaman. Ancak sonradan bir şey olacaktır ve kendini nasıl yaparsa öyle olacaktır. Kavrayacak, tasarlayacak bir Tanrı olmayınca, insan doğası diye bir şey de olmaz bu durumda. İnsan yalnızca kendini anladığı gibi değil, olmak istediği gibidir de"* (Sartre, 1997: 63-64). Sartre'a göre insan

kendini nasıl alımlıyorsa öyledir. Düşünür, kişinin kendini keşfi ve kendi hakikati içinde belirmesine vurgu yapmaktadır. Kişi kendini nasıl inşa ederse odur. Sartre *Varoluşçuluk* isimli eserinde buna öznellik denildiğini belirtmektedir. Özneci olmakla eleştirilen düşünür, "öznecilik" sözcüğünün iki anlam içerdiğini ifade etmektedir (Sartre, 1997:64). *"İnsan kendini inşa ediyorsa ve özünü yaşıyorsa"* diye yazmaktadır Sartre; *"o halde yapıp ettiklerinden sorumlu olmalıdır. Varoluşçuluğun ilk işi de her insanı kendi varlığına kavuşturmak, varlığının sorumluluğunu omzuna yüklemektir. Ne var ki biz, 'insan sorumludur' derken, yalnızca 'kendinden sorumludur' demek istemiyoruz, 'bütün insanlardan sorumludur' demek istiyoruz. Görülüyor ki iki anlamı var 'öznecilik' sözcüğünün"* (Sartre, 1997:65). İnsan başkalarından sorumlu olmazsa, işte o zaman tek benci olmaktadır. Benin kendini idealize ettiği bu bencillik haleti ruhiye onu yalnızlığa mahkûm etmektedir. Sartre şöyle demek ister: Önce insan vardır, şu ya da bu [insan] olması daha sonra gelir. Yenişehirlioğlu'na göre de, bu argüman çok nettir: *"İnsan, doğuştan, yaşam biçiminin ve varlığının oluşum çizgisinin nedenlerini kesinlikle bilemez bu nedenle de varoluşçuluk, özellikle de Sartre, özsel belirleyiciliği yadsır. Çünkü özcü felsefeciler için evrensel öz, bir yerden 'gelmez': Bir başka deyişle, ölümsüzdür. Bireyde bireysel öz vardır; o da varoluştan önce gelmez. Bununla birlikte o, kesin olarak, varoluşla aynı zamanda var olmaktadır"* (2013:200). Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, var olmanın gizemi aslında buradaki örtük anlamda yatmaktadır. Kendinden sorumlu olma hali bütün insanlardan sorumlu olma halini yaratmaktadır. Zira Sartre'cı varoluşçuluk yaklaşımı özünde hümanist değerleri temel alır. *"Cehennem başkalarıdır"* yargısı da, bu birlikteliği, bu iç içeliği imler: Herkes, düşünce ve eylemlerinde diğerlerini hesaba katmak zorundadır. Zira kişinin varoluş güzergâhını hep diğerleri yönlendirir... Aynı şekilde, kendi konfigürasyonumuzu ortaya koyarken belirlediğimiz başat unsurlar aslında arzuladığımız toplum için bir rehberdir. Kişi kendini yaratırken aslında toplumu da yaratmaktadır. Başkası için varlık olmak hem kendi değerlerinin istila edilmesini önlemek hem de başkalarının değerlerini istila etmemekte tek yoldur. Ontolojik bir terk edilmeye maruz kalmamak için başkası için varlık bilinci ile idealize edilen tek-benci zincir kırılacaktır. Çünkü Sartre'ın bakış açısından; *"İnsan kendi kendini seçer dediğimizde, her birimizin kendi kendini seçmesini anlıyoruz bundan. Ama insan kendini seçerken bütün insanları da seçer. Kendini seçmesi bütün öbür insanları da seçmesi demektir aynı zamanda. Olmak istediğimiz kimseyi yaratırken,*

herkesin nasıl olması gerektiğini de tasarlarız" (Sartre, 1997:65). Bu usa vurumdan hareketle söyleyecek olursak, toplumda var olan her şey bireyin seçimlerinin bir tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Sartre bu durumu; *"Bunaltı, bırakılmışlık, umutsuzluk gibi görkemli sözcüklerin örttüğü şeyi anlamamızı sağlar"* şeklinde adlandırmaktadır (Sartre, 1997:66). Sartre'ın terminolojisinde "bunaltı" sözcüğü önemli bir yer tutmaktadır. O, insanların varlığını yoklarken, aradığı karşılığı "bunaltı" (Fr. La nausé) sözcüğünde bulmaktadır. Düşünüre göre insanlık bunaltıdır. Aynı zamanda da cehennem... Başkası için varlık göstermekten geri duranlar ve kendisi için yalnızca varlık gösterenler bunaltıdır. Oysaki insana ait varoluş onun özünden önce gelir. Çoğu insan bunaltıyı yaşamıyor gibi görünse de, onu her seferinde farklı bir maske ile gizliyor olsa da beynin en karanlık köşelerinde sıkıntının boğucu girdabından kurtulamamaktadır. Sartre, *"bunaltı nedir?"* diye sormakta ve sonrasında bu soruya şöyle yanıt vermektedir: *"İnsanlık bunaltıdır"* (1997:67). Bu sözün anlamını şöyle açıklamaktadır düşünür:

> "*Bağlanan ve yalnızca olmak istediği kimseyi değil, bir yasa koyucu olarak bütün insanlığı seçen kişi, o derin ve tümel (külli) sorumluluk duygusundan kurtulamaz. Doğrusu, birçokları bu sıkıntıyı (bu iç daralmasını, bu bungunluğu, bu boğuncu) yaşamazlar. Ama biz yine de şunu öne süreceğiz: onlar, bunaltılarını maskeleyerek ondan kaçarlar. Nitekim çoğu kimseler yaptıklarının yalnızca kendilerini bağladığına, yalnızca kendilerini sorumlu kıldığına inanırlar. Bu yüzden, 'Her koyun kendi bacağından asılır' derler. Kalkıp da onlara, 'Ya herkes de sizin gibi yaparsa, o zaman ne olur?' diye sorarsanız, omuzlarını silkerek cevap veririler: 'Herkes de böyle yapmaz ki!' derler. Ne olursa olsun, biz yine de durmadan sormalıyız kendi kendimize: 'Ya herkes de bizim gibi yaparsa sonu nice olur?'*" (Sartre, 1997:67).

Sartre *Bunaltı* adlı eserinde, bunaltan kelimelerle kusar adeta. Ben ve ötekini birbirinden ayırırken bile "biz" zamirini kullanacak kadar öteki insanlara karşı hassas olan Sartre, "ben" ve "o" gibi kök halinde bulunan zamirleri bıçak gibi keskince birbirinden ayırır. Sartre, belli bir ayrıma vardıktan sonra aslında insanlığın bunaltı olduğuna karar vermektedir. *"Bizi"* diye yazar düşünür; *"birbirimizden ayıran gerçeği kavradım birden: Onun üzerine düşünebileceklerim ona erişmiyordu; romanlarda görülen ruhbilimden fazlası elimden gelmiyordu. Oysa onun yargısı beni bir kılıç gibi biçiyor ve var olma hakkımı bile sorguya çekiyordu. Doğruydu bu. Farkına varmıştım zaten; benim var olmaya hakkım yoktu. Rastgele ortaya çıkmıştım, bir taş, bir bitki, bir mikrop gibi var olup gidiyordum"* (2008: 117). Kendisi için varlık Sartre'da asla hayal

edilemez. Çünkü böyle bir varlık tasavvuru her zaman eksik kalacaktır. Bu eksiklik başkasıdır. Özne biricik benciliğini ancak başkasını tanırsa tamamlamaktadır. Çünkü; *"'Başkası' hem varoluşum hem de kendimi bilişim için gerekli[dir]. Nitekim benliğimin tanımlanması, içerimin ortaya çıkarılması başkasının da tanınmasına; beni düşünen, bana karşı ya da benim için bir şeyler isteyen bir özgürlük olarak onun da ortaya çıkarılmasına yol açıyor. Bundan sonra 'özneler-arası' adını vereceğimiz bir evren buluyoruz karşımızda. İşte bu evren içindedir ki, insan kendinin ve başkalarının ne olduğunu anlıyor"* (Sartre, 1997: 85). Sartre, ötekini ifade ederken "cehennem" metaforunu kullanmaktadır. Düşünüre göre, cehennem başka insanlardır. Her insan ötekinin cehennemidir. Bu düşünceden hareketle başkaları cehennemse "Ben"in kendiyle hemhal olması gerekmektedir. Sartre, *Varlık ve Hiçlik* isimli eserinde ontolojik bir tartışma yaparken özü kavramaya çalışmaktadır. Burada öz, yani ben kendi benlik alanın dışına çıktığında anlamsızlaşmaktadır. Çünkü insan önce vardır fakat öz yaratılmıştır, yani insan aslında dönüşmek istediği şeye dönüşmektedir. Bu dönüşüm sürecinde kendinde yaratamadığı, ayağına takılan her şey birer cehennemdir. Nitekim Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik*'te ele aldığı gibi:

> *"Kendi varlığını temellendirmek için, kendine mesafeli var olmak gerekir ve bu da hem temellendirilen varlığı hem de temellendirilen varlığın belli bir biçimde hiçlenmesini, birlik olacak bir ikiliği gerektirir: bu durumda, yeniden kendi-için durumuna düşülecektir. Kısacası, kendi varlığının temeli olacak bir varlık fikrini tasarlamak için girişilecek her çaba, ister istemez kendinde-varlık olarak olumsal olduğundan kendi hiçliğinin temeli olacak bir varlık fikri oluşturmaya götürür"* (2014: 133).

Kendi hakikati içinde beliren özne ancak bunu başkaları ile karşı karşıya geldiğinde yapabilmektedir. *"Sartre'ın birinin başkası ile karşılaşması konusunu ele alış yolu göz önüne alındığında, onu 'çatışma başkaları-için- kökensel anlamdır' derken bulmak şaşırtıcı değildir"* (Copleston, 2010: 29). Ben, başkası için özne değil nesne olduğu kişidir. Ancak kendini ötekinin varlığına dâhil ederek kendi için var olmak amacıyla bilinç ortaya koymak gerekmektedir. Aksi durumda daha önce bahsedildiği gibi tek bencilik ortaya çıkmaktadır. Copleston'un deyişiyle; *"Eğer Başkası'nın bakışı beni bir nesneye indirgiyorsa, Başkası'nı ya dokunmadan bırakarak özgürlüğünü soğurmaya ya da Başkası'nı bir nesneye indirgemeye çalıştığım içindir"* (2010: 29). Sartre'ın, *içkin varlık* ve *kendisi için varlık* ile ilgili bakış açısından hareketle varlığın kendisi ile özdeş

yaratılmamış olduğu görülmektedir. Sartre, hiçbir şekilde duyularla algılanamayan varlığı ifade etmek için kullanılan *en soi* (kendinde şey) teriminin uygun olmadığını belirtmektedir. En soi kendinde varlıktır ve nesneler dünyasını temsil etmektedir. Sartre'a göre:

> "*Kendi [soi], ortadan silinip yerini özdeş varlığa bırakır. Kendi, kendinde-varlığın bir özelliği olamaz. Kendi, doğası gereği, üzerine düşünülmüş [réfléchie] bir terimdir ve bu durum, sözdiziminde, özellikle de Latince sözdiziminin mantıksal kesinliği ve dilbilgisinin "ejus"un ve "sui"nin kullanılışları arasında kurduğu kesin ayrımlarda görülür. Kendi, gönderir ama tam da özne'ye gönderir. Öznenin kendi kendisiyle bir münasebetini belirtir ve bu münasebet tam da bir ikiliktir; ne var ki özel bir ikiliktir, çünkü özel söz sembolleri gerektirir. Ancak, öte yandan kendi, varlığı ne özne olarak ne de tümleç olarak belirtir"* (2014: 128 129).

Sartre, öznenin kendi olmasının mümkün olmadığından bahsetmektedir. Çünkü kendisiyle örtüşen özne kendini imha etmektedir. Öznenin duyduğu acı budur. Bu sebeple başkaları özne için onu yok eden bir cehennemdir. O halde başkası ben olmayan bir ben silueti yansıtmaktadır. Sartre tam da bu noktada bir itirazda bulunur:

> *"Demek oluyor ki kendi, öznenin içkinliğinde kendisiyle münasebetindeki ideal bir mesafeyi temsil eder, bir çeşit kendi kendiyle örtüşmemedir, özdeşliği birlik olarak ortaya koyarken bir yandan da özdeşlikten sıyrılmalıdır, kısacası, çeşitlilik izi taşımaksızın mutlak tutarlılık olarak özdeşlik ve birçokluğun sentezi olarak birlik arasında, durmadan oynak bir dengede olmaktır. İşte bu, kendinde mevcut olma [presence à soi] adını vereceğimiz şeydir. Bilincinin ontolojik temeli olarak kendi-için'in varlık yasası, kendine mevcut olma biçiminde kendisi olmaktır"* (2014:129).

Ben ve başkası amansız bir şekilde mücadele etmektedir. Ben başkasını, başkası da beni evinden kopartıp köleleştirmeye çalışmaktadır. Köleler birbirine yabancı gibi durmaktadır. Oysaki bu yabancılar birbirlerinin evinde misafirdirler. Çünkü çatışma var olmanın orijinidir, ben ve başkası sonsuza dek birbirlerine muhtaçtırlar. Kişinin kim olduğunu imleyen kimlik, başkasının gizinde gizlidir. Bu anlamda var olmanın kabulü başkasından taşmaktadır. Ben başkasının tesirinden kurtulmaya çabalarken öteki de benden kurtulmaya gayret etmektedir. Buradaki kutuplaşma hiçbir biçimde bir kendinde-nesneyle tek yönlü ilişki değil, karşılıklı ve hareketli münasebetlerdir (Sartre, 2014: 446). O halde bahsedilenler ışığında, üzerinde bilhassa konuşulması gereken bir sözcük ortaya

çıkmaktadır: Çatışma. Biraz önce dile getirilenlerin mealini Sartre o çarpıcı cümleleri ile şöyle ifade etmektedir:

> "*Çatışma başkası –için-varlığın kökensel anlamıdır. Eğer başkasının bakış olarak ilk açığı çıkışından yola çıkacak olursak, kavranamaz olan başkası –için- varlığımızı bir sahiplenme [possession] formunda duyumsadığımızı kabul etmek zorunda kalırız. Ben başkası tarafından sahiplenilebilirim; başkasının bakışı, çıplaklığı içindeki bedenimi biçimlendirir, onu doğurur, onu yapılandırır, onu olduğu gibi üretir, onu benim asla göremeyeceğim gibi görür. Başkası, bir gizin sahibidir: başkası benim ne olduğumun gizine sahiptir. Beni oldurur ve bizatihi bu yoldan beni sahiplenir, bu sahiplenme de bana sahip olmanın bilincinden başka bir şey değildir. Ve ben, nesnelliğimin kabulü içinde başkasının bu bilinci taşıdığını duyumsarım. Bilinç olma vasfıyla başkası, benim için hem varlığımı benden çalandır hem de benim varlığım olan bir varlığı "var" kılandır"* (2014: 446).

Sartre, her ne kadar yukarıda ötekini tenzih eden bir dille ben'in çaresizliğinden bahsediyor olsa da, ifadelerini sonlandırırken varlığını çalanın onun varlığına ihtiyaç duyduğunun altını bir kere daha çizmektedir. Jeah-Paul Dollé'ye göre de; *"Heidegger gibi, Sartre'ı da ilgilendiren şey insandı, varlık değil. Onun için fenomenolojik bir ontoloji için tek mümkün hareket noktası öznenin özgürlüğüdür, dünyaya dalmış olan Kartezyen cogitodur gerçekten"* (2013:90). Öznenin, özgürlüğü başkaları tarafından elinden alındığı için, Sartre'ın ontolojik analizinde onlar cehennemin kadim misafirleridir ve sonsuza dek lanetlenmişlerdir. Ancak bu irdelemede başkaları da sınıfı geçmek zorundadır. Çünkü başkası olmazsa ben sonsuza dek noksan ve sakat kalacaktır. Nitekim ben acı da çekse son tahlilde varlıkta birlikten yanadır. Özetleyecek olursak, ötekinin varlığı ben'im ölümümdür Sartre'da. Öteki'nin var olduğu yerde, ben'in huzurlu varlığından da söz edilemez. Hümanist sosyalist ve tanrı tanımaz varoluşçu kimliğiyle Sartre, her ne kadar bunaltı içinde kıvranan varoluşun manifestosunu yazmış olsa da, ne öteki karşısında imtiyazlı kılınmış bir ben'i ne de büsbütün ben karşısında değerden düşürülmüş bir ötekini kendi felsefesinin temel yapı taşı olarak görür. Ben'in bunaltısı ötekilerden gelir, ama aynı zamanda ışığı ve umudu da...

1.1.6. Foucault'da İktidar, Özne ve Ötekiler

"İktidar" sözcüğü söz konusu olduğunda çoğunlukla ona temkinli ve soğuk bir mesafeden bakılmaktadır. Özellikle Foucault, söz konusu olduğunda sözcük heybetinin

sınırlarını aşarak başka terkiplere eklemlenir. Foucault'da "özne" sözcüğü iktidar sözcüğü ile eklemlenmiştir. Aynı zamanda iktidarın, "biyo" sözcüğü ile de eklemlendiği görülmektedir: Biyo-iktidar. İktidar sözcüğü burada basmakalıp sözlük anlamının sınırlarını aşmaktadır. Onu yalnızca belirli bir erki elinde bulunduran bir tanıma ya da yapıya hapsetmek hatalı görülmektedir. Foucault'da iktidar, disipline eden bir güçtür. Bu disiplin, modern devlet ve siyasi erk tarafından oluşturulan kurumlar vasıtası ile meşruluk zemini yaratılarak sağlanmaktadır. Foucault, iktidarın o çok basit şekilde ifade edilen tahakkümcü görünümünden; yani bastıran, püskürten, engeller koyan, cezai yaptırımlar uygulayan görüntüsünden sıyrılması gerektiğini ifade etmektedir. İktidar böyle sığ bir göreve hapsedilmeyecek kadar önemli bir kavramdır. Foucault'nun ifadesine göre: *"İktidar yalnızca baskı uygulamaktan ibaret değildir. (...) Arzuyu yaratarak, zevki kışkırtarak, bilgiyi üreterek bundan daha derine nüfuz ettiği görülür"* (2012:49). İktidardan yekten kurtulmak Foucault tarafından zorlayıcı ve güç görülmektedir. Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi, onu sözlük anlamıyla basitçe icra etmek, ona Freud'cu bir üst-ben gibi yaklaşmak, kendi içinde bir fiile bağlı hafifletici nedenlerle etkisini zayıflatmaya çalışmak mümkün olsaydı, bunun için bilinçlenmek eylemi kâfi olurdu. Nitekim Foucault'nun bu bakış açısına ek olarak söylediği bir şey de şudur: *"İktidarın Freud'cu bir üst-ben olarak işlev görmekle yetinmediği kanısındayım. İktidar kendini bastırmakla, gerçeğe erişmeye sınır çekmekle, bir söylemin ifade edilişini engellemekle sınırlamaz: İktidar bedeni çalıştırır, davranışa nüfuz eder, arzu ve zevkle iç içe girer, işte onu bu çalışma içinde suçüstü yakalamak gerekir; yapılması gereken şey bu analizdir, bu da güç bir şeydir"* (2012:49). Burada bir çeşit distopik kurgu görülmektedir. İktidar ele geçirilemez olandır. Ele geçirilemez olması onu daha da soğuk bir kavram haline dönüştürmektedir. Bir o kadar da haz ve merak uyandıran bir kavram... İktidar makro ve mikro düzeyde insan ve insana dair her şeye nüfuz etmektedir. Bunun için modern öznenin rızası peşinen alınmaktadır. Newman'a kulak verecek olursak: *"Foucault'ya göre, iktidar artık devlet kurumuyla ya da aslında herhangi bir kurumla sınırlanamaz. İktidar, toplumsal şebekenin başından sonuna birçok yerin içinden geçen çok değerlikli (polyvalent) bir güçtür. Bu, toplumun her yerine yayılmış, [farklı yönlere] dağılmış merkezsiz iktidardır: hapishane, tımarhane ya da psikiyatri veya cinsellik gibi çeşitli bilgilerin ve söylemlerin içinde geçebilir"* (2014:140). İnsan yaşamını onlar adına düzenleyen kurumları suçüstü yakalamak güçtür, çünkü dâhil olunan, içerisinde

bulunulan bir şeyi içeriden yakalamak güçtür. Burada iktidarın odağı konusu da gündeme gelmektedir. İktidarın odağı dağınıktır. Deleuze, *Foucault* adlı eserinde tek bir iktidar odağının olamayacağından bahsetmektedir. Deleuze'e göre: *"İktidar, tekilliklerin bir yayılımı veya dağılımıdır. Aynı anda yerel, istikrarsız ve dağınık olan iktidar ilişkileri merkezi bir noktadan veya tek bir hükümranlık odağından çıkmaz, her an bir kuvvetler alanında 'bir noktadan diğerine' giderek, bükülmeler, tersine yatırmalar, geri dönüşler, anaforlar, yön değişimleri, vb. biçimlerde direniş gösterir. Bundan dolayıdır ki şu veya bu anda 'lokalleştirilemezler'"*(2019:84). O halde onu bir çırpıda yakalamak güçtür. Üstelik baskının odağı kestirilemezse ne şekilde refleks verileceği de kestirilememektedir. İktidar, izini en başından kaybettirmiştir. Radikal bir çıkışla iktidarın çalıştırdığı bedenin dışına çıkmak o bahsedilen sığ tanımın devreye girmesine sebep olmaktadır. Yani iktidar zorlayandır, tahakküm gücüne sahip olandır ve baskı yapandır. Ancak keşfedilen bir şey vardır ki, o da aslında iktidarın güç kullanma ve cezalandırma kudretinden çok gözleyerek insanların eylemde bulunmasını sağlamasıdır. Foucault bu konuda şöyle yazar:

> "*İktidar, gözetlemenin cezalandırmadan daha etkili ve daha verimli olduğunun fark edildiği andır. Bu an, on sekizinci yüzyılda ve on dokuzuncu yüzyıl başında yeni tür bir iktidar işleyişinin hem hızlı hem de yavaş oluşumuna denk düşer. Siyasi rejim değiştiğinde görülen kurumsal düzenlemeleri, iktidarın bizzat devlet sisteminin başına devredilişinin değişme tarzını, büyük altüst oluşları hepimiz biliriz. Ama ben iktidar mekanizmasını düşündüğümde, iktidarın bireylerin tohumuna kadar ulaştığı, bedenlerine eriştiği, hal ve tavırlarına, söylemlerine, öğrenimlerine, gündelik yaşamlarına sindiği kılcal var olma biçimini düşünüyorum"* (2012: 23).

O halde iktidar bedeni çalıştırmaktadır ve zaman geçtikçe bu çalıştırma biçimi farklı formlarda durmaksızın devam etmektedir. Bedenin özü her dönem örselenmektedir ve olduğundan çok daha başka bir şey olarak kurgulanmaktadır. Ancak kitle bu örselenmişliğini gidermek için yine aynı mekanizmanın kölesidir. Bu sebeple iktidar ele geçirilemez olandır. Foucault'ya göre iktidarın bedene hâkim olması sanıldığı kadar zor değildir. İnsanın günlük hayatta tekrarladığı hemen hemen her şey kendi iradesi ile kabul ettiği soyut bir sözleşmenin sonucudur. Foucault'ya kulak verecek olursak eğer;

> *"Jimnastik, idmanlar, kas geliştirme, çıplaklık, güzel bedenin yüceltilmesi... tüm bunlar, çocukların, askerlerin bedeni üzerinde, sağlıklı beden üzerinde iktidarın uyguladığı*

kararlı, inatçı, titiz bir çalışmayla insanı kendi bedenini arzulamaya götüren hattadır. Ancak, iktidar bu etkiyi yaratır yaratmaz, bizzat iktidarın bu kazanımlarıyla aynı hatta, iktidara karşı bedenin talep edilmesi, ekonomiye karşı sağlığın talep edilmesi, cinselliğin, evliliğin, erdemin ahlaki normlarına karşı zevkin talep edilmesi kaçınılmaz olarak ortaya çıkar" (2012:39).

Foucault'ya göre iktidarın güçlenmesine neden olan şey, aynı anda, saldırıya uğramasının da nedeni olmaktadır. Yani bu durum onu güçlendirir, aynı zamanda onu zayıflatır ve yeniden sorgulanmasını sağlar. Fakat son tahlilde yine iktidar yönünde kuvvetlenir. Çünkü sivil toplum disipline edilmiş olan bir toplum olarak iktidarı kuvvetlendirmek üzere büyülemiştir. Hardt şöyle ifade eder bu durumu: *"Foucault, sivil toplumun disiplin üzerine kurulan bir toplum olduğunu ve sunduğu eğitimin yaygın bir normalleştirme ağı olduğunu açıkça göstermiştir"* (2005:95). Bu yaygın ağ içerisinde iktidar bedenin içinde kat ettiği mesafe süresince elbette hırpalanmakta ve kendini tahrip etmektedir. Ancak iktidar zoraki varlığını böyle durumlarda sonlandırmamaktadır. Biçim değiştirerek ve kendini daha da kuvvetlendirerek yeniden üretmektedir. Foucault, bu durumu kendisi ile özdeşleşmiş olan o meşhur cümlesi ile şöyle ifade etmektedir: *"İktidar bedenin içinde mesafe kat etmiştir, yine bedenin içinde saldırıya uğramış bulur kendini... Toplumsal beden kuramlarının (doktorlar, politikacılar) serbest ilişki ya da kürtaj fikri karşısında duydukları paniği hatırlayın... Aslında, iktidarın kararsızlık gösterdiği izlenimi yanlıştır; çünkü iktidar geri çekilebilir, yer değiştirebilir, başka yeri kuşatabilir... Ama savaş sürer"* (2012:39-40). İktidar mutlak bir tehditle varlık alanında mesafe kat etmektedir. Ancak hükümran iktidar yukarıda da ifade edildiği gibi, saldırıya da maruz kalmaktadır. Bu saldırı, biçime ve tekniğe yönelik bir saldırıdır. *"Bu mücadelelerin esas amacı 'şu ya da bu' iktidar kurumuna, gruba, elit kesime ya da sınıfa saldırmaktan çok, bir tekniğe, bir iktidar biçimine saldırmaktır"* (Foucault, 2014:63). Bir tarafta biçimleri reddeden özne, diğer tarafta ise fantastik biçimlendirme teknikleri üreten iktidar ile karşılaşılmaktadır. Kategorilerin kurbanı özne aynı zamanda biçilmiş kimliklerin de sahibidir. Algoritmik yönetimsellikle yeni kimlikler üretilmeye çalışıldıkça, öz kimlikler örselenmektedir. Öznenin yitimi ve onun sınıflandırmalar içerisindeki örselenmişliğinin giderilebilmesi için en nihayetinde yine iktidara ihtiyaç duyulmaktadır. İktidar yapma bir hakikat yasası ile öznenin bozulan metabolizmasını düzletmeye çalışmaktadır. Yani özneyi özne yapan yine iktidar biçimidir. Foucault'ya göre: *"Bu iktidar biçimi bireyi*

kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder. Bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir" (2014:63). Düşünüre göre özne sözcüğünün iki anlamı vardır. *"Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimini telkin eder"* (2014:63). Foucault, özneyi iki şekilde açıklamaktadır, ancak asla özneyi inşa eden iktidarı boyun eğdiren biçiminde bir kalıba hapsetmemektedir. Çünkü onun görevini basite indirgememek gerektiğini savunmaktadır her fırsatta. Zaten Foucault, bu anlamda mücadele biçimlerinden bahsederken bakış açısını net bir şekilde kategorize ederek ortaya koymaktadır: *"Genel olarak üç tip mücadele olduğu söylenebilir: Ya tahakküm biçimlerine (etnik, toplumsal ve dinsel) karşı yürütülen mücadeleler, ya bireyleri ürettikleri ürünlerden ayıran sömürü biçimlerine karşı yürütülen mücadeleler, ya da bireyi kendisine bağlayan ve bu şekilde diğerlerine tabi kılan duruma karşı yürütülen mücadeleler (tabi kılmaya karşı, öznellik ve boyun eğdirme biçimlerine karşı mücadeleler)"* (2014:63). Foucault, bireyin özneye evirilme tarihini inceleyerek nesneleştirme kiplerinden bahsetmektedir. İnsan bedeni üzerinde alınan mesafe sonucunda onun sarmal mekanizmalar tarafından nasıl yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Bireyin özgür iradesi vardır ve yeniden üretilmeye karşı durabilir biçiminde yükselen her türlü haykırışa Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* isimli eserinde en yüksek derecede aynılaştırılmış olmaya dikkat çekerek yanıt vermektedir. Nitekim Foucault, satır aralarında sınav konusunda bir örnek vermektedir. Sınavın şeffaflığı için gözetim altında tutmak kaçınılmazdır. Adil bir sınav için çeşitli yaptırım türlerine ihtiyaç vardır ve bunlar belirlenmiştir. Hiç kimse belirlenmişliğe karşı durmak saikiyle hareket etmemektedir. Foucault, bu türden bir gözetimin "nitelemeye, tasnif etmeye ve cezalandırmaya izin veren bir gözetim" olduğunu belirtmektedir (Foucault, 2017: 274). İyi terbiye etmenin amacı ve yöntemi her seferinde kılık değiştirmektedir. Özne her seferinde esir düşmektedir çünkü her an kılık değiştiren mekanizmalar tarafından denetlenmektedir. Foucault'nun kiplerden bahsederken kullandığı ifadelerin tamamı aslında bireyi nesneleştirmektedir. Nesneleştirme tam da bu kiplerle yapılmaktadır. Foucault, üç ayrı nesneleştirme kipinden bahsetmektedir: *"Bunlardan birincisi, kendilerine bilim statüsü kazandırmaya çalışan araştırma kipleridir; örneğin, grammaire*

générale (genel dilbilgisi), filoloji ve dilbilim alanlarında, konuşan öznenin nesneleştirilmesi. Yine, bu ilk kiple ilgili olarak, refah ve ekonomi analizinde üretken öznenin, emek harcayan öznenin nesneleştirilmesi. Ya da üçüncü bir örnek olarak, doğa tarihi ya da biyolojide, salt yaşıyor olma olgusunun nesneleştirilmesi" (Foucault, 2014:58). Tek bir cümle ile ifade edecek olursak; konuşan öznenin nesneleştirilmesi, üreten öznenin nesneleşmesi ve başlı başına salt var olma/yaşama olgusunun nesneleştirilmesi ile baş başa kalınmaktadır. Konuya konuşan özne bağlamında bakılacak olursa, onun bilinçdışı bir arzu ile mi yoksa bilinçli bir arzu ile mi konuştuğuna eğilmek gerekmektedir. Nesneleşen birey elbette bilinçdışı bir arzu ile kendini ifade etmektedir. Her türlü söylem tuzağının ortasındadır çünkü. O ona meşru kılınan iktidarın söylem biçimleri ile kendisini ifade etmektedir. Nesneleşip özne olan birey ifade ettiği her şeyi iktidarın ona verdiği söylem kalıplarına uygun olarak kullanmaktadır. Yeni bir şey söyleme konusunda öznenin itkisi zayıftır. İktidarın özneyi işgali diyebileceğimiz bir diğer basamak, üreten öznenin nesneleştirilmesidir. Üreten özne ayrıca konuşan özne ile ilişkilidir. Burada öznenin üreten ve emek veren özne olarak her türlü kaytarmadan yalıtıldığını ifade etmek yanlış olmasa gerek. Üreten özne dille, söylemle nesneleştirilmektedir. Üreten, konuşan bir tür olarak bilgisine erişilmek istenen insan dolayısıyla nesne haline gelmektedir. İnsanın bilgisine erişmek onu ehlileştirmekten geçmektedir ve bu yüzden iktidar biçimleri meşru gibi görülmektedir. Foucault, özneyi ayrıca bölücü pratikler diye ifade ettiği bir başka pratikte ele almaktadır. Bu pratik yine öznenin nesneleştirilmesi ile ilişkilidir. Foucault'ya göre: *"Özne ya kendi içinde bölünmüş ya da başkalarında bölünmüştür. Bu süreç onu nesneleştirir. Bunun örnekleri deli ile akıllı, hasta ile sağlıklı, suçlular ile 'iyi çocuklar'dır"* (2014:58). Foucault, *1970-1982 Ders Özetleri'*nde söylemin kişisine göre yayılımından ve etkisinden bahsetmektedir. Özellikle çarpıcı bir nokta da delinin söyleminin hiçe sayılmasıdır. Oldukça ironik bir durum ortaya çıkmaktadır. *"Hali hazırda elbette bir delinin söylediklerine inanılmamalı"* şeklindeki düsturun ne kadar da yanıltıcı olduğunu ortaya koyar Foucault. Söylem bir temsil biçimidir. Elbette delinin hakikati dile getirmesi öteki insanlarınki kadar varlık alanı bulamayacaktır. Çünkü o hakikatin yegâne taşıyıcısıdır ve kapatılması gereken, disipline edilmesi gereken kişidir. Deli iktidarın ağzı ile söylemini inşa etmeyen kişidir, aynı zamanda en özgür ve bir o kadar da en uzun süre kapatılması gereken kişidir. Foucault'ya kulak verecek olursak: *"Orta Çağ'ın derinliklerinden bu*

yana deli, söyleminin diğer insanlarınkiler gibi yayılabilmesine imkân bulunmayan kişidir" (Foucault, 1993: 11). Foucault, bir ötekilik ve anormalite kategorisini temsil eden deli ve delilik konusunda sözlerine şöyle devam etmektedir:

> *"[Ona, yani deliye] Söylediği şeyin bir hiç ve söylenmemiş kabul edildiği, ne doğruluğu ne de önemi olduğu, adalet önünde değer taşımadığı, bir eylemi veya bir sözleşmeyi doğrulamaya yetmediği, hatta kilisede bile özün -biçim- değiştirmesine ve kutsal ekmeği bedene dönüştürmeye yardım etmediği görülür; buna karşın, her türlü söylemin karşıtı olarak, ona, gizli bir hakikati bildirmek, gelecekten haber vermek, olanca saflığı içinde, başkalarının bilgeliğinin fark edemediklerini görebilmek gibi tuhaf güçler yakıştırıldığı da olur. Yüzyıllar boyunca Avrupa'da, delinin söylediğinin ya hiç işitilmemiş olduğunu ya da işitildiğinde, ona bir hakikatin sesiymiş gibi kulak verildiğini saptamak oldukça gariptir. Sözleri ya -daha ağza alınır alınmaz dışarı kovularak- hiçliğin içine yuvarlanıyordu, ya da içinde saf veya hilekâr bir akıl, aklı başında insanlarınkinden daha akıllı bir akıl bulunup çıkarılıyordu"*(1993:11).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, delinin farklı seslerinin varlık alanından kovulduğuna tanıklık edilmektedir. Çünkü iktidar itaat eden insanlardan hoşlanmaktadır. İktidar, iktidarının sadık bir üyesi olan insana toplumsal mekanizması içerisinde yer vermektedir. Aksi durumda onu varlık alanının dışına kovmaktadır. Disiplinci iktidar terbiye eden bir iktidardır. Bir çeşit arındırma mekanizması olarak görev görmektedir demek pek de yanıltıcı olmayacaktır. Zaman ve mekân gözetmeden kodlanan bedenler iktidarın kusursuz bir yaratımıdır. Çünkü düşünce zaten tarih boyunca sorunludur. Foucault, yalnızca iktidarın "insan bedeninin en derinlerine inen, eklemlerini bozan ve onu yeniden oluşturan" bir şey olduğundan bahsetmemektedir (2017: 210-211). Düşünür, öte yandan aslında iktidarın bu işleyiş biçimine ek olarak, siyasal bir anatomiden de bahsetmektedir. Bedenin anatomi politikasındaki amaç kitlenin yalnızca görevi yerini getirmesini sağlamak değildir. Doğru tekniğe göre iş görmesini de sağlamaktır. Aksi durumda beden üzerinde mesafe kat edilemez. Foucault'ya göre: *"Bu anatomi başkalarının bedenlerine, yalnızca onların istenilen şeyleri yapmaları için değil, aynı zamanda öyle istenildiği üzere, hız ve etkinliğe uygun olarak belirlenen tekniklere göre iş görmeleri için nasıl el konulabileceğini tanımlamaktadır. Disiplin, böylece bağımlı ve idmanlı bedenler, 'itaatkâr' bedenler imal etmektedir"* (Foucault, 2017: 210-211). Zaten özne kendi esenliği için söz konusu olabilecek her türlü üretim çarkının bir dişlisi olmak zorundadır. Çarkın dişlilerinden birisinde meydana gelebilecek bir kusur

söz konusu bile değildir. Çünkü iktidar ve özne arasında katı bir esenlik sözleşmesi bulunmaktadır. Özne kendi esenliği için sorgusuz sualsiz bağımlılık/bağlılık ilişkisini kutsamalıdır. Çalışarak potansiyelini iktidar için ortaya koymalıdır, ancak aynı zamanda bu enerjiyi iktidara karşı koymak için kullanmamalıdır. Belki de bir düzenin parçası olduğu için yanıltıcı bir mutlulukla tatmin olmalıdır. *"Disiplin" diye yazmaktadır Foucault, "bedenin güçlerini arttırmakta (faydanın ekonomik terimleriyle) ve aynı güçleri azaltmaktadır (itaatin siyasal terimleriyle). Tek kelimeyle: bedenin iktidarını çözmektedir; onu bir yandan arttırmak istediği bir 'yatkınlık', bir 'kapasite' haline getirmekte; öte yandan da bunların sonucu olarak ortaya çıkabilecek enerjiyi, gücü tersine döndürmekte onu katı bir bağımlılık ilişkisinin içine sokmaktadır"* (2017: 210-211). Birey üretilendir. Üreten varlık olarak üretilen birey ideolojik bir temsildir. Bu sebeple bireyin varoluşu çarpıtılmış bir dizi düşüncenin sonucudur. Temsil ettiği ve tüketilmesine izin verdiği öz kimliği ise giderek silikleşmektedir. İdeoloji ile ilgili Eagleton'ın ifadelerine yer verecek olursak:

> *"'Her şey ideolojiktir' ya da her şey siyasidir' diyen radikaller, bindikleri dalı kestiklerinin henüz farkına varmamış görünüyorlar. Bu tür sloganlar, ideoloji ve siyasetin, egemen iktidarın toplumsal yaşamın bütün kesimlerini depolizite etme niyetine uygun düşebilecek ölçüde aşırı dar bir biçimde tanımlamasını reddederek iyi bir şey yapıyor olabilirler; fakat bu tür terimlerin tamamını her şeyi kapsayacak şekilde genişletmek, bunların gücünü yok etmek demektir, ki bu da aynı ölçüde egemen düzenin yararına olan bir durumdur"* (2015:26).

Eagleton'ın yukarıdaki ifadesinden sonra tekrar Foucault'ya eğilecek olursak; *"Birey hiç kuşkusuz, toplumun 'ideolojik' temsilinin kurmaca atomudur; ama aynı zamanda, iktidarın 'disiplin' denilen bu özgün teknolojisi tarafından imal edilmiş olan bir gerçekliktir"* der Foucault (2017:286). Onun yatağında yalnızca olumsuz fiiller ile hazin sonu imlemek yoktur. Aynı zamanda anlam ve bilgi üretmek vardır. Foucault'ya göre: *"İktidarın etkilerini her zaman olumsuz terimlerle tasvir etmekten vazgeçmek gerekmektedir: iktidar 'dışlamakta', 'bastırmakta', 'püskürtmekte', 'maskelemekte', 'soyutlamakta', 'sansür etmekte', 'saklamakta'dır. İktidar fiili durumlar üretmektedir; hakikiyi üretmektedir; gerçeğin nesnelerinin ve ayinlerinin anlamlarını üretmektedir. Birey ve ona ilişkin olarak elde edilebilecek bilgi bu üretime aittir"* (2017:286-287). Fakat her ne kadar Foucault, olumsuz fillerden kaçınmak gerektiğini

öğütlese de iktidar güç kullanandır. Ve kendisinin de yukarıda ifade ettiği gibi ideolojik temsilinin kurmaca ateşleyicisidir. Foucault, dört nitelikle donatılmış bir bireysellikten bahsetmektedir. Yani disiplin mekanizması tarafından terbiye edilen dört cins bireysellikten. *"Disiplin hücreseldir (mekânsal dağıtımlar sayesine); organiktir (faaliyetlerin şifrelenmesi sayesinde); birleştiricidir (güçlerin birleştirilmesi sayesinde). Ve disiplin bunu yapabilmek için devreye dört büyük teknik sokmaktadır: Tablolar inşa etmekte; manevraları hükme bağlamakta; icraatlar dayatmakta ve son olarak da 'taktikler' düzenlemektedir"* (Foucault, 2017: 250). Düşünür, burada taktiklere ayrıca dikkat çekmektedir. İktidar taktikleri ile tüm köşeleri tutmaktadır. Önceden hesaplanmış her türlü iktidar biçimini kesintiye uğratmak bu anlamda oldukça güçtür. Çünkü o her türlü taktiği ile hazır ve nazırdır. Bu kimi zaman bir köşe başındaki bir beden, kimi zaman şifrelenmiş bir söz, kimi zaman popülarize edilmiş bir yatkınlık, kimi zaman arttırılmış bir gerçeklik vb. olabilmektedir. Foucault'ya göre: *"Belirli yerlere konulmuş olan bedenler, şifrelenmiş faaliyetlerle ve biçimlendirilmiş yatkınlıklarla, çeşitli güçlerin hasılalarının, bunların hesaplanmış bileşimleri sayesinde artırıldığı aygıtlar inşa etme sanatı olan taktik, hiç kuşkusuz disiplinsel uygulamanın en yüksek biçimidir"* (2017: 250). Yukarıda anlatılanlar ışığında baktığımızda, düzene uymayan herkes öteki olarak görülmektedir. Kategorilere ve ıslah mekanizmalarına karşı direnenler öteki ve anormal olarak varlıklarını sürdürmek durumunda kalmakla birlikte, en ağır cezalara çaptırılmaktadırlar. Elbette öteki olmaktan daha acı bir ceza düşünülemez. Öteki olmak yıldırıcı ve yorucudur. Asla başkasının aitlik bakışına yakalanamamaktır. Biyo-iktidar bedende mesafe kat ettiği sürece vardır. Mesafe kat edemediği bedenler ise sistemin dışına atılması gereken kusurlu bedenler olarak görülmektedir. Akıbetini bilmeyen ya da belirlenmiş akıbetine karşı çıkan özne öteki olarak görülmektedir. Boyne'un da deyimiyle; *"Foucault, Orta Çağ ve Rönesans dönemlerinde deliliğin kendi sesini duyurmasına izin verildiğini ileri sürmüştür. Rönesans dünyasında ve düşüncesinde simyacılara, astrologlara, büyücülere, kâhinlere ve keramet sahibi kimselere büyük bir önem verilmekteydi. Deli, sıra dışı varlıkları aklın sınırları olduğuna delalet eden bir dizi simadan sadece biriydi"* (2016: 67). Yasaklanmanın menfiliği ile verili normların dışında bırakılan özne yalnızlaştırılmakta ve ötekileştirilmektedir. Bu anlamlardan hareketle, Foucault'un delilikle ilgili açıklamalarına baktığımızda ötekini nasıl ifade ettiğine tanıklık etmekteyiz. Foucault'ya göre: *"Deliliğin (yabancılaşmanın) diğer biçimi ise*

bunun tersine, delinin kendi toplumu tarafından kendi vatanına yabancı olarak kabul edildiği bir bilinçlenmeyi işaret etmektedir; sorumluluğu yok edilmemekte, en azından akrabalık veya suç ortaklığı yaratan komşuluk aracılığıyla ona ahlaki bir suçluluk yüklenmektedir; Başkası, Yabancı, Dışlanan olarak belirlenmektedir" (2006: 212). Deli nosyonunu şöyle kavramak gerekir: O şeyleşen şeyler içerisinde şeyleşmeyen ve hakikatin bu anlamdaki yegâne taşıyıcısıdır. Aslında burada iktidar çeşitli yaftalama biçimleriyle kendi varlığını güvence altına almaktadır. Öteki, iktidarı suçüstü yakalayandır. Marjinal olan ve mevcut düşünme ikliminin kölesi olmayan birey ancak iktidarı suçüstü yakalayabilir. Onu öteki yapan biricik özelliği genel kanaat ikliminin kölesi olmayışıdır. İktidarın tek biçimleştirme hırsı nekro-politiğe varabilecek bir dışlamaya tekabül etmektedir. Gayri insan olarak özne ya da insan toplulukları kanlı saflaştırma törenlerinin bir parçası olmaktadır. Öteki olmanın bedeli, öteki sözcüğüne indirgenemeyecek kadar derindir. Foucault'ya göre: *"Nazizm, kan düşlemleriyle disipline dayanan bir iktidarın son örneklerinin en naif ve en kurnaz –ve kurnaz olduğu için naif– birleşimini oluşturdu. Toplumun öjenik biçimde bir düzene sokulmasına ve bunun gerektirdiği şekilde sınırsız bir devletleştirme örtüsü altında mikro-iktidarların yayılıp güçlenmesine, üstün bir kanın düşsel heyecanı eşlik ediyordu"* (2007: 110). Çalışmanın bu bölümünde Foucault düşüncesinin anahtar kavramları üzerinden iktidar, özne ve öteki meselesi okunmaya gayret edildi. Tezin takip eden bölümlerinde modern düşüncede ötekini yeniden düşünmek bağlamında bazı sosyologların seslerine kulak verilmektedir. Ötekinin ve ötekiliğin bitip tükenmez tarihsel çilesinin izini sürmek, tarihteki ve gündelik yaşamdaki karşı bilinç akımlarının izini sürmektir bir yerde. Bu acı deneyime, yabancılaşmış bilincin omuzlarından bakmanın kendisi de hiç kuşkusuz son derecede kıymetli bir tecrübedir. İnsanın özneleşme süreci, şayet aynı zamanda onun boyun eğme sürecini de içeriyorsa, bu çift yönlü muhasebenin kaydını tutmak insanlığın selameti için yeni ve olumlu bir patika açmaya olanak sunabilir.

1.2. MODERN SONRASI DÜŞÜNCEDE ÖZNE VE "ÖTEKİ": ÇÖZÜMLER, KESİŞMELER, UZLAŞILAR

Modern sonrası düşüncede birtakım kimlik problemleri ile karşılaşılmaktadır. Bu dönemde de özne amansız şekilde kendi varlığına ilişkin her türlü izi ve gizi değerlendirmektedir. Özne ve öteki ekseninde yürütülen çalışmalar çerçevesinde "öteki",

tekrar düşünülerek bu ikili kombinasyona bir de "Üçüncü Taraf" kavramı eklemlenmektedir. William Eugene Connolly'nin ifade ettiği gibi: *"Bireyin yalnızca eğreti bir biçimde merkezileşmiş bir öz bütünlük deneyimine sahip, birbiriyle rekabet eden 'küçük benlikler'den oluşan bir toplumsal merkezden ibaret olmasına dayalı Homeros'çu düşünce sorumlu aktörler olarak inşa edilmiş modern benliklere tuhaf gelmektedir"* (2020:19). Modern dönem sonrasında benlikle ile ilgili çalışmaların zaman zaman epistemolojik zaman zaman ontolojik zaman zaman da etik ve ahlaki düzlemde yürütüldüğü görülmektedir. Bu anlamda parametrelere baktığımızda Jacques Derrida'nın anti-özcü bir yaklaşımla yapıları söktüğüne, onların kökensel anlamına eğildiğine tanıklık edilmektedir. Kimliğin önemine vurgu yapan ve ırkı, tarihi, kültürü konu edinen, soy kütüğü ile ilgili bakış açısı geliştiren bir anlayışla hareket eden bu dönemde Claude Lévi-Strauss'un görüşlerine gözleri kapatmak imkânsızdır. Çünkü masumane kültürel öğe transferlerinin ötesinde birçok kültürün yitip gitmesi, bireyin yitip gitmesi demektir. Yine bu dönemde tümele karşı tikelin savunusunu yapan Frankfurt Okulu'nun görüşlerinden beslenmek gerekmektedir. Nitekim gerek Theodor Ludwig Wiesengrund Adorno ve Max Horkheimer'ın *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı eserlerinde aydınlattıkları kör noktalar, gerekse Theodor Ludwig Wiesengrund Adorno'nun *Negatif Diyalektik* adlı eserinde özdeşlikle ilgili ortaya koyduğu bakış açısı, dönemin anlaşılması açısından yeni yeni ufuklar açmaktadır. Yine psikanaliz çalışmaları bağlamında döneme bakıldığında, kuşkusuz Sigmund Freud'dan sonra parlayan bir düşünür vardır ki, o da Jacques Lacan'dır. Lacan, "ben" ve simgesel kimlik arasındaki tutsak öznenin bu tutsaklık sonucu gitgide sıkışarak parçalandığını vurgulamaktadır. Lacan'da özne kendini tanımlayacak bir başka şeyin peşindedir: "Büyük Ötek"nin. Emmanuel Levinas ise, dolaysız, ham bir ilişkiye dikkati çekmektedir. Levinas'da, başkası dışında başkası ile olan ilişkimiz hiçbir önsezi olmadan kurulan ilişkidir. Gilles Deleuze de rizomatik alan kavramı üzerinden, yeni bir bakış açısıyla dâhil olmaktadır ötekinin problematik alanına. Türkçesi köksap anlamına gelen "rhizome" kavramından söz eden düşünür, özünde farklıkları bağrında ağırlamaktan memnun olan bir alana, yani rizomatik alana işaret etmektedir. Bu başlık altında değerlendirdiğimiz Jürgen Habermas ise, özel alan ve kamusal alan dikotomisine dikkati çekerek, bu alanlarda örselenen bireyin çağrısına cevap veren bir tutumla bakış açısını ortaya koyar. Son yılların ünlü düşünürlerden birisi olan Zygmunt Bauman'a gelince; o da modern öznenin kritiğini yapan bir diğer isimdir. Bauman, modernlik

projesinin özne üzerindeki tezahürünü tartışmaya açmaktadır. Kültür, kimlik, sanat, dil, tarih, psikanalitik süreçlerin, vb. bir kez daha ele alındığı bu dönem, sunduğu çeşitli bakış açıları nedeniyle büyük bir önem arz etmektedir. Postmodernizm, çoklu bir perspektif vurgusuna sahiptir. Bu söylemsel yapı altında, evrensellik, rasyonellik, özgürlük, etik, vb. kavramlarının şemsiyesi altında bireyin akıbeti sorgulanmakta, modernizme özgü tüm sabitler ve tesis ettiği yapılar sökülmektedir. İdeolojik ön kabullerden çok, genel yasaların belirlenmesi gayreti göze çarpmaktadır burada. Devam eden bölümde Claude Lévi-Strauss'un bakış açısıyla kültüre, ırka ve tarihe bir bakış atılmaktadır.

1.2.1. Claude Lévi-Strauss ve Kültürel Yapıda Avrupa-Merkezli Düşüncenin Çöküşü

Claude Lévi-Strauss'un, *Irk, Tarih ve Kültür* adlı eserinin ikinci baskısının önsözünde Olivier Abel, *"Yeryüzü iletişimi mi, ulusların çeşitliliği mi?"* diye sormaktadır (2016: 13). Bu soruya binaen ulusların çeşitliliğini sağlamak, çok kültürlülüğü kavrayıp yönetebilmek ve bu anlamda yerel kültürün yitiminin önüne geçmek çağımızın önemli konuları olarak hala yerini korumaktadır. Difüzyonist bir eğilimle, klişe sloganları tekrarlayarak diğer kültürleri ipotek etmeye çalışan ve bu kültürleri sadece güruh olarak gören anlayış, kültürel benliğin yitimine tekabül eden birtakım kırımlar yapmaktadır. Söz konusu kültürel kırımlar, biricikliği ortaya koyan özgün tavrın melezleşmesine sebep olmaktadır. Kültürel yapılar, yeniden şahsileştirilerek metalaştırılmaktadır. Abel, Strauss'un görüşlerinden de beslenerek tek biçimlendirilmiş ve yeniden şahsileştirilmiş dünya için şöyle demektedir:

> *"Bazı çekici, boş ve genel geçer figürler etrafında yeniden şahsileştirilmiş bir dünya görüşünü dizi halinde yeniden üretmektedir; böylelikle azınlıklar marjinalleştirilir ve 'en çok iletişim sıfır bilgidir' (R. Debray); En Göz alıcı şekilde marjinal olan, farklılıklarına en çok gömülmüş 'diller'in ve yerleşik geleneklerinin reklamını yapmak; o zaman 'ortak çıkar'ın laik anlamını üstlenenler marjinalleşir, çünkü skandal çıkarmamaktadırlar ve yeterince çekici değildirler. Fast-food uygarlığı ile batını bir tarikat arasında artık bakacak hiçbir şey yoktur; dağılınız"*(2016: 13-14).

Masumane kültürel öğe transferinin ötesinde ikame kültürler yaratarak sistematik kültürel yıpratma politikası yürüten anlayış, yatay/dikey/çapraz kombinasyonlarla bir ulusun köklü kültürel değerlerini tasfiye etmektedir. Bu anlayış, bir çeşit nostalji yaratırcasına milletin esas kültür öğelerini modifiye ederek yerel izler taşıyan yeni bir

kültür yaratma gayreti içerisine girmektedir. Abel, dünyada kabaca iki mantığın hâkim olduğundan bahsetmektedir. Bu mantıktan ilki ile ilgili bir değerlendirme yapacak olursak; kültürel örüntüyü aşındıran, özüne yabancılaştıran, özünü tahrip ederek kültürel belleği zayıflatan, kültürel muğlaklığa sürükleyen, sistematik örseleme ile tek biçimleştirmeye maruz bırakan bir düşünce sistematiğinden bahsedilebilir. İkinci mantık ise kökten parçalama mantığıdır. Kültürel nostalji yaşatmaktan bile yoksun bir girizgahla, topluluklar adeta onların yazgılarıymış gibi imha edilmektedirler. Abel'in, bu hâkim iki mantık ile ilgili ifade ettiklerine kulak verecek olursak:

> *"Vektörü pazar olan ve otoriter kalelerin karşısına 'Evrensel liberalizmi' çıkaran, fakat kültürlerin ve yaşam biçimlerinin çeşitliliğini ezen bir teknik tek biçimleştirme mantığı. Diğeri ise vektörü devlet bazen de din olan, pazar buldozerinin önüne ulusal sınırlarla geçen, fakat bireyleri zorlayıcı toplulukların içine hapseden bir etnik parçalanma mantığıdır. Bu iki mantık birçok yönden suç ortağıdır. Önce aşırılıklarıyla birbirlerini güçlendirirler, her biri diğerinin yol açtığı yıkımları tamir etme iddiasındadır"* (2016: 14).

Ötekine karşı nobranlık, ötekini başka bir kimliğe mahkûm etmek, ötekinin kişiliğinin maddi ve manevi öğelerini oluşturma çabası ve sonra bu yıkımları tamir etme iddiası ötekileştirmeye daha da ivme kazandırmaktadır. Ötekini hiç etmek, itaat edeceği kısmi bir varlık alanına hapsetmek, yaşamını devam ettirmesi için seçenekler sunmak ancak her seçenekte ümitsiz bir sonu imletmek, vb. bertaraf edilmesi güç olan koşullar doğurmaktadır. Tam da bu noktada ötekine yaban alışkanlıklarını gün yüzüne çıkarmasından başka çare bırakılmamaktadır... Söz konusu yaban alışkanlık; savaşmaktan başka bir çarenin kalmaması durumudur. "Öteki" ancak "Öteki"nin tarihini yazabilmek için savaşarak yazgısını kırmak zorundadır. En azından savaşın sonunda "Öteki", savaşın bilançosunun sonuçlarına dâhil edilebilecektir. Aksi durumda bilançoda bile yer alamayacak kadar ötede, bakış ve görüş açısının çok çok ötesinde trajik bir sonla bile imlenmeyecek kadar ötede yok sayılacaktır. Ötekine ilişkin tüm detaylar "Ben"in görüş açısı içerisinde adeta silikleşecektir. Lévi-Strauss'un da ifade ettiği gibi:

> *"Bize yabancı olan yaşam, inanış ve düşünme biçimleri ile karşılaştığımızda, 'yaban alışkanlıklar', 'bu bizden değil', 'buna izin vermemeliydi', vb. türünden ürperti ve tiksinti dile getiren kaba tepkiler gösteririz. İlk Çağ'da Yunan, kendi kültürünün içinde yer almayan her şeyi 'barbar' adı altında topluyordu; Batı uygarlığı daha sonra yaban*

deyimini aynı anlamda kullandı. Oysa bu sıfatların ardında tek bir yargı gizlenmektedir: 'Barbar' sözcüğü kök bakımından, insan dilinin anlamlı akustik imgesine karşı, eklemsiz kuş şakımalarının karmaşıklığından kaynaklanıyor olabilir ve yine 'ormana ilişkin' anlamına gelen 'yaban' sözcüğü ile insan kültürüne karşıt hayvansı yaşam biçimini çağrıştırır. Her iki şıkta da kültürel çeşitlilik olgusu yadsınır; yaşamımızı düzenleyen normlara uymayan ne varsa kültürün dışına, doğaya atılması yeğlenir" (2016: 26-27).

Yargıda bulunmadan önce kültürel rölativizmin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Lévi-Strauss'a göre: *"Barbar, her şeyden önce barbarlığına inanan insandır"* (2016:28). Ön kabulle her kültürün birbirinden farklı olduğu gerçeğini içten benimsemek gerekmektedir. Bu anlamda etnosentrik bireyler gibi davranıp inanç, değer ve tutumların tuzağına düşmemek gerekmektedir. Milletlerin bu tuzağa düştüğü hayal edilecek olursa sonuçları tartışılmaz büyük yıkımların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Her milletin kendini biricik gördüğü bir imgeleme dünyası elbette benzersiz bir kültür oluşturma düşüncesi ile filizlenecektir. Fakat bu biricik olma arzusu en nihayetinde önü alınmaz bir kibirle soykırıma kadar varan bir vahşete sebep olabilmektedir. Bu hususlar çerçevesinde Lévi-Strauss'un *Irk, Tarih ve Kültür* adlı eserinde, kültürel görecelikle ilgili verdiği bir örneğe değinmek yerinde olacaktır:

"Büyük Antiller'de, Amerika'nın bulunmasından birkaç yıl sonra İspanyollar, yerlilerin bir ruh taşıyıp taşımadıklarını anlamak için araştırma ekipleri yollarken, yerliler de beyaz tutsakların ölülerinin çürüyüp çürümediklerini anlamak için sürekli gözetim altında, suda tutuyorlardı. Tuhaf ve aynı zamanda korkunç olan bu küçük öykü (başka yerlerde farklı biçimler altında bulacağımız) kültürel göreceliğin dokusunu iyi açıklamaktadır: Kültürler ve gelenekler arası bir ayrım getirilmeye çalışıldığı ölçüde, yadsınmaya kalkışılan söz konusu kültür ve geleneklerle tümüyle özdeşleşilmektedir. Örnekleri arasında en 'barbar' ya da en 'yaban' gibi görünenleri insanlığa kabul etmemek, böyle tanımlananlara ait olan en tipik tutumun yenilenmesinden başka bir şey değildir" (2016: 27-28).

Genetik farka vurgu yapan mekanizmaların aksine, ırk aslında coğrafi anlamda izole olan bir grubu ifade etmektedir. Lévi-Strauss'un ortaya koyduğu bakış açısı aslında tam olarak budur; coğrafi sınırlar ortadan kalktığında ve geçirgenlik akıcı hale geldiğinde ırk kavramsallaştırması anlamını yitirmektedir. Kültür, genetik kodlara kazınmıştır ve kazınmaya da devam etmektedir. Bu kalıntıların, milletleri yok etmek için kazınması ya da restore edilmeye çalışılması aslında kökensel anlamda ırkın yok edilmesidir. Irkın

kökten kazınıp saflaştırılması arı bir milletin oluşturulması için nihai bir gayrettir. Lévi-Strauss, *"kültürel mirasların genetik miraslardan çok daha hızlı evrildiği"* saptamasını yaparak şöyle devam etmektedir söze:

> *"Büyük büyük babalarımızın tanıdığı kültür ve bizimki arasında dünya fark vardır, ama yine de biz onların kalıtımını sürdürüyoruz. Diğer yandan, yeryüzünde var olan ya da birkaç yüzyıl öncesine kadar var olan kültür sayısı, en titiz gözlemcilerin dökümünü yapmaktan hoşlandığı ırk sayısını kıyaslanamaz biçimde aşar: Onlarca ırka karşılık binlerce kültür. Kalıtımsal malzemenin son çözümlemede tarihin akışını belirlediğini öne süren teorisyenlere karşı nihai kanıtı sağlayan, karşılıklı büyüklük düzeyleri arasındaki bu büyük farktır; çünkü tarih kalıtımsal malzemeden çok daha hızlı ve sorunsuz biçimde daha çeşitli yollarla değişir"* (Strauss, 2016: 83).

İfade edilenlerden hareketle söyleyecek olursak eğer; tarih akıcıdır, ırk ise bir damga değildir. Dolayısıyla tek biçimleştirip yeniden sahicileştirmeye duyulan arzunun terk edilmesi gerekmektedir. Kültür, bir çeşit yaşantılar sarmalıdır. Lévi-Strauss'un da ırk ve kültür kavramlarını tartışmaya açtığı satırlarda, kültürün ırkı da içine aldığı ve ırkın bir yansıması olduğu gerçeğine varılmaktadır. Kültürel örüntü insanın varoluşundan bu yana süre gelmektedir ve insanlık tarihiyle aynı yaştadır. Bir milletin tarihsel serüveni içerisinde kendisine koyduğu idealleri, idealleştirdiği şeyleri, deneyimleri ve birikimleri ayrıca yaşam biçimi olarak benimsediği her şeyi o grubun kültürü olarak saymak mümkündür. O halde ırkı yalnızca biyolojik bir kavram olarak düşünmek doğru görülmemektedir. Özellikle genetik alışveriş söz konusu olduğunda bu tuzaktan kaçınmak gerekmektedir. Nitekim Lévi-Strauss'a göre:

> *"İnsanların biyolojik evriminin ritmini ve yönelimini büyük ölçüde belirleyen, insanların değişik yerlerde benimsedikleri kültürel biçimler ve geçmişte ya da günümüzde hâlâ geçerli oldukları halleriyle hayat tarzlarıdır. Kültür ırkın bir türevi midir, değil midir, diye sormak şöyle dursun, ırkın - ya da bu terimden genel olarak anlaşılan şeyin- kültürün türevlerinden biri olduğunu keşfediyoruz. Başka türlü nasıl olabilirdi? Bir grubun kendisi için saptadığı ya da kabullendiği coğrafi sınırları, komşu halklarla sürdürdüğü dostluk ya da düşmanlık ilişkilerini ve bunun sonucu olarak, izin verilen, teşvik edilen ya da yasaklanan gruplar arası evlilikler sayesinde kendi aralarında meydana gelebilecek genetik alışverişlerin göreli önemini belirleyen tam da o grubun kültürüdür. Bizim toplumlarımızda bile evliliklerin tamamen tesadüfi olmadığını biliriz: Müstakbel çiftlerin*

ikâmetleri arasındaki mesafe, etnik kökenleri, dinleri, eğitim düzeyleri gibi bilinçli ya da bilinçsiz etkenler belirleyici bir rol oynayabilirler" (Strauss, 2016: 78-79).

Demokrasi ve kimlik konusuna, bunun özelinde kimlik öğütme politikalarına bakıldığında yalnızca verili kimlikleri değerlendirmek yanlış görülmektedir. Bunun yanında, bu kimliklerin nasıl deneyimlendiği sorusuna eğilmekte yarar olabilir. Verili kimliklerin toplumsal yaşam içerisinde oynadığı roller yeni yeni yan senaryolar doğurmaktadır. Connolly'in ifade ettiğine göre: *"Bir kimliğe oturmak, onun öteki olasılıklara elverişli uzamlara tecavüz edebilecek biçimlerde var olması için toplumsal ve kavramsal bir uzam yaratmak demektir. Bu durumda verilebilecek uygun bir yanıt sadece bugün genellikle onaylanan bazı kimliklerin yapılarını yeniden ele almak değil; bireylerin ve kolektif yığınların onlara verilen kimlikleri nasıl tecrübe ettiklerini tekrar gözden geçirmektir"* (2020:233). Kimliğin kat ettiği mesafeye bakıldığında onun özüne ya da kültürel değerlerine inemediği; aksine, güç odaklarının elinde bir araca dönüştüğü gerçeği gün yüzüne çıkmaktadır. Kimlik bedenin özü gibi değil adeta bedene iliştirilen bir broş gibi parlamaktadır. Edibe Sözen'in *Kimlik* adlı eserinde ifade ettiğine göre: *"Kimlik ile ilgili görüşler, bireyleri başkaları için davranan sosyal aktörler olmaktan kurtarır; kişilere, bedenlerinden ayrılmış birer özne gibi bakılmaz. Yeni sosyal teoriler, 'kimlik meselesi'ni ve bireyin yeni durumunu tek tek bireyler olarak değil, özne söylemiyle yani ego, birey ve benlik durumlarıyla değerlendirir. Aslında, diğer birçok kavram gibi kimlik kavramı da moderniteden uzak değildir"* (2019: 17-18). Özellikle küreselleşmenin, farklılık/çoğulluk vaadi bağlamında yarattığı politikalar Batı demokrasileri tarafından etnik, kültürel, mezhepsel, dini, siyasi, vb. konularda amacına hizmet etmeyen bir biçimde kullanılmaktadır. Bunun sonucunda ötekinin kimliğinin temsili konusunda Batı demokrasilerinin sebep olduğu bir girift durum ortaya çıkmaktadır. Lévi-Strauss'un tek biçimli eşitsiz yapıya büyük ölçüde dikkat kesildiği görülmektedir. Yine Abel'in, Lévi-Strauss'un, *Irk, Tarih ve Kültür* adlı eserinin ikinci baskısının önsözünde ifade ettiği gibi: *"Batı demokrasilerinin demokratik-olmayan çevre ülkelere ihtiyacı vardır. Antropolojik terimlerle alışveriş, 'tüccar' biçimini aldığında 'soylu' farklılıklarla beslenir ve ardında ham bir ekonomik eşitsizlikten başka bir şey bırakmaz. Lévi-Strauss'un hatırlattığı gibi, alışverişe giren kaynaklar fazla homojenleştirilmişse, mümkün iki çözüm kalmış demektir: ya oyuna yeni oyuncular*

sokmak (sömürgeleştirmenin işlevlerinden biri de olmuştur) ya da eşitsizlikler üretmek" (2016: 14-15).

Ötekine kendi durduğun yerden bakmak, kendi atmosferinden bakış atmak veyahut yokmuşçasına bakmakta kişiler bir beis görmemektedir. Zira durduğumuz ve baktığımız yere saldığımız kök kadar ötekinin görüş açımıza girmesi farklılaşmaktadır. İlerleyen kültürler ve dural kültürlerden bahseden Lévi-Strauss, bir çeşit odaklanma farkı ortaya koymaktadır. Lévi-Strauss, "Bakmak" ile ilgili şöyle demektedir: *"Odaktan belirli bir uzaklıkta 'yerini alan' mikroskoplu gözlemciye, odağın berisine ya da ötesine yerleştirilmiş cisimler -uzaklık sadece milimetrenin yüzde biri olsa bile- belirsiz ve bulanık görünebilecekleri gibi hiç görünmeyebilir de: Çünkü hep 'oradan' bakılır"* (2016: 39). Bizimkisi ile aynı istikamet ve devinimi seçmiş kültürlere ilerleyen kültür, güzergâhın dışında hareket eden, ancak kendi rotasına uyan kültürlere ise dural kültür denilmektedir. Fakat eşsiz bir kültürel mozaik görmenin yolu dural kültür ve ilerleyen kültürü konjonktürel olarak düşündüğümüz zaman ortaya çıkmaktadır. Bu konjonktür, bilgi ve anlamdır. Asker Kartarı, *Kültür, Farklılık ve İletişim* adlı eserinde kültür ve kişilerarası iletişim ile ilgili şunları söylemektedir: *"Farklı kültürlerden bireyler, algılama ve düşünce biçeminde olduğu gibi, 'ben' ve 'başkası' fikri ile farklı sosyal bağlamlarda bireylerarası ilişkileri değerlendirme açısından da farklılık gösterirler"* (2020: 147). Bu anlamda kültür, tarih içerisinde üretilen bilgi, anlam ve bağlamdır. Şeyler hakkındaki bilginin ve anlamın toplamıdır. Bir toplumun duyuşu ve söyleyişidir ancak bu duyuş ve söyleyiş yerleşik anlayışın dışındaki duyuş ve söyleyiştir. Bu bakış açısından hareketle Lévi-Strauss'un ifade ettiği şey, yerleşik ve dışarlıklı kültür ayrımının, hız ve bilgi kavramları üzerinden yeniden düşünülmesi gerektiğidir: *"Bize daha etkin görünen kültürler, bizimki ile aynı yönde hareket eden kültürler, dural görünenler ise yönleri bizimkinden ayrılanlardır. Fakat insan bilimlerinde, hız etkeninin sadece eğretilemeli bir değeri vardır. Karşılaştırmanın geçerli olabilmesi için hız etkeninin yerini bilgi ve anlam almalıdır"* (2016: 40). Ötekini emsalsiz bir biçimde yok sayarak ya da eşsiz bir biçimde "dâhil ederek yok etme" gayreti ortaya koymak büyük bir yanılsama ortaya çıkarmaktadır. Her "Ben" dediğimde, ötekini tahmin etmeye girişmek, tanımlamak, arkaik korkulardan beslenmek, ayrımcılık, eksenin sınırlarını daraltmayı biraz daha güçleştirmektedir. Arkaik korkular kitleye öteki kültürü tanıma konusunda engeller hissettirmektedir. Her coğrafyada öteki ile ilişkinin geçirgenliği birbirinden farklıdır.

Zenofobik tutumlara kapılmamak gerekmektedir. Bu yüzden kültürleri nitelemeye başlamadan hemen önce iki kere düşünmekte yarar görülmektedir. Lévi-Strauss'a göre: "*Bir kültürü, devinimsiz ya da dural diye nitelemeye her giriştiğimizde bu görünen hareketsizliğin söz konusu kültürün gerçek özgünlüklerine ilişkin (bilinçli ya da bilinçsiz) bilgisizliğimizden kaynaklanıp kaynaklanmadığını ve bizimkinden farklı ölçütlere sahip bu kültürün -ilgilendiğimiz sürece- aynı yanılsamanın kurbanı olup olmadığını düşünmeliyiz. Başka bir deyişle, sadece ve sadece benzeşmemizden ötürü karşılıklı olarak birbirimize özgürlükten yoksun görünebiliriz"* (2016: 40). Son tahlilde gerek kültürel gerek ırksal gerekse tarihsel anlamda tek tiplilikten beslenmek çeşitliliği azaltmaktadır. Özellikle ırksal anlamda fenotipik benzerliklerden beslenerek bir tarafta toplanma eğilimi göstermek, en nihayetinde kanlı özü saflaştırma törenlerine sebep olabilecek kadar akıl almaz ötekileştirme ve yok etme politikaları ve pratikleri doğurabilmektedir. Çalışmamızın takip eden bir sonraki başlığında, farklı bir perspektifle tümele karşı tikeli savunan Frankfurt Okulu'nun bakış açısına müracaat edilmektedir. Frankfurt Okulu düşünürlerinin nazarında, öteki düşünce tikeli kodlarken; tümel, kitlesel varlığın felsefi izahı olarak bireyselliğe eşitlenmiş egoyu gerileterek, her şeyi homojenize edip benzerleştirmektedir. Söz konusu benzerlik ise, tümelin tikele uyguladığı simgesel şiddetin ta kendisidir.

1.2.2. Frankfurt Okulu ve Tümele Karşı Tikelin Savunusu

Frankfurt Okulu, biçimsel rasyonaliteyi reddeden, tekelci kapitalist anlayışı eleştirerek pozitivizmin gerçekliği açıklamada yetersiz kaldığını iddia eden, insanın köleleştiğini ve kitlelerin atomize edildiğini ortaya koyan bir okul olarak her dönem güncelliğini korumaya devam etmektedir. Okul, Marksist tabanlıdır ve Karl Marx'ın ekonomi politiğe yaptığı katkıyı dikkate değer bulmaktadır. Ancak Frankfurt Okulu düşünürleri, bu katkının o çağın toplumsal yapısını açıklamada yetersiz kaldığını ifade etmektedirler (Slater, 1998). Bu sebeple, Frankfurt Okulu eleştirel teorinin doğmasında büyük rol oynamıştır. Frankfurt Okulu'nun bakış açısı altında; kapitalizmin yalnızlaştırıp köleleştirdiği ya da başka bir ifade ile atomize ettiği bireylerin durumu, merkezileşmiş bir düşünce iklimi ile özerk bireyin tasfiye edilişi, özdeşlik çağrıları sonucu tikelin yitimi, çeşitli kisveler altında tikelin tümele feda edilişi konuları tartışmaya açılmaktadır. Araçsalcı bir rol oynayan bilim burjuva sınıfı karşısında bireyi ikincilleştirmekte ve anti

hümanist uygulamalara sebebiyet vermektedir. Nitekim okulun önemli temsilcilerinden Theodor Ludwig Wiesengrund Adorno ve Max Horkheimer'ın *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı eserlerinde amaçları; *"İnsanlığın gerçekten insani bir duruma ulaşmak yerine neden yeni bir tür barbarlığa battığını anlamak"* (2010:10) olduğunu belirtirler. Aydınlanma vaadi gereği, akıl dışı ve geri kabul edilen her şeyi radikal bir biçimde ortadan kaldıracaktır, ancak bu tahayyül gücü karşısında gözden yitip giden bir şey vardır ki o da tikel varoluşun tümel akla topyekûn kurban edilmesidir. Adorno ve Horkheimer'a kulak verecek olursak; *"Aydınlanmanın aracı olan soyutlama, nesnelerine kavramını yeryüzünden sildiği yazgı gibi davranır: Onları tasfiye eder. Aydınlanma sayesinde özgürleştirilen insanlar sonunda doğadaki her şeyi yinelenebilir kılan soyutlamanın ve bu soyutlamanın hazırladığı endüstrinin düzleştirip eşitleyen egemenliği altında, Hegel'in Aydınlanmanın bir sonucu olarak nitelendirdiği 'düzenli birlikler' (Trupp) haline geldiler"* (2010:31). Tam da burada söylemek gerekir ki, okulun önemli temsilcilerinden Adorno, eşitleyip düzenleyen, düzenli birlikler kuran ve standardizasyonu sağlayan bu sevimlilik kisvesi altına sığınan ifadelere sıcak bakmamaktadır. Saf idealist bir söylemin ötesinde, ötekine yaklaşmak ve zıtlıkların uyumu ile ötekini kucaklamak Hegel'de önemlidir. Ancak zıtlıkların birliği diye ifade ettiği o eşsiz an "ben"in, "ben" olarak yitip gitmesine sebep olmaktadır. Oysaki Adorno, totalleştirici düşüncelere cephe almaktadır. Adorno *Negatif Diyalektik* adlı eserinde Hegel'i eleştirmektedir ve onu tikele yaşama hakkı tanımadığı için suçlamaktadır. Yani Hegel, zıtlıkların birliğinden olumlu ve uyumlu bir iklim yaratırken, Adorno bu iklimin yapay olduğundan ve özdeşliğin özdeş olmayana karşı zafer kazanması ile diyalektiğin yok olacağından söz etmektedir. Adorno'nun *Negatif Diyalektik* adlı eserindeki tespitleri şöyledir:

> *"Hegel'ci diyalektik, başarısız olduğu yerde sofistleşir. Tikelin diyalektiği tahrik etmesinin nedeni, ana kavramda çözülmezliğidir, Hegel'ci diyalektik, tikel kendi kendinin ana kavramıymış ve dolayısıyla çözülemezmiş gibi bunu evrensel bir somut içerik olarak ele alır. Özdeşliksizlikle özdeşliğin diyalektiği işte böyle, özdeşliğin özdeş olan karşısında zafer kazanmasıyla yalan olur. Kavram olmadan herhangi bir tikelden asla emin olamayan bilginin yetersizliği el çabukluğu marifetle, tikel olanın üzerine çıkan ve onu kavrama direnen her şeyden arındıran tinin hanesine bir avantaj olarak kaydedilir. Tikelliğin genel kavramının, soyutlaştırma aracılığıyla ifade ettiği tikel üzerinde hiçbir gücü yoktur"* (Adorno, 2016: 164).

Bilindiği üzere, diyalektik denilen kavramda birlikle biten bir yapı ortaya çıkmaktadır. İki zıttın birliği özdeşliği (sentezi) ifade ederken, anti tez ise çelişkiyi ifade etmektedir. Adorno, tikel adına adeta bir distopyaya dönüşmüş özdeşliğe karşı çıkmaktadır. Adorno, tikele kendinde verili olanı aşması gerektiğini öğütlemektedir. Ayrıca Adorno, tikele yönelik özdeşleşeceksin, bunun sonucunda yitip gideceksin biçimindeki otoriteryen tavrı eleştirmektedir. Adorno, baskın kimlik statüleri ve kimlik stillerini diğerleri ile eşitlemiş/özdeşleştirmiş gören tavrı yanıltıcı bulmaktadır. Eşitlik görüntüsü altında cereyan eden süreçte biricik kimlikler, kimlik statüsüne feda edilmektedir. Adorno, "Mutlak özdeşlik ilkesi kendi içinde baştan çelişkilidir" diyerek şöyle devam eder:

"Özdeşliksizliği baskılanan ve hasar görmüş biçimiyle ebedileştirir. Hegel'in özdeşliksizliği özdeşlik felsefesiyle soğurma, hatta özdeşliği özdeşliksizlik aracılığıyla belirleme çabasında da bu çelişkiden izler vardır. Ama Hegel, özdeş unsurları olumlayıp özdeşliksiz unsurları zorunlu olarak negatif kabul ederek ve genelin negatifliğini yanlış değerlendirerek konuyu tamamen çarpıtmıştır. Hegel'in genelin altında gömülü kalmış ütopik tikelliğe, ancak gerçekleştirilmiş akıl, genelin özel aklını geride bıraktığında mümkün olacak özdeşliksizliğe sempatisi yoktur" (Adorno, 2016: 289).

Tikelin aklı negatif bir özgülük alanına hapsedilmektedir. Çünkü o birçok zıttın bağrında diğerleri ile özdeş olmak zorundadır. Bürokrasinin ürünü olan özdeş yapıların sadık üyesi tikeller kendilerine özgü fikirlerden yalıtılmaktadır. Üstelik bu eşsiz birliktelikte, bir araç olarak bürokrasi kutsallaştırılmakta ve onun daimî varlığı için çaba harcanmaktadır. Çünkü o eşitleyendir... *"Birbirine değen aşırı uçlar bulanık bir özdeşliğe dönüşmüştür, genel tikelin yerine geçebildiği gibi tikel de genelin yerine geçebilmektedir"* (Adorno ve Horkheimer, 2010:174). Aşırı uçlar arasında ivme olmazsa durağan yapıda her şey yok olmaya yüz tutmaktadır. Farklılık, üretmektir... Farklılık söylem çeşitliliğidir... Tikel aklın sistematik manipülasyonu onu yozlaştırmaktadır. Tikel, tiranlar tarafından ya yağmalanmakta ya da muhalif tarafları yontularak düzen devam ettirilmektedir. Adorno ve Horkheimer'a göre:

> *"Tocqueville'in yüz yıl önce yaptığı çözümlemenin geçen zaman içinde tümüyle doğru olduğu ortaya çıkmıştır. Özel kültür tekellerinin egemenliği altında 'tiranlık, bedeni özgür bırakır ve saldırısını dosdoğru ruha yöneltir. Hükümdar artık şöyle demez: Ya benim gibi düşün ya da öl. Şöyle der: Benim gibi düşünmemekte özgürsün; yaşamın, malın,*

mülkün, her şeyin senin olarak kalacak, ama bugünden itibaren aramızda bir yabancısın.' Uyum sağlamayan herkes ekonomik acizliğe mahkûm edilir ve bu mahkûmiyet, garip münzevilerin zihinsel erksizliğinde sürdürülür. İnsan bir kez işleyen sistemin dışına atıldı mı onu yetersizlikle suçlamak kolaydır" (2010:178).

Kültür endüstrisi bireyi ölçüsü alınabilen bir eş biçime sokmaktadır. Bireyin öz standartını ortadan kaldırmaktadır. Bireyin hem kendine hem de totale yabancılaşmasına neden olmaktadır. Özün yitiminden geriye boş bedenler kalmaktadır. Adorno, gerçek bir özdeşleşmeden bahsederken öznel akıldan aforoz edilmemiş olan bir özdeşleşmeyi kastetmektedir. Aslında buna Gilles Deleuze'ün çoklukta birlik biçiminde ifade ettiği formülle yanıt verilebilir. Çünkü çoklukta birlikte, tek tek var olmak fakat asla aynı olmamak söz konusudur! *"Diyalektik, genelin dayattığı tikel-genel farklılığını açımlar"* diyen Adorno, özne ve nesne kırılmasına dikkati çekmektedir. Uzlaşma, çoğul akla karşılık tikel aklın tercih edilmemesine dayanır. Adorno şöyle bir açıklamada bulunur: *"Bilince nüfuz etmiş özne, nesne kırılmasıdır ve öznenin nesnel düşünceleri de dâhil olmak üzere her düşüncesinde izini bırakmakla birlikte, uzlaşma sağlandığında ortadan kalkacaktır. Bu uzlaşma ortamında, özdeşliksiz unsurlar zihnin cebrinden kurtularak serbest kalacak, diyalektiğin artık hiçbir şekilde etki edemeyeceği farklılığın çokluğu açığa çıkacaktır. Uzlaşma, öznel akıldan aforoz edilmiş çokluğun artık hasım sayılmamasıdır"* (2016: 18).

Adorno, özdeşlik eleştirisi ile özdeşliği ortadan kaldırmanın mümkün görülmediğinden bahsetmektedir. Bir yordama yapacak olursak, farktaki özdeşlik yönünde bir yordama yapılabilir elbette. Diyalektik, çelişkiler zinciridir ya da zıtlıklar birliği düşüncesi bağlamında antagonist bir yana vurgu yapmak yerine özdeşlikte özdeşliğin özlemi vardır biçiminde bir vurgu yapmak daha kabul edilebilir görülmektedir. Adorno'nun ifade ettiğine göre:

"Özdeşlik eleştirisiyle özdeşliği ortadan kaldırmak mümkün değildir; özdeşlik ancak niteliksel olarak değişiklik gösterir. Nesnenin düşüncesiyle akrabalığını kuran unsurlar onda canlı kalmaya devam eder. Özdeşliğin var olduğunu, şeyin kendinde halinin kavramına tekabül ettiğini düşünmek düpedüz kibirdir. Ama bu ideal öyle kolaylıkla bir kenara atılmamalıdır: şeyin kavramıyla özdeş olmadığı serzenişinde kavramın özdeş olma özlemi de vardır. Özdeşliksizlik bilinci işte bu şekilde özdeşliği içermektedir" (2016: 143).

Jan Spurk, Adorno ve Horkheimer'ın bakış açısını değerlendirirken meta mübadelesinden bahsetmektedir. Özneyi niteleyen şey burada ötekiyle kurduğu biricik ilişkidir. Kapitalist toplumlara dikkati çeken Spurk, toplumsal ilişkiyi niteleyen şeyin ticari bir mübadele olduğunu söylemektedir. Adorno ve Horkheimer ise meta kavramının yüceltilmesine karşıdır. Bilim, felsefe, ideoloji, teoloji, tarih, iktisat, siyaset, sanat, edebiyat, estetik, vb. her şey metalaşmakta ve bu alanlarda icraat gösteren kimselerin tikel varoluşları yok edilmektedir. Metalaşan her şey bütünlükten ve ruhtan yoksun görülmektedir. Özellikle bireyler verili olanı yerine getirmekten öteye, yani birer obje olmaktan öteye gidememektedirler. Spurk'un satır arasında ifade ettiği gibi *"-a'ların - A'lar"* ile alakası yoktur. Yani bütün parçayı yansıtmamaktadır. Spurk'a göre:

> *"Bütünlük olarak toplum ile çeşitli tikel olgular arasındaki ilişkinin matematik bir tutar fikriyle -a'ları içeren A- alakası yoktur. Toplum bir dolayımlar ilişkisidir. Bu nedenle, bu toplumun her bir öğesinin içinde, her olgunun içinde toplumun bütünü bulunabilir; çünkü her (tikel) öğeyi niteleyen şey, ötekiyle olan bağdır. Kapitalist toplumda, dolayımları ve toplumsal ilişkileri niteleyen şey (ticari) mübadeledir. Marx'a açıkça göndermede bulunan Adorno ve Horkheimer, eşitler arası mübadele gibi gözüken şeyin -ki aslında böyle değildir bu meta mübadelesi ilkesi olduğunu vurgularlar"* (2008:182-183).

Yukarıdaki biçimi ile belirlenmiş bir toplumsal formasyon mevcut yaşantının çarpıklıklarını gidermekten ziyade iktidarın sürekliliğini sağlayan bir sistem yaratmaktadır. Horkheimer, *Akıl Tutulması* adlı eserinde toplumsal düzene bir eleştiri getirerek insan zihninin giderek bir biçimsel akıl otomatına dönüştüğünü vugulamaktadır. Horkheimer, iktidarı elde tutma ve bireyselliğin cılızlığı ile ilgi şunları ifade etmektedir: *"Kitlelerde bireysellik seçkin denilen kesime oranla çok daha cılız, çok daha temelsizdir. Buna karşılık, seçkinlerin başlıca uğraşı her zaman iktidarı ele geçirmek ve iktidarı elde tutmak olmuştur. Toplumsal iktidarı ele geçirmenin yolu, nesneler üzerinde iktidar kurmaktır; bugün her zamankinden daha çok böyledir bu. İnsanın eşya üzerinde iktidar kurma isteği ne kadar yoğun olursa eşyanın onun üzerindeki tahakkümü de o kadar ağır olur ve insan da gerçek bireysel özelliklerinden o kadar uzaklaşır"* (1998: 146). Frankfurt Okulu'nun önemli temsilcilerden birisi olan Herbert Marcuse de, öznenin özüne yabancılaşmasına ve sorgulamamasına ilişkin bir bakış ortaya koymaktadır. Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan* adlı eserinin giriş bölümünde şöyle sormaktadır: *"İnsan soyunu silip*

süpürebilecek bir atomik yıkım gözdağı o denli de bu tehlikeyi sürdüren güçlerin kendilerini korumaya hizmet etmiyor mudur? Böyle bir yıkımı önleme çabaları onun çağdaş işleyim toplumundaki gizil nedenlerinin araştırılmasını gölgelemektedir" (1990:7). Bu noktada şöyle bir sorunsal ortaya çıkmaktadır: Hem kendi varlığını tehditkâr uygulamalarla güvence altına alan erk hem de tehdide maruz kalan, aynı zamanda kendini tehlikeye maruz bırakan erk tarafından korunan kitle... İktidarın sebatı için akıl dışı olanın kurumsallaşmasından başka hiçbir yol bulunmamaktadır. Kurumsal olan her daim çoğunluk tarafından kabul görendir. Ve gün geçtikçe tikel olan nihilist bir görüntü kazanmaktadır...

1.2.3. Lacan ve Büyük Öteki'ye Karşı objet petit à'nın Konumlandırışı

Psikanaliz denildiğinde kuşkusuz Freud'tan sonra bilimsel çalışmaları ile akla gelen bir düşünür vardır ki o da Jacques Lacan'dır. Lacan'cı anlayışta, bilinci kuşatılmış özne istediği biçimde kendini tanımlayamamaktadır. Kendine ulaşamayan "ben" kendinden taşmaktadır. Başka bir ifade ile "ben" ve simgesel kimlik arasında sıkışan özne parçalanmaktadır ve kendini tanımlayacak bir başka şeye ihtiyaç duymaktadır. Saul Newman'ın ifade ettiği gibi:

> *"Lacan'a göre, birey simgesel ağa, başka bir gösteren adına temsil edildiği gösterenler düzenine dâhil olur. Bununla birlikte, bu temsil nihai olarak başarısız olur: özne ve onun temsili arasında bir eksiklik ya da aralık vardır. Özne kendisini simgesel düzen içinde tanımakta başarısız olur ve bu yüzden yabancılaşır. Onu başka bir gösteren adına temsil eden bir gösterene (öl) iliştirilir. Özne bu simgesel kimliği tatmin etmede yetersizdir ve bu yüzden bu başarısız sorgu -özne ile anlam arasındaki radikal bir aralık ya da namevcudiyet- tarafından üretilen bir anlam fazlalığı ya da artığı olur. Bu Lacan'ın 'objet a' dediği şeydir ve özneyi fiili olarak oluşturan budur"* (2014: 229).

Özneyi oluşturan ve aynı zamanda parçalayan şey simgesel düzenin ta kendisidir. *"Özne bir yerde anlam olarak ortaya çıktığında, başka yerde fading olarak, yitip gitme olarak kendini dışa vurur. Dolayısıyla denebilir ki, ikili gösteren ile onun ortadan kayboluşuna yol açan, ikili gösteren olarak özne arasında ölüm kalım meselesi vardır"* (Lacan, 2013:231). Ötekinin görüş açısını özneye çevirmesi ve ona bakış atması ile "ben" özne olmak pahasına parçalanmanın ilk adımını atmaktadır. Çünkü *"İnsanın arzusu öteki'nin arzusudur"* (Lacan, 2013:44). Bu arzu ise asla tamamlanmayacak ve "ben",

ötekini göz hapsine alarak bitmek bilmeyen paradoksal bir hazzın kölesi olacaktır. Lacan'ın ifadesine göre: *"Beni görünürlük alanında temel olarak belirleyen şey dışarıdaki bakıştır"* (Lacan, 2013:114). Öteki, "ben" için arzunun bir yatağıdır. Özne ötekinin kendisine yönelimini beklemektedir ancak o zaman simgesel kimliğini yeterince tatmin edebilecektir. *"Objet petit à'nın kendine özgü işlevini kavramamızı sağlayan en tipik öğe olan bakışı düşünün. Arzunun narsisist işlevinin gözü aldattığı alanda, yenilip yutulmaz bir nesne olarak ortaya çıkan objet petit à (küçük öteki nesnesi) bir anlamda gösterenin boğazında kalır. Özne kendini bu eksiklik noktasında tanımalıdır"* (Lacan, 2013:284). Nitekim "objet petit à" öznenin kurduğu arzunun bir nesnesidir. Daha doğru bir ifadeyle, arzunun yitik ve bulunması gereken nesnesi. Arzunun kendi simgesel tasarımı içine alamadığı, kuşatamadığı, kavrayamadığı dolayısıyla dışarıda bir şeye yansıttığı bir şeydir. Üstelik bu nesne var olmayan bir nesnedir, bu yüzden ulaşılması güçtür. Özne bunun farkındadır fakat tamamlanmak için bu arzu nesnesine sonsuz özlem duymaktadır. Lacan, *"Objet petit à" için şöyle demektedir: "Seni seviyorum, ama açıklanamaz biçimde sendeki bir şeyi -object petit a-senden de çok sevdiğim için seni sakatlıyorum"* (Lacan, 2013:277).

Castanet, Psikanalizin inşacısı Freud'a atıfta bulunmaktadır. Aslında Lacan ile onun arasında bir bağ olduğundan ancak Freud'ta bir "a" nesnesinin olmayışından bahsetmektedir. Castanet, Freud'un "a" nesnesini kaba hatlarıyla belirlediğini ve yalnızca onun çok yakınında durduğunu ifade etmektedir. Oysa Lacan, Castanet'in açıklamasına göre:

> *"a nesnesinin eşiğinde durmamış, hatta onu arzunun-nedeni olan nesne yapmıştır. Dört tane a nesnesi ayırt eder: talep dinamiğine tabi olan meme ve dışkı (tam anlamıyla Freud'cu nesneler) ve arzuya eklemlenen bakış ve ses. Hatta 1969'da analisti de 'kendisini analizanın arzusunun nedeni olan nesne yapan kişi'olarak tanımlar. Bu tez kesin olarak öne sürülmediği takdirde nesne ilişkilerinden hiçbir şey kavranamaz: 'Arzunun amaçlandığında (...) bu nesne arzuya neden olan nesne olarak düşünülmektedir (...) nesne arzunun gerisindedir' diye yazar Lacan 1962'de Kaygı seminerinde. Nesne tortu statüsündedir, indirgenemez bir kayıptır. Öznenin Öteki'nde simgesel nedenselliğin bulma girişiminden arta kalandır. Küçük a Öteki'nin ötekiliğinin "kanıt ve tek garantisi" olur"* (Castanet, 2017:57).

O halde küçük "a" ile yazılan küçük ötekidir. Büyük "A" ile ifade edilen büyük öteki ise simgesel düzenin ta kendisidir. Küçük "a"nın yoksun hissettiği her şey büyük "A"da bir arzu yatağı olarak mevcuttur. Küçük "a"nın daha önce ifade edildiği gibi benliğini tamamlayabilmesi için bu arzu nesnesi olan büyük öteki "A" ile karşılaşması gerekmektedir. Elizabeth Wright, buradan hareketle bedenin öz kimliği ile taşınan kimliğinin bölündüğünden bahsetmektedir. *"Lacan'a göre"* diye yazar Wright, *"önemli olan, dilin bütün konuşan varlıklar üzerinde uyguladığı sınırlamadır; bu sınırlamayla bedenin motivasyonu (Freud'cu güdü) tam bir tatminden yoksun bırakılır. Bu da simgesel kimliği ile o kimliği taşıyan beden arasında bölünmüş bir özneyi, yani Lacan'ın gizemli 'yasak özne'sini yaratır"* (2002: 20-21). Birçok temel akademik metinde Lacan ve öteki konusunun tartışmaya açıldığı görülmektedir. Söz konusu metinlerde muhakkak Lacan ile özdeştirilen bir ayna evresinden bahsedilmektedir. Elisabeth Roudinesco tarafından kaleme alınan *Her Şeye ve Herkese Karşı Lacan* adlı eserin satır aralarında yer alan ayna evresine göz atıldığında, çok çarpıcı bir gerçeklikle karşılaşırız. O gerçeklik, ayna evresi kavramının zannedildiği gibi, Lacan'ın seri olmadığıdır. Nitekim *"'Ayna Evresi' başlığı"* diye yazmaktadır Roudinesco, *"iki kısımdan oluşuyordu:1. Aynadaki Görüntünün İkinci Gücü; 2. Ben'in Narsisistik Yapısı. Bu terminolojiyi komünist ve Hegel'ci bir psikolog olan Henri Wallon'dan almıştı. Kaynaklarını silmekte hep aceleci davranan Lacan makalede kaynağını belirtmemiştir... Sonrasında da Wallon'un adını hep silmiş ve kendisini bu terimin mucidi gibi göstermiştir"* (2012:25). Aynadaki görüntünün gücünden hareketle özne çeşitli şeylerle başa çıkmaya çalışmaktadır. Ben olarak var oluşun ilk tezahürüdür bu. "Ben"in belirleyici referans noktaları bu evrede oluşmaya başlamaktadır. Aynadaki imgesel çerçevede küçük öteki görülmektedir. Nitekim Roudinesco'nun ifadesine kulak verecek olursak, şu tür bir bilgiyle kaşılaşırız: *"Wallon, ayna önüne konulan bir çocuğun, kendi görüntüsünde 'kendi vücudunu' gitgide ayırt edebilmeyi becerebilmesi deneyimine 'ayna deneyimi' adını vermişti. Bu diyalektik operasyon, ona göre, öznenin kendi birliğinin oluştuğu imgesel mekânın simgesel bir anlaması sayesinde gerçekleşiyordu. Wallon'un perspektifinden ayna deneyimi görüntüden imgesele sonra da imgeselden simgesele geçişi belirtiyordu"* (2012:25). Tam bu noktada önce kendi bedeninin bütünlüğünü fark eden özne daha sonra bu bütünlüğe hayranlık duyacaktır. Bu ontolojik hayranlık, fetişleştirilmiş bir ağdır. Bu haz ve hayranlık eksikliğe duyulan hazdır dolayısıyla özne ağdan kurtulmak için ötekinin peşine

düşme ihtiyacı hissetmektedir. Yani ötekinin mahalline girme konusunda cüretkârdır... Roudinesco'ya göre: *"Lacan -gerçeküstücü bir ressam gibi- Wallon'un terminolojisini alıp 'ayna deneyimini' bir 'ayna evresine' dönüştürüyor, yani iki kavramı birleştiriyordu: Melanie Klein'daki anlamıyla ruh-içi konum ile Frued'cu anlamda evreyi (gelişme). Böylece doğal bir diyalektiğe her türlü göndermeyi ortadan kaldırıyordu. Lacan'cı perspektiften ayna evresi ruhsal hatta ontolojik bir operasyona dönüşüyor, insan varlığı da bu operasyon sayesinde kendi benzeriyle özdeşleşerek oluşuyordu"* (2012:25). Bu ontolojik operasyonda özne her özdeşleşme sonucunda kendisine güçlük çıkarmaktadır. "Jouissance"ı (hazzı) tutmak, yakalamak için karşısına kendisinden başka bir rakip çıkarmamaktadır. Tek rakibi kendisidir ve kısır döngü içerisine girmektedir. Lacan, "Jouissance"ı ifade ederken onun sözlük anlamının sınırlarını aşmaktadır. Onu sığ bir tatmin duygusundan sıyırarak tatminin ötesinde bir şey olan "dürtü tatmini" olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla onun imkânsız olduğunu söylemektedir. *"Özne, arzusunun ötekinin aldığı Jouissance'ı tutmak, yakalamak için beyhude yollara sapmaktan ibaret olduğunu fark edecektir- öyle ki, öteki müdahale ettiğinde haz ilkesinin ötesinde bir Jouissance'ın olduğunu fark edecektir"* (Lacan, 2013:193). Lacan, arzu ve haz sözcüklerini oldukça dikkatli kullanmaktadır. Hazzın ve arzunun sınırlarını çizen düşünür arzunun hazzı da aşan, öznede belirsizlik duygusu yaratan ve tatmin edilemeyecek fantazmatik bir duygu durumu olduğunu ortaya koymaktadır. *"Arzu dedim, haz demedim. Haz, insanın kapasitesi dâhilindeki deneyimlerin nerelere kadar uzanabileceğinin sınırını çizer-haz ilkesi homeostaz ilkesidir. Arzu ise çeperini, sabitlenmiş ilişkisini, sınırını kendi bulur ve bu sınırla bağlantısı sayesinde, haz ilkesinin dayattığı işi aşıp bir arzu olarak ortaya çıkar"* (Lacan, 2013:37). Arzu tarafından ipotek edilmiş olan kimlik, istikrarsız bir kimlik tipolojisi çizmektedir. Bütüncül bir kimlik tipolojisi ise fantezi tuzağında mümkün olmamaktadır. Çünkü gerçek yitiktir ve yitiklikte öznenin kimliğini tamamlaması olanaksızdır. Zaten özne kimliğinin tamamlanmasını da istememektedir. Özneyi özne yapan bu eksikliğe duyduğu haz ve hazzın yerine koyduğu büyük ötekidir. *"Lacan'ın formülasyonu ile gerçeğin gerçeklikle bir ilgisi yoktur; gerçek daha çok, tam da genelde 'gerçeklik' olarak algılananın yerini alan şeydir. Başka bir deyişle, bizim gerçekliğimiz -kimliklerimizin ve dünyayı görme biçimimizin gerçekliği- temelde simgesel ve fantezi yapılarınca biçimlenir ve bu gerçekliği tehlikeye sokan -bu yapılara dâhil edilemeyecek olan- gerçek'tir, kimliklerimizi istikrarsız ve bazen de tutarsız kılar"*

(Newman, 2014: 231). Usdışı olanın kıskıvrak yakalanmayacağı ancak onun zamansal bir yapıda kuşatılabileceğini ifade eden Lacan, *"O halde varlık bakımından bilinçdışı yakalanması zor olandır- fakat onu bir yapıda, daha önce bu şekilde ifade edilmemiş zamansal bir yapıda kuşatmayı başarabiliriz"* (2013:38). Nitekim bu bağlamdan hareketle Newman, Lacan'ın "obsesif" ve "histerik" özne üzerine yazdıklarına değinerek şunları söylemektedir:

> *"Obsesif, arzusunun nesnesine her yönüyle asla yetişemez oysa histerik, arzu nesnesinin peşindeki umutsuz takibinde, onun peşinden yetişir ve ötesine geçer. Bu nedenle ne biri ne de diğeri arzusunun nesnesine ulaşamaz, birçok öteye gider, diğeriyse yeterince uzağa gidemez. Arzu nesnesi bunların ikisinden de sıyrılır. Diyebiliriz ki muhtemelen bizim çözümlememizin kaygan ve ele gelmez arzu nesnesi Dışarısıdır –özcü- olmayan bir direniş siyasetiyle pek rahat birlikte durmayan ve yine de paradoksal olarak onun için can alıcı önemde olan bir nasyondur"* (2014:227).

Bastırılan arzular öznenin trajedisini yazmaktadır. Özne parçalanmaktadır ve arada var olma gayreti göstermektedir. *"Bilinçdışı bize kendini önce deyim yerindeyse, doğmamış olanın alanında askıda bekleyen bir şey olarak gösterir. Bastırmanın getirip buraya bir şeyler yığmasına hiç şaşmamalı. İkisi arasındaki ilişki, çocuk düşürten ebenin araf ile ilişkisinin aynısıdır"* (Lacan, 2013:29). Lacan, arzu ile ilgili Freud'a atıfta bulunarak onun dayanıksız olduğundan bahsetmektedir. Arzu bilinçdışı bir isteğin tezahürüdür çünkü... *"Arzu, sadece geçmişe ait bir imgeden sırtlandığı şeyi, hep kısa ve sınırlı bir geleceğe doğru taşıyorsa da Freud gene de onun yıkılmaz olduğunu söyler. Yıkılmaz kelimesi kullanılmıştır, ama bahsedilen bütün gerçeklikler içinde en dayanıksız olanıdır"* (Lacan, 2013:38). Öznenin etkili ve cazip olanı arayışı onu sihirli bir ritüelin peşine sürüklemektedir. Ritüel her seferinde özneyi tuzağa düşürmektedir. "Ben", ötekinin bakışına girdiği anda ötekinin eşsiz bir başyapıtı gibi kendini inşa etmenin yanıltıcı hazzını tatmaktadır. Yani mevcudiyetinin büyüsünün farkına varmaktadır. Fakat her yakaladığında bozulan büyülü arzu, özneyi kayıp nesnenin kölesi haline getirmektedir. Bu bakış açısı ile Lacan'ın ifadesine kulak verecek olursak:

> *"Anahtar deliğinden bakmakta olan, özneyi bakışıyla gafil avlayan öteki düzeyinde ortaya çıkarmaz. Öteki onu, yani özneyi, baştan sona saklı bir bakış olarak gafil avlar. Skopik dürtüden bahsettiğimiz de gündeme gelen muğlaklığı bu noktada kavrıyorsunuz. Bakış, kayıp olan ve ötekinin ortaya çıkması üzerine, utancın etkisiyle başından aşağı*

kaynar sular dökülerek, birden tekrar bulunan nesnedir. Buraya kadar öznenin görmeye çalıştığı şey nedir? Görmeye çalıştığı şey, iyi biliniz ki yokluk olarak nesnedir. Dikizcinin aradığı ve bulduğu bir gölgeden ibarettir, perdenin arkasındaki bir gölge. Arkasında kim bilir hangi sihirli mevcudiyeti hayal edecektir, orada kıllı bir atlet olsa dahi o genç kızların en güzelini hayal edecektir. Aradığı şey, söylendiği gibi, fallus değildir- onun yokluğudur; bu yüzden bazı şekiller onun arayışının ağırlıklı nesneleri olur. Baktığımız şey görülemeyen şeydir. Ötekinin gündeme gelişi ile dürtünün yapısı ortaya çıksa da gerçek anlamda tamamlanması ancak baş aşağı olmuş biçimi ile, geri dönüşte ki biçimi ile olur; hakiki etkin dürtü budur. Teşhircilikte öznenin göz diktiği şey, ötekinde gerçekleşen şeydir. Arzunun hakiki hedefi sahnedeki kendi yerinin ötesinde zorla oraya dâhil edilen ötekidir. Teşhircilikte sadece kurbanla ilgilenilmez, ilgilenilen ona bakan bir ötekince tanımlanan kurbandır" (Lacan, 2013:191-192).

Yukarıdaki ifadelerden hareketle sihirli mevcudiyetin tahayyülü asla gerçeğe dönüşmeyecektir. Neticede Newman'ın değerlendirmesinden hareketle, öznenin her anlamlandırma yapmaya giriştiğinde anlamı daha da kaybetmesi ve özünü doğurtmaya çalışması, köklerini bir bir kesip tam büyük ötekinde köklenmeye çalışırken yine yoksun kalıp köküne dönmesi onu parçalamaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi arzu, tüm gerçeklikler silsilesi içerisinde en dayanıksız olanıdır. Newman, öznenin kendini tanımadaki başarısızlığından şöyle dem vurmaktadır:

"Özne asla tamamlanmış ya da dolu bir kimlik oluşturmaz. Çünkü eksiklik asla doldurulamaz. Bu namevcut doluluk nosyonu Lacan'a postyapısalcı paradigmanın ötesine gitme imkânı veriyor. Özne gösterenler düzeni içinde, postyapısalcıların savunduğu gibi bozulurken, tamamen belirlenmez. Geriye kalan artık anlam, anlamlandırmadan kaçar ve özneyi oluşturan budur. Öyleyse, Lacan'a göre, özne yaratıktır: öznellik yalnızca Simgesel Öteki'nin, söylemin, yasanın, iktidarın vs. bir sonucu değildir -o aynı zamanda Gerçek'tir, bu başarısız anlamlandırmadan geriye kalandır. Özne kendini tanımadaki başarısızlığı vasıtası ile tanımlanır" (2014: 231).

Öznenin, öteki ile olan bu gelgitli ve bir o kadar da haz dolu ilişkisi kapanmayan bir derinlik yaratmaktadır. Nitekim Lacan, bu hususa şöyle açıklık getirmektedir: *"Gösteren ötekinin alanında boy gösterirken anlamının öznesini ortaya çıkartır. Fakat gösteren olarak işlev göstermesi ancak aynı esnada özneyi bir gösterenden ibaret hale getirmesi ile baş başa gider; onu özne olarak işlevini göstermeye, konuşmaya davet ettiği anda taş kesilmesine sebep olur"* (2013: 219). Lacan'da öznenin kendini bulma

yolcuğunun hiçbir zaman bitmeyeceğine tanıklık edilmektedir. Öznenin kendisine kurduğu yapay evreni her daim çalkantılıdır. Psikanalitik bir deneyimden hareketle öznenin kimliğini oluşturma gayretinin hazin sonu ortaya çıkmaktadır. Özne ilkel dürtülerini tatmin etme peşindedir. Özne arzuların yatağı olan "Büyük Öteki"ye gidecek yolda gayretlidir. Ancak "Büyük Öteki"nin bir "Büyük Öteki" si yoktur. Çünkü "Büyük Öteki" diye bir şey yoktur. Buna karşılık, küçük öteki nesnesi, ötekinin Lacan'cı adlandırmasıdır. Küçük öteki nesnesi, öznenin kendi ontik alanı dışında tuttuğu, dahası kendi ontik hakikatini aktardığı, yüklediği yerdir. Buradan hareketle denebilir ki, Batı merkezli düşünce özneyi, Batı dışı toplumlar ise küçük öteki nesnesini verir. Bilinçaltının bu karmaşık irdelemesinden sonra Emmanuel Levinas'ta özne, öteki ve üçüncü taraf kavramlarını ele almak yerinde olacaktır.

1.2.4. Levinas'ta "Özne", "Öteki" ve "Üçüncü Taraf"

Emmanuel Levinas, söze evrensel bilgiden bahsederek başlamaktadır. Ona göre varlığı tek başına ele almak, sorgulamak ve tekdüze düzlemde onu analiz etmek yeterli görülmemektedir. Tikelin ötesindeki bilgiye duyulan açlığa dikkat çeken düşünür, bilginin farklı suretlerine ayrı bir önem vermektedir. Tek vücutta birçok özelliği barındıran tikel varlığı delip geçmek, "çoktan-anlamak" bu açıdan evrenselin bilgisine yakınlaşmaktadır. *"Tikel varlığı anlamak, tikelin ötesine geçmektir çoktan- anlamak, var olan tikele, daima evrenselin bilgisi olan bilgiye yaklaşmaktır"* (Levinas, 2003: 80). Başkası bizzat var olduğu için önemli sayılmaktadır. Başkasında, onun varoluş özünden başka sebep aramak ya da özünde başka bir öz aramak, başkasına çeşitli metotlarla varlığını ortaya koyması için fırsat vermeye girişmek ya da onu ontolojik bir alana hapsetmek Levinas tarafından eleştirilmektedir. Başkası dışında başkası ile olan ilişkimiz hiçbir önsezi olmadan kurulan ilişkidir. Nitekim Levinas'ın bakış açısına göre: *"Başkası hariç başkasıyla olan ilişkimiz, elbet onu anlamayı istemektir; ama bu ilişki anlamayı aşar. Bunun sebebi; başkasını bilmenin merakının yanı sıra, çıkarı olmayan temaşadan farklı olan sempati ve aşk gibi var olma tarzlarını gerektirmesi değildir yalnızca. Başkasıyla ilişkimizde başkası, bizi bir kavram dolayısıyla etkilemez. Başkası olandır ve bizzat bu niteliğiyle önem taşır"* (2003: 80). Levinas, başkası ile olan ilişkinin öneminin altını çizerken, varlığı anlamanın yeterli olmadığından bahsetmektedir. Levinas, varlığa, ondan ne anladığını söyleyerek onu kuşatmaktadır. Bu anlamda varlığa göz ucuyla değil,

ona onu ondan damıtırmışçasına bakmak ve ondan ne anladığını ona nakletmek önem arz etmektedir. Bu ifadelerden hareketle Levinas'ın sözlerine kulak verecek olursak şu tür bir takdim buluruz: *"Başkasının yalnızca var olduğunu düşünmekle kalmam, onunla konuşurum. Başkası onu bana mevcut kılması gereken tek ilişkinin bağrında, benim bir arada olduğum kişidir. Onunla konuşmuşumdur; yani cisimleştirdiği evrensel varlığı göz ardı ederek onun tikel bir olan olmasına önem veririm. Burada, 'bir varlıkla ilişkide olmadan önce, onu varlık olarak anlamış olmalıyım' formülü katı bir biçimde uygulanamaz: Varlığı anlarken aynı zamanda, ona ne anladığımı söylerim"* (Levinas, 2003: 82). Düşünür, "ben"den bahsederken özüne özdeş bir anlayıştan beslenmektedir. Kartal'ın da ifadesiyle;

> *"Başkanın radikal başkalığı, başkası özü itibariyle bir başlangıç noktası teşkil edebilecek bir terime göre başkasıysa mümkün olabilir ancak. İşte bu terim, 'ben' dir. Bu yüzden Levinas, metafiziğin arzusunun nesnesi olan mutlak başkalığa dair analizini en azından bu döneminde benin benliğine yoğunlaşarak yürütür. Ben olmak, bir göndermeler bütününden türetilebilecek her türden bireyselleşmenin ötesinde bir kimliğe, bir özdeşliğe sahip olmaktır"* (2017:183).

Bu idantik olma durumu tali olan her şeyi öteler ve böylece "başka" "ben" in anlam dünyasında eritilemez. Levinas'a göre: *"Ben üst derecede bir özdeşleşmedir, hatta özdeşlik fenomeninin bizzat kaynağıdır. Ben'in özdeşliği, değişmez bir niteliğin sürekliliği değildir aslında. Benim bizzat kendim olmam, şu ya da bu karakter özelliğinin varlığını tespit ettikten sonra dönüp kendimi aynı bulmamdan kaynaklanmaz. Ben baştan beri aynı olduğum için, bir kendilik -me ipse- olduğum içindir ki, her nesneyi, karakter özelliğini ve varlığı aynı olarak tespit edebilirim"* (2003: 129). Levinas'ta özne başına buyruk özne değildir. Özne, öteki ile birlikte kurduğu ilişkinin bağrında mevcudiyet kazanmaktadır. Öznenin bitmek bilmeyen bu varlık ıstırabı ötekine varmaya duyulan ıstıraptır. Burada başkalığın barbarlığına yer yoktur, aksine ötekinin ıstırabına duyulan hassasiyet vardır. Levinas'a göre: *"Kendinde olan-ve dolayısıyla da düşünceden başka yerde ve onda başka olan- varlık, başkalığın vahşi barbarlığına sahip değildir. Bir anlamı vardır. Varlık kendisinden türeyen sonsuz imgeler halinde yayılarak, insanların içine nüfuz etmek üzere bir çeşit her yerdelikle genişler. Başkalılığının doluluğu, onu içinde saklayan gizemden taşıyormuşçasına öne çıkmak için kendini gösterir ve ışıldar"* (2003: 129-130). Özne kendine hapsolmaktadır. Kendine hapsolmuş özne ise ötekini asla bilemez. Dolayısıyla kendiliğinden doğacak olan bu bencilliğin oluşmaması için ötekine

yanıt vermek bir sorumluluktur. *"Benin dışında olan, ihtiyaç duyan beni kışkırtır: benin dışında olan, ben içindir. Kendiliğindenliğin totolojisi bir bencilliktir"* (Levinas, 2003: 129).

Rodolphe Calin ve François-David Sebbah, *Levinas Sözlüğü* adlı eserlerinde "Başka"yı (Autre) şöyle tanımlamaktadırlar: *"Levinas'ın tüm çabası, iki tür varlık arasındaki zıtlık olarak Aynı ile Başka arasındaki -Platon'dan beri gelenekselleşen- zıtlığın eleştirisinin bir yeniden ele alınışından hareketle, bir 'mutlak olarak başka (olan) Başka'yı (Autre abslolument autre) dikkate almaktan ibarettir. Mutlak başkalık (altérité) olacak olan, başkasıdır"* (2011: 35). Levinas, radikal bir tutumla başkasının tanınmasının önemine dikkati çekmektedir. Varlığın biricik kavranışı mutlak başkalıkta yatmaktadır. Başkalık etik düzlemde eritilerek bir ve aynılık emsalsiz bir biçimde ortaya konulmaktadır. Yine *Levinas Sözlüğü*'ndeki "Başkası" ile ilgi tanıma baktığımızda şu ifade ile karşılaşırız: *"Mutlak olarak başka (olan) başka olarak başka, benim için her anlamın kaynağıdır, yani başkasıdır. Başkası, başka insandır"* (2011: 38). O halde tüm varlık kiplerinden koparak başkasına duyarlı olmak gerekmektedir. Çünkü "öteki" aynı zamanda "ben"in aradığı her türlü anlamın doğduğu yerdir. Kartal'ın ifadeleriyle:

> *"Levinas'a göre zamansal ve mekânsal anlamda hipostaz olayı, beni varlığın anonim hışırtısının dehşetinden yalnızca görece azat eder. Bilincin gösterdiği direnç üzerinden gerçekleşen bu kurtuluş, benin kendine zincirli olması dolayısıyla tamamlığa erişemez. Bunun için başkaya açılmak gerekir. Varlıktan çıkış, benin kendisini başkanın mutlak başkalığına ve indirgenemez farkını açılması ile gerçekleşebilir ancak. Levinas'a göre bunun anlamı, öznenin kurtuluşunun araçlarını öznede bulamayacağımızdır. Kurtuluş ancak başka bir yerden, başka bir 'an'dan gelebilir"* (2017: 170).

Bu anlamda başkasına ilk bakış atış "Yüz" dür. Ancak "Başkası" sürekli kayıp gitmektedir. Dolayısıyla başkası, ben için hep gizemlidir. Her baktığında suret değiştiren ya da buğulu görünen bir başka ifade ile kendini ele vermeyendir. "Yüz"ün zuhur etmesine "Ziyaret" denilmektedir, ancak bu "Ziyaret" maksadını aşmaktadır. Bir çeşit mevcudiyeti ortaya çıkartmakta ya da bir maskeyi düşürtmektedir. O halde "Öteki"nin belirişi "Yüz"dür. "Yüz", seyirlik olan "Başkası"nın gizli olan biçimini bozmaktadır. Bu belirsizlik ve maskelerin çokluğu "Ben"i diri tutmakta ve "Öteki" ile "Ben" penetre olamamaktadır. Dolasıyla biri diğerini hapsedememektedir. Bu sebeple "Başkası" başlı başına kendi anlamını taşımaktadır. Bu noktadan hareketle Levinas'a göre:

"Başkası bize yalnızca bir bağlamdan yola çıkarak gelmez. Dolaysız ve kendi başına anlam ifade eder… Başkasının kültürel anlamı, dünyanın ufuklarını açığa çıkarır. Bu dünyasal anlam, soyut ve dünyaya dâhil olmayan bir başka mevcudiyetle bozulur ve alt üst olur. Başkası'nın mevcudiyeti bize doğru gelmek, içeri girmek'tir. Bunu şu şekilde dile getirebiliriz: Başkası'nın belirişi dediğimiz fenomen aynı zamanda yüz'dür. Ya da fenomenin içkinliğine ve tarihselliğine bu her an girişi daha iyi göstermek amacıyla şöyle de diyebiliriz: yüzün tezahürü ziyaret'tir. Fenomenin bir imge, plastik ve dilsiz biçimi tutsak bir tezahür olmasına karşılık, yüzün tezahürü yaşam doludur. Her olan, içkinliğe girdiği, yani kendini bir izlek olarak sunduğu anda, biçim içerisinde gizlenir. Yüzün yaşamı, bu biçimi bozmaktadır. Yüzde tezahür eden Başkası, kendi plastik özünü bir bakıma delip geçer- yüzünün yansıdığı camı açan biri gibi. Mevcudiyeti, onu açığa vuran biçimde soyunmakta'dır. Başkası'nın tezahürü, tezahürün önlenemez donup kalışı karşısında bir fazladır. Yüz konuşur formülü de bunu ifade eder. Yüzün tezahürü ilk söylemdir. Konuşmak, her şeyden önce, görünüşünün gerisinden, biçiminin gerisinden bu tarzda gelmektir, açıklıkta bir açıklıktır" (Levinas, 2003:137).

"Yüz"ün tezahürü ilk ifade ediş biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Tüm yalın haliyle "Yüz" oradadır. "Yüz" tüm açlığı ile o andadır. *"Kendi biçiminden arınmış olan yüz, çıplaklığı içinde titrer. Yüz bir sefalettir. Yüzün çıplaklığı, bir yoksunluk ve beni hedefleyen doğruluğunda (droiture) bir yakarmadır. Fakat bu yakarma bir taleptir. Alçakgönüllülük, yüzde yükseklikle buluşur. Ve böylelikle de ziyaretin etik boyutu kendini duyurur… Ziyaret, Ben'in bencilliğini altüst eder"* (Levinas, 2003:138-139). Söz konusu "Ziyaret", "Ben"in "Öteki"ni görmesini sağlamaktadır ve onu içine düştüğü bencillikten sıyırmaktadır. "Ben"in "Öteki"ne tutsak düşmesi ise ona karşı sorumlulukları olduğu gerçeğini doğurmaktadır. O halde bu sorumluluk zinciri etik kavramını ortaya çıkartmaktadır. Levinas'a göre: *"Yüz'e yaklaşım sorumluluğun en temel kipidir. Bu anlamda başkasının yüzü dikeylik ve eğilmezliktir; bir doğruluk ilişkisini ifade eder. Yüz benim karşımda değil, üstümdedir; o ölümün karşısındaki başkasıdır, bakışları ölümden geçerek ölümü sergiler. İkinci olarak yüz, onu tek başına ölmeye bırakmamamı benden isteyen başkasıdır, sanki onu bırakmak ölümünün suç ortağı olmakmışçasına"* (2003:272). Sorumlu özne, etik özne sorumluklarına yanıt vermek zorundadır. Levinas'ın etik ile ilgili ifadelerine göre:

"Etikte başkasının var olma hakkı benimkinden önde gelir – 'öldürmeyeceksin', ötekinin hayatını tehlikeye sokmayacaksın emrini özetleyen bir önde gelirlik. Yüz ile etik

ilişki, benim varoluşumu başkasına tabii kılması anlamında, bakışımsızdır. Bu bakışımsızlık ilkesi Darwinci biyolojide 'en güçlünün hayatta kalması' olarak, psikanalizde ise 'id' in ödüle, sahiplenmeye ve iktidara yönelen doğal içgüdüsü -libido dominandi- olarak ifadesini bulur. O zaman kendimi olduğundan daha fazla borçluyum ötekine" (2003:272-273).

Borçlu olmak fiili burada etik olmak için bir zaruret doğurmaktadır. Nitekim "Yüz" en bezenmemiş haliyle "başkası"na yolculuk etmektedir. Bu yolculuk tüm değerlerin toparlanıp yola koyulduğu bir yolculuktan ziyade çeperlerin alaşağı edildiği bir yolculuktur. Levinas, *"Yüzün çıplaklığı, hiçbir kültürel süsleme barındırmayan bir sadeliktir, kendi ortaya çıkışının bağrında bir bağlarından kopuştur, bir muafiyettir"* (2003:138) derken bunu kastetmektedir. "Ben"in kendini sorgulaması bir cevheri ortaya çıkartmaktadır, o da "ben" ve "başkası" arasındaki dayanışmadır. Yukarıda bahsedilen yolculuğun sonunda seslenişe yanıt alınamamaktadır. Levinas'a göre: *"Kendinin sorgulanması, tam olarak, tümüyle başka'nın buyur edilmesidir. Tümüyle başka'nın tezahürü, Başka'nın bana seslendiği, çıplaklığı ve yoksunluğu ile bana bir düzeni bildirdiği yüzdür. Yüzün mevcudiyeti, bu seslenişe yanıt verme buyruğudur"* (2003:139). Bu buyruk, etiğin dâhil ediliş biçimidir ve "başka"nın bağrında soyunan "ben" dayanışmada soluklanmaktadır. *"Ben'in 'Başka' tarafından sorgulanması, benzersiz ve kıyas kabul etmez bir şekilde beni 'Başkası' ile dayanışma içine sokar"* (Levinas, 2003: 139). Levinas'ta, "Özne" ve "Öteki" kavramlarından sonra "Üçüncü Taraf"tan da bahsetmek gerekmektedir. Levinas'ın bahsettiği "Üçüncü Taraf" bir meşruluk zeminidir. Düşünür için "Üçüncü Taraf", "Özne" ve "Öteki" tartışmasının sonucunda varılan bir ölçüdür. Daha farklı bir ifade ile "Üçüncü Taraf" için bir çeşit meşruluk zeminidir de denilebilir. Etiği ve adaleti doğuracak kavramların üçüncü tarafta başladığı görülmektedir. Bu aynı zamanda toplumsal olandır. Ben varım, öteki var peki ya üçüncü? Üçüncünün bağrında tüm süreç nasıl zuhur etmektedir? "Özne" ve "Öteki" arasındaki bakışım, "Üçüncü Taraf"ın parıldaması ile bozulmaktadır. Bu bozulma "Özne" ve "Öteki"ni bir başka tanıdık ile tanıştırmaktadır o da "Üçüncü Taraf"tır. "Üçüncü Taraf"ın varlığı, tek karşılaşılan olmadığının da bir ifşasıdır. "Üçüncü Taraf"ı meşru kılma kefareti kaçınılmazdır. Levinas şöyle yazar:

"Felsefe kuramsal bir söylemdir, kuramsalın çok daha fazlasını gerektirdiğini düşündüm. Bu, yalnızca başka insanın Yüzüne karşılık vermek durumunda olmam değil,

bunun yanında, kuramsal tutumun zorunluluğunun belirlediği üçüncü kişiye varmam ölçüsündedir. Öteki ile rastlaşma, ona bir anda duyduğun sorumluluktur. Yakınına duyulan sorumluluk, kuşku yok ki komşu sevgisi, Eros'suz Aşk, merhamet, etik anın tutkuya dayalı ana baskın olduğu sevgi, şehvetsiz sevgi diye adlandırılanın yalın adıdır. Yıpranmış ve bozulmuş olan 'sevgi' sözcüğünü fazla sevmiyorum. Ötekinin yazgısını üstlenmek diyelim. Yüz'ün 'görülmesi' budur ve bu kim olursa olsun geçerlidir. Önüme çıkan, benim tek muhatabım olsaydı, yalnızca yükümlülüklerin olurdu! Ama yaşadığımız dünyada, yalnızca bir tek 'karşılaşılan' yok; dünyada hep bir üçüncü var: o da benim başkam, benim yakınım" (2003:242).

Ben, kökensel bir zenginlik yaratmaktadır. Ben nefsinin kurbanı olup duyarsızlığı içinde sessiz kalmamaktadır. *"Kesin olarak ötekinden/başkasından ve üçüncüden sorumlu olan Ben, Onların etkileşimlerine kayıtsız kalamaz ve birisi için gösterilen hayırseverlikte sevgisini ötekinden geri çekemez. Nefis, Ben, her birinin yüzünde ifadesini bulan her birinin karşılaştırılamaz biricikliği ile kendisini sınırlayamaz"* (Levinas, 2012: 68). Hak ve adalet kavramlarının önemi gün yüzüne çıkmaktadır. Failin belli bir şiddetle cezalandırılması muhakkak istenmektedir. Toplumsal ahlak duygusu her şeyin üstünde tutulduğu için, Levinas'da "Öteki" "Ben"den önce gelmektedir. Levinas'a göre:

> *"Öteki sizi, bir üçüncü kişi ona kötülük yaptığında ilgilendirir ve bunun sonucunda siz orada, adaletin ve belli bir şiddetin gerekliliği karşısındasınızdır. Üçüncü kişinin orada olması ilineksel bir şey değildir. Belli bir anlamda, ötekinin yüzünde bütün diğerleri mevcuttur. Dünyada iki kişi olsaydık, ortada bir sorun olmazdı: Öteki Benden önce gelirdi. Ve belli bir ölçüde - Tanrı beni, gündelik bir kurala indirgenir gibi buraya indirgenmekten korusun- öteki beni sıksa da, bana azap da çektirse, ondan sorumluyumdur"* (Levinas, 2003:244).

Adalet ve merhamet kavramları arasındaki tesanüt önem arz etmektedir. Evren sadece "ben"e tahsis edilmediği için ve toplumsal yaşam içerisinde ahengi yakalamak zorunlu olduğu için adalet ve merhamet kavramları önem arz etmektedir. *"Adalet, merhametten kendiliğinden doğar"* diyen Levinas, söze şöyle devam etmektedir: *"Adalet ve merhamet, birbirini izleyen aşamalar olarak ortaya koyulduğunda birbirine yabancı görünebilirler; oysa gerçekte, ayrılamaz ve eş zamanlıdırlar. Tabii insanlığın olmadığı, üçüncü kişinin olmadığı ıssız bir adada değiliz"* (2003: 245). Son kertede, "Ben"in mutlak yazgısı oldukça açıktır. "Ben", "Öteki"nin yakarışına cevap vermek durumundadır. "Ben" tüm arınmışlığı ile ötekinin çağrısına kulak verme gayreti

içerisindedir. Kendi arınmışlığı içerisinde otantikliğini koruyan "ben", "öteki" ile yer değiştirme gayreti olmaksızın tüm dikkatini ona vermektedir. Buradaki "Ben"in tefekkür biçimi, ben ölsem de kendi değerlerime bağlı kalmalıyım ve ötekinin ölmemesi benim için daha önemli olmalı şeklindedir. Başkasına duyulan bu yükümlülüğü Levinas şöyle ifade etmektedir:

> *"Bana öyle görünüyor ki biriciklik, başkası için sorumluluğun somutluğunda Ben'e gelen veya geri dönen ikame-edilemezlik terimi içerisinde bir anlam kazanıyor. Ben, tüm zamanlar içinde, bu sorumluluğa çağrılan ilk kişidir; aktarılamazdır, dolayısıyla biriciktir, dolayısıyla Ben'dir o, seçilmiş rehindir, seçilmiş kimsedir o. Karşılaşma etiğidir bu, sosyalliktir. Tüm zamanlar için bir insan bir diğerinden sorumludur. Biricikten biriciğe [bir ilişkidir bu]. Öteki bana nazar etse de etmese de 'bana bakar'; ona karşılık vermek zorundayımdır. Böylece ben, bir başkasında Ben'i / beni ilgilendiren şeye yüz diyorum: Yüz, portresindeki çehrenin ardında, terk edilmişliğini, savunmasızlığını ve ölümlülüğünü ve -sanki dünyada, nasıl sevgili biricikse, öyle biricikmiş gibi- kadim sorumluluğuma yaptığı çağrıyı hatırlatır bana. Bu, yakınımın yüz'ünden gelen bir çağrıdır: etik aciliyet içerisinde 'celbedilen Ben'in kendine karşı yükümlülüklerini erteleyen ya da iptal eden ve ötekinin ölümü ile ilgilenmenin Ben için, Ben'in kendisiyle ilgilenmesinden daha önemli olduğu bir çağrı. Ben'in otantikliği, kanaatimce, ilk sesleneni dinlemekte, [onun]yerini alma söz konusu olmaksızın ötekine sarf edilen dikkate ve dolayısıyla da kendi ölümlülüğüne karşın değerlere bağlı kalıştadır"* (Levinas, 2012: 65-66).

Tüm bu ifade edilenlerden hareketle söylenebilir ki Levinas, varlığı ontolojik düzlemde değil etik ve ahlaki düzlemde tartışmaya açmaktadır. "Başkasının filozofu" diye anılan Levinas, varlığın biricik kavranışının mutlak başkalıkta yattığını sıklıkla ifade etmektedir. Levinas, "İsrail ve Yahudi Etiği" konusu üzerinde tartışmak üzere *Radio* Communauté'ye davet edilir. Shlomo Molko tarafından yöneltilen soruları yanıtlayan Levinas, başkalık, öteki ve ötekileştirme konusunda kafaları karıştıran ve belki de uzun yıllar boyu kötü anılmasına sebep olacak talihsiz bir yanıt verir. Filozof, Molko tarafından yöneltilen: *"Emmanuel Levinas siz 'başka/sı'nın filozofusunuz. Başkasıyla karşılaşmanın esas yeri tarih değil midir, siyaset değil midir ve her şeyin ötesinde İsrailliler için Filistinliler 'başkası' değil midir?"* (2003:290) sorusuna şöyle yanıt vermektedir: *"Başkası tanımım tamamen farklıdır. Başkası, akraba olması zorunlu olmayan ancak akraba da olabilecek olan komşumdur. Bu anlamıyla eğer başkası içinseniz komşunuz içinsinizdir. Fakat komşunuz, başka komşuya saldırıyor veya haksızca davranıyorsa ne*

yapabilirsiniz ki? Burada başkalık farklı bir karaktere bürünür" (2003:290-291). Emmanuel Levinas'ın, *Sonsuza Tanıklık* adlı eserinin "Etik ve Siyaset" bölümünde geçen bu diyalogda Yahudilerin "mağdur" olarak lanse edildiğine tanıklık edilmektedir. Milli bir töreden ve kökenden beslenen bir anlayışla, başka bir ifade ile kavmi kutsayan bir söylemle öteki olmanın tek koşulu Yahudi olmaktan geçmektedir. O halde Filistinliler varlığı ötekileştirilmiş varlıklar olarak kabul edilmemektedir. Levinas'a göre, Filistinliler öteki değildirler. "Başkalığın büründüğü karakter", maalesef bazı durumlarda ötekilik konumunu aşmaktadır. Çalışmanın takip eden başlığı, öteki meselesini çözmeye çalışan ve literatüre "Rizomatik Alan" diye geçen bir kavramla ilgili olup, ötekilik konusuna yeni bir bakış açısı sunan Gilles Deleuze ile devam edilmektedir.

1.2.5. Gilles Deleuze'de Öteki Sorununun Çözümü ve "Rizomatik Alan"

Rhizome, yani köksap anlamına gelen sözcük; farklılıkları bağrında ağırlamaktan memnun olan bir alana, rizomatik alana işaret etmektedir. Rizom sözcüğü bu anlamda hem naif hem de anlamına ve anlamının sınırlarına ilişkin merak uyandıran bir sözcük olarak değerlendirilmek zorundadır. Deleuze ve Guattari'ye göre: *"Rizom bir tür sistem, köksap olarak adlandırılabilir"* (1987:6). Rhizome, sembiyotik bir ilişkinin bağrında karakteristik özelliklerini koruyan, zıtlıkta birliği temsil eden bir sözcük olarak da değerlendirilebilir. Sözcüğün Deleuze ve Guattari için kuramsal anlamına eğilmeden önce yeniden Levinas'a değinmek yararlı olabilir. Levinas, yukarıda da belirtildiği gibi, üçüncü bir tarafın olanaklılığına dikkat çeken önemli bir düşünürdür. Levinas, ben ve ötekiden başka bir de üçüncünün varlığından bahsetmektedir. Yani Deleuze ve Guattari gibi Levinas da ötekiyle tanışık olmaktan, onunla karşılaşmaktan memnundur. Levinas, *"Öteki ile rastlaşma, ona bir anda duyduğum sorumluktur"* demektedir (Levinas, 2003: 241). Yine düşünüre göre: *"Ötekinin yazgısını üstlenmek*" önemlidir (Levinas, 2003: 242). Levinas, *Sonsuza Tanıklık* adlı seçki içinde toplanan metinlerden *"*Felsefe, Adalet ve Aşk*"* başlıklı söyleşisinde yalnızca ben ve ötekiden oluşan vasat bir birliktelikten bahsetmemektedir. Levinas her daim bilincinde üçüncü bir tarafı taşımaktadır. *"Ben" ve "Öteki"den başka "Üçüncü"ye ahlaki sorumlulukla kendini bağlamaktadır. Levinas'a göre: "Önüme çıkan, benim tek muhatabım olsaydı, yalnızca yükümlülüklerim olurdu! Ama yaşadığımız dünyada, yalnızca bir tek 'karşılaşılan' yok; dünyada hep bir üçüncü var: O da benim başkam, benim yakınım"*dır (2003: 242). Bu bilince varış, ahlak, tanrı,

etik, adalet duyguları söz konusu olduğunda ayrı bir önem arz etmektedir. Levinass bu konuya şöyle açıklık getirmektedir:

> *"Öteki sizi, bir üçüncü kişi ona kötülük yaptığında ilgilendirir ve bunun sonucunda siz orada, adaletin ve belli bir şiddetin gerekliliği karşısındasınızdır. Üçüncü kişinin orada olması ilineksel bir şey değildir. Belli bir anlamda, ötekinin yüzünde bütün diğerleri mevcuttur. Dünyada iki kişi olsaydık, ortada bir sorun olmazdı: Öteki Benden önce gelirdi. Ve belli bir ölçüde- Tanrı beni, gündelik bir kurala indirgenir gibi buraya indirgenmekten korusun- öteki beni sıksa da bana azap da çektirse, ondan sorumluyumdur"* (2003:244).

İfade edilenlerden yola çıkarak söylemek gerekirse, rizom ve üçüncü taraf kavramları birçok çeşitliliği bağrında barındırabilecek tarafsız kavramlar olarak görülmektedir. Kavramlar çeşitlilikleri dışlamamakta ve farklılıkları bünyelerinde ağırlamaktadır. Bu kavramlar farklılıkları zenginlik olarak gören kavramlardır. Gerek Levinas gerekse Deleuze ve Guattari ontolojik dışlamalara karşı benzer bir duruş ortaya koymaktadırlar. Bu duruş ötekinin varlığını olumlayan ve sindiren bir duruştur. Rizom kavramı arada olmak, hep yolda olmaktır. Rizomatik alan birleştirmeyi öngörmektedir. Hiyerarşik toplumlar "ya da" bağlacının ayrıştırıcı özelliğinden beslenen toplumlar gibi hayatı her alanda katmanlara ayırmaktadır. Diğer ayırıcı tüm bağlaçların aksine "ve" bağlacı ise, farklılıkları birbirine bağlayan bütünleştirici heybetiyle ortadadır. Nitekim rizomun eşsiz bir birliktelik olduğundan bahseden Deleuze ve Guattari'ye göre:

> *"Bir rizomun başlangıcı ya da sonu yoktur; her zaman ortadadır, şeylerin arasındadır, İntermezzodur ve diğer arada olan şeyler gibi her zaman ortadadır. Bu ağaç bir bağdır fakat rizom eşsiz bir birlikteliktir. Ağaç, 'olmak' fiilini empoze eder, fakat rizomun dokusu 've... ve... ve...' bağlacıdır. Bu bağlacın olmak fiilini sarsmak ve yerinden etmek için yeterli gücü vardır. Nereye gidiyorsun? Nereden geliyorsun? Nereye yöneliyorsun? Bunlar tümüyle boş sorulardır. Beyaz bir sayfa açmak, yeniden sıfırdan başlamak, bir başlangıç ya da bir temel aramak –bunların hepsi yanlış bir yolculuk ve hareket kavramı ima ediyor... Fakat Kleist, Lenze ve Büchner'de bir başka yolculuk ve hareket biçimi vardı: ortadan sürdürmek, ortanın içinden geçmek, başlayıp bitirmek yerine gidip gelmek"* (1987:25).

Deleuze ve Guattari, ontolojik yoklamalara yol açacak sorulara karşıdırlar. Nereye gidiyorsun? Nereden geliyorsun? Nereye yöneliyorsun? Tarzında hareketi sorgulayan sorular kodları afişe eden sorulardır. Oysaki yola ortadan koyulmak gerekmektedir. Bu

sorular dikey sorulardır, oysaki Deleuze ve Guattari yatay soruları yeğlemektedirler. Taksonomiye tabii tutan sorular risk taşıyan farklılık söylemine zemin hazırlamaktadır. Bu tür sorularla özleştirme/saflaştırma safhası yaratılmaktadır. Ayrıca "Ben" karşısında "Öteki"nin varlık gösterdiği zemin daraltılmaya çalışılmaktadır. Oysaki ortadan yürümek tıpkı bir ağacın köklerinin yerin altında yatay düzlemde yayılması gibi benzer düzlemde kalmak tüm eşitsizlikleri tasfiye edecektir. Bu yüzden "Ve" bağlacı tüm ayrıştırma ifadelerinden uzak kuşatıcı bir birleşme sunmaktadır. Semantik olarak "Ve" bağlacının gücü; karşıtlık, zıtlık, ayrışma, ayrıştırma, vb. sözcüklerin anlamlarını ortadan kaldırmaktadır.

Deleuze ve Guattari'nin, *Kafka, Minör Bir Edebiyat İçin* adlı deneme türünde yazdıkları eserlerinin girişinde "Kafka'nın yapıtına nasıl girilmeli?" şeklindeki soruları önemlidir. Düşünürler sordukları kendi sorularını şöyle yanıtlamaktadırlar:

> *"O bir köksap, bir yuva. Şato'nun, kullanım ve dağılım yasaları pek iyi bilinmeyen 'çoğul girişleri' var. (...) Dolayısıyla hangi uçtan girilirse girilsin hiçbiri diğerinden daha işe yarar değildir; bu neredeyse bir çıkmaz, dar, uzun bir yol, dolambaçlı bir boru vb. bile olsa, hiçbir girişin ayrıcalığı yoktur. Girilen yerin başka hangi noktalarla bağlantılı olduğuna, iki noktayı birbirine bağlamak için hangi kavşaklardan ve geçitlerden geçildiğine, hangisinin köksap haritası olduğuna ve başka bir noktadan girildiğinde bu haritanın hemen nasıl değişeceğine bakılır yalnızca. Çoğul girişler ilkesi, düşmanın, Gösteren'in girişini önler yalnızca, bir de aslında kendisini deneyimden başka bir şeye sunmayan bir yapıtı yorumlama girişimlerini"* (2000: 7).

Deleuze ve Guattari'nin*, Bin Yayla (A Thousand Plateaus)* adlı eserlerinin her bölümü adeta biri diğerinden ayrı bir "yayla" gibidir. Onların yapıtları tıpkı Kafka'ya atıfta bulunurken söyledikleri gibi derin bir çokluğu içermektedir. Yine birlikte kaleme aldıkları ancak hangi cümleyi kimin yazdığını bir kenara bırakın da, hangi bölümü kimin inşa ettiğinden bile emin olunamayan *Kapitalizm ve Şizofreni I* ve *Kapitalizm ve Şizofreni II (Anti-Oidipus ve Bin Yayla)* adlı eserleri farklı tekilliklerin eşsiz çokluklar oluşturduğu bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Bu bakış açısından hareketle, küresel düzlemde minörün önem kazandığı, ırk, ulus, din, dil, ekonomik ve kültürel farklılıkların çeşitlilik/zenginlik oluşturduğu görülmektedir. Deleuze ve Guattari, Kafka'yı ele alırken şu sözleriyle aslında onun yargıları, kalıpları, önceki düşünceleri yıktığından bahsetmektedirler: *"Kafka'nın ölçütleri tümüyle yenidir ve yalnızca kendisi için*

geçerlidir, bir köksap, bir yuva, bir dönüşümler haritası oluşturacak tarzda bir metin türünün diğeriyle iletişimleri, yeniden-yatırımlar, değiş tokuşlar, vb. Her başarısızlık orada bir başyapıt, köksapta bir saptır" (2000: 57-58). Çünkü Kafka'da çoklu girişler vardır. Deleuze ve Guattari, tekilliklerin çoğulluklar oluşturduğu, aynı zamanda yatay bir toplumsal düzenin ifade edildiği bir bakış açısını işaret etmektedirler. Bu bakış açısına ulaşabilmek için iktidarın kodlarını çözmek ve yeniden şekillendirmek gerekmektedir. Deleuze, kapitalizmin eleştirisini yapmaktadır. Kapitalizm kitleyi atomize etmekte ve verili kodlarla onları kontrol etmektedir. Kod yönergeleri kitleyi hem yerinde tutmakta hem de düzenin sürdürülebilmesini sağlamaktadır. Organsız bedenler kodlanmak için bu anlamda uygun değildir. Deleuze ve Guattari'ye göre, bedenin soy kütüğünde organsız beden meçhuldür. Oysaki organik bedenler kapitalizmin organik ürünleri olarak onun emrettiği biçimde kendisini inşa etmektedir. Mutlak despotizm ile kitleyi yöneten devlete karşı ancak kodları çözerek yanıt verilebilecektir. Kodlama rejimi ve göçebelik krizi minöre eğilmek için bir gereklilik olarak görülmektedir. Aksi ise yersiz yurtsuzlaşma yaratacaktır. Deleuze ve Guattari'ye göre, yersiz yurtsuzlaşma ve göçebelik hiçbir kodlama işlemi içine sığmaz. Çünkü:

> *"İlk büyük yersizyurtsuzlaşma hareketi, despotik devlet tarafından icra edilen üst-kodlama ile ortaya çıkar. Kodu çözülmüş akımlar gizilliğin despotik devletini vurur, tiranı boğar ama aynı zamanda onun beklenmedik biçimlerde geri dönmesine sebep olur onu demokratikleştirir, oligarşikleştirir, dilimselleştirir, monarşikleştirirler, her zaman içselleştirir ve tinselleştirirler, diğer yandan, kaybının tesellisi olmayan şu gizil Urstaat ufukta beklemektedir. Kodu çözülmüş akımların ürününü muntazam veya istisnai işlemler vasıtasıyla elinden geldiğince kaydetmek, şimdi devletin işidir"* (2014: 323).

Deleuze ve Guattari, "urstaat" sözcüğü ile devleti habis ilan etmektedir. O her şeyin sınırsız kalıbını oluşturandır. O, yeni bir yatay düzen oluşturduğunu sanan kimselerin bile yeni düzeninin kaçamakça kendi kodları üzerine inşa edilmesini sağlayan bir erktir. O halde "yeni kodlar arkaiktir" demek yanlış olmasa gerektir. Bu arkaiklik nihayetinde yine erki kutsamaktadır. Oysaki köksap hiçbir birliği kutsamayan bir çokluktur. Rizomatik alan da bu çokluğu bağrında barındıran bir alandır. Ancak faşizan bir anlayış bu alanın olanaklılığını tehdit etmektedir. Bu durum Deleuze ve Guattari'nin bahsettiği kaçış çizgilerini gündeme getirmektedir. Kapitalist düzen bireyi yerden ve yurttan koparmaktadır. Deleuze ve Guattari'nin ifadelerine kulak verecek olursak:

> *"Yer yurt fikri ancak muğlak bir şekilde ortaya çıkar (...) Engels'in formülü izlendiğinde, devlet 'sadece halkı değil ama yurdu da' böler ve gens organizasyonu yerine coğrafi bir organizasyonu yerleştirir. Ama soydaşlığın yeryüzü üzerinde hüküm sürüyor göründüğü bir yerde bile, yerel bağların önemini göstermek güç değildir. Böyledir, çünkü ilkel makine halkı böler, ama her bir kesime ait bağlayıcı, ayırıcı ve birleştirici ilişkilerin diğerleriyle birlikte kaydının tutulduğu bölünemez bir yeryüzü üzerinde bunu yapar. (...). Eğer bölümleme, araziye hükmeden yerleşik bir yönetim organizasyonu sayesinde yeryüzünün kendisine uzanıyorsa, yeryurdun bir terfisi olarak bakılamaz buna; ama tam aksine, ilkel topluluklar üzerindeki ilk büyük yersizyurtsuzlaşma hareketinin etkisidir"* (Deleuze ve Guattari, 2014: 214).

Diğer tüm tasfiye edilen şeylerden söz etmeden önce belki de soydaşlığın sıkı sıkıya bağlı olduğu yerlerden başlamak gerekir söze. Disiplin toplumunun oyunlarının ciddiye alınması gerektiğini tavsiye etmektedir Deleuze ve Guattari. Bu noktadan hareketle "sapkın", süreçleri anlamlı kılmaya çabalayan ve aynı zamanda oyunu ciddiye alan kişidir. "Şizo" ise, gezinip durandır. "Şizo", bedeni yüzeyinde "socius"un, yani toplumsal yapının izlerini parçalamaktadır. Deleuze ve Guattari'nin ifade ettiklerine göre, sapkın, toplumsalı belirleyen normları ve kodları yapıbozumuna uğratandır. O, deyim yerindeyse, toplumsalın sınır boyudur. Nitekim yazarların tanımlamasıyla:

> *"Sapkın, oyunu ciddiye alan kişidir: istiyorsanız sahip olursunuz; toplumun bize vaat ettiklerinden sınırsızca daha yapay yeryurtlar, sınırsızca yapay yeni aileler, gizli ve kameri toplumlar. Gezinip duran, oraya buraya göç edip sendeleyen şizo ise kendi organsız bedeninin yüzeyinde sociusun ayrışmasının en uç sınırlarına ulaşarak yersizyurtsuzlaşma dünyasında hep daha öteye atılır; ve şizonun gezintisi, belki de onun dünyayı yeniden keşfinin kendine özgü tarzıdır. Şizofren, kapitalizmin sınırına sıkı sıkıya tutunur: onun gelişmiş eğilimi, onun artı-ürünü, onun proletaryası ve onu imha edecek melektir. Bütün kodları karıştırır ve kodu çözülmüş arzu akımlarını taşır"* (Deleuze ve Guattari, 2014: 59).

Kapitalizmin arzuyu ürettiğini ifade etmektedir Deleuze ve Guattari. Başka bir ırka ya da köke ait olanın baskın ırk tarafından örselenmesi ve yaptırıma maruz bırakılması hezeyan yaratmaktadır. Deleuze ve Guattari, bilinç dışında arzu ile ilgili şunları ifade etmektedir:

> *"Arzu, hükmedilmiş, sömürülmüş sınıfları yeniden keser ve hem ayrımcılıkları hem de onların ödipal tatbiklerini kesintiye uğratmaya muktedir akımların, tarihi halüsine etmeye, ırkları sayıklamaya, kıtaları yakıp yıkmaya muktedir akımların akmasına neden*

olur. Hayır, sizden değilim, yabancıyım ve yersizyurtsuzlaşmış olanım, 'ebediyen aşağı ırka aitim, ... ben bir hayvan, bir zenciyim.' Yine burada bu, yatırım ve karşı-yatırım için bilinç dışındaki yoğun bir güç sorunudur. Ödipus parçalanır, çünkü ona ait koşullar parçalanmıştır. Birleştirici sentezin göçebe ve çok anlamlı kullanımı, ayrımcı ve ikili-tek anlamlı kullanıma karşıttır. Hezeyan, iki kutup gibi birşeye sahiptir, ırkçı ve ırksal, paranoyak-ayrımcı ve şizo-göçebe" (2014:159).

Monist düşüncenin yitimi ve arada olmanın önemi Deleuze'de dikkati çeken noktalardır. Farklı kimliklerin tek bir köksapta buluşması yeğlenmektedir. Göçebe düşünce ötekini üretmemektedir. Düşünce köklerinden kopmaktadır ve yersiz yurtsuzlaşmakta, yani göçebeleşmektedir. Düşünce merkezsizdir artık. Deleuze, bu anlamda çatışmadan uzak üçüncü bir alanın varlığına dikkat çekmektedir. Bu alan tüm eşitsizliklerin ortadan kalktığı, kültürel alaşımın yoğun olduğu, atomize olmamış bireyler tarafından biricik kültürlerin harmanlandığı bir alan olarak tahayyül edilmektedir. Deleuze'ün, *Issız Ada ve Diğer Metinler* adlı eseri 1953-1974 yılları arasındaki metinler ve söyleşilerden oluşmaktadır. Deleuze, "Göçebe Düşünce" adlı bölümde delilikle ilgili bir örnek vererek kodlama ve yersiz yurtsuz düşüncenin nasıl ehlileştirildiğini ortaya koymaktadır. Deliler kapatılmalıdır, çünkü onlar çoğulluk şöleninin mihenk taşı olarak görüldükleri için tehlikelidirler. Deliler aradadır. Bir yere yurda bağlı olsalar da düşünceleri göçmüştür. Kodlarla yaşamaya susamış olanların aksine, onlar tarih boyunca ortaya koydukları farklı düşünceleri nedeni ile kapatılması gereken kişiler olmuşlardır. Kapatılmamanın yolu ise kaçıp gitmektir. İfade edilenlerden hareketle, Deleuze deliliği üç biçimde kodlara ayırmaktadır:

"Önce yasa biçiminde, yani hastane ya da akıl hastahanesi olarak- baskıcı kodlama, kapatılma, gelecekte deliler 'nerede o kapatıldığımız eski günler, bugün her şey daha kötü' dedikleri zaman son bir kurtuluş umuduna dönüşeceğe benzeyen o eski kapatılma. Sonra tabii psikanaliz o muhteşem numarasını yaptı: tıpta ortaya çıktığı biçimiyle sözleşmeye dayalı burjuva ilişkilerin dışında kalan insanlar olduğu kabul ediliyordu ve bu insanlar deliydiler, çünkü sözleşmeye taraf olmaktan hukuken 'aciz'diler" (2017:392).

İronik bir ifade ile Deleuze, henüz uzağa gidemeyecek olanlar için bir tehlike görmemektedir. Onlar, kodlanmış arzu akımlarına tabi olan ve düşünce bakımından henüz göçmemiş olanlardır. Bu köksüzleşme eğiliminin kökleri Nietzsche de bile vardır. Deleuze şöyle yazar:

> *"Yazdıkları ve düşündükleri açısından Nietzsche bir kodsuzlaştırma deneyini gerçekleştirir; eski, şimdiki ya da gelecek kodları deşifre etmeye yönelik göreli bir kodsuzlaştırma anlamında değil, kodlanamayacak bir şeyi ulaştırmak, tüm kodları karıştırmak anlamında mutlak bir kodsuzlaştırma"* (Deleuze, 2017:393).

Tüm bu ifade edilenlerden hareketle söylenirse, aslında mistik ve trajik bir gerçek ile yüzleşilmektedir. O da düşüncenin zaten köksüz olmasıdır. Taraflar arası eşit diyaloğun imkânlılığı bir tarafa, ahengi bozan kodlar ve tekinsiz çehre diğer tarafa konulduğunda dahi düşünceyi bu anlamda zincirlerinden koparmak her koşulda güçtür. Çünkü o baştan yitiktir. Deleuze, özgür düşüncenin kök salması için devlet aygıtına güvenmenin tekinsiz ve anlamsız olduğundan bahsetmektedir. Devlet elinde olan tekillik yuvası devasa aygıtların toplumu güvence altına alan ve özgürlük vaat eden söylemleri dayatılmış bir ideolojiden öteye gitmemektedir. Demokratik olmak eyleminin kimliği güvence altına almayan, muhakkak tekil bir varlığa hizmet eden yapısı onu daha da mesafeli ve soğuk bir kavrama dönüştürmektedir. Bu yüzden Deleuze, arzular için devletten medet ummayı ivedilikle reddetmekte ve özgürleşmiş arzu için şunları söylemektedir:

> *"Özgürleşmiş arzu, arzunun özel bireysel fantazm çıkmazından kurtulması demektir: söz konusu olan arzuyu uyumlu hale getirmek, toplumsallaştırmak, disipline etmek değil, onu, akışı bir toplumsal kitlede kesintiye uğramayacak ve kolektif sözceler üretebilecek biçimde bağlamaktır. Önemli olan otoriter birleşme değil, bir tür sonsuz saçılmadır: okullardaki, fabrikalardaki, mahallelerdeki, anaokullarındaki, hapishanelerdeki vb. arzular. Düzeltmek ya da bütünleştirmek değil, aynı tartıya koymak. Anarşinin güçsüz kendiliğindenciliği ile parti örgütlenmesinin hiyerarşik ve bürokratik kodlanması arasındaki alternatifte sıkışıp kaldığımız zaman, arzunun özgürleşmesi de söz konusu değildir"* (2017:413).

Mistik ve trajik sonu imleyen tüm bu tezahürlere karşı muvaffak olmak için çoklukta birliğin kökensel anlamına eğilmek gerekir. Kendi hakikati üzerine düşünebilme yetisini gösterenler ve direnç odakları oluşturanlar için ne kendinden ne de yurdundan kopuş söz konusu olacaktır. Newman'a göre: *"Stirner gibi, Deleuze ve Guattari de soyutlamalar ve birlikler yerine çokluklar ve bireysel farkları arar. Hakikat, akıl ve insan özü gibi soyut genellemeler, Stirner için olduğu kadar Deleuze ve Guattari'ye göre de çoğulluğu reddeder ve farkı sakatlayarak benzerliğe yönelirler. Rizomatik düşünce bu farklarla çoklukların önceden tahmin edilemez ve uçucu bir şekilde işlemesine izin verir"*

(2014: 185). Psişik bir kopuşla yeni bir var olma alanına, rizomatik alana göç eden düşünce orada tekilliklerden çoğulluklar oluşturmaktadır. Şuna dikkat çekmek gerekir ki, bu çoğulluk tekilliklerin hemhal olduğu bir halden ziyade, tek tek ama çok olmak durumudur. Son tahlilde denilebilir ki, kendi hakikatine varmaya çalışan ve yersiz yurtsuzlaşan düşüncenin yolculuğu asla bitmeyecektir. Çünkü onun hakikati kendi izdüşümüdür ve o her zaman kendini bulmak için yoldadır. Bu açıdan bakıldığında, Deleuze'yen düşünce, sonuçtan ziyade süreç odaklı bir niteliğe sahiptir. Süreç, varmamayı, yolda olmayı, aralık düşünceyi varsayar. Sonuca varmak, zira yerleşik kodların içinde soluklanmak, onların ayrıştırıcı, kategorize edici, hiyerarşik dünyasının değirmenine su taşımaktır. Oysa birleştiren "ve" bağlacının, ötekiyi ben'le eşitleyen -dahası, bu ayrımları dahi reddeden- hikmetinden daha irenik (barışçıl) bir şey yoktur. Öteki ve başka olan da, haliyle, ve bağlacının safları sıkılaştıran düzleminde salt bir fantezi olarak kalacaktır...

1.2.6. Zygmunt Bauman ve Modern Özne'nin Kritiği

Zygmunt Bauman, emsal duygu yaşamanın öneminden bahsetmektedir. İkame duygular özneler arasında birtakım duyarlılıkları gözeten bir çeşit transfer süreci yaratmakta ve yaşatmaktadır. Bu aslında bir çeşit yetidir; diğerine kulak verebilme yetisi ve özdeşlik kurabilme becerisidir. Bauman'a göre: *"Zihinsel ve ahlaki yakınlık emsal duygusunu yaşama yetimizden (ve istekliliğimizden) ibarettir; yani öteki kişileri bizim gibi özneler olarak kavrama, onların da kendi hedefleri ve bu hedefleri gözetmeye hakları olduğunu, bizimkine benzer duygular yaşadıklarını, benzer zevk alma ve acı duyma özellikleri taşıdıklarını kabul etme yetimizden ibarettir"* (2018:56). "Modernlik Projesi" her anlamda köklü değişikliklere sebep olduğu gibi özne üzerinde de tezahür etmiştir. Dokusu, tadı, rengi, formu, vb. üzerine birçok tarifi içinde barındıran bu proje asla tamamlanmayacak bir inşa süreci gibi tüm heybetiyle yeni başlangıçlara göz kırpmaktadır. Bauman'ın ifade ettiğine göre:

> "*'Modern olmak' sürekli modernleşme durumu anlamına gelmektedir: Tabiri caizse modernlik, 'yeni başlangıçlar' zamanı, sonsuz yeni yeni başlangıçlar zamanı eski yapıların ilgası ve sil baştan yenilerinin inşası demektir. 'Modernlik projesinin' geçmişine bakarak konuşma eğilimi var: Modernlik projesi diye bir projenin varlığından emin değilim. Fakat modern çağı diğerlerinden ayıran şeyin, tasarlamaya ve proje yürütmeye olan saplantısı*

ve hazır zamanı -birbirini izleyen her hazır zamanı- henüz tamamlanmamış bir proje karşısında aşağı görme eğilimi olduğuna inanıyorum" (2017:89).

Modern toplumda birikim meçhuldür. Bauman, modern toplumun bitmek bilmeyen arzularına değinmektedir. Söz konusu arzulara her ulaşıldığında arzular kayıp gitmekte ve arzu nesnesi biraz daha uzaklaşmaktadır. Manevi varlık kendine tutunacak bir zemin bulamamaktadır. Aslında burada ilkel bir tüketim arzusu karşımıza çıkmaktadır. O da kişinin modern çağın bir kurbanı olarak maneviyatsız ama tok ve aynı zamanda neyi nasıl tüketeceğini bilmeyecek kadar da aç bir birey haline dönüşmesine sebep olmaktadır. Kendini üreten aynı zamanda kendini inkâr eden düzenler sistemi, bireyi birçok manayla karşı karşıya bırakmaktadır. Özdenetimden yoksun bireyler birer günah keçisi olarak hem problemin nedeni hem de sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bauman'a kulak verecek olursak:

"Modernlik, ancien regime'in- kendini üreten düzen, kendini düşünümsellikten uzak biçimde üreten, dolayısıyla bir problem ve görev olduğunun farkında olmayan, hatta bir 'düzen' olduğunun bile farkında olmayan düzen- dağılması ile yola çıkmıştır ve tüm modernite çalışmalarının temelini oluşturan şey 'Biz olmazsak gerisi tufan' aksiyomudur. Bir felaketin (kaosun, bellum omnium conta omnes'in, orman kanununun) hüküm sürmesi için hiçbir şey kendi haline bırakılmamalıdır. Çizim masası, onsuz modernin var olmadığı bir alettir ve proje çizici olarak tasarımcılık mesleği, tüm stil ve moda değişimlerinden bağımsız olarak ortaya çıkmış modern mesleklerin en sağlamıdır. Modern toplum güzellik, gerçeklik, doğruluk, yararlılık ve mutluluk için yasa koymak, norm belirlemek ve standartlar koymak konusunda doyumsuz bir arzuya sahiptir, vs." (Bauman, 2017: 90).

"Biz" zamanı yerine, "ben" zamanı yaratan anlayış ve bakış açısı bu anlamda düzene uymayanı mutlak ötekilik uçurumundan aşağıya atmaktadır. Dahası buradaki ayrım nicelik anlamında iki ayrı tarafa vurgu yapmaktan ziyade bağlama vurgu yapmaktadır. Bauman, tutumlar arasındaki açıklığa dikkat çekerek "Biz" ve "Onlar" ayrımına vurgu yapmaktadır: *"'Biz' ve 'Onlar' yalnızca iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasındaki duygusal bağlanma ve antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, iş birliği ve çekişme arasındaki ayrımı temsil eder"* (2018:56). Bauman'a göre, kusursuz toplum inşası kemikleşmiş kategoriler ile mümkün görülmemektedir. "Biz" ve "Onlar"ın anlaşması ancak bir çatışma zemininde mümkündür. O halde uzlaşmazlık arttıkça hakikat belirginleşmektedir denilebilir.

Nitekim Bauman, zihinsel haritalar farklı bile olsa bunun sonucunda uzlaşmazlıktan beslenerek ortaya konulan tutarlılığın gerçek bir tutarlılık olacağını ifade etmektedir. Şöyle demektedir Bauman, bu ayrışma konusunda:

> *"'Biz' ve 'onlar' ayrımı bazen sosyolojide iç grup ve dış grup ayrımı olarak verilir. Bu zıt tutumlar çifti birbirinden ayrılmaz; 'dış grup' duygusu olmaksızın 'iç grup' duygusu olmaz ve tabii tersi de geçerlidir. Bu kavramsal-davranışsal zıtlığın iki üyesi birbirini tamamlar ve koşullandırır; onlar bütün anlamlarını zıtlarından alırlar. 'Onların' olan 'bizim' olmaz ve 'onlar' 'biz' değildir; 'biz' ve 'onlar' ancak birlikte, karşılıklı çatışma içinde anlaşılabilir. Ben kendi iç grubumu ancak belli bir öteki grubu 'onlar' olarak gördüğüm için 'biz' olarak görürüm. İki zıt grup adeta benim dünya haritamda uzlaşmaz bir ilişkinin iki kutbunda yoğunlaşmıştır ve iki grubu benim için 'gerçek' yapan ve sahip olduklarını tahayyül ettiğim iç birlik ile tutarlılığı inanılır kılan işte bu uzlaşmazlıktır"* (2018:57).

Öznenin sürekli yolda olmak zorunda olduğu bir anlayış elbette onu diri tutacaktır. Fakat dinlenecek bir mola yerinin olmayışı onun özünün yitimine sebep olacaktır. Çünkü modern özne daha sert yapılara maruz kalacaktır bu durumda. Dolayısıyla öznenin açmazlarını ne modernliğin katı yapıları ne de postmodernliğin akışkan yapısı çözecektir. Mevcut ayarların tasfiyesi ya da yolda tutan araçların varlığı öznenin inşasına katkı sağlamayacaktır. Bauman, bireyi yolda tutan araçlardan bahsetmektedir:

> *"Modernlik bireyleri geçerli ayarlarından 'etmek'le meşgul olduysa, bunu o ayarları her zamankinden daha güvenli şekilde yeniden oturtmak için yapmıştı. Modernlik, ancien regime'den arta kalan sınırlı ve rahatsız, hırpani ve güvenilmez yapıların yerine daha katı ve tasarıma dayalı 'yapılar' inşa etmeye çalıştı. Postmodernlik ise, (modernliğin 'akışkan' safhası) ikamesi olmayan bir yerinden etme dönemidir. Bu durum, inşa edilen her yapının, sonunda dinlenilecek bir evin olmadığı bir yoldur, bir sonraki dönemece varmamızı sağlayacak kadar bizi yolda tutacak araçlar şeklinde inşa edilmesi anlamına gelmektedir"* (2017:107).

Vuzuhsuzluk içine düşenler benzersiz vaatlerle bir oluşuma iliştirilmek istenilmektedirler. Bunlara Bauman, *"İçerideki Ötekiler"* demektedir. Toplumsal düzenin inşası için "öteki" öznelerin benliği eritilmekte ve bu anlamda müphemlik modernliğin karşısında büyük bir tehlike olarak durmaktadır. "Öteki", bulunduğu yerden her an kalkmaya hazır huzursuz bir misafir gibidir. Dolayısıyla deviniminin sonucu gereği tehlikelidir. Modernleşme bir imhalaştırma aracıdır. Ancak bu imha

tektipleştirerek imha etmedir ve bir kez kökünden oynayan her şey bir daha eskisi gibi olmamaktadır. Bu anlamda katı modernizmin yerinden edip yerine yenisini koyduğu şeyler doku bakımından birbiriyle uyuşmayacaktır. *"Bu dünyada"* diye yazar Kara, *"hiçbir şey ne aynı kalır ne de sıvıların pıhtılaşması söz konusudur. Böylesi akışkanlık Bauman'ın da çalışmalarının merkezinde olan küreselleşme ve bireyselleşmenin gücü ile olanaklı hale gelmiştir. Ulus, devlet ve coğrafi bölgeleri kapsayan katı modern yapıların çökmesi, içinde yalnızca elitlerin kendilerini evlerinde hissedecekleri yeni bir dünya düzenini doğurmuştur"* (2013: 27). Bu her şeyi ölçüp biçen kompozit düzen karşısında "akışkan modernlik" ise kelimenin tam anlamı ile her an akıp gitmektedir. Köse'nin ifadesine göre bu durum: *"Küresel kültürün tektipleştirici, benzeştirici etkisinin, biricik olanın klonlaştırılması yoluyla yeniden üretiminin medya tarafından estetize edilme ve haklı kılınma biçimi[dir]. Bir başka anlamda özgünlük avcılığı. Farklılığa yapılmış vurgunun, aynılaşmış bireyler izleğine tepki duyanlar lehine yeniden yorumlanması, küresel söylemin dayattığı benzeştirici imgelere karşı, 'başkalık' arayışının yine aynı küresel medya söylemi tarafından yüceltilmesidir"* (2006:14). Köse'nin ifadelerinden de anlaşıldığı gibi, "başkalık" arayışı en nihayetinde yine aynı küresel söylem tarafından şekillendirilen bir düzen ortaya çıkarmaktadır. Modern bireyin kimliği de bu anlamda akıp giden, her seferinde değişen sürecin bir parçası haline gelmektedir. Anlaşılmayacak derecede kompleks, öz benlikten uzak, eklektik bir kimlik ya da başka bir ifade ile hiçbir kategoriye sığmayan, kendinden taşan bir kimlik özneyi tam olarak tarif edememektedir. Öyleyse kimliğin sosyal, kültürel, siyasal, geleneksel, vb. unsurlardan oluştuğu ile ilgili varılan konsensüs çökecektir. Çünkü artık kimlikler de müphemdir. Bauman'a göre:

> *"Şayet 'yerinden edileni' 'yeniden yerine yerleştirmek' için katı, yıkılmaz dere yatakları inşa etmeye dayanan 'katı modernlikte' başarıya giden yol önceden inşa edilmiş o yatağa uymak ve uyum sağlamak idiyse, 'akışkan modernite' başarının sırrı gereğinden fazla muhafazakâr olmamak, belli bir yatağı alışkanlık edinmekten kaçınmak, daima seyyar ve eli kulağında olmaktır. Kişi 'hakikiliğini' kanıtlamak istiyorsa, önceden kabul görmüş bir forma sadık ve uyumlu olmaktan ziyade, her arzu gerçekleştirilmeye ve her zaman baştan başlamaya hazır olmak zorundadır. Çarpıcı bir salınım var gibi görünüyor; ya da dilerseniz, yönsüz bir tarih ile proje-siz bir biyografi arasındaki 'seçmeli yakınlıktır'"* (2017:109).

Göçebe özneler kendilerine dayatılan bir yaşam şeklinden başka bir yaşam şekline doğru koşarken her seferinde küme düşmektedirler. Üstelik eskinin ya da özün adını etmek bile popüler bir formun ürünü haline dönüşmektedir. Her ertesi gün nostaljinin bir nostaljisi olarak hayal kırıklığı yaratmaktadır. Çağsama denilen bu saf özlem duyma arzusu bile popüler dünyanın belirlediği trajik bir reality show çerçevesinde yaşanmaktadır. Bauman bu durumu "kültürel maluliyet" diye ifade etmektedir. Buradaki maluliyet, sözlük anlamıyla anladığımız "yetersizlik, kısıtlılık" değildir elbette, daha ziyade öznenin hazin sonunu imleyen dayatma yaşam formlarıdır. Bauman'ın ifadeleriyle bu konumda olmak:

> *"Kapasitesizleşme, yasal güçsüzleşme ve kültürel maluliyet anlamına geliyordu. Üstün olarak nitelenen yaşam formları hayal kırıklığına uğratacak düzeyde ulaşılmaz kalırken, o insanların kendi yaşam formları değersizleşme ve lekelenmeye yüz tutuyordu. Ortaya çıkan boşluk, ikamet edilmeyecek kadar çirkin bir yerde, fakat aynı zamanda sakinlerine daha tehlikesiz ve güvenli yerlerin sakinlerinin bakamadığı ya da bakamayacağı bir pencereden bakma şansı veriyordu: olumsal inancını etkiye izin vermeyen hükümlerinin ötesine, insan tercihlerini tarihsel gerekliliklerin üzerine, hatta insanlık durumunun akışkanlığını görünüşte katı olan kurumların ince kabuğunun altında yerleştirmek gibi. Bu şansın kullanılması zorunlu değildir, ama kullanılabiliyordu ve birçoğu da kullandı. Fakat 'ne o ne de bu' pozisyon yerleşim yerlerinin karmaşık dokusunun incelenip izleneceği en doğru yerdir"* (Bauman, 2017:101).

Kaotik görünen düzenlere bir açıklama getirmeye çalışan Bauman, özellikle "müphemlik" konusunda oldukça aydınlatıcı bir bakış açısı sunmaktadır. Modernliğin kendini üreten bir düzen olduğu konusundaki bakış açısının "Ben" ve "Öteki"ni nasıl belirlediğini ortaya koyan sosyolog, üstün olarak nitelenen yaşam formlarının bazı çıkar gruplarını nasıl ihya ettiğini de gözler önüne sermektedir. Üstün yaşam formları, bu anlamda, dezavantajlı kesimleri sürekli olarak daha kötü koşullarda yaşamaya mahkûm ederek toplumsal sistemin altını oymaktadır. Biz ve onlar ayrımının fay hatları da böylelikle sürekli olarak çatırdamaktadır. Şu halde ötekini, dezavantajlı kesimleri veya "onlar"ı da içine alacak ve akıbetlerini ancak onların akıbetleriyle bir tutacak yepyeni bir tasavvur biçimiyledir ki, toplumsal dünya yaşanılır bir yer haline gelebilir. Bir başka düşünür Jurgen Habermas ise zümresel bir otoritenin şemsiyesi altında kendini güvende sanan öznenin çağrısını, öteki ile yaşama olanağı bağlamında değerlendirmektedir.

1.2.7. Jurgen Habermas ve "Öteki ile Yaşamak"

Jurgen Habermas'ın, özel alan ve kamusal alan dikotomisine ve bu alanlardan örselenerek atılan insanın doğasına tarihsel perspektiften bakıldığı zaman bu anlamda siyasetin bir çeşit toplumsal yönetim sanatı olduğu gerçeği ile karşılaşılmaktadır. Habermas, özel alan ve kamusal alanı ifade ederken: *"Olgun Yunan şehir devletinde, özgür vatandaşların ortak kullandığı (koine) polis'in alanı, tek tek şahıslara ait olan (idia) oikos'un alanından kesin olarak ayrılmaktadır"* demektedir (Habermas, 2018: 60). Tıpkı Aristoteles'te olduğu gibi, güzel ve soylu edimler üreten yaşam (bios politikos), kozmopolit bir düşünür olan Habermas için de oldukça önemlidir. Bireysel istençlerden daha çok düşünce ikliminin bir parçası olmak, özgür kamusal ussallık, yaşam izdüşümlerini analiz etmek, tek yönlü ussallaştırma ile değil değerler ve normlar üzerinde ortak uzlaşımla mümkün olmaktadır. Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* adlı eserinde kamusal hayatı şöyle izah etmektedir:

> *"Kamusal hayat, bios politikos, pazar meydanında, Agora'da cereyan eder, fakat mekânsal olarak bağlanmış değildir: kamu, mahkeme ve meclis görüşmeleri biçimine bürünebilen müzakerede oluşabileceği gibi (lexis), savaşta veya savaş oyunlarındaki gibi ortak eylemde de (praxis) oluşur. (Yasamaya çoğu kez başka ülkelerden olanlar memur edilirler; çünkü bu görev asli kamusal görevlerden biri değildir.) Siyasal düzen, bilindiği gibi, patrimoniyal köle iktisadına dayanır. Vatandaşlar gerçi üretici çalışmadan muaftırlar; ancak kamusal hayata katılabilmenin koşulu, bir aile reisi olarak, özel hayat alanında özerk olmaktır"* (2018: 60).

Habermas, kamusal alanın nasıl tasavvur edilebileceğine ilişkin verdiği bilgilerden sonra özel alanla ilgili bakış açısını ise şu şekilde ortaya koymaktadır:

> "*Yunanlıların bilincinde kamu, özel alanın karşısında bir özgürlük ve istikrar âlemi olarak yükselir. Her şey ancak kamunun ışığında açığa çıkar, herkesin gözüne orada görünür. Meseleler vatandaşlar arasındaki konuşmalarda dile gelir ve şekillerinin; eşitler arasındaki çatışmada en iyi olan ortaya çıkar ve gerçek özüne bürünür- şanın ölümsüzlüğüne. Hayat kavgası ve hayatı ihtiyaçların karşılanması zorunluluğu, oikos'un sınırları içinde utançla saklanırken, polis onur kazanılabilen serbest bir alan sunar: elbette vatandaşlar eşitler olarak ilişki kurar (homoioi), ama hiç kimse temayüz etmeye çalışmaktan (aristoiein) geri kalmaz*" (Habermas, 2018: 60-61).

Habermas'ın ifadelerinden hareketle zümresel bir otoritenin şemsiyesi altında cereyan eden düşünce üretme yetkinliğini bir çeşit rasyonel politik irade ortaya koyma çabası olarak da tanımlamak mümkündür. Aslında bu bir "İletişimsel Eylem" çabasıdır. McCormick'in deyimiyle; *"Habermas, 19. yüzyıl modelindeki toplumdan geriye kalan şeyleri, yaşam dünyası olarak yeniden inşa eder. Yaşam dünyası modern toplumsal yapıların aile, özgür dernekler, din, vb. unsurlarını kapsayan kısmıdır. Yaşam dünyası, kültürü sembolik olarak yeniden üretir ve bunu da neredeyse her iletişim sözcesinde anlaşmaya ulaşmak konusundaki zımni niyetle nitelendirilebilecek iletişimsel rasyonellik yoluyla yapar"* (2015:135). Buna göre, iletişimsel rasyonellik yoluyla çeşitli toplumsal yapılar yeniden üretilmektedir. Bu üretilme süreci çoğu zaman bir erk tarafından kontrol edilmektedir. Bu anlamda tek elden çıkan yapay kurumlar çeşitliliği yansıtmamaktadır. Kamusal alan, özgürlük ve istikrar aileminden söz edildiğinde ise "publicare", yani "hükmeden adına el koymak" kavramı üzerine eğilmek gerekmektedir. Hükmetme sonucu haklardan örselenerek dışlanmanın önüne geçmek gerekmektedir. Kitlenin tamamının hükmeden adına irade ortaya koyması suretiyle eşitler arası çatışma mutlak iyiyi ortaya çıkartacaktır. Böylece farklı düşüncelerin temsiliyeti kolektif bir eylemin sonucunda ortaya çıkabilecektir. Politik sosyallik, devrimsel bir hakikat ölçütünü ortaya çıkartmaktadır. Kitle kozmopolit olsa dahi kamunun selameti için ortaya konulan ideoloji, devrimsel bir hakikat ölçütü taşıdığı takdirde kitle mutlak iyi bir toplum formu konusunda kamunun da selameti için mutabık kalabilecektir. Habermas'a göre:

> *"'Özel', devlet aygıtının alanı dışında olmayı ifade eder; çünkü 'kamusal', bu arada mutlakiyetçilikle birlikte egemenin şahsından bağımsızlaşarak nesneleşmekte olan devlete ilişkindir. Kamusal topluluk (veye umum), the public, le public, 'özel varlık'ların karşıtı olarak, 'kamu gücü'nü ifade eder. Devlet memurları kamusal şahıslardır, public persons, personnes publiques; kamusal bir görevleri vardır, yaptıkları işler kamusaldır (public office, service public) ve devletin bina ve kurumları da kamusal olarak adlandırılır. Diğer yandan özel şahıslar, özel merciler, özel işler ve özel evler vardır; Gotthelf, devlet hayatının dışında kalan şahıslardan söz eder. Devlet ile ondan dışlanmış olan tebaaları karşı karşıya dururlar; devlet bu yoruma göre, kamusal selameti için, diğerleri ise kendi özel yararları için çalışır"* (2018:71).

Kamusal alan normatif bir ilke olarak görülürse, aklın süzgecinden geçirilen kanaatler de kamuoyunu oluşturabilir. Kamuoyu ile ilgili birçok tahayyülde bulunmak mümkündür. Bu durum mutlak rasyonelleşmeyi de sağlar. Fakat tahakkümden

bağımsızlık, otoritenin kutsallığının alaşağı edilmesi ve dışlanmış tebaanın yazgısını kırması pek de kolay görülmemektir. Nitekim Habermas'ın da ifade ettiği gibi; *"Terminolojiler, sanıldığı kadar masum değildir; belli bir anlayışı dikte ederler"* (2019: 37). Biz şuurunun yitimi, etnosantrik çatışmalar ya da idealleştirme çalışmaları ötekini imlemekte ve onu toplumsal, siyasal, kültürel alandan itmeye, "Ben" olmayana dair somut ya da soyut kataloglar oluşturmaya zorlamaktadır. Nifak kaynağı olarak "Ben" olmayana duyulan öfke etnik kimliğe dayalı kirli bir imleme yaratmaktadır. Yalnızca kendini ifade etme olanağından izole edilmekle bırakılmayan, ayrıca kendinden defalarca damıtılarak inşa edilen "Öteki"nin yalnızca sözcük anlamıyla ifade edilerek geçiştirilecek bir konu olmadığı açıkça görülmektedir. Sanıldığı kadar masum olmayan terminolojilerin bu gerçeğinden hareketle, Habermas'ın biz-onlar ilişkisini yapılandıran ulus devlet konusundaki görüşlerine kulak verecek olursak, meselenin gerçek boyutları daha iyi anlaşılabilir. Habermas şöyle yazar bu konuda:

> *"Ulus devletler aslında, birbirinden ayrı yaşayan etnik grupların barışçı yollarla tek tek devletleşmesi ile değil, komşu bölgelere, soylara, alt kültürlere, dil ve din topluluklarına siyaset ederek ortaya çıkmıştır. Yeni ulus- devletler de genelde, asimile edilmiş, baskı altına alınmış ya da marjinalleştirmiş 'alt- halklar' pahasına oluşmaktadır. Etno-milliyetçi anlayışlarla oluşan yeni ulus- devletler ise, neredeyse her zaman kanlı saflaştırma törenleri ile gerçekleşmiş ve yeni azınlıkları sürekli yeni baskıların altına almıştır"* (2019: 50).

İğvaya kapılıp "Öteki"ni, "Ben"in potasında eritme tuzağına düşmemek gerekmektedir. "Öteki" ile yan yana durabilmekten çok "Öteki" ile içsel temas kurabilme dürtüsü harekete geçirilmelidir. Bu anlamda kültürel özerklik güvencesini göz önünde bulundurarak özgür iradeye dayalı söylemsel bir zemin oluşturmak önem arz etmektedir. Burada farklılığın kültürel zeminine aşırı duyarlı olmak da bir yok ediş biçimidir aslında, içsel temas kurmadan her dâhil ediş bir yok ediş biçimidir ya da birbirlerine yabancı kalmak isteyenlere müsaade etmemektir... *"Benimsemek, kendi içine kapatmak ve ötekine karşı kapanmak demek değildir. 'Ötekini benimsemek', toplumsal sınırların herkese - hatta ve özellikle de birbirine yabancı olan ve birbirine karşı yabancı kalmak isteyenlere- açık olması demektir"* (Habermas, 2019). Habermas'ın "doğrulan" azınlıklar ile ilgili dikkat çeken ifadesine göre:

> *"Genelde ayrımcılık ulusal bağımsızlık değil, bireysel ve sınıfsal farklılığın kültürel tabanına yeterince duyarlı kalarak onları da topluma dâhil etmekle ortadan kaldırılabilir. Tüm çoğulcu toplumlarda karşılaşabileceğimiz 'doğrulan' azınlıklar sorunu, çok kültürlü toplumlarda kendini daha da vahim gösterir. Fakat bu toplumlar, birer demokratik hukuk devleti biçiminde organize olduklarında, 'farklılığa duyarlı' bir dâhil edişin zorlu hedefine her şeye rağmen ulaşmanın yolları vardır: Federal yetkinin paylaşımı, devlet yetkililerinin işlevsel açıdan özgürleştirilerek devredilmesi ya da yerel makamlara aktarılması (yerinden yönetim), özellikle de kültürel özerklik güvencesinin verilmesi, sınıflara özgü haklar, eşitlik politikaları ve etkin bir biçimde azınlığın korunması için gerekli başka düzenlemeler gibi"* (Habermas, 2019: 53-54).

Habermas, öteki ile yaşamak konusuna politik bir çerçeveden bakmaktadır. Ortak siyasi katılım ve "Öteki"nin öz haklarının güvencesi bir arada yaşamanın, öteki ile yan yana durabilmenin ön koşuludur. Finlasyon'un da belirttiği gibi, *"Habermas, insan haklarının bireyin özel özerkliğini koruduğunu belirtir. Liberal demokratik bakış açısında bireyler ön politik ilgi merkezlerine ve bu ilgi merkezlerini izlemek için özgürlüklerini koruyan başka herkesin benzer özgürlükleriyle uyumlu haklar kümesine sahiptir"* (2007: 159). Kolektif bellek ve kolektif belleğe özgü anlatım biçimleri kolektif kimliği her geçen gün yeniden farklı biçimlerde inşa etmektedir. Bu sebeple öznel benliğin tanımlanma biçimleri varoluş mücadelesini sürdürmeye devam etmektedir. "Benzerliklerin altında" diye yazar Habermas, *"kadınların, etnik ve kültürel azınlıkların, ulusların ve kültürlerin, baskıya, marjinalleştirmeye ve aşağılanmaya karşı gelme ve - ister çoğunluk kültürü bağlamında olsun, isterse halk toplulukları içerisinde olsun- kolektif kimliklerin tanımlanması mücadeleleri yatmaktadır. Burada, her ne kadar sosyal ve siyasi eşitsizlikler ve siyasi bağımlılıklar rol oynasa da, söz konusu olan, aslında kolektif siyasal hedefleri baştan, kültürel açıdan tanımlanmış eşitlik mücadeleleridir"* (2019:119). Bu varoluş mücadelesinin temelinde ise sosyal, psikolojik, toplumsal ve siyasal yıkımların tasavvuru bulunmaktadır. Bu tasavvur, modern ve postmodern dönemin kimlik siyasetinin bir sonucudur. Modern ve postmodern dönem eritici bir kimlik siyaseti yaratmaktadır. Bu eritici kimlik siyasetinin maksadı totalleştirme, yani öteki ile yan yana durabilmek değildir. Aksine, "Öteki"ni kendi totalinde eritmektir. Modernlik tutkusu rasyonalist eşitlik vaat ederken, anlamın derinliğinin yitimine sebep olmaktadır. Yeniçağda çeşitlilik her anlamda artmaktadır, ancak "Öteki" olanlara benzer kimlikleri yükleme pazarlığı devam etmektedir. Perspektifin dışında kalan ötekine görüş

açımıza girmesi için birtakım kategorilerden (örf ve adetler, gelenekler, ırk, toplumsal sınıf, toplumsal roller, politik görüş, dünya görüşü, dil, ahlak, tarihsel birikim, vs.) kendisini yalıtması için adeta jest yapılmaktadır ve giydirilmiş kimlikler oluşturulmaktadır. Bu durum etik açıdan asla kabul edilemez. Çünkü entegrasyon, sözde penetre olmuş bir halkın yukarıda ifade edilen doğal esasları ile değil, siyasi kültür ile çoğunluk kültürü arasındaki füzyonun çözülmesi ile mümkündür (Habermas, 2019: 26). Egemen hegemonyacı bir anlayışla, ötekine ontolojik bir alan sağlıyormuş gibi davranmak Habermas tarafından eleştirilmektedir. Kamusal iletişim süreci muktedir kılınmadığı sürece, "Öteki"nin iradesini ortaya koyması mümkün görünmemektedir. Kamusal iletişim süreci, öteki için bir tür iletişimsel eylem olanağıdır. Yaşam dünyasının gayrıresmi hakikati, sadece öteki için değil, tüm kimlikler için özgürlükçü duyarlığın zeminidir. Özetle, Habermas'a göre, öteki ile yaşamanın ön koşulu, öncelikle aydınlanmanın araçsalcı aklının verdiği zayiatın onarılmasına ve iletişimsel ("ideal konuşma durumu") zeminin genişlemesine bağlıdır.

1.2.8. Jacques Derrida ve Modern Öznenin Yapısökümü

Çeşitli epistemolojik ve ontolojik inançlar başkasının varlığını kavrama ya da kabul etme konusunda ciddi bir problem olarak durmaktadır. Kişi, değişmez kaderi gereği toplumsal bir parçanın kadim üyesi olarak öyle ya da böyle bir oluşumun parçası konumundadır. Dolayısıyla aslında birey kültürünü, tarihini, gelenek ve göreneklerini, sosyal yaşamını, vb. kendi cevherinde barındırmaktadır. Öznede saf bir kaydedilmişlik vardır. Kültürel mirasın aktarım rolü ve dilin kemikli kimliği bu saf kaydedilmişlik üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Aslında özne daha ötekini tanımadan "Öteki" ile kendinde tanışıktır. Özne, "Öteki"ni kendi cevherinde kültürel miras ve dil ile barındırmaktadır. Başkasından bir iz ve giz taşıyan özne, dolayısıyla başkası ile ilişkisinde de özgeci bir konumdadır. Glendinning'in ifade ettiğine göre:

> *"Kartezyen geleneğe ait öznellik, kişisellik ve ben-lik, Derrida'nın çalışmalarında sürekli sorgulanan bir anlayış olmuştur. Bu anlayışa göre, öznellik, saf içkinlik ile gündelik olmayan olarak, kendinde var olan bir bilincin sit alanı olarak tanımlanır. Bu görüşe göre, başkalarının varlığı her zaman epistemolojik bir problemdir. Oysa Derrida'ya göre, 'kişinin kendi içsellik tasarrufu', Kişinin kendini oraya yerleştirmesi, 'kayıtlı bir alan'dır ve bu alanı da her zaman kişinin kendi seçmediği kültürel mirası ile dil belirler. İnsanın*

> *'kendi kendiyle huzurlu olması' gibi bir mahremiyet bile, her zaman ve çoktan bir başkasının izlerini taşır. Derrida'nın çalışmalarında ayrıca başkaları ile olan somut ilişkilere de -etik, politik veya gündelik yaşamdaki konukseverlik bağlamında- her zaman önem verildiği görülür"* (2014:34).

Jacques Derrida, "Difference" sözcüğünü farklı bir muameleye tabii tutarak onu grafik (yazımsal) bir müdahale ile açıklamaktadır. Derrida'ya göre: *"Bu grafik ayrım (e yerine a) bu görünüşte sessel olan iki yazım, iki ünlü arasındaki ayrım, salt grafik olarak kalmaktadır; yazılmakta ya da okunmakta, ama işitilmemektedir"* (1999a:50). Yazılışta, söyleyişte ve işitilmemekteki bu farklılık "Difference" sözcüğünü üzerinde derinden konuşulması gereken bir kavram haline getirmektedir. Nitekim Derrida, "Difference" sözcüğünün anlamını "Başkalık"ta bulmaktadır. Derrida'ya göre: *"Differer'in öteki anlamı, daha çok herkesin kullandığı ve en çok bilinenidir; özdeş olmama, başka, ayırt edilebilir olma vb. 'Differen (t) ds' olarak t ya da d ile yazılışına göre ayrımlar ve görüş ayrılıkları, çatışkılar, benzememekten ileri gelen başkalık söz konusu olduğu gibi, burada başka öğeler arasında etkin, dinamik bir biçimde ve belli ısrarlı bir yinelemeyle ara, uzaklık ve uzamlaşma ortaya çıkmaktadır"* (1999a: 51-52). Derrida söz konusu olunca onunla özdeşleşmiş "Yapısöküm" kavramından bahsetmemek mümkün değildir. Derrida'nın, "Japon Bir Dosta Mektup" başlıklı metnini Profesör İzutsu'nun, *"'Yapıçözümü' sözcüğünü Japanyoca'ya nasıl çevirebilirim?"* sorusu üzerine kaleme aldığı bilinmektedir. Derrida, Profesör İzutsu'nun sorusunu cevapsız bırakmamakta ve ona "Yapısöküm" ile ilgili şu yanıtı vermektedir:

> *"İzninizle, Littrè'den birkaç madde okuyayım: Yapıçözüm/ Yapı çözmek eylemi. / Dilbilgisi terimi. Bir cümlede sözcüklerin kuruluşunun dizilişini bozmak. (Dèrengement) kabaca yapılanış denen yapıçözüm. Lamare, Dilleri Öğrenme Biçimi Üzerine, 17.Bölüm, Cours de la langue latine içinde. Yapıçözmek/ 1. Bir bütünün parçalarını birbirinden sökmek. Uzağa taşımak amacıyla bir makineyi sökmek. 2. Dilbilgisi terimi (...) dizlerin yapısını çözmek, ölçüyü ortadan kaldırmakla, onları düzyazıya benzer kılmak. / Mutlak olarak, 'Kavramlaştırma öncesindeki (prenotionnelles) cümle yönteminde, çeviri de bir başlangıçtır ve avantajlarından biride, yapıçözüme başvurma gereksiniminin hiç olmayışıdır.' Lemare, aynı yer. 3. Yapısı çözülmek. (...) Yapılanışını yitirmek. 'Modern bilgelik, kıpırtısız Doğu ülkesinde, yetkinliğe ulaşmış bir dilin yalnızca insan zihninde doğal olarak bulunan değişme yasası gereğince kendi kendine yapısını bozup dönüştürdüğüne tanıktır.' Villemain, Akademi Sözlüğüne Önsöz"* (1999b: 185-186).

Derrida, "Yapısöküm" veya "Yapıçözümü"ile ilgili tanımları uzun uzadıya sıralamaktadır. Her biri başlı başına önemli olan bu tanımları birbirinin içerisine yedirerek kısaltmaya gayret etmek onun tüm felsefi çabasına derin bir darbedir. Yukarıdaki tanımında yapı sökümüne bir dil bilgisi terimi gibi yaklaşan Derrida, aşağıda ifade edilen tanımında ise ona Saussure'cü bir bakış açısıyla yaklaşarak yapısalcı bir ivme ile "Sökme, ayrıştırma, sökerek bütünü anlama" şeklinde yaklaşmaktadır.

> *"Yapıları (dilsel, 'sözmerkezci', 'sesmerkezci', -yapısalcılık o zamanların, özellikle dilbilimsel örnekçelerle, yapısalcı ve aynı zamanda da Saussure'cü denilen dilbilimle yönlendiriliyordu- toplum-kurumsal, siyasal, kültürel ve özellikle ve öncelikle felsefi her türden yapıları) sökmek (dèfaire), ayrıştırmak (dècomposer), tortusunu çözmek (dèsèdimenter) söz konusuydu. Bu nedenle, yapıçözümün motifi özellikle ABD'de 'yapısalcılıksonrası'na (post-structuralisme) bağlandı (bu sözcük, ABD'den 'yeniden gelene' dek Fransa'da bilinmiyordu). Ama belli bir anlamda 'yapısalcı' devinimden daha tarihsel bir devinim olan yapıları sökmek, ayrıştırmak, tortusunu çözmek olumsuz bir işlem değildi; Yapısalcılık da burada sorgulanıyordu. Yıkılmaktan çok, 'bütünlüğün' nasıl yapılandığını anlamak ve bunun için onu yeniden yapılandırmak gerekiyordu"* (1999b: 186).

Derrida bir başka tanımında da: *"Yapıçözüm, sözcüğü, bütün diğerleri gibi değerini, sakince 'bağlam' olarak adlandırılan olanaklı değiştirim zincirindeki yazılımından alır" diyerek sözcüğün esas anlamına bir başka boyuttan el atar ve sözcüğü: "'Yazı (ècriture)', 'iz (trace)', 'ayrım (diffèrance)', 'ek (supplèment)', 'kızlık zarı, evlilik (hymen)', 'ecza (pharmakon)', 'kenar (marge)', 'kesilen ilk parça', 'oynanılan ilk kart (entame)' vb. gibi belirlenmeye açık olduğu belli bir bağlamda iş görür (...). Yapıçözümü ne değildir? Herşey! Yapıçözüm nedir? Hiçbir şey!"* (1999b:187-188) diye yazar. Derrida'nın, Profesör İzutsu'ya "Yapıçözümü" ile ilgili yanıtları özetle şu anlamlara gelmektedir; çözmek, alıp götürmek, parçalamak, benzersiz yapısını ortaya koymak, özüne inmek, sayısal değeri ve diğer her türlü ölçüyü ortadan kaldırmak, yitirmek, kendi yasasını yitirmek, bağlamın kayganlık zemini, bir değişim zinciri, parçalamak değil bütünleştirmek, sözcüğü alıp ırak olana götürmek ve yeniden üretmek, vb. Özellikle mektubun sonunda Derrida'nın Profesör İzutsu'ya verdiği yanıt oldukça çarpıcıdır: *"(...) 'Yapıçözüm' özünde bir değiştirim zincirinde yeri doldurulabilir bir sözcüktür. Bu, bir dilden diğerine gerçekleştirilebilir. 'Yapıçözüm' sözcüğünün talihi, bir başka sözcüğün (aynısının ve başkasının) aynı şeyi (aynısı ve başkasını) Japonca'da dile*

getirmek için, yapıçözümden söz edebilmek için ve onu uzaklara götürmek, yazmak ve çoğaltmak için bulunması ya da bulgulanmasıdır. Bu sözcük daha güzel olacaktır" (1999b: 188). Sözcük uzaklara gittikçe yeni yeni yapılarla ve durumlarla karşılaşacak ve deyim yerindeyse önüne çıkan her şeyi kökünden oynatacaktır. Özellikle modern özne konusunu tam da bu noktada tartışmaya açacak olursak eğer, onun da yapısının parçalandığına tanıklık etmiş oluruz. Özne tarih boyunca sürekli saldırıya uğramakta ve parçalanarak yeniden yapılandırılmaya maruz bırakılmaktadır. Özne her ne kadar kendisini hükümran özne olarak konumlandırsa da, ötekine olan radikal bağımlılığı onun ontolojik mekanizmalarını alt üst etmektedir. Bauman'ın ifade ettiğine göre de, özne hiçbir zaman belli bir tamlık ve bütünlük içinde değildir ve olmamıştır:

> *"Yaşam, her biri kısmi olan ve dolayısıyla teknikler gibi ahlaki masumiyetini ileri sürmeye hakkı ve eğilimi olan birçok ayrı yaklaşımdan oluşur. Öznenin parçalanmışlığı ve dünyanın parçalanmışlığı birbirine el eder ve birbirine bol bol karşılıklı güvence verir. Özne hiçbir zaman 'bütün bir kişi' olarak hareket etmez, yalnızca yaşamını ikide bir kesen birçok 'sorun'dan birinin anlık bir taşıyıcısı olarak hareket eder; kişi olarak Öteki üzerinde ya da bütünlük olarak dünya üzerinde de etkili olmaz"* (2011: 240).

Modern öznenin yanıltıcı diriliş hikâyesi her seferinde hüsranla sonuçlanmaktadır. Modern özne parçalandığı için çoğuldur ancak bu çoğulculuk ya da çokluk özneye mutsuzluk getirmektedir. Bauman, modern bellekten, Derrida ise saf bir kaydedilmişlikten bahsetmektedir. Her iki düşüncede de geçmişin şimdiki anda bitmek bilmeyen ıstırabı görülmektedir. Nitekim Bauman'a göre: *"Modern bellek tarafından anımsanan zaman-mekân doğrusal ve dikeydir, döngüsel ve yatay değil. Bu zaman-mekânda, 'önce', 'daha düşük' ve 'aşağı' anlamına gelir. Öte yandan 'aşağı', 'modası geçmiş' -geçmişin bir kalıntısı ya da hıçkırığı, ölüm hücresinde idamı bekleyen bir hükümlü, bir zombi, bugünün evinde yasadışı bir işgalci- anlamına gelir"* (2011: 273). Bu karışık modern bellek ve parçalanmış benlik ahlak söz konusu olduğunda çok da çıkmazda görünmemektedir. Kolektif hareket söz konusu olduğunda, tekillik ilkesi, yani öznenin bir başınalığı ortadan kalkmakta ve akıl kolektif bilinç tarafından adeta yardıma çağırılmaktadır. Derrida'da özne kendi mevcudiyeti için ötekini çağırmak zorundadır. Derrida, "Ötekinin İcadı" adlı makalesinde "Öteki"nin bir icat olduğunu ifade etmektedir. Ancak "Ötekinin İcadı" aynının icadı ile karşıtlaşmamaktadır. Burada henüz icat edilmemiş olan söz konusudur. Derrida, bu durumu şöyle ifade etmektedir: *"Öteki'nin*

icadı aynının icadıyla karşıtlaşmaz. Onun farkı başka bir aniden meydana gelene [survenue], şu düşlediğimiz öteki icada, tümüyle öteki'nin icadına, henüz öngüdümle yaklaşılamayan ve kendisi için hiçbir beklenti ufkunun henüz hazır, düzenlenmiş, erimimizde gözükmediği bir ötekiliğin [alterite], gelmesine izin veren icada doğru göz kırpar" (1999c: 103). Derrida, "Ötekinin İcadı" makalesinde Francis Ponge'ye ait "Masal" şiiri üzerinden bir örnekle öncelikle "Aynı"yı ifade etmeye girişmektedir. "Masal" isimli şiiri konu alan Derrida, kendi kendini inşa eden bir masaldan yola çıkmaktadır. Masal, bir çeşit canlandırmanın canlandırmasını yaparak adeta kendi içerisinden doğmaktadır. Masal kendini damıtmakta ve bir ifade ortaya koymaktadır. Böylece söylemden bir icat doğmaktadır. Dolayısıyla bu icat aynı zamanda bir hakikat olarak tüm heybeti ile karşımızda durmaktadır. Fakat bu hakikat hiçbir varoluş düzlemine indirgenememektedir. Çünkü öteki icat edilemez olandır ve burada bir paradoks ortaya çıkmaktadır; keşfedilen, yani icat edilen benzer olandan yani aynıdan kaynaklanmaktadır ve başkaya varmaktadır, fakat bunun için icat edilenin olanaklı olması gerekmektedir. Derrida için ise öteki icat edilmez olandır. Derrida'ya kulak verecek olursak:

> *"İcadın gelişi kendini yenilemeye ve de belleğe yabancı kılamaz. Çünkü öteki yeni değildir. Ancak gelişi, tekno-varlık-insan-tanrıbilimsel icat kavramını, onun uzlaşımını ve konumunu, icadın konumunu ve mucidin tüzel kişiliğini kurabilmiş olan (icat edilmiş, demek gerek) bu geçmiş şimdiki zamanı öteye taşır. Başlangıçta, masal olduğu zaman, yine de icat edebileceğim, diye soruyordunuz. Ve de elbette hiçbir şeyin gelişini görmediniz. Öteki artık icat edilmiyor. -Bununla Ne demek istiyorsunuz? Ötekinin yalnızca bir icat, ötekinin icadı [olmuş] olacağını mı? -Hayır, ötekini hiçbir zaman icat edilmeyen bir şey olduğunu ve de hiçbir zaman sizin icadınızı beklememiş olacağını... Öteki gelmeye çağırır ve bu [öteki] ancak birden fazla sese [/ile] varır"* (1999c: 124).

Aynının ve olanaklı olanın icadı üzerine "Masal" isimli şiirden yola çıkarak bir değerlendirmede bulunmadan önce şiire kulak vermekte yarar vardır. Şiir şöyledir:

> *"Masal, masalsı olanın özüne dair gerçeği söylediğini iddia edecek olan bir masal; bu, aynı zamanda onun genel konusu da olacaktır. Topos: Masal. Demek Masal'ı Masal masalını okuyorum.*
>
> *MASAL*
>
> *İle sözcüğü ile başlar o halde bu metin*

İlk satırı gerçeği söyler,

Ancak birbiri altındaki bu sırra

Dayanılabilir mi?

Aziz okuyucu şimdiden yargılıyorsun

Orada zorluklarımızı…

(Yedi yıl uğursuzluktan SONRA Aynasını kırdı o)" (Derrida, 1999c: 106).

Masalın "İle" sözcüğü ile başladığı görülmektedir. Sonra bir "İle" sözcüğü daha gelmektedir. Derrida, tüm gizin burada olduğunu ifade etmektedir. "İle" sözcüğü ayrılmaz bir bağlılığı simgelemektedir. Semantik anlamı itibariyle zaten sözcüğün birleştiren saf bir doğası vardır. "İle" sözcüğü ebediyen bir arada olmaya vurgu yapmaktadır. Fakat eş zamanlı olarak sözcük bir çeşit sonsuza değin ayrı kalmayı da ifade etmektedir. Derrida'nın ifade ettiğine göre:

> *"Aynının ve olanaklının icadından, daima olanaklı olan icattan yorgunuz. Ona karşı değil ama onun ötesinde icadın kendisini yeniden-icat etmeyi başka bir icadı, ya da daha çok, aynının iktisadından geçerek, hatta ona öykünerek veya onu yineleyerek ('İle' sözcüğü ile...) ötekiye bir yer verecek, onu gelmeye bırakacak bir ötekinin icadını arıyoruz. Gelmeye bırakmak dedim, çünkü öteki tam da icat edilmeyendir: Yapıçözümsel girişim veya mucitlik, ötekiye geçişi bırakmak için açmak, kapanmayı kaldırmak, kapanma [forclusion] yapılarını istikrarsızlığa uğratmak anlamına gelebilir ancak. Ama öteki getirilemez, gelişine hazırlanarak gelmeye bırakılır. Ötekinin gelmesi veya yeniden gelmesi, olanaklı tek ansızın gelmedir; ancak onu karşılamaya hazırlanmak için olabilecek en dâhiyane mucitlik gerekse bile, bu gelme icat edilemez"* (Derrida, 1999c: 123).

Bu noktada öteki arzusu ile karşılaşılmaktadır. Ancak öteki icat edilemez olduğu için aynı zamanda ele geçirilemez olandır. Öteki, gelmeyecek olandır. Özne, ötekini yakaladığında aslında onu kendiyle bir ve benzer bir yapıya hapsetmektedir. Ötekini icat etmenin gizi ve dayanılmaz arzusu her solukta başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Çünkü öteki her inşa çabasında "Ben"le bedenleşmektedir. Derrida'nın sözlerine kulak verecek olursak:

> "*Anlatı, kendi alıntıladığı, yeniden- alıntılandığı, saptadığı ya da betimlediği şeyin gelişinden başka bir şey değildir. Kendi icadının alıntısını icat ederek kendi kendisini icat eden bu tümcede, alıntılanan yüz ile alıntılayan yüzü ayırt etmede güçlük çekilir -gerçekte*

bu karar verilemez olarak kalır-. Anlatı kendini okumaya sunar, anlattığı şey anlattığı olayı üreten kendisinden önce ve kendisi dışında yer almadığına göre, kendi kendisi bir efsanedir. Ancak bu, tek dizeli ve iki versiyonlu veya aynanın iki bileşeni şeklinde efsanevi bir masal ya da bir kurmacadır" (1999c: 108).

Francis Ponge'un şiirinin son dizesinde *"Yedi yıl uğursuzluktan SONRA Aynasını kırdı o"* ifadesi yer almaktadır (Derrida, 1999c: 106). Ötekinin gizi ancak aynanın kırılması ile çözülebilecektir. Ben ile işaretlenmiş ötekinin tüm işaretlerinin silinmesi ve ötekine varış serüveni değişmez icat olan "Biz" ile mümkün görülmektedir. Biz'in kırık aynasında artık onlar yoktur. Kırılan ayna ile birlikte karşıtlığın yansıması olan yüzeyde ayrışma da son bulmuştur. Derrida'ya göre, *"Yedi yıl uğursuzluktan sonra"* kırılan ayna ile birlikte artık:

"[...]sır delinmiş, bir başka 'biz' bu mucitliğe kendini bırakmıştır; hiçbir yerde (kendini) bul (a/un) mayan, kendi kendini icat etmeyen bir 'biz': O ancak öteki tarafından, 'gel' diyen ötekinin gelmesinden ve ona yanıt bir başka 'gel'in tek arzulanabilir ve göze alınabilir icat olarak gözükmesinden itibaren icat edilebilir. Öteki, icat edilmeyendir ve dolayısıyla dünyadaki tek icat, dünyanın yegâne icadı, bizimkidir, ancak o bizi icat eder. Çünkü öteki daima dünyanın bir başka kökenidir ve biz icat etmeye varız [icat edilmeyi bekliyoruz/icat etmeye zorunluyuz: nous sommes à inventer] . Hem biz'in varlığını hem de varlığın kendisini; varlığın ötesi[ni] [Icat etmek için varız/ icat etmeye sorumluyuz" (1999c: 124).

Derrida son tetkikinde, herhangi bir şeyin ürünü olmayan, başka bir ifade ile bir başka şey tarafından damgalanıp örselenmemiş olan bir "Öteki"likten bahsetmektedir. O halde özgün bir icattan söz etmek mümkün görünmemektedir. Çünkü kökeni gereği onda pür bir kaydedilmişlik söz konusudur. Derrida'ya göre:

"Öteki ancak edimsellik ve de edimseli sakince saptayıcıdan ayıran koşulları zedelemeye devam etmesi ölçüsünde yalnızca [basitçe] edimsel olmaması ölçüsünde gelmeye bırakır -bu da yine edimseldir-. Bu yazı ötekinden geçer, ona açıktır ve onun tarafından açılmıştır, onun tarafından işlenmiştir; bütünlüğü içinde bu aynının iktisadı içine hapsolmamaya veya onu onun tarafından yönetilmemeye çalışır; aynı anda hem klasik icat kavramının, onun siyasetinin, tekno-bilim ve kurumlarının çürütülemez [yadsınamaz] gücünü hem de bunların tükenişini [fermeture] güvenceler" (1999c: 124).

Derrida, öyle bir devinimden bahsetmektedir ki, bu devinim kendi döngüsünden dışarı çıkmayan ve indirgemelere maruz bırakılamayacak olan bir devinimdir. *"Klasik icat kavramının kurumları"* diye yazar Derrida, *"hiç de elin tersiyle itilecek, eleştirilecek ya da mücadele edilecek şeyler değildir. Üstelik icadın iktisadi döngüsü, onu harekete geçiren şeyin kendisini, ötekinin ayrımını [diffèrance] yeniden- kendi- için- yapmaya [se rèapproprier] yarayan bir devinimden ibarettir. Ve bu ne anlama ne varoluşa ne de gerçeğe indirgenebilir"* (1999c: 124).

Anne Dufourmantelle tarafından kaleme alınan *Konukseverlik Üstüne* adlı eser Derrida'nın 1996'da verdiği "Konukseverlik Üstüne" başlıklı seminerinden hareketle inşa edilmiştir. Derrida, seminerinin metnini Dufourmantelle'e teslim etmiştir. Eserin "Yabancı Sorunu: Yabancıdan Gelen" bölümü bir soru ile başlamaktadır: *"Yabancı sorunu/sorusu yabancıya ait bir soru değil midir? Yabancıdan gelmiş soru?"* (Derrida, 2020:9). Derrida'ya göre yabancı sorunu: *"Platon'un birçok diyaloğunda sorgulayan, çoğu zaman Yabancı'dır. Sofistin Yabancı'sı, sofistliğin mümkün olup olmadığına dair izahat vermesi gerekendir sanki"* (2020:11). Derrida, yabancı ve mutlak öteki arasındaki ayrıma dikkati çekmektedir:

> *"Mutlak konukseverlik, sadece (bir soyadı olan, sosyal statüsü de bir yabancı olan vb.) yabancıya değil, kim olduğu belli olmayan, isimsiz mutlak ötekine de karşılık (bir anlaşmaya dâhil olmak) beklemeden ve adını daha iyi sormadan evimi açmamı, ona yer vermemi; ona sunacağım bir yere gelmesine, oraya ulaşmasına ve o yerde yer almasına izin vermemi talep eder. Mutlak konukseverlik yasası, bir hak olarak konukseverlikten hak olarak yasa veya adaletten kopmayı buyurur"* (Derrida, 2020:27).

Derrida'nın bu ifadelerinden anlaşıldığı üzere, yabancı ve mutlak öteki ancak kimlik sorgulamasından geçtikten sonra varlık alanına kabul edilmektedir. Varlık alanı, burada, hiç kuşkusuz çoğunluğun farklılıkları öğüten bünyesidir. Tam da burada, öteki olana yöneltilen; "nereden geldin?" ve "nereye gidiyorsun?" gibi sorulara yeni sorular eklenmektedir. "Nerelisin?", "adın nedir?", "seni biricik yapan statün nedir?" Bu biçimdeki sorular amansızca türetilebilir. Anlaşıldığı üzere ilk karşılama aslında çok da konuksever görünmeyen ötekinin kökenini sorgulayıp bir an önce bu yabancının tehlike yaratmayacak bir kişi olduğunu imleyen sorular olarak karşımıza çıkmaktadır. O halde mutlak öteki olmamanın yolu en azından bu sorulardan birkaçına uzaktan da olsa soydaş

çıkaracak türden doğru yanıtlar vermekte yatmaktadır. Aksi durumda ilk karşılaşmada kişiye semantik kılıflar giydirilerek kişinin mutlak ötekiliği ilan edilmektedir. Bir koşuldan doğan konukseverlik etik ilke ile zaten çelişmektedir. Derrida'nın hasımlığı aynı kökten gelen konukseverlikle (hostility/hospitality) nötralize eden eğilimi, karşılığını ötekiliğin panzehiri olarak mesafede bulur. Ötekini içeren ben değildir bu, ne de ben'le hemhal olmuş bir öteki düşüncesidir. Daha ziyade, başka olana yönelik oluşturulan bir tür sorumluluk etiğidir. Batı felsefesini özünde bir tür "egobilim" olarak tanımlayan düşünür, Batılı öznenin değişmez karakteristikleri olarak öne çıkan egosantrik (benmerkezci), fonosantrik (sesmerkezci), fallosontrik (erkekegemen) ve logosantrik (akılmerkezci) bakış açısının kırılmasının ancak ötekilik üreten düzeneğin yapısökümü ile mümkün olacağına dair görüşü son derece önemli olanaklar sunabilir.

1.3. TEORİK YAKLAŞIMLARIN ÖTEKİLİK KAVRAYIŞI: GENEL DEĞERLENDİRME

Felsefede ve sosyal teoride filozofların "Ben", "Öteki"lik ve "Üçüncü Taraf" kavrayışlarının kompoze edildiği bu bölüm söz dağarcığının sınırlarını bir kez daha zorlaması açısından hatırı sayılır genişlikte bir külliyat oluşturur. "Ben", "Öteki"lik ve "Üçüncü Taraf" kavramlarını her türlü kuru gürültüden uzakta, gerek ontolojik gerekse epistemolojik çerçevede tartışan filozoflar, farklı bakış açılarına yönelik bir çeşitlilik zemini yaratmaktadırlar. Bu çeşitlilik zemininde modern ve modern sonrası düşüncede "Özne" ve "Öteki"ni yeniden düşünmek ve karşıtlıklara, ikilemlere, gerilimlere eğilmek geleceğin parametrelerini okumak açısından da güçlü bir referans sağlamaktadır. Nitekim tarihe düşünceleri ile kök salmış olan filozoflardan Descartes, Hegel, Kant, Heidegger gibi düşünürlerin "Ben" ve "Öteki"lik kavrayışları hem geçmişi hem de günümüzü kavramak açısından oldukça şuur açıcıdır. Sartre'ın, Foucault'nun, Frankfurt Okulu'nun açtığı ufuktan tutun da Lévi-Stauss, Lacan, Levinas, Deleuze, Bauman, Habermas, Derrida gibi düşünürlerin ortaya koydukları farklı bakış açılarına kadar kökensel zenginlik sunan yaklaşımlar "Ben"in, "Öteki"nin ve "Üçüncü Taraf"ın kavranışında çığır açıcı düşünsel bir iz düşüm yaratmaktadır. Descartes söze *"Kalburüstü zihinler büyük iyiliklere de imza atabilir, büyük kötülüklere de"* diyerek başlamakta ve şöyle devam etmektedir; *"o yüzden baştan doğru yolu tutturup gidenler, yavaş adımlarla ilerliyor olsalar da, koşturup da yanlış yollara sapanlardan daha fazla mesafe katederler"*

(2019:28). Descartes, her şeye baştan başlama niyeti ve sabrı ile düşünmenin temellerini sorgulayarak düşünsel serüveninde büyük yol katetmiştir... Bu serüven öylesine uzundur ki, filozof ömrünü tamamlamış olsa da hala ortaya koyduğu düşünsel iz düşüm çekiciliğini korumaya devam etmektedir. *"Je pense, donc je suis"* ("Düşünüyorum, öyleyse varım") gerçekliğine vurgu yapan Descartes, muktedir olanın özne olduğundan ve ancak düşünen öznenin veyahut mukayese edebilen bir iradenin sonucunda öznenin gerçek bilgiye ulaşabileceğinden bahsetmektedir (1998:27). Dünyada paylaşılamayan birçok şeye karşılık belki de dünyada en iyi paylaşılan şeyin "sağduyu" olduğundan bahseden Descartes *"Çünkü"* diye yazar, *"her kişi ondan çok iyi pay almış olduğunu düşünür, her şeyden çok güç hoşnut olanlar bile kendilerinde bulunan sağduyudan daha çoğunu istemeye alışık değildirler"* (2019:27). Aslında Descartes burada doğruyu yanlıştan ayırt edebilme iradesinin eşit bir dağılımından bahsetmektedir. Nitekim Descartes'taki özgün tavır kendi sağduyusu ile konuşan öznenin ortaya kuşkusuz bir düşünce koymasıdır. Bu düşünce öyle bir düşünce olmalıdır ki, o zamana kadar kendisi hakkında ölçülüp biçilen tüm tanımlamaların aksine, kuşkuya kati surette yer bırakmayacak bir tavırla beliren türden olmalıdır. Descartes, sanıldığı gibi usun iyi kullanılması için bir yöntem belletmeye çalışacak bir filozof asla olmamıştır. *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı eserinin satır aralarında filozof yalnızca kendi usunu hangi biçimde kullanmaya çalıştığını göstermektedir (2019:30). O halde her us kendi sağduyusundan hareketle o zamana kadar karşılaştığı şeylerle ilgili hakikat zemininde bir hesaplaşmaya girişecektir. Bu sağduyulu hesaplaşma, öznenin epistemolojik bilgisine yolcuğu, benlik bilincine arzusu, vb. ile özneyi durağan bir özne olmaktan kurtarmaktadır. Özne artık bilmek ve eyleyen özne olmak istemektedir. Bu bağlamda Spinoza, Descartes felsefesini şöyle açıklamaktadır: *"Descatres, o zamana kadar doğada var olduğunu düşündüğü, ilk olarak duyularıyla algıladığı tüm o şeyleri; gök, yer ve benzeri şeyleri ve kendi bedenini bile gözden geçirir"* (2015: 26). Özneye hükümran özne olarak kurucu bir vasıf yükleyen özgün tavırlar ve nesneyi bilişe göre kabul eden üstelik bu bilişlerin her insanda farklı olabileceğini ortaya koyan tavırlar kaotik bir durum yaratmaktadır. Milyonlarca insanın usuna göre milyonlarca nesne kavrayışı nesneyi ihmal edilemez bir tartışmanın bağrına atmaktadır. Modern dönem ile birlikte Descartes'çı düşüncede kurucu özne, ben ve ötekilik bağlamında ele alınmalıdır. Yani diatik düşünme alışkanlığıyla... Ben, yalıtılan ve ötekinden kopartılarak duyusal dünyaya

hapsedilen bir pratiğin sonucu olarak tezahür etmektedir. Bu diatik düşünceden hareketle, Hegel ve Frankfurt Okulu'nun önemli düşünürlerinden olan Adorno'nun bakış açılarına eğilmek "Ben" ve "Ötekine" dönük görüş açısına yeni bir boyut kazandırmaktadır. Hegel'ci bakış açısında öznenin özgün değeri ötekinde (tikelde) gizlidir. *"Tikel varoluş sırasına göre ilktir, çünkü var olmak belirli tekil bir şey olmaktır. Bu nedenle tümelin tikel olandan önce geldiğini söylemek tümelin tikele göre zamanda önceleyen bir neden olduğu anlamına gelmez; tersine, onun sadece şeyin amacı ya da nedeni olduğu anlamına gelir"* (Beiser, 2019: 87-88). O halde özne ancak öteki kendisine tabii olursa varlık kazanacaktır. Nitekim Hegel'in "Diyalektiğini" bu biçimde okumakta yarar vardır. Söz konusu özne vurgusu sentezi ifade ettiği ölçüde anlamsal çözünürlük kazanır. İzmir'e göre: *"Diyalektik yapı, en geniş toplumsal varoluşa ulaşma çabasının içinde kendi gerçekliğine bir yer bulma çabasıdır. Diyalektik, kendi gerçekliğinin de diğer gerçeklikler gibi bir gerçeklik olarak bilinip-tanınması çabasıdır"* (2019: 152). Hegel panteist gelenekten beslenen bir filozof gibidir. Tek ve bütün evrenden bahseden panteist anlayıştaki gibi, Hegel de "Ben" merkezli değil "Biz" merkezli bir öğretiden bahsetmektedir. Bu durumda, evren özünde sonsuz bir uyum içerisindedir şeklinde bir yorumda bulunmak oldukça yerinde olacaktır. O halde "Ben" ve "Öteki" arasındaki zıtlıklar doğası geri eriyip gitmesi gereken zıtlıklar olmalıdır. Hegel'in diatik yapı belletmesi adeta evrensel bir öğreti gibi "Ben" ve "Öteki" arasındaki bağı kuvvetlendirmektedir. Ancak Hegel, "Ben"in yitimine sebep olması iddiası ile eleştirilere maruz kalmıştır. Bu iddialardan birisinin de Adorno tarafından ortaya atıldığına tanıklık edilmektedir.

Frankfurt Okulu, totalleştirerek tikeli yok etmeye karşı çıkan bir okuldur. Tikelin biricikliği evrensel bir yasa gibi korunmalıdır. Adorno *Negatif Diyalektik* adlı eserinde, eleştiri oklarını Hegel'e yönelterek, onun tikelin varlığını görmezden gelmesini ve onun yitip gitmesine sebep olmasını eleştirmektedir. Yani Hegel masumane biçimde zıtlıkların eşsiz birlikteliğinden bahsederken, Adorno sert bir çıkışla, böyle bir birlikteliğin ancak yanıltıcı bir birliktelik olacağından bahsetmektedir. Nitekim Adorno'nun argümanında özdeşliğin özdeş olmayana karşı zafer kazanması ile diyalektik yerle bir olacaktır. Adorno'ya göre: *"Tikelin diyalektiği tahrik etmesinin nedeni, ana kavramda çözülmezliğidir. Hegel'ci diyalektik, tikel kendi kendinin ana kavramıymış ve dolayısıyla çözülemezmiş gibi bunu evrensel bir somut içerik olarak ele alır. Özdeşliksizlikle*

özdeşliğin diyalektiği işte böyle, özdeşliğin özdeş olan karşısında zafer kazanmasıyla yalan olur" (Adorno, 2016: 164). Adorno'nun ifade ettiklerinden anlaşıldığı gibi, tikelin aklı mutlak sınırları olan belli bir alana hapsedilmektedir. Oysaki tikel özgün akla sahip olması itibariyle bütünde çözülemez. Tikelin biricik özgün tavrı yitip gitmemelidir. Özellikle Adorno, özdeşlik kisvesi altında eşitlik görüntüsü yaratılmasına karşı sert bir tutum takınmaktadır. Eşitleyerek yok etme girişimi "Öteki"nin aklını sistematik olarak silikleştirmektedir. *"Hegel, özdeş unsurları olumlayıp özdeşliksiz unsurlarını zorunlu olarak negatif kabul ederek ve genelin negatifliğini yanlış değerlendirerek konuyu tamamen çarpıtmıştır. Hegel'in genelin altında gömülü kalmış ütopik tikelliğe, ancak gerçekleştirilmiş akıl, genelin özel aklını geride bıraktığında mümkün olacak özdeşliksizliğe sempatisi yoktur"* (Adorno, 2016: 289). Kant da Adorno gibi "Öteki"nin aklının belli bir oluşuma indirgenmesine karşı çıkmaktadır. Nitekim onun, Aydınlanma Dönemi'nin temel deklarasyonu olan *"kişi kendi aklını kullanma konusunda cüretkâr olmalıdır"* biçimindeki şuur açıcı çağrısı, günümüzde halen geçerliliğini koruyan yol gösterici bir çağrıdır. Kant lafı uzatmadan çok etkili bir tanım yapmaktadır: *"Aydınlanma kişinin kendi aklını kullanmaya cüret etmesidir"* (Kant, 2019: 243). "Ben"i üreten bir öteki! Sen adına eyleyen bir öteki... O halde genel bir değerlendirme yapacak olursak; Descartes düşünerek varlığının hakikatine eğilen bir varlığa işaret etmektedir. Ancak Descartes'ın her şeyi düşünmeye, *"cogito"*ya bağlıyor olması, dış dünya ile "*cogito"* arasında mutlak hakikate ulaşmakta yakıcı sorunlar yaratmaktadır. Kant, "Transandantal Metot"dan hareketle dış ve iç deneyimin "Ben" ve dünya arasındaki sorunu tam olarak çözemediğinden bahsetmektedir. Bu metoda göre us zaman ve mekânda parçaları birleştiren bir güçtür. Kant, bu durumu kendi düşünme yöntemi olan deneyüstü yöntem, yani "Transzendental Methode" ile açıklamaktadır. Metoda göre, insan nesneyi bilme biçimine/tarzına uygulamaktadır ya da özne bilgisini nesneden almaktadır. Bumin'in bakış açısını ödünç alarak söylersek:

> *"Ben ile dünyanın böylesine iç içeliği yine de sorunu tümüyle çözmüş değildir. Çünkü transandantal ben, bu ikili deneyimin temelini oluşturmakla birlikte, ne içine de dış deneyin yolu ile tam olarak kavranamaz. Bu açıdan, Hegel'in savı, bütün ön hazırlıklara rağmen, tümüyle özgün bir sav olarak ortaya çıkar: Ne dış deneyim ne de iç deneyim, bilincin karşısında bir başka ben olmaksızın kavranamaz. İnsanın bir insan olarak oluşmasını sağlayacak olan deneyim başka birinin de kendi açısından yaşadığı, katıldığı bir deneyim olacaktır"* (2019:25).

Yine Hegel, Sartre, Kant ve Descartes ile ilgili bu satırlara kadar ifade edilmeye girişilenleri toparlar bir bakış açısı ile değerlendiren Bumin şöyle der:

> *"Hegel'in mesela bir Sartre'de rastladığımız 'bir başkası-için-varlığın, kendi-için varlığın olumsuzlanması olduğu' savı, bu bakımdan Hegel'ci düşünceye tümüyle ters bir sav olacaktır. Çünkü Hegel'e göre başkası için var olma kendi için vorolmanın sine qua non koşuludur. Oysa Kant'ta, görmüş olduğumuz gibi, transandantal özbilinç Descartes'ın cogito'su gibi hem herkeste bulunan ve bu bakımdan evrensel olan, hem de kişisel olmayan bir bilinçtir. Onun evrenselliği, içinde bireysel olanı barındıran bir evrensellik olmadığı için, Hegel'e göre, soyut, içeriksiz bir evrenselliktir"* (2019:25).

Heidegger ise insanlığı varlığın talebini duymaya davet eder. İnsan varlığın bilgisine ulaşmak için gayret etmeden önce isimsiz olmayı öğrenmelidir. *"İnsan konuş-madan önce, Varlığın talebini duymalı ve bu talep karşısında kendinin pek az veya nadiren bir şey söylemeye hakkı olduğu tehlikesini bilmeli[dir]. Ancak böyle olduğunda söze kendi özünün değeri ve insana da varlığın hakikati içinde ikamet etmesi için meskeni yeniden bahşedilir"* (Heidegger, 2013: 11). Onun bu ifadesinden de anlaşıldığı gibi, özne düşünebilen ve gözetebilen özne olduğunun bilincine varmalıdır. Gözeten özne özüne kökten bağlı olursa, özne metafiziği ortadan kalkacaktır ve özne modern özne olmanın esaretinden kurtularak selamete erecektir... Heidegger'in tüm düşünce çabasını özetleyecek temel nokta da burasıdır: Özneyi metafizik tuzaklardan kurtarmak. Heidegger'ci bakış açısına kadar özne hep düşünme eylemine davet edilen öznedir. Descartes "düşündüğüm için varım" şiarıyla yola koyulmuştu, Hegel farktaki birlikten bahsederek özneyi o zamana kadar olduğundan bir başka oluşuma cüretkârca ve heyecanlandırıcı bir biçimde davet etmekteydi, Kant ise, "sana bahşedilmiş eşsiz aklını kullan" diyordu ve teorik akılda özne ile saf akılda özne ayrımına dikkati çekiyordu. Heidegger de "sana bahşedilmiş olan düşünme eylemi varlığının biricik eylemi bu eylemin icrası üstünkörü olmamalı, varlığının özünü dinleyerek gerçekleştir bu eylemi" diye yakarışta bulunmaktaydı. Heidegger'in ifade ettiğine göre: *"Varlığı dinleyerek ona ait olan Düşünme, kendi öz kökenine göre olan düşünmedir. Düşünme vardır -bu ifade şunu söyler: Varlık hep kaderi gereği kendi özünü korumuştur. Bir 'nesneyi' veya 'kişiyi' özünde korumanın anlamı, onu sevmek, onu gözetmektir. Daha köklü düşünüldüğünde gözetmek, özü hediye etmek anlamına gelir"* (2013: 8). Heidegger için insan "Öteki"nin özüne de kulak vermek zorundadır. Çünkü özne, dünyaya bir fırlatılmışlık sonucu

ötekilerle ortak kaderi paylaşır. Özgürlük de esaret de diğerleriyle birlikte, "dünya-içinde-olmak"la ilgilidir ancak... "Dünya-içinde-olmak" kavramının altını çizen Heidegger şöyle yazar:

> *"'Dünya- içinde- olmak', Ek-sistenzin özünü, ışıldanmış boyut açısından adlandırır; Ek-sistenzin 'Ek-'i bu boyuttan çıkarak özünü sürdürür. Ek-sistenzden bakılarak düşünüldüğünde 'Dünya', belirli bir şekilde Eksistenzin içinde ve Eksistenz için tam da ötedir. İnsan hiçbir zaman öncelikle 'özne' olarak -bununla ister 'ben', ister 'biz' kastedilsin- dünyanın berisinde insan değildir. O yine hiçbir şekilde sadece kendini aynı zamanda nesnelerle ilişkiye sokan ve özü özne- nesne- ilişkisinde yatan bir özne de değildir. Bundan çok daha fazla olarak, insan herşeyden önce özünde varlığın açıklığına doğru ek-sistenttir; bu açık olan, içinde öznenin nesneyle 'ilişkisi'nin 'olabileceği' 'ara'yı aydınlatır"* (Heidegger, 2013:41-42).

Heidegger de indirgemeci bir bakış açısına sahip değildir. Onun bakış açısında varlık, var olana indirgenmez... Varlığın biricik varlığının ne ifade ettiği ve ne anlama geldiği üzerinde durulmaktadır yalnızca. Foucault'nun öznesi ehlileştirilen öznedir. Özne iktidar tarafından yitirilen, eksiltilen ve yeniden tasavvur edilen üretim çarkının bir hammaddesi gibidir adeta. Foucault'da öznenin yorum bilgisi, öznenin yitiminden yeniden doğuşuna, yani yeniden sahicileştirilmesine uzanan çetrefilli bir süreçtir. Özne disipline edici ve düzenleyici birtakım kimlik politikaları ile iktidarın lehine ehlileştirilmektedir. Foucault, Collége de France'da 17 Şubat 1982'de verdiği dersin ilk saatinde şöyle der:

> *"Bugün çok aşina olduğumuz ve söylemimizi durmadan kat eden, kendine dönmek, kendini özgür kılmak, kendi olmak, sahici olmak vb. deneyimlere verilen anlam ya da neredeyse tamamen anlamsızlık görüldüğünde, bugün kullanılan bu deyimlerin her birindeki anlam ve düşünce yokluğu görüldüğünde, bence bir kendilik etiğini yeniden kurmak için verilen çabalarda gurur duyacak bir şey olmadığı ortadadır. Belki de bir kendilik etiğini yeniden kurmak için gösterilen az ya da çok tıkanmış, yerinde sayan çaba ve girişimlerde, bugün bize sürekli bir kendilik etiğine gönderen ve ona hiçbir içerik katmayan bu harekette, şöyle bir şeyden kuşku duyabileceğimizi düşünüyorum: bugün bir kendilik etiği kurmanın imkânsızlığı. Oysa eğer politik iktidara direnişteki ilk ve nihai direniş noktası kendiyle ilişkili ise, bir kendilik etiği kurmak belki de acil, temel ve politik olarak vazgeçilmez bir meseledir"* (2019:215-216).

Foucault, bir kendilik etiğinden bahsetmektedir. O halde özne işe kendisinden başlamalıdır. İktidarın özneye biçtiği rolleri aşarak ya da en başından bu yükleme role müsaade etmeden kendilik etiği (asetik pratik) üzerine yoğunlaşması gerekmektedir. Öznenin kendini kavrayışı dışarıdan gelen zorlayıcı bir iktidar nosyonundan daha çok öz iradesine dayalı bir kavrayış olarak gerçekleşmelidir. Kendini ahlaki, etik düzlemde kavrayan özne aslında ortaya bir varoluş sanatı koymaktadır. Bu sanat hükümran iktidarın baskısından uzakta icra edilen bir sanattır. O halde iktidar başkaları için cehennemdir. Sartre'ın bakış açısını ödünç alarak söylersek, öznenin bitmeyen ıstırabına tanıklık ederiz. Sartre, Hedigger'in dünyaya *"fırlatılmış insan"* ifadesinin o korkutucu çınlayışından uzaklaşıp, kulağa daha hoş gelen bir ifade ortaya koyar. Sartre insanın önce dünyaya geldiğini, özünü ortaya koyabilmek için de kendisini tanımlama gayretinden asla vazgeçmediğini ifade etmektedir. Sartre bu düşüncesini şöyle ifade etmektedir: *"Varoluşçuluğun insanı kavrayışına göre insan daha önce tanımlanamaz, belirlenemez; hiçbir şey değildir o zaman. Ancak sonradan bir şey olacaktır ve kendini nasıl yaparsa öyle olacaktır. Kavrayacak, tasarlayacak bir Tanrı olmayınca, insan doğası diye bir şey de olmaz bu durumda. İnsan yalnızca kendini anladığı gibi değil, olmak istediği gibidir de"* (1997: 63-64). Sartre, kendi hakikati içinde beliren bir kendilikten bahsetmektedir. Özne kendini nasıl inşa ederse odur. Varlığın kendisi için olduğu Sartre'da asla imgelenmez. Böyle bir imgeleme ile varlığı inşa etmeye girişmek onu daha da eksiltmekten başka bir işe yaramayacaktır. Bu eksiklik başkasıdır. Özne benliğini ancak öteki onu tanırsa tamamlayabilmektedir. Çünkü; *"'Başkası' hem varoluşum hem de kendimi bilişim için gerekli[dir]. Nitekim benliğimin tanımlanması, içerimin ortaya çıkarılması başkasının da tanınmasına; beni düşünen, bana karşı ya da benim için bir şeyler isteyen bir özgürlük olarak onun da ortaya çıkarılmasına yol açar"* (Sartre, 1997:85). Sartre'da varlık kendinde varlıktır, o halde başkası için varlık kendini olumsuzlamaktadır. İşte varlığın ıstırabının uğultusu tam da bu noktada duyulmaktadır. Özne kendini inşa ederken, son kertede bir "Öteki"ne ihtiyaç duymaktadır. Onun "Cehennem" metaforu dikkatli kullanılmalıdır. Başkası cehennemdir çünkü eşsiz özne inşasında ihtiyaç duyulan aynı zamanda eşsizliğe çizik atıp "Ben"i kusurlayan kimsedir öteki. Eşsizliğin üzerindeki ötekinin imzası "Ben"i sakatlamaktadır. Her "Ben" "Öteki"nin cehennemidir. Bu bakış açısından hareketle başkaları cehennemse "Ben"in kendiyle hemhal olması gerekmektedir. Sartre, *Varlık ve Hiçlik* isimli eserinde ontolojik

bir tartışma yaparken özü kıskıvrak yakalamaya girişmektedir. Bu ontolojik zeminde "ben", özünün alanı dışına çıktığında silikleşmekte ve anlamsızlaşmaktadır. Çünkü öz yaratılmaktadır. Yani insan aslında bürünmek istediği kisveye bürünmektedir. Bürünmeye çalıştığı kisvede arzuladığı kusursuzlukta yaratamadığı her özellik, ayağına takılan her şey birer cehennemdir. Lacan'ın öznesi de ötekine zincirle bağlıdır ve bir o kadar da görünmeyen yerlerinden yaralıdır. İzmir'e göre:

> *"Lacan, hiçbir kişilik analizini 'öteki' kavramını kullanmadan yapmamıştır ve Lacan'ın 'özne'si, mutlaka ötekinin evine uğradıktan sonra özne haline gelir. Lacan bireyin kendilik kavramının toplumsal anlamın içinden kaynaklandığını ve bireyin sadece toplumsal bir bütün içinde işlev görebildiğini belirtir. Öznenin toplumsal varoluşunun anlamını toplum ona sunar. Özneye anlam sunmayan anomik toplumsal yapılar bireyi ötekinin kullanacağı bir nesne olmak gibi sağlıksız bir varoluşa iterler"*(2019: 154).

Lacan'da özne sürekli ötekinin mahalline girmeye çalışmaktadır. Çünkü "Ben" kendine erişememektedir ve kendinden adeta taşmaktadır. Simgesel kimliği ile "ben" arasına sıkışıp kalan özne parçalanmaktadır. Ve tamlık arzusu ile yanıp tutuşarak kendini tamamlayacak bir başka şeye ihtiyaç duymaktadır: "Büyük Öteki"ne. Başka bir deyişle:

> "*Kendisini sınırsız ve sonsuz güçte bir varlık olarak kendi-için yaratırken kurallarını kendisinin belirlediği bir dünyayı da birlikte yaratan imgesel dönem öznesi, toplumun simgesel aynasında kendisine yer bulamayacaktır. Toplumun aynasında kendisini görememek bir ölümdür. Bu ölümün ardından, kendisini kendisine göre tanımlayan imgesel dönem varlığının yerini, kendisini öteki ile birlikte tanımlayan simgesel düzenin varlığı alır"* (İzmir, 2019: 156).

Büyük ötekinin aynasında kendini görmenin imkânsızlığı özne tarafından radikal bir kararla kabul edilmelidir. Büyük öteki nosyonu özne tarafından yapılandırılmalıdır, aksi durumda kimlik oluşturulamamaktadır. Öze direnen "Ben" kendinde namevcut olan ve asla tamamlanmayacak olan bir arzunun peşine düşerse, başarısızlıktan daha fazlasını elde edemeyecektir, çünkü "ben"i inşa eden, aynı zamanda onu parçalayıp radikal bir eksiklik yaratan şey simgesel düzenin kendisidir. Simgesel düzende cereyan eden bu tartışmanın ardından Levinas'ın varlık bilgisine bakıldığında onun, varlığın tekdüze düzlemde ele alınmasına karşı olduğu görülmektedir. Levinas evrensel bilgiden bahsetmektedir. O yüzden varlık tek bir şeye indirgenemez. Her daim Levinas'ta tikelin ötesinde var olan bilgiye duyulan bir açlık söz konusudur. Levinas, "çoktan-anlamak"tan

bahsetmektedir. *"Çoktan-anlamak", bünyesinde çeşitli özellikler barındıran tikel varlığı delip geçmek, bu açıdan evrensel olanın bilgisine yakınlaşmaktadır. "Tikel varlığı anlamak, tikelin ötesine geçmektir çoktan- anlamak, var olan tikele, daima evrenselin bilgisi olan bilgiye yaklaşmaktır"* (Levinas, 2003: 80). Levinas'taki "Ben" başına buyruk ben değildir, o "Öteki" ile kurduğu biricik ilişkinin bağrında mevcudiyetinin yegâne köklerini salar. Levinas'ta da özne acı çeken öznedir. Bu acı ötekine duyulan özlemin yarattığı acıdır. Başkalığın barbarlığını yadsımaktadır Levinas, onun deyimiyle:

> *"Başkası, genel olarak varlıktan gelerek karşımıza çıkmaz. Başkasında, genel olarak varlıktan bana doğru gelen her şey benim anlamama ve mülkiyetime kendini sunar elbet. Başkasını onun tarihinden, çevresinden, alışkanlıklarından yola çıkarak anlarım. Onda anlamanın elinden kaçıp kurtulan şey, olanın kendisidir. Onu, şiddet yoluyla genel olarak varlıktan yola çıkarak kavrayarak ve ona sahip olarak, onu kısmen yadsıyamamış olurum. Başkası, bütünsel bir biçimde yadsınabilir ve ona sahip olarak, onu kısmen yaşayamamış olurum. Başkası, bütünsel bir biçimde yadsınabilecek tek olandır ki, bu da cinayettir. Başkası, öldürmek isteyebileceğim tek varlıktır"* (Levinas, 2003:84).

Etik kavramı Levinas'da ayrı bir önem arz etmektedir. Evren sadece tikele verili olan eşsiz bir yaşam alanı değildir aynı zamanda eşit payede tüm insanlık için bahşedilmiş olan bir alandır. Bu alanda iletişimsel eylem kurulmalı ve toplumsal ahenk yakalanmalıdır. Adalet ve merhamet gibi kavramlar herkesi kapsayan biçimde saçılmış olmalıdır. Levinas, *"Adalet, merhametten kendiliğinden doğar" diye başlar söze ve şöyle devam eder: "Adalet ve merhamet, birbirini izleyen aşamalar olarak ortaya koyulduğunda birbirine yabancı görünebilirler; oysa gerçekte, ayrılamaz ve eş zamanlıdırlar. Tabii insanlığın olmadığı, üçüncü kişinin olmadığı ıssız bir adada değiliz"* (2003: 245). Bu etik alanı Levinas "Üçüncü Taraf" olarak kavramsallaştırmaktadır. Özne ötekine kulak vermek zorundadır. Bu kulak verme durumu ötekine dönüşmek değildir. Kendi saflığını koruyan özne, öteki ile yer değiştirme gayreti olmadan bu bakışını ona çevirmeli ve onun biricik varlığını, yalnızca var olduğu için hiçbir anlamdan yola çıkmadan kavramalıdır. Bu kavrayış "Üçüncü Taraf"ta gerçekleşmektedir. Deleuze de Levinas gibi üçüncü tarafın olanaklılığına dikkati çekmektedir. Deleuze "Rhizome", yani köksap anlamına gelen bir sözcükten bahsetmektedir. Düşünür rizomatik alanı farklılıkları bünyesinde barındıran zengin bir alan olarak ifade etmektedir. Gerek rizomatik alan gerekse üçüncü taraf çeşitlilik arz etmektedir. Kavramlar tarafsız bir zemin

sundukları için ontolojik dışlamalara yer vermemektedir. Deleuze'de rizom kavramı arada olmak, hep yolda olmaktır. Rizomatik alan birleştirmeyi öngörmektedir. *"Deleuze'ün ontolojisinin amacı, dünyayı fark olarak anlayan bir felsefeye ulaşmak değildir. Deleuze'ün kavradığı dünya, yaşayan, canlı bir dünyadır. Dünyanın cansız alanları için bile geçerlidir bu. Ancak sadece yaşayan bir dünya değildir söz konusu olan, içinde yaşanacak bir dünyadır"* (May, 2017:154). Zira Deleuze'ün öznesi, içinde yaşanılacak o eşsiz dünyaya yani rizomatik alana doğru hep yoldadır. Bu alan Lévi-Strauss'un sıklıkla dikkati çektiği ırkın, tarihin ve kültürün zengin olduğu bir alandır. Lévi-Strauss ırkın, tarihin ve kültürün yitimine bu değerlerin öğütülmesine katiyen karşı çıkmaktadır. Özgün tavrın melezleşmesine, masumane görünen kültürel transferlere eleştiri getirmektedir düşünür. Didier Eribon, Lévi-Strauss ile bir söyleşi gerçekleştirmiştir. *Uzaktan Yakından* adlı eserde yer alan söyleşide Eribon tarafından yapılan; *"Tasvir ettiğiniz totem sınıflandırmaları oyunundaki 'estetik hayal gücü'nün rolüne sizi bilhassa duyarlı kılan da belki somuta gösterdiğiniz bu dikkat olmuştur"* biçimindeki değerlendirmeye Lévi-Strauss şöyle yanıt vermektedir:

> *"Evet, çünkü bizim düşünme tarzımızda o halkların düşünme tarzı arasındaki en temel farklardan biri, bizdeki bölme ihtiyacıdır. Bunu Descartes'tan öğrendik: Zorluğu, onu çözebilmek için gerekli sayıda parçaya bölmek. İlkel denen hakları düşüncesi bu bölmeyi reddeder. Bir açıklamanın ancak bütünsel olmak kaydı ile değeri vardır. Özel bir sorunun çözümünü aradığımız zaman, şu veya bu bilimsel dala ya da hukuka, ahlaka, dine, sanata başvururuz… Etnologların incelediği halklar için, bütün bu alanlar birbirine bağlıdır. Bu yüzden kolektif yaşamın her ifadesi, Mauss'un bütünsel toplumsal olgu diye adlandırdığı şeyi teşkil eder. Bütün bu veçheleri aynı anda söz konusu eder"* (2018a:149).

Lévi-Strauss, başka halklarca benimsenen unsurlara titizlikle yaklaşılması gerektiğini öğütlemektedir. Bu parçalar bütünsel anlamanın yitimine sebep olmakta, yoz bir düzen yaratmaktadır. Lévi-Strauss, genetik farka vurgu yapmayı, ötekinin kimliğinin maddi ve manevi unsurlarını değiştirmek niyetiyle yoklamayı eleştirmektedir. *Ayın Öteki Yüzü, Japonya Üzerine Yazılar* adlı eserinde Lévi-Strauss, Doğu ve Batı düşüncesi arasındaki bakış açısı farklılığına dikkati çekmektedir. İkili bir reddedişten bahseden düşünüre göre:

> *"Batılı filozoflar Doğu düşüncesi ile kendi düşünceleri arasında iki büyük fark görürler. Onların gözünde Doğu düşüncesi ikili bir reddedişle betimlenir. Öncelikle*

> *öznenin reddi; zira çeşitli biçimlerde, Hinduizm, Taoizm, Budizm, Batı için kuşku götürmez bir olgu olan benliği yadsır. Bu doktrinler benliğin yanılsamalı özelliğini kanıtlamakla ilgilidirler. Onlara göre her varlık, biyolojik ve psişik olguların geçici bir düzenlemesinden ibarettir, 'kendi' gibi kalıcı bir öğe değildir: kaçınılmaz olarak eriyip gitmeye yazgılı, beyhude bir görünüm. İkinci reddediş anlatımdır. Yunanlardan bu yana, Batı, insanın aklını hizmetindeki dili kullanarak dünyayı anlama yeteneğine sahip olduğuna inanır: iyi kurgulanmış bir anlatım gerçekle karşılaşır, nesneler düzenine ulaşır ve onu yansıtır. Buna karşılık Doğu kavrayışına göre her anlatım gerçek karşısında çaresiz yetersiz kalır"* (Lévi-Strauss, 2018b:36).

Lévi-Strauss kaçınılmaz olan eritip yok etme mekanizmalarına karşı bir duruş sergilemektedir. Özellikle modern dönem ve sonrasında yanıtları sınıflandıran bir düzende aramak her halk tarafından benimsenen bir şey değildir. Özellikle Batının görüş açısındaki Doğu, Lévi-Strauss'a göre her açıdan tahpir eden çaresizliklerle doludur. Oysaki modern dünya eşitlik vadederek büyülemekteydi tüm insanlığı... Bauman tam da bu noktada sözü ele almaktadır. O "Öteki"ne emsalsiz bir duyarlılıkla yaklaşmaktadır: "*Zihinsel ve ahlaki yakınlık emsal duygusunu yaşama yetimizden (ve istekliliğimizden) ibarettir; yani öteki kişileri bizim gibi özneler olarak kavrama, onların da kendi hedefleri ve bu hedefleri gözetmeye hakları olduğunu, bizimkine benzer duygular yaşadıklarını, benzer zevk alma ve acı duyma özellikleri taşıdıklarını kabul etme yetimizden ibarettir"* (Bauman, 2018:56). Bu çok temel, icrası basit ancak insanlığın rafa kaldırdığı, unuttuğu duygularını kullanmaya davet etmektedir bizleri Bauman. Bencilik totolojisinin dışına çıkarak, "Ben" zamanı yerine "Biz" zamanının benimsenmesi gerektiğini öğütlemektedir. "Biz" ve "Onlar" ayrımına dikkat çeken düşünür şöyle ifade etmektedir yaklaşımını: *"'Biz' ve 'onlar' ayrımı bazen sosyolojide iç grup ve dış grup ayrımı olarak verilir. Bu zıt tutumlar çifti birbirinden ayrılmaz; 'dış grup' duygusu olmaksızın 'iç grup' duygusu olmaz ve tabii tersi de geçerlidir. Bu kavramsal-davranışsal zıtlığın iki üyesi birbirini tamamlar ve koşullandırır; onlar bütün anlamlarını zıtlarından alırlar. 'Onların' olan 'bizim' olmaz ve 'onlar' 'biz' değildir; 'biz' ve 'onlar' ancak birlikte, karşılıklı çatışma içinde anlaşılabilir"* (2018:57). Bauman'ın tüm meramını şu ifadelerinden yola çıkarak özetlemek mümkündür: *"Modernlik bireyleri geçerli ayarlarından 'etmek'le meşgul olduysa, bunu o ayarları her zamankinden daha güvenli şekilde yeniden oturtmak için yapmıştı. Modernlik, ancien regime'den arta kalan sınırlı ve rahatsız, hırpani ve güvenilmez yapıların yerine daha katı ve tasarıma dayalı 'yapılar' inşa etmeye çalıştı.*

Postmodernlik ise, (modernliğin 'akışkan' safhası) ikamesi olmayan bir yerinden etme dönemidir" (2017:107). Vuzuhsuzluk içine düşenler ikame vaatlerle kandırılmakta ve büyülü bir oluşuma rızaları alınarak iliştirilmek istenilmektedirler. Bunlara Bauman, "İçerideki Ötekiler" demektedir. Ötekiler içeridedir... Bu "İçerideki Ötekiler" tespitinden sonra, Habermas'ın o meşhur kamusal alan ve özel alan dikotomisi bağlamında "Öteki"nin durumuna bakacak olursak; tarihin tekerrür ettiğine ve "Öteki"nin bu alanlardan nasıl örsenelerek kavulduğuna tanık olunur. Zümresel bir otoritenin baskısı altında olan öteki eksiltilmeye devam edilmektedir. Habermas'ın ifade ettiği biçimiyle: *"Yeni ulus-devletler de genelde, asimile edilmiş, baskı altına alınmış ya da marjinalleştirilmiş "alt-halklar" pahasına oluşmaktadır. Etno-milliyetçi anlayışlarla oluşan yeni ulus-devletler ise, neredeyse her zaman kanlı saflaştırma törenleri ile gerçekleşmiş ve yeni azınlıkları sürekli yeni baskıların altına almıştır"* (2019: 50). Nitekim ötekini düzene dâhil ederek yok etme politikası biçim değiştirerek devam etmektedir. *Öteki Olmak, Öteki'yle Yaşamak. Siyaset Kuramı Yazıları* adlı eserinde Habermas çok kültürlü toplumlara dikkati çekmektedir. Temel hak ve hürriyetlerin kazanımı ve eşitlik mücadelesi veren direnç noktalarının tek parça hareketler oluşturamayacağını ifade etmektedir düşünür. Farklı tahrik ya da kışkırtma odaklarına vurgu yapan Habermas bu konuda şunları dile getirmektedir:

> *"Bir yandan mücadelenin nasıl ve niçin yapıldığına -aynı soydan gelen azınlığın kimlik bilinci ile mi, yoksa iltica sonucunda yeni azınlıkların ortaya çıkmasıyla mı-, diğer yandan da devletlerin -yani tarihleri ve siyasi kültürleri nedeniyle kendilerini göç ülkesi olarak gören ya da ulusal öz-kavrayışı, yabancı kültürlerin entegrasyonuna uygun hale getirmesi gereken devletlerin-, bu konuya karşı ne kadar duyarlı olduklarına bağlıdır. Bu tahrikler, ortadan kaldırılması gereken, din, ülkede etnik kökenli farklılıklar veya tarihsel-kültürel eş zamansızlıklarındaki uçurum ne kadar derinleşirse, O oranda büyük çapta; ne kadar köktendinci öz-kanıtlama eğilimleri güdülürse o denli sancılı olacaktır -çünkü, tanınma için savaşan azınlık, aciz kalmışlıktan dolayı geri dönmelere sapmış olabilir ya da ancak kitlesel eylemlerle, insanlarda yeni ve esaslı bir kimlik oluşturma bilinci uyandırılabilir, düşüncesi söz konusu olabilir"* (2019:120).

Tanınmak için savaş en nihayetinde yine kanlı saflaştırma törenleri ile son bulacaktır. Bu nedenle politik bir çerçeveden bakan bir tavır takınmak gerekmektedir. Kolektif bellek ve kolektif belleğe özgü bir kimlik yaratma çabası içerisine girilirse, yabancı kültürler bu entegrasyona doğal sayılabilecek bir refleks ortaya koyabilirler.

Ancak bu refleks tek parça hareketten çok kitlesel bir eyleme dönüşürse anlam kazanacaktır. Bu tartışmaya Derrida da ortak olmaktadır. O "Difference" sözcüğünü farklı bir muameleye tabii tutmakta, sözcüğün anlamını "Başkalık"ta bulmaktadır. Derrida'ya göre: *"Differer'in öteki anlamı daha çok herkesin kullandığı ve en çok bilinenidir; özdeş olmama, başka, ayırdedilebilir olma vb. 'Differen (t) ds' olarak t ya da d ile yazılışına göre ayrımlar ve görüş ayrılıkları, çatışkılar, benzememekten ileri gelen başkalık söz konusu olduğu gibi, burada başka öğeler arasında etkin, dinamik bir biçimde ve belli ısrarlı bir yinelemeyle ara, uzaklık ve uzamlaşma ortaya çıkmaktadır"* (1999a: 51-52). Derrida'nın 1930'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak Cezayir'de dünya geldiği bilinmektedir. *"Yahudi, bir şey olmaktan çok bir yere ait olmamayı ifade etmektedir. Derrida felsefesi de değillemeler üzerine kurulmuştur ve difference, belli bir şeyi değil belli bir şey olmamayı açığa vurmaktadır"* (Küçükalkan, 2018:60). Antisemitik uygulamalara yerinden tanıklık etmiştir düşünür. *"Cezayir'deki antisemitizmin tarihi oldukça uzundu ve özellikle Derrida'nın çocukluk yılları olan 1930'larda pek şiddetliydi. Nazilerin, Almanya'da güç elde etmelerinden itibaren, antisemitist geleneği olan Fransa'da da destek bulan pogrom tehlikesi su yüzüne çıkıyordu. Hitler'in iktidarı ele geçirdiği 1933 yılında, Derrida 3 yaşındaydı; o ve ailesi Nazilerin zaferini kutlayan Fransız çetelerinin seslerini işitebiliyorlardı"* (Mikics, 2019:32). Derrida "Öteki"nin yarasını anlamak açısından baştan doludur. Onun yaşamı Nazilerin iktidarı dönemiyle çakışmaktadır. Aynı zamanda Derrida bir diaspora örneğidir, "Öteki"ne yöneltilen sorulara bu nedenle hassasiyetle yaklaşmaktadır. Başkasının kimliğini belleten ve imleten soruları konuksever görmemektedir. Mikics'e göre:

> *"Derrida, dilin parçacıklarından ufak bir hususiyet tespit etmiş. İşin garibi, bu hususi faktörler, kimliği açığa çıkartmayan fakat gizleyen anlaşılmaz izlerden oluşuyordu. (Derrida'nın vurgusu Jacques Lacan'ın Reel fikriyle alakalıdır. Bu fikir, gerçekliğin, kimliğimizi oluşturduğumuz fakat anlamlandıramadığımız abes bir köşesini ifade eder. Ancak Derrida'da kimliğimizin esrarengiz taraflarını korumaya yönelik coşkun bir dürtü mevcuttur ki Lacan insanın kırılganlığı için duyulan bu türden endişeleri hakir görür"* (2019:19).

Mikics ufak gördüğü bu hususiyette, Derrida aslında tüm meramını yansıtmaktadır. Derrida tüm yapıları parçalasa dahi benliğin kuytu köşelerinde yatan şeylerin ifade edilemeyeceği bir bakış açısı ortaya koymaktadır. David Mikics, *Jacques*

Derrida Kimdir? Entelektüel Bir Biyografi adlı eserinde Derrida'nın gazeteci arkadaşı De Man ile olan bağından bahsetmektedir. Yukarıdaki satırları anlamak açısından bu ilişki önem arz etmektedir. Mikics'e göre:

> *"The Man'ın II. Dünya Savaşı'ndaki Nazi yanlısı gazeteciliğinin De Man'ın ölümünden sonra açığa çıkmasıyla vuku bulan Paul De Man olayı sonucunda Derrida, psikoloji meselesi hakkında bir krize sürüklenmişti. De Man'ı suçlayanlara karşı onun zihninden geçenlerin bilinemeyeceğini bu yüzden faşizm ile olan ilişkisinin de yargılanamayacağını söylüyordu. De Man'ın zihninin kalıplarını başkalarına kapatmak suretiyle Derrida, onda bizzat söz hakkı iddia ediyordu. Dışarıdan işbirlikçisi olarak göründüğü Nazizm'e içten içe direnen bir De Man tahayyül etmekle, onun yüreğinde asil bir mücadele tasviri yapıyordu"* (2019: 19-20).

Zaten Derrida'nın yapısöküm konusunda Profesör İzutsuya verdiği çarpıcı yanıttan Mikics'in ne demek istediği daha iyi anlaşılmaktadır. Yapıçözüm sözcüğü farklı coğrafyalara gittikçe yeni yeni yapılarla ve durumlarla karşılaşacak ve deyim yerindeyse önüne çıkan her şeyi kökünden sarsacaktır. Kökünden oynayan her şeyde özünden başka bir şey kalmayacaktır. Çünkü zihinler yapılandırılmıştır, bu bağlamda eylem ve söylem arasında büyük farklılıklar mevcuttur. Daha önce ifade edildiği gibi; batılı özne denilince akla gelen egosantrik (benmerkezci), fonosantrik (sesmerkezci), fallosontrik (erkekegemen) ve logosantrik (akılmerkezci) bakış açısının alaşağı edilmesi ancak ötekilik üreten düzeneğin yapısökümü ile mümkün görünmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

MEDYA-KAMUOYU-DEMOKRASİ İLİŞKİSİ, SOSYAL MEDYA KAMUSAL ALANI VE "YANKI FANUSU" KAVRAMI

Medyanın kamuoyu oluşturmadaki güçlü rolü aynı zamanda onun eşsiz kabul edilen bir başka rolünü de ortaya çıkarmaktadır. Bu rol demokrasinin yegâne taşıyıcısı olma rolüdür. Ancak bu role ilişkin bakış açısı kimi kemikleşmiş yapılardan, güç ve iktidar mücadelelerinden dolayı uzun süre korunamamaktadır. Nitekim Jürgen Habermas bu konuda oldukça çarpıcı bir tespit ortaya koymaktadır. Habermas'ın ifade ettiğine göre: *"Kültürel varsayımlar, normatif tutumlar, kolektif ön yargılar ve değerler anlamına gelen salt kanaatler tarihin bir tür tortusu olarak doğal biçimlerini zaman içinde değişmeden sürdürüyor görünseler de kamuoyu tanımı itibariyle sadece muhakeme eden bir kamunun öncülüğü altında varlık kazanabilir"* (2015: 96). Bu ifadeden hareketle söylenebilir ki, muhakeme yeteneğinden yoksun kamular, fikri çeşitlilik ya da bir başka ifade ile fikri tartışma ortamı da yaratamazlar. Yapısal belirleyiciliklerin altındaki medya, demokrasi iklimini yapay bir biçimde oluşturmakta, bunun sonucunda da kamuoyu ve demokrasi ilişkisine aynı zamanda kamusal alana büyük bir gölge düşürmektedir. Eric Dacheux ise, kuramsal bir bakış açısından hareketle demokrasinin iki dokunulmaz ilkeye dayandığını ifade etmektedir. Dacheux'ye göre bu ilkelerden ilki; *"her bireyin özgür ve diğer herkese eşit olmasıdır. Bazı bireylerin diğerleri üzerinde kuracağı hâkimiyet hiçbir şekilde meşrulaştırılamaz. İkincisi ilkinden doğar; yasalar bir kişi veya grubun diğerleri üzerinde tahakküm kuracağı zafer durumlarıyla onaylanamaz"* (2019: 79). Medya bu açıdan eşit temsil biçimlerini ilke edinen bir rolle donatılmaktadır. Özellikle sosyal medya kamusal alanı söz konusu olduğunda temsil edilme kategorileri oldukça çeşitlidir. Ancak aynı biçimde kine, nefrete sürükleyen ifadelerin ve kategorilerin çeşitliliğine de eğilmek gerekmektedir. Demokrasiden ve kamusal bir gövdeden söz edebilmek için medyanın çeşitliliğe önem vermelidir. Ancak bu çeşitlilik tikel düşüncelerin yitimine sebep olmamalıdır. Dacheux'nün, Habermas'çı düşünceden ödünç aldığı şu ifadeler oldukça önemlidir: *"Demokrasinin olabilmesi için gerçek bir politik iletişimin olması gereklidir, yani halkın genel çıkarı hakkında söylemlerin ve karşıt imajların kamusal alanda değiş tokuşu gereklidir"* (2019: 80). Bilginin değiş tokuşunda medya önemli bir güçtür. Yalnızca paralel düşüncelerin değil, karşıt düşüncelerin de bir zeminde müzakere

edilebiliyor olması gerekmektedir. Sosyal medya kamusal alanı bu bakış açısıyla geleneksel medyanın interaktiflik açmazlarının önünde umut verici görünmektedir. Ancak, bu alanlarda da kimi problematik hususlar söz konusudur. Bu hususlardan belki de önemlisi yankı fanusu etkisine maruz kalmak olabilir. Zira bu etki öyle güçlüdür ki, sosyal medya kullanıcıları çaba göstermedikleri sürece söz konusu etkinin boyutlarını anlamak konusunda yetersiz kalabilir. Bu durumun medya-kamuoyu-demokrasi ilişkisine ve sosyal medya kamusal alanına etkisi büyüktür. Nitekim etkiye maruz kalan kitle kendini sürekli aynı mutlu sona mahkûm etmekte ve düşüncesini yankı fanusu etkisiyle benzer düşüncelerle pekiştirerek "öteki" düşüncelere kendini kapatmaktadır. Tezin bu bölümünde medya, kamuoyu ve demokrasi ilişkisi, sosyal medya kamusal alanı ve "yankı fanusu" kavramı ele alınmaktadır. Aynı zamanda bütüncül bir bakış açısına ulaşabilmek için sosyal medya kamusal alanında, ifade özgürlüğü, nefret söylemi konuları ile kimlik, siyaset, farklılık ve suskunluk sarmalı konuları değerlendirilmektedir.

2.1. MEDYA VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Medyanın demokratik bir işlev görebilmesi için, kamu yararı güderek halk adına iktidarı denetlemesi, kitleye eleştirel bir bakış kazandırması, kamuyu düşünmeye sevk ederek toplumsal bilinci inşa etmesi gerekmektedir. Bu işlevlerinin yanında, özgür ifade ikliminin teminatçısı olmak ve fikri çeşitliliğe zemin hazırlamak medyanın en temel görevlerindendir. Manuel Nunez Encabo, demokrasi için enformasyona ve iletişime dikkati çekmektedir. Buradaki iletişimin amacı, yurttaşların toplumsal yaşama ilişkin meseleler hakkında bir araya gelip düşünce üretmeleridir. Demokrasinin gelişmesi diyaloğun oluşmasına bağlıdır. Encabo'ya göre, *"yurttaşlar ve kurumlar kendilerini kamu önünde ifade edebilmeli ve doğru enformasyon edinebilmelidirler. Böylece, medya aracılığıyla sürdürülen enformasyon ve iletişim, siyasetin alanını genişletir ve siyasetçilerin bu alanı tek başlarına denetlemelerini engeller"* (2014: 347). Bu anlamda demokratik medya kuramının gereği olarak farklı görüşlerin çarpıştığı demokratik bir arena yaratılmalıdır. Yalnızca siyasal aktörlerin baskın olduğu zeminlerde medya muhalif bir rol üstlenmelidir. Medya siyasal erke topluma karşı olan görevlerini hatırlatmalı ve denetçi olma rolünü de unutmamalıdır. Nitekim, *"medya demokratik sürecin vazgeçilmez bir öğesidir"* diyen Knut Lundby ve Helge Ronning'in ifade ettiğine göre; "*halkın birer vatandaş olarak haklarını kullanabilmeleri için gerekli olan enformasyonu*

sağlamasından dolayı yurttaşlar, medya aracılığıyla olayların yorumlanmasına ve tartışmalara katılabilirler, toplumun gelişimini ve siyasal tercihleri etkileyen tutumlar edinebilirler ve eylemlerde bulunabilirler" (2014: 24). Medya bu açıdan, toplumsal gelişmeleri ve muktediri gözleyerek yurttaşlara haber vermeli, uzmanlardan edindiği bilgileri yurttaşlara sunarak onları eğitmeli, iktidar ve yurttaşlar arasındaki diyaloğu sağlamalıdır. Ancak, Michael Gurevitch ve Jay G. Blumler'ın değerlendirmelerine göre, medyanın bu işlevlerini yerine getirmesi sanıldığı kadar kolay değildir. Medyanın kamuya hizmetini engelleyen dört temel unsurdan bahseden Gurevitch ve Blumler, şu tespitte bulunmaktadır; *"demokratik değerlerin kendi aralarındaki çatışmalar, medyanın örgütlenmesinde ve işleyişinde değiş tokuşları ve uzlaşımları zorunlu kılabilir"* (2014: 194). Gurevitch ve Blumler, bu durumu şöyle bir örnekle açıklamaktadır; *"yayın politikasındaki özerklik ilkesiyle, bireylerin ve grupların medyaya en geniş erişimini sağlama ideali arasında gerilimler vardır"* (2014: 194). Aynı zamanda ilk ilke bir çatışmanın da habercisidir. Medyanın yalnızca egemen fikirlerin temsilcisi gibi davranması ve "öteki" düşünceleri elimine etmesi *"hak ve çıkar çatışmasına"* neden olmaktadır (Gurevitch ve Blumler, 2014: 195). İkinci engel ise, uzman siyasal iletişimcilerin temsil ettikleri kamunun yaşam parametrelerinden ve toplumsal yaşama bakış açılarından uzakta, seçkinlerin dünyasından yurttaşların sorunlarına bakış atmalarıdır. Bu durum Gurevitch ve Blumler'a göre: *"Siyasal iletişimin kendi yapısı, tepedeki hareket ettirenler ve sarsanlarla aşağıdaki seyirciler arasında bir bölünmeyi içerir ve sistemin üretebileceği katılımcı enerjiyi sınırlar"* (2014: 195). Oysaki, medya katılımcı enerjiyi yükseltecek ve bilinç düzeyinde kitleyi eleştirel bir perspektifle donatacak misyonla hareket etmelidir. Üçüncü engel ise: *"Bir yandan, yaşayabilir bir demokrasi tüm yurttaşların ilgi duymasını gerektirirken; diğer yandan, liberal toplumun üyeleri, siyasal açıdan duyarsız olma hakkı da dahil olmak üzere, siyasal sistem karşısında kendi tutumlarını belirleme özgürlüğüne sahiptirler"* (Gurevitch ve Blumler, 2014: 195). Son engeli ise, Gurevitch ve Blumler medyanın biçimsel bir özerkliğe sahip olmasına bağlamaktadırlar. Medyanın özgürlüğü her ne kadar yasalarla güvence altına alınmış olsa da, kapitalist formasyonun belirleyicilikleri antidemokratik bir düzenin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Gurevitch ve Blumler, 2014: 195). Medyanın biçimsel bir demokrasinin zincirlerini kırması gerekmektedir. Medya ancak, bunu yaptığında yurttaşların haklarını ve temsiliyetini gözetme görevini yerine getirebilir.

Nitekim, James Curran, "Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme" adlı makalesinde medyanın kamu gözcüsü olarak hareket etmesi gerektiğine dikkati çekmektedir. Curran'a göre, özellikle devlet otoritesinin kullanılmasındaki kötü uygulamaları medya mutlaka açığa çıkarmalıdır. Fakat Curran, böylesi bir rolün tam anlamıyla yerine getirilebilmesi için muktedir olandan bağımsız bir düzene dikkati çekmekte ve şu tespiti yapmaktadır: *"Medyanın hükümetten tam bağımsızlığının yalnızca serbest pazar kuralları içinde sağlanabileceği ileri sürülmektedir. Medya kamusal düzenlemelere maruz bırakıldığı andan itibaren gözcü olmaktan çıkacak ve daha da kötüsü, devletin hizmetinde hırlayıp duran bir köpeğe dönüşecektir"* (Curran, 2014: 138). Gerçekçi bir değerlendirmeden hareketle ifade etmek gerekirse, tekelleşmiş mülkiyet, medyanın temel gelir kaynağı olarak reklam, devletin medyayı sübvanse ederek (kâğıt yardımı, vergi indirimi, vb.) kendine bağımlı kılması, muktedirin finanse ettiği uzmanların sağladığı bilgiler, medyanın demokratik yapısını zedelemektedir. Bu bakış açısından hareketle, medyanın demokrasinin taşıyıcısı olması ve kitleyi kendi kendini temsile davet etmesi, onu her ne kadar mesaj aktarmak gibi sığ bir yükümlülükten kurtarsa da, birçok paradoksun odağında bulunmaktan alıkoyamamaktadır. Bu paradokslar, medyayı ona atfedilen duru, yüce, tarafsız, eşitlikçi, etik, bağımsız, veyahut dördüncü güç olma kisvelerinin tuzağına düşürmektedir. Özellikle demokrasinin taşıyıcısı olan medyaya atfedilen dördüncü kuvvet olma niteliği onun demokratik olma özelliğine yapılan bir vurgudur. Medya bu üçlü oluşumun bir uzantısı değil, başlı başına özerk bir güç alanıdır. Medyaya demokrasinin taşıyıcısı olma misyonunu bahşeden ulvi sorumluluk duygusuna karşın, kimi yapısal sınırlılıkların varlığı da onun demokratik işlevini sakatlamaktadır. John Keane, *Medya ve Demokrasi* adlı eserinde basının demokratik işlevinin vazgeçilmezliğini vurgulamak için Thomas Jefferson'ın şu ifadesini hatırlatmaktadır: *"Gazetesiz bir hükümetimiz mi, yoksa hükümetsiz gazetelerimiz mi olsun sorusuna cevap vermek bana düşse, bir an tereddüt etmeden ikinciyi seçerdim"* (2015: 19). Jefferson'ın bu ifadesi, medyanın doğasına aykırı birçok belirleyici hususdan sadece birisidir. Devletin sübvanse ettiği bir medyanın hareket alanı elbette daralacaktır ve etik kodlara ilişkin hassasiyet ise silikleşecektir. Dahası, bu durum medya kurumu çalışanlarında bir otosansür mekanizmasını devreye sokabilir. Tam da bu noktada, Keane'in ifadesine kulak verecek olursak: *"Basına konan sansür bireylerin düşünme özgürlüğünü, basiretli davranma yeteneğini, Hıristiyan'ca yaşam sürme seçeneğini kısıtladığı için de iğrençtir.*

Sansürcüler -ki kendilerinin 'yanılmazlık ve dürüstlük' timsali oldukları söylenemez- nasıl yaşayacağımız konusunda bizim adımıza karar veremezler" (2015: 28). Sansür yalnızca bir engellenmeyi ifade etmez, bunun da ötesinde belirli davranış kalıplarının benimsenmesini empoze eder. Bu anlamda medyanın kitleyi, eğiten, öğreten ve tarafsız bilgi veren işlevi değişmektedir. Bunun sonucunda da baskın ideolojiye uygun düşünme mekanizmaları devreye sokulmaktadır. Tam da bu noktada, ehlileştirilmiş medya ve ehlileştirilmiş kitleye dikkati çekmek gerekmektedir. Ehlileştirilen medya kendine gizlice telkin edilen jargonla kitleyi enforme etmekte ve maruz kaldığı yapısal sansürün savunuculuğunu yapmaktadır. Gündemden haberdar olduğunu sanan kitle ise, kimi zaman elekten geçirilmiş ve kontrol edilmiş bilgiye maruz kalsa bile aydınlandığı vehmine kapılabilir. Bu ise düpedüz bir sansür uygulamasıdır. Keane'in ifade ettiği biçimi ile:

> *"Sansür çok farklı kılığa da bürünebilir. İçimizde yankılanabilir, benliğimize yerleşebilir, peşimizdeki casus, sakın fazla ileri gitme diyen özel katibemiz olabilir. İçimizdeki sansürcü durmadan pabucun pahalı olduğunu hatırlatır bize: Şöhretimiz, ailemiz, mesleğimiz, işimiz, şirketimizin yasal durumu tehlikededir. Çenemizi kapamamıza, titrememize, hafifçe gülümseyerek bir kez daha düşünmemize neden olabilir. Egemen görüşleri can simidi yapar, 'gramofon beyin'li (Orwell) olmaya teşvik eder"* (2015: 51).

Keane, tıpkı bir fonograf gibi, sinyalleri yansıtan, işlenmiş bir zihinden bahsetmektedir. Fonograf, istenildiğinde kaydı tekrar etmeye yarayan bir makinedir. İşlenmiş zihinle kayıtlı düşünceleri tekrar etmek aslında bir sansürdür. Sansürcüler sanıldığının aksine, susturmaktan daha çok söylem odaklarının diliyle konuşmayı emrederler. Bu durum, toplumda bir bölünmeye sebep olması nedeniyle ayrıca sakıncalıdır. Muktedirin ağzı ile konuşanlar ve muktedir olana itaat etmeyenler temelindeki bu ayrım çatışmayı doğurmaktadır. Muktedire direnen çeşitli direnç odakları medyayı demokratik olma vaadiyle çeliştiği için suçlamaktadır. Bu biçimiyle hizipleşmiş bir toplumsal yapı ortaya çıkmaktadır. Bu hizipleşmiş yığınları kontrol altında tutmak gerekmektedir. Söz konusu kontrol rızanın üretilmesi biçiminde de tezahür edebilir. Nitekim Noam Chomsky, bu konuda şöyle der; *"(...) şaşkın sürüyü evcilleştirmek için bir şeye ihtiyacımız var ve bu şey de demokrasi sanatındaki yeni devrim: Rızanın üretimi"* (2013: 5). Bir manipülasyon ereği olan rıza, üretilen bir şey olması nedeniyle özgür birey ve demokratik medya anlayışına da zarar vermektedir. Zira rızanın üretim çabası

muktedirler lehinedir ve bu da, toplumsal denetimden başka bir şey değildir. Bu bakış açısından hareketle Chomsky, *Medya Denetimi* adlı eserinde iki farklı demokrasi anlayışından bahsetmektedir:

> *"Bu demokrasi anlayışlarından birine göre, demokratik toplum, halkın kendisini ilgilendiren konuların yönetiminde gerçek anlamda söz hakkına sahip olduğu bir bütündür; bu toplumda bilgi edinme yolları serbest ve açıktır. Sözlüğü açıp demokrasinin anlamına bakarsınız bunun gibi bir tanımla karşılaşırsınız. Bunun alternatif olan demokrasi anlayışına göre de halk, yönetimden tamamen men edilmiştir; bilgi sıkı sıkıya ve kati suretle kontrol altında tutulur. Böyle bir demokrasi anlayışı tuhaf gelebilir fakat bunun, yürürlükte olan hâkim demokrasi anlayışı olduğunu kavramak önemlidir"* (2013: Vİİ).

Yürürlükte olan hâkim demokrasi anlayışı gereği iletişim sistemlerinin trafiği güç odaklarının çıkarlarını koruyacak biçimde işlerse, demokrasi büyük ölçüde zedelenecektir. Bununla birlikte, yeni iletişim ortamlarının geleneksel medyaya yeni bir soluk aldırdığından bahsedilmektedir. Sermayeden görece bağımsız olduğu varsayılan bu sanal ortamlar, medya ve demokrasi için bir kurtuluş olarak görülmektedir. Bu alternatif sanal ortamlar, farklıkları ve çeşitlilikleri bünyesinde barındırabilecek açık ve tarafsız bir platform olarak algılanmaktadır. Demokratik bir temsilin koşulsuz taşıyıcısı gibi görülebilecek yeni iletişim ortamları kimi zaman demokrasi açısından etik sakıncalar da doğurabilmektedir. Özellikle bu sakıncalar birbirinin yerine çok rahat kullanılabilen bilgi ve enformasyon sözcüklerinin arasındaki ince nüansta yatmaktadır. Büyük ölçüde yönlendirme içeren dijital enformasyon biçimleri medyada demokratik yapıyı ne oluşturabilir ne de koruyabilir. Bilgi diye tanımlanan sözcüğün bilinçle inşa edilmiş doğası, enformasyon gibi sistematiği çok ham olan bir sözcükte eritilirse, zihinler en başından köreltilmiş olur. Başka bir medya için kaynağı bulanık olmayan bir bilgi pınarı gereklidir. Özellikle dijital kültürün egemen olduğu dijimodern çağda enformasyonun kendisi başlı başlına sorunlu bir kavramken, dezenformasyondan bahsetmek işleri daha da içinden çıkılması zor bir hale getirmektedir. Demokratik bir medya için önce bilginin manipülasyon tuzaklarından kurtarılması gerekmektedir. *Uygun Adım Medya Bir Bilinç Körleşmesi* adlı eserin "Türkiye'de 'Başka' Bir Demokrasi İçin 'Başka' Bir Medya ve Habercilik" başlıklı bölümünde Sevda Alankuş, medya ve demokrasi ilişkisini şöyle ifade etmektedir:

> *"Medya ve demokrasi ilişkisi konusunda çok tekrarlanan bir cümleyi daha farklı kurarak başlarsam; 'başka' bir demokrasi için 'başka' bir medya ve gazetecilik gerekli. Yazının başlarında 'başka' medya demeyi tercih edeceğim bu medya ile anlatmak istediğim ise, temel niteliği tekelleşmiş ve kâr peşinde oluşu belirleyen 'ulusal', 'yaygın', 'ticari' (ya da söylenişine pek alışamadığım için daha az kullanmayı tercih ettiğim) 'anadamar' gibi adlarla anılan medya ile kamu yayıncılığı yapan medyanın yanı sıra mevcudiyetini sürdürmeye çalışan, bu arada ortak özelliği kâr gütmemek olan medya"* (2008: 177).

Özellikle vektörü hegemonik olan bir yapıda medyanın profesyonel ilkeleri namevcut kabul edilmektedir. Medyanın güncel tipolojisine yönelik okumalar yapıldığında, onun demokrasinin taşıyıcısı olduğuna yönelik imajının darbe yediğine tanıklık edilebilmektedir. Bu durum aynı zamanda trajik bir bilinç körleşmesi de doğurmaktadır. Bu bilinç körleşmesine metaforik bir gönderme yapılacak olursa, kalemini güç odaklarının dilediği sivrilikte ve oranda kullanan medya, komutasını muktedire teslim etmiş bir zihniyetle ne kadar halk adına söz alabilir ki? Nitekim, görece özgür olduğu var sayılan yeni iletişim platformları, çeşitliliğin sağlandığı ancak, aynı zamanda hizipleşmenin de olduğu ortamlardır. Bunun yanı sıra özgür katılımın olduğu bu yeni ifade ve temsil alanları benzer söylemlerin hep aynı saflarda toplanması ve ötekileştirmeye sebep olması nedeniyle derin etik tartışmalar doğurmaktadır. Özellikle, siyasi düşünceden dolayı nefret söylemi, farklı cinsel yönelimlere yönelik nefret söylemi, yabancılara ve göçmenlere yönelik nefret söylemi, dini inanca yönelik nefret söylemi, kadına, erkeğe, gence, çocuğa, yaşlılara, engellilere yönelik öteki pratikleri, demokratik temsil noktasında aksayan hususlardır. Aynı zamanda farklı grupların mağdur, madun ve toplumsal bir olayın nesnesi gibi temsil edilmeleri, özgür haber üretim ikliminin oluşturulmaması, kitleye özgür yorum yapabilme imkânının verilmemesi demokrasiyi kusurlu hale getirmektedir. Dahası, üzerinde önemle durulması gereken hususlardan birisi de, iletişim sistemlerinin çarkının güç odaklarının elinde olmasının bir sonucu olarak basın-yayının etik mesleki ilkelerinin deformasyona uğraması ve bunun sonucunda da, medya ile kamuoyunun ilişkisinin zedelenmesidir. Bu tartışmadan hareketle medya ve kamuoyu ilişkisine de, eğilmek gerekmektedir.

2.2. MEDYA VE KAMUOYU İLİŞKİSİ

Medya, demokratik bilincin inşasında ve buna bağlı olarak da kamuoyunun oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kamuoyu kavramı genel itibariyle, halkın toplumsal yaşama ilişkin bir konu hakkında müzakerede bulunarak düşünce üretmesidir.

Elisabeth Noelle-Neumann, *Kamuoyu: Suskunluk Sarmalının Keşfi* adlı eserinde kamuoyu mefhumunu açıklamanın güçlüğüne dikkati çekmektedir. Düşünüre göre kamuoyu insanların dışlanmadan ifade edebilecekleri kanaatleridir (1998: 87). Neumann, kamuoyu kavramını açıklarken; *"bağımsız ve tek başına hareket eden insan idealinden büyülenenler, 'kamuoyu' kavramındaki kamu sözcüğüne pek çok anlam yüklemişlerdir"* der ve ekler: *"* (1998: 86). *"Bunlara göre, kamuoyu, kamunun önemli meselelerini, cemaatin sorunlarını içerir ve 'kamu'yu ilgilendiren alanlardan sorumluluklarının bilincinde olan, düşüncelerini açıklamaya hazır olan, yönetilenler adına hükümeti eleştiren, kontrol eden insanların kanaatlerinden oluşur. Kamuoyunun biçimleri ise, açıkça dile getirilen, özellikle medyayla duyurulan kanaatlerdir"* (1998: 86-87). Neumann'ın ifade ettiği gibi, ancak dışlanma tehdidinin olmadığı bir kamusal zeminde kamuoyu oluşabilir. Dışlanma korkusuyla konformizme dayalı olarak oluşturulan bir kamusal zemin demokratik olma özelliğini kaybedebilir. Egemen durumda olan hareket tarzı ve düşünme biçimi gerçek bir kamuoyunun oluşmasının önünde temel bir engel teşkil edebilir. Yine kamuoyuna ilişkin Harwood L. Childs'in, *An Introduction to Public Opinion* adlı eserine atıfta bulunan Neumann, Childs'in elli farklı kamuoyu tanımını derlediğini, ancak bunlardan ikisi üzerinde yoğunlaştığını ifade etmektedir. Bu iki tanımsal kategori bugün hâlâ kamusal alanı ifade etmek için kullanılan anahtar kavramlar niteliğindedir. Neumann'a göre: *"Childs'ın sayıp döktüğü tüm tanımlar iki konsepte dayandırılabilir. 1. Demokraside kanaat oluşumu ve karar alma işlevlerinin uzantısı olan ve rasyonelliğe dayanan kamuoyu konsepti. 2. Toplumsal bütünleşmeyi ve devamlılığı, karar verme yetisi için gerekli derecede uzlaşmayı sağlayan işlevleriyle bir toplumsal denetim mekanizması olan kamuoyu konsepti"* (1998: 251-252). Bu bakış açısından, demokratik anlamda olgunlaşmış toplumlarda bireyler, muhalefet ederek toplumsal işleyişi denetlemektedir. Yurttaşlar rasyonel düşünceleriyle, siyasal hayata aktif katılımı baskı altında kalmadan gerçekleştirir. Yani bireyler kamuoyu oluşturarak toplumsal bir denetim mekanizması kurar. Arsev Bektaş ise, *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi* adlı

eserinde kamuoyu kavramının şöyle açıklamaktadır: "*'Kamu' kelimesi umumi; herkese ait, yani hususi olmayan aleni; halk, amme kelimelerinin her üçünü de kapsamaktadır. Bu nedenle kamuoyu kavramını oluşturan 'kamu' ifadesini de her üç anlamı da ihtiva eden bir teknik terim olarak anlamak gerekmektedir. Başka bir deyişle 'kamu' kolektif bir deyimdir"* (2018: 44). O halde denilebilir ki, kamuoyu oluşturmak için kolektif bir bilinç gerekmektedir. Bektaş'ın da belirttiği gibi, kamuoyu, toplumun değişim dinamiklerine uygun bir biçimde çeşitli kamuların düşüncelerini ifade ettiği bir süreçtir. Dahası kamuoyu toplumsal meseleler hakkında yapılan ussal bir tartışmanın ardından varılan toplumsal yargıların tümüdür. Fikri tartışmanın ardından ortaya çıkan kanaatler özneldir, ancak düşünceler grup içerisinde dolaşıma geçtiğinde kamuoyu biçimini almaktadır (2018: 61-62). Düşüncelerin bu biçimiyle dolaşıma geçebilmesi, düşünce hürriyetinin sağlanması ile mümkünüdür. John Stuart Mill bu anlamda farklılığa ve çeşitliliğe dayalı olan düşüncelere önem veren düşünürlerdendir. Ancak, düşünce çeşitliliği olan kamusal alanlarda gerçek bir kamuoyu oluşabilir. Farklı düşüncelerin susturulması konusuna yönelik olarak Mill, şu tür handikaplara işaret eder:

> *"Bir düşüncenin susturulmasındaki asıl kötülük, onun insan türüne karşı, yaşayan kuşağa olduğu gibi, gelecek kuşaklara karşı da bir haydutluk olması; o düşüncenin yandaşlarından da fazla olarak, söz konusu düşünceye yandaş olmayanlara karşı bir soygunculuk olmasıdır. Düşünce eğer doğru ise, insanlar yanlış olanı doğru olanla değiştirmek imkânından yoksun bırakılırlar; eğer yanlış ise, onlar, hemen hemen aynı derecede büyük bir yararı, yani hakikatin batıl ile çarpışması sonucunda onun daha açık anlaşılmasını, daha canlı bir etki bırakması fırsatını elden kaçırmış olurlar"* (2012: 25-26).

Farklı olan kanaatlerin düşünce üretiminden uzaklaştırılması, değerlerin homojen bir yapıya evirilmesine sebep olur. Mill'in burada bahsettiği husus, farklıkların elimine edilmeden ortak bir konuşma zemininde buluşturulmasıdır. Ancak, böylesi bir zemin kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunabilir. *John Stuart Mill* adlı eserinde Nicholas Capaldi, Mill'in kamuoyundan kaygı duymasının nedenleri üzerinde durur (2011: 161). Mill'in, kamuoyu oluşurken duyduğu en büyük kaygı homojen tartışma guruplarının ortaya çıkmasıdır, çünkü homojen gruplar fikri çeşitlilik sunamazlar. Capaldi, bu bağlamda Mill'in, *"kişisel bağımsızlığa"* büyük önem verdiğini ifade ederek, şunları söylemektedir: *"Entelektüel çatışma ve tartışma olmadan normlarımızı anlayamaz,*

düzeltemez, güçlendiremez ve hayata geçiremeyiz" (2011: 161). Düşünce biçimlerinin iç içe geçtiği bir ortamda mukayese edebilme yeteneği tehlikeye girmektedir. Dahası, Mill için tartışmanın sonucunda hangi değerlerin ya da fikirlerin kazandığının bir önemi de yoktur. Zira tartışma süreci başlı başına değerlerin anlamlarını yaşatan bir süreçtir (Capaldi, 2011: 161). Bu bakış açısından, özellikle yığın psikolojisi olarak ifade edilen eyleme geçme biçiminde medyanın oynadığı rol önem arz etmektedir. Armand Mattelart ve Michele Mattelart, *İletişim Kuramları Tarihi* adlı eserlerinde Scipio Sighele'nin, "La Foule Criminelle" adlı denemesine atıfta bulunarak şöyle demektedir: *"Sighele için 'yığın suçları' kavramı işçi grevlerinden halk ayaklanmalarına kadar 'halka ait ortaklaşa şiddet hareketlerinin' tümünü kapsar. Her yığının içinde, başı çekenler ve yönlendirilenler, ipnotize edenler ve edilenler vardır. İkincilerin birincileri körcesine izlemesini yalnızca 'telkin' açıklar"* (2017: 19). Negatif anlamda kamuoyunun oluşması körlemesine birisinin ötekini takip etmesi biçiminde cereyan edebilir. Özellikle otoriter bir liderin başını çektiği ülkelerde kamuoyunun özünde sorunlu olduğu söylenebilir. Bu tür ülkelerde medya kamuoyunu oluşturma noktasında ideolojik bir araç olarak işlev görebilir. Oysaki, medya ve kamuoyu ilişkisi düşünüldüğünde, medyanın en temel işlevlerinden birisi kamu adına siyasal iktidarı gözetlemektir. Özellikle kitle medyasının ekonomi-politiği onun gerçeği yansıtan tarafını gölgelemektedir. Dahası, haber üretim ve çerçeveleme biçimlerini belirleyen yapısal birtakım sorunlar da bulunmaktadır. Edward S. Herman ve Noam Chomsky, *Rızanın İmalatı Kitle Medyasının Ekonomi Politiği* adlı eserlerinin "Bir Propaganda Modeli" adlı bölümünde haber süzgeçlerinden bahsetmektedir. Herman ve Chomsky'nin bahsettiği haber süzgeçleri şunlardır: *"(1)Hakim kitle medyası firmalarının büyüklüğü, tekelleşmiş mülkiyeti, sahibinin serveti ve kâr yönelimi, (2) kitle medyasının temel gelir kaynağı olarak reklamcılık, (3) medyanın, hükümet, iş dünyası ve bu temel kaynakların ve gücün faillerinin finanse ettiği ve onayladığı 'uzman'ların sağladığı bilgilere dayanması, (4) medyayı disiplin altına alan bir araç olarak 'tepki üretimi', ve (5) ulusal bir din ve denetim mekanizması olarak 'anti-komünizm' "* (2017: 72). Denilebilir ki, medyanın haber üretim pratiğini belli bir yöne kanalize etmek kamuoyunu da bir fikre kanalize etmektir. Medya ve kamuoyu ilişkisini ele alırken medyanın demokratik bir kamuoyunun oluşması noktasında zeminini ne kadar tarafsız tutuğuna dikkat etmek gerekmektedir. Medya, tüm heybetini gündemi kurma kabiliyetiyle sergilemektedir. Medyanın bu güçlü etkisi onun hem kamu üzerinde

hem enformasyon üzerinde bir kontrol mekanizması oluşturmasını sağlar. Dikkati çekmek gerekir ki, medyanın, iktidarın kitle üzerinde mesafe kat etmesini sağlayan bir araca dönüşmesi belki de en risklisidir. Kitle iletişim araçlarının, bilgiyi seçme, şekillendirme, öne çıkarma, önemlileştirme, sınırlama, zamanlama, tekrarlayıp tekrarlamama, biçimlerinde inşa etmesi kamuoyunun gündeminin belli bir yöne evirilmesi noktasında büyük bir rol oynamaktadır. Ancak manipüle edilmiş bir medya ya da kitleye korku salan bir medya, kamuoyunun oluşmasında engeldir. Kitle, doğasında barındırdığı dışlanma korkusu ve dışarıdan bir müdahaleye maruz kalma korkusu ile kamuoyu oluşturmaktan geri durmakta ya da kedisini çoğunluğun görüşünün boyunduruğu altına girmek zorunda hissetmektedir. Yeni iletişim platformları bu anlamda mercek altına alınacak olursa, kitlenin ana-akım medyaya bağlılığını azaltan daha liberal bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni iletişim platformları tecimsel kaygılardan uzak dolayısıyla da daha demokratiktir. Bu platformlarda, etkileşim yüksektir ve zaman/mekândan sınırlılığı yoktur. Dolayısıyla özgür ve farklı örgütlenme biçimleri için daha cazip görülmektedir. Dahası, geri beslemenin hızlı bir biçimde olması, kamuoyu oluşumunu da hızlandırmaktadır. Ayrıca, sanal hesaplar üzerinden kimliğini inşa eden kitle, bu kimliği ile varlığının somut örneğini düşünce ve fikir üreterek, irade ortaya koyarak tamamlamaktadır. Bunun yanında, yeni iletişim platformlarının en temel özelliklerinden birisi hızdır. Hız, kamuoyunun oluşmasında ani bir etkiye sahiptir. Yeni iletişim ortamları o kadar popüler ve alternatif bir alandır ki, çoğu zaman ana-akım medyanın gündemini belirleyecek güce sahip olabilir. Yeni iletişim platformları, örgütlenmeler için önemli bir yankıya sahiptir. Bugün yeni iletişim platformları üzerinden gerçekleşen dünyadaki örgütlenme biçimlerine bakıldığında, kamuoyunun önemli aktörlerinin yaptığı çağrılar sonucunda kitleler bu direniş biçimlerinin bir parçası haline gelmektedir. Öte yandan, Arap Baharı, Gezi Parkı Olayları, 15 Temmuz Darbe Girişimi, Greta Thunberg Hareketi, Wall Street'i İşgal Et, MeToo Hareketi, Sarı Yelekliler Hareketi, Ukrayna Turuncu Devrimi, İtalya SoSts Enternasyonal Hareketi, Tayvan Ayçiçeği Hareketi gibi küresel ölçekli oluşumlar sosyal medya platformları aracılığıyla örgütlenmiş ve kamuoyunun oluşumunda önemli rol oynamıştır. Bu olayların tümünde, hanedeki ani örgütlenme bir anda sokağa taşabilmekte, kamuoyu anında oluşabilmektedir. Zaman ve mekân mefhumuna bağlı olmadan sosyal medya platformları aracılığıyla kitle meramını iktidara ulaştırmakta başarılı olabilmekte ve çeşitli toplumsal

olaylarda da çevrim içi kamuoyu oluşturabilmektedir. Tezin izleyen başlığında, yankı fanusu kavramı, kamusal alan ve medya konusu ele alınmaktadır.

2.3. YANKI FANUSU KAVRAMI, KAMUSAL ALAN VE MEDYA

Medyatik bir kamusal alan, geleneksel anlamda kamusal alan için yeni bir çıkış yolu olarak görülmektedir. Zira gerçek anlamda bir kamusal alanda çeşitli düşünceler serbest bir biçimde dolaşıma girebilir. Yani gerçek bir kamusal alan farklılıkların elimine edilmediği bir alandır. Bu anlamda, yurttaşların kitle iletişim araçlarına ihtiyaçları vardır. Bu araçlar, kamuoyunun oluşmasına katkı sağladığı ölçüde kamusal alana yararlı olabilir. Söze kamusal alan ve medya ilişkisi okunarak girildiğinde Dacheux'nün ifade ettikleri oldukça önemlidir. Düşünür, kamusal alana ulaşmada medyanın dikkat çeken rolünden bahsetmektedir. Dacheux, modern toplumların kamusal alana erişim biçiminin medyadan geçtiğini ifade eder ve ekler; *"medyatik alan vasıtasıyla, halkın genel çıkarının tanımlanması hakkında kamusal tartışmanın, vatandaşların tümünün katılımına açık hale getirilmesi gerekmektedir*" (2019: 80). Özellikle, *"demokrasinin olabilmesi için gerçek bir politik iletişimin olması gerektiği"* ve "*halkın genel çıkarı hakkında söylemlerin ve karşıt imajların kamusal alanda değiş tokuşunun yapılması gerektiğine"* değinen Dacheux, medya tarafından tayin edilen müzakereci bir kamusal zemine gönderme yapmaktadır (2019: 80). Medya, karşıt düşüncelerin dolaşıma gireceği bir zemini sağlayıp, kamu yararı ilkesini gözeterek gerçek bir medyatik kamusal alan olabilir. Fakat medya, mülkiyet yapısı, kâr yönelimi, iktidar mekanizmaları gibi etkilerin tesirinde kaldığı için bazen tarafsızlığını koruyamayabilir. Bunun sonucunda da, kamusal alanın olmazsa olmaz demokratik özelliği zedelenebilir. Bu değerlendirmeden hareketle, yeni iletişim platformlarının sermayenin belirleyiciliklerinden biraz daha uzak olması umut verici görülmektedir. Yeni iletişim platformları kitlenin fikri ortama daha yoğun bir biçimde dahil olmasını, bunun sonucunda da farklı bir yurttaşlık deneyimini tatmasını sağlamaktadır. Ancak, katılımın hangi parametreler altında işlediğine eğilmek gerekmektedir. Nitekim, "filtre baloncuğu" ve "yankı fanusu" etkisi sosyal medya platformlarında bireyleri belli bir düşünceye kanalize eder. Bu durum, gerçeklerden uzak medyatik bir kamusal zeminin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Hakikatten uzakta, yankı fanusu ve filtre baloncuğu etkisi altındaki kitle, yalnızca onay izlerini takip ederek köhne düşüncelerin tutsağı olabilir. Dahası, başka düşünceleri hızla kovabilir. Oysaki,

gerçek bir medyatik kamusal alan düşünce çeşitliliği vadetmektedir. Yankı fanusu etkisi altındaki kişiler, düşünceleri müzakere etmeye kapalıdırlar. Yalnızca partizan bir bilişsel sürece sahiptirler. Dahası, bu etki altındaki kişiler, homojen tartışma gruplarında kusurlu düşünceleri onay aldıkça haz duyarlar. Bu bağlamda, medya ve kamusal alan ilişkisi yankı fanusu etkisiyle birlikte değerlendirildiğinde, medyatik kamusal alanda fikri çeşitliliğin olduğu bir gerçektir. Ancak, çeşitli düşüncelerin yankı fanusu etkisi nedeniyle birbiriyle karşılaşma ve dolaşıma girme olasılığı da bir hayli zayıftır. İnternet kullanıcıları yalnızca beğendiği, ideolojisine yatkın, zihnen kendini hırpalamayacak, aksine öz düşüncesini pekiştirecek içerikleri takip etme eğilimindedir. Bu açıdan, yekpare düşünceler tikeli anlamak açısından yetersiz kalmaktadır. Medya ve kamusal alan arasındaki organik bağ, geleneksel medyada olan "benim adıma beni temsil et" misyonundan uzaklaşarak, yeni medya ile "sen kendini temsil et" söylemine dönük bir yapıya evirilmektedir. Sosyal medya kamusal alanında kendini ifade etmeye girişen kitle, yankı fanusu etkisi rüzgarına kendini kaptırmak suretiyle, kanıksadığı gerçeklerin içerisinden defalarca geçerek kısır bir ağa sıkışıp kalmaktadır. Bu durum, yeni medyanın geleneksel medya karşısında yüceltilen demokratikleşme ve kullanıcıyı özgür kılma vaadinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Nitekim Eli Pariser, *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding From You* adlı eserinde şöyle bir tespit ortaya koymaktadır:

> *"Bir süreliğine internet, toplumu tamamen yeniden demokratikleştirecek gibi görünüyordu. Blogcular ve yurttaş gazeteciler tek başlarına kamu medyasını yeniden inşa edeceklerdi. Politikacılar, sadece küçük, günlük bağışçılardan sağladıkları geniş bir destek tabanı ile hareket alanlarını daha özgür kılacaklardı. Yerel yönetimler vatandaşlarına karşı daha şeffaf ve hesap verebilir hale gelecekti. Ancak hayalini kurduğum sivil bağlantı çağı gelmedi. Demokrasi, vatandaşların olaylara birbirlerinin bakış açısından bakmalarını gerektirir, ancak bunun yerine gitgide daha fazla kendi baloncuklarımıza hapsolmuş durumdayız. Demokrasi, paylaşılan gerçeklere güvenmeyi gerektirir; bunun yerine bize paralel ama ayrı evrenler sunuluyor"* (2011: 8).

Pariser, internetin topluma sağlayacağı yararların serimlemesini yapmakta ve internetin vaatlerini yerine getirmekte içine düştüğü başarısızlığa değinmektedir. Bu durum, sosyal medya platformlarının demokratik kamusal bir zemin olarak atfedilmesi konusunu da tartışmaya açmaktadır. Pariser'in ifade ettiklerinden hareketle söylenebilir ki, yankı fanusu etkisi sosyal medya platformlarının demokratik bir kamusal zemin olma

rolünü gölgelemektedir. Zira yalnızca kendi öz değerlerini temsil etmeye girişen ve diğer temsil yapılarına kendini kapatan kitle, her türlü farklı düşünceye de kapılarını kapatmaktadır. Bu giriş niteliğindeki değerlendirmelerin ardından yankı fanusu kavramını daha derinlikli olarak ele alamak gerekmektedir.

2.3.1. "Yankı Fanusu/Etkisi" Kavramı

Fransız düşünür Michel Foucault'nun *"bir yerde herkes birbirine benziyorsa orada kimse yoktur"* sözü Yankı Odası (Echo Chamber) gibi popüler bir kavramı anlamak açısından temel önemdedir. Yankı odası kavramı anlamı itibariyle, birbirine benzeyen düşüncelerin bir fanusta toplanması anlamına gelmektedir. Benzer düşüncelerin aynı saflarda toplandığı, farklı seslerin ise hızla kovulduğu bu fanus fikri çeşitlilikten yoksundur. Kişiler steril bir fanusta yalnızca yankılanan kendi seslerini duymak istemektedir ya da kendi seslerine kıyısı olan muadil sesleri... Nitekim, adı geçen eserinin giriş bölümünde Pariser, başka seslere uzak kalmayı Mark Zuckerberg'in şu sözüyle açıklamaktadır: *"Evinizin önünde ölen bir sincap, şu anda Afrika'da ölen insanlardan daha fazla ilginizi çekebilir"* (2011: 6). Bu ifadeden yola çıkılarak söylenebilir ki, yankı fanusu etkisi altındaki kişiler, kendi habitusları dışındaki toplumsal gelişmelere karşı kayıtsızdırlar, dolayısıyla da etki altındaki kitle, köhne bir düşünceye hapsolmaktadır. Bu açıdan yankı odası, *"fikir ve tutumların pekişmesini sağlamaktadır"* diyen, Matteo Cinelli ve arkadaşları "The Echo Chamber Effect On Social Media" adlı makalelerinde onanmanın verdiği hazdan bahsetmektedirler. Kitle, düşüncesine ilişkin gerçeklik kontrolü yapma zahmetinden kurtulmakta, benzer düşünceleri pekiştirerek haz duymaktadır. Yazarlara göre yankı odaları, benzer eğilim ve tutumlara sahip enformasyon kaynaklarıyla tekrarlanan etkileşimler nedeniyle kullanıcıların bir konu hakkındaki fikirlerinin, politik eğilimlerinin veya inançlarının güçlendiği ortamlardır. Başka bir ifade ile, yankı odası, benzer fikir ve tutuma sahip kitlenin onanmanın verdiği hazla kendi fikrini ve düşüncesini pekiştirmesidir (2021: 1). Bu bakış açısından Pariser, filtre balonunun bu zamana kadar fark edilmeyen üç durumu ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Bunlardan ilki, sosyal medya kullanıcılarının ilgi alanlarına hitap etmeyen içerikleri tüketmekten uzak durmasıdır. Kullanıcılar adeta medya diyetine girmişçesine dar bir ilgi alanına hitap eden meseleleri takip etme eğilimindedir. Kullanıcılar bunu hesaplarına filtreler koyarak yapmaktadırlar. Pariser, *"paylaşılan bilgilerin, paylaşılan*

deneyimin temeli olduğu bu çağda, filtre balonu bizi birbirimizden uzaklaştıran bir merkezkaç kuvvetidir" der (2011: 10). Filtre balonunun *"görünmez"* olduğunu vurgulayan Pariser'e göre, ikinci durum ise yankı fanusu etkisindeki bireylerin tutum ve inançlarını körükleyen önyargının oranı hakkında, kullanıcıların fikir sahibi olmasının neredeyse olanaksızlığına tekabül eder (2011: 10). Pariser, son durumu ise şöyle açıklamaktadır: *"Fox News'i açtığınızda veya The Nation okuduğunuzda dünyayı anlamlandırmak için ne tür bir filtre kullanacağınıza aslında karar veriyorsunuz"* (2011: 11). Çoğunlukla bu karar verme süreci kalıplaşmış düşünceye özdeş içerik üreten enformasyon kaynaklarını takip etme eğilimiyle son bulur. Nitekim benzer düşünceler pekiştirilirken, hem yankı fanusu (echo chambers), hem filtre baloncuğu (filter bubble) etkisine maruz kalınabilir. Yankı fanusu etkisi ve filtre baloncuğu birbirinden farklı kavramlardır. Özellikle yankı fanusu kavramı üzerine araştırma yapan analistler, bu kavramların birbirlerinin yerine rahatça kullanılabilen kavramlar olduğundan bahsetmektedirler. Nitekim yankı fanusu etkisi öznel bir seçimdir. Yani sosyal medya kullanıcılarının kendi kimlikleri ile özdeş hissettikleri hesapları takip etmelerinin bir sonucudur. Filtre baloncuğu kavramı ise, yeni medyanın sunduğu kitlesizleştirme özelliğinin bir neticesidir. Filtre baloncuğu etkisi kimi zaman kullanıcıların kendilerinin bilinçli olarak koydukları filtrelerden dolayı oluşmakta, kimi zaman ise algoritmaların kullanıcıların sanal gezintilerinden esinlenmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. "Newsfeed" olarak ifade edilen haber akışları ya da yazılı, görsel ve işitsel diğer her türlü enformasyon akışı yapay zekâ tarafından takip altına alınmaktadır. Bunun sonucunda kullanıcıların etkileşime geçtikleri uğrakların trafiği ölçülmektedir. Beğenilen içeriklere benzer içerikler filtrelenerek kişinin haber akışına gönderilmekte, beğenilmeyen içerikler ise, haber akışından uzaklaştırılmaktadır. Buradaki geri besleme kullanıcıların iradesi dışında olabilmektedir. Sonuç olarak, sosyal medya kullanıcıları filtrelerle enformasyon üzerindeki tahakkümü yapay zekaya devretmektedir. Bu ifade edilenlerden hareketle, "Echo chamber? What echo chamber? Reviewing the evidence" adlı makalesinde Axel Bruns, yankı odası ve filtre baloncuğu kavramlarının farklı ama birbirleriyle ilişkili kavramlar olarak ele alınması gerektiğini belirtir. Bruns'un ifade ettiğine göre, özellikle kamusal söyleme ya da alana ilişkin bir araştırma söz konusu olduğunda, yankı odası ve filtre baloncuğu kavramlarının oldukça pratik bir biçimde

birbirinin yerine kullanılıyor olması sorun yaratmaktadır (2017: 3). Filtre baloncuğu kavramını Bruns, tercihe bağlı bir filtrelemeden hareketle şöyle açıklamaktadır:

> *"Bir grup katılımcı, başkalarıyla olan bağlantılarının altında yatan ağ yapılarından bağımsız olarak, tercihli olarak birbirleriyle iletişim kurmayı seçtiğinde, dışarıdan gelenleri hariç tuttuğunda bir filtre balonu ortaya çıkar. Bu tür uygulamalara ne kadar tutarlı bir şekilde bağlı kalırlarsa, katılımcıların kendi görüş ve bilgilerinin dışarıdan gelen bilgilerden ziyade grup üyeleri arasında dolaşma olasılığı o kadar yüksektir"* (2017: 3).

Bu değerlendirmeden hareketle ifade etmek gerekir ki, yapay zekanın, kullanıcıların sanal ortamda bıraktıkları veri izlerinden yararlanarak filtrelemeler yapması düşünceyi bir yöne doğru manipüle etmektir. Nitekim sanal ortamda bırakılan veri izlerinin teknoloji yoluyla kişiselleştirilmesi, kullanıcıların ilgi alanları dışındaki şeylere rastlamaması, filtre baloncuğu kavramını yankı fanusu kavramından ayırmaktadır. Yankı fanusu ve filtre baloncuğu kavramları birlikte ele alındığında ise, şöyle bir değerlendirme yapılabilir: Yankı fanusu ve filtre baloncuğu etkisi "biz" bilincini bencil bir biçimde pekiştirmekte ve bunun sonucunda da, "öteki ve /veya ötekileri" inşa etmektedir. Herhangi bir gündem notası hakkında aynı çizgide düşünen ve kendi düşüncesini pekiştiren kitle, hakikatle arasına set çekmektedir. Yankı fanusu ve filtre baloncuğu etkisi altında olan kitle, "öteki" düşüncelerden imtina etmektedir. Ötekileştirme, böyle bir kaçışın sonucu olarak tezahür etmektedir. Böyle bir etkiyi geniş bir çerçevede ele alan Bruns, yankı odası kavramının anlamına işaret ederken; bir grup katılımcının dışarıdan gelenleri yabancı kılarak bilinçli bir tercihin sonucunda yalnızca kendi tutum ve düşünceleriyle bağlantılı kitle ile oluşturduğu düzene gönderme yapmaktadır. Bruns'un ifade ettiğine göre, katılımcılar arasındaki bağın organikliği ne kadar kusursuz biçimlenirse (yani grup içinde ne kadar çok bağlantı oluşturulur ve dışarıdakilerle ne kadar çok bağlantı kopartılırsa), dış görüşlerin ya da ötekilerin temsili o kadar azalır ve izole olunur. Üyelerin görüşleri de, kendi içlerinde daha da penetre olarak dolaşıma girer (2017: 3). Bruns'un ifade ettiklerinden hareketle söylenebilir ki, bu düşünce bağlarının organikliği ve kusursuz biçimlenişi, "öteki" düşüncelere ne kadar mesafe koyulduğunun boyutlarını göstermektedir. Bu kusursuz biçimleniş, başkasının yankısını duymak istemeyen, dahası bir fanusa hapsolduğunun farkında olmadan oyalanan egosantrik bir grubun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yine sosyal medyanın farklı bakış açılarına maruz kalmayı ya da farklı bakış açıları içerisinde

bulunmayı sınırlayabileceğinden bahseden Cinelli ve arkadaşlarının görüşlerine değinilecek olursa, yankı fanusu, fikir ayrılığı yaşamayan kullanıcı gruplarının oluşumuna etki edebilir (2021: 1). Bununla birlikte, düşünürlerin dikkati çektiği başka bir nokta ise, yankı fanusu oluşumunun kullanıcılar ve besleme algoritmalarındaki etkileşim paradigmalarıyla ilgili olmasıdır. Muhtelif sosyal medya platformlarında yaşanan etkileşim, kullanıcı bilinci ve besleme algoritmaları nedeniyle büyük farklılık gösterebilir. Yani kullanıcılar iradeleri dahilinde bir fanusa katılırlar ya da koydukları filtrelerle toplumsal meselelerin bir kısmına tanıklık etmek isteyebilirler. Burada ürkütücü olan ise, kullanıcıların farkında olmadan algoritmaların işleyişinden dolayı maruz kalınan filtrelerin kurbanı olmalarıdır (Cinelli vd., 2021: 1). Bir başka bakış açısına değinilecek olursa, Andrew Guess ve arkadaşları "Avoiding The Echo Chamber About Echo Chambers" adlı makalelerinde, teknolojinin kutuplaşmayı son derece kolaylaştırdığına ve sivri uçlar yarattığına dikkati çekmektedirler. Düşünürlere göre; *"yankı odaları, filtre baloncukları ve bilgi kozaları, ideolojik olarak homojen haber ve medya tüketim biçimleridir"* (2018: 3). Dolayısıyla penetre olmuş düşünceleri tüketen kitlelerin sivri uçlarda toplanması kaçınılmazdır. Ayrıca, Guess ve arkadaşları, teknolojinin bireyi özgür kıldığına dikkati çekmektedir. Ancak, düşünürlerin bakış açısına göre, bu özgürlük seçim yapamayacak kadar bir çeşit kısıtlılık da yaratmaktadır. Yazarlara göre: *"Haber tüketicileri artık medya formatlarında sayısız seçeneğe sahiptir. Bu bilgi bolluğuyla başa çıkmak için tüketiciler ne tüketecekleri konusunda seçim yapmak zorundadır. Bu sürecin tek taraflı medya diyetlerine yol açacağına dair endişeler, ilgili üç kavram üzerinde yoğunlaşmaktadır: Seçici pozlama, yankı odaları ve filtre baloncukları"* (2018: 4). Buradaki eylem biçimi "kendi düşüncene aykırı olan enformasyonu görmeyebilirsin", yani, metaforik olarak "bilgi diyeti yapabilirsin" biçimindedir. Tek yönlü bilgi tehdidini William H. Dutton ve arkadaşları, "Search and politics: The uses and impacts of search in Britain, France, Germany, Italy, Poland, Spain, and the United States" adlı kollektif makalelerinde, yurttaşların kamusal konularla ilgili bilgi edinme alışkanlıklarını yalnızca sosyal medyadan yararlanarak yapmalarına bağlamaktadır. Yine aynı yazarlar bu durumun manipülatif bir bilgiyi kanıksamaya neden olabileceğine değinmektedir. Ayrıca yazarlar, sosyal medyanın yurttaşların ön belirmesi oturmuş bakış açılarını güçlendirdiğini ve onların yankı fanusuna kapılma potansiyellerinin yüksek olduğunu vurgulamaktadırlar (2017: 18). O halde, bilinci

pekiştiren enformasyonun taşıdığı misyona dikkat etmek gerekmektedir. Yankı fanusu ve filtre balonu, ön belirmesi oturmuş inançları güçlendirebilir ya da çeşitli konularda bilginin kusurlu kavranmasına neden olabilir. Nitekim bu kusurlu kavramaya karşılık, Pariser, *"yeni nesil internetin kalbindeki temel kod oldukça basittir aslında"* der ve şöyle devam eder:

> *"Yeni nesil internet filtreleri, sizin hoşunuza gidiyormuş gibi görünen şeylere – yaptığınız gerçek şeylere veya sizin gibi insanların hoşlandığı şeylere– bakar ve tahminde bulunmaya çalışır. Bunlar, sürekli olarak kim olduğunuza ve bir sonraki adımda ne yapacağınıza ve ne isteyeceğinize dair bir teori yaratan ve geliştiren tahmin motorlarıdır. Bu tahmin motorları her birimiz için benzersiz bir bilgi evreni yaratır. Buna filtre balonu diyorum. Bu balon fikirlerle ve bilgilerle karşılaşma şeklimizi temelden değiştirir"* (2011: 10).

Pariser'in ifade ettiği şey, algoritmaların, beğendiğimiz, beğenmediğimiz ve sanal ortamda gerçekleştirdiğimiz eylemlerin web trafiğinden yola çıkarak filtreler koymasıdır. O halde, bu basit kod biçimini kırmak için stabilize yargıları bertaraf ederek düşünce çeşitliliğinin ortasında bulunmak gerekmektedir. Benzer fikir, hikâye, eylem, söylemlerden kaçınmak gerekmektedir. Dahası, filtre baloncuklarının *"sizin webdeki gezintilerinizden esinlendik"* biçimindeki tuzağına düşmemek gerekmektedir. Çünkü yankı fanusu ve filtre baloncuğu etkisine kapılan kullanıcılar, rafine olmuş, görsel, işitsel, yazılı iletilere maruz kalmaktadır. Bu durumu fark edememek adeta bir saflaştırma politikasının parçası olmaktır. Bu açıdan, trajikomik bir biçimde kitlenin bilgi diyetine girmesi şu deyimde karşılığını bulur: *"Körler sağırlar birbirini ağırlar."* Yankı fanusu kavramının ele alındığı bu kısımdan sonra, kamusal alan ve medya ilişkisi değerlendirilmektedir.

2.3.2. Kamusal Alan ve Medya İlişkisi

Kamusal alanın mahiyeti, çoğunlukla rasyonel tartışmaların sıklığı ve görece herkesçe erişilebilir bir zemin olmasıyla ölçülmektedir. Zira böylesi bir alan ancak kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunabilir. Nitekim, kamusal alan Jürgen Habermas'a göre; "*her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturabildiği bir alan"*dır (2015: 95). Kamuoyunun oluşması için müzakere sürecinin olması, eylem ve söylemlerin kısıtlanmamış bir tarzda ortaya konulması gerekmektedir.

Özellikle toplumsal yaşamın tüm alanlarını etkileyen konular hakkında, rasyonel bir fayda elde edebilmek için, kamusal bir gövde oluşturmak gerekmektedir. Bunun için Habermas, yurttaşların; *"kısıtlanmamış bir tarzda genel yarara ilişkin meseleler hakkında, toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlüklerine"* sahip olması gerektiğini ifade etmektedir (2015: 95). Ancak böylesi bir iletişimsel eylemle kamusal alan demokratik olabilir. Kamusal alanın medya ile ilişkisi iletişimsel bir eyleme geçebilmeyle ilgilidir. Medya ve kamusal alan kavramları birlikte düşünüldüğünde, kuşkusuz ilk akla gelen şey medyanın halkı bilgilendirme işlevidir. Medyadan, yurttaşların hak ve özgürlüklerinin teminatçısı gibi hareket etmesi beklenmektedir. Yani medyaya yurttaşların hizmetindeki bir kurum gözüyle bakılmaktadır. Bu bakış açısından hareketle Habermas, kamusal alanda etkileşim için kamusal alanın iletişim araçlarına dikkati çekmektedir. Tartışma, toplanma, örgütlenmenin olabilmesi, problemlerin muhataplarına aktarılabilmesi ve çözülmesi için yurttaşların kendilerini özgür kılacak araçlara ihtiyaçları vardır. Gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon, kamusal alanın kitle iletişim araçlarıdır (Habermas, 2015: 95). Bu kitle iletişim araçları kamusallığın bir mekâna bağlı olan yapısını kırmaktadır. Yani gazeteler, dergiler, internet, radyo ve televizyon, kamusallığın mekânsal olmayan biçimleridir. Bu kitle iletişim araçlarının, çeşitli kültürlerden, dilden, dinden, sosyal statüden her tür yurttaşı temsil eden içerikleri üretmesi beklenmektedir. Ancak bunun sonucunda kitle demokrasisi sağlanabilir. Nitekim "Medyatik Kamusal Alanın Çelişkileri" adlı çalışmasında Dominique Wolton'un, kitle demokrasisi ve medyatik kamusal alanın ortaya çıkması ile ilgili yaptığı değerlendirmesi oldukça önemlidir. Wolton, şöyle bir tespit yapmaktadır:

> *"Kitle demokrasisi, sonunda, çok sayıda aktörün pek çok sayıda konu hakkında kendini ifade etme yolunda gittiği bir şeye dönüşmüştür. Geniş anlamda kamusal alanı değişikliğe uğratan şey, demokratikleşmenin ve medyanın büyüyen rolünün bütünsel sonucudur. Bu yüzdendir ki çağdaş kamusal alan, medyanın rolünden normatif olarak ayrılamaz ve işlevsel olması anlamında 'medyatik kamusal alan' olarak adlandırılabilir"* (2012: 28-29).

Dominique Wolton'un bu saptamalarına karşın, her ne kadar kitle demokrasisi sağlansa da, kurumsal yapılanmalar medyanın kitleyi temsil etme biçimini etkilemektedir. Burjuva sınıfının üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulduruyor olması,

medya ve siyasetin kurumsal olarak örgütlenmesine sebep olmakta ve bu durum medyatik kamusal alanın bozulmasına zemin hazırlamaktadır. Böylece yurttaşlar, toplumsal meselelerin aktif katılımcıları olmaktan çıkarak, pasif birer izleyiciye dönüşmektedir. Nitekim, kamu televizyon kanalları ticari bir sisteme dâhil olarak burjuva sınıfının boy gösterdiği bir iletişim aracına dönüşmüştür. Kamusal alanın kimi ve neyi temsil edeceği, kontrol ve sahiplik yapısına bağlı hale gelmiştir. Gazetecilik alanında ise, Peter Dahlgren'in "Kamusal Alan ve Medya: Yeni Bir Dönem mi?" adlı çalışmasında ifade etiği gibi: *"Basın, kendi işleyiş yapısını ticari bir mantığa uyarlamayı başarmıştır ama devlet iktidarı karşısında da memnundur. Politika ve enformasyonun tüm güçleriyle izleyici sadakati ve ticari bir yaratım mantığının tarafına geçtikleri bir zamanda, televizyon gazeteciliği yaparken akılcı bir söylemden ciddi olarak söz etmek de zordur"* (2012: 47). Ancak Dahlgren, meseleyi yalnızca ekonomi politik bir görünümün altını çizerek ele almanın yanlış olacağını söyler. Dahlgren'in ifade ettiğine göre; *"ulus-devletin bunalımı, kamunun bölünmüşlüğü, yeni politik ve toplumsal hareketlerin belirişi, tüketicilerin iletişimi ve enformasyonun gelişmiş teknolojilerine göreli erişim özgürlüğü"* medyatik kamusal alanı etkilemektedir (2012: 48). Aynı zamanda, halkla ilişkiler ve reklamcılık faaliyetleriyle birlikte medya, salt haber ya da düşünce üreten kamusal işlevinin dışına çıkarak, yurttaşları düşünce yoluyla demokratik sürece katılım noktasında geri planda bırakmıştır. Kamusal alan ve medya ilişkisine bir başka bakış açısıyla devam edilecek olursa, yeni iletişim platformlarına bilhassa değinmek gerekmektedir. Çünkü, bu sanal platformlar sermayenin belirleyiciliğini temelinden sarmıştır. Bilhassa, sanal platformların Herman ve Chomsky'nin de ifade ettiği gibi: *"Tekelleşmiş mülkiyet, kâr yönelimi, hükümet, iş dünyası ve bu temel kaynakların ve gücün faillerinin finanse ettiği ve onayladığı 'uzman'ların sağladığı bilgiler"*den bir nebze uzak olması yurttaşların düşünce üretme, ifade etme ve bilgi edinme özgürlüğünü kolaylaştırmıştır (2017: 72). Yeni iletişim platformları özellikle tikel düşüncelerin kendini ifade etmesi ve demokratik bir katılımın sağlanması açısından daha uygun bir zemine sahiptir. Yeni medyanın özelliklerinden yararlanan yurttaşlar kendilerini temsil etme ve örgütlenmede farklı bir deneyim kazanmışlardır. Mutlu Binark ve Günseli Bayraktutan bu özellikleri şöyle sıralamaktadır: *"Dijitallik, etkileşimsellik, multimedya biçimselliği, hipermetinsellik, kullanıcı türevli içerik üretimi, yayılım ve sanallık/arayüzde mevcudiyet hissi"* (2013: 19). Buna göre sanal ortamdaki etkileşimin, çift yönlü, hızlı ve güncellenebilir olması,

kullanıcı türevli içerik sunuyor olması geniş düşünce hayatına katılmada kolaylık sağlamaktadır. Bu durum ise, kamusal alan ve medya ilişkisine yeni bir boyut kazandırmaktadır. Nitekim Manuel Castells'in ifade ettiği gibi: *"Yeni enformasyon teknolojileri, küresel araçsal ağlarla dünyayı birleştiriyor. Bilgisayar aracılığıyla iletişim, geniş bir sanal cemaatler yelpazesi oluşturuyor*" (2005: 26). Castells'in bu ifadesinden hareketle, yeni iletişim platformlarının, klasik medyatik kamusal alanın sınırlarını aşarak, sanal cemaatlerle kamusal alanı yeniden şekillendirdiği söylenebilir. Ancak, yeni iletişim ortamlarının beraberinde getirdiği bazı kaygılar ve etik sakıncalar, sanal cemaatlerin oluşmasına da, engel teşkil edebilir. Bu açıdan, Binark ve Bayraktutan, etik sakıncaları şöyle kategorize ederler:

> *"Özel yaşamın gizliliğinin ihlali, telif/patent haklarının ihlali, içeriğin asıl kaynağının gösterilmemesi sorunu, üretilen içeriklerin olgunlaşmadan ve doğruluğunun teyit edilmeden yayılması sorunu, kişisel verilerin güvenliğinin sağlanamaması sorunu, veri madenciliği olgusu, dijital gözetim olgusu, haber ve ticari enformasyon sınırlarının belirsizleşmesi sorunu, yeni medya ortamlarının özellikleriyle kullanıcının yoğun reklama maruz bırakılması sorunu, içeriklerin yanıltıcı bir biçimde etiketlenmesi ve başlıklandırılması sorunu, nefret söyleminin varlığı, bireyin yeni medya ortamında sadece tüketici olarak konumlandırılması sorunu, sahadan çıkanlar: diğer sorunlar (anonimlik olgusu, hız: çağın ruhu, mecranın yeniliği önemli bir etik sorun: 'kaotik ve demokratik', trol olgusunun görülmesi, yayıncı için sorunlar: insan kaynağı eksikliği"* (2013: 57-112).

Zira yukarıda sıralanan etik meselelerden çoğu, yurttaşlara toplumsal olaylar karşısında kanaatini açıklaması hususunda engel teşkil etmektedir. Bu durum, yeni iletişim platformlarının demokratik olma özelliğini bulanık halde getirmektedir. Elbette medyatik kamusal alanı tehdit eden başka unsurlar da vardır. Dacheux'nün, *Kamusuz Yararlar Ülkesi* adlı eserin "Kamusal Alan, Kamu Yararı ve Medya" bölümünde ortaya koyduğu medyatik kamusal alanı tehdit eden üç kötülük, objektif enformasyonun oluşması noktasındaki engelleri göstermektedir. Dacheux, medyada demokrasinin sarsılması ve etikle ilgili temel tartışma parametlerini ortaya koymaktadır. Dacheux'nün belirttiğine göre: *"Medya, nesnel bir enformasyon yaymamaktadır: İçsel (mesleki normlar, editöryal politikalar, uyulması gereken bütçe, vb.) ve dışsal zorlamaların (kamunun beklentileri, politik yasalar, ekonomik aktörlerin baskıları, vb.) belirlediği değişikliklere göre enformasyon inşa etmektedirler"* (2019: 89). Buna göre, geleneksel medyada olduğu gibi yeni medyada da kimi yapısal sorunlar medyanın kamusal alanın

taşıyıcısı olma rolünü sınırlandırmaktadır. Yeni iletişim platformlarının çeşitli direniş biçimlerine ev sahipliği yapması, yurttaşların kendini ifade etmesinde büyük bir katkı sağlamıştır. Ancak kusurlu inşa edilen enformasyonun hızla dolaşıma girmesi, kamusal alandaki yurttaşların yanlış bilinçlenmesine ve propaganda kurbanı olmasına neden olabilmektedir. Dacheux *"Kuşkusuz otoriter rejimler de dijital alana direniş için yeni fırsatlar sunmaktadır, uluslararası sivil toplum örgütlenmesine izin vermektedir ve çoğulcu bir ifade özgürlüğünü desteklemektedir"* der ve şöyle devam eder: "*Ancak aynı zamanda -Ellul'ün teknoloji hakkındaki öğretisi hatırlanacak olursa (2012) -dijital teknolojinin; yurttaşların kontrolünün güçlenmesinde ve doğrulanmış enformasyonun tüm dünyada dolaşıma girmesi ile, antidemokratik propagandanın yayılmasında çok büyük mahsurları vardır"* (2019: 95-96). Bu anlamda, alternatif medya kapitalist medyanın belirleyiciliklerinden bir kaçıştır. Yine literatüre yeni bir bakış açısı kazandıran Hüseyin Köse'nin *Kamusuz Yararlar Ülkesi* adlı eserde medya ve iletişim etiğinin çehresini değerlendirdiği satırları konuyu derinleştirmek açısından önemli görülmektedir. Köse'ye göre: *"Kamunun yararı kavramı siyasal iletişim alanının müstesna bir şubesine kayıtlıdır"* (2019: 238). Medyaya yüklenen, kamu adına denetleyen olma görevinin hangi belirleyicilikler çerçevesinde kaymaya uğradığını tespit eden Köse'ye göre: *"Spin denetimi, propaganda ve lobicilik başta olmak üzere, iletişimsel ilişkilerin siyasal yatağını değiştirebilme ve büyük ölçüde olaylara yön verebilme gücü olan stratejiler, toplumsal gerçeğin yapısını saptırmaya dönük diskur ve retoriklerin kimi muvazaalı biçimleriyle, kamu yararı ilkesinin anlamsal kaymaya uğramasına ciddi biçimde katkıda bulunur. Artık bu andan başlayarak kendine mebzul miktarda taraftar toplamaya matuf mazeretlerin ardı arkası gelmez"* (2019: 238). Ayrıca Köse'nin, ardı arkası kesilmeyen çehresi muğlak mazeretleri şöyle sıraladığına ve değerlendirdiğine tanıklık edilmektedir: *"'Kamunun yararı böyle gerektiriyor', 'herkes böyle istiyor' , 'toplumsal talepler, beklentiler bu yönde' vb. kaynağı belirsiz sözde meşruiyet çerçevesi kurucu tabirler havada uçuşur. Bu bakış açısından kamu ve kamuoyu, medya açısından hesap verilmesi ve yalan yanlış bilgiler, safsatalarla aldatılmaması gereken muteber ve müşahhas bir yığını ifade eder"* (2019: 238). Özellikle yeni medya söz konusu olduğunda bakış açısını daha da geniş tutmak gerekmektedir. Denetim mekanizmasından uzak olan yeni iletişim platformlarında hesap verebilirliğin daha zayıf olması, bu alanların baskın ideolojilerin zemini haline gelmesine neden olabilir. Gerçek bir medyatik kamusal alan muktedir

olandan sıyrılmış ve çeşitli düşüncelerin dolaşıma girmesini sağlayan bir alandır. Tezin izleyen başlığında kamusal alan üzerine kuramsal bir tartışma yürütülmektedir.

2.4. KAMUSAL ALAN KAVRAMI ÜZERİNE KURAMSAL TARTIŞMALAR

Kamusal alan tartışmasının kuramsal temellerinin Jurgen Habermas, Richard Sennett, Hannah Arendt, John Stuart Mill gibi düşünürler tarafından atıldığı bilinmektedir. Nitekim birçok toplumsal hareketlilik söz konusu olduğunda kamusal alan kavramı anahtar bir kavram olarak ele alınmakta kuramsal tartışmanın zemininde ise Habermas, Sennett, Arendt, Mill gibi ünlü düşünürlerin görüşleri referans alınmaktadır. Bu tanıklıktan hareketle ünlü düşünür Habermas ile söze girilecek olursa, onun kamusal alan kavramıyla, *"kamuoyuna benzer bir şeyin oluşabileceği bir alanı"* kastettiğini anlarız (2015: 95). Ancak Habermas'a göre bu alanda iletişime geçmek yani konuşmak önemlidir. Çünkü yurttaşlar konuştukça kamusal alanın bir parçası olarak varlık kazanabilirler. Aynı zamanda yurttaşlar, müzakerede bulunmak için bir araya geldiklerinde kamusal bir gövde gibi davranmış olurlar (2015: 95). Habermas, kamusal alanın ortaya çıkması için ortak bir konuşma zeminine işaret etmektedir. Bu konuşma zemininde düşünce iklimi oluşacak ve kitle kamuoyu oluşturarak, "biz" olmanın anlamına erişecektir. Habermas, genel yarara ilişkin meseleler üzerinden kamusal alan kavramını açıklamaktadır. Ancak, ortak zeminde buluşma ve müzakerede bulunmayı Habermas, iş ve meslek sahibi kişilerin profesyonel meslek ilkeleri gereği sergiledikleri davranışlardan ve bir devletin bürokrasisinin yasal belirleyiciliklerine bağlı olarak sergilenen davranışlardan ayırmaktadır. Habermas, gerçek bir aradalık durumunu şöyle açıklamaktadır: *"Yurttaşlar ancak, genel yarara ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir tarzda, yani toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar"* (2015: 95). Ayrıca Habermas, tarihsel izleklerden hareketle Orta Çağ Avrupa toplumunu ele alırken, kamusal alan ve özel alan ayrımına ilişkin bir ayrımın muğlak olduğunu ifade etmektedir. Habermas, egemenlik sembollerinin buna örnek olarak da prensin mührünün kamusal kabul edilmesini ele alarak temsili bir kamusal alanın varlığından bahsetmektedir. Yani mühre sahip olan kişinin kitleyi temsil etmesi gibi. Oysaki gerçek bir kamusal alan prensin mühründen bağımsız özgür düşünme ve konuşma ikliminin hâkim olduğu bir yapıya işaret etmektedir (2015: 97). Nancy Fraser, "Kamusal

Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Var Olan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı" adlı makalesinde Habermas'a atıfta bulunarak konuşma ve müzakerede bulunma eylemlerine dikkati çekmektedir. Fraser'a göre kamusal alan *"modern toplumlarda, politik katılımın konuşma (talk) ortamı aracılığıyla icra edildiği bir sahneye işaret eder. Bu, yurttaşların ortak meseleleri hakkında müzakerede bulundukları bir alan; yani, kurumsallaşmış bir söylemsel etkileşim alanı"*dır (2015: 104-105). Fraser, bu alanı devletten ayrı bir alan olarak tahayyül etmektedir. Hatta ona göre bu alan o kadar özgür ve bağımsız olmalıdır ki, temel ilkesi ve kuralları gereği devletin ya da herhangi bir yönetici erkin eleştirilebildiği, söylemin akıcı bir biçimde dolaşıma girebildiği bir alan olmalıdır. Kamusal alan konusu hakkında bir başka düşünür Arendt ise, kamusal alan, özel alan ve toplumsal alandan bahsetmektedir. Arendt'in kamusal alanın kazı çalışmasını Eski Yunan dönemine kadar götürdüğü bilinmektedir. Arendt, "Vita Activa" kavramıyla varmaktadır kamusal alan, özel alan ve toplumsal alan kavramlarının sırrına. Vita activa bir çeşit düşünsel aktifliği ifade etmektedir. Kavram, "tefekkürde bulun ve varlığının anlamını sergile" ifadelerine karşılık gelmektedir. Başka bir ifadeyle, Vita activa kitleyi eylemde bulunmaya davet etmektedir. Böyle bir davetin toplantı salonu Arendt'in ifade ettiği toplumsal alandır. Özel alan ve kamusal alan söz konusu olduğunda ise, Arendt toplumsal alanın bulanık, melez bir alan olduğunu belirtmektedir. Arendt'in şu ifadeleri kamusal, özel ve toplumsal alanın ayrımlarını anlamak açısından oldukça şuur açıcıdır:

> *"Yaşamın özel ve kamu alanları arasındaki ayrım, en azından Antik kent devletinin ortaya çıkışından beridir ayrı, uzak kendilikler olarak var olmuş bulunan hane ile siyasi alanlara karşılık gelmektedir; ama ne özel ne de kamusal nitelikte olan toplumsal alanın tezahürü, tam söylersek kökeni modern çağın doğuşuna dayanan ve siyasi biçimini milli-devlet'de bulan görece yeni bir görüngüdür"* (1994: 47).

Ayrıca Arendt, *İnsanlık Durumu* adlı eserinde, *"kamu alanı: müşterek olan"*dan bahsetmektedir. Ayrıca kamu ve özel kavramsallaştırmasına farklı boyuttan yaklaşarak kamu terimini birbiriyle ilişkili fakat özdeş olmayan iki görüngüyle açıklamaktadır. Düşünürün ifade ettiğine göre: *"Kamu (alanın)da gözüken her şey herkes tarafından görülebilir ve duyulabilirdir ve mümkün olan en geniş açıklığa sahiptir anlamına gelir. Bizler için gerçekliği oluşturan görünüştür -tarafımızdan olduğu kadar başkalarınca da görülen ve duyulan bir şey"* dir (1994: 74). Arendt'in ikinci görüngüyle ilgili ifade ettikleri ise şöyledir; *"'kamu' terimi, içinde özel olarak bize ait olandan ayrı, hepimiz*

için ortak olan bir dünyayı ifade eder. Ancak bu dünya, insanların üzerinde hareket ettikleri sınırlı bir mekânı ve organik yaşamın genel durumunu oluşturan yeryüzü ya da doğayla aynı değildir. Daha çok, insan eseri bir dünyada birlikte yaşayanlar arasında olup biten meselelerle olduğu kadar, insan elinden çıkma [şeylerle] insanın yapıtıyla ilintilidir" (Arendt, 1994: 77). Neticede kamusal alan ve özel alan arasındaki sınırların silikleşmesi aynı zaman belirsiz bir alan yani toplumsal alanı ortaya çıkartmıştır. Toplumsal alan modern çağın bir ürünü olarak ifade edilmektedir. Bir başka düşünür Mill ise, liberal düşünce geleneği bağlamında değerlendirilmesi gereken bir düşünürdür. Mill, siyasal alan ve toplumsal alan arasındaki ayrıma varırken eşitlik ve özgürlük gibi kavramlardan ilham alarak çoğulculuğa vurgu yapmaktadır. Ona göre toplumsal alan tikellerin bir araya gelerek etkileşime girdikleri bir zemindir. Böylesi bir diyalog aynı zamanda "ben"i, "öteki"nden de sorumlu kılmaktadır O halde davranışların maksimi en yüksek düzeyde faydayı çağırmalıdır. Bir başka düşünür Sennett ise, *Kamusal İnsanın Çöküşü* adını verdiği eserinde, kamusal alan ve özel alan hakkında kayda değer ifadeler ortaya koyduğu görülmektedir. Sennett, eserinde kamusal alanın salt yetişkinlere özel bir alan olduğunu çocukların ise bu alandan dışlandığını belirtmektedir. Yani çocuklar özel alanın sınırları içerisindedir. Dolayısıyla özellikle çocuklar kamu işleri ve yorumda dışarıda bırakılmaktadır. Nitekim kamusal yaşamın erişkinlere has bir alan olması, çocuklara ve erişkinlere has oyun tarzlarının ayrılmasından doğmuştur. Örneğin çocukların kahvehanelerde geniş düşünce hayatına katılması hafife ve alaya alınan bir gelenek haline gelmiştir. Çocuklar kahvehaneleri ya da kamusal bir gövde oluşturan yetişkinlerin bulundukları mekanların ve sohbetlerin her daim dışında bırakılmıştır. Nitekim Sennet'in, eserinin satır aralarında ifade ettiği gibi; *"kamusal yaşamın erişkinlerde sınırlanmasını ilginç bir başlangıcı vardı; bu, kısmen çocuklara ve erişkinlere has oyun tarzlarının adım adım ayrılmasından doğmuştu"* (2016: 126). Özellikle eserinin "19. Yüzyılda Kamusal Yaşam Kargaşası" adlı bölümünde kent yaşamının yarattığı etkiyi ele alan Sennett, kent yaşamına geçiş ile birlikte kamusal alanın etkinliğini yitirdiğine değinmektedir. Çünkü kent yaşamında bireyler birbirine değmeden gitmekte, iç dünyalarında hemhal olmaktadırlar. Dolayısıyla bir diyaloğa dahil olmadıkları için kamusal alanın da yıkılmasına sebep olmaktadırlar (Sennett, 2016: 185-195). Kamusal alan tartışmasına giriş yapılan bu ilk ifadelerden hareketle söylenebilir ki kamusal alan konusu oldukça teferruatlı bir konudur. Kamusal alana ilişkin tahayyül

edilemeyecek düzeyde birçok yaklaşım söz konusudur. Tezin izleyen başlıklarında Arendt, Mill ve Habermas'ın kavramsallaştırmaları üzerinden kamusal alan konusu bilahare ele alınmaktadır.

2.4.1. Hannah Arendt ve Kamusal Alan

Arendt, *İnsanlık Durumu* adlı eserinde söze "Vita Activa" terimini açıklamaya girişerek başlar. Vita Activa, durmaksızın akan hayata eş güdümlü olarak, insani etkinliklerinde her geçen gün artması ve dirimsel hareketliliğin birkaç saniyeliğine bile durmamasıdır. Arendt*, "Vita Activa terimini üç temel insani etkinliği, emek, iş ve eylemi ifade etmek amacıyla öneriyorum. Bunların her biri yeryüzündeki hayatın içinde insana (o şartla) verildiği temel durumlardan birine karşılık geldiği için aslidirler"* demektedir (1994: 17). Aslında Arendt, Vita Activa kavramının gelenek yüklü bir kavram olduğundan bahsetmektedir. Gerçekten de insani etkinliklerin bağlarını, tarihten, siyasetten, sosyolojiden, psikolojiden vb. kopartarak düşünmek, tarihsellik boyutunu eksik kılacak dolayısıyla da dirimsel bozulmayı hızlandıracaktır. Oysaki, insani hamleler tarihsellik boyutundan kopartılarak düşünülemez (Arendt, 1994: 24). Vita Activa, bireyin kamusal alanda etkin olması, düşünsel hayata katılması, praksiste bulunmasıdır. Aslında bu alan toplumsal bir alana işaret etmektedir. Ayrıca toplumsal alan, özel alan ve kamusal alanın görünümünün dışında, bulanık, farklı, melez bir alandır. Arendt'in şu ifadeleri toplumsal alana işaret etmektedir: *"Yaşamın özel ve kamu alanları arasındaki ayrım, en azından Antik kent devletinin ortaya çıkışından beridir ayrı, uzak kendilikler olarak var olmuş bulunan hane ile siyasi alanlara karşılık gelmektedir; ama ne özel ne de kamusal nitelikte olan toplumsal alanın tezahürü, tam söylersek kökeni modern çağın doğuşuna dayanan ve siyasi biçimini milli-devlet'de bulan görece yeni bir görüngüdür"* (1994: 47). Arendt, kamusal alan ve özel alan dikotomisini kent devletinin doğuşuna tarihlerken, toplumsal alan olarak ifade ettiği alanın modern döneme denk düştüğünü vurgulamaktadır. Modern dönem düşünsel hayatta köklü değişiklikler yarattığı gibi, siyasal katılım, ekonomik faaliyetler, kültürel alan, teknolojik ivme, sanayileşme vb. alanlarda da güçlü etkileri ile yankı bulmuştur. Özellikle düşünce üzerine düşünmek ya da düşünme eylemine geçmek bu dönemde oldukça önemlidir. Düşüncenin bağlarının geleneksel kabullerden koptuğu bu dönemde, gelenek ve göreneğin üstüne artı bir değer koyarak anlam yaratmak göz kamaştırıcıdır. Arendt, *The Life of the Mind* adlı eserinde

düşünmek eylemi ile ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: *"Düşünmek hayata eşlik eder ve kendisi hayatta olmanın maddileşmemiş/somut özüdür ve hayat bir süreç olduğu için özü yalnızca gerçek düşünme sürecinde olabilir ve herhangi bir somut sonuçta veya belirli düşüncelerde olamaz. Düşünmenin olmadığı bir hayat oldukça mümkündür, o zaman kendi özünü geliştirmeye karar verir. Bu sadece anlamsız değildir; tam olarak canlı değil(dir). Düşünmeyen erkekler/insanlar uyurgezer gibidir"* (1978: 191). Buradaki düşünme eyleminden kasıt, siyasal bir katılıma hizmet ettiği ölçüde gerçektir. Zira Arendt, insanların uyurgezer olmaması için toplumsal yaşama katılması gerektiğini ortaya koymaktadır. *İnsanlık Durumu* adlı eserinin satır aralarında da, düşünme veyahut düşünmeme eyleminin hareket alanını kavratmaktadır Arendt. Düşünsel hayata katılmanın ve dahası bu düşüncelerin diğer insanlarla paylaşılmasının önemine dikkati çeken düşünüre göre:

> *"İnsanlar neyi yapar ya da bilir veya tecrübe ederseler etsinler, onları, yalnızca haklarında söz edebildikleri ölçüde anlamlı kılabilirler. Sözün ötesinde de hakikatler olabilir ve tekil haldeki insan için, yani başka ne olursa olsun ama siyasi bir varlık olmadığı kesin olan bu (tekil) insan için çok da büyük bir ilgi ve anlam konusu olabilirler. Ama çoğul halde bulunan insanlar, yani bu dünyada yaşadıkları ve hareket ettikleri ölçüde insanlar, yalnızca birbirleriyle konuşabiliyor oldukları için de (o şeyi) birbirleri ve kendileri için anlamlı hale getirebiliyor oldukları içindir ki anlamlılığı tecrübe ederler"* (Arendt, 1994: 13).

Arendt'in toplumsal olarak ifade ettiği alanda insan, söylediği sözle ve diğer insanlarla girdiği söylemsel ilişkide siyasi bir varlık olarak konumlanmaktadır. Bu düşünsel hayatın dışında kalanlar hem uyurgezer hem idiotik olarak tabir edilmektedir. *"Toplumun -ev idaresinin, onunla ilgili etkinliklerin, sorunların ve örgütsel araçların- hanenin ücralığından çıkarak kamu alanının parlak ışıkları altında yükselişi yalnızca özel ile siyasal olan arasında var olan eski sınır çizgisini bulanıklaştırmakla kalmadı"* diyen Arendt: *"Kişinin başkalarıyla paylaştığı müşterek dünyanın dışında 'kendine ait' (idion) bir gizlilik içinde geçirdiği yaşamının tanım gereği 'idiotik' (ahmakça)"* olduğunu belirtmektedir (1994: 59). Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi, eser miktarda siyasetle ilgilenen insan ahmaktır. Çünkü siyasetle az ilgilenen insanlar, kamusal alanın dışında özel alana hapsolmuş ve kendisini düşünsel faaliyetlerden yoksun bırakmıştır. Éric Dacheux ise, Arendt'in kamusal ve özel alan ayrımı hakkında şunları söylemektedir:

> *"Düşünür, İnsanlık Durumu'nda, kamusal alan ve politik alanın kusursuzca birbiriyle örtüştüğü ve özel alana karşıt olduğu bir Atina'da demokrasi betimler: 'Kamusal ve özel yaşam arasındaki ayrım, ayrıştırıcı ve ayrı niteliklere sahip olan ailesel bir politik alana uygun düşer, en azından antik sitenin belirişinden bu yana.' Şu halde, Arendt'e göre iki farklı alan vardır: bir yanda, zorunluluğa bağlı olan aile yaşamı, diğer yanda özgürlüğün alanı olan politik yaşam"* (2012: 20).

Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi, politik yaşam özgürlüğün yegâne taşıyıcısıdır. Bu alan, kimliğin tezahürü, ifadenin sağlam zemini, siyasete aktif katılımın yatağı, özgürlük, dayanışma, eşitlik, adalet gibi kavramların ütopik olmaktan çıktığı bir alan olarak ifade edilmektedir. *Kamusal Alan* isimli eserin "Çoğulluk, Yeryüzünün Yasasıdır" adlı bölümünde Fatmagül Berktay, Arendt'in politik bakış açısı ile ilgili şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

> *"Arendt'in düşüncesi, politikaya ilişkin can alıcı bir soruyu gündeme getiriyor: politika, salt bir iktidar ilişkileri alanı mıdır, yoksa insan yaşamının başka ve daha yüksek potansiyellerinin gerçekleştirildiği bir sahne olabilir mi: Arendt'in bu soruya olumlu yanıt verdiğini biliyoruz ve bu yanıt onun düşüncesinde farklılık, çoğulluk, iletişim ve diyalog, doğum ve özgürlük gibi kavramların vurgulanmasını, var olanın eleştirilmesini, değiştirilmesini ve yerine farklı anlayış ve ilişkilerin geçirilmesini öneren ütopyacı bir öğeyi öne çıkarıyor"* (2015: 707).

Arendt'ci bakış açısında kamusal alan, baskı unsurlarından arındırılmış bir alandır. Nitekim, kamusal alan tam da böyle bir alan olması hasebiyle, düşünmeye, çift yönlü iletişime, çoğulluğa, siyasi katılıma değer kazandırmaktadır. Üstelik böyle bir kamusal alan imgelemi, baskı, zor, püskürtme, şiddet gibi yaptırımlardan daha kolaydır. Ayrıca, kamusal alan şeffaf bir alana tekabül etmektedir. Bu bakış açısından hareketle Arendt, kamu alanında tezahür eden her şeyin diğer herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir olduğunu ifade ederek şöyle devam etmektedir:

> *"Bizler için gerçekliği oluşturan görünüştür -tarafımızdan olduğu kadar başkalarınca da görülen ve duyulan bir şey. Görülen ve duyulan gerçeklikle karşılaştırıldıklarında mahrem yaşamın en büyük güçleri bile -yüreğin tutkuları, aklın düşünceleri, duyuların hazları-, kamusal görünüme uygun bir biçime sokulacak şekilde, özel ve bireysel olmaktan çıkarılmazlar ise ya da böyle yapılana dek, belirsiz, bulanık bir varoluş tarzı sürerle*r" (Arendt, 1994: 74).

O halde, özel ve bireysel olarak nitelendirilen her şey kamusal alana dahil oluncaya dek belirsizdir ve bulanıktır. Son tahlilde Arendt, özellikle kamusal alan ve özel alan ayrımına dikkat çekerek bu alanların modern dönemle birlikte birbirine karıştığına ve toplumsal uzam olarak ifade ettiği melez bir alanın varlığına vurgu yapmaktadır. Melez alana yönelik, liberal bir harmanlamadan daha çok totaliterliğe geçiştir biçiminde bir eleştiri getirmek mümkündür. Tikelin yitimi ve totaliter bir bakış açısında eritilmesi birçok farklılığın ve değerin lağvedilmesidir. Toplumsal alan, böyle bir bakış açısında hem melez bir alan olması, hem kitleyi ortak payede buluşturması nedeniyle kendine göre yüce, ayrıca farklılıkları tuzağa düşürmesi nedeniyle de risklidir. Tezin izleyen başlığında, farklı kanaatlerin düşünce üretiminden uzaklaştırılmaması, toplumsal alanda müzakereye işlerlik kazandırılması konularına dikkati çeken, bunun için de bireysel özgürlüklere saygının ilke edinilmesi gerektiğini belirten John Stuart Mill'in kamusal alana bakış açısı ele alınmaktadır.

2.4.2. John Stuart Mill ve Kamusal Alan

John Stuart Mill, *Özgürlük Üzerine* adlı eserinde bireysel özgürlüklere önem verdiğini bir dizi bakış açısıyla sunmaktadır. Mill'in özgürlük anlayışının ana fikrinde bireysel özgürlüğün teminatı ve düşüncede çeşitlilik fikri yatmaktadır. İfade özgürlüğünün önemli taşıyıcılarından olan ve çarpıcı tespitlerde bulunan Mill'e göre: *"İnsanoğullarının özgürlüğe duydukları garip saygıyı yine onların özgürlüğe karşı olan garip saygısızlıkları ile karşılaştırınca, sanırsınız ki, bir insanın, başkalarına zarar vermeye mutlaka hakkı vardır da, kimseye üzüntü vermeden istediği gibi davranmaya hakkı yoktur*" (2012: 151). Mill'in özgürlük konusundaki bu kırılgan ayrımı özgürlükten ne anlaşılması gerektiği noktasında aslında en kritik eylem biçimini ortaya koymaktadır. Yani davranışların uzantısının "öteki"ne zarar vermemesidir. Nitekim, bu aslında bir yurttaşlık erdemi tarifidir. Zira Mill, farklı düşüncelerin ifade edileceği bir alanı kutsamaktadır. Çünkü, böylesi bir alanda hakikat, batıl olan diğer her şey karşısında zafer kazanacaktır. Dogmatik tuzaklarından kurtulabilmek ve yeni neslin çarpıtılmamış hakikate ulaşmasını sağlamak için, Mill'in ifadesiyle gelecek kuşağın hakikate varmasında haydutluktan kaçınmak ve özgür bir tartışma alanını yaratmak gerekmektedir. Bunun mümkün olduğu bir alan aynı zamanda rasyonel iradenin ve rasyonel aklın da yüceltildiği bir alandır. Mill'in ifade ettiğine göre:

> *"Bir düşünce, sahibinden başkası için hiçbir değeri olmayan ve kişiye ait bir şey olsa ve o düşünceden yararlanmaktan yasaklanmak sadece özel bir zarar oluştursaydı bu zararın sadece birkaç kişiye ya da birçok kişiye verilmesi arasında fark olabilirdi. Ama bir düşüncenin susturulmasındaki asıl kötülük, onun insan türüne karşı, yaşayan kuşağa olduğu gibi, gelecek kuşaklara karşı da bir haydutluk olması; o düşüncenin yandaşlarından da fazla olarak, söz konusu düşünceye yandaş olmayanlara karşı bir soygunculuk olmasıdır"* (2012: 25-26).

Mill, çoğunlukla mutlak özgürlüğün savunucusu olarak görülmektedir. Aynı zamanda liberter yani anti otoriter olarak anılmaktadır. Oysaki, Nicholas Capaldi, *John Stuart Mill* adlı eserinde Mill'i liberter olarak nitelemenin yanıltıcı bir bakış açısı olacağından bahsetmektedir. Capaldi: *"Eğer liberterlikten yetkileri gece bekçiliği noktasına indirgenmiş bir devleti anlıyorsak"* diyerek yetki alanı sınırlanmış bir devletten bahseder (2011: 226). Ona göre Mill, yetki alanı açık bir biçimde çizilmiş bir devletin tarafındadır, fakat yetki alanın sınırlarının ne olacağı içinde bulunulan tarihsel koşullara bağlıdır (Capaldi, 2011: 226). Capaldi, Mill'i resmederken şu ifadeleri kullanmaktadır: *"Mill, teknolojik projeye, şu veya bu şekilde serbest piyasa ekonomisine, devletin yetkilerinin sınırlandırılmasına, hukukun üstünlüğüne bağlı, bireysel hakları gözeten ve bağımsızlık kültürüne sahip modern liberal bir devleti ya da modern liberal bir kültürü savunmaktadır"* (2011: 226). Ancak, böyle bir ortamda söylemler rahatça dolaşıma girebilir. Mill, *Özgürlük Üzerine* adlı eserinde özellikle düşüncenin yerini yeni bir düşüncenin alması hususunda kör noktaları aydınlatmaktadır. Ona göre, insanlar hakikat sorgulaması yapmamakta ve hakikati yitirdiklerini fark ettikleri zamanlarda ise, ikame bir hakikat bulamayacakları kaygısıyla hareket etmektedirler. Mill, toplum için bir başka şeyin daha önemine dikkati çekmektedir, yani düşüncenin serbest dolaşımına ve eylemin özgür icrasına değinmektedir. Mill, düşüncenin özgür dolaşımını kutsamaktadır, ancak aynı şeyi eylemde bulunmak için de söylediği ifade edilemez. Mill'e göre: *"Düşünceler hele de açıklanışlarındaki durum ve koşullara göre, zararlı bir eylemi kışkırtır nitelikteyse, bağışıklıklarını da yitirirler"* (2012: 78). Bu anlamıyla toplumsal denetim mekanizmaları ve özgürlük arasındaki hassas ivme doğru ayarlanmalıdır. Mill, bireyselliğin özgür inşası için olağanüstü güçlüklerin ortadan kaldırması gerektiğine dikkati çekerek, özgürlük ve toplumsal denetim arsındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır Mill'e göre:

> *"Bireyselliğin serbest gelişmesinin mutluluğun başta gelen koşullarından biri olduğu; bunun, medeniyet, öğretim, eğitim, kültür sözcükleriyle açıklanan bütün şeyler ile sadece aynı değerde bir öğe olmayıp, gerçekte bütün bu şeylerin zorunlu bir parçası ve koşulu olduğu algılanırsa; özgürlüğe değerinden az değer verilmesi tehlikesi var olmaz ve özgürlük ile toplumsal denetim arasındaki sınırların ayarlanması olağanüstü hiçbir güçlük sunmazdı"* (2012: 80).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, medeniyet, öğretim, eğitim, kültür, bireyselliğin serbest gelişiminin ön koşuludur. Eğer bu bilinç düzeyinde kavranırsa, özgürlük ile toplumsal denetim arasındaki sınırların tayini hususunda hiçbir güçlük ortaya çıkmaz. O halde Mill, bireysel özgürlüğe vurgu yaparak bir alan tasavvuru yapmaktadır. Ancak, yine Mill'in siyasal alan ve bu alana katılımla ilgili ifade ettiklerine bakıldığında, onun toplumsal ve siyasal alanı birbirinden ayırdığı görülür. Toplumsal alan, tek tek düşüncelerin ifade edildiği, karşılıklı etkileşime gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla etkileşim, beraberinde "öteki"ne karşı bir sorumluluğu getirmektedir. Bu yükümlülüğü üstlenmeyen kimseler ise, sapkın, ortak iyi için fedakarlıkta bulunmayan, insanlık adına ortaya bir değer koymayan kimseler olarak, toplumun çürümüş ve ayıklanması gereken bölümünü oluşturmaktadır. Bu kimselerin eylemlerinin uzantısı, bireysel alanlar içerisinde kaldığı sürece sorun arz etmeyecek, ancak toplum için tehlike arz eden bir gelişmede müdahaleye maruz kalacaklardır. Bu bakış açısından, yönetici erkin pragmatik bir anlayışla, çoğulculuğu esas alarak hareket edip mutluluğu sağlaması gerekmektedir. Devlete bu anlamda araçsalcı bir rol yükleyen Mill, siyasal alana katılım konusunda *Collected Works of John Stuart Mill* adlı eserinde, entelektüel bir kaygı duyduğunu açığa vurmaktadır. Mill, zikredilen aynı eserin ilgili bölümünde Avam Kamarası'ndan bahsetmektedir. Bu kavram, İngiltere'de halk oylamasıyla iktidar olan vekillerin oluşturduğu yasama meclisi anlamına gelmektedir. Mill, eşit katılımı destekleyen bir düşünürdür, ancak eşitlik ve daha önemlisi ortak fikir etrafında toplanırken kolektif bir vasatlığa neden olmamaya dikkat edilmesi gerektiğini öğütlemektedir. Mill'in temel bakış açısı, eşitlik ve çoğunluk anlayışı sonucunda cehalet ve eğitimsizliğin üstün zekâ ve karaktere veyahut bilgiye karşı zafer kazanması, yasamanın da eğitimsiz bir kitleye teslim edilmesi anlamına gelmektedir. Böyle bir demokrasi entelektüel sınıfın temsili ve yönetim arzusu konusunda noksanlıklar yaratmaktadır (Mill, 1977a: 456-457). Mill, demokratik bir katılımdan söz etmekle birlikte, entelektüel bir kaygı ile eğitimli birey ve eğitimsiz birey ayrımı yaparak eğitimsiz

bireylerin kendilerini temsil edecek doğru adayı tayin etme konusunda başarısız olacağını dile getirmektedir. O halde toplumun, yolunu ve geleceğini aydınlatacak seçkin, başka bir ifadeyle, entelektüel bir gruba ihtiyaç hasıl olmaktadır. Yine yukarıda zikredilen eserin "Of the Extension of the Suffrage" başlıklı bölümünün satır aralarında bir soru dikkati çekmektedir*: "Herhangi bir işte ortak menfaati olan iki kişi fikir ayrılığına düştüğünde, adalet her iki görüşün de tamamen eşit değerde tutulmasını gerektirir mi?"* (Mill, 1977b: 473). Mill, bu soruyu eşitlik, erdem, eğitim ve zekâ kavramlarıyla açıklamaktadır. Ona göre, insanlar ahlâkı ve erdemi özünde barındıran eşit varlıklar olarak, eşit katılım olanağına sahipken; entelektüel kapasite (eğitim ve zekâ) söz konusu olduğunda demokratik katılıma dâhil olmaları itibariyle eşit değillerdir. Mill, herkesin sesinin çıkması gerektiğini ifade etse de herkesin eşit bir sese sahip olmasının tamamen farklı bir önerme olduğunun altını çizmektedir (1977b: 473). Mill, şöyle bir bakış açısı ortaya koymaktadır:

> *"Daha yüksek ahlaki veya entelektüel varlığın görüşü, yargısı, aşağıdan daha değerlidir. İki kişiden yalnızca birini ilgilendiren bir olayda diğeri kendisinden ne kadar akıllı olursa olsun, kişi kendi fikrini takip etme hakkına sahiptir. Ama ikisini de eşit derecede ilgilendiren şeylerden bahsediyoruz; burada, eğer daha cahil, konudaki payını daha bilge adamın rehberliğine bırakmazsa, daha bilge adam, daha cahil olanınkine teslim olmak zorundadır"* (1977b: 473).

Mill, siyasetin bu anlamdaki temel parametresini ortaya koyarken demokratik katılımda halkın üstünlüğünü ve çoğunluğun temsilini kabul etmekte, ancak bunun siyasetin mihenk taşı olmasına karşı çıkmaktadır. Aslında bu yukarıda tartışıldığı gibi, çoğulcu bir düzende "tikelin" elimine edilmemesi ile ilgili bir karşı duruştur aynı zamanda. Şunu ifade etmek gerekir ki, çoğunluğun ortak görüşü her zaman hakikati yansıtmayabilir ve aynı zamanda doğrunun tek kıstası da olmayabilir. Nicel bir tespitten hareketle nitel sonuçlara varmak, paternalist bir tutumla tiranlık yapmak, örselenmiş kamulardan fazlasını yaratmamaktadır. Kamusal çıkar ve selametin sağlanması veyahut demokratik tiranlığın önüne geçmek için erkin halka teslim edilmeden önce, halkın eğitim, ahlak ve entelektüel düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir. Özce Mill, toplumsal ve siyasal alan arasında ciddi bir ayrım yapmaktadır. Neticede, onun liberal kamu tasavvurunda özgürlük ve çoğulculuk yer almaktadır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde

kamusal alanın bir özgürlük uzamı olduğunu ifade eden ve dinamik bir toplumsal alana gönderme yapan Jurgen Habermas'ın bakış açısı değerlendirilmektedir.

2.4.3. Jurgen Habermas ve Kamusal Alan

Habermas, Yunan şehir devleti üzerinden açıklamaktadır kamusal alanı. Özgür vatandaşların ortak alanı anlamına gelen (koine) "polis"in alanıdır. Ayrıca tek tek şahıslara ait olarak ifade edilen alan ise (idia), "oikos"un alanından kesin olarak ayrılmaktadır. "Oikos", ev ve toplumun temel birimi gibi bir anlamda kullanılmaktadır. Habermas'a göre: *"Kamusal hayat, bios politikos, pazar meydanında, agora'da cereyan eder, fakat mekânsal olarak bağlanmış değildir: kamu, mahkeme ve meclis görüşmeleri biçimine de bürünebilen müzakerede oluşabileceği gibi (lexis), savaşta veya savaş oyunlarındaki gibi ortak eylemde de (praxis) oluşur"* (2018: 60). O halde, kamusal alan kamuoyunun tezahür ettiği bir alandır. Habermas'ın özel alanla ilgili ifade ettiklerine değinilecek olursa, özel alanın evle ilgili olduğundan bahseder düşünür. Habermas'ın belirttiğine göre:

> *"Dolaşım halindeki bir servete veya emek gücüne sahip olmak, ev ekonomisi ve aile üzerindeki egemenliğinin ikamesi olamaz, yoksulluk veya köleden yoksunluk başlı başına polis'e kabul edilmenin önünde engeldir -sürgün, mülksüzleştirme ve evin yıkılması, aynı şeylerdir. Yani, polis'te bir şahsın konumu, oikos'taki despotluğuna bağlıdır. Hayatın yeniden üretimi, kölelerin çalışması, kadınların hizmeti, doğum ve ölüm oikos despotluğunun şemsiyesi altında cereyan eder; zorunluluk ve geçicilik âlemi, özel alanın gölgesinde gizlenir"* (2018: 60).

Özel alanın gölgesinde gizlenen her şey kamusal alanda ortaya dökülmektedir. Kamusal alan söylemlerin ve eylemlerin taşıyıcısı bir alem olarak göz kamaştırıcıdır. Nitekim bu alem demokratik bir katılım olgusunun garantörüdür. Katılımcı yurttaşlık, eşit düzeyde ifade olanağı ve maksimi ortak iyiyi hedefleyen bir istikrar alemidir kamusal alan. Habermas'ı izleyerek söylersek: *"Yunanlıların birinci bilincinde kamu, özel alanın karşısında bir özgürlük ve istikrar alemi olarak yükselir"* (2018: 60). Nitekim Habermas'a göre, özel işleri yaparken veya anayasal düzenin bir üyesi olarak bir arada bulunurken sergilenen davranışlar aynı kefede değerlendirilemez diyen Habermas "Kamusal Alan" başlıklı metninde şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: *"Yurttaşlar ancak, genel yarara ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir tarzda, yani toplanma,*

örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar" (2015: 95). Denilebilir ki, kamusal alan prematüre olan düşüncelerin dile getirildiği bir toplanma alanıdır. Bu toplanma alanı çoğulcu olması ve eşitlik ilkesinin taşıyıcı olması nedeniyle uzlaşımın da merkezidir. Bu müşterek alanda en doğal eylemlerden olan konuşma ve tartışma sonucunda konsensüse varmak Habermas'ın tüm meramını ortaya koymaktadır. Nitekim kamusal alan kavramını tarihsel bağlarından kopartmadan düşünen Habermas, Orta Çağ toplumundan bahsederken, "temsili kamusal alan" kavramını ortaya atmaktadır. Habermas'a göre: *"Orta Çağ'daki temsili kamusal alan, doğrudan bir yöneticinin somut varlığına bağlıydı. Prens ve zümreler, mülkün vekilleri olarak işlev görmek yerine mülkün kendisi olmayı sürdürdükleri sürece onu, 'yeniden sunabilirlerdi' (re -present). Yani feodal otorite, kutsal iktidarını halk için değil, halkın 'önünde' temsil ederdi"* (2015: 97). Böyle bir yapıda düşünsel faaliyet ikliminden veyahut insanların özgürce düşüncelerini ifade edebilecekleri bir alandan söz etmek de mümkün görünmemektedir. Yönetici bir erkin izdüşümünün olduğu bir zeminde, kamusal tezahür bir çeşit temsil biçiminden öteye gidememektedir. Bu bağlamda, Fraser, "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Var Olan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı" adlı çalışmasında, Habermas'a atıfla burjuva kamusal alan anlayışının ütopik potansiyelinin pratikte tezahür etmediğini vurgulamaktadır. Bilhassa demokrasinin müşterek alanı olan kamusal alan, bilgi almak/vermek, bir fikri ortaya koymak, tartışmak, müzakere etmek, bölük pörçük anlamları tikeli yitirmeden ortak zemine oturtmak, herkese açık ve serbest erişilir bir alan olmak gibi talepleri karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Kamusal alanın burjuva anlayışı konusunda ise Fraser pazar ekonomisini de, göz önünde bulundurarak özelleşen pazarın yönetimden (devletten) bağlarını koparmasının, niş pazarların popüler hale gelmesinin her alanı olduğu gibi kamusal alanı da biçimlendirdiğini iddia etmektedir (2015: 106). Yanı sıra, kamusal alana tüm sınıfların doğrudan akışı, eş güdümlü olarak bu alanın parçalanmasına ve yitimine sebep olmaktadır. Nitekim sınıfsal mücadeleler kamusal alanı pürüzlü bir hale getirerek, dinamik bir toplumsal örgütlenme ve ortak payede buluşma iklimi yaratmaktan ziyade, bu alanın mütehakkim bir bakış açısıyla delinip parçalanması sorununu ortaya çıkartmaktadır. Dahası, bu alanın parçalanması demokrasinin ilgası sorununu gün yüzüne çıkartmaktadır. Nitekim, Miriam Hansen'ın hem Habermas'a, hem Negt ve Kluge'e referansta bulunduğu satırlarından anlaşıldığı gibi, kamusal alan farklı

parametreler üzerinden değerlendirilebilir: "Habermas'ın kamusal alan anlayışı, iletişimin formel koşullarına (yani, özgür dernekleşme, eşit katılım, müzakere ve kibar tartışmaya) dayanırken; Negt ve Kluge, kurucu ögeler, somut ihtiyaçlar, çıkarlar, çatışmalar, protesto ve iktidar meselelerini vurgularlar" (Hansen, 2015: 164). Negt ve Kluge, bu anlamda gerçeğinden farksız yapısal bir dramaturji ortaya koymaktadır. Habermas ise, eğreti görülmeyen ve bir toplumun gelişmişlik düzeyine paralel sayılabilecek bir öngörüyle kamusuna yararlı bir erki resmetmektedir. Dahası bu erk, insanın temel hakları olan serbest düşünce iklimini sağlayarak ve eşit katılıma olanak sunarak, en temel görevlerinden birini icra edecektir. Diğer bir deyişle, eşit katılımı ve özgürce düşünebilme ortamını sağlamak, bir lütufmuş gibi değerlendirilmemelidir. Bunun bir özlük hakkı olduğu bilinç düzeyinde kavratılmalıdır. Kitlenin kaderini topyekûn tayin etme görevini yönetici erke bırakmayacak biçimde, kişileri bilinç düzeyinde aydınlatmak ve düşünsel hayata katmak elzemdir. Habermas, İletişimsel Eylem Kuramı adlı eserinde toplumsal eylemlerin rasyonelliği konusunda şu saptamaları yapmaktadır:

> *"Toplumsal eylemler, anlaşma yoluyla koordine edildikleri sürece, rasyonel olarak güdülenmiş bir anlaşmanın biçimsel koşulları, etkileşim taraflarının birbirleriyle ilişkilerinin nasıl rasyonelleştirilebileceğini gösterir. İlkesel olarak bu ilişkiler, verili bir görüş birliğini taşıyan evet/hayır kararlarının tarafların kendi yorumlama süreçlerinden kaynaklanmaları ölçüsünde rasyonel olarak kabul edilir. Buna uygun olarak bir yaşama evreni de normatif olarak atfedilmiş bir yaşama evreni üzerinden değil, -doğrudan ya da dolaylı olarak- iletişimsel olarak ulaşılmış bir anlaşma üzerinden yönetilen etkileşimlere izin verdiği ölçüde rasyonel kabul edilebilir"* (2001: 359).

Habermas, aynı yerde iletişimin gizil gücünden de bahsetmektedir. İletişimin içinden geçmeden ve toplumsal bir hemhâl durumu olmadan rasyonel bir katılımdan söz etmek mümkün görülmemektedir. Bu bağlamda Habermas, araçsalcı akıl ve iletişimsel akıl arasındaki ayrıma varır. Ancak iletişimsel akıl aracılığıyla, kitle kolektif kaderinin yegâne belirleyicisi olarak zafer kazanacaktır. *"Dünya"* diye yazar Habermas: "*Ancak, bir dil ve eylem yetisi olan özneler topluluğu için bir ve aynı dünya olarak kabul edildiğinde nesnellik kazanır. Soyut dünya kavramı, iletişimsel eylemde bulunan öznelerin birbirleriyle dünyada olup bitenler ya da dünyaya yapılması gereken etkiler hakkında anlaşabilmelerinin zorunlu bir koşuludur"* (2001: 37). Yine Habermas'a göre: "*Söz konusu özneler bu iletişimsel pratikle aynı zamanda ortak yaşam bağlamlarından,*

özneler arasında paylaşılan yaşama evreninden emin olurlar. Yaşama evreni, ilgili kişilerin arka plan bilgisi olarak varsaydığı yorumların toplamıyla sınırlıdır" (2001: 37). Habermas, toplumlar için dili uzlaşım aracı olarak görürken, aynı zamanda modern toplum düzeninin dilin yapısını bozduğunu da iddia etmektedir. Dil, tahrif edilmiş ve koflaşmıştır. Bunun sonucunda gayri iletişimsel bir biçim ortaya çıkmıştır. Ve en nihayetinde çarpıtılmış iletişim doğal konuşma atmosferini yok etmiştir. Son tahlilde Habermas'çı kamusal alan kavramına Fraser'ın bakış açısıyla bakılacak olursa, dört varsayımın sorgulandığına tanıklık edilir:

> *"1. Bir kamusal alandaki katılımcıların statü farklarını paranteze alarak, sanki toplumsal olarak eşitlermiş 'gibi' müzakereye girmelerinin mümkün olduğuna; yani, politik demokrasi için toplumsal eşitliğin gerekli bir koşul olmadığına ilişkin varsayım. 2. Birbiriyle çatışan türlü kamuların çoğalmasının, daha çok demokrasiye doğru değil de ondan geriye doğru bir adım olduğuna; tek, kapsayıcı bir kamusal alanın her zaman için çoklu bir kamular rabıtasına tercih edilir olduğuna ilişkin varsayım. 3.Kamusal alanlardaki söylemin, ortak iyi üzerinde bir müzakere ile sınırlandırılması gerektiği ve 'özel çıkarlar' ve 'özel meseleler'in ortaya çıkmasının her zaman için sakıncalı olduğuna ilişkin varsayım. 4. Demokratik bir kamusal alanın işlerlik kazanması için, sivil toplum ile devlet arasında keskin bir ayrılık çizgisi çekilmesi gerektiğine ilişkin varsayım"* (2015: 112).

Farklı gelişmişlik düzeyine sahip kişilerin olaylara, durumlara bakış açısı ve bunlardan çıkardıkları sonuçlar farklı olabilir. Zaten Habermas'ın böyle bir kamusal alan yorumu yapma meramı da tam da bu yüzdendir. Tüm eşitsizliklere rağmen, ortak eylemde bulunmak için iletişimden yararlanmak gerekmektedir. Aynı zamanda ortak iyiye varmak için ortak eylemde ise tikelin yitimine sebep olmamak önemlidir. Statü farklılıkları paranteze alındığında ve iktidar bunalımları birkaç dakikalığına susturulduğunda, iletişimsel eylem alanına maksimum katılım sağlanır. Temsil düzeyi de aynı ölçüde artar. Ayrıca çatışmanın özünde demokrasiyi doğurduğu gerçeği de kaçınılmaz bir sonuçtur. Yalnızca dikkat edilmesi gereken husus, çatışmanın sonucunda farklı zayıf odakların/kamuların yitimine sebep olmamaktır. Demokrasinin meşruluğu, kamusal alanın arabulucu ve uzlaştırıcı misyonuyla güçlendirilebilir. Zira sosyal medya kamusal alanında, kimlik, siyaset ve farklılık meseleleri söz konusu olduğunda kamusal alanın demokratik bir zemin olma ve arabuluculuk misyonu zedelenmektedir. Bu bağlamda

sosyal medya kamusal alanında, kimlik, siyaset ve farklılık konularının nasıl şekillendiği tezin izleyen başlığında tartışılmaktadır.

2.5. SOSYAL MEDYA KAMUSAL ALANINDA KİMLİK, SİYASET, FARKLILIK

Demokrasi kültürünün tam olarak olgunlaştığı toplumlarda kimlik, farklılık ve kimlik siyaseti gibi konulara yaklaşım, henüz demokrasi tecrübesi aşamasında olan toplumlara göre oldukça farklıdır. Özellikle kimliğin tanımından başlayarak bir değerlendirme yapılacak olursa, farklılıkların hangi çerçevede şekillendiği hususunda genel bir fikir oluşabilmektedir. Ancak, bu fikrin ötesinde sosyal medya kamusal alanında kimlik, siyaset ve farklılık konuları özelinde çok çeşitli kimlik öğütme politikalarına şahit olmak mümkündür. Castells'e göre, *"kimliklerin inşası, tarihten, coğrafyadan, biyolojiden, üretken ve üremeye yönelik kurumlardan, kolektif hafızadan, kişisel fantezilerden, iktidar aygıtlarından ve dinsel vahiylerden malzemeler kullanır"* (2006: 14). Kimlik, indirgemeci bir perspektiften ele alınmamalıdır ya da eklektik bir eylemden hareketle yüceltilen ve değersizleştirilen kimlik paradigmaları ortaya koyulmamalıdır. Çoğunlukla kimlik bir oluş, oluşturuş yasasıymış gibi değerlendirilmektedir. Milletler, tarihten bu yana toplumsal olayların, teknolojik gelişmelerin odağında biriktirdikleri malzemelerden yararlanarak bunları kültürel projelere göre işlemektedirler. Bu işleme kolektif bir kimlik inşası yaratmaktadır biçiminde bir değerlendirme yapmak mümkündür (Castells, 2006: 14). Castells, şöyle bir varsayım ortaya koymaktadır: *"Genel terimlerle kolektif kimliği kimin, ne için inşa ettiğini büyük ölçüde bu kimliğin sembolik içeriği ve onunla özdeşleşenler ya da kendini onun dışında konumlandıranlar için ortaya çıkan anlam belirler"* (2006: 14). Sosyal medya kamusal alanı söz konusu olduğunda, kimlik ve farklılık noktasında tam da Castells'in ifade ettiği gibi; birtakım kimliklerle özdeşleşenler ya da o verili kimliklerin anlamının dışında kendini konumlandıranlar biçimde bir ayrım ortaya çıkmaktadır. Bu durum farklılıklara tahammül edememe durumunu yaratmaktadır. Oysaki, kimlik bir buluş ya da üretilen/icat edilen bir şey değildir. Dolayısıyla, onu üretim çarkının bir malzemesi olarak düşünmek, tek bir kimlik prototipi ortaya koymak, insanlık tarihi için oldukça sakıncalıdır. Zira kimlik kalabalıktır, kimlik sembolik anlamların harmonisidir. Edibe Sözen'in yaptığı değerlendirmeye göre: *"Kimlikle ilgili görüşler, bireyleri başkaları için davranan sosyal aktörler olmaktan*

kurtarır; kişilere bedenlerinden ayrılmış birer özne gibi bakılmaz" (2019: 17-18). Başkalarının siyasal ya da sosyal aktörü olma prangası kırıldığı zaman ise, "öteki" olmanın ağır yükü omuzlara hızlıca çöker. Yine Sözen'e göre "öteki" açısından;

> *"(...) kimlik tanımında önemli olan, kimliğin siyasi ve ekonomik alanda bir güç ve bir 'kültürlerarası karşılaştırma' olduğudur. 'Öteki'ne göre tanımlama, aynı zamanda kendi gücünü ortaya koyma süreciyle de eşdeğer bir özellik gösterir. Öteki, orijinine bakıldığında, altıncı ve yedinci yüzyıla kadar, Greklerin 'yabancı'lar için kullandığı bir terimdir. Dördüncü yüzyılda Grekler, terimi, kendilerini yabancılardan ayırmak için kullandılar. Bu esnada, bir başka terim olan 'barbar' öteki söylemi içinde alt-insanlık fikrini geliştirmek için kullanıldı"* (2019: 30).

Ötekinin orijini, "ben" odaklı bir kimlik bunalımının sonucunda inşa edilmektedir. "Ben" ve "öteki"ni birbirinden ayıran bu bunalım, söylemin sınırlarını zorlayarak, Sözen'in de vurguladığı gibi, gerek alt-insanlık fikrini geliştiren barbar sözcüğünde, gerekse ırkçılık, ayrımcılık, yaban gibi sözcüklerde kümelenmektedir. Kamusal alan ve siyaset söz konusu olduğunda, yeni iletişim ortamlarının söylem biçimlerini temsil etmek için umut verici olduğu belirtilebilir. Bu sanal ortamın yaygın bilinen araçlarıyla (wikiler, sosyal ağlar, sözlükler, bloglar, mikrobloglar, vb.) kitle daha önceden hiç deneyimlemediği bir katılım imkânını ve mekânını bulmaktadır. Bu araçlar sayesinde kitle, kendine uygun platformda içselleştirdiği içerikleri üretmekte ve bunları diğer kitlelerle paylaşmaktadır. Bunlarda siyasal bir katılıma ilişkin içerikler söz konusu olduğunda, safların sıklaştığına ve farklılıkların elimine edildiğine tanıklık etmek mümkündür. Sosyal medya kamusal alanında farklı kimliğe ve siyasal düşünceye sahip olanların izolasyonu, "öteki" meselesinin problematiğini ortaya çıkarmaktadır. Twitter, Instagram, Facebook, YouTube, Blog ve Clubhouse gibi mecralar sosyal medyanın kamusal alanları olarak geleneksel kamusal alanın engebelerini ortadan kaldırabilir. Özellikle son zamanların popüler uygulaması Clubhouse, diğer tüm uygulamaları gözden düşürecek niteliktedir. Clubhouse uygulaması, sese dayalı bir uygulamadır. Ancak, podcastte olduğu gibi sesler kalıcı değil, uçucudur. Sesin uçucu olması sohbete katılmayı her ne kadar kolaylaştırsa da, aynı zamanda oda sahibinin farklı sesleri odadan atma yetkisinin olması, bu uygulamanın daha en başından kamusallığı tam olarak taşımayacağı yönündeki bir fikri ortaya çıkartmaktadır. Kişinin, istediği fikir ortamına dâhil olması mıdır önemli olan? Yoksa kişinin, özgürce düşüncesini ortaya koyabilmesi mi? Bu ve bu

türden soruların sorulması kaçınılmazdır. Zira ikinci soru aslında bir sosyal medya mecrasının kamusallığının niteliğini ortaya koymaktadır. Buna benzer bir değerlendirmeyi tüm sosyal medya katılım alanları için yapmak mümkündür. Sosyal medya platformlarında, kimlik, siyaset ve farklılık üzerinden yürütülen dışarıda bırakma politikasının uzantısı; azınlıklar, ötekiler ve sosyal medya ilişkisinin ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Zira bu ilişki ele alınmadan önce kimlik mefhumunu daha detaylı açıklamak gerekmektedir. William E. Connolly, *Kimlik ve Farklılık* adlı eserinde: *"Benim kimliğim seçtiğim, istediğim ya da rıza gösterdiğim şeylerden çok ne olduğum ve nasıl tanındığımdır"* diyerek şöyle devam eder: *"Seçme, isteme ve rıza gösterme yoğun benlikten doğarlar. Bu yoğunluk olmadan, bu edimler olmaz; bu edimlerin benim olduğu ancak bu yoğunluk sayesinde anlaşılır, aynı şekilde bizim kimliğimiz de olduğumuz şey ve yola çıktığımız temellerdir. Bu kimlik toplumsal olarak kabul edilmiş bir dizi farklılıklarla olan ilişkisi yoluyla oluşturulur"* (Connolly, 2020: 103). Connolly, aslında kimlikten bahsedebilmek için farklılıklara olan gereksinime dikkati çekmektedir. Zira kimlik farklılıklar içerisinden yükselmektedir. Dahası, düşünürün şu saptaması oldukça dikkat çekici ve kimliğin ötekilik ile bağını kuran kırılgan bir saptamadır: *"Kimlik var olmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür"* (Connolly, 2020: 104). Kimliğin yegâne güvencesi kimlik dışında bir öteki icat etmektir. Ötekinin etki alanının ve gücünün sınırlarını bilmek, kendi kimlik politikanı güvence altına almak, gelebilecek saldırıları en başından bertaraf etmek için bir girişimdir. Sosyal medya kamusal alanı da, aslında tam da bu bakış açısıyla ele alınmalıdır. Ötekini tasfiye etmenin esas sebebi, öz kimlikten ve ortak söylemden uzak olanları kovmaktır. Connolly'nin ifadelerini daha da derinleştirecek olursak, güçlü kimliklerin farklılığını olumsuz ifadelerden hareketle kurduğu belirtilebilir. Yani kötü, akıldışı, anormal, deli, hasta, ilkel, canavar, tehlikeli, anarşik gibi ismin önüne eklenen olumsuz imlemeler güçlü kimliğin doğası olarak kabul edilmektedir. Bu bir savunma refleksi gibidir, çünkü güçlü kimlikler iyi, tutarlı, tam ve rasyonel olma saikiyle ve insanları kolektif eyleme geçirme gücünü çözecek olan ötekinden kendini koruma düşüncesiyle doludurlar (Connolly, 2020: 105). Connolly'nin bu tespitlerine göre; *"Oluşturulan ötekiler grubu artık güçlü kimliğin doğruluğu için hem çok önemli hem de tehditkâr hale gelir. Tehdit yalnızca ötekinin doğru kimliğini yenme ya da yaralamak amacıyla yapılabileceği eylemlerden değil; onun öteki olarak var olma tarzının*

görünürlüğünden de kaynaklanır" (2020: 105). Yeni iletişim ortamlarında "öteki"nin kimliğinin görünürlüğü çoğu zaman tahammül edilemez bir şey olarak ortaya çıkmaktadır. Geleneksel medyanın sahiplik kontrollüne bağlı temsil biçimleri, aracını değiştirerek yeni araçlar ve yeni nefret biçimleriyle yoluna devam etmektedir. Sosyal medya kamusal alanının görüngüsü, "öteki"ni kısmi bir varlık alanına hapsederek, hâkim düşüncenin aksini sarf etmediği sürece onu tanımak biçimindedir. Böyle bir ontolojik teslimiyet çok seslilikten tek sesliğe düşüştür dolayısıyla demokraside de bir gerilemedir. Kimlik, siyaset, farklılık konusuna bir başka bakış açısından yaklaşılacak olursa, gerçek hayatta kolaylıkla izole edilmeyecek kişilerin sanal ortamda daha rahat izole edildiğine tanıklık edilebilir. Sanal ortamda saldırgan ve ötekileştirici tavırdaki cesaretin kaynağı bilim insanları tarafından ele alınan konulardandır. Kimlik ve farklılık üzerinden elimine etmenin sanal ortamda daha kolay olması bazı parametrelerle açıklanabilir. Bireyler sanal ortamlarda, perdeledikleri kimliklerini, ikame ya da part-time kimliklerini kullanmaktadırlar. John Suler, *The Online Disinhibition Effect* adlı eserinde "Online Disinhibition Effect" kavramsallaştırmasını, yani çevrim içi ortamda şartlı refleksin yitiminin etkisini açıklamaktadır. "Online Disinhibition Effect" bireyin olağan yaşamında sergilemekten çekineceği davranışları sanal ortamda sergilemekte bir beis görmemesidir. İnhibe birçok gizil eylem ve söylem ya da arzu yatağı sosyal medyada kamuya rahatlıkla açılabilmektedir. Bu siber psikolojik/kişilik yaklaşımını Suler, iki biçimiyle açıklamaktadır: Benign Disinhibition ve Toxic Disinhibition (2005: 184). Bunlardan ilki Benign Disinhibition, "iyi huylu etki" anlamında kullanılmaktadır. Yani kişi cinsel tercihinden, sosyal sınıfından, dininden, dilinden, ırkından, vb. dolayı kendini "öteki" olmanın ağırlığı altında hissetmez. Böyle bir hissin uyandırılmasına da izin vermeyerek kendini rahatça ifade eder. Benign Disinhibition'ın etkisi, kişilerin gerçek hayatta cesaret edemeyeceği şeyleri, sanal ortamı fırsatlar âlemi olarak görüp gerçekleştirmesidir. Başka bir deyişle Benign Disinhibition, insanın gizil tarafını cesaretle ortaya koymasıdır. Toxic Disinhibition ise, "kötü, zehirli etki" anlamında kullanılmaktadır. Toxic Disinhibition etkisi, kişilerin cesaret sınırlarını aşarak cüretkâr davranışlarda bulunduğu bir durum olarak ifade edilmektedir. Suler'ın da ifade ettiği gibi sanal ortamda kişiler*; "küfür, şiddet, zorbalık, sapkınlık, yalan, tehdit ve nefret içeren söylemleri sonuçlarına katlanmadan paylaşabileceğine inanırlar"* (2005: 184). Özgürlükler âlemi sosyal medyada bireyler, toxic bir etkiyle kimlik ve farklılıklara ayıklanması gereken ya da

şiddetle hırpalanması gereken tavırla yaklaşmaktadırlar. Kitlenin sanal ortamda kullandığı perdeli kimliklerinin temel motivasyonunu Suler, çeşitli sebeplere bağlamaktadır. Öncelikle; çevrim içi ortamda kişiler kimliklerini tamamen ya da kısmen gizleyebilir veyahut sahte kimlikler üretilebilir. Bu nedenle karşılıklı olarak kişiler birbirinin kimliğine ilişkin şeffaf bir bilgi edinemeyebilirler. Mesajın çıktığı kaynağın bilinmezlik ve görünmezlik özelliği, alıcının karşı tarafın vücut devinimlerini yani kaşları çatmak, kafa sallamak, iç çekmek, sıkılmış bir ifade ve türevlerinin bütünsel anlamını okuyamamasına sebep olabilir. Karşılıklı görünmezlik ve bilinmezlik bir cesaret unsuru olarak algılanıp saldırganlığı ya da yersiz sataşmayı arttırabilir (Suler, 2005: 184-188). Ayrıca Suler, eş zamansızlığa da dikkati çekmektedir. Yazar, geri beslemenin olduğu bir iletişimde bazı eylemlerin pekiştiğini, bazılarının ise söndüğünü ortaya koyar. Geribildirim, dakikalar, saatler gibi uzun bir zaman diliminde vuku bulabilir. Bu durum sanal ortama nifak tohumu atan, herhangi bir konuda infiale sebep olan kişiye tehlike anında ortamdan kaçma fırsatını sunar. Bu kaçış yankıları açısından düşünüldüğünde, nifak tohumları serpiştiren kimselerin "öteki" olanları hızlıca varlık alanının dışına itip, ortadan kaybolmak suretiyle kullandıkları bir yoldur (Suler, 2005: 185-186). Suler, aynı zamanda Dissociative İmagination, yani sanal ortamın bir simülasyon âlemi olarak görülmesi ya da bir oyun alanı gibi algılanmasından bahsetmektedir. Bu oyun alanının kuralları çoğu zaman muğlaktır. Suler, kişinin kendisini çevrim içi bir kurgu olarak kavradığından bahsetmektedir. Aynı zamanda sosyal medya kullanıcıları sanal ortamda yarattığı karakterleriyle, gerçekliği giderilmiş bu dünyada başka birisini temsil ediyormuş gibi davranmaktadırlar. Böylece gerçek dünyanın sorumluklarından ve taleplerinden sıyrıldıkları hissine kapılırlar. Suler kullanıcıların çevrim içi kurguyu, çevrimdışı gerçeklerden farklı tuttuklarından ve sanal ortamın gerçekte karşılığı yokmuşçasına hareket ettiklerinden yakınmaktadır. Sosyal medya kamusal alanı bu bakış açısıyla okunduğunda, çoğu zaman etik ve ahlaki ilkelerin çok uzun sürece sustuğuna, kimliğin ve farklılıkların hoyratça tüketildiğine tanıklık edilir (Suler, 2005: 186-187). Sosyal medya kamusal alanıyla ilgili sıkça konuşulan konulardan birisi de onun sunduğu eşitlik ve özgürlük vaadidir. Suler, eşitlik meselesini statü ve otorite kavramlarıyla okumaktadır. Sanal ortamda statü ve otorite algısının düşük, ancak eşitlik algısının yüksek olduğunu ortaya koyar. Dirimsel hareketlilik içerisinde otoriter figürlerin algılanışı ile sanal ortamdaki algılanışları farklıdır. Dirimsel hareketlilikte otoriter figüre, sesi, beden dili ve

giyim/kuşamı eşlik etmektedir. Sanal ortamda bu bütüncül görüntü ortadan kalkmaktadır. Bu durum, otoriter figüre tepki gösterilebilmesini kolaylaştırmaktadır. Suler'a göre; *"sanal ortam akran ilişkisi yaratmaktadır"* ve *"onaylanma veya cezalandırılma korkusu ortadan kalkmaktadır"* (2005: 187-188). Başka bir deyişle, insanlar gerçek yaşamda bir dizi yaptırıma maruz kalmamak için otoriteye itaat ederler. Sosyal medya kamusal alanında kimlik, siyaset ve farklılık tartışmasının yapıldığı bu satırlardan hareketle daha bütüncül bir bakış açısına kavuşmak için ifade özgürlüğü, nefret söylemi, yankı fanusu ve Suskunluk Sarmalı Kuramı'nın konunun bağlamına uygun bir biçimde ele alınması gerekmektedir.

2.6. SOSYAL MEDYA KAMUSAL ALANINDA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ, NEFRET SÖYLEMİ VE YANKI FANUSU

Sosyal medya kamusal alanı, aktif katılımın mecrası olması hasebiyle oldukça demokratik bir alan olarak tasvir edilmektedir. Zira yeni iletişim platformları, geleneksel medyanın tek yönlü iletişim biçimine karşılık, interaktif bir iletişim olanağı sağlamaktadır. Aynı zamanda bu sanal platformların otoriter baskılardan bir nebze daha uzak olması, kişilere adeta ifade kabiliyetlerini yeniden kazanmış olma duygusunu hissettirmektedir. Geleneksel medya platformlarına katılım kısıtlılıklarının kırıldığı bu sanal alanlar, sürekli "anda olmayı" ya da "anda kalmayı" telkin ederek, "bu yeni kamusal alana sen de bir işaret bırak" biçiminde teşvik edici bir çağrı yapmaktadır. Dolayısıyla, bu çağrıya kulak veren kitle, zamandan ve mekândan bağımsız bir biçimde adeta fikri mülkiyetini ortaya koymak için yarışmaktadır. Sosyal medya kamusal alanı, metin, yazı, fotoğraf, ses ve videoyla kendini ifade etmeye ihtiyaç duyan kişileri zeminine davet etmektedir. Özellikle sosyal medya kamusal alanı farklı ideolojileri bir araya getiren ve müzakere sürecini çeşitlilik zemininde sağlayan yapısıyla, kamusal bir gövdenin ortaya çıkması açısından daha çeşitli olanaklar sunar. Günlük işlerin pratik birkaç cümleyle değerlendirildiği, bilimsel metinlerin inşa edilip kullanıcıların beğenisine sunulduğu bu alanlar, adeta bir iç dökme alanı olarak kullanılmaktadır. Böylesi bir kamusal alan, düşünce ikliminin yaratılması hususunda oldukça işe yarar görülmektedir. Kamu işleri, siyasal meseleler, eğlence ya da sadece bir şeyler paylaşmış olmak için kitle, sosyal medya kamusal alanını yoğun bir biçimde kullanmaktadır. Özellikle çeşitli konu alanlarında paylaşılan içeriklerin kümülatif bir etki yaratması, çeşitli söylemlerin

mücadeleye girişmesi, kamusal alanın geleceği için umut verici görülebilir. Ancak, sosyal medya kamusal alanında kişiler düşüncelerini dile getirirken, çoğu zaman farklı düşüncelere kendini kapatabilmektedirler. Böylesi bilinç kapalılığı sanal ortamda kullanıcıların iğvaya kapılma olasılığını yükseltmektedir. Özellikle bir grubun bir araya gelerek kapalı bir düşünce ekosistemi oluşturmasının sonucunda, sosyal medya kamusal alanı bir anda kaosun alanı haline gelebilmektedir. Nitekim, Rikke Frank Jørgensen ve Lumi Zuleta, "Private Governance of Freedom of Expression on Social Media Platforms" adlı çalışmalarında sosyal medyada ifade özgürlüğünün tezahür edişini değerlendirmektedirler. Yazarlar, sosyal medya platformlarının demokratik bir zemin olarak algılandığını vurgular. Zira ifade özgürlüğü, geniş katılım, bilgiye hızlı ve kolay erişim, sosyal medya platformlarının demokratik bir zemin olarak algılanmasını sağlar. Ancak, bu alanlar yasa dışı eylem ve söylemlerin de bir zemini olabilir. Ayrımcılığa yönelik içerikler ya da bunları körükleyen iletiler büyük sorunlar yaratarak, sosyal medya kamusal alanının demokratik bir ifade zemini olma rolünü zedelemektedir (Jørgensen ve Zuleta, 2020: 51). Özellikle sosyal medya kamusal alanında, nefret söylemine yönelik kategorilerin çeşitliliğine ve yıkıcı biçimlerine tanıklık edilmektedir. Nitekim sosyal medya kullanıcıları teknolojinin bilgiyi işleme kuvvetinden yararlanarak, ötekileştirme pratiklerini daha vurucu bir biçimde devreye sokmaktadır. Zira ırka veya etnik kökene diye başlayıp oldukça mekanik biçimde sıralanan, dini görüş, sınıfsal farklılık, milli köken, cinsiyetçilik, engellilik, yaşlılık gibi kategorilerin yazıyla, sesle, görüntüyle ya da multimedyadan yararlanarak saldırgan bir dille yapılandırılması, sosyal medya kamusal alanında çeşitli sorunları ortaya çıkartabilmektedir. Anne Weber, *Nefret Söylemi El Kitabı* adlı eserinde, nefret söyleminin *"muhakkak belirli bir kişiye veya gruba yönlendirilmiş yorumların"* tümünü kapsadığını vurgulamaktadır (2009: 3). Avrupa Birliği Bakanlar Komitesi'nin 30 Ekim 1997 tarihli tavsiye kararında yer alan tanımdan yola çıkan Weber, nefret söylemi kavramını şöyle açıklamaktadır: *"Nefret söylemi, ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer her türlü nefret biçimini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini kapsar"* (2009: 3). Nefret söylemi unsuru içeren içeriklerdeki çatallı dil, çoğunlukla düşmanlık ve ona ilişkin unsurları pekiştiren bir mahiyettir. Nefret ve nefret söylemi geleneksel medya bağlamında düşünüldüğünde, gazete, televizyon, radyo gibi geleneksel kitle iletişim araçlarıyla "öteki"nin hazin sonu imlenmekte ve varlık koşulları

her seferinde daraltılmaktadır. Zira internet çağında da durum değişmiş değildir. Bilakis, sosyal medya platformlarıyla kitleler, kendi bakış açısını pekiştirmeyen düşünceleri hızlı biçimde oluşturdukları iletilerle elimine etmektedir. Dahası, kitle içindeki düşünce ağının organikliği arttıkça, "öteki"ni inşa etmenin şiddeti de artmaktadır. Organik düşüncelerin kendi içlerinde dolaşıma girmesi, kitlenin farkında olmadığı bir etkinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu etki sosyal medya kamusal alanında gerçekleşen Yankı Odası (Echo Chamber) etkisidir. Yankı odası olarak ifade edilen kavramın tuzağına düşen kitle, farklı bakış açılarından haberdar olduğunu sanırken, aslında kendi dünyasında sıkışıp kaldığının farkına bile varamamaktadır.

Yankı fanusu etkisi altındaki birey, yalnızca kendi yankılanan sesini duyar ve bunun sonucunda da etrafındaki herkesin kendisi gibi düşündüğü ve konuştuğu hissine kapılarak yanılır. Bu durum bir dezenformasyon yaratmaktadır. Özellikle sosyal medya algoritmaları, kullanıcıların veri izlerini takip ederek onların anlam dünyasını pekiştirecek içerikler sunar. Dahası, etki altındaki kitle, "öteki"nden bir haber olmakla beraber akışında sürekli "öteki"ne karşı nefret unsuru içeren enformasyonla karşı karşıya kalmakta ya da buna maruz bırakılmaktadır. Yankı odasına bir kere dâhil olan kişinin, farklı düşüncelere karşı olumsuz prematüre inançları bir anda kuvvetlenebilir. Burada grubun benzer düşünceleri pekiştirmesinin büyük bir etkisi vardır. Çünkü yankı odasına dâhil olan kullanıcılar, temel tutum ve inançlarını kökünden sarsacak, ötekine karşı sempati uyandıracak hiçbir enformasyonla karşılaşmamaktadır. Böylesi bir kamusal alanda kitle, kendi ideolojisine ya da her anlamda fikri dünyasına uygun enformasyonun peşinden giderek hakikatten uzaklaşmaktadır. Oysaki, hakikat çoğu zaman hiç görülmek istenmeyen "öteki"nin zemininde yatabilmektedir. Copleston, Sartre'a atıfta bulunduğu satırlarda, kişinin kendi hakikati içinde belirebilmesi için başkalarıyla karşı karşıya gelmesi gerektiğini vurgular: "*Sartre'ın birinin başkası ile karşılaşması konusunu ele alış yolu göz önüne alındığında, onu 'çatışma başkaları-için- kökensel anlamdır' derken bulmak şaşırtıcı değildir"* (2010: 29). Oysaki, yankı fanusuna kapılan kitle, kendi ılıman coğrafyasında, aykırı hiçbir düşünceye maruz kalmadan, trajikomik bir biçimde yalan olan hakikatlerle avunmaktadır. Zira farklı düşünceyle karşılaşmanın kökeninde hakikat ve "öteki" vardır. Ancak yankı fanusu bıraktığı ağır etki nedeniyle, kitleyi hakikate sağır bir hale getirmektedir. Sosyal medya kamusal alanında kullanıcıların; haber döngüsüne, bilgi rejimine, hangi gruplara ve görüşlere maruz kalındığına, hangi inanç, değer ve tutum

gibi politik yatkınlıkların pekiştirildiğine dikkat etmesi gerekmektedir. En basit biçimiyle, like ya da dislike yapmak bile fanusa dahil olmak için ilk adımı atmış olmaktır. Toplumsal algıların inşası için içeriğin hiç akla gelmeyecek biçimde çerçevelenmesi, her açıdan toplumsal dinamikleri köklü biçimde etkileyecek sonuçlar yaratabilmektedir. Tezin izleyen başlığında sosyal medya kamusal alanında ifade özgürlüğünün sınırları çizilmektedir.

2.6.1. Sosyal Medya Kamusal Alanında İfade Özgürlüğü

Kendini ifade edebilmeye muktedir olanlar, insani haklarını koruyabilmede daha başarılıdırlar. İfade özgürlüğü, demokrasinin esas unsurudur. Yurttaşların en temel haklarından birisi olarak kabul edilen ifade özgürlüğü hakkının sınırları tayin edilmiştir. Sınırları çizilmiş serbestlik alanı, Sartre'ın sözünü hatırlatır niteliktedir: *"Özgür olacak kadar özgür değilim!"* Sartre'ın sözü her ne kadar çelişkili gibi görünüyor olsa da, insanların toplumsal yaşam içerisinde "yapıp ettiklerinden sorumlu oldukları" etik bir ilkeyi hatırlatmaktadır. Sözün mahiyeti iki biçimde okunabilir: İlk olarak, özgürlük insanın yaşamda her istediğini yapıp etmesi değildir. İkincisi ise ilkinden doğar; özgürlüğün içsel bir motivasyonu vardır. Bu motivasyon, insanın eylemlerinin sonucunda bir yaptırıma maruz kalmamak için güdüsel olarak yapıp ettiklerinin bilincinde olmasıdır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesinde, herkesin ifade özgürlüğü hakkına sahip olduğu vurgulanır. Buna göre: "*Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü kapsar"* (www.yargitay.gov.tr, 28.09.2021). Ancak söz konusu ifade özgürlüğü serbestliğinden, başkalarının varlık alanına zarar vermemeyi anlamak gerekmektedir. Kanaat özgürlüğü, öz benliği ortaya koyma girişimidir. Nitekim bilginin yayılımını sağlayan araçların sayısının artması, ifade zeminlerinin çeşitlenmesini sağlamıştır. Kitle iletişim araçları, düşüncelerin özgürleşmesi açısından büyük bir katkı sunmaktadır. Özellikle katılım ve etkileşimin daha yoğun olduğu sosyal medya platformları kanaatlerin serbest dolaşımı açısından oldukça önemlidir. Antony Mayfield, sosyal medya platformlarının özelliklerine değinmektedir. Sosyal medya platformlarının "katılım ve açıklık" özelliği, geri bildirime katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda "açıklık" ilkesi, çoğu medya hizmetinin, geri bildirime ve katılıma açık olması anlamına gelmektedir. Bu özellik, "oylama, yorum yapma ve bilgi paylaşmaya" teşvik ederek

müzakere zemininin oluşmasına katkıda bulunur. Nitekim sosyal medya platformlarında, *"içeriğe erişmek ve içeriği kullanmak için nadiren herhangi bir engel vardır. Parola korumalı içerik hoş karşılanmaz"* (Mayfield, 2007:5). Dahası sosyal medya platformları örgütlenmenin hızlı bir şekilde oluştuğu alanlardır. Çünkü hızlı ve etkili bir iletişim söz konusudur. Yazar, çoğu sosyal medya türünün gelişmesini sağlayan şeyin bu alanın "bağlantılılık" özelliği olduğunu vurgulamaktadır. Mayfield, toplukların bu platformlarda "fotoğraf sevgisi, politik bir konu veya favori bir TV programı gibi ortak ilgi alanlarını paylaştığını" belirtir (2007:5). Sosyal medya platformları bu bakış açısından, "açık çevrim içi bilgi alışverişini sağlayan araçlar" olarak etkileşimi sağlamaktadır (Yates ve Paquette, 2011:6) Zira sosyal medyada ifade özgürlüğü, liberal bir perspektiften ele alındığında demokratik değerlerin özgürce dolaşıma girdiği bir alan tahayyül edilmektedir. Yeni iletişim platformları, farklı düşünceleri tek bir varlık alanına hapseden tiranların gücünü bir nebze kırmaktadır. Böylece bu platformlar ırk, dil, din, etnik köken, cinsiyet, toplumsal grup gibi farklıkların çeşitlilik kabul edildiği bir varlık alanı görünümü sergilemektedir. Böyle bir varlık alanın özlemini çeken kitle, her fırsatta kendini ifade etmek ve varlığını ortaya koymak için, günlük yaşam içerisinde nedenler aramaktadır. *"İnternetten önce, ifade özgürlüğü teorisyenleri, söylemlerin yoğunluğunun azlığından endişe duyuyorlardı. Yayın ortamı için bant genişliği ve frekanslar sınırlıydı, bu nedenle az sayıda insan çok sayıda insana yayın yapabiliyordu"* (Balkin, 2004: 6). Fakat dijital devrimle birlikte dağıtım maliyetlerinin azaldığına dikkati çeken Jack M. Balkin, daha fazla insanın birbiriyle kolay ve ucuz iletişim kurduğunu belirtir. Bu durumun söylemlerin yoğunluğunu ve katılımcıların ilgisini artırdığını tespit eder (Balkin, 2004: 6). Bu zengin ifade alanın yazıyı, sesi ve görüntüyü aynı anda işleyebilen teknik alt yapısı, düşünceye ket vurmama yolunda oldukça davetkar görünmektedir. Düşünceye ket vurmamak ve "öteki" düşüncelerin sosyal medya kamusal alanında yer almasını sağlamak muasır medeniyet düşüncesinin bir parçasıdır. Aslında bu noktada ifade etmek gerekir ki, muasır medeniyete tabi olarak kabul edilebilecek olan husus farklılıkların mesajını ortaya koyması değildir. Muasır medeniyet düşüncesinin bir parçası olmak; öz farklılıkların ve düşüncelerin ortak söylem zemininde biri diğerini elimine etmeden ortaya koyulmasını sağlamak ve bu düsturu desteklemektir. Böyle bir düstur eşit ve etik bir tartışma zemini oluşturması açısından oldukça önemlidir. Zira bireylerin ifade özgürlüklerinin güvence altına alınması gerekmektedir. Çünkü

demokrasinin ve ifade özgürlüğünün gelişiminin altında yatan gizli unsur bireysel özgürlüğün teminat altına alınmasıdır. İfade özgürlüğü karşılıklı etkileşimle ilgilidir. Bu etkileşim ve konuşma durumu kültürel transferi sağlamaktadır. Nitekim ifade özgürlüğü bireysel bir eylem gibi görünse de buna müteakip kolektif bir eylemdir (Balkin, 2004: 4). Dijital okur yazarlığı düşük olan sosyal medya kullanıcıları bu kolektif bilinçten beslenmeli ve sosyal medya kamusal alanında ırk, dil, etnik köken, din ve toplumsal grup biçiminde kategorilerinin kırılmasına destek olarak ifade özgürlüğüne katkı sağlamalıdır. Sosyal medya kamusal alanı özellikle böyle bir ayrıma daha az maruz kalarak, düşünceyi, fikri ve duyguyu bildiriş açısından kolaylık sağlamaktadır. Biçimsel bir demokrasinin zincirlerinin kırıldığı bu sanal ortamlar, kamusal alanda ifade özgürlüğüne yeni bir boyut kazandırmaktadır. Sosyal medya kamusal alanında eşdeğerlik ölçütünü temel alan bir ifade özgürlüğü söz konusudur. Facebook, Twitter, Instagram, Foursquare, Clubhouse, WordPress, Tumblr, gibi sosyal paylaşım ağları kitleye birçok biçimde kendini ifade etme olanağı sunmaktadır. Her bir sosyal medya mecrasında kitle ifade özgürlüğü serbestliğinden faydalanarak veyahut farklı bir kimliğe bürünerek, düşüncelerini ifade etmekten geri durmamaktadır. Yani hem yayıncı hem okuyucu olan sosyal medya kullanıcıları bu deneyimi birkaç kimliğe bürünerek yaşayabilmektedirler. Tweet atmak, retweet yapmak, post atmak, repost yapmak, hastaglemek (#), likelemek, vb. eylemler katalizör etkisi yaparak hem kişinin kendini ifade etmesini sağlamakta hem de büyük hareketlerin ilk tetikleyicisi olarak ortaya çıkmaktadır. Marshall McLuhan ve Quentin Fiore'nin de ifade ettiği gibi, *"yepyeni bir 'aynı andalık' dünyası"* aslında dijital bir aktivizm yaratmaktadır (2012: 63). Bu durum "uyuşuk" (slacker) ve "aktivizm" kavramlarından türemiş "slaktivism" kavramını gündeme getirmektedir. Narin, Sophia McClennen'i referans aldığı satırlarında; sanal dünyanın *"tıklama, yorum yazma ve çevrim içi imza atma"* eylemlerini yorumlamaktadır. Narin'in yorumuna göre: *"Sosyal medya ile özgürleşmek içi boş bir fanteziden ibarettir"* (Narin, 2019: 290-291). Çünkü Narin, bu ortamlarda çeşitli eylemlere katılım biçimlerinin kısa süreli, anlık ve az emek gerektiren bir doğaya sahip olduğunu ifade etmektedir. Özellikle Narin, *"Tıklama, yorum yazma ve çevrim içi imza atma gibi bu tür eylemler tembelleştirici, aptallaştırıcı ve değer boşaltıcı doğaları nedeniyle tehlikeli bulunuyor"* şeklindeki değerlendirmesiyle sanal ortamların, özgürleştirici, çoğulcu, nitelikli değer ortaya koyma vaadine karşılık kof bir eylemler dizisi ortaya çıkardığını ifade etmektedir (Narin, 2019: 290-291). Narin'in bu

değerlendirmesi entelektüel birikimden yoksun bir kitlenin, ifade özgürlüğünden yararlanarak toplumsal bütünlüğe zarar verdiği bir durumu da açıklamaktadır. Sosyal medya kamusal alanında ifade özgürlüğü toplumun genel yararına katkı sağlamalıdır. Konuya Balkin'nin bakış açısından yaklaşacak olursak: *"Dijital çağ, bireysel katılım olanaklarını genişletir ve kültürün yayılmasını sağlar. Böylece gerçek bir demokrasi kültürüne katkıda bulunur. Ama aynı teknolojiler demokrasi kültürünü sınırlayabilecek yöntemler de üretebilir"* (2004: 5). Nitekim ifade özgürlüğü söz konusu olduğun da bu sınırlayıcı yöntemlerin en etkilisi sansürdür. İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yaman Akdeniz ve Uzman Araştırmacı Ozan Güven tarafından hazırlanan "Fahrenheit 5651: Sansürün Yakıcı Etkisi" adlı rapor çarpıcı sonuçlar ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Online siteler, sosyal medya içerikleri, haberler, vb. konuların incelendiği araştırmanın raporunun "Fahrenheit 5651: Sansürün Yakıcı Etkisi" adını taşıması oldukça manidardır. Rapor ismini Ray Bradbury'nin kaleme aldığı ve kitapların yakıldığı, baskıcı, otoriter ve distopik bir toplumun anlatıldığı, *Fahrenheit 451* adlı eserden almaktadır. Söz konusu romanın adından ve konusundan esinlenen yazarlar rapora "Fahrenheit 5651: Sansürün Yakıcı Etkisi" diye isim vererek "5651" rakamıyla 5651 Sayılı Kanun'a işaret etmektedirler. Yazarlar bu kanun kapsamında yapılan değişikliğin *"yakıcı ve yıkıcı etkisinin"* toplumsal bellekten silinmemesini arzuladıklarını ifade ettikleri "Rapor Hakkında" başlıklı bölümde sansürün etkisini ve boyutlarını göstermeyi amaçladıklarını belirtmektedirler (ifade.org.tr, 28.09.2021). Akdeniz ve Güven'in araştırmasına göre, 2020 yılı sonu ele alındığında, Türkiye'de;

> *"467.011 web sitesinin 764 farklı kurum (mahkemeler ve idari kurumlar) tarafından verilen 408.808 farklı kararla erişime engellendiği belirtilmektedir. Dahası, EngelliWeb 2020 raporlama çalışması kapsamında tespit edildiği kadarı ile 2020 sonu itibarı ile 150.000 URL adresine, 7.500 Twitter hesabına, 50.000 tweete, 12.000 YouTube videosuna, 8.000 Facebook içeriğine ve 6.800 Instagram içeriğine de 5651 Sayılı Kanun ve diğer hükümlere istinaden erişim engellenmiştir"* (ifade.org.tr, 28.09.2021).

Bu rapordan anlaşılacağı üzere ve yukarıda da tartışıldığı gibi, iktidarın/otoritenin iletişim sistemleri üzerindeki baskıcı rolünün devam ettiği sonucuna varılabilir. Liberal kuram ekseninde iyimser bir bakış açısıyla, sosyal medya kamusal alanında ifade özgürlüğü konusu değerlendirildiğinde; bu alanın anlamları ortak kılmada, sosyo-politik yaşamın taşıyıcısı olmada ve eşitler arası diyaloğu sağlamada önem arz ettiği fark edilir.

Ancak eleştirel yaklaşımlara da eğilmek gerekmektedir. Tahakküm biçimlerinin rafa kaldırılamayacağı ölçüde bir yaklaşım demokrasiyi dolayısıyla ifade özgürlüğünü zedelemektedir. Curran, medyanın, iktidarın başkaları üzerinde kötüye kullanılmasına karşı bir denge kaynağı işlevi görmesi gerektiğini belirtmektedir (2014: 142). Bu değerlendirme geleneksel medyaya yönelik bir değerlendirmedir, ancak unutmamak gerekir ki, yeni iletişim platformlarında da medya kamu adına gözetleyen ve denetleyen rolünü unutmamalı aynı zamanda farklı düşünceden yurttaşların temsillerine önem vermelidir. Üstelik, muktedir olanın bu platformlar üzerinden kitleye yön verme olasılığı daha yüksektir. Düşüncesinden dolayı muktedir olan tarafından hızla ötekileştirilen, fişlenen, elimine edilen düşünceler korunmalıdır. Sermaye baskısından biraz daha uzak olan yeni iletişim platformları kitleye kendini temsil edebilme hakkını teslim etmektedir, ancak medyanın da bu konuda yurttaşların yanında saf tutması gerekmektedir. Özellikle Castells'in de ifade ettiği gibi: *"Kamusal alan sosyo-politik örgütlenmenin temel bileşenidir. Çünkü insanlar özerk düşüncelerini bir araya getirerek siyasi kurumları etkileyecek güce ulaşabilirler"* (2008: 78). Nitekim daha kolay örgütlenme biçimi sağlayan sosyal medya mecralarında kişiler, her türden düşüncelerinin kolayca eklemlenebileceği çeşitli düşünsel topluluklar bulabilirler. Aynı zamanda kurumları denetleme gücünü de kendinde bulan kitle, aksakları ifade etme noktasında da daha aktiftir. Suler'ın da vurguladığı gibi, *"sanal ortam akran ilişkisi yaratmaktadır"* (Suler, 2005: 184). Sanal ortamlarda otoriter figürlerin somut ya da soyut tüm özellikleri silikleşmektedir. Dolayısıyla, bu zamana kadar otorite karşısında kendini ifade etmekte güçlük çeken kitle daha girişken bir tavırla tüm meramını ortaya koymaktadır (Suler, 2005: 184-188). Özellikle çift yönlü ve eş zamanlı iletişim biçimi medyanın işlevini ifade özgürlüğü bağlamında daha işler kılmaktadır. Ancak kitlenin içeriğin hem üreticisi hem de tüketicisi olması, aynı zamanda bu alanda kişilerin müstear isimle kendini gizleyebiliyor olması, ifade alanının sınırlarını aklı zorlayan bir biçimde değiştirmektedir. Öyle ki, bu zorlama sosyal medya kamusal alanının ifade özgürlüğünün teminatçısı olma rolünü silikleştirmektedir. Bunun da ötesinde sosyal medya kamusal alanı nefret söylemi içeren paylaşımlar nedeniyle demokratik bir yıkımla karşı karşıyadır. Tezin izleyen başlığında sosyal medya kamusal alanının nefret söylemi soncunda geldiği nokta resmedilmektedir.

2.6.2. Sosyal Medya Kamusal Alanında Nefret Söylemi

Sosyal medya kamusal alanında üretilen içeriklerden belki de en insanlık dışı olanı nefret söylemine ilişkin olanlardır. Sosyal medya kamusal alanında, farklı nefret unsuru içeriklerine rastlamak mümkündür. Zira "ne kadar çok düşünce varsa o kadar çok söylem vardır" mottosuyla bir değerlendirme yapılacak olursa, sosyal medya kamusal alanında nefret unsuru içeren içeriklerin üretilmesi ve yayılması daha kolaydır. Kuşkusuz bunda yeni medyanın hız ve etkileşim özelliği büyük rol oynamaktadır. Özellikle yeni medyanın anındalık, etkileşimsellik, multimedya, vb. özellikleri sosyal medya kamusal alanında bazen amacı dışında kullanılabilmektedir. Bu durum "öteki"ne karşı etik ve ahlaki çizginin yitirilmesine sebep olmaktadır. György ve arkadaşları, "Challenges of Hate Speech Detection in Social Media" adlı kolektif çalışmalarında, sosyal medyada nefret söylemi içeriklerinin muhakkak tespit edilmesi gerektiğine dikkati çekmektedirler. Çünkü nefret söylemi kontrol altına alınmazsa, bu durum toplumsal yapıya ciddi zararlar verebilir. Sosyal medya, nefret söylemi içeriklerinin yayılması için uygun bir zemindir. Sorunlu bir dille yazılmış metinlerden, kullanılan emojiler ve hashtaglere kadar birçok dil ötesi sinyal nefret söylemini pekiştirebilir. Dolayısıyla bir gruba yöneltilen nefretin kökenini anlamak oldukça güçtür (2021: 1). Gallacher ve Bright'a göre, çevrim içi nefret söylemi büyük bir endişe kaynağı oluşturmaktadır. Özellikle azınlıklar ve savunmasız grupların daha fazla hedeflendiği çevrim içi ortamlarda her ne kadar nefret söyleminin esas nedeni belirsiz olsa da, aşağılama ve düşmanlık duyguları gütme nefretin oluşmasında itici bir neden olarak görülmektedir (2021: 1). Sosyal medya kamusal alanında nefretin bulaşması, yayılması ve gidişatını ölçmeye çalışan araştırmacılar, çevrim içi ortamda nefret söylemine ilişkin itici gücün "grup sosyalleşmesi ve sosyal bulaşma" olduğunun altını çizmektedirler. Grup sosyalleşmesi ve sosyal bulaşma kullanıcıların, çevrim içi içerik üretim kurallarının dışına çıkmasına ve nefret içeren paylaşımların dolaşıma girmesine neden olmaktadır (Gallacher ve Bright, 2021: 29). Homojen düşünceler sosyal medya kamusal alnında birbirini pekiştirmek suretiyle nefretin katmerlenmesine neden olmaktadır. Eylemin bu biçimiyle ahlaki değerlerden kopması önü alınmaz yok etme biçimlerini de beraberinde getirmektedir. Nitekim bu ahlaki paniği teknolojinin ivme kazanmasına bağlar Zygmunt Bauman ve David Lyon: *"'Mesafe, uzaklaşma ve otomasyon' teknolojisindeki ilerlemenin en belirleyici özelliği, eylemlerimizin ahlaki kısıtlamalardan gittikçe ve belki de durdurulamaz bir biçimde*

bağımsızlaşmasıdır" (2016: 100). Eylemlerin ahlaki ve etik kısıtlamalardan kopmasının önüne geçmek gerekmektedir. Aksi durumda demokratik bir düzenden söz edilemez. Sosyal medya kamusal alanında, "öteki"ni istismar eden nefret içeriklerinin ahlaki bir paniğe neden olması normaldir. Çünkü dijital okur yazarlığı yüksek olan kullanıcılar nefret söyleminin, aktarılan ve dille çoğalan bir şey olduğunu bilirler dolayısıyla da paniğe kapılırlar. Ancak bu konuda farkındalığı düşük olan kullanıcılar ise, nefret unsuru içeren içeriklerin dolaşımın da hiçbir beis görmezler. Nitekim, McLuhan ve Fiore'nin de belirttiği gibi, yeni iletişim ortamları "öteki"nden sorumlu olmayı gerektirmektedir. Yazarlara göre: *"Yeni ortamımız bizden bağlılık ve katılım bekliyor. Geri dönülmez şekilde bu işe bulaştık ve birbirimizden sorumluyuz"* (McLuhan ve Fiore, 2012: 24). Bireyler, ötekine karşı sorumluluk bağlarını kestiklerinde geriye sadece nefretten beslenen zengin bir ötekileştirme kategorisi kalmaktadır. Dile, dine, ırka, yabancı düşmanlığına, zenofobiye, cinsiyetçiliğe, homofobiye, engellilere, çeşitli hastalıklara sahip olan bireylere, yaşlılara, çocuklara, doğaya ve hayvanlara karşı yakıcı ve yıkıcı öğütme politikaları acı bir biçimde kendini göstermektedir. Her ne kadar iletişim araçları değişmiş, farklılaşmış ve daha teknolojik hale gelmiş olsa da, yukarıda bahsedilen yok etme kategorilerinde hatırı sayılır bir değişiklik meydana gelmemiştir. Aksine Binark'ın da belirttiği gibi: *"Homofobik, transfobik, heteroseksist cinsiyetçi, yabancı düşmanı, ırkçı, etnik milliyetçi ve ayrımcı nefret söylemi yeni medyanın özelliklerinden dolayı çok daha kolay bir şekilde yaygınlaşarak, sıradanlaşarak dolaşıma girmektedir"* (2010:11). Sosyal medya kamusal alanında söylemlerin daha hızlı dolaşıma girmesi sonucu, "*her türlü ayrımcı ve dışlayıcı söylemsel pratikler kanıksanmakta, zaman içinde toplumdaki farklı kimlikler ve varoluş pratiklerini ötekileştirmekte, hatta yok edici eylemlere, diğer bir değişle nefret suçlarına dönüşebilmektedir"* (Binark, 2010:11). Sosyal medya kamusal alanında yazıyla, sesle, görüntüyle ya da multimedya pratikleriyle aidiyet biçimlerinin aşındırılması neticede nefret suçlarına varan eylemlere dönüşmektedir. Sosyal medya kamusal alanında takipçi/okuyucu yorumları, nefreti körükleyen hazin bir durumu ortaya çıkartmaktadır. Zira gündeme ilişkin atılan bir tweet, yüklenen bir video, fotoğraf, canlı yayın, podcast, bloglara yazılan yorumlar, haberlere yapılan yorumların her birisi enformasyonu orijininden uzaklaştırmaktadır. Özellikle etkileşim ağının sıkı ve hızlı olduğu, anındalığın saniyeler içerisinde sağlandığı sosyal medya kamusal alanında, iletiler nefret söylemi hususunda manipülatif bir rol oynamaktadır. Çomu ve Binark,

sosyal medya kamusal alnında nefret söyleminin yayılmasına olanak tanıyan uygulamaları şöyle sıralamaktadır:

> *"Yeni medya ortamlarında nefret söyleminin nefret siteleri, elektronik nefret postaları, forumlar, çevrim içi haber siteleri ve okur yorumları, tarayıcı oyunları ve dijital oyunlar, IRC'ler ile çeşitli diğer sosyal ağ uygulamalarında yayıldığı görülmektedir. Ne var ki bunlar, yeni medya ortamındaki yegâne uygulamalar olmadığından, nefret söyleminin yayılmasına olanak tanıyan uygulamaların bu sayılanlarla sınırlı olduğu düşünülmemelidir"* (2013:200).

Ayrıca yazarlar, özellikle yeni medyayla *"artık herkesin dağıtımcı"* olduğu, başka bir deyişle *"kullanıcı türevli içeriklerin"* tek tek bireyler tarafından üretilebiliyor olduğu gerçeğine dikkati çekmektedirler. Bunun yanı sıra, ağ tabanlı uygulamalar vasıtasıyla yüklenen içeriklerin ön bir kontrole tabi tutulamayacağına ya da üretilen içeriklerin *"teker teker"* kontrol edilemeyeceğine değinen Çomu ve Binark, nefret ve ona ilişkin unsurların engellenmesinin oldukça zor olduğunu belirtmektedirler (2013: 213). Yalnızca duyarlı kullanıcılar, uygunsuz içerikleri filtreleme ya da şikâyet et-kaldırt butonuyla içerik üzerinde tasarrufta bulunabilmektedir. Örneğin Instagram uygulamasında bir ileti için "şikâyet et" denildiğinde açılan alt kategoriler şunlardır: *"Spam, çıplaklık ve cinsellik, sadece bundan hoşlanmadım, sahtekarlık veya dolandırıcılık, nefret söylemi veya sembolleri, yanlış bilgiler, zorbalık veya taciz, şiddet veya tehlikeli örgütler, fikri mülkiyet ihlali, yasal düzenlemeye tabi veya yasadışı ürünlerin satışı, intihar veya kendine zarar verme, yeme bozuklukları"* (www.instagram.com, 15.05.2021). Söz konusu kategorilerden *"nefret söylemi veya sembolleri"* kategorisine tıklandığında *"şunları kaldırırız"* biçiminde bir ifade gelmektedir (www.instagram.com, 15.05.2021). Kaldırılabileceği teklif edilen içerikler ise şöyledir: *"Nefret söylemi veya sembolleri içeren fotoğraflar veya videolar, şiddeti teşvik eden veya birine kimliğinden dolayı saldıran açıklamalara sahip gönderiler, belirli fiziksel zarar verme, hırsızlık veya vandallık tehditleri"* (www.instagram.com, 15.05.2021). Bu kategoriler kapsayıcı görülmekle birlikte, kullanıcıların bunları ne kadar etkin kullandığı ya da bu seçeneğe ne sıkla başvurduğu muğlaktır (www.instagram.com, 15.05.2021). Yine Facebook uygulamasında *"destek al veya gönderi şikâyet et"*, *"bu gönderiyle ilgili endişelerim var"* biçiminde uyarı butonları mevcuttur, butonlar tıklandığında açılan alt kategoriler ise şöyledir; *"çıplaklık, şiddet, taciz, intihar veya kendine zarar verme, yanlış bilgi, spam,*

yetkisiz satış, nefret söylemi, terörizim, başka bir şey" (www.facebook.com, 15.05.2021). Nefret söylemi ile ilgili kategori seçildiğinde ise Facebook: *"Ne tür nefret söylemi? Lütfen en alakalı seçeneğini işaretle"* biçiminde bir uyarı vermektedir. Bunun sonucunda nefret söylemine ilişkin kategoriler daha detaylı olarak belirtilmektedir. Bu alt kategoriler şöyledir: *"Irk veya etnik köken, milli köken, dini görüş, sosyal sınıf, cinsel yönelim, cinsiyet veya cinsel kimlik, engellilik veya hastalık, başka bir şey"* (www.facebook.com, 15.05.2021). Facebook'ta söz konusu sıralanan bu alt kategorilerden birisi tıklandığında; *"sadece belirli korunan özelliklere bağlı olarak insanlara doğrudan saldıran içerikleri kaldırırız"* biçiminde bir yönerge sunulmakta ve yönergeye uygun olarak şu açıklamaya yer verilmektedir: *"Şiddet veya itibarsızlaştırma söylemi. Örneğin; belirli bir ırkın bütün insanlarını böcekler veya hayvanlarla kıyaslamak, aşağılama, küçümseme veya nefret ifadeleri. Örneğin; belirli bir cinsiyetten tüm insanların iğrenç olduğunu önermek, dışlanma veya fark gözetme çağrıları. Örneğin; belirli bir dine mensup insanların oy kullanmasına izin verilmemesini söylemek"* (www.facebook.com, 15.05.2021). Bu açıdan birçok sosyal medya uygulaması kullanıcıya içeriği denetim altına alma yetkisini vermektedir. Burada önemli olan kullanıcıların bu şikâyet mekanizmalarının farkında olup olmadığıdır. Sanal ortamlarda nefret söylemi konusuna biraz daha derinlik kazandırıldığında, özellikle okur yorumlarıyla neredeyse içeriğin çoğu zaman baştan inşa edildiğine tanıklık edilmektedir. İletilerin altına yığılan yorumlarla kolektif akıl oluşabilmektedir, ancak kolektif akıl içerisinde tikelin yitimine sebep olmamak önemlidir. Özellikle kullanıcı yorumlarından yola çıkarak enformasyonun sorunlu bir dille yeniden çerçevelenmesi, nefret söylemine yol açacak büyük sakıncalar doğurabilmektedir. Nitekim İlden Dirini ve Gökçe Özsu'nun kaleme aldığı *Covid-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Medyada Nefret Söylemi Raporu* adlı çalışmada nefret suçlarına ilişkin unsurların hala üstesinden gelinemediğinin en somut örnekleriyle karşılaşılmaktadır. Araştırma kapsamında özellikle *"Çinlilere, Yaşlılara ve LGBTİ +"* bireyleri ele alan ve bu kesimlere yönelik üretilen nefret unsuru içeren içerikleri analiz eden Dirini ve Özsu, özellikle Türkiye'de söz konusu nefret söylemine maruz kalan grupların sayısındaki artışa dikkati çekmektedirler. *"Covid-19 pandemi sürecinde, Türkiye'de nefret söylemine sürekli olarak maruz kalan LGBTİ+ bireyler, kadınlar, Kürtler, Yahudiler, Rumlar, Ermenilerin yanı sıra Çinliler özelinde Asyalılar ile yaşlılara yönelik de nefret söylemi üretildiği görülmüştür. Çinliler/Asyalılar ile 65 yaş üstü*

bireyler, Türkiye'de üretilen nefret söylemine maruz kalan toplumsal gruplara dahil olmuşlardır" (Dirini ve Özsu, 2020: 56). Etnik kökene ve bir toplumda dezavantajlı kabul edilen kesimlere yönelik, tekniğin de olanaklarından yararlanarak yıpratma ve ötekileştirme politikalarının uygulandığına her dönem tanıklık edilmektedir. Bilhassa Dirini ve Özsu'nun araştırmasına göre Covid-19 pandemi sürecinde: *"Çinliler/Asyalılar, daha çok iğrençleştirme kategorisine dahil edilen nefret söylemine maruz kalırken, yaşlıların daha çok küfür/hakaret/aşağılamaya maruz kaldığı görülmüştür"* (2020: 56). Raporun sonucunda LGBTİ+ bireylerle ilgili verilere bakıldığında ise Dirini ve Özsu, *"muhaliflik, CHP'lilik, LGBTİ+ kimliklerin"* tek potada eritilerek nefret söylemine maruz bırakıldığına ve aynı hırsla *"biz ve ötekilik ilişkisi"* ekseninde *"günah keçisi"* ilan etmek suretiyle hedef alındıklarına dikkati çekmektedirler. *"Muhaliflik, CHP'lilik, LGBTİ+ kimliklerin"* tek potada eritilerek nefret söylemine maruz bırakılmasını Dirini ve Özsu şu ifadelerle değerlendirmektedirler: *"Birine yönelen nefret söylemi diğerlerini de hedef almaktadır, bu sayede daha fazla sayıda kimlik öğesi nefret söylemine maruz kalmaktadır, nefret söylemi katmerlenmektedir, farklı nefret söylemi kategorileri iç içe geçmektedir"* (2020: 56). Nefret söylemi üretim biçimlerinin her geçen gün farklılaşması ve buna paralel olarak yeni iletişim ortamlarıyla kendini ifade etme biçimlerinin yaban bir davranışa dönüşmesi, nefret söylemi kavramının tanımının ve sınırlarının tespit edilmesinin güçleşmesine sebep olmaktadır. Dahası, bu muğlaklık E. Fuat Keyman'nın da ifade ettiği gibi, nefret söyleminin gücünden bir şey kaybetmemesine aksine artan kuvvetle güçlenmesi sonucunu ortaya çıkartmaktadır. *"Nefret söylemi, tanımı ve sınırları içinde 'muğlak' bir nitelik göstermektedir. Ama, vurgulayalım, tanımsal ve sınırsal muğlaklık, nefret söyleminin önemini, gücünü ve etkisini azaltmamaktadır. Tam aksine, nefret söyleminin gücü, tanımsal ve sınırsal muğlaklığından gelmektedir"* (Keyman, 2013: 9). O halde yeni iletişim ortamlarının, kimin ve neyin ya da nelerin özgürlüğünün teminatçısı olduğu konusu üzerine ehemmiyetle düşünülmesi gereken bir konudur. Dahası, yeni iletişim ortamlarının her anlamda önü alınamaz muğlaklığına müteakip, sosyal medya kamusal alanında kullanıcıların çarpık bir düşünce etrafında kümelenmesi, fanusa hapsolması ve yalnızca kendi sesine kulak kesilmesi problemlerin çözülmesi önündeki alt güçlükler olarak önemli yerini korumaktadır. Bu bakış açısından hareketle sosyal medya kamusal alanında yankı fanusu kavramının oynadığı önemli role de eğilmek gerekmektedir.

2.6.3. Sosyal Medya Kamusal Alanında Yankı Fanusu Oluşumu

Sosyal medya kamusal alanı çeşitli söylemlerin yankılandığı bir yapıdadır. Ancak sosyal medya kamusal alanında özdeş seslerin yankılanma yoğunluğu artarsa, bu alan kamusal bir zemin olma özelliğini yitirir. Nitekim yeni iletişim platformlarının yazı, ses, fotoğraf ve videoyla sunduğu katılım deneyimi, kamusal alanın kavranış biçimini de değiştirmektedir. Sosyal medya kullanıcıları sanal platformlarda hem kendini ifade etme olanağı bulmakta, hem yeni yeni fikirlere, düşüncelere, toplumsal olaylara kulak kesilebilmektedir. Özellikle siyasal katılım söz konusu olduğunda kişiler farklı politik konseptler ağına kolaylıkla dahil olabilmektedirler. Yeni iletişim platformlarının siyasal ve entelektüel deneyimi yükseltmesi, kitleye eşit katılım olanağı sunması, geleneksel medyaya isnat edilen kamusallığın taşıyıcısı olma rolünün yeni iletişim platformlarına yüklenmesine neden olduğu söylenebilir. Ancak sosyal medya kamusal alanına bahşedilen bu ulvi sorumluluk misyonunun ne kadar yerine getirilip getirilemeyeceği konusu yükselen tartışmalar arasında yer almaktadır. Zira sosyal medya kamusal alanında yankı fanusu ve filtre baloncuğu etkisi altındaki bireyler, kamusal alana dahil olduklarını düşünürken büyük bir yanılgının içerisinde olabilirler. Nitekim gerçek bir sosyal medya kamusal alanı özünde fosilleşmemiş ve dinamik düşüncelerin dolaşıma girdiği bir alandır. Bu alanda aynı fikre sahip olanlar tek bir düşünce etrafında konuşlanmamıştır. Ayrıca karşıt fikirlere açık ve tahammül edebilme erdemini de gösterebilmektedirler. Yankı fanusu etkisi altındaki kitle yukarıda ifade edilenlerin aksi yönde hareket etmektedir. Sosyal medya kamusal alnında yankı fanusu etkisi altındaki kişiler, farklı düşüncelerin varlığından habersiz, yalnızca kendi varlığını ve zihinsel süreçlerini tatmin etmeyi arzulayan bir duyguyla, kendisine benzer insanlarla sosyal ağlarda buluşmaktadır. Pariser' in ifade ettiğine göre: *"Dünyaya ilişkin düşüncelerimize uyan bilgileri tüketmek kolay ve zevklidir; bizi yeni yollarla düşünmeye veya varsayımlarımızı sorgulamaya zorlayan bilgileri tüketmek ise sinir bozucu ve zordur. Bu nedenle, bir siyasi çizginin partizanları diğerinin medyasını tüketmeme eğilimindedir"* (2011:51). Buna bağlı olarak, kullanıcılar mevcut düşüncelerine meydan okuyarak onları kökünden sarsan içeriklerden kaçacak ve mevcut düşüncelerini destekleyen düşüncelerle bir arada olacaktır. Bu ise, düpedüz onay yanlılığıdır. Bu durum sosyal medya kullanıcılarının, düşünce dünyasının gelişmesi önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Sosyal medya kamusal alanında elbette düşünce çeşitliliği vardır, ancak bu çeşitliliğin farkında olan kişi sayısı oldukça

azdır. Zira sosyal medya kamusal alanında düşüncenin niceliksel çokluğundan hareketle bir değerlendirme yapmak yerine, bu düşüncelerin etkileşime geçip geçmediği üzerine tartışmak gerekmektedir. Bu düşünceler etkileşime geçmiyor ve her düşünce kendi tarafını seçiyorsa, orada yankı fanusu etkisi var denilebilir. Fanusa hapsolan farklı düşüncelere sıkı sıkıya kapalı olan kitle, sosyal medya kamusal alanının kamuoyu oluşumuna katkı sağladığı veyahut demokratik bir alan olduğu mitini de çökertmektedir. James N. Druckman ve arkadaşları, partizan medyayı takip etmeyen, fikri mülkiyetini başkalarından edindiği bilgilerle ya da fikir alışverişi sonrasında oluşturan kişilerin "iki aşamalı akış"ın etkisiyle benzer düşüncelere sahip olduğunu tescil etmektedir. Homojen bir fikir ortamında bilgi daha da pekişmekte ve penetre olmaktadır. Böyle bir etki kutuplaşmayı körüklemektedir ve medyanın doğrudan etkisinin de önüne geçerek homojen fanuslar yaratmaktadır (Druckman ve ark., 2017: 99-101). Böylece saflar sıklaşmakta, farklılıklar elimine edilmektedir. Valentina Maccatrozzo ise, "Burst the Filter Bubble: Using Semantic Web to Enable Serendipity" adlı çalışmasında hem kişiselleştirilmiş ağa hem de semantik web özelliğinin oynadığı role dikkati çekmektedir. Nitekim filtrelerle aşırı kişiselleştirilmiş ağ tesadüfi karşılaşmalar ve temaslar önünde engeldir. Bir başka deyişle, özlemi duyulan bir bakış açısı, herhangi bir konuda bilgi ya da mevcut düşüncede çığır açacak ip uçları, kişiselleştirilmiş ağ ile ortadan kaldırılmaktadır. Maccatrozzo, tesadüf (serendipity) kavramına dikkati çekerek, aslında filtre balonunun yarattığı etkiyi açıklamaktadır. Maccatrozzo, şöyle bir örnekle açıklamaktadır "serendipity" kavramını; bir sahafta ya da kitapçıda raflar arasında gezerken kitapların kapakları dikkati çeker. Kitap rafları arasında gezerken şans eseri bakılan bir rafta ilginç bir kitap keşfedilebilir. Bu umulmadık bir karşılaşmadır. Tesadüfi bir keşif yapmaktır. (Maccatrozzo, 2012: 391-392). Oysaki filtre balonları, tecimsel anlamda bilginin yığınla olduğu sanal ortamlardan faydalanmanın kalitesini/niteliğini yerle bir etmektedir. İçeriği kişiselleştirmenin, yaratıcılığın ve yeniliğin önüne üç şekilde geçebileceğini vurgulayan Pariser'in belirttiğine göre:

> *"İlk olarak, filtre balonu, 'çözüm ufkumuzu' -sorunlara çözümler aradığımız zihinsel alanı- yapay olarak sınırlar. İkincisi, filtre balonunun içindeki bilgi ortamı, yaratıcılığa teşvik eden bazı temel özelliklerden yoksun olma eğilimindedir. Yaratıcılık bağlama bağlı bir özelliktir, bazı ortamlarda diğerlerine göre yeni fikirler bulmamız daha olasıdır. Filtrelemenin yarattığı bağlamlar, yaratıcı düşünmeye uygun bağlamlar değildir.*

> *Son olarak, filtre balonu, bilgi edinme konusunda daha pasif bir yaklaşımı teşvik eder; bu, keşfe yol açan keşif türüyle çelişir. Kapınız dikkat çekici bir yığın içerikle doluysa, daha uzağa seyahat etmek için çok az nedeniniz vardır"* (2011: 54).

Filtre balonu yüzünden bir şey aranmadığı sürece bulunmaz. Bu anlamda mutlu kaza olarak da nitelendirilebilecek bir karşılaşma olmaz. Algoritmalar nedeniyle bilgi sanal mecraların kuytu köşelerinde âtıl durumda kalmaktadır. Dahası, filtre balonu nedeniyle aratılmadığı sürece ulaşılamayan bilgi, aynı zamanda semantik webdeki işleyişten dolayı tekrar tekrar fanusta yankılanmaktadır. Pariser'in belirttiğine göre: *"Kendi kaderinizin kaptanı olduğunuzu düşünebilirsiniz, ancak kişiselleştirme sizi bir tür bilgisel determinizme götürebilir. Geçmişte tıkladığınız şeyin bir sonraki adımda ne göreceğinizi belirlediği bir ağ alt yapısı, durağan, sürekli daralan bir versiyonda sıkışıp kalmanıza neden olabilir. Bir başka deyişle, sonsuz bir sen döngüsüne yol açabilir"* (2011:14). Semantik web; eski beğeniler, yorumlar, beğenilmeyenler, ziyaret edilen sayfalar, sayfalarda geçirilen süre, tıklama sayısı gibi, kullanıcıların veri izlerinden esinlendiği iletileri tekrar onlara göndermektedir. Kullanıcılar kendilerinin koyduğu filtreler ya da algoritmaların onlar adına koyduğu filtreler nedeniyle tesadüfi karşılaşmalardan uzakta kalmaktadırlar. Bu durumda kullanıcılar yankı fanusuna kapılmaktadırlar. Kişiselleştirme filtreleri, kullanıcı profiliyle uyuşmayan içerikleri engelleyen gizli birer set gibidir. Nitekim kullanıcıların, sosyal ağlarda eğilimlerine dönük içerikleri takip etme motivasyonlarının daha yüksek olması yankı fanusunun oluşmasına sebep olmaktadır. Facebook, Twitter, Instagram, YouTube gibi platformların kullanıcıları, kendi haber kaynaklarını, kültürel mihenk taşlarına uygun içerikleri, siyasal perspektiflerine veyahut politik eğilimlerine dönük içerikleri takip etmeye daha yatkındırlar. Çünkü insan zaten doğası gereği kendi genetik kodlarına bağlıdır ya da kendi usunda biriktirdiği şeyleri takip etme eğilimindedir. Bu durum kişiselleştirilmiş bir geribildirim döngüsü yaratmakta ve kullanıcılar aynı yankıya sahip döngülerin içine kısılıp kalmaktadır. Kavramın etkisine dönük bir düşünce ortaya konulacak olursa; yankı fanusu kavramının yarattığı etki, yani düşüncelerin bağlarının başka bir güç tarafından kontrol edildiği hususu oldukça ürkütücü görülmektedir. Ancak sanal ortamlardaki bu döngüyü kırmak mümkündür. Kitleyi döngüye hapseden medya ve türevi teknolojiler aynı zamanda bu döngüden kurtulmak ya da yankı balonunu patlatmak için sihirli bir dizi teklifi pazarlamaktadırlar. Kitlenin çok büyük bir kısmı önyargılarını kabul etme

düşüncesinden uzaktır. Sanal ortamda farkında olarak ya da olmayarak içine düşülen yankının etkisinden kurtulmanın yegâne yolu önyargıdan kaçınmak ve "öteki"nin mahallini görmeyi arzulamaktan geçmektedir. Veyahut "öteki"nin meramını anlamaya girişmekten... Bu anlamda çeşitli uygulamalarla yankı fanusu etkisinden ve filtre baloncuklarından kaçınmak mümkündür. Yankı fanusu etkisini kırmaya yönelik uygulamalar, kullanıcıların nasıl bir etkiye maruz bırakıldığını da en çarpıcı biçimiyle ortaya koymaktadır. Sosyal medya kamusal alanında yankı fanusu oluşumunu anlamak aslında "yankı fanusu ya da filtre baloncuğu etkisi nasıl ortadan kaldırılabilir?" biçiminde bir soruyu cevaplandırmaktan geçmektedir. Nitekim PolitEcho uygulaması *"haber beslemeniz bir balon mu?"* şeklindeki yankı fanusu düşüncesini uyandıran sorusuyla, Facebook kullanıcılarının sosyal medyadaki arkadaşlarının politik eğilimlerini ortaya koyan çeşitli veriler sunmaktadır. PolitEcho, Google Chrome uzantılı bir uygulamadır. "Chrome'a Ekle" butonuyla kurulumu tamamlanmaktadır. Uygulamayı kullanabilmek için Facebook oturumunun açık olması ve Facebook kullanım dilinin İngilizce olması gerekmektedir. Bu durum bu tür uygulamaların geniş kitlelerce kullanılmasının önünde kısmi bir engel teşkil etmektedir. PolitEcho, Facebook'ta arkadaşlarınızın siyasal eğilimlerini tahmin etmeye yarayan bir araçtır. PolitEcho, haber akışında en sık görünen kişileri, sanal ortamda bırakılan veri izlerinden hareketle puanlar ve ardından grafikler yaratır, böylece sosyal ağ balonu hakkında kullanıcılar fikir sahibi olabilir. Aslında PolitEcho uzantısı Facebook kullanıcılarının birçok açıdan işine yaramaktadır. Facebook arkadaşlarının hangi siyasi uçlarda olduğunu görmek, kendi siyasi görüşünün nasıl şekillendiğinin bilincine varmak, ayrıca karşı tarafın siyasi ön yargılarını tahmin etmek gibi. Renkli grafikleriyle bir deneyim sunan PolitEcho uzantısı, başkasının siyasi görüşüne yönelik bir tasavvurda bulunmadan önce, kullanıcıların önyargılarına sebep olan beslemelerin tespit edilebilmesi açısından işlevsel bir uygulama olabilir. Aynı zamanda hakir görme ve dışlamanın arka bahçe parametrelerini okumak açısından da oldukça şuur açıcıdır (www.politecho.org, 15.05.2021). Yine kitlenin bir fanusun içinde olup olmadığını ya da içindeyse hangi yoğunlukta olduğunu ölçen PBS'de (Public Broadcasting Service) bulunan Harles Murray tarafından geliştirmiş olan testte, Murray *"Bir balonun içinde mi yaşıyorsun?"* diye sormakta ve Amerikan kültürü ile insanların bağını çeşitli sorular eşliğinde okumaya çalışmaktadır. Paul Solman'ın, bu konu hakkında Murray ile yaptığı röportajın satır aralarında, Murray: *"İnsanlar sosyal ve kültürel bir*

balonun içinde yaşadıklarını söylüyorlar. Okuyucuların kendi balonlarının ne kadar kalın olabileceğini belirlemelerine yardımcı olmak için, biradan siyasete, Avon'dan 'The Big Bang Theory'ye kadar uzanan 25 soruluk bu test etkinin yanıtlarını ortaya koymayı amaçlıyor" demektedir. Murray'ın, *Coming Apart: The State of White America 1960-2010* adlı eserinde yayınlanan benzer bir testten uyarlanan bu 25 soruluk test, soruların neden sorulduğuna her soruda açıklık getiren şeffaf görüntüsüyle; *"balonunuz ne kadar kalın?"* türünden bir soruya verilebilecek yanıtları ortaya koyması nedeniyle oldukça önemli görülmektedir (www.pbs.org, 05.05.2021). Flipfeed uygulaması ise yine ses getirir uygulamalardan birisidir. Google Chrome uzantılı bir uygulama olan FlipFeed tıpkı PolitEcho uygulaması gibi bir deneyim sunmaktadır. FlipFeed, Google uzantılardan "Chrome Ekle" butonu tıklandığında, *"flipfeed.media.mit.edu ve twitter.com web sitelerinde verilerinizi okuma ve değiştirme yapabilir"* biçiminde uyarı penceresine onay vermenizle eklenmektedir. FlipFeed, Twitter uygulaması için kullanılan bir sosyal medya aracıdır. Bu sosyal medya uygulaması yayını çevirme olanağı sunmaktadır. Yalnızca kendisinin dışarıdan nasıl gözüktüğüne bakmaya cesaret edebilecek kitle için uygun bir uygulamadır. Uygulama, *"Twitter'ın farklı bir siyasi ideolojiye sahip biri için nasıl göründüğünü merak ediyor musunuz? Öğrenmek için FlipFeed'i kullanın! Yayınınızı çevirin!"* biçiminde bir çağrı yapmaktadır. Empatinin sanal çağırısına kulak vermek bir butona basıp eklentiyi yüklemek kadar kolaydır. Twitter'da profil bilgileri kısmında "Load Another Feed" olarak beliren ifadeyi tıklamak, başka kullanıcıların veri akışını görmek için yeterlidir. *"Kendi akışımı geri getir","başka bir akışı göster"* biçiminde karşılaştırmaya müsaade eden bu uygulama politik duruşları bütünleştirmeye ya da ötekine tahammül edebilmeye yönelik bir yeteneği de güçlendirmektedir (flipfeed.media.mit.edu, 12.06.2021). Aşırı politize olmuş ve propaganda tuzaklarına düşmüş kullanıcıların "öteki"nin sırrına varması ve onu kabul etmesi ve aynı zamanda yankı fanusundan kurtulması "başka bir akışı göster" biçimindeki bir eylemi desteklemekten geçmektedir. Twitter kullanıcıları herhangi bir konuda kendi görüşlerinden olmayan kişilerin haber akışlarını görerek, farklı bakış açıları kazanarak, fikri bir zenginliğe sahip olabilirler. Politik görüşleri "flip" eden, yani ters yüz eden, çeviren bu uzantı, farklı haber, yorum, fotoğraf, vb. içerikleri göstererek kutuplaşmayı kırmaktadır. FlipFeed'in anonim başka bir kullanıcının hesabını görmeyi sağlaması ve kullanıcının politik görüşüne zıt hesapların akışını dökmesi, yankı fanusu etkisini kırmak

ya da filtre balonunu patlatmak için iyi bir uygulama olabilir. Amanda Hess, Twitter eklentisi olan bu uygulamanın röntgenci bir heyecan sağladığını ve bir tıkla normal Twitter beslemesinin yerini, farklı bir siyasi iknadan rastgele anonim bir kullanıcının aldığını belirtmektedir (www.nytimes.com, 01.06.2021). Bir başka uygulama Read Across The Aisle uygulaması ise, yine politik yanlılığı göstermek için yaratılmış olan bir Apple uygulamasıdır. Read Across The Aisle, *"sosyal medya filtre balonunuzdan kurtulun!"* mottosuyla çeşitli kaynaklardan haberleri okuyabilme ve o haberlerin siyasi yönelimlerini/yönünü görebilme imkanını sunmaktadır. Read Across The Aisle uygulamasının temel özelliği; The BBC, The Federalist, The Huffington, The National Review, Wall Street Journal, Reason Magazine gibi bilgi portallarında bulunan içeriklerin ideolojik yansımalarını kırmızı veya mavi renge boyayarak ve altını çizerek sistematik uyarılar vermesi prensibiyle çalışmaktadır. Okuma geçmişinin kümülatif siyasi yönelimini ortaya koyan, aynı zamanda haberlerin başka bir açıdan kontrol edilmesi, yani çapraz okumalar yapılması gerektiğini hatırlatan uygulama, her kaynak için siyasi yönelim derecelendirmesi de yapmaktadır. Balonun içine sıkışıp kalındığında uygulama bunu fark ederek *"escape my bubble"* yani *"balonumdan kaç"* diye uyarı vererek farklı akışlara göz atılması gerektiği biçiminde bir yönlendirmede bulunmaktadır (www.readacrosstheaisle.com, 28.05.2021). Yine Google Chrome uzantılı Escape Your Bubble uygulaması ise, kullanıcılara politik bariyerleri aşmayı amaçlayan bir hizmet sunmaktadır. Bu uzantı kullanıcıların mevcut Facebook akışındaki karşıt siyasi görüşlerin beslenmesine ilişkindir. Escape Your Bubble uzantısının işleyişi şöyledir; ilk olarak www.escapeyourbubble.com adresine giderek bir hesap için kayıt olunması gerekmektedir. Daha sonra kullanıcılar ne tür insanları daha fazla kabul etmek istediklerini belirtmelidir. Kabul edilmek istenen insanlar aslında o zamana kadar "öteki" olarak zihinde inşa edilmiş olan kimselerdir. Escape Your Bubble uzantısı, Facebook'ta kullanıcıların daha kabullenici olmak istedikleri kişilere ilişkin şeyleri haber kaynağında olumlu bir şekilde boyamakta, onlara ilişkin olumlu makaleler ve resimler eklemektedir. Son olarak uygulama temel vaadini yinelemektedir: *"Hemşerilerinizi sevmeyi ve kabul etmeyi öğreneceksiniz. Zamanla, başkalarına karşı açık bir zihne sahip olacak ve senden farklı olanları daha fazla kabul edecek hale geleceksin"* (www.escapeyourbubble.com, 04.07.2021). Bu bir veri küratörlüğüdür, normalde sosyal medya kullanıcılarının yapması gereken şeyleri yukarıda sıralanan uygulamalar onlar adına yaparak, yankının etkisini

azaltmaya çalışmaktadır. Bu uygulamalar sayesinde kullanıcılar düşüncelerini imal edebilirler. *"Filtre balonu yeni şeyler öğrenmek için tesadüfi karşılaşmalar önünde büyük bir engeldir"* diye yazar ve şöyle ekler Pariser: "*Yaratıcılık farklı disiplinlerden ve farklı kültürlerden fikirlerin çarpışması sonucunda ateşlenir. Pişirme ve fizik kuralını birleştirirseniz, yapışmaz tava ve indüksiyonlu ocak elde edersiniz. Ama Amazon yemek kitaplarıyla ilgilendiğimi düşünürse, bana metalurji hakkında kitaplar göstermesi pek olası değildir. Risk altında olan sadece şans değildir"* (2011:13). Risk altında olan en önemli şey, farklı düşüncelerin çarpışmamasıdır. Kullanıcılar, algoritmalara içeriği tayin etme yetkisini verirken dikkatli olmalıdırlar. Böylesi bir yetki devri sonucunda benzer düşünceler sürekli kesişerek kutuplaşmayı da arttırmaktadır. Farklı disiplinlerin, farklı kültürlerin, farklı düşüncelerin çarpışması sonucunda yaratıcılık ortaya çıkar ve demokratik toplumsal yapı inşa edilir. Pariser'in de vurguladığı gibi: *"Tanıdık olandan inşa edilen bir dünya, öğrenilecek hiçbir şeyin olmadığı bir dünyadır. Kişiselleştirme çok keskinse, dünya ve kendimiz hakkında düşünme biçimimizi değiştiren, akıllara durgunluk veren, önyargıları sarsan deneyimler ve fikirlerle temas kurmamız engellenir"* (2011:13). Sosyal medya kamusal alanında yankı fanusu oluşumuna bir başka açıdan yaklaşıldığında, ana akım sosyal medya platformlarına getirilen yasal düzenlemelerin ortaya çıkardığı sonuca değinmek gerekmektedir. Sosyal medya platformlarında yapılan yasal düzenlemeler sonucunda sayısız aşırı yanlı hesap, sayfa ve grup, topluluk kurallarına uymadığı için fes edilmiştir. Kişisel kullanıcılar da bir dizi yasal düzenlemeye tabi kılınmıştır. Bu düzenlemeler, "Fringe Social" olarak ifade edilen alt, marjinal, kenar sosyal medya gruplarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sosyal medya platformları yöneticileri, içeriği denetleme ve politika kuralları oluşturma görevini yerine getirdikçe, kullanıcılar temsil edilme biçimlerinin zayıfladığını ve kendilerini ifade edemediklerini düşünmektedirler. Bu nedenle kullanıcılar hem denetim mekanizmasının kıskacından kaçmak hem benzer düşüncelerle bir arada olmak için kenar sosyal medya platformlarına kaymaktadır. Başka bir bakış açısıyla, ana akım sosyal medya platformlarından kullanıcıların kaçma sebebi, bu platformların taraflı ve yanlış bilgileri bilinçli olarak sunduğu varsayımıdır. Bu tetikleyici nedenler neticesinde, kullanıcılar öz varlıklarını ortaya koymak için daha az bilinen sosyal paylaşım sitelerinde başka bir deyişle "Fringe Social"daki sohbetlere katılarak adeta direniş göstermektedirler. "Fringe Social"da etkileşime geçen kullanıcılar yankı fanusu etkisine kapılmaktadır. Çünkü bu

kullanıcılar ana akım sosyal medyanın iletilerinden kaçmakta, kenar sosyal medya gruplarında homojen düşüncelerini pekiştirerek gündemi değerlendirmektedirler. Nitekim Mark Scott, Telegram, Odysee ve BitChute gibi platformların, dünya çapında aşırılık yanlılarının ve komplo teorisyenlerinin gideceği platformlar haline geldiğini belirtmektedir. "Alt sosyal medya" 2020'den bu yana gelişim göstermektedir. Kurallardan sıyrılmış bu marjinal, alt, kenar platformlar, mikro nefret kozmosunun gelişmesine neden olmaktadır (www.politico.eu, 30.01.2022). Scott, "Fringe Social"la mücadele ve nedenlerini çeşitli ülkeler üzerinden örneklerle açıklamaktadır. Scott'a göre; *"dünyanın en zorlu çevrim içi nefret söylemi kurallarından bazılarına ev sahipliği yapan Almanya'da"* siyasetçiler, Telegram'da *"aşırı sağ tetikleyiciler"* ve *"Covid-19 komplo teorisyenlerini"* dizginlemek amacıyla mücadele etmektedirler. Almanya'da yürürlüğe giren Sosyal Ağ Uygulama Yasası (Network Enforcement Act- NetzDG) gereği, sosyal medya kamusal alanında kine, nefrete ve tehdide yönelik içerikler denetlenmektedir. Almanya'da siyasetçiler, NetzDG kanununun uygulanmasına yönelik uzunca süre çağrı yapmış, ancak Telegram'da yayılan nefret, antisemitizm ve Covid-19 ile ilgili yayılan yanlış bilgilerin önüne geçmek için zorlukla adım atılmıştır. Birleşik Krallık'ta ise, aşırı sağcı politika yanlıları, nefret mesajları ekmek için aşı karşıtı çevrim içi gruplara yönelmiştir. Zira Scott bu çalışmada, sosyal medya gönderilerinin herhangi bir içerik denetimine tabi tutulmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır (www.politico.eu, 30.01.2022). Zira alt, marjinal, kenar, sosyal medya gruplarında oluşan yankı fanusu etkisiyle baş etmek oldukça güçtür. Çünkü daha sıkı bir ideolojik örgütlenme söz konusudur. Dahası, tek bir düşünceye kanalize olmuş bu marjinal grupları herhangi bir konuda örgütlemek ve kışkırtmak oldukça kolaydır. Sosyal medya kamusal alanında yankı fanusu etkisi oluşumunun serimlemesinin yapıldığı bu bölümde, yakın gelecekte bu ve buna benzer çalışmaların teknolojinin gelişimine koşut olarak daha da artacağı yönünde bir hissiyat doğurduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Konunun daha bütüncül bir bakış açısına kavuşturulabilmesi için Suskunluk Sarmalı Kuramını sosyal medya kamusal alanı açısından ele almak gerekmektedir.

2.7. SOSYAL MEDYA KAMUSAL ALANI AÇISINDAN SUSKUNLUK SARMALI KURAMINI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Elisabeth Noelle-Neumann'ın 1980'li yıllarda medya araştırmaları alanına kazandırdığı Suskunluk Sarmalı Kuramı'nı (Spiral of Silence) özümsemek sosyal medya platformlarında, kamuoyu oluşumunu anlamak açısından önem arz etmektedir. Suskunluk Sarmalı Kuramı, medyanın güçlü etkileri olduğu yönündeki anlayışa geri dönüş biçiminde değerlendirilen bir kuramsal yaklaşımdır. Kuram, bireylerin çeşitli toplumsal konulardan, sorunlardan, dahası bunların tartışılmasından uzaklaştığı tezine dayanmaktadır. Diğer bir deyişle, Suskunluk Sarmalı Kuramı kamunun siyasetsizleştirildiği üzerinde durmaktadır. Pasifize edilmiş veyahut atomize olmuş kitle ne düşünmesi ne hakkında konuşması gerektiğine genel kanaat iklimini gözeterek karar vermektedir. Kendini ifade etmeye girişmek ise, oldukça cüretkâr kabul edilmekle birlikte, bir dizi yalnızlaştırma politikasına da razı olmaktır. Neumann, kişilerin toplumsal izolasyona maruz kalmamak ve yaptırımların kurbanı olmamak için, egemen tutum ve değerlerin taşıyıcısı gibi hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Düşünür, genel kanaat iklimi sürecinin gözlemlenmesini ve suskunluk sarmalı olarak tanımlanacak süreci şöyle ifade etmektedir: *"Çevreden edinilen bu gözlemler, kimilerinin fikirlerini yüksek sesle açıklamasına, kimilerinin de görüşlerini yutmasına neden oluyordu; bu durum tıpkı bir sarmal sürecindeki gibi, bazıları toplumda bütünüyle baskın çıkana, bazıları da kamu sahnesinden tamamen silinip 'dilsiz' kalana dek sürdü. İşte 'suskunluk sarmalı' olarak tanımlanabilecek süreç budur"* (1998: 30). Öyle ki, kitle düşünsel hareketliliği sürekli gözlemlemekte ve düşüncesini baskın düşüncelere eş biçimde yapılandırmaktadır. Eğer kişiler baskın fikirlerle özdeşlik kurmazlarsa, "öteki" olmanın yükünü hissetmektedirler. Böylesi bir kaygı genel kanaatin gözlemlenmesi için bir ön kabul yaratmaktadır. Suskunluk Sarmalı Kuramına göre, kişiler egemen fikirle uyum içerisinde bulunarak "öteki" olmanın huzursuzluğundan kurtulacaktır. Şermin Tekinalp ve Ruhdan Uzun, muktedir olanın düşüncesinden ayrılanların izolasyon tehdidiyle karşı karşıya kalacağını belirtmektedirler. Tekinalp ve Uzun'a göre; bireyler genetik olarak yalıtılma korkusuna sahiptirler. Bu durum muktedir olanın kanaat ve davranışlarının gözlenmesine neden olmaktadır. Tekinalp ve Uzun'un belirttiğine göre: *"Kuram, sosyal ortaklıkta, tutumun değerler ve amaçlar konusunda, kamuoyu denen yeterli bir anlaşma düzeyi tarafından sürekli sağlanması gerektiğini varsayar. Bu uyuşmadan ayrılan bireyler ise yalıtılma ve*

toplumdan dışlanma ile tehdit edilirler" (2006: 126). Ancak bireyler bastırdıkları düşüncelerini açığa vurmak için bir süre genel kanaat iklimini gözlemleyecek, kendi düşünceleriyle uyumlu daha kalabalık bir toplumsal hareketi sezinledikleri anda kendilerini ifade edeceklerdir. Neumann genel kanaat iklimini gözetme eylemini, *"kurtlarla birlikte ulumak"* şeklinde özetler ve şöyle devam eder: *"Dışlanma korkusu, suskunluk sarmalı sürecini harekete geçiren temel güç olarak karşımıza çıkar. 'Kurtlarla beraber ulumak' elbette daha mutlu kılar insanı ama genel olarak kabul gören bir durum sizin tarafınızdan onaylanmıyorsa en iyisi susmaktır"* (1998: 32). Dışlanma tehdidine karşı alınmış en sıkı önlem ise sessiz kalmaktır. Suskunluk Sarmalı Kuramı, sosyal medya ve kamusal alan perspektifinden düşünüldüğünde kamusal alanın mahiyetine gölge düşmektedir. Çünkü sosyal medya kamusal alanında azınlık, çoğunluğun görüşü altında ezilmektedir. Azınlıkta olan görüşler varlık alanından kovulmaktadır. Bu kovulma susarak içe kapanma biçimindedir. Özellikle sosyal medya kamusal alanında saflar sıklaşıp farklılıklar azalınca, azınlığın suskunluğu başlamaktadır. Çoğunluk içerisinde, azınlık henüz prematüre olan düşüncesini dahi ifade edememektedir. Kısmi varlık alanında kendisiyle özdeş düşüncelerin çoğalmasını dileyerek kendini ifade edeceği anı beklemektedir. "Sınırsız özgürlükler alemi" olarak bilinen sosyal medya kamusal alanı, bu yegâne görevini yeteri kadar yerine getirememektedir. Oysaki, herkesin "katılımcı ve dağıtımcı" olduğu bu sanal alemler, kamusallığın istikrarla yükseldiği bir alem olarak tasvir edilmektedir. Ancak temsil ve katılım biçimlerinin hangi güç ve odak çerçevesinde şekillendiği sorusu muallaktır. Sosyal medya kamusal alanında ifade ve temsil biçimleri kuvvetlenirken; öte yandan farklı biçimlerde tikelin çoğulluk içinde yitimine tanıklık edilmektedir. McLuhan ve Fiore'nin de konu aldığı "ötekiler" sosyal medya kamusal alanının problematik konularından birisi olarak görülmektedir. McLuhan ve Fiore, "ötekiler"in hiçe sayılmaması gerektiğini ve ortak katılımın olduğu yeni iletişim platformlarında olan biten her şeyden herkesin sorumlu olduğunu hatırlatmaktadırlar: *"Yeni ortamımız bizden bağlılık ve katılım bekliyor. Geri dönülmez şekilde bu işe bulaştık ve birbirimizden sorumluyuz"* (2012: 24). Yeni iletişim ortamlarının suskunluk sarmalını kırıp kırmadığı noktasındaki perspektif, etkileşim ve katılım kıstaslarıyla ölçülmektedir. Bağlılık ve katılımın niteliği "öteki"ne tahammül edebilme noktasında bıçak sırtı olarak görülmektedir. Yeni iletişim platformları, etkileşim ve katılımı kuvvetlendirmektedir. Ancak, çoğunluğun nicel bir değerden faydalanarak katılımın dozunu arttırması, azınlığın

hem nicelik hem de nitelik bakımından temsil edilmesi konusunda büyük sakıncalar doğurmaktadır. Bunun sonucunda da bireyler suskun kalmaktadır. Dahası azınlıklar görsel, işitsel ve yazılı pek çok içerikte linç edilmektedir. McLuhan ve Fiore yeni medyayla "*her şeyin eşzamanlı"* olduğuna dikkati çekerek *"akustik döneme geri dönüldüğünü"* vurgulamaktadırlar (2012: 63). Sosyal medya kamusal alanında kişiler, yalnızca benzer akustiklere kulak vermektedirler, yabancı akustikleri ise hızla kısmaktadırlar. Sesin kısılması çoğu zaman dışarıdan bir müdahaleyle gerçekleşirken, çoğu zamansa oto sansür biçimindedir. Suskunluk sarmalının ortaya çıktığı temel noktada burasıdır. Özellikle sosyal medya kamusal alanında demokratik bir kamuoyunun oluşması konusunda büyük sakıncalar ortaya çıkabilir. Zira düşünceye ket vurarak dışlanma tehlikesini bertaraf etmek hem kamusal alanın hem de kamuoyunun oluşumunu engellemektedir. Sosyal medya kamusal alanının demokrasinin taşıyıcısı olması rolü, geleneksel kamusal alanın tüm sınırlılıklarının bertaraf edildiği yönündeki bir bakış açısını doğurmaktadır. Nitekim Brian D. Loader ve Dan Mercea, geleneksel medyanın sahiplik ve kontrol mekanizmalarının gücünün zayıfladığına ve yeni medyanın demokratikleşmeye katkı sağladığına vurgu yaparlar. Ayrıca yazarlar, bilgi akışı üzerindeki tekelin de ortadan kalktığını ifade etmektedirler (Loader ve Mercea, 2011: 759). Atomize olmuşluktan içeriğin aktif üreticisi ve tüketicisi konumuna geçen kitle, propagandanın, söylemlerle meydan okumanın, alternatif bakış açıları paylaşmanın figürü haline gelmektedir. Loader ve Mercea, yukarıdaki ifadelerini Charles Leadbeater'ın *"kitlesel iş birliği"* olarak ifade ettiği potansiyele atıfta bulunarak desteklemekte, bireylerin ve grupların herkese açık sosyal medya platformlarında yeniliklerin ve fikirlerin kaynağı haline geldiğini ortaya koymaktadırlar (2011: 759). İfade özgürlüğünün sınırlarının bu alternatif alanla ortadan kalktığını ifade etmek mümkündür, ancak benzer düşüncelerin kümelendiği, aynı düşünceye sahip olanların safları sıklaştırdığı ve farklıkları yok ettiği birçok etik dışı durum da söz konusudur. Nitekim, Xudong Liu ve Ashraf Fahmy, çevrim içi ortamdaki suskunluk sarmalının boyutlarına işaret etmektedirler. Yazarlara göre, bireyler çevrim içi ortamda kendilerini daha az yalıtılmış hissetmektedirler. Fakat, buna rağmen gerçek yaşamda olduğu gibi, tecrit korkusuyla genel kanaat iklimini takip ederek düşüncelerini açıklamaktan sakınmaktadırlar. Başka bir deyişle, sanal ortamda da konformizme bağlılık sıkı sıkıya devam etmektedir. Çevrim içi ortamda bireylerin düşüncelerini ifade etmeye karar

vermesi aşamasında, baskı ve saldırı gibi değişkenler önemli bir rol oynamaktadır (2011: 55). Julie Uldam, buna rağmen yeni iletişim platformlarının özgürleştirici potansiyelini görmezden gelmenin olanaksızlığına dikkati çekmektedir. Uldam, örgütlenme, temsil biçimleri ve eyleme geçme noktasında bu sanal ortamın sağladığı yararlara vurgu yapmaktadır. Hem toplumsal hareketlerin geniş kitlelerde yankı uyandırması açısından, hem hükümetlerin potansiyel risk grubu olarak gördüğü sosyal hareketleri takip etmesi açısından yeni iletişim ortamları işlevsel görülmektedir (Uldam, 2016: 201-202). Son tahlilde, suskunluk sarmalına kapılan bireylerin, egemen düşünceyi kabul ettikleri için değil, dışlanmamak için "-mış" gibi yapmak zorunda bırakılmaları sosyal medya kamusal alanında müzakere sürecinin yapısını bozmaktadır. Ayrıca, muktedirin uygun gördüğü dar bir yaşam alanında, farklı düşüncelerin ifade edilmesine izin verilmesi demokrasiyi yozlaştırmaktadır. Zira farklı düşünceler dil sürçmeleriyle değil, gerçek bir kamusal zeminin doğasına uygun olarak, hür biçimde ortaya koyulmalıdır. Sosyal medya kamusal alanı, kullanıcıların kamusal bir gövde oluşturması için uygun bir zemindir. Fakat farklı düşüncelerin müzakere sürecine dahil edilmeden hızlıca kovulması/susturulması ya da kişilerin baskın düşünce karşısında gönüllü olarak susması, bu alanın demokratik olma niteliğini ortadan kaldırmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖTEKİNİN GÖRÜNÜMLERİ BAĞLAMINDA TWİTTER KULLANICILARININ "#GAME OF MUHALEFET" ETİKETİNE YAPTIKLARI YORUMLARIN "YANKI FANUSU ETKİSİ" EKSENİNDE ANALİZİ

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İYİ Parti, Saadet Partisi, Demokrat Parti, Gelecek Partisi ve DEVA Partisi'nin, güçlendirilmiş parlamenter sistem için CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun liderliğinde bir araya geldikleri "yuvarlak masa toplantısı" bir anda Türkiye'nin gündemine oturmuştur. Bu bağlamda açılan "#game of muhalefet" topicine/konusuna kullanıcılar yoğun katılım göstererek, onun Twitter'da trend konular arasına girmesini sağlamışlardır. "#game of muhalefet" etiketi yankı fanusu etkisini tespit etmek için stratejik bir etikettir. Zira "#game of muhalefet", iktidar yanlıları tarafından açılan ve muhalefet liderleriyle ilgili olan konuların ele alındığı bir etiket olması nedeniyle yankı fanusu etkisini ölçmek açısından önemli veriler sunmaktadır. Nitekim bu öngörü araştırmanın sonuçlarında da kendini göstermektedir. Bu açıdan "Öteki" nin "#game of muhalefet" ağında görünümlerinin tespit edilmeye çalışıldığı üçüncü bölümde, Twitter kullanıcılarının yaptıkları yorumlar betimsel analiz yöntemiyle ele alınmaktadır. Ayrıca bu betimsel analizde kullanıcıların yarattığı kutuplaşma konuları da ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Nitekim bu çalışmada bir sosyal ağ analiz programı olan NodeXL Programı Pro sürümüyle hesaplamalar yapılarak ağ görselleştirmeleri oluşturmak suretiyle "yankı fanusu" etkisini tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda "#game of muhalefet" etiketiyle atılan 20.135 tweet bazı ön işlemlerden geçirilmiş ve değerlendirmiştir. Araştırmada iktidar yanlılarının ve muhaliflerin *"#game of muhalefet"* etiketiyle Twitter hesaplarından paylaştıkları iletilerde birbirlerini nasıl ötekileştirerek kutuplaşmaya neden oldukları konusu ortaya konulmakta ve "öteki"nin emsalsiz bir şekilde yok ediliş biçimlerinin serimlemesi yapılmaya çalışılmaktadır.

3.1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Tezin bu bölümünde sosyal medya kamusal alanında yankı fanusu etkisi araştırılmaktadır. Araştırmada iktidar yanlılarının ve muhaliflerin *"#game of muhalefet"*

etiketiyle Twitter hesaplarından paylaştıkları iletilerde birbirlerini nasıl ötekileştirerek kutuplaşmaya neden olduklarını konusu ele alınmaktadır. Bu araştırma kısmında *"#game of muhalefet"* etiketiyle ilgili verilen genel bilginin ardından, ötekinin görünümleri tespit edilmeye çalışılmış ve bu bağlamda üç ana kategori oluşturulmuştur. Daha sonra bu kategorilerden ikisi alt kategorilere ayrılmıştır. Ayrıca NodeXL Programı Pro Sürümüyle elde edilen verilerin aynı programla ağ görselleştirmesi yapılarak yorumlanmıştır. Bu bağlamda oluşturulan kategoriler şöyledir;

1.Twitter'da Yalnızca "#game of muhalefet" Etiketiyle Tweet Atıp Muhalefetin Oyun Oynadığını Varsayan Kullanıcıların Oluşturduğu Kutuplaşma Kategorisi

2.İktidar Yanlılarının "#game of muhalefet" Etiketiyle Twitter'da Paylaştıkları İletiler Sonucunda Ortaya Çıkan Kutuplaşma Kategorisi

Bu kutuplaşma kategorisi alt kategorilere ayrılmaktadır. Söz konusu alt kutuplaşma kategoriler ise şöyledir:

- Muhalefet Liderlerini Terör Örgütleriyle İlişkilendirme, Vatan Haini İlan Etme ve Düşman Varsayarak Kutuplaşma Kategorisi
- Muhalefet Liderlerinin Yegâne Amacının, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarına ve Cumhur İttifakına Son Vermek Olduğu Varsayımı Nedeniyle Kutuplaşma Kategorisi
- Muhalefet Liderlerini Ülkeyi Yönetme Kapasitesinden Yoksun Bulma Varsayımı Nedeniyle Kutuplaşma Kategorisi
- Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Sıkıntıların Altında Yatan Nedenin Muhalefet Liderleri Olduğu Varsayımı Nedeniyle Kutuplaşma Kategorisi
- Muhalefet Liderlerine Yol Gösteren Bir Üst Aklın Olduğu ya da Muhalefetin Dış Güçlerin Boyunduruğu Altında Olduğu Varsayımı Nedeniyle Kutuplaşma Kategorisi
- Dini Temelli Gerekçelerle ya da Düşüncelerle Varsayım Ortaya Koyarak Kutuplaşma Kategorisi
- Birkaç Kategoriye Aynı Anda Girebilen Varsayımlarla ve Diğer Konularda Kutuplaşma Kategorisi
- Bot/Sahte Hesaplardan Tweet Atılıyor Varsayımı Nedeniyle Kutuplaşma Kategorisi

- Hiçbir Kategoriye Dahil Olmayan, Ancak Muhalefet Liderlerini Oyun Oynamakla Suçlayan Kullanıcıların Çeşitli İfadelerle Kutuplaşması Kategorisi

3.Muhalif kullanıcıların, "#Game Of Muhalefet" Etiketiyle Twitter'da Paylaştıkları İletiler Sonucunda Ortaya Çıkan Kutuplaşma Kategorisi ve Alt Kategorileri:

- Bot/Sahte Hesaplardan Tweet Atılıyor Varsayımı Nedeniyle Kutuplaşma Kategorisi
- Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Sıkıntıların Altında Yatan Nedenin, İktidar Olduğu Varsayımı Nedeniyle Kutuplaşma Kategorisi
- İktidar Yanlılarını Terör Örgütleriyle İlişkilendirme, Vatan Haini İlan Etme ve Düşman Varsayarak Kutuplaşma Kategorisi
- Birkaç Kategoriye Aynı Anda Girebilen Varsayımlarla ve Diğer Konularda Kutuplaşma Kategorisi

Bu kategoriler bağlamında tespit edilen tweetler dağılıma tabi tutulmuş ve grafiklerle kolay kavranır hale getirilmiştir. Belirlenen kategoriler, kullanıcıların attıkları tweetlerdeki ötekinin görünüm biçimlerine bağlı kalarak oluşturulmuştur. Araştırma genel hatlarıyla aşağıda; konu, amaç, önem, yöntem, kapsam ve sınırlılıklar bağlamında bilahare izah edilmiştir.

3.1.1. Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu, sosyal medya kamusal alanında yankı fanusu etkisinin analizi üzerine kuruludur. Konu kapsamında sosyal medya platformlarından Twitter'da, bireylerin belli bir düşünceye nasıl kanalize olduğu ve ne gibi kutuplaşma konuları yarattıkları değerlendirilmektedir. Twitter kullanıcılarının yankı fanusu etkisine kapılarak, yalnızca benzer düşünceleri takip edip etmedikleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca, #game of muhalefet etiketiyle atılan tweetler sonucunda, homojen tartışma guruplarının oluşup oluşmadığı da bu araştırmanın temel konuları arasındadır. Yine bu bağlamda çeşitli düşüncelerin yankı fanusu etkisi nedeniyle birbiriyle karşılaşma ve dolaşıma girme olasılığının orantısal hali bu araştırmanın tespit edilmeye çalışılan konularından birisidir. Genel bir ifadeyle, aynı ağ içerisinde dolaşıma giren yekpare düşüncelerin, tikel düşünceleri kavrama biçimi ve kutuplaşma nedenleri araştırmanın konusuna yön vermektedir.

3.1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma sosyal medya platformlarından Twitter'da yankı fanusu etkisinin olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yankı fanusu etkisi, safların sıkılaşması, farklıkların ise elimine edilmesi anlamına gelmektedir. Farklılıklar yok edilirken, çok çeşitli söylem biçimlerinden yararlanılabilir. Zira kullanıcıların ötekileştirme konusundaki yetenekleri oldukça gelişmiştir. Bu durum çeşitli kutuplaşma kategorileri de yaratmaktadır. Bu araştırma kullanıcıların "#game of muhalefet" ağında hangi saflarda toplandığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca araştırma, farklılıkların hangi kategorilerle sınıflandırılarak yok edildiğini ortaya koymayı da hedeflemektedir. Bu araştırmanın amaçlarından bir diğeri ise #game of muhalefet etiketiyle atılmış 20.135 tweetin, NodeXL Programı Pro sürümüyle ağ görselleştirmesini yapmak ve kullanıcılar arasındaki ileti trafiğinin yönünü ölçerek yorumlamaktır.

3.1.3. Araştırmanın Önemi

Uluslarası literatür tarandığında "yankı fanusu" etkisine yönelik çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ancak Türkiye'de literatür taraması yapıldığında bu konuda yapılan sınırlı sayıda çalışma bulunduğu görülmektedir. Dahası bu çalışmalar literatür bilgisi üzerine kurulmuş sınırlı bilgi veren özgün çalışmalardır. Yapılan araştırmalarda uygulamaya yönelik kısıtlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Araştırma bu açıdan özgün bir değer taşımaktadır. Aynı zamanda bu çalışmada, sosyal ağ analizi programı NodeXL Programı Pro sürümüyle ağ görselleştirmesi yapılmakta ve yankı fanusu etkisi ağ görselleştirmesiyle okunmaya çalışılmaktadır. Zira Türkiye'de bu yöntemle "yankı fanusu" etkisini kavramaya çalışan bir çalışma da tespit edilememiştir. Nitekim analize konu olan "#game of muhalefet" etiketi stratejik olarak seçilmiş bir etikettir. Bu etiket, Türkiye'de iktidar yanlıları ve muhalefet liderleri yanlıları arasındaki kutuplaşmayı okumak açısından çok çeşitli veriler sunmaktadır. Yukarıda sıralanan hususların yanında bu çalışmanın dikkate değer önemli bir başka tarafı ise "öteki" kavramının ele alınış biçiminin derinlikli bir biçimde kavranmaya çalışılmasıdır. Zira yine de "öteki"nin nasıl inşa edildiğini kestirmenin güçlüğünün altını çizmek gerekmektedir. Yukarıda ifade edilenlerden hareketle bu çalışmanın hem uygulama basamaklarıyla hem de sunduğu sosyolojik yorumlama zenginliğiyle literatüre önemli bir katkı sağladığı umulmaktadır.

3.1.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada Twitter'da 15.02.2022 tarihinde açılan ve trend topic/konu olarak Türkiye'nin gündemine gelen "#game of muhalefet" etiketi ele alınmıştır. Araştırmada Twitter kullanıcılarının "#game of muhalefet" etiketiyle gönderdiği 20.135 ileti analiz edilmiştir. 20.135 ileti, sosyal ağ analizlerinde kullanılan NodeXL Programı Pro Sürümüyle toplanmıştır. Program, 20.135 gönderiyi; Mentions, MentionsInRetweet, Replies to, Retweet ve Tweet olarak kategorilere ayırmaktadır. Mentions kategorisinde 1181 ileti, MentionsInRetweet kategorisinde 840 ileti, Replies to kategorisinde 9043 ileti ve Retweet (RT) kategorisinde 7174 ileti vardır. 20.135 gönderinin 1897 tanesi ise tweetlerden oluşmaktadır. Elden edilen 20.135 ileti, betimsel analize hazır hale getirilmek için yukarıdaki kategoriler dikkate alınarak okunmuş ve tekrar eden iletiler silinmiştir. Aynı zamanda #game of muhalefet etiketini amacı dışında kullanan kişilerin iletileri de betimsel analize dahil edilmemiştir. Bu eleme işlemine göre; silinen tweetler, aynı kullanıcının kendi hesabından gönderdiği aynı içeriğe sahip tweetlerdir. Aynı kullanıcının kendi hesabından attığı farklı tweetler ise betimsel analize dahil edilmiştir. Yukarıda belirtilen seçme işleminden hareketle araştırmaya 4303 tweet dahil edilmiştir. Bu araştırmanın yukarıda zikredilen *"ham 1897 adet tweet ile de yürütülebilirdi"* şeklindeki önermeye yönelik geliştirilen yanıtı ise şöyledir: Bir kullanıcının diğer kullanıcıya yanıt verirken iletiyi baştan inşa ediyor olması gözden kaçırılmayarak, analiz için daha teferruatlı bir yol tercih edilmiştir. Zira tüm farklı düşüncelerin betimsel analize dahil edilmesi için yalnızca hazır tweetleri analiz etmek kapsayıcı değildir. Aydınlatılması gereken bir başka konu ise silinen tekrar tweetlerin araştırmadan dışlanmadığıdır. Bu veriler NodeXL programında ağ görselleştirmesi yapılırken kullanılmaktadır. NodeXL Programı ile yapılan ağ görselleştirmesinde kapsayıcı bir sonuca ulaşabilmek ve ağ trafiğini değerlendirebilmek için 20.135 verinin neredeyse tamamının dikkate alındığını belirtmek gerekmektedir. Yukarıda belirtilen tweet seçme kriterlerinden hareketle araştırmaya 4303 tweet dahil edilmiştir. Söz konusu iletiler betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Betimsel analiz yöntemi, sosyal bilimler alanında sıklıkla kullanılan yöntemlerdendir. Betimsel analiz yöntemi, araştırmaya uygun yollarla elde edilmiş verilerin, önceden belirlenmiş temalar ve kategorilere yerleştirilerek yorumlanması ve bu bağlamda çıkarımlar yapılmasına olanak sağlayan bir analiz türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 76). Ayrıca bu analiz türünde ifadelerin özgün biçimlerine

sadık kalmak esastır. Betimsel analiz, kişilerin söylediklerinden doğrudan alıntılar yaparak tanımlayıcı bir yaklaşımla verileri sunmaya ve onları analiz etmeye dayanmaktadır. Verilerde yer alan kelimelere, ifadelere, kullanılan dile, diyalogların yapısına ve özelliklerine, kullanılan sembolik anlatımlara ve benzetmelere dayanarak çeşitli çıkarımlarla betimsel bir analiz yöntemi yürütülebilir (Kümbetoğlu, 2012:154). Bu bağlamda "#game of muhalefet" etiketiyle atılmış tweetler analitik çerçeve kısmında sunulmuş olan kategorilere ayrılarak analiz edilmiştir. Aynı zamanda kategorilere dağıtılan tweetlerin grafikleri oluşturularak sayısal ifadelerin anlaşılması kolaylaştırılmıştır. Bu araştırmada betimsel analiz dışında, genellikle sosyal ağ analizlerinde kullanılan programlardan birisi olan NodeXL Programı Pro sürümüyle gerçekleştirilen sosyal ağ analizi kullanılmıştır. NodeXL, Excel tabanlı bir programdır ve kendi türünde dünyada en popüler programlardandır. NodeXL Programı Pro sürümüne girilen bazı özel ayarlar sonrasında, istenilen konu bağlamında; ağ grafiği, düğüm, bağlantı gibi kavramların analizleri yapılabilmektedir. Aynı zamanda program, betimsel istatistik, ağ istatistiği ve gruplama yapmaya da olanak tanımaktadır (NodeXL, 2022). Analitik çerçeve bölümünde #game of muhalefet konusunun analizi yapılırken NodeXL Programı'nın çalışma prensibi ileride ele alınmaktadır.

3.1.5. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada Twitter'da 15.02.2022 tarihinde açılan ve trend topic olarak Türkiye'nin gündemini meşgul eden "#game of muhalefet" etiketli paylaşımlar ele alınmaktadır. Twitter'da Trend Topic (TT) olmanın yolu en çok kullanılan anahtar kelime ya da hashtag olmaktan geçmektedir. Twitter'da trend konular listesine bakan bir kullanıcı o an dünya gündeminde ya da Türkiye gündeminde neyin en çok etkileşim aldığını görebilir. Araştırmada Twitter kullanıcılarının "#game of muhalefet" etiketiyle 15.02.2022-16.02.2022 tarihleri arasında gönderdiği 20.135 ileti analiz edilmektedir. 20.135 ileti, sosyal ağ analizlerinde kullanılan NodeXL Programı Pro Sürümü elde edilmiştir. 20.135 gönderi, Mentions, MentionsInRetweet, Replies to, Retweet, Tweet olarak kategorilere ayrılmaktadır. Mentions, yani bir kullanıcının diğer bir kullanıcının adını "@kullanıcıadı" biçiminde cevaplayarak ondan bahsetmesidir. Mentions kategorisinde 1181 ileti vardır. MentionsInRetweet ise bir kullanıcın paylaşmış olduğu iletiyi bir başka kullanıcının kendi haber akşında takipçileriyle paylaşması ve iletiyi alıntıladığı hesaptan

da bahsetmesidir. MentionsInRetweet kategorisinde 840 ileti olduğu tespit edilmiştir. Replies to ise bir başka kullanıcının tweetine verilen yanıttır. Bu kategoride ise 9043 ileti bulunmaktadır. Retweet (RT) yapmak ise, bir kullanıcının paylaştığı tweeti diğer kullanıcının kendi sayfasında yeniden paylaşmasıdır. "#game of muhalefet" hashtagıyla 7174 RT yapılmıştır. 20.135 gönderinin 1897 tanesi ise tweetlerden oluşmaktadır. Tweet, bir mikro blog özelliği taşıyan Twitter'da kullanıcıların gönderdikleri iletilere verilen isimdir. Ayrıca bir tweet; görsel, video ya da yalın bir metin olarak gönderilebilmektedir. Elden edilen 20.135 ileti, betimsel analize hazır hale getirilmek için yukarıdaki kategoriler dikkate alınarak okunmuş ve tekrar eden iletiler silinmiştir. Aynı zamanda #game of muhalefet etiketini amacı dışında kullanan kişilerin iletileri de betimsel analize dahil edilmemiştir. Bu eleme işlemine göre; silinen tweetler, aynı kullanıcının kendi hesabından gönderdiği aynı içeriğe sahip tweetlerdir. Aynı kullanıcının kendi hesabından attığı farklı tweetler ise betimsel analize dahil edilmiştir. Aydınlatılması gereken bir başka konu ise silinen tekrar tweetlerin araştırmadan dışlanmadığıdır. Bu veriler NodeXL programında ağ görselleştirmesi yapılırken kullanılmaktadır. NodeXL Programı ile yapılan ağ görselleştirmesinde kapsayıcı bir sonuca ulaşabilmek ve ağ trafiğini değerlendirebilmek için 20.135 verinin neredeyse tamamının dikkate alındığını belirtmek gerekmektedir. Yukarıda belirtilen kapsam ve sınırlılıklar çerçevesinde betimsel analiz için 4303 tweet değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmanın temel varsayımları ise şöyle sıralanmıştır:

- Sosyal medya kamusal alanında saflar sıkılaştıkça farklılıklar yok olmaktadır.
- Sosyal medya kamusal alanının demokratik olma özelliği zedelenmiştir.
- Sosyal medya kamusal alanında farklı biçimlerde ötekileştirme yapılabilir.
- Sosyal medya kamusal alanında kutuplaşan taraflar birbirlerini benzer nedenlerden ötürü ötekileştirmektedirler.

Araştırmada cevabı aranan sorular ise şöyledir:

- Yankı fanusu etkisi nedeniyle sosyal medya kamusal alanında saflar sıkılaştıkça farklılıklar yok olmakta mıdır?
- "#game of muhalefet" etiketiyle kullanıcılar benzer düşüncelerini mi pekiştirmektedirler?
- Twitter'ın demokratik katılıma olanak sağlayan rolü zedelenmiş midir?

- "#game of muhalefet" konusu bağlamında atılan tweetlerde kullanılan dil nasıldır?
- Sosyal medya kamusal alanında kutuplaşan taraflar birbirlerini benzer nedenlerden ötürü mü ötekileştirmektedirler?

3.2. ANALİTİK ÇERÇEVE

Türkiye'nin gündemini uzun süredir meşgul eden konulardan birisi de Cumhur İttifakı ve Millet İttifakı arasındaki 2023 yılı seçim mücadelesidir. Cumhur İttifakı, AK Parti ve Milliyetçi Hareket Partisi koalisyonundan oluşmaktadır. Millet İttifakı ise; başlangıçta güçlendirilmiş parlamenter sistem için bir araya gelmiş Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti, Saadet Partisi, Demokrat Parti'nin iş birliğiyle kurulan ve daha sonra Gelecek Partisi ile Deva Partisi'nin de dahil olmasıyla çerçevesi daha da genişleyen bir siyasal oluşumu ifade etmektedir. Bu altı partinin, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun liderliğinde 28 Şubat 2022 tarihinde gerçekleştirdiği "yuvarlak masa toplantısı" Türkiye'nin gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Yuvarlak masa toplantısına iktidar yanlılarının tepkisi Twitter'dan yükselmiş ve "#game of muhalefet" etiketiyle yuvarlak masa toplantısını eleştirerek trend topic/konu haline getirmişlerdir. Bu tetikleyici etiketle ilgili Twitter'da yuvarlak masa toplantısı konusunda 20.135' i aşkın tweet atılmıştır. Kullanıcılar iletilerini; fotoğraflar, görseller, videolarla da destekleyerek, muhalefeti oyun oynamakla suçlamışlardır. Böylesi bir suçlama çeşitli kutuplaşma kategorilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kutuplaşmaya muhalifler de sessiz kalmamıştır. Onlarda çeşitli nedenleri ileri sürerek iktidar yanlılarıyla kutuplaşmışlardır. Bu bağlamda analitik çerçeveyi inşa etmek için elde edilen tweetlerin seçim işlemlerinin ardından kategoriler oluşturulmuştur. İlk olarak Twitter'da kullanıcıların, yuvarlak masa toplantısını değerlendirirken yalnızca "#game of muhalefet" etiketiyle konuya dahil olmaları ele alınmaktadır. Bu kullanıcılar, muhalefetin oyun oynadığını iddia ederken bu iddialarını destekleyen hiçbir argüman ortaya atmamaktadırlar. Yani kullanıcılar yalnızca *"#game o muhalefet"* diyerek sosyal medya kamusal alanına sesi zayıf bir düşünce bırakmaktadırlar. Bu tweet türünün tespit edilmesinin ardından geriye kalan tweetler: İktidar yanlılarının attıkları tweetler ve muhaliflerin attıkları tweetler olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır. İktidar yanlılarının "#game of muhalefet" etiketiyle attıkları tweetlerin tespit edilmesinin ardından ise bu tweetler de çeşitli alt kategorilere

ayrılmaktadır. Bu kategoriler şöyledir: Terör örgütleriyle ilişkilendirme, vatan haini ilan etme ve düşman olarak kodlama biçimindeki kutuplaşma kategorisi, muhalefetin yegâna amacının Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarına ve Cumhur İttifakı'na son vermek olduğu yönündeki kutuplaşma kategorisi, muhalefet liderlerini ülkeyi yönetme kapasitesinden yoksun bulma düşüncesi nedeniyle kutuplaşma kategorisi, Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntıların altında yatan nedenin muhalefet liderleri olduğu düşüncesi nedeniyle kutuplaşma kategorisi, muhalefete akıl veren bir üst akılın olduğu ya da muhalefetin dış güçlerin boyunduruğu altında olduğu düşüncesi nedeniyle kutuplaşma kategorisi, birkaç kategoriye aynı anda girebilen ve diğer konularda kutuplaşma kategorisi, dini temelli gerekçelerle ya da düşüncelerle kutuplaşma kategorisi, bot/sahte hesaplardan tweet atılıyor iddiası sonucu ortaya çıkan kutuplaşma kategorisi, hiçbir kategoriye dahil olmayan, ancak muhalefeti oyun oynamakla suçlayan kullanıcıların çeşitli ifadelerle kutuplaşması kategorisi. Bir sonraki araştırma basamağında ise muhaliflerin attıkları tweetler tespit edilerek kategorilere ayrılmıştır. Bu kategoriler ise şöyledir: Bot/sahte hesaplardan tweet atılıyor iddiası sonucu ortaya çıkan kutuplaşma kategorisi, Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntıların altında yatan nedenin iktidar olduğu düşüncesi nedeniyle kutuplaşma kategorisi, birkaç kategoriye aynı anda girebilen ve diğer konularda kutuplaşma kategorisi, terör örgütleriyle ilişkilendirme, vatan haini ilan etme ve düşman olarak kodlama biçimindeki kutuplaşma kategorisi. Araştırmada son olarak hem iktidar yanlılarının hem de muhaliflerin hangi konularda kutuplaştıkları ayrı bir başlık altında karşılaştırılarak değerlendirilmektedir. Yukarıda sıralanan kategoriler araştırmanın yöntem kısmında da ifade edildiği gibi betimsel analiz yöntemiyle ele alınmaktadır. Aynı zamanda Tweetlerin niceliksel sonuçları sütun grafiğiyle daha anlaşılır hale getirilmiş ve yüzdelik oranlara ayrılmıştır. Araştırmanın bu kısmının tamamlanmasının ardından NodeXL Programı Pro Sürümüyle ağ görselleştirmesi yapılarak araştırma tamamlanmıştır. Sonuç ve Değerlendirme Başlığı altında ise tüm uygulama basamakları bütüncül bir bakış açısıyla tekrar ele alınmaktadır. Araştırmanın izleyen başlığında Twitter'da yalnızca "#game of muhalefet" etiketiyle tweet atan kullanıcıların iletileri değerlendirilmektedir.

3.2.1. Twitter'da Yalnızca "#GAMEOFMUHALEFET" Etiketiyle Tweet Atanlar

Yukarıda ifade edilen kapsam ve sınırlılıklardan hareketle betimsel analize 4303 tweet dahil edilmiştir. Analize 4303 tweetin değerlendirmesiyle başlanacak olursa farklı ve aynı hesaplardan gönderilen, ancak aşağı yukarı aynı anlama gelen iletilerin yoğunluğu dikkati çekmektedir. Zira kullanıcılar 4303 tweetin 2733'ünü yalnızca "#game of muhalefet" yazarak göndermişlerdir. Aşağıda sunulan sütun grafiğinde 2733 tweetin diğer ana kategoriler içerisindeki oranı gösterilmektedir. İktidar yanlısı kullanıcılar tarafından atılan tweetlerdeki bu oran dikkate değerdir. Söz konusu veriler Tablo 3.1'de sunulmaktadır.

Tablo 3.1. Analiz Edilen Tweetlerin Dağılımları

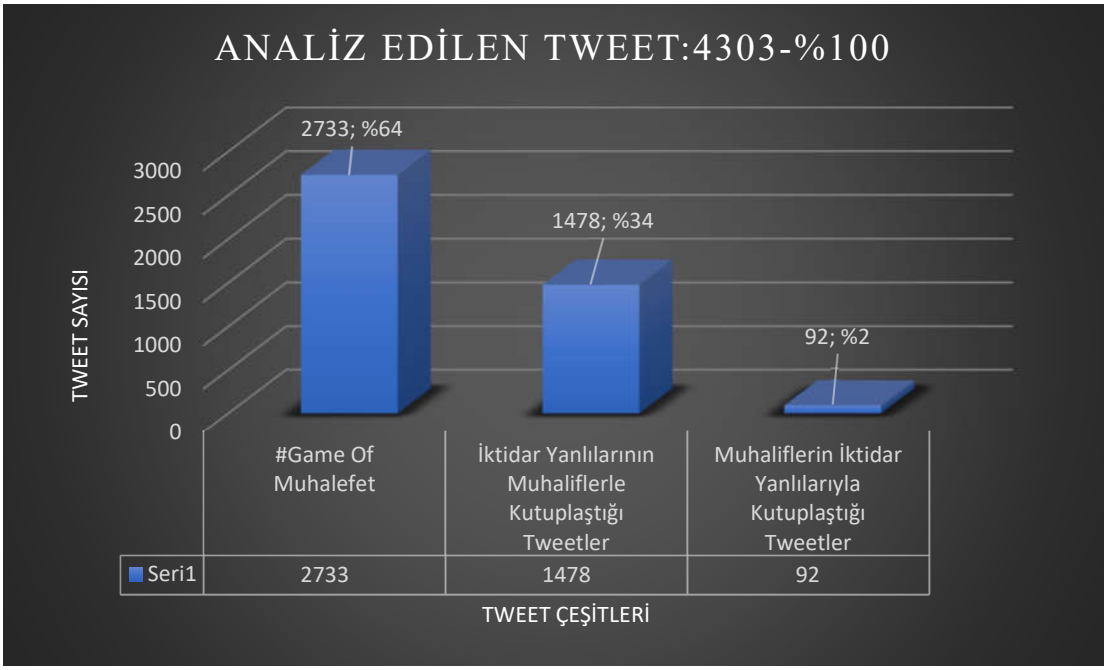

Tablo 3.1'de görüldüğü gibi, analiz edilen toplam tweet sayısı 4303'tür. 4303 tweetin 2733'ü yalnızca emojilerle renklendirilmiş "#game of muhalefet" etiketiyle atılmıştır. Bu sayı yüzdelik orana vurulduğunda yalnızca "#game of muhalefet" etiketiyle atılan tweet oranının %64 olduğu tespit edilmektedir. Böylece tüm kategoriler içerisinde bu kategorinin en yüksek değere sahip kategori olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Farklı ve aynı kullanıcılar tarafından gönderilen, ancak benzer olan "#game of muhalefet" yazılı iletiler teke düşürüldüğünde, çeşitli duygu durumlarını da ifade eden emojilerle renklendirilmiş iletilerle karşılaşılmaktadır. Araştırmada, zikredilen 2733 iletinin her birisinden birer örneğe yer verilmektedir. Bu bağlamda atılan tweet örnekleri aşağıda şöyle sıralanmaktadır:

"GAME OF MUHALEFET, GAME OF MUHALEFET , Game of muhalefet , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET ✗ GAME OF MUHALEFET , Oyun bitti Muhalefet GAME OF MUHALEFET, GAME OF MUHALEFET SON KALE CUMHUR, GAME OF MUHALEFET ☑, GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET etiketine destek veriyor dayısı, GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET !!!, GAME OF MUHALEFET , Size geçit yok GAME OF MUHALEFET, Helvanızı kavurduk GAME OF MUHALEFET, GAME OF MUHALEFET ,GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET ✗ GAME OF MUHALEFET. , GAME OF MUHALEFET İnşallah, GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET Optimar, GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET 👍 , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET ✗ GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET ✗ , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET içinde GAME OF MUHALEFET var :), GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , Reis'im GAME OF MUHALEFET, GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET ✗✗ GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET ...✔, GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET, Geliyor gelmekte olan GAME OF MUHALEFET, GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET ..., GAME OF MUHALEFET!!, GAME OF MUHALEFET boş, GAME OF MUHALEFET ♀, GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET☠, GAME OF MUHALEFET ...✔, GAME OF MUHALEFET☠☠☠☠, GAME OF MUHALEFET////, GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET ✔ GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME, GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET ♀, GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET. , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET. , GAME OF MUHALEFET sahnede, GAME OF MUHALEFET yazanları görünce kafamdaki sahne, GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET ...! ✔, GAME OF MUHALEFET yazar mısınız? GAME OF MUHALEFET sarpa sarar, GAME OF

MUHALEFET kim kime dum duma, GAME OF MUHALEFET ne ararsan var, GAME OF MUHALEFET stop, GAME OF MUHALEFET ne demektir? GAME OF MUHALEFET fos çıkar, GAME OF MUHALEFET hep laf hep laf, GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET Gerçekte de görecekler ."

Yukarıdaki tweetlerde de görüldüğü gibi, kullanıcılar "#game of muhalefet" etiketine herhangi bir argüman eklemeden nedensizce destek vermektedirler. Yani 2733 iletide de muhalefetin oyun oynadığı düşüncesi hakimdir, ancak bu düşünceyi temellendiren herhangi bir gerekçe de sunulmamaktadır. Zira yukarıda sıralanan, *"GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET "* emojili tweetlerin dışında kalan iletilerden bir anlam çıkarmak oldukça güçtür. Bu tweetlere iliştirilen emojilerden muhalefetin; yalancı, canavar ve iki yüzlü olarak kavrandığı sonucuna varılabilir. Kullandıkları emojilerle kullanıcılar bu konudaki düşüncelerini nispeten pekiştirmektedirler. Kullanıcıların yalnızca "#game of muhalefet" etiketiyle tweet atma nedeni, sosyolojik bir bağlama oturtulursa, 2733 tweet Suskunluk Sarmalı Kuramı ile açıklanabilir. Zira, çoğu tweette kullanıcıların hiçbir argüman ileri sürmeden muhalefetin bir oyun çevirdiği vehmine kapıldığı görülmektedir. Ancak kullanıcılar bu düşüncelerini temellendirecek argümanlar sunmayarak sessiz kalmaktadırlar. Oysaki bireyler çevrim içi ortamlarda kendilerini ifade etmekte daha özgürdürler. Çünkü bu sanal ortamda otoriter baskının kıskacından sıyrılmak daha kolaydır. Liu ve Fahmy, çevrim içi ortamda suskunluk sarmalının boyutlarına işaret ederken, bireylerin çevrim içi ortamda kendilerini daha az yalıtılmış hissettiklerini belirtmektedirler. Ancak Liu ve Fahmy, aynı zamanda tecrit korkusunun devam ettiğine de vurgu yapmaktadırlar. Genel kanaat iklimini gözetmek ve konformizme bağlılık sanal ortamlarda da devam etmektedir. Zira çevrim içi ortamda baskı ve saldırı gibi değişkenler önemli bir rol oynamaktadır (Liu ve Fahmy, 2011: 55). Araştırmada bu bağlamda dikkati çeken en önemli husus "#game of muhalefet" etiketini neredeyse hiç değiştirmeden paylaşan kullanıcıların sayıca fazla olmalarına rağmen hiçbir bir argüman ileri sürmeden muhalefeti oyun oynamakla suçlamalarıdır. Kullanıcılar attıkları 2733 tweetle kendisiyle benzer düşünceye sahip kişilerle ağda bir örüntü oluşturarak muhalefetin oyun oynadığı yönünde bir tutum sergilemektedirler. Ağ örüntüsünde önemli bir iz ve düğüm bırakan bu kullanıcıların bu tutumunu anlamlandırmak güçtür. Ancak egemen düşüncenin bir parçası olmanın verdiği istekle tatmin olmak için, ağa dahil olmuş olabilecekleri

söylenebilir. Oysaki gerçek bir kamusal zeminde düşünceler, egemen düşünceye bağlı olmaksızın ve dil sürçmeleriyle değil temellendirilmiş argümanlarla ortaya konulmalıdır. Burada kitle yankı fanusu etkisiyle kendi ağındaki baskın düşüncelerle kendi düşüncesini pekiştirerek tatmin olmuş, ancak aynı zamanda da kısmı bir biçimde suskunluk sarmalına da kapılmış olabilir. Temellendirilmeyen düşünceler, bir toplumda kamuoyunun oluşmasında ve toplumsal problemlerin giderilmesinde yeterli değildir. Nitekim Mill bu bağlamda düşüncenin susturulmasının yarattığı kötülükten bahsetmektedir. Mill'in ifade ettiğine göre: "*Düşünce eğer doğru ise, insanlar yanlış olanı doğru olanla değiştirmek imkânından yoksun bırakılırlar; eğer yanlış ise, onlar, hemen hemen aynı derecede büyük bir yararı, yani hakikatin batıl ile çarpışması sonucunda onun daha açık anlaşılmasını, daha canlı bir etki bırakması fırsatını elden kaçırmış olurlar"* (2012: 25-26). Yani kullanıcılar kendi düşüncelerini içeriden bir kuvvetle susturmaktadırlar. Bunun sonucunda sosyal ağ homojenleşmektedir. *"#game of muhalefet"* demenin iktidara ve muhaliflere bir yararı olmadığı gibi toplumsal sorunların çözümü konusunda da harekete geçirici bir tarafı yoktur. Burada mühim olan Mill'in de belirttiği gibi düşünceyi ortaya koyarak hak ve batıl arasındaki sırra varmaktır. Ancak böyle bir katılım tarzı topluma yararlı olabilir. Bu katılım tarzının dışında kalan kamuoyunun oluşum biçimlerinden Mill, kaygı duymaktadır. Nitekim Mill'in kaygısı araştırma bağlamında şöyle izah edilebilir; homojen tartışma gruplarının ve homojen düşüncelerin ağda dolaşıma girmesi fikri çeşitliliği yok etmektedir. Capaldi, bu bağlamda Mill'in, *"kişisel bağımsızlığa"* büyük önem verdiğini ifade ederek şunları söylemektedir: *"Entelektüel çatışma ve tartışma olmadan normlarımızı anlayamaz, düzeltemez, güçlendiremez ve hayata geçiremeyiz"* (2011: 161). Nitekim 2733 kere yalnızca "#game of muhalefet" etiketini paylaşan kullanıcılar ağı sıkıca örmekte ve kısır düşüncelerin iç içe geçmesine neden olmaktadırlar. Bunun sonucunda, sosyal medya kamusal alanında düşünceleri mukayese edebilme olanağı ortadan kalkmakta ve kamusal zeminin mahiyetineyse gölge düşmektedir. Araştırmanın izleyen başlığında ilk ana kutuplaşma kategorisi ele alınmaktadır.

3.2.2. İktidar Yanlılarının "#GAME OF MUHALEFET" Etiketiyle Twitter'da Paylaştıkları İletiler Sonucunda Ortaya Çıkan Kutuplaşma Kategorileri

İktidar yanlıları muhaliflerle 1478 tweette kutuplaşmaktadır. Yukarıda sunulan Tablo 3.1'e göre; 4303 tweet içerisindeki 1478 paylaşım %34 oranında yer

kaplamaktadır. İktidar yanlıları, muhalifleri eleştirdiği 1478 tweette benzer düşüncelerini pekiştirerek safları sıkılaştırmaktadırlar. Benzer düşüncelerin pekişmesi çeşitli kutuplaşma kategorileri de yaratmaktadır. Zira hem iktidar yanlılarının hem de muhaliflerin birbirlerini ötekileştirerek kutuplaşmaya sebep olma motivasyonları çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Bu nedenlerden yola çıkarak 1478 tweet alt kategorilere ayrılmıştır. Bu kategoriler şöyledir; muhalefeti terör örgütleriyle ilişkilendirme, vatan haini ilan etme ve düşman varsayarak kutuplaşma kategorisi, muhalefetin yegâne amacının Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarına ve Cumhur İttifakı'na son vermek olduğu varsayımı nedeniyle kutuplaşma kategorisi, muhalefet liderlerini ülkeyi yönetme kapasitesinden yoksun bulma varsayımı nedeniyle kutuplaşma kategorisi, Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntıların altında yatan nedenin muhalefet liderleri olduğu varsayımı nedeniyle kutuplaşma kategorisi, muhalefete yol gösteren bir üst akılın olduğu ya da muhalefetin dış güçlerin boyunduruğu altında olduğu varsayımı nedeniyle kutuplaşma kategorisi, dini temelli gerekçelerle ya da düşüncelerle varsayım ortaya koyarak kutuplaşma kategorisi, birkaç kategoriye aynı anda girebilen varsayımlarla ve diğer konularda kutuplaşma kategorisi, bot/sahte hesaplardan tweet atılıyor varsayımı nedeniyle kutuplaşma kategorisi ve hiçbir kategoriye dahil olmayan, ancak muhalefeti oyun oynamakla suçlayan kullanıcıların çeşitli ifadelerle kutuplaşması kategorisi. Aşağıda sunulan Tablo 3.2'de iktidar yanlılarının muhaliflerle kutuplaştığı tweetlerin sayısal ifadeleri yer almaktadır.

Tablo 3.2. İktidar Yanlılarının Muhaliflerle Kutuplaştığı Tweetler

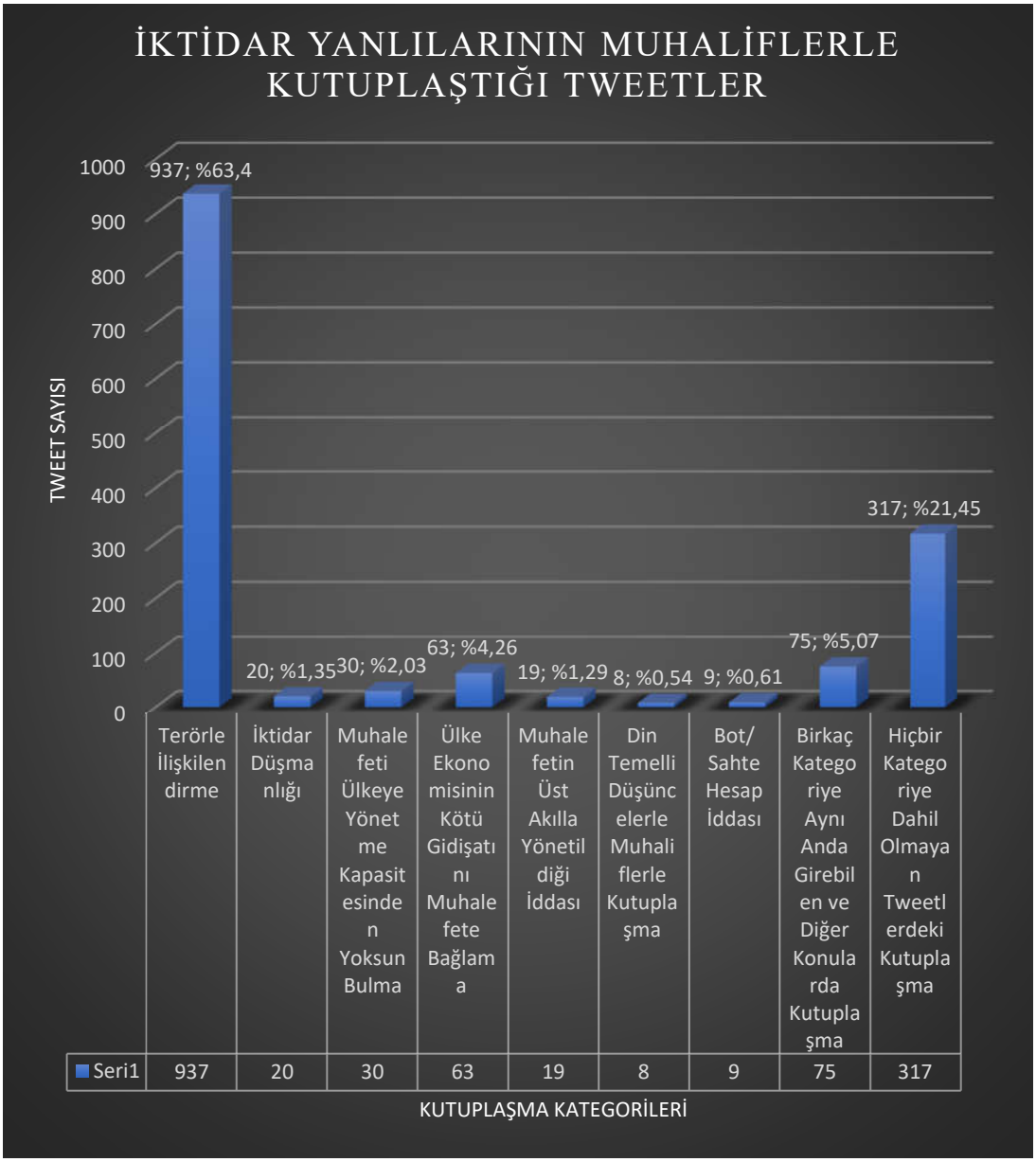

Tablo 3.2'ye göre; iktidar yanlısı kullanıcılar muhalifleri 937 tweette terör örgütleriyle ilişkilendirmişlerdir. 937 tweet tüm kategoriler içerisinde %63,4'lük oranla en yüksek değere sahiptir. Hiçbir kategoriye dahil olmayan, ancak muhalefeti oyun oynamakla suçlayan kullanıcıların çeşitli ifadelerle kutuplaşması kategorisinde 317 tweet tespit edilmiştir. Bu kategori %21.45 oranıyla ikinci sırada yer almaktadır. Birkaç kategoriye aynı anda girebilen varsayımlarla ve diğer konularda kutuplaşma kategorisinde ise 75 tweet tespit edilmiştir. Bu kategori %5.07 oranındadır. Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntıların altında yatan nedenin muhalefet liderleri olduğu varsayımı nedeniyle kutuplaşma kategorisinde 63 tweet tespit edilmiştir. Bu kategori %4.26

oranındadır. Muhalefet liderlerini ülkeyi yönetme kapasitesinden yoksun bulma varsayımı nedeniyle kutuplaşma kategorisinde 30 tweet tespit edilmiştir. Bu kategori %2.03 oranındadır. Muhalefetin yegâne amacının Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarlığına ve Cumhur İttifakı'na son vermek olduğu varsayımı nedeniyle kutuplaşma kategorisinde ise 20 tweet tespit edilmiştir. Bu kategori %1.35 oranındadır. Muhalefete akıl veren bir üst akılın olduğu ya da muhalefetin dış güçlerin boyunduruğu altında olduğu varsayımı nedeniyle kutuplaşma kategorisinde 19 tweet tespit edilmiştir. Bu kategori %1.29 oranındadır. Bot/sahte hesaplardan tweet atılıyor varsayımı nedeniyle kutuplaşma kategorisinde 9 tweet tespit edilmiştir. Bu kategori %0.61 oranındadır. Son olarak, dini temelli gerekçelerle ya da düşüncelerle varsayım ortaya koyarak kutuplaşma kategorisinde 8 tweet tespit edilmiştir. Bu kategori %0.54 oranındadır. Yukarıda oranları verilerek sıralanan kategorilerin betimsel analiziyse aşağıda sıralı olarak yapılmaktadır. Bu bağlamda analize muhalefetin terör örgütleriyle ilişkilendirilmesi kategorisiyle devam edilmektedir.

3.2.2.1. Terör Örgütleriyle İlişkilendirme, Vatan Haini İlan Etme ve Düşman Olarak Varsayma Kutuplaşma Kategorisi ve Betimsel Analizi

Terör örgütleriyle ilişkilendirme, vatan haini ilan etme ve düşman olarak kodlama kategorisinde 937 tweet olduğu tespit edilmiştir. İktidar yanlılarının attığı 1478 tweet içerisinde 937 tweet %63.4'lük bir orana sahiptir. Bu kategoride iktidar yanlıları, muhalefet liderlerini terör örgütlerine hizmet eden kişiler olarak kodlamaktadır. Bu kodlamanın sonucunda muhalif liderlerin vatan haini olduğu düşüncesine kapılan kullanıcılar kutuplaşmaya neden olmaktadırlar. Bu tweet kategorisinde iktidar yanlıları harf oyunları da yaparak muhalefeti *"HDPPKK, CHPKK, Fetöcü, Haçlılar"* gibi oluşumlarla iş birliği yapmak ya da onlara benzemek nedeniyle eleştirmektedirler. Özellikle kullanıcının: *"Game Of Muhalefet Production: Hdp"* tweetinden anlaşıldığı gibi muhalif liderler terör örgütünün yapımcısı olduğu bir oyunun oyuncuları gibi görülmektedir. Söz konusu tweet aşağıdaki Görsel 3.1'le desteklenmektedir.

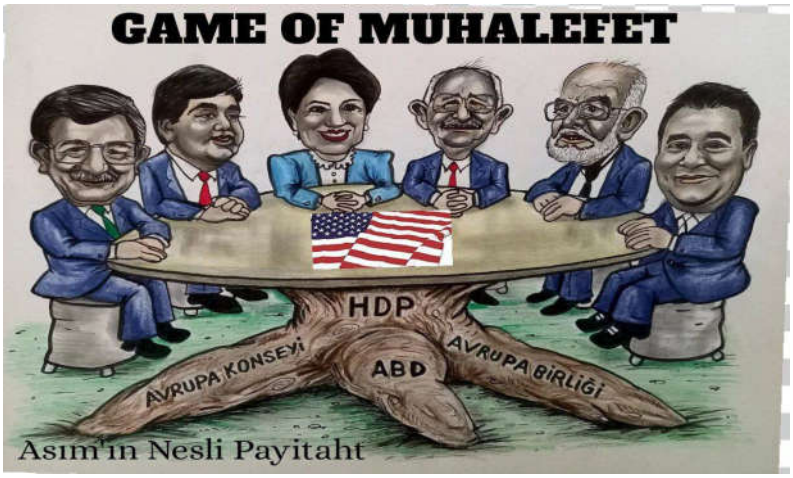

Görsel 3.1. Game of Muhalefet, Yuvarlak Masa Toplantısı

Yine bir başka tweette ise, *"Senaryosu Amerika'da yazılan, kandilde kurgulanan, Türkiye'de oynanan bir oyundur zillet ittifakı GAME OF MUHALEFET"* denilerek Millet İttifakı hor görülen, aşağılanan *"zillet ittifakı"* olarak tanımlanmakla kalmamış, aynı zamanda *"yazılan, kurgulanan, oynanan"* ifadeleriyle Amerika ve Kandil'in Türkiye'yi manipüle edeceği düşüncesi ortaya konulmuştur. Muhalefet ise bunun bir parçası olduğu gerekçesiyle aşağılanması ve varlığına ihtiyaç olmayan bir figür gibi lanse edilmiştir. Farklı siyasi görüşlerden muhalif liderlerin aynı masada bir araya gelmesinin imkânsız olduğuna değinen kullanıcılar, muhakkak bu liderleri bir araya getiren birleştirici bir nedenin olduğunun altını çizmektedirler. Fakat bu birleştirici neden kullanıcılara göre sanıldığı gibi ülkenin yararına olacak bir neden değildir. Aksine altında Türkiye'nin birlik ve beraberliğini bozacak mekanizmalarının olduğu yıkıcı bir nedendir. Kullanıcılar böylesi bir kaygıyı taşımak suretiyle muhalefeti düşman gibi kodlayarak ötekileştirmektedirler. Bu tweet örneğinde ise kullanıcı: *"Görüşleri ayrı siyasi duruşları ayrı bu insanları pensilvanya birleştirdi. Biride hdppkk onuda resme almadılar çünkü oyun büyük. GAME OF MUHALEFET"* diyerek muhalefet liderlerini, Fethullah Gülen Terör Örgütü ve HDP'nin bir araya getirdiğini ifade etmektedir. Diğer tweetlerde ise kullanıcılar muhalefetin oyununu şöyle açıklamaktadırlar:

"Tam yuvarlak KAOS Masası. PKK'nın siyasi ayağı HDP yönetiminin de içinde olduğu siyasi hile, entrika, aldatmaca ve iki yüzlülüğün fotoğrafı. GAME OF MUHALEFET "

"Masanın altı, üstünden daha sinsi. Ama GAME OF MUHALEFET"

Yukarıdaki tweetler çeşitli görsellerle desteklenmiştir. Görsel 3.1. bu tweetlerden ilkine iliştirilerek muhalefetin terör örgütüyle bağlantısı olduğu düşüncesi bir kez daha pekiştirilmektedir. Bu bağlamda muhalefetin köklerini nereden aldığı vurgulanmaya çalışılmaktadır. Yukarıda verilen Görsel 3.1 bu bağlamda en sık başvurulan içeriklerden birisidir. Aşağıda sunulan Görsel 3.2'de ise; Fetullahçı Terör Örgütü lideri Fethullah Gülen'in kontrol ettiği kağnıda muhalif liderler yer almaktadır. Görsele göre, muhalif liderler rotasını terör örgütü liderine teslim etmiş kişiler olarak kodlanmaktadırlar. Nitekim bu görsele iliştirilen: *"Kandil ve Pensilvanyalı fetöcüler. Hepsi terörist. GAME OF MUHALEFET, GAME OF MUHALEFET"* tweetinden bu anlam çıkarılabilir.

Görsel 3.2. Muhalefet Liderlerinin Terör Örgütü ile İlişkilendirilmesi

Bu kategori bağlamında atılan diğer tweetlerde yine kullanıcılar, muhalefeti terör örgütlerinin bir uzantısı gibi kabul edip düşman olarak kodlayarak, biz ve onlar biçiminde bir ayrım yapmaktadırlar. Kullanıcıların attıkları tweetler şöyledir:

"Kandil ve yamakları Ye-ni-le-cek-si-niz…GAME OF MUHALEFET ", "Bu oyunun Adı #ZİLLET (6+1)#HDP 'dir GAME OF MUHALEFET "

"Beyinleri Kandil ve Pensilvanya' ya ipotekli GAME OF MUHALEFET", "HDP her zaman bunlarla el ele.. GAME OF MUHALEFET"

"Muhalefet değil ihanet örgütü GAME OF MUHALEFET" "BAKIYORUM FOTOĞRAFA 1 ADET SOL 5 ADET SAĞ 1 ADET HAYALET EN ZAVALLI DA ANA MUHALEFET NE VİZYON VAR NE MİSYON GAME OF MUHALEFET."

Yukarıdaki sonuncu tweete aşağıdaki Görsel 3.3 iliştirilmiştir. Söz konusu kullanıcı hem attığı tweetle hem de görselle tüm muhalif liderlerle hizipleşmenin en somut örneğini sergilemektedir. Tweetin içeriği ve görsele bakıldığında muhalefetin vizyonsuz ve misyonsuz olduğu vurgulanmakla beraber muhalefet liderleri çeşitli kişilere benzetilmektedir. Bu araştırmada bu ve buna benzer birçok tweetin var olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Görsel 3.3. Muhalefet Liderlerinin Çeşitli Kişilere Benzetilmesi

Görsel 3.3'e göre; Kemal Kılıçdaroğlu Hasan Sabbah'a benzetilmektedir. Sabbah'ın, Haşhaşi Tarikatı lideri olduğu bilinmektedir. Tarikat, tarihe yaptığı suikastler ve ihanetlerle geçmiştir. Kılıçdaroğlu, bu tweet de ülkesine ihanet eden, devleti içeriden çökertmeye çalışan bir lider gibi kodlanmaktadır. Temel Karamollaoğlu ise zangoçlara benzetilmektedir. Zangoç sözcüğü, günlük dilde kullanımı itibariyle kilise hademesi ve kilisede çan çalan kişi anlamlarına gelmektedir. Bu sözcükle Karamollaoğlu, dış güçlerin hizmetinde olan ama aynı zamanda silik, basit işlerde görev alan bir karakter olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda *"başkasının zilini çalmak"* deyimi tam da zangoç sözcüğünde karşılık bulmaktadır. Karamollaoğlu, başkasının zilini çalarak, Türkiye'yi düşünmemekle suçlanmakta, yabancıların söylemlerinden ve düşüncelerinden beslenen, ülkesine yarasız bir kimlik gibi konumlandırılmaktadır. Meral Akşener ise, Osmanlı Devleti'nin en güçlü, ancak aynı zamanda en gaddar kadınlarından olduğu söylenen ve Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenlerinden birisiymiş gibi anılan Kösem Sultan'a

benzetilmektedir. Akşener'de bu bağlamda Türkiye'nin çökmesine neden olacak acımasız bir lider olarak görülmektedir. Ahmet Davutoğlu ise Anadolu Selçuklu Devleti'nde devlet adamı, emir ve baş mimar Sâdeddin Köpek'e benzetilmektedir. Köpek, tarihte birçok devlet adamının ölümüne neden olan bir kişi olarak da bilinmektedir. Nitekim bu kategori bağlamında aşağıda sunulan diğer tweetler ve görsellerde ise, muhalefet liderleri teröre yardım ve yataklık eden vatan hainleri olarak kin ve öfke dilinin kurbanı olmaktadırlar. Aşağıdaki Görsel 3.4'te Kemal Kılıçdaroğlu, HDP ile iş birliği yaparak partinin barajı geçmesini sağlayacak bir köprü görevi görmektedir. HDP, *"HDPKK"* şeklinde yazılarak partinin terör örgütüyle bağının olduğu ifade edilmek istenmiştir. Yine aşağıdaki Görsel 3.5 ise; "*Hazırmıyız? O vakit, GAME OF MUHALEFET başlasın! Hadi hep beraber Pervini oyuna almamış gibi poz verelim! "* tweetine ilişik tutulmuştur. Pervin Buldan, yuvarlak masa toplantısının görünmeyen yüzü gibi tarif edilmektedir. Buldan, HDP'nin üyesi olduğu için, HDP de terör örgütüyle bağlantılı varsayıldığı için ötekileştirilmektedir. Bu bağlamda atılan tweetler ve Görsel 3.4 ve Görsel 3.5 aşağıda sunulmaktadır.

Görsel 3.4. Muhalefet Liderlerinin Terör Örgütü ile İlişkilendirilmesi

Görsel 3.5. Game of Muhalefet, Muhalefetin HDP ile İlişkilendirilmesi

"Zillet ittifakının bileşenleri CHP, İP, SP, DP, Deva, Gelecek 12 Şubat'ta bir masanın etrafında toplandı. Masada HDP yoktu, işin açığı HDP'nin olmasına gerek yoktu. Vekaletler verilmiş, danışıklı dönüş. GAME OF MUHALEFET "

"Sırtını PKK'ya yasladığını söyleyen HDP'liye sahip çıkan da CHP'ydi. PKK sizi tükürüğüyle boğacak diye salya akıtan HDP'liyi kollayan da CHP'ydi. Öcalan'ın heykelini dikme hayallerini kuran HDP'linin şeytanlaştırılmaması gerektiğini savunan da yine CHP'ydi ♀ ♀ GAME OF MUHALEFET "

Aşağıdaki tweette ise, CHP, HDP'nin bir uzantısıymış gibi ifade edilmektedir. Zira Görsel 3.6'da iki peşmergenin diyaloğuna yer verilmektedir. Bu diyalogda HDP'nin kapatılmama teminatı olarak CHP görülmektedir. Peşmergelerden birinin diğerini teselli ettiği Görsel 3.6 şöyledir:

Görsel 3.6. HDP ve CHP'yi Konu Alan Görsel

Bir başka tweet grubunda ise kandil göndermesi vardır. Kılıçdaroğlu'nun: *"Erdoğan 31 Aralık'ta imzaladığı zamları geri çekinceye kadar ben, bugünden itibaren gelecek hiçbir elektrik faturamı ödemeyeceğim"* ifadesine karşılık, Devlet Bahçeli'nin: *"Her il teşkilatımızın Kılıçdaroğlu'na bir kandil göndererek aydınlanmasına yardımcı olmasını bekliyor, bu talimatımı paylaşıyorum. Nasıl olsa Kandil'e yabancı değildir, CHP'nin, Kandil'in köhne ışığıyla yolunu bulmaya çalıştığını görmeyen de kalmamıştır"* cevabına atıfta bulunan birçok kullanıcı kandil görseli paylaşarak tweet atmıştır. Söz konusu tweetler ve onlara eklenen kandil görseli aşağıdaki Görsel 3.7'de sunulmaktadır.

"GAME OF MUHALEFET "

"DAĞDAKİ KANDİLLERİ SÖDÜRDÜK SIRA MECLİSTEKİ KANDİLLERDE HAYDİ HEP BERABER ÜFLEYELİM GAME OF MUHALEFET"

"DEVLET BABADAN 81 İLE TALİMAT #KILIÇTAROĞLUNA HERKES BİRER KANDİL GÖNDERSİN GAME OF MUHALEFET"

Görsel 3.7. Kandil Göndermesi Görseli

Yukarıdaki tweetlerde Kandil Dağı'na gönderme yapılmaktadır. Zira PKK terör örgütünün konuşlandığı yerlerin başında Kandil Dağı gelmektedir. *"Türkiye Büyük Millet Meclis'indeki kandillerin de söndürülmesi gerekmektedir"* vurgusu, Meclis'te terör örgütü bağlantılı kişilerin olabileceğini ima etmektedir. Aynı zamanda kullanıcıların, konuşma jargonunu benimsedikleri liderlerin diliyle kendilerini ifade etmesi de dikkate değerdir. Kutuplaşmanın çoğu zaman liderlerin çatallı dilinin topluma sirayet etmesinin

bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu kategori bağlamında aşağıda dikkati çeken tweetlerden biri de İstanbul Beylikdüzü Belediye Başkanlığı döneminde Ekrem İmamoğlu'nun Başpiskopos III. Makarios'un heykelini bir meydana diktirdiği iddiasıdır. Bu iddianın aksine İmamoğlu'nun, "Kıbrıs Anıtı" olarak bilinen anıtı inşa ettirdiği ve Makarios'un rölyefinin de bu anıtta bulunduğu ispat edilmiştir. Zira anıtta en önde Rauf Denktaş'ın heykeli de yer almaktadır. İmamoğlu, bu olaydan dolayı düşman olarak kodlanan Yunanistan'a yaranmaya çalışan bir lider olarak anılmaktadır ve vatan haini ilan edilmektedir. Her ne kadar İmamoğlu bu imajını temize çıkartmış olsa da "#game of muhalefet" etiketi bağlamında bir kullanıcı, attığı tweette: *"Her fırsatta Türkiye'yi tehdit eden yunanistanın atası makarios un heykelini İstanbula dikmenizide unutmayacağız GAME OF MUHALEFET"* hatırlatması yaparak hakikatten uzakta ötekileştirme duvarları örmeye devam etmektedir. Burada kullanıcının trajikomik bir bilinç körleşmesi yaşadığı ifade edilebilir. Pariser, yankı fanusu etkisini açıklarken etki altında olan bireylerin, tutum ve inançlarını körükleyen önyargılarının oranı hakkında fikir sahibi olmasının neredeyse olanaksızlığına vurgu yaptığı görülmektedir (2011: 10). Zira, Ekrem İmamoğlu ile ilgili bu iddiayı ortaya atan kullanıcının olay hakkında herhangibir araştırma yapmadığı aşikardır. Nitekim yankı fanusu etkisi altındaki kullanıcılar gerçeklik kontrolü yapmaktan kaçınmaktadırlar. Çünkü bu kullanıcılara, hakikat sandıkları yanlış bilgilere zarar gelirse saplantılı ideolojilerini pekiştirmek için yeni bir sahte hakikat arayışına girmek zor gelmektedir. Oysaki, hakikat çoğu zaman hiç görülmek istenmeyen, hızla varlık alanının dışına itilen "öteki"nin mahallinde bulunabilmektedir. Zira Copleston'un, Sartre'a atıfta bulunduğu şu satırları sıkça hatırlamak gerekmektedir: *"Sartre'ın birinin başkası ile karşılaşması konusunu ele alış yolu göz önüne alındığında, onu 'çatışma başkaları-için- kökensel anlamdır' derken bulmak şaşırtıcı değildir"* (2010: 29). Bu bağlamda "Öteki"nin somut hakikatiyle karşılaşılmadığı sürece gerçek bir hakikate varılmayacağını ifade etmek gerekmektedir. Bir başka tweette ise kullanıcı: *"HDPKK MASADA YOKMUŞ yersek BİZ SİZİN, ALİ CENGİZ OYUNLARINIZI YERMİYİZ GAME OF MUHALEFET ♀"* diyerek, Ali Cengiz Oyunu çevirdiği gerekçesi ile muhalefet liderlerini tekinsiz bir kimliğe hapsetmektedir. "Ali Cengiz Oyunu çeviriyor" deyimi; karşısındaki insanları aldatan, tüm işlerini hileyle halleden, dahası bunları yapmakta bir beis görmeyen kimseler için kullanılmaktadır. Muhalefet bu bağlamda, *"HDPKK masada yokmuş"* gibi davranan

yalancı ve vatanının çıkarı için değil kendi çıkarı için çalışan, bencil ve zararlı bir oluşum gibi kavranmaktadır. Bu kategorideki diğer tweetlerde muhalefet; haçlılar gibi istilacı, terör örgütlerinin temsilcisi, Atatürkçüleri ve Ülkücüleri kandırmaya çalışan yalancı bir güruh gibi resmedilmektedir. Değerlendirmeye alınan tweetler aşağıdaki gibidir:

"1204 HAÇLILAR ne kadr çakal serseri varsa, (o zamanki) Konstantinapolis, GÜYA İSLAM kuşatmasına karşı korumk için İstanbul getirip, şehri YAKIP YIKIP 60sene esir almıştır Işte bu 6+2(hdpPkk FETO) grubu da tam BU HAÇLILAR gibi, SİZİ kurtacgz diye gelip ülkeyi Game of muhalefet"

"GAME OF MUHALEFET Şeytan ayrıntıdaki İttifakta gizli, bu sihirbazların şapkasından HDP/PKK çıkar, PKK nın siyasi kanadı HDP'yi yine masanın altına saklamışlar. HDP'nin toplantıda olmamasının bir sebebi de hâlâ İyi Partiyi ülkücü zanneden kesimi uyutmak içindir"

"Zillet Pensilvanya'nın güdümündedir. Yalan, iftira, inkâr dillerinden düşmez. Mazluma hoyrat, zalime müşfiktir Kirli ilişkiler bitene, çıkarlar çatışıncaya kadardır. Amacı terör örgütlerinin uzantılarını belediye meclislerine ve bürokrasisine taşımaktır. GAME OF MUHALEFET

"Devlet Bahçeli'den Millet İttifakı'na: "Zillet İttifakı bölücülük ittifakıdır, PKK ittifakıdır, FETÖ ittifakıdır, husumet ittifakıdır, nifak ittifakıdır, çıkar ittifakıdır, ezcümle Türkiye düşmanlarının ve HDP'nin denetimi altındadır!" DEVLET BEY GAME OF MUHALEFET"

"Ulannn utanmadan birde vatan sevgisinden bahsedersin. Sizde zerre kadar vatan sevgisi olsa binlerce Vatan evladının katilleriyle hdpkk iş tutarmısınız. Onlarla aleni ve gizli iş birliği yapar mısınız? GAME OF MUHALEFET"

"Terör tüm insanlığın ortak düşmanıdır. Teröristlere karşı olmak seni Tayyip Erdoğan'cı yapmaz..lâkin devletine inat teröristlerin yanındaysan bu seni düşmanla işbirlikçi vatan haini yapar..! SON KALE CUMHUR #YediDüvelGelsin GAME OF MUHALEFET"

"HDP ile birlikte fotoğraf vermeyerek gerçek Atatürkçüleri ve çakma ülkücüleri kandırma operasyonuna başlamışsınız ama yemezler GAME OF MUHALEFET"

Bu kategorideki kutuplaşmanın, siyasi parti odaklı bir kimlik bunalımının sonucunda ortaya çıkmış olduğu söylenebilir. Bu bunalım, "öteki"nin hızlı bir biçimde inşa edilip siyasi varlık alanından tecrit ettirilmesine neden olmaktadır. Kullanıcılar, kendi ideolojisinin siyasi ya da sosyal aktörü olmayan liderlerin kimliklerini rahatça öğütebilmek için, onları vatan haini olarak kodlamaktadırlar. Bu durum ayrıca tezin ikinci bölümünde ifade edilen Toxic Disinhibition etkisiyle açıklanabilir. Toxic Disinhibition etkisi "kötü, zehirli etki" anlamında kullanılmaktadır. Bu etkinin altında olan kullanıcılar, düşüncelerini ifade ederken oldukça cüretkardırlar. Öyle ki bu cüretkarlık araştırmada da

görüldüğü gibi; vatan haini, düşman, terörist gibi kodlamalar yapmaya kadar uzanmakta ve uzun bir ahlaki panik çizgisine neden olacak düşünceler uyandırmaktadır. Dahası Suler'ın da ifade ettiği gibi sanal ortamda kullanıcılar*; "küfür, şiddet, zorbalık, sapkınlık, yalan, tehdit ve nefret içeren söylemleri sonuçlarına katlanmadan paylaşabileceğine inanırlar"* (2005: 184). Özellikle tüm kategoriler içerisinde bu alt kutuplaşma kategorisinin en çok etkileşimi alan kategori olması "yankı fanusu etkisini" hissetmek açısından kendi içinde önemli bir rol oynamaktadır. Muhalefetin, düşmanca söylemlerle oyun oynadığının vurgulandığı bu kategori, sunduğu argümanlar açısından ise oldukça zayıftır. Yankı fanusu etkisi altındaki kullanıcılar, yalnızca kendi yankılanan sesini duymak ister ya da herkesin kendisi gibi düşündüğü ve konuştuğu vehmine kapılır. Bu nedenle de güçlü argümanlara ihtiyaçları yoktur. Özellikle sosyal medya algoritmaları, kullanıcıların veri izlerini takip ederek onların düşünce dünyasını pekiştirecek içerikleri sıralamaktadır. Bu durum kullanıcıların olumsuz prematüre tutumlarının pekişmesine neden olmaktadır. Nitekim yukarıda sıralanan tweetler de benzer bir dille inşa edilmiştir. Bu kullanıcıların tutum ve inançlarını kökünden sarsacak bir enformasyonla karşılaşma olasılığı da düşüktür. Zira muhaliflerin, iktidar yanlılarını terör örgütleriyle ilişkilendirdikleri kategoriye bakıldığında, iktidar yanlılarının da tutum ve inançlarını kökünden sarsacak ifadelere rastlamak oldukça güçtür. Nitekim kullanıcılar çoğunlukla destekledikleri muktedirin ağzıyla konuşmaktadırlar. Araştırmada hem iktidar yanlılarının hem de muhaliflerin "#game of muhalefet" ağındaki tutumları çapraz bir okumayla ilerleyen bölümlerde ele alınmaktadır. Araştırmanın izleyen başlığında ise hiçbir kategoriye dahil olmayan, ancak muhalefeti oyun oynamakla suçlayan kullanıcıların attıkları tweetler değerlendirilmektedir.

3.2.2.2. Hiçbir Kategoriye Dahil Olmayan, Ancak Muhalefeti Oyun Oynamakla Suçlayan Kullanıcıların Çeşitli İfadelerle Kutuplaşması ve Betimsel Analizi

Hiçbir kategoriye dahil olmayan, ancak muhalefeti oyun oynamakla suçlayan kullanıcıların çeşitli ifadelerle kutuplaşması kategorisinde 317 tweet tespit edilmiştir. İktidar yanlılarının attığı 1478 tweet içerisinde bu kategori %21.45'lik oranla ikinci sırada yer almaktadır. Twitter kullanıcıları "#game of muhalefet" etiketine kısa notlar düşerek, hiçbir kategoriye dahil edilemeyen, ancak muhalefeti de oyun oynamakla suçlayan iletiler inşa etmişlerdir. Bu alt kategorinin, "Twitter'da Yalnızca '#GAMEOFMUHALEFET' Etiketiyle Tweet Atanlar" ana kategorisinden ayrılan tarafı, kullanıcıların "#game of

muhalefet" etiketine anlamlı kabul edilebilecek bir ifade eklemiş olmalarıdır. Bu iletilerden bazıları şöyledir:

"Ülkemizi kirletmeyin çöplüğünüzde debelenin, 2023 yalancı adaylık olimpiyatları, azdan az gider çoktan çok, reisin balkon konuşması yakındır, sizi gömeceğiz, kazanacağız, halk kandırıldı, rezillikte başrol muhalefet, muhalefet hüsrana uğrayacak, değil 6 12 başlı olsanız da biteceksiniz, davamızın bayrağı göklerde dalgalanacak, biz bize yeteriz siz kendinizle, yiyin birbirinizi, ateş olsanız cürmünüz kadar yer yakarsınız, sıradaki oyun nedir?, aaaağaa vermem koltuğuna, bay Kemal bay bay Kemal olacak bu sefer game of muhalefet, kızmıyordur değil mi etkileşim şey diyoruz sonuçta game of muhalefet, yuvarlak kaos masası, GDO'lu mamüller game of muhalefet, hedefleri belli niyetleri kirli, kin, nefret, öfke, menfaat ilişkisi, bukalemun siyaseti, eyyyy cehape zihniyeti dış minnaklar, size iktidar yüzü göstermeyececeğiz, rezalet ve zillet."

Yukarıda sıralanan tweetlerde; hakaret, kin, nefret, yalancılıkla suçlama, hor görme gibi ifadelerle muhalifler ötekileştirilmektedirler. Aynı zamanda tweetlerde gelecek seçimde zafer elde etme arzusu nedeniyle de kutuplaşma vardır. *"Size iktidar yüzü göstermeyececeğiz", "bay Kemal bay bay Kemal olacak bu sefer game of muhalefet", "2023 yalancı adaylık olimpiyatları", "reisin balkon konuşması yakındır"* türünden tweetlerde iktidar yanlıları seçim zaferini elde edecekleri düşüncesiyle muhalifleri ezici çoğunlukla yok saymaktadırlar. Burada düşüncenin niceliksel çokluğundan hareketle bir değerlendirme yapmaktan ziyade, bu düşüncelerin ortaya koyduğu kitlesel yarara bakmak gerekmektedir. Zira kullanıcılar muhalifleri; hakaret, kin, nefret, yalancılıkla suçlama, hor görme gibi ifadelerle tanımlamak yerine somut mesajlarla toplumsal yarara dönük iletiler verebilirlerdi. Nitekim sosyal medya kamusal alanındaki bu çarpık iletilerle, muktedir olanın denetlemesi de olanaksızdır. Aynı zamanda odağını yitirmiş ve düşünceden yoksun tweetler bir düşünce hareketliliği de yaratmazlar. Bu durum fikirlerin çatışarak ortak iyinin bulunması önünde de bir engel teşkil etmektedir. Oysaki hem iktidar yanlılarının hem de muhaliflerin argümanlara dayalı düşüncelerinin ağda dengeli oranda yer alması düşünce etkileşimi yaratacaktır. Nitekim; *"azdan az gider çoktan çok", "reisin balkon konuşması yakındır", "sizi gömeceğiz", "kazanacağız", "halk kandırıldı", "rezillikte başrol muhalefet"* gibi tweetlere muhaliflerin karşılık verecek bir anlam çıkarmaları neredeyse imkansızdır. Bu durum sosyal medya kamusal alanının düşüncelerin müzakere edildiği bir alan olma mahiyetini zedelemektedir. Yine kullanıcıların partizan medyayı takip etmeme eğilimi öteki düşüncenin tanınması önündeki en büyük engellerdendir. James N. Druckman ve arkadaşları, partizan medyayı

takip etmeyen kişilerin düşüncelerini başkalarından edindiği bilgilerle inşa ettiğini ifade etmektedirler. N. Druckman ve arkadaşları, "iki aşamalı akış"ın etkisiyle kişilerin benzer düşüncelere sahip olduğunun altını çizmektedirler. Böyle bir etki ise kutuplaşmayı körüklemektedir. Medyanın doğrudan etkisi ortadan kalkmaktadır ve homojen fanuslar ortaya çıkmaktadır (Druckman ve ark., 2017: 99-101). Sonuç olarak, fanusa hapsolarak farklı düşüncelere sıkı sıkıya kapalı hale gelen kitle, sosyal medya kamusal alanının kamuoyu oluşumuna katkı sağladığı veyahut demokratik bir alan olduğu mitini de çökertmektedir. Aynı zamanda *"biz bize yeteriz siz kendinizle"* tweetinden kutuplaşmanın ne kadar sivri uçlarda olduğunu anlamak da mümkündür. Yankı fanusu etkisi özellikle "biz" bilincini şiddetli bir biçimde pekiştirerek "öteki ve /veya ötekileri" inşa etmektedir. Bu durum hakikate ulaşmakta engel teşkil eder. Kambouchner ve Buzonz, kişilerin zihninin hakikati perdeleyen önyargılarla dolu olduğunu belirtmektedirler. Bu ön yargıların kökeni ya da içeriği ise hiçbir zaman incelenmemiştir. Yani insan zihnine sinsice yerleşmişlerdir (2012: 129). Bunun sonucunda da "biz"e sıkı sıkıya bağlılık meydana gelirken karakterize edilemeyen "onlar"ın, düşüncedeki temsil biçimleri bulanık kalmaktadır. Bu durum insanın düşünce muvazenesini bozmakta ve "öteki"nin hakikatine varmayı karmaşık hale getirmektedir. "Biz" ve "Onlar" niceliksel bir ayrıma vurgu yaptığı gibi aynı zamanda düşünsel bir bağlama da vurgu yapmaktadır. Bu konuda tutumlara dikkati çeken Bauman'a göre: *"'Biz' ve 'Onlar' yalnızca iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasındaki duygusal bağlanma ve antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, iş birliği ve çekişme arasındaki ayrımı temsil eder"* (2018:56). Bu açıdan, "Biz" ve "Onlar"ın anlaşması, ancak bir çatışma zemininde mümkündür. Çünkü tutumlar arasındaki fark çekişme zemininde ortaya dökülecek ve uzlaşmazlık arttıkça hakikat belirgin hale gelecektir. Son tahlilde bu tweet kategorisinde dikkati çeken şey tutumların güçlü kanıtlarıyla ortaya konulmamasıdır. Zira kullanıcıların; *"eyyyy cehape zihniyeti dış minnaklar", "rezillikte başrol muhalefet", "Ülkemizi kirletmeyin çöplüğünüzde debelenin", "muhalefet hüsrana uğrayacak, değil 6 12 başlı olsanız da biteceksiniz"* biçiminde inşa ettiği tweetlerinden muhalefetin oyun oynadığına dair güçlü bir kanıta ulaşmak imkansızdır. Kullanıcıların köhne düşüncelerden hareketle "#game of muhalefet" ağında safları sıkılaştırdığı bu kutuplaşma kategorisinin, yukarıdaki tartışmadan da hareketle yankı fanusu etkisini önemli ölçüde yansıttığı belirtilebilir. Tezin izleyen başlığında birkaç kategoriye girebilecek ve diğer

konularda atılmış olan tweetler ele alınmaktadır. Diğer kutuplaşma kategorilerine göre bu bağlamda atılmış olan tweetler daha fazla olduğu için değerlendirmesi en sona bırakılmamaktadır.

3.2.2.3. Birkaç Kategoriye Aynı Anda Girebilen ve Diğer Konularda Kutuplaşma ve Betimsel Analizi

Birkaç gerekçeyi aynı tweette ileri sürerek kutuplaşma kategorisinde 75 ileti tespit edilmiştir. İktidar yanlılarının attığı 1478 tweet içerisinde 75 paylaşım %5.07'lik bir orana sahiptir. İktidar yanlılarından bir kesim, muhalefeti hiçbir gerekçe göstermeden siyasi varlık alanının dışına itmektedir. Diğer kesim ise kutuplaşmaya neden olan birkaç gerekçeyi aynı tweette dile getirerek dışlamanın nedenini kendilerince meşru kılmaktadırlar. Bu kategoride genel olarak atılan tweetlerde, iktidar yanlıları birkaç neden ileri sürerek muhalif liderleri ötekileştirmek suretiyle yok saymaktadırlar. İktidar yanlıları tarafından atılan tweetler betimsel bir analizle ele alındığında, çoğunlukla muhalefet liderlerinin terör örgütlerinin talimatıyla bir araya geldikleri yönündeki iddia bu kategoride de ağır basmaktadır. Ayrıca muhalif liderler, iktidar yanlıları tarafından vatan haini, dış güçlerin piyonu ve batıyı temsil eden kişiler olarak kodlanmaktadırlar. Dahası muhalif liderler, akıldan yoksun, proje üretmeyen ve ekonomiyi manipüle eden, ülkeye yararsız kişiler olarak tanımlanmaktadırlar. Bu kutuplaşma kategorisinde muhalif liderler yalnızca Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan düşmanlığı yapmakla suçlanmamakta, ilavesiyle milli iradeye direnç gösteren ve İslam düşmanlığı yapan kimseler olarak da betimlenmektedirler. Bu bağlamda muhalif liderler antidemokratik ve İslamofobik kişiler olarak kodlanmaktadırlar. Yukarıda analizi yapılan tweetlerden bazıları aşağıda sunulmaktadır:

"Bu herbiri ayrı siyasi görüşü olan muhefeti bir araya getiren Kandil ve Pensilvanyadır. Tek ortak noktaları Erdoğan düşmanlığı. Tek gayeleri Onu indirmek. Sonrası için Türkiye yararına ne bir plan nede bir projeleri var. GAME OF MUHALEFET"

"6 LI daltonlar Sizin yaptığınız tek bir iş var o da Erdoğan düşmanlığı ve Vesayetçilere uşaklık etmek. Sizden bir halt olmaz. GAME OF MUHALEFET"

"Vatan sevgisi imiş. La buna kim inanır Size kim güvenir. Dostlarım dediklerine Bir bakalım. pensilvanya, kandil biden, nato, gladyo, Ķüreselci üstakıl efendileriniz, Kraliçe, batılılar ewenjelistler Siyonistler ve haçlılar Dostlarınız bunlar. GAME OF MUHALEFET"

"Kimisi küfür eder, kimisi hainlik yapar, kimisi yabancılarla ne yapar kimisi pkk lılarla iş tutar aç kalırız yine bu oyuna gelmeyiz bu vatan dan vazgeçmeyiz GAME OF MUHALEFET"

"Muhalefetin tek amacı iktidarı devirmek başka amaçları yok Allah korusun yanlışlıkla iktidara gelseler tek bir projeleri yok. Ne yapacaklarını bilmiyorlar. Allah fırsat vermesin bu kuklalara. Âmin.GAME OF MUHALEFET"

"1.Türk solunu savunduğunu söyleyip Türkiye'yi dışarıya şikâyet eden adam 2.muhafazakâr olduklarını söyleyip İslama düşmanlık edenlerle ittifak kuran adamlar 3.Türk milliyetçiliğini savunup Türklere düşmanlık yapanlarla ittifak kuran kadın 4.sermayenin adamı GAME OF MUHALEFET"

"Akıllı bomba üreten dört ülkeden biriyiz de, Akıllı muhalefet üretemeyen rakipsiz ülkeyiz. Milletinin iradesine entegre olamayan ve Ali Cengiz oyunlarıyla, oluşturduğu entegrasyon artıklarını dünyanın hiçbir yerinde göremezsiniz!.. NET! Game of muhalefet#KırZincirleri"

"Şer İttifakı Ne Yapsanız Nafile, Göklerden gelen bir karar vardır GAME OF MUHALEFET "

Bu tweetlere göre iktidar yanlıları, muhalif liderleri yalnızca akli olgunluktan yoksun görmemekte, milli iradeyi sindiremediği için manipülatörler gibi hareket etmekle de suçlamaktadırlar. Dahası kullanıcı, muhalefeti *"şer ittifakı"* olarak görmekte, bu bağlamda da onları, her türlü fenalık ve bencilliği yapabilecek düzeyde etik değerlere riayet etmeyen, oyunbaz kişiler topluluğu olarak tasvir etmektedir. Nitekim değerlendirmeye konu olan tweete iliştirilen Görsel 3.8'de, muhalefet liderleri *"ihanet çetesi"*nin mensupları olarak resmedilmektedir. Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) lideri Gülen, çetenin lideri olarak konumlandırılmaktadır. Görselin betimsel analizinde; Gülen, karşısında bulunan parti liderlerine verdiği talimatlarla seçimi kazanmanın yol haritasını sunmakta, liderler de dikkatle dinlemektedirler. Zira bu görselde muhalif liderler terör örgütüyle bağı olan, aynı zamanda bir seçim olsa milli iradeye saygı duymayarak seçimi manipüle edecek hayasızlıkta kişiler olarak kodlanmaktadır. Görsel 3.8 aşağıda sunulmaktadır.

Görsel 3.8. İhanet Çetesi

Ayrıca tweette ifade edilen, *"Ali Cengiz oyunu"* çevirme deyimi, karşısındaki insanları aldatan, hayata dair işlerini emek vermeden hileyle halleden, dahası bunları yapmaktan utanmayan kimseler için kullanılmaktadır. Yine yukarıdaki "*Ne Yapsanız Nafile, Göklerden gelen bir karar vardır"* ifadesi, tweeti atan kişinin kaderci-teslimiyetçi bir bakış açısında olduğunu göstermektedir. Muhalefet ne oyun çevirirse çevirsin, ilahi gücün bu oyunu bozacağı düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Zira göklerden gelen bir karara boyun eğmeyecek bir canlı yoktur. Sezai Karakoç'un, "Ey Sevgili" şiirinin sözlerine sıkça başvuran iktidar yanlısı liderler bunu kendi seçmen kitlesine de benimsetmiştirler. Bu da bir yankı fanusu etkisidir. Yine yukarıdaki tweetlerden birisinde; *"6 LI daltonlar Sizin yaptığınız tek bir iş var o da Erdoğan düşmanlığı ve Vesayetçilere uşaklık etmek. Sizden bir halt olmaz. GAME OF MUHALEFET"* denilerek kutuplaşma yaratılmaktadır. Bu tweet bağlamında muhalif liderler, Maurice de Bevere ve René Goscinny tarafından yaratılan *Red Kit* adlı çizgi roman dizisinin kahramanları olan Dalton Kardeşlere benzetilmektedirler. Çizgi romandaki kurgusal karakterler banka soyguncusu dört erkek kardeşin hikayesini konu almaktadır. Çizgi romandaki ana karakterlerden Red Kit ile Dalton Kardeşler arasında amansız bir kovalamaca vardır. Görseldeki betimsel analiz Dalton Kardeşlerin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Zira Joe Dalton, en kısa boylu daltondur ayrıca daltonların en zeki üyesidir. Joe, grubun karar merci olarak çalışan, sinirli ve ateşli bir daltondur. William Dalton ve Jack Dalton ise Joe sinirlenince onu sakinleştirmekle görevlidirler. Son olarak Averell Dalton ise kardeşlerin en pasif ve zeki olmayanıdır. Averell, daltonların en uzun boylu ve en genç üyesi olmasının yanında

sürekli yemek yemesiyle bilinmektedir. Muhalefet liderlerinin hangisinin hangi Dalton'a benzetildiğini spesifik olarak bilmek güçtür. Ancak en uzun boylu dalton Averell'a, yani Uysal benzetilmiş olabilir. Muhalif liderlerden yalnızca birisi zeki olarak kodlanırken, diğerleri sinirli, ateşli, pasif ve akılsız olarak kodlanmaktadır. Zira bu görsele göre üzerinde durulması gereken husus hikâyenin temasıdır. Tweeti atan ve görseli capsleyen kullanıcı; Erdoğan ve muhalif liderler arasındaki amansız kovalamacaya dikkati çekmek istemektedir. Erdoğan, Red Kit olarak kodlanmakta yani adaletsizliğin ve suçluların peşine düşen erdemli bir karakter olarak yansıtılmaktadır. Muhalif liderler ise daltonlar gibi kovalanan, hırsız ve suçlu kişiler olarak kodlanmaktadır. Aynı zamanda daltonlar bu hikâyede sürekli kaybetmeye mahkûmdur. Söz konusu caps aşağıdaki Görsel 3.9'da sunulmaktadır.

Görsel 3.9. Daltonlar Benzetmesi

Yine bu kategorinin girişinde yapılan genel değerlendirmeler bağlamında atılan tweetlere iliştirilen görsellerden birinde ise ana muhalefetin iki lideri karşılaştırılmaktadır. Burada da liderler üretkenlikleri, gündemi takip etme ve toplumsal meselelere yönelik duyarlılıkları bağlamında karşılaştırılarak kutuplaşma yaratılmaktadır. Kılıçdaroğlu'nun kedisi masada yayılmış yatarken, Erdoğan'ın kedisi kendisiyle birlikte gazete okumaktadır. Aşağıda sunulan Görsel 3.10'da da görüldüğü gibi, kullanıcı canlılar üzerinden yaptığı bir okumayla muhalefeti basit bir biçimde kavramakta ve gerçek bir argüman ileri sürmeden onu ötekileştirmektedir.

Görsel 3.10. Liderleri Kıyaslama

Bu kategori bağlamında aşağıda sunulan tweetlerde ise, muhalefet iki yüzlülükle ve terör örgütü liderine hayranlık duyma gerekçeleriyle suçlanmaktadır. Ayrıca bir kullanıcı attığı tweette, diğer kullanıcının ötekileştirme söylemini eleştirmekte, ancak kendisinin de ötekileştirme yaptığının farkına varamamaktadır. Bu durum sert bir kutuplaşmaya neden olmaktadır. Bu genel değerlendirme detaylandırılacak olursa bir kullanıcının: *"Muhalefeti destekleyen bir kadın çıkmış cübbelileri, sarıklıları ve türbanlıları göndereceğiz diyor. Siz kimin vatanından kimi kovuyorsunuz? O İngilizlere selam çakan ecdadınızın peşinden 15 Temmuz'da atmlere koştuğunuzu biz biliyoruz. GAME OF MUHALEFET"* biçiminde attığı tweette muhalifleri, kılık kıyafet konusunda şekilci ve ayrımcı olmakla suçladığı tespit edilmektedir. Ancak benzer bir ötekileştirmeyi, tweetin devamında kendisi de şu ifadelerle sergilemektedir: "*O İngilizlere selam çakan ecdadınızın peşinden 15 Temmuz'da atmlere koştuğunuzu biz biliyoruz."* Bu ifadeye göre muhalifler, atasının izinden gitmeyen, batı hayranı, vatanı için savaşmayan, ülkesini terk etmeye eğilimli kişiler olarak tasvir edilmektedir. Yine kılık kıyafet konusunda şekilci olmakla ilgili atılan bir başka tweette ise; *"Başı kapalı, namaz kılanlar uzaya uydu gönderir ama kısa donlar, mini eteklerle sabaha kadar parklarda içip kendinden geçerler çağdaş oluyor!!! Başı kapalı doktor, kaymakam, savcı olmaz ama fetöşcü savcı ve askerler masum. Sonunuz onlar gibi olsun GAME OF MUHALEFET"* diyen kullanıcı muhalifleri giydikleri açık kıyafetlerden ötürü varlık alanın dışına itmekte ve onların yok olmasını dilemektedir. Yine bu tweette ise; *"Atatürkçülük bunlar için bir gün batı hayranlığı oluyor, bir gün Yunan tezleri savunuculuğu. Portresini alıp, bölücü Apo'nun yanına koyabiliyorlar. Mustafa Kemal'in askerleriyiz sloganları atıp PKK'lı teröristlerle*

kol kola girebiliyorlar. Sahtekâr bunlar GAME OF MUHALEFET " diyen kullanıcıya göre; muhalifler, düşmanın argümanlarını destekleyen, bölücü liderlere hayranlık duyan ve bu yüzden sahtekarlıkla suçlanması gereken kişiler olarak ifade edilmektedir. İktidar yanlıları, sol muhalefeti destekleyen gazetecilik anlayışından dolayı da dikkate değer bir kutuplaşma örneği ortaya koymaktadırlar. Bu konuda atılan tweet ve ona iliştirilen 11. Görsel, Türk bilim insanları Prof. Dr. Uğur Şahin ve Dr. Özlem Türeci'nin, Atatürkçü Düşünce Derneği'nin "Yılın Atatürkçüsü" ödülünü reddetmelerini konu almaktadır. Değerlendirmeye alınan tweet şöyledir: *"İkiyüzlü sol (muhalefet) gazeteciliği. Corona virüsü araştırmalarda %90 başarılı aşıyı geliştiren bilim insanları Prof. Dr. Uğur Şahin ve Dr. Özlem Türeci'nin ADD ödülünü reddetmesi üzerine sol basın linç etmeye başladılar. #BioNTech SON KALE CUMHUR GAME OF MUHALEFET."* Tweete iliştirilen görsele aşağıda yer verilmektedir. Görsele göre; Odatv4'den alıntılanan haberde, 11 Şubat 2022-15 Şubat 2022 tarihinde verilen iki haber eleştirinin odağına oturtulmaktadır. Şahin ve Türeci, Atatürkçü Düşünce Derneği'nin *"Yılın Atatürkçüsü ödülünü"* reddetti haberi; *"Türkiye'de Doğu görevinden kaçtı, Alman köyünde çalıştı...Göç hikayesi"* ifadeleriyle ikinci kez inşa edilmektedir. Söz konusu haberlerden ilkinde; Şahin ve Türeci, Atatürkçülüğü reddetmiş gibi bir algı oluşturulmaktadır. İkincisinde ise; Şahin ve Türeci kendi ülkesine hizmet etmemek için Doğu görevinden kaçmış, ancak Almanya'da bir köy halkına hizmet etmeyi tercih etmiş vatanına faydasız kişiler olarak kodlanmaktadırlar. Şahin ve Türeci'nin, Covid-19 pandemisine çare olan aşıyı bularak tüm dünyaya hizmet ettiği gerçeği ise bu gazetecilik anlayışınca haber çerçeveleme biçimleri çarpıtılarak bilinçli bir biçimde görmezden gelinmiştir. Zira bu olay iktidar yanlıları ve muhalifler arasında ciddi bir kutuplaşamaya neden olmuştur. İktidar yanlıları, Şahin ve Türecinin bir bilim insanı gibi davranarak ödülü kabul etmediğini savunurken, muhalifler Atatürk adına verilen ödülü reddettikleri gerekçesiyle Şahin ve Türeci'yi ötekileştirmişlerdir. Şahin ve Türeci'yi hedef alarak kutuplaşmaya neden olan Görsel 3.11 ise şöyledir;

Görsel 3.11. Bilim İnsanlarının Karalanması

Bir başka tweette ise kullanıcı: *"Ne PKK ne CHP nede yedi düvel. Topunuz gelin. GAME OF MUHALEFET"* diyerek birçok grubu hedef alan bir kutuplaşma iletisi inşa etmektedir. Aşağıdaki Görsel 3.12'de bir pankart göze çarpmaktadır. Pankartta, *"KeMəllər əlemi"* yazmaktadır. *"M"* harfi bilinçli olarak büyük yazılıp argo bir kelime olan *"M.l"* sözcüğü elde edilmeye çalışılmıştır. Normalde Kemal ismi, olgun, ergin, bilge ve erdemli kimse anlamına gelmektedir. Ancak bu tweette kullanıcı ismin anlamını tersine çevirme gayretine girişmiştir. Argo sözcüklerden birisi olan *"m.l"*, hiçbir şeye aklı yetmeyen kimselere hitaben kullanılan bir aşağılama sözcüğüdür. Değerlendirmeye konu olan karikatür aşağıda sunulmaktadır ve izleyen satırlarda karikatürün analizine devam edilmektedir.

Görsel 3.12. Kemaller Âlemi

Kılıçdaroğlu'nun *"KeMəllər əlemi"* diye bahsedilen çeşit çeşit hallerinin olduğu karikatür, yukarıdaki tweete iliştirilerek muhalefet liderinin soldan ilk hali peşmergeye, hemen onun yanındaki hali ise FETÖ lideri Gülen'e benzetilmektedir. Ayrıca ortadaki görselde Kılıçdaroğlu, silindir şapka takan, kovboy çizmesi giyen bir Amerikalı'ya benzetilmiştir. Burada Kılıçdaroğlu, Amerika'nın değerlerini benimseyen, onun değerlerini yaşatmak için uğraşan bir lider olarak konumlandırılmaktadır. Bu aynı zamanda Kılıçdaroğlu'nun, Türkiye'nin kültürel değerlerinden ve mirasından uzakta olduğu algısını da oluşturmaktadır. Ayrıca Kılıçdaroğlu, Gezi Parkı olaylarını körükleyen bir lider olarak elinde molotofla resmedilmektedir. Dahası toplumda ötekileştirmeye maruz kalan LGBT'li bireylerin çağrılarına kayıtsız kalmayan Kılıçdaroğlu'nun bu hali de mizaha malzeme edilmektedir. Nitekim, *"Kuru bir Atatürkçülük tutturmuş gidiyorlar… Atatürk'ü kendilerine maske olarak kullanıyorlar. Kirletiyorlar Mustafa Kemal'i. Her türlü kötü amaçları için tepe tepe kullanıyorlar. Hatta heykelini LGBTİ renklerine boyayıp ayaklar altına bile alabiliyorlar. GAME OF MUHALEFET "* tweetinde kullanıcı, LGBT'li bireylerin içinde olduğu her şeyin değer kaybedeceğini vurgulamaktadır. LGBT'li bireylerin nasıl öteki kılındığının somut kanıtlarından yalnızca birisi olan bu tweet, ciddi bir ötekileştirme yaratmaktadır. Zira Atatürk'ün heykeline LGBT'li bireyleri temsil eden renklerden bir iz bırakmak, *"bizleri anlayacak ve haklarımıza sahip çıkacak tek lider sensin ve senin özgürlükçü değerlerin"* mesajını vermek içindir. Tweette LGBT'li bireyler ve Gezi Parkı olayına katılan kişilerin kimliklerinin indirgemeci bir perspektifle ele alındığı görülmektedir. Bu kimlikler eklektik bir eylemden hareketle, değersizleştirilmek suretiyle ötekileştirilmektedirler. Oysaki Sözen: *"Kimlikle ilgili görüşler, bireyleri başkaları için davranan sosyal aktörler olmaktan kurtarır; kişilere bedenlerinden ayrılmış birer özne gibi bakılmaz"* demektedir (2019: 17-18). Zira LGBT'li bireyler ve Gezi Parkı olayına katılan kişiler "öteki" olarak varlık alanın dışına atılma yükünü çekmektedirler. Ancak şunu hatırlatmak gerekir ki ötekinin orijini, "ben" odaklı bir kimlik bunalımının sonucunda ortaya çıkmaktadır. Görsel 3.12'nin analizine devam edildiğinde, sağ alt köşede yer alan *"b.k"* çiziminin de Kılıçdaroğlu'na benzetildiği görülebilir. Muhalif lider, küfür, hakaret, aşağılamalarla tahrip edilmektedir. Yukarıdaki görselde Kılıçdaroğlu her ne kadar sert bir kutuplaşmanın

mağduru da olsa benzer bir muameleye Cumhurbaşkanı Erdoğan da maruz kalmıştır. #gameofmuhalefet etiketiyle atılmayan ama konuya derinlik kazandıracak bu değerlendirmeye yer vermek meselenin kavranmasını da kolaylaştırmaktadır. Zira Karikatürist Musa Kart'ın, Erdoğan'ı kedi olarak resmettiği eserde, *"Gerilim yaratmayın... Söz verdik, bu işi çözeceğiz!"* diye bir konuşma balonu bulunmaktadır. Erdoğan'ın, kedinin yumakla oynadığı gibi İmam Hatip Liseleri ile oynadığı belirtilmektedir. Bu bağlamda Erdoğan, her şeyi yüzüne gözüne bulaştırdığı, işleri içinden çıkılmaz bir hale soktuğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Nitekim Kart'a, Erdoğan'ı kediye benzetmesi nedeniyle dava açılmıştır. Bu dava üzerine Erdoğan, bu sefer çok daha farklı hayvanlara benzetilen karikatürlerle kamuoyuna görsel bir malzeme olarak sunulmuştur. Bu bağlamdaki görseller ise Görsel 3.13'te sunulmaktadır.

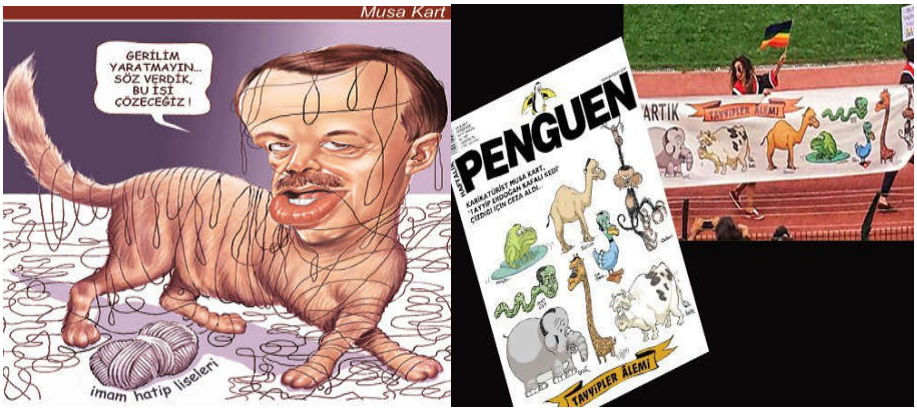

Görsel 3.13. Karikatürlerle Ötekileştirme

Bu kategori bağlamında atılan başka bir tweette ise; muhalif liderler ahtapot gibi hakikati dört koldan sararak hareket alanını sınırlayan, riyaya başvuran, yabancı ortakları adına çalışan, temelsiz ve koflaşmış ifadeleriyle tasvir edilmektedir. Değerlendirmeye konu olan tweet şöyledir: *"Ahtapot kolları ile hakkı örten, bâtılı temsil eden ve sadece aldatmak ve hile ile iş gören İçimizde ki kompradorların çabaları ancak Allah'ın nuru ile bakan feraset sahibi mü'min Türk Milleti tarafından bertaraf edilecektir. GAME OF MUHALEFET."* Bu tweete aşağıdaki Görsel 3.14 ilişik tutulmuştur. Abdülhamid Han'ın sözüne yer verilen görselde geçen ifadeden yola çıkan kullanıcı, iktidar ve muhalefeti karşılaştırmaktadır. *"Bu savaş hak ile bâtılın savaşı ve bâtılın kazandığı hiç görülmemiştir"* diyen kullanıcı bu ifadesinde *"hak"* sözcüğüyle iktidarı kastetmiştir. Bâtıl ise muhalefeti temsil etmektedir. Muhalefet bâtıl olması nedeniyle zayıftır. Bu nedenle hak, bâtılla savaşma gereği duymaz, çünkü bâtıl savaşı baştan kaybetmiş kabul

edilmektedir. Zira olurda "hak ve bâtıl" arasında bir kutuplaşma, çatışma, savaş meydana gelirse bu muhakkak hak olanın yararına olacaktır düşüncesi hakimdir. Çünkü çatışma özünde hak olanı güçlendirecektir. Burada hak olan iktidardır yani güçlü ve yok edilemez olan ve girdiği mücadeleden güçlenerek çıkan taraftır. Muhalefet ise bâtıl olması hasebiyle sonsuza dek kaybeden taraf olmakla kalmayacak, aynı zamanda iktidarın güçlenmesinde de önemli bir araç olarak işlev görecektir. O halde hak ve batıl olanın karşılaşması anlamlı bir karşılaşma değildir. Bu bağlamda Levinas'ın ifadeleri hatırlanacak olursa; "ben" ve "öteki" bu tweette ise "hak ve batıl" bütünleştirilemeyen bir doğaya sahipse karşılaşmaları anlamlı kılacak bir "üçüncü taraf"ın varlığına ihtiyaç vardır. Böyle bir imgeleme yapmak kaçınılmazdır. Zira, Levinas'ın bahsettiği "Üçüncü Taraf" bir meşruluk zeminidir. Düşünür için "Üçüncü Taraf", "Özne" ve "Öteki" tartışmasının sonucunda varılan mutlak bir ölçüdür. "Üçüncü Taraf" için bir çeşit meşruluk zeminidir çünkü etiği ve adaleti doğuracak kavramlar her zaman "üçüncü tarafta" başlamaktadır. Levinas, *"Öteki ile rastlaşma, ona bir anda duyduğum sorumluktur"* demektedir (2003: 241). Hak olanın batıl olana karşı sorumluluk duyması gerekmektedir. Yine düşünüre göre: *"Ötekinin yazgısını üstlenmek*" önemlidir (Levinas, 2003: 242). Hak ve batıl olanlar yani iktidar ve muhalif olanlar birbirlerinin yazgısını üstelenmeli ve anlamlı karşılaşmalar için üçüncü tarafta bir araya gelmelidir. Bu değerlendirmeye konu olan Görsel 3.14 aşağıdaki gibidir.

Görsel 3.14. Abdülhamid Han

Bir başka tweette ise; ABD, FETÖ, CHP, İP, HDP, PKK aynı aracın üzerinde yol alırken kurgulanmıştır. Tweetin içeriği şöyledir: *"Bindiler bir alamete gidiyorlar kıyamete GAME OF MUHALEFET."* Aşağıdaki Görsel 3.15'de vurgulanması gereken husus yalnızca muhalif partilerin terör örgütleriyle ilişkilendirilmesi değildir. Kullanıcı, böyle bir ilişki sonucu partilerin tamamının kimliksizleştiğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda Castells, şöyle bir varsayım ortaya koymaktadır: *"Genel terimlerle kolektif kimliği kimin, ne için inşa ettiğini büyük ölçüde bu kimliğin sembolik içeriği ve onunla özdeşleşenler ya da kendini onun dışında konumlandıranlar için ortaya çıkan anlam belirler"* (2006: 14). Kullanıcı yukarıda attığı tweet ve paylaştığı görselle ABD, FETÖ, CHP, İP, HDP, PKK kimliklerinden kendini yalıtmaktadır. Değerlendirmeye alınan görsel aşağıda sunulmaktadır.

Görsel 3.15. Kimliksizleştirme Görseli

Bu kategori bağlamında atılan diğer tweetler ise aşağıda sunulmaktadır:

"Patates Soğan Tutmadı, Erken Seçim Tutmadı, Döviz Patladı Hükümet İstifa Tutmadı, Sıradaki Tiyatro ne acaba.. Bilen var mı? Patates Soğan Tutmadı, Erken Seçim Tutmadı, Döviz Patladı Hükümet İstifa Tutmadı, Sıradaki Tiyatro ne acaba.. Bilen var mı? GAME OF MUHALEFET "

"Patates soğan tutmadı, Erken seçim tutmadı, Döviz Patladı hükümet istifa tutmadı, Sıradaki tiyatro ne acaba.. GAME OF MUHALEFET"

"Teröristle aynı safta dur, tefeciyle aynı safta dur, faizciyle aynı safta dur.. sonra gel benden oy iste.. yok ya?? Siz bizi kendi seçmeniniz gibi beyinsiz mi sandınız? GAME OF MUHALEFET"

Yukarıdaki tweetlerde iktidar yanlıları muhalefet liderlerini oyun oynamakla suçlamaktadırlar. Muhalefetin ilk oyunu, ekonomik sıkıntıları fırsat bilerek halkı gelecek seçimde kendisine oy vermeye ikna etmektir. Bu bağlamda da iktidarı erken seçim için sıkıştırmaktadır. Muhalefetin ikinci oyunu ise, döviz karşısında Türk Lirasının değer kaybetmesini fırsat bilerek iktidarı istifaya zorlamaktır. Son tweette ise, muhalefet teröristlerle, tefecilerle ve faizcilerle saflarını sıkılaştırarak oyun kurmakla suçlanmaktadır. Analizin izleyen başlığında, Türkiye'de yaşanan ekonomik sorunların yarattığı kutuplaşma ele alınmaktadır.

3.2.2.4. Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Sıkıntıların Altında Yatan Nedenin Muhalefet Liderleri Olduğu Düşüncesi Nedeniyle Kutuplaşma ve Betimsel Analizi

Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntıların altında yatan nedenin muhalefet liderleri olduğu düşüncesi nedeniyle kutuplaşma kategorisinde 63 tweet tespit edilmiştir. İktidar yanlılarının attığı 1478 tweet içerisinde 63 tweet %4.26'lık bir orana sahiptir. Ekonomik nedenlerden ötürü kutuplaşmaya yönelik tweetler incelendiğinde, muhalefetin genel olarak ekonominin kötü gidişatı konusundaki üzüntüsünün samimi bulunmadığı sonucuna varılmaktadır. İktidar yanlısı kullanıcılara göre, muhalif liderler iktidara gelebilmek için ekonominin kötü gidişatını fırsat olarak görmekte ve oyun oynamaktadırlar. Bu bağlamda, özellikle gıda kartellerinin bilinçli olarak etiket fiyatlarını düşürmediği ve bu yolla muhalefete destek olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda iktidar yanlıları, piyasaya genel anlamda hâkim olan güçlerin, muhalefete destek oldukları iddiasıyla vatana ihanet eden kimseler olarak betimlemektedirler. İktidar yanlılarına göre muhalefetin bu kategorideki oyunu, tüccarlara karşı sert bir tepki göstermeyerek ve gıda kartelleriyle hareket ederek yurttaşları zor duruma sokmaktır. Ayrıca iktidar yanlıları, ekonomik sıkıntıların tüm dünyada yaşandığını ama muhalefetin yalnızca Türkiye'de sorunlar varmış gibi algı operasyonu yürüttüğünü vurgulamaktadır. Dahası iktidar yanlısı kullanıcıların *"zincir market terörü"* olarak ifade ettikleri bu bunalımdan yaralanmaya çalışan muhalefetin, tek derdinin oy almak olduğu düşüncesi onları muhalefete mesafeli kılmaktadır. Bu kategori bağlamında atılan bazı tweetler şöyledir:

"Fiyatları şişiren marketlere, tüccarlara karşı muhalafetten hiç sert bir çıkış geldi mi ? Gelmez çünkü hepsi aynı safta şerref yoksunlarının.. GAME OF MUHALEFET"

"Bir halk olarak bizlerde olayın farkındayız Devletimiz % 7'lik vergiyi kaldırmasına rağmen Zinzir marketler üç maymunu oynuyor, oynaya dursunlar Ülkenin refah seviyesine

geleceğinden hiç süpheniz olmasın Devlet gereken cevabı er geç verecektir GAME OF MUHALEFET"

"Muhalefet partilerinin gıda patronları için tek söz söylediğini duyan var mı? pazarda ellerine HIYAR ve PATLICAN alarak algı yapmaya çalışıyorlar Sadece. Çünkü gıda KARTELLERİYLE beraber hareket ediyorlar. Hedefleri aynı...GAME OF MUHALEFET"

"Küresel sıkıntıyı tek bizde varmış gibi göstermek isteyen muhalefete, GAME OF MUHALEFET diyoruz. "

"Kur %25 düştü fiyatlar düşmedi, KDV %7 düştü fiyatlar düşmedi #anlayanberigelsin Bu saatten sonra fiyat artışlarını hükümete bağlayanların ağzına kürekle dalacam... GAME OF MUHALEFET"

"#ZincirmarketTerörü ile amaçlanan nedir? kime hizmet etmektedir? kimi yok etmeye çalışmaktadır? GAME OF MUHALEFET"

"GAME OF MUHALEFET #ZincirMarketTerörü #KırZincirleri Muhalefetin oy alma tekniklerine bakınız"

Ekonomik sıkıntıları gerekçe göstererek kutuplaşma kategorisindeki bir başka tweet dizisinde ise iktidar yanlıları, *"muhalefetin oyunu olan zincir market terörü"* olarak ifade ettikleri oyunun bozulması için iktidarı müdahaleye davet etmektedirler. Bu bağlamda kullanıcılar, *"GAME OF MUHALEFET #KırZincirleri SON KALE CUMHUR "* gibi tweetler atmaktadırlar. Aşağıda sunulan bir başka tweet dizisinde ise kullanıcılar tweetlerine görseller iliştirmişlerdir. Burada kullanıcılar, zincir marketlerin bilinçli olarak gıda terörüne neden olduğunun altını çizmektedirler. Aynı zamanda kullanıcılar, İstanbul Ziraat Odası Başkanı Ömer Demir'e atıfta bulunarak bu düşüncelerini pekiştirmektedirler. Demir'in sözlerine yer verilen tweet şöyledir: *"ZincirMarketTerörü İstanbul Ziraat Odası başkanı Ömer Demir: 'Marketler şu an bizden kabağı 1 TL'ye alıyor, rafta 23 TL.' Zincir Marketler kabak tadı verdi...GAME OF MUHALEFET MARKET TERÖRÜ."* Zira bu tweetin sonu da muhalefetin oyununa ve market terörü yaptığına dair düşmanca bir tavra imlenmektedir. Yine bir başka tweette muhalefet bir prangaya benzetilmektedir. Aynı zamanda tweet içerisinde geçen *"kefere"* sözcüğüyle muhalefet; kafir, kötü insan gibi sövgü sıfatlarıyla ötekileştirilmektedir (sozluk.gov.tr, 07.06.2022). Nitekim, zincir market terörünün altından muhalefetin çıkacağını belirten bu kuşkucu tweet şöyledir: *"#ZincirMarketTerörü durdurarak istikbali güvence altına almak zorundayız. Ayağımızdaki prangalardan kurtulmak için #KırZincirleri Kefere ekmeği yiyen kefere*

kılıcı sallar, bütün bunların altında GAME OF MUHALEFET yatar." Bu kategoride değerlendirmeye konu olan aşağıdaki tweetlerde ise zincir marketler hayat pahalılığında etiket fiyatlarını düşürüp halka satış yapmak yerine özellikle gıda ürünlerini çöpe atmakla suçlanmaktadırlar. Devletin milli servetinin boşa harcadığına da vurgu yapan kullanıcılar Cumhur İttifakı'nı göreve davet etmektedirler. İktidar yanlıları ekonominin terör estirmede bir araç olarak kullanıldığına işaret etmektedirler. Bu bağlamda aşağıda çeşitli tweet örnekleri sunulmaktadır. Bu tweetlere Görsel 3.16 iliştirilmiştir. Görsel 3.16 ile iktidar yanlıları zincir market terörüne ilişkin iddialarını güçlendirmek için adeta delil sunmaktadırlar.

"GAME OF MUHALEFET #ZincirMarketTerörü #KırZincirleri bu benim malım diye çöpe dökülen gıda ürünlerinin devletin milli serveti içinde olduğunu bilmeyen var ise CUMHUR İTTİFAKI ona gereken hatırlatmayı yapacak mıdır?"

"#ZincirMarketTerörü Çöpe atmak varken neden indirim yapsınlar ki ? GAME OF MUHALEFET MARKET TERÖRÜ"

"#ZincirMarketTerörü YAZIKLAR OLSUN AÇGÖZLÜLÜLER !?!?!? Alış fiyatı 3 ₺ Satış fiyatı 28.99 Allah bu millete bunu yapanlara bu parayı yemek nasip etmesin. GAME OF MUHALEFET"

Görsel 3.16. Zincir Market Terörü

Bu kategori altında değerlendirilebilecek türden olan aşağıdaki tweetlerde ise zincir market terörünün bir darbe girişimi olduğu ve 15 Temmuz Darbe Girişimi ile bir tutulduğu görülmektedir. Bu bağlamda atılan iki tweet şöyledir:

"15Temmuz'da yapamadıkları darbeyi ekonomik darbe ile yapıyorlar ya devlet paşa ya kuzgun leşler GAME OF MUHALEFET #ZincirMarketTerörü"

“ Ey marketler zinciri !! Muhalefetin yalanlarına ve vaatlerine aldanıp Nasıl olsa Cumhur ittifakı kaybedecek düşüncesiyle, bu halkı yüksek etiketlerle yıldırmaya soymaya çalışma gayretleriniz, Başınızda patlayacak haberiniz olsun. GAME OF MUHALEFET.”

Yukarıdaki tweetlerde gıda kartelleri uyarılmakta, onların da muhalefetin oyununa geleceği ve Cumhur İttifakı’nın seçimden başarıyla çıkacağı ifade edilmektedir. Bu yolla gıda kartellerinin tarafını doğru tayin etmesi gerektiği belirtilmektedir. Yukarıda belirtilen *“muhalefet zincir market terörüne tepki göstermiyor”* eleştirisine karşılık bir başka tweette, muhalefetin hayat pahalılığı konusunda konuşmasının önüne geçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun için çözüm önerisi olarak; *“fakir insanların karnının doyurulması”* gerektiği belirtilmektedir. Aynı zamanda tweeti atan kullanıcının; “*bizden uzaklaşmalarına izin vermemek”* gerekir ifadesiyle Cumhur İttifakı’nın seçim döneminde oy kaybedilebileceğinin mesajını vermektedir. Aynı zamanda *“bizden uzaklaşmalarına izin vermemek”* ifadesi “biz” ve “onlar” ekseninde net bir kutuplaşmayı ortaya çıkartmaktadır. Değerlendirmeye konu olan tweetin bütünü ise şöyledir: *“GAME OF MUHALEFET #ZincirMarketTerörü #KırZincirleri Muhalefeti susturmanın en iyi yolu fakir milletimize sahip çıkarak karnını doyurarak bizden uzaklaşmalarına izin vermemektir.”* Burada kullanıcı “biz” dediği kendinden olana sahip çıkmaya çalışırken “öteki” lerin de ekonomik sıkıntılarla yüz yüze kaldığını gözden kaçırmaktadır. Aynı zamanda “biz ve ötekilik ilişkisi” dışında muhalefet ekonomik sıkıntıların günah keçisi ilan edilmektedir. Son olarak muhalefet, ekonominin kötü gidişatından yararlanarak iktidara gelmek için gerçekleştiremeyeceği vaatleri sıralayan bir fırsatçı gibi kavranmaktadır. Aşağıdaki Görsel 3.17’den ve tweetten anlaşılacağı gibi Kılıçdaroğlu ve Akşener’in seçim vaatleri inandırıcı bulunmamaktadır. Kullanıcılar: *“Ufak atında inandırıcı olsun GAME OF MUHALEFET”* demektedirler.

Görsel 3.17. Seçim Vaatlerini Konu Alan Görsel

Bu kategoride atılmış olan bir başka tweette ise kullanıcı: *"GAME OF MUHALEFET 6 değil 26 olsanız Reisi feriştahınız gelse BAŞARAMAYACAKSINIZ"* diyerek ifadesine aşağıdaki görseli iliştirmektedir. Söz konusu görselde dış güçler, Türkiye'yi ekonomik anlamda dar boğaza sokmak için dolar kuruyla oynamaktadırlar. Zira karikatürde muhalefet, iktidarı bozguna uğratmakta beceriksiz sayılmaktadır. Bu görselde, muhalefet iktidara gelebilmek için çaresiz kalmış ve yardım için bir başka güce başvurmuştur. Bu tweete iliştirilen Görsel 3.18 aşağıda verilmektedir.

Görsel 3.18. "Üst Akıl"

Bir başka kullanıcı ise Selçuk Özdağ ve Hakkı Haykıran Adam hesabından atılan tweetlere şöyle cevap vermektedir: "*Bu vatan hainlerini iyi belleyin bunlar varken*

dışarda düşmana ne hacet? GAME OF MUHALEFET." Bu tweete iliştirilen Görsel 3.19 aşağıda sunulmaktadır.

Görsel 3.19. Selçuk Özdağ'ın "Hakkı Haykıran Adam"ın Tweetleri

Yukarıda betimsel analizi yapılan tweetlerdeki dikkati çeken temel kutuplaşma, muhalefetin ekonomiyi manipüle edip oyun oynamak suretiyle iktidara gelmek için vatan haini gibi hareket etmesidir. Sonraki başlıkta analize iktidar yanlılarının muhalefet liderlerini ülkeyi yönetme gücünden yoksun bulmaları nedeniyle attıkları tweetlerin yarattığı kutuplaşmayla devam edilmektedir.

3.2.2.5. Muhalefet Liderlerini Ülkeyi Yönetme Kapasitesinden Yoksun Bulma Düşüncesi Nedeniyle Kutuplaşma ve Betimsel Analizi

Muhalefet liderlerini ülkeyi yönetme kapasitesinden yoksun bulma düşüncesi nedeniyle kutuplaşma kategorisinde 30 tweet tespit edilmiştir. İktidar yanlılarının attığı 1478 tweet içerisinde 30 tweet %2.03'lük bir orana sahiptir. Bu kutuplaşma kategorisinin temel nedeni şu ilk tweette kendisini açığa vurmaktadır: *"Vatan öyle üç beş çapulsuza teslim edilemez. Hizmet yapmak hüner ister beceri ister ehliyet liyakat ister. En önemlisi vatanını canından çok sevmek ister. GAME OF MUHALEFET."* Tweette geçen anahtar sözcükler; çapulsuz, hüner, beceri, ehliyet, liyakattir. Değerlendirmeye çapulsuz sözcüğüyle başlanacak olursa, çapul sözcüğü yağma, talan anlamlarına gelmektedir. Bu sözcük Gezi Parkı olayında da muhalifler için kullanılan ikonik sözcüklerden birisidir. Çapulcu insan demek, başkasının malında gözü olan, yağma yapan, düzene aykırı

davranan kimse demektir (sozluk.gov.tr, 07.06.2022). Bu bağlamda muhalif kişiler düzene aykırı davranan, muktedir olana direnen, toplumsal düzen ve kurallara riayet etmeyen kişiler olarak kodlanmaktadırlar. Hüner, beceri ve ehliyet sözcükleri ise birbirine benzeyen mikro ifade sözcüklerdir. Muhalif liderler, elinden bir iş gelmeyen, maharetsiz, bir işi ifa edecek kapasiteden yoksun kimseler olarak betimlenmektedirler. Aynı zamanda muhalif liderler liyakate uymayan kişiler olarak kodlanmakta ve ülkeyi yönetecek liderlik vasıflarından soyutlanmaktadırlar. Nitekim yukarıda ifade edilen tweeti destekleyen başka tweetler de vardır. Bu tweetler ise şöyledir:

"En büyük icraatınız kendinizin heykelini yapmak. GAME OF MUHALEFET"

"Kemal Bey; Nikah şahidi olunca bakın ne yapmış .... Gelinin atacağı yere Kemal imza atmış... Kemal bir işide becer dişimi kiracagim… GAME OF MUHALEFET..."

Yukarıdaki tweetlerden ilkinde muhalif liderler alkolik ve işe yaramaz olarak kodlanmaktadırlar. Diğer tweette ise Kılıçdaroğlu'nun basit bir imzayı bile atamayacak kadar hünersiz olduğunun altı çizilmektedir. İktidar yanlılarının attıkları tweetlere ilişik tutukları görseller vasıtasıyla da kutuplaştıkları konuları somutlaştırmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu bağlamdaki Görsel 3.20' i aşağıda sunulmaktadır.

Görsel 3.20. Muhalefeti Beceriksizlikle Suçlayan Bir Görsel

Bu kategori bağlamında atılan tweetlerde iktidar yanlıları, muhalefet liderlerinin ülke yönetimine yönelik perspektiflerini dağınık bulmaktadır. İktidar yanlılarına göre muhalif liderler; sosyal, toplumsal, kültürel, ekonomik ve teknolojik alanlarda ilerleme kat edecek becerilerden ve altyapıdan yoksun kimseler olarak kamuoyunca kabul görmemektedirler. Dahası, muhalif liderler algı yönetmekten başka hiçbir şey yapmayan

ve yalnızca heykel yaparak halka hizmet ettiğini sanan, ancak onu bile inşa ettirmeyi beceremeyen kişiler olarak işe yaramaz bulunmaktadır. Bu kutuplaşma kategorisinde iktidar yanlıları, muhalif liderlerden somut projeler göremediği için onların varlığını hiçe saymaktadır. Zira onlara göre muktedir bir lider olmanın somut örneği güçlü projeler üretmektir. Muhalefet liderleri siyaset yapabilecek kapasiteden yoksun görülmekle birlikte, onları iktidara taşıyacak olan kimseler ise bu bağlamda akıl tutulması yaşamış kişiler olarak yansıtılmaktadır. Yani iktidar yanlısı kullanıcılar, kaliteli/yetkin lider ve kalitesiz/muallel lider ayrımı yaparak muhalefeti ıskartaya çıkartmak suretiyle ötekileştirme yapmaktadırlar. Dahası muhalif liderler hazır olan düzeni bile yönetme kapasitesinden yoksun bulunmaktadırlar. Örneğin bu tweette kullanıcı muhalefeti şöyle eleştirmektedir: *"Hazır olan sistemi yürütemediler haliç içler acısı GAME OF MUHALEFET."* Aynı zamanda kullanıcılar muhalefeti küçük bir çocuk gibi davranmakla suçlamaktadırlar. Zira bu tweette bir kullanıcı; *"5 yaşındaki çocuk ta aynısını söylüyor.. Tek söylemleri yaparız, çözeriz. -Peki nasıl? Henüz düşünmedik, Seçimden sonra söyleriz! GAME OF MUHALEFET"* demektedir. Kullanıcı aslında seçim dönemlerinde sıkça kullanılan basit bir ikna mekanizmasına dikkati çekmektedir. Bu mekanizma, önce vaadin sunulması sonrada seçmenin oyunun istenmesi biçiminde işlemektedir. Ancak muhalefet liderleri tam tersini yaptıkları için eleştirilmektedirler. Yine Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın sözlerinden alıntı şu tweette de benzer bir eleştiri görülmektedir: *"Devlet Reis muhalefeti özetlemiş: Bildikleri bir şey yok, yapacakları bir şey yok, cumhurbaşkanı adayları yok, stratejik hedefleri, politikaları yok, geleceğe dair en ufak bir hazırlıkları yok.. yok yok !Boş iş desen çok :D !GAME OF MUHALEFET ."* Muhalefet liderleri, stratejik hedeflerden uzak ve henüz cumhurbaşkanı adayını bile tayin edememiş kararsız ve odağını kaybetmiş kişiler olarak kodlanmaktadırlar. Aşağıdaki tweette ise kullanıcı muhalefeti, *"yönetemez, yapamaz"* diyerek siyasi arenadan uzunca bir süre kovmaktadır. Değerlendirmeye konu olan tweet şöyledir: "*Tek vaadi, parlamenter sistem olan muhalefet partileri, ülkemizi yönetemez ve icraat yapamaz. Bunu biliyoruz ve diyoruz ki, GAME OF MUHALEFET."* Aşağıda sunulan tweetler de ise kullanıcılar şunları ifade etmektedirler: *"GAME OF MUHALEFET Reis'ı yenmek için proje üretmiyorlar, her türlü hile ve hainliğe baş vuruyorlar #YediDüvelGelsin Hangi kirli ortaklığınız olursa olsun bu milletin muhabbet ve dua ilmiğiyle işlediği zırha sahip bir Lideri yenemeyeceksiniz SON*

KALE CUMHUR", "Allah aşkına bu 6 lıyı 1 günlüğüne ülkenin başına gecirde Reis biraz eğlenelim GAME OF MUHALEFET." Bu tweetlerde muhalefet liderleri proje üretmeyi beceremedikleri için hainlikle iktidarı ele geçirmeye çalışan, şaibeli ilişkiler kuran kimseler olarak tekinsiz bir kimlikle özdeşleştirilmektedirler. Ayrıca tweette Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın halkla kurduğu gönül bağının delinemez bir zırh olduğu vurgulanmakta, muhalif liderler ise yalnızca 23 Nisan'da ülkenin başına geçebilecek kişiler olarak aşağılanmaktadır. Zira değerlendirmeye konu olan tweetlerde kullanıcılar, muhalif liderleri sosyo-kültürel alt yapıdan ve aldıkları eğitimlerden soyutlayarak dışlamaktadırlar. İktidar yanlılarının, muhalefet liderlerini tasnife tabi tutarak dışladıkları tweetler bunlarla da sınırlı değildir. *"Muhalefet yosun tutmuş artık. Çokta şeyetmeyin. GAME OF MUHALEFET"* biçiminde inşa edilmiş olan tweette muhalefet, statik ve pas tutmuş kabul edilmektedir. Dahası "*çokta şeyetmeyin"* ifadesiyle iktidar yanlıları, muhalefeti ciddiye almamaları gerektiği konusunda uyarılmaktadırlar. Bu kategoride kutuplaşmaya neden olan diğer tweetler ve görseller aşağıda sunulmaktadır:

"Ortada poker masası kumarcılar etrafında. O ona rest çekiyor, bu buna rest çekiyor ortada birşey yok. uyduruk güçlendirilmiş parlamenter sistem hilebaz kumarcılar gibi bir birini aldatmaya çalışıyorlar. GAME OF MUHALEFET"

"Kurbanda danaya ortak girseniz hayvan mundar olur.. ülke yöneteceklermiş Game of Muhalefet"

"CHP DEN MUHTEŞEM HİZMET. GAME OF MUHALEFET"

"HİZMETTE SINIR TANIMAYANLAR. GAME OF MUHALEFET"

Görsel 3.21. Toplumsal Mesajlar

Yukarıdaki görsellerdeki mesajlar iktidar yanlıları tarafından işe yaramaz bulunmaktadır. Zira soldaki görsel Covid-19 Pandemisi döneminde, toplumsal

bağışıklığa dikkati çekmek için inşa edilmiş bir heykeldir. Heykellerin maskeli olması ayrıca pandemi kurallarına uyulmasına ilişkin bir toplumsal mesaj taşımaktadır. Sağdaki görseli ise bir kullanıcı: *"MUHALEFET OKUMAYA TEŞVİK EDİYOR . GAME OF MUHALEFET"* diyerek paylaşmıştır. Okumaya teşvik edici yukarıdaki heykelin mesajı, tweette kötü sayılacak bir üslupla küçümsenmektedir. Değerlendirmeye konu olan her iki görsel de önemli toplumsal mesajlar taşımaktadır. İktidar yanlıları tarafından toplumsal açıdan olumlu yorumlanabilecek icraatlar bile amacından uzaklaştırılmaktadır. Böylece muhalefet, topluma hizmet alanının dışına itilmektedir. Yani kullanıcılar bir ideolojiye mesafeliyse, amaç ve fayda dengesini görmezden gelerek kutuplaşmada ısrar etmektedirler. Aynı zamanda bu kültürel bir kırım olarak ifade edilebilir. Söz konusu heykeller toplumsal mesajından koparılarak yeniden sahileştirilmek suretiyle siyasete alet edilmektedirler. Ayrıca "#game of muhalefet" etiketiyle atılan bazı tweetler ise şöyledir:

"*Biti yırtınıyordu kaybedecek zamanım yok mazbatamı verin diye! Sadece mazbatayı almaya geldi sonra raki balık masalarındn tatillerdn gezilerdn iş yapmaya fırsatı yok hepiniz aynısınız çalıp çırpmak yıkmak halkı ezmek niyetnz .ama oyun bitecek mumunuz sönecek GAME OF MUHALEFET"*

"Reis Altın Varaklı Masada BAE ile 13 anlaşma imzaladı... Siz başka masalarda elim kimde oynayın... ."

İlk tweette Ekrem İmamoğlu'na gönderme yapılırken, ikinci tweette onun karşısına değerlendirme yapmak için Erdoğan konulmaktadır. Söz konusu kullanıcılar bir hüner kodlaması yapmaktadırlar. Erdoğan Birleşik Arap Emirlikleri'nde anlaşmalar imzalayan, projeler üreten, çalışkan ve yararlı bir kimlik gibi kodlanmaktadır. İmamoğlu ise üretmeyen, tatil yapan, alkolik, hırsız olarak betimlenip, "*mumunuz sönecek* " ifadesiyle terörist ilan edilip, üretmeyen, yararsız bir kimlik gibi tasvir edilmektedir. Aynı zamanda ikinci tweette ise yuvarlak masa toplantısı bir kumar masası toplantısına benzetilmektedir. Bu bağlamda muhalif liderlerinin tamamı memleket meselelerinden uzakmış gibi lanse edilmektedir. Dahası muhalif liderler kumar masasında ülkesini harcayabilecek liderler olarak fişlenmektedirler. Kullanıcılar iktidarı ve muhalefeti karşılaştırmak suretiyle kutuplaşmaya neden olmaktadırlar. Bu kutuplaşma kategorisi bağlamında atılan diğer tweetler ise aşağıda sunulmaktadır:

"Bir oluşum bir toplantı düşünün ve vardıkları mutabakat konuştukları tek şey yuvarlak bir masada oturmak ve itifaka yeni bir isim bulmak bakın bunlardaki vizyona memleket meselesi ile dertli algısındalar hakikaetn inanan varmı bunlara GAME OF MUHALEFET"

"Heykel yapmaktan başka bir şey bilmeyen GAME OF MUHALEFET"

"Muhalefette oyun bitmez, bizde icraat. GAME OF MUHALEFET"

"Algıdan başka hiçbir iş yapamayan muhalefet, ülke yönetecekmiş. Fıkra bu kadar. GAME OF MUHALEFET"

"Yarım ekmek arası kokareç bunlardan daha yararlı olur bunların hepsi şGAME OF MUHALEFET"

"Yönetemediğiniz şehirleri gördük... GAME OF MUHALEFET"

"İşleyen düzeni bile işlemez hale getirenlerle yola çıkılmaz! GAME OF MUHALEFET"

"Bu CHP liler gerçekten bu ülke için çok büyük fedakarlıklar yapmıştır!..Çok büyük devlet adamları yetiştirmişlerdir. Bunlardan biri de İnönü'dür. Ülke açlıktan kıvranırken devletin kasasından 800.00 TL'ya kendi heykelini yaptırdı!!!#UçacaktıkÇAKILDIK GAME OF MUHALEFET

Bu kategoride de genel anlamda yankı fanusu etkisinin olduğu söylenebilir. Kullanıcıların muhalefeti yetersiz bulduğu noktalar neredeyse birbirine çok benzerdir. Pariser, yankı fanusu etkisini açıklarken: *"Tanıdık olandan inşa edilen bir dünya, öğrenilecek hiçbir şeyin olmadığı bir dünyadır"* demektedir (2011:13). İktidar yanlıları, muhalefeti ülkeyi yönetme kapasitesinden yoksun bulmaktadırlar, ancak bu düşünceye kapılmalarına neden olan şeylerin somut bir karşılığının olup olmadığına eğilmemektedirler. Özellikle Pariser, sosyal medya kamusal alanında kişiselleştirmenin çok keskin olduğu durumlarda, ön yargıları kökünden sarsacak deneyimlerle karşılaşmanın olanaksızlığından ve alternatif düşüncelerin azlığından yakınmaktadır (2011:13). Zira yukarıda sıralanan tweetlerde geçen: "*Heykel yapmaktan başka bir şey bilmeyen, muhalefette oyun bitmez, algıdan başka hiçbir iş yapamayan muhalefet, Yarım ekmek arası kokareç bunlardan daha yararlı olur, işleyen düzeni bile işlemez hale getirenlerle yola çıkılmaz"* ifadeleri hiçbir argüman taşımamaktadır. Sosyal medya kamusal alanı sosyo-politik yaşamın taşıyıcısı olma rolü nedeniyle önemli bir işlev görmektedir. Fakat sosyal medya kamusal alanına faydasız bu tür tweetleri, muhaliflerin de attığına tanıklık etmek mümkündür. Düşünce açısından kısır tweetlerin toplumun genelinin yararına olacak bir işlev görmesine ve kamusal bir gövdenin oluşmasına yararı yoktur. Bir sonraki başlıkta analize iktidar yanlılarının, muhalefetin yegâne amacının

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarına son vermek olduğu iddiası nedeniyle atılan tweetlerin yarattığı kutuplaşmayla devam edilmektedir.

3.2.2.6. Muhalefetin Yegâne Amacının Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın İktidarına ve Cumhur İttifakına Son Vermek Olduğu Yönündeki Kutuplaşma ve Betimsel Analizi

Muhalefetin yegâne amacının Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarına ve Cumhur İttifakına son vermek olduğu yönündeki kutuplaşma kategorisinde 20 tweet tespit edilmiştir. İktidar yanlılarının attığı 1478 tweet içerisinde 20 tweet %1.35'lik bir orana sahiptir. Bu kutuplaşma kategorisine verilebilecek en somut örnek, iktidar yanlılarının "biz ve onlar" biçiminde iki ayrı uçta toplanarak farklıkları yok etmesidir. Bu bağlamda kullanıcıların attığı: *"Siz hepiniz, Biz Ikimiz GAME OF MUHALEFET"* ve *"Dün Abdulhamid'i devirmeye gelenler bugünde aynı kişiler. Bu zihniyetle ömrüm bitene kadar kutuplaşacağım GAME OF MUHALEFET"* tweetleri aşağıdaki Görsel 3.22 ile de somutlaştırılmaktadır.

Görsel 3.22. "Biz ve Onlar"

Bu kutuplaşma kategorisinde atılan tweetlerde genel anlamda iktidar yanlıları, muhalefeti hiçbir ortak ideolojiyi paylaşmayan liderler grubu olarak kodlamakta, onları bir araya getiren yegâne amacın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarına ve Cumhur İttifakı'na son vermek olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu kategoride atılan tweetlerden bazıları içerisinde değerlendirmeye değer bir düşünce taşımazken,

bazılarıysa içerisinde en azından bir düşünce barındırmaktadır. Bu bağlamda atılan Görsel 3.23 ve tweetler aşağıda sunulmakta ayrıca betimsel analizlerine yer verilmektedir.

"Hiçbir ortak ideolojileri olmayan partiler sırf Reis'i devirmek için bir araya geldi ama nafile oyun bitti GAME OF MUHALEFET"

"Erdoğan gitsinde ne olursa olsun, Ülke'ye ne olursun diyenler zihniyet! Bu kadar zavallı olmanız, milletim adına bizi üzüyor! GAME OF MUHALEFET"

"GAME OF MUHALEFET Düşünceleri!"

Görsel 3.23. Erdoğan Düşmanlığı

"Hepsi parti tüzüklerini bir açıp baksa tek bir ortak noktaları çıkacak o da Recep Tayyip Erdoğan'ı devirmek olan şer güçler topluluğu Allah var keder yok sizinde defteriniz dürülür birgün. GAME OF MUHALEFET"

"Söz konusu vatansa gerisi teferruattır. diyenlere karşı Söz konusu Erdoğan ise vatan teferruattır diyenler, birleşmişler.. GAME OF MUHALEFET "

"Muhalefetin yaşlı başı koca koca adamları ömürlerini Reisi yenmek harcadılar bir kez olsun olmadı. GAME OF MUHALEFET"

"6 değil 12 kişide olsanız Reisi yine de yıkamayacaksınız GAME OF MUHALEFET"

"Muhabir Mithatpaşa ya sorar Paşam istediğiniz oldu Abdülhamid gitti peki siz ne yapacaksınız? Biz sadece onu indirmeye odaklandık sonrasını hiç düşünmedik. Aynı zihniyet Erdoğan gitsin de ne olursa olsun. Bugün de tek bir projeleri yok GAME OF MUHALEFET"

Tarih bu fotoğrafı şöyle yazacak: Cumhuriyet tarihinde ilk kez sol bir parti, beş muhafazakâr partiyi yedeğine takarak, muhafazakâr bir iktidarı yıkmaya çalıştı. Buna rağmen başaramadılar! GAME OF MUHALEFET

Yukarıdaki tweetlerde iktidar yanlıları "#gameofmuhalefet" etiketiyle attıkları tweetlerde muhalefeti ortak ideolojileri olmadığı halde bir araya gelerek Erdoğan'ı

devirmeye çalışan ve bu amaç için vatanı bile "teferruat" olarak gören kişiler gibi kodlamaktadırlar. Aynı zamanda yukarıdaki görselde muhalif liderler yabancı ülkelerin ve peşmergelerin güdümünde gibi resmedilmektedirler. Muhalefetin, Erdoğan'ı devirmek istemesi konusunda ortaya bir argüman atmayan kullanıcılar, bu anlamda sosyal medya kamusal alanına katkıda bulunmakta yetersiz kalmaktadırlar. Zira muhalifleri destekleyen seçmen kitlesi bu tweetleri okuduğunda tutum ve inançlarını kökünden sarsacak bir bilgiyle karşılaşmayacaktırlar. Nitekim Habermas'ın şu ifadeleri hatırlanacak olursa: *"Kültürel varsayımlar, normatif tutumlar, kolektif ön yargılar ve değerler anlamına gelen salt kanaatler tarihin bir tür tortusu olarak doğal biçimlerini zaman içinde değişmeden sürdürüyor görünseler de kamuoyu tanımı itibariyle sadece muhakeme eden bir kamunun öncülüğü altında varlık kazanabilir"* (2015: 96). O halde içinde bir düşünce barındırmayan iletilerin dolaşıma girmesi kamuoyunun oluşması konusunda yetersiz kalacaktır. Bu bağlamda Neumann kamuoyunun biçimlerine dikkati çekmektedir. En ideal kamuoyu biçimi *"açıkça dile getirilen"* kanaatlerdir. Özellikle Neumann kamuoyunun, cemaatin sorunlarının tartışılması sonucu oluşabileceğini belirtmektedir (1998: 86-87). Bu değerlendirmeye ek olarak içinde bir düşünce barındıran tweetlerin varlığını da belirtmek gerekmektedir. Bu tweetler ise şöyledir:

"Secimle Gelen seçimle gider Ama önce Bu toprakların evladı olacaksınız Tıpkı Erdoğan gibi Tıpkı Bahçeli gibi Muhalefetin her fırsatta ülkesini uluslararası mercilere şikayetlerini unutmadık Unutmayacağız GAME OF MUHALEFET."

"Seçimle gelip, bu vatanda gözü olanlarla işbirliği içinde olmak bu millete yapılan en büyük ihanettir. Türk Milleti seçim zamanı geldiğinde kim kiminle işbirliği içindeyse, onları işbirlikçilerine postalamasını bilir GAME OF MUHALEFET."

Yukarıda sunulan tweetlerin betimsel analizine göre; iktidar yanlıları, muhalefet liderlerini halkın tercihine saygı duymayan, bu toprakların bir ferdi gibi davranmayan, uluslararası mercilerden medet uman ve kendi topraklarına ihanet edebilecek karakterde kişiler olarak kodlayarak onları liderlik vasıflarından azlettirmektedirler. Bu kategori bağlamında yine aşağıda sunulan diğer tweetlerde ise muhalefet liderleri Türkiye'yi yönetme amacından uzak, proje üretmeyen, akılca zayıf olması nedeniyle başkalarınca kontrol edilen, Cumhur İttifakı'nın dağılmasını isteyen kişiler olarak çeşitli oyunlar kurmakla suçlanmaktadırlar. Nitekim aşağıda sunulan görselden ve tweetlerden yola çıkıldığında Kılıçdaroğlu, SSK'yı batıran iş bilmez bir kişi, Karamollaoğlu, Sivas'ı utandıran bir lider, MHP'den ayrılan Akşener, çakma ülkücü, AK Partiden ayrılan

Davutoğlu ve Babacan partisine ihanet eden nankörler ve Uysal ise varlığı hiçe sayılan bir lider olarak konumlandırılmaktadırlar. Bu ifadelere ek olarak kullanıcılar liderlerin yegâne amacının Erdoğan ve Cumhur İttifakı'nı bitirmek olduğunun altını sıkça çizmektedirler. Değerlendirilmesi yapılan tweetler ve görsel aşağıda sunulmaktadır.

Görsel 3.24. Muhalefet Liderlerinin Ötekileştirilmesi

"Yalnız kurt MEHMET SEZGEK 6 LI daltonlar Sizin yaptığınız tek bir iş var o da Erdoğan düşmanlığı ve Vesayetçilere uşaklık etmek. Sizden bir halt olmaz. GAME OF MUHALEFET."

"Türkiye'yi daha iyi yönetmek için değil, Erdoğan'ı devirmek için bir araya geldiler. GAME OF MUHALEFET."

"Gayeleri Erdoğan'ı yıkmak..Projeleri Erdoğan'ı yıkmak .Hedefleri Erdoğan'ı yıkmak .Masada tek konuları Erdoğan'ı nasıl yıkarız ....Yersen ..... GAME OF MUHALEFET....."

"Bizim muhalafetin tüm hesapları Cumhur ittifakını devirmek.. sonrasını hiç düşünmediler. Zira hepsi bununla memur birer kukla.. GAME OF MUHALEFET."

Muhalefetin yegâne amacının Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarına ve Cumhur İttifakı'na son vermek olduğu iddiası yönündeki bu kutuplaşma kategorisinde, iktidar yanlıları destekledikleri liderlerle özdeşlik kurarak elimine edilmesi gereken tarafın muhalefet olduğu vurgusunu yapmaktadırlar. Bu durum ise ötekileştirmeye neden olmaktadır. Araştırmaya, muhalefete yol gösteren bir üst aklın olduğu ya da muhalefetin dış güçlerin boyunduruğu altında olduğu düşüncesi nedeniyle kutuplaşan kullanıcıların attıkları tweetlerin analiziyle devam edilmektedir.

3.2.2.7. Muhalefete Yol Gösteren Bir Üst Akılın Olduğu ya da Muhalefetin Dış Güçlerin Boyunduruğu Altında Olduğu Düşüncesi Nedeniyle Kutuplaşma ve Betimsel Analizi

Muhalefete yol gösteren bir üst aklın olduğu ya da muhalefetin dış güçlerin boyunduruğu altında olduğu düşüncesi nedeniyle kutuplaşma kategorisinde 19 tweet tespit edilmiştir. İktidar yanlılarının attığı 1478 tweet içerisinde 19 tweet %1.29'luk bir orana sahiptir. Tweetler genel olarak değerlendirildiğinde kullanıcıların muhalefet liderlerini; dış güçlerin maşası, ABD taşeronu, dış güçlerin fonlamasıyla varlığını sürdüren kişiler olarak kavradığı tespit edilmektedir. Bu kategori bağlamında kullanıcıların; *"son kale cumhur"* ifadesini sıkça kullandığını belirtmek gerekmektedir. Ayrıca siyasi liderler tarafından sıkça kullanılan ülkenin *"bekası"* sözcüğü iktidar yanlısı kullanıcılar tarafından da sıkça kullanılmaktadır. Bu beka için iktidar yanlısı kullanıcılar Cumhur İttifakı'nı son kale olarak görmektedirler. İktidar yanlısı kullanıcılar bu düşünceyle muhaliflerden ve Millet İttifakı'ndan ayrılarak kutuplaşmaktadırlar. Bu kategoride aynı zamanda Millet İttifakı iktidara gelmek için beyhude işlere baş vuran, amacından sapmış bir topluluk olarak betimlenmektedir. Değerlendirmeye alınan tweet örnekleri aşağıda sunulmaktadır:

"Ey Muhalefet ne yaparsanız yapın ! 6 değil, 16 veya 66 parti birleşseniz ! Ajans, fondajınızla, üst akıl, alt aklınızla farketmez ! Reis varsa sorun yok !! Herzaman ki gibi, sizi tespih taneleri gibi dizer, mal mal bakarsınız ! #YediDüvelGelsin GAME OF MUHALEFET SON KALE CUMHUR."

"Küresel güçlerin maşaları olmuş gereksiz topluluk ne yapsanızda yenileceksiniz GAME OF MUHALEFET."

"Her gazetecinin bir siyasi tarafı var fakat aldığı paraya göre şekil alan çok. Muhalefet iyi para saçıyor medyaya. Artık kaynağı nerden buluyorsa. GAME OF MUHALEFET Dış güçler fonlar, Bu sahtekar'lar oynar. GAME OF MUHALEFET #YediDüvelGelsin."

> *"Oyun bitti.. Sobelendiniz.. İpleri dışarda itleri içerde.. GAME OF MUHALEFET" "Burası TÜRKIYE! ABD, INGILIZ DEN fonlular GAME OF MUHALEFET."*

Muhalefetin dış güçlerin kuklası olduğu düşüncesine kapılan kullanıcılar bu bakış açılarını bazı görsellerle desteklemektedirler. Nitekim #gameofmuhalefet etiketiyle atılan bazı tweetlerde görsel olarak Game of Thrones dizisinden birkaç sahne kullanılmaktadır. Söz konusu dizi taht mücadelesini konu almaktadır. Türkiye'de muhalefet tanımlanırken kimi zaman bu diziyle özdeşleştirilmektedir. Çeşitli entrika ve hikayelerden oluşan diziye

gönderme yapan kullanıcılar, Türkiye'de muhalefetin iktidarı ele geçirmek için entrika ve yalana başvurabileceği ve hatta ülkesini satabilecek kadar hırslı olduğunun altını çizmektedirler. Bu bağlamda atılan bir tweet şöyledir: *"ABD taşeronu, Pensilvenyalı Altılı Türkiye'de YALAN terörü estirerek Türkiye'yi karıştırmak istiyor. Artık sağcı solcu kalmadı. Elimizde bir vatan kaldı, bir de vatan hainleri. GAME OF MUHALEFET ."* Bu tweete iliştirilen görsel aşağıda yer almaktadır. Görsel ve tweetin içeriği harmanlandığında Game of Thrones dizisinde yer alan ve uğruna çok kan dökülecek olan bu sahnede "Demir Taht"ın nasıl ele geçirileceğinin planı yapılmaktadır. İktidar yanlıları, muhalefet liderlerini Türkiye'nin iç işlerini karıştıran yıkıcı bir güç olarak görmektedirler. Türkiye'de *"sağcı ve solcu ayrımı"* kavramlarının ortadan kalktığını ifade eden kullanıcı her ne kadar kutuplaşmayı yok etmiş gibi görünüyor olsa da elde kalanın *"vatan ve vatan hainleri"* olduğu ifadesiyle daha keskin bir kutuplaşma yaratmaktadır. Ayrıca aşağıda yer alan Görsel 3.25'te dikkati çeken bir başka ifadeye de değinmek gerekmektedir.

Görsel 3.25. Game of Thrones

Görsele göre; Millet İttifakı ve Cumhur İttifakı'nın ana aktörlerinin sebep olduğu bir alt kutuplaşma kategorisi ortaya çıkmaktadır. Bu kutuplaşmanın atılan tweetlerdeki görsellere eklenen imzalarla içselleştirildiğini görmek mümkündür. Siyasi liderlerin çok sık kullandığı ve gençleri kategorize ettiği Z Kuşağı ve Asım'ın Nesli sınıflandırması kutuplaşma yaratmaktadır. Zira Z Kuşağı muhaliflere göre kullanacakları oylarla Cumhur İttifakı'nın iktidarlığına son verecek olan kuşaktır. *"Asım'ın Nesli"* olarak ifade edilen kuşak ise iktidara ve geleneğe bağlı bir kuşak olarak tarif edilmektedir. Chen'e göre

kuşak; tayin edilmiş bir dönem içinde doğan insan kümesini ifade etmektedir. Bu dönem bireyin tutumlarını ve yaşam tarzını şekillendirmektedir. Aynı dönem içerisinde kümelenen bireyler o dönemi şekillendiren özellikleri temsilen taşımaktadırlar. Kendi zaman dilimi dışında kalan diğer kuşaklardan ayrılan özellikler ortaya koymaktadırlar (Chen, 2010, s. 132). Ancak siyasilerin, *"Z kuşağı ve Asım'ın Nesli"* biçimindeki farklı hitap biçimleri bir kutuplaşma yarattığı gibi aynı kuşağın farklı bir kuşak gibi kavranmasına da neden olmaktadır. Nitekim bu durumu kullanıcıların içselleştirdiği gerçeğine tweetlere sıkça iliştirilen "Asım'ın Nesli" tamlamasından yola çıkarak varmak mümkündür. İktidar yanlılarının muhalifleri dış güçlerin kuklası ve bir dış mihrak olarak kodladıkları tweetler ve görseller bunlarla sınırlı değildir. Kullanıcının: *"Dış mihrakların; Tuzaklarının bozulacağı ve Kurulan düzenler, kurgulanan tertipler dağılacaktır, teminat Cumhur İttifakı'dır . İnancım odur ki Türk milletine biçilen kefenleri bu millet parçalayacaktır. Buna yürekten inanıyorum. GAME OF MUHALEFET ♀ ♀"* tweetinden anlaşıldığı gibi kitle, Türkiye'nin parçalanacağı vehmine kapılmaktadır. Yine aşağıda sunulan tweetler genel olarak değerlendirildiğinde kullanıcılarda; halkın Türkiye'deki iktidarı tayin etme iradesinin muhalefet tarafından sindirilemediği ve bu nedenle de muhalefetin aciz ve zayıf davranarak dış güçlere sığındığı algısı hakimdir. Dahası kullanıcılar muhalefetin yuvarlak masa toplantısının arkasında başka güçlerin olduğunu düşünmektedirler. Zira iktidar yanlıları bu düşüncelerini, muhalefet liderlerinin, ABD'nin kurallarıyla Türkiye'de oyun çevirdiği iddiasıyla pekiştirmektedirler. Bu bağlamda atılan tweetler ise şöyledir:

"Masada oturanlar! Masaya oturtanlar GAME OF MUHALEFET."

"Kartları abd karıştırır, siz oynarsınız. GAME OF MUHALEFET."

"Tasmanızı tutanlar ürkütmüyor ki, havlasanız ne fark eder...GAME OF MUHALEFET."

"Sizi birleştiren o kökler de çatırdıyor GAME OF MUHALEFET."

"Başını ABD'nin çektiği Batılı ülkelerin; neden halk iradesine rağmen Türkiye'de yönetim değişikliği istediğini, halk iradesiyle iş başına gelen iktidarı ve Cumhur İttifakının gücünü hazmedemeyip niçin zillet cephesini desteklediğinin cevabı belli degilmi.?GAME OF MUHALEFET."

"GAME OF MUHALEFET İngiliz atıyla koşuya katılıyor))))."

"Uluslararası Karar Vericilerin bir araya getirdiği 6+, (birbirlerine hert ürlü kötülük ve hakaretleri yapanlar) hangi menfaat ya da hangi tehdit birleştirdi. GAME OF MUHALEFET ."

"Emperyalist ABD'nin TÜRKİYE Masası Oyunu #ZİLLET (6+1)#HDP GAME OF MUHALEFET ."

Yukarıda sunulan tweetlere iliştiirlen görsellerden bazıları aşağıda Görsel 3.26'da verilmekte ve betimsel analizleri yapılmaktadır.

Görsel 3.26. Muhalefet Liderlerini Bir Araya Getirdiği Düşünülen Güçler

Görseller incelendiğinde, öncelikle masanın niteliğinden başlanacak olursa yuvarlak masada yapılan görüşmelerde katılımcıların birbirine eşit olduğu algısı vardır. Ancak iktidar yanlısı kullanıcılar, muhalefet liderlerinin bu toplantısının perde arkasında kimlerin olduğunu fotoğrafı capsleyerek ifade etmeye girişmektedirler. Soldaki fotoğrafla başlanacak olursa, masanın tam ortasında terör örgütü liderlerinin fotoğrafları görülmektedir. Aynı zamanda masayı yukarıdan çevreleyen fotoğraflardan birisinde politikacı ve eski avukat Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Joe Biden'nin fotoğrafı yer almaktadır. Sağdaki görselde ise iktidar yanlıları, masayı ayakta tutan köklerin başta HDP olmak üzere, ABD, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'ne ait olduğunu vurgulamaktadırlar. Her iki görselde de muhalefet liderleri, ülkesine zarar verecek olan kimliklerle ilişki kuran kimseler olarak eleştirilmektedirler. Elbette bu iktidar yanlılarının bir iddiasıdır. Ancak burada önemli olan Castells'in de altını çizdiği gibi kolektif kimliğin nasıl inşa edildiğidir. Castells'in belirttiğine göre: *"Genel terimlerle kolektif kimliği kimin, ne için inşa ettiğini büyük ölçüde bu kimliğin sembolik içeriği ve onunla*

özdeşleşenler ya da kendini onun dışında konumlandıranlar için ortaya çıkan anlam belirler" (2006: 14). Sosyal medya kamusal alanı söz konusu olduğunda, kimlik ve farklılık noktasında tamda Castells'in ifade ettiği gibi; birtakım kimliklerle özdeşleşenler ya da o verili kimliklerin anlamının dışında kendini konumlandıranlar biçimde bir ayrım ortaya çıkmaktadır. Zira iktidar yanlısı kullanıcılar, muhalefeti farklı milletlerle özdeş olarak kodlamakta, bu milletlerin Türkiye'ye zarar vereceği düşüncesiyle de muhalefetle arasında set çekerek kutuplaşmaktadırlar. Farklı kimliklerde milletlere indirgemeci bir bakış açısıyla yaklaşmamak gerekmektedir. Hem muhalif kullanıcılar hem de iktidar yanlısı kullanıcılar Mizantropi hastalığına yakalanmış gibi her türlü milletten insana nefret beslemekte dahası bundan haz alarak hümanistlikten uzaklaşmaktadırlar. Değerlendirmeye başka tweetlerle devam edilecek olursa bir kullanıcının: *"ABD 'li ÜST AKIL Biden zorla savaş çıksın istiyor SON KALE CUMHUR GAME OF MUHALEFET"* biçiminde inşa ettiği tweetin de geçen "*son kale cumhur game of muhalefet"* ifadesi yine bir kaygıyı çağrıştırmaktadır. Türkiye'de iktidar düşerse ülkenin elden gideceği konusundaki bu kaygının nedeni de yine muhalefetin oyun çevirdiği iddiasına bağlanmaktadır. Bu kategori bağlamında sıkça kullanılan ifadelerden birisi de *"6+1"* ifadesidir. *"6+1"* masada bulunan 6 muhalif lideri, "+1" ise dış güçleri ifade etmektedir. Bu kutuplaşma kategorisi bağlamında ele alınan son tweet dizisine göre; iktidar yanlıları, muhalefet liderlerini terör örgütlerinin güçlenmesine neden olan dış güçlerle saf tuttuğu için suçlamaktadır. Tweetlerde, dış güçlerin oyunları nedeniyle Türkiye'de toplumsal yıkımların yaşanacağı ve bunun faillerinin de muhalif liderler olacağı kaygısı ağır basmaktadır. Bu kaygıdan doğan tweetler ve onlara iliştirilen görsellerin betimsel analizleri aşağıda sunulmaktadır:

"Bütün yaptıkları yalanlar ve algılarla var olan her şeyi itibarsızlaştırıp, kirletmeye çalışmak... 'Dostlarının da yardımıyla' bir şekilde iktidara gelebilme hayali kuran bu kesim, şayet işbaşına gelirse kaybedilebileceklerin haddi hesabı da yok… GAME OF MUHALEFET "

"PKK ile 40 yıl boyunca Türkiye'yi vuranlarla YPG'ye binlerce TIR dolusu silah taşıyanlarla #FETÖ'yü 50 yıl besleyip içeriden saldırtanlarla Muhalefeti tek çatı altında toplayanlar aynı Ülkeler aynı, hedefleri aynı. Bir tür siyasi terörizm projesi uyguluyorlar GAME OF MUHALEFET."

"Sözlerinde sürekli vatan ve bayrak geçmesi kandırmasın sizi. Ne vatanla alakaları vardır, ne de bayrakla. İstanbul işgal edildiğinde, Ayasofya'nın önünde nöbet tutanların, Anadoluya

sırtında mermi taşıyanların değil; İngiliz'e yaranmaya çalışanlardır onlar. GAME OF MUHALEFET "

"Bu Topraklar çok yılan, çıyan gördü bu halk hepsinide tarihe gömdü...GAME OF MUHALEFET."

Muhalefete yol gösteren bir üst aklın olduğu ya da muhalefetin dış güçlerin kuklası olduğu düşüncesi nedeniyle yaşanan kutuplaşma konusunda yukarıdaki tweetleri destekleyen görseller de vardır. Bu görsellere göre iktidar yanlıları, muhalifleri *"#İçimizdekiDışGüç"* tehlikesi olarak kodlamaktadırlar. Dahası sağdaki görselde ifade edildiği gibi dışarıdaki düşmanlar açık ve netken içeridekini kestirmenin güçlüğü onu daha da tehlikeli kılmaktadır. Bu güçlük başkasının aitlik bakışına yakalanmayı zorlaştırmaktadır. Betimsel analizi yapılan görseller ise aşağıdaki gibidir.

Görsel 3.27. İçerideki Düşmanları Konu Alan Görsel

Bu kutuplaşma kategorisinde muhalefete yol gösteren bir üst aklın olduğu düşüncesi nedeniyle kutuplaşmanın serimlemesi yapılmaya çalışılmıştır. Bu kategori bağlamında Claude Lévi-Strauss'un sözlerini hatırlamak gerekmektedir: *"Barbar, her şeyden önce barbarlığına inanan insandır"* (2016:28). Başka milletlerin barbar olduğu vehmine kapılarak etnosentrik bireyler gibi davranıp inanç, değer ve tutumların tuzağına düşmemek gerekmektedir. Kullanıcıların attıkları tweetlerde, muhaliflerin dış güçlerin maşası olarak kullanılıp, Türkiye'nin işgal edileceği kaygısını taşımaları elbette kabul edilebilir. Nitekim her vatandaşın, vatanı için kaygılanması normaldir. Ancak iktidar yanlılarından bu kaygılarını güçlü argümanlarla destekleyerek, muhaliflerin siyasi perspektiflerini kökünden sarması beklenmektedir. Zira dünya üzerindeki tüm milletlerin

böyle bir işgal vehmine kapılması söz konusu olursa Lévi-Strauss'un ifade ettiği gibi; barbarlığına inanarak hareket etmesi gerekecektir. Bu durum yeryüzünde yakıcı ve yıkıcı politikaların yürütülmesine neden olabilir. Bu bağlamda yine Lévi-Strauss'dan bir ifadesine daha yer verilecek olursa konunun ehemmiyeti daha derinlikli kavranabilir. Lévi-Strauss'un belirttiğine göre: *"Büyük Antiller'de, Amerika'nın bulunmasından birkaç yıl sonra İspanyollar, yerlilerin bir ruh taşıyıp taşımadıklarını anlamak için araştırma ekipleri yollarken, yerliler de beyaz tutsakların ölülerinin çürüyüp çürümediklerini anlamak için sürekli gözetim altında, suda tutuyorlardı"* (Lévi-Strauss, 2016: 27). Bu ifadeden hareketle ötekinin emsalsiz bir biçimde tanınmaya çalışılmasına tanıklık edilebilir. Kişiler ya da milletler, "ben" diyerek, "öteki"nin ontolojisini arkaik korkulardan beslenerek tanımaya çalışırsa, ben ve öteki arasındaki geçirgenlik de azalacaktır. Araştırmanın izleyen başlığında bot/sahte hesap iddiası nedeniyle iktidar yanlılarının muhaliflerle nasıl kutuplaştığı konusundaki tweetlerin betimsel analizi yapılmaktadır.

3.2.2.8. Bot/Sahte Hesaplardan Tweet Atılma İddiası Sonucu Ortaya Çıkan Kutuplaşma ve Betimsel Analizi

İktidar yanlılarının muhalifleri bot/sahte hesaplardan tweet atmakla itham ettikleri bu kategoride, ortaya çıkan kutuplaşma bağlamında 9 tweet tespit edilmiştir. İktidar yanlılarının attığı 1478 tweet içerisinde 9 tweet %0,61 oranındadır. Bu kategoride dikkati çeken en önemli konu, iktidar yanlılarının, muhaliflerin kendilerini bot/sahte hesaptan tweet atmakla suçlamalarını anlamsız bulmalarıdır. Zira bu kategorideki kutuplaşma, iktidar yanlılarının muhaliflerin bot hesap iddiasına karşı çıkmalarının sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu savunmaya karşılık atılan tweetlerden birisinde kullanıcı: *"İnadına GAME OF MUHALEFET Fake miş "* demektedir. Bir başka tweette ise kullanıcı: *"Şimdi gel bu zihniyete Hak ve Vatan sevgisini anlat. Bunlar bize fake, bot, paralı trol diyenler. Gelin bir, profillerimize bakın. Yerimiz belli, yurdumuz belli. Biz gönül işi yapıyoruz. Sizler anlamazsınız. TOPUNUZ GELİN Reisin dediği gibi. GAME OF MUHALEFET kaybedeceksiniz "* diyerek vatan sevgisine sahip olan herkesin muhalefetin oyun oynadığı konusunda binlerce tweet atabileceğinin altını çizmektedir. Ayrıca yukarıdaki tweette kullanıcı, #game of muhalefet ağındaki kullanıcıların tamamına yöneltilen *"fake, bot, paralı trol"* suçlamalarını reddetmektedir. Aynı zamanda

"gönül bağı" ifadesiyle kullanıcı, iktidarla tesir alışverişinin ötesinde daha derin bir ilişki kurmaktadır. Ötekileştirme ise muhalefetle kurulamayan bağın sonucunda tezahür etmektedir. Yukarıdaki tweette kullanıcı, iktidarla en yüksek düzeyde bağ kurmaktadır ve bağın organikliği o kadar yüksektir ki muhalifler vatan haini olarak kodlanmaktadır. Bir kullanıcı attığı bu tweette: *"Hm hm evet botum ben, hatta robotum, İleri teknoloji ile yapılmış, duygu ve düşünceleri olan bir milli robot!! Yesinler sizin avuntunuzu Üzgünüm zillet, Hezimetiniz kadar gerçeğiz, Ve daha yeni başlıyoruz Daha çok GAME OF MUHALEFET i bozacağız İzleyin "* diyerek duygu ve düşünceleri olan bir insan olması hasebiyle kendi iradesine bağlı kalarak muhalefetin oyun oynadığını belirtmektedir. Bu kategori bağlamında içeriği birbirine yakın bir başka tweet dizisi incelendiğinde ise dikkati çeken bir konu ortaya çıkmaktadır. İktidar yanlısı kullanıcılar #game of muhalefet etiketiyle trend topic olabilmek için durmaksızın tweet attıklarını itiraf etmektedirler, ancak bu itiraf bot/sahte hesap bilgisini doğrulamak için kabul edilebilecek bir veri değildir. Fakat bu durum, safların sıkılaştığını ve farklılıkların yok olduğunu göstermektedir. Zira araştırmanın "Twitter'da Yalnızca '#GAMEOFMUHALEFET' Etiketiyle Tweet Atanlar" başlığında da ifade edildiği gibi iktidar yanlılarının attığı 4303 tweetin 2733 tanesinde #game of muhalefet yazılıdır. Bu sonuç bot/sahte hesaplardan tweet atıldığı iddiasını da doğrulamak için geçerli bir neden değildir, ancak aynı iletilerin tekrar etmesi yankı fanusu etkisi konusunda delil kabul edilebilir. Her iki kategori birbirini doğrular niteliktedir. Söze konu olan itiraf tweetleri ise aşağıda sunulmaktadır:

> *"GAME OF MUHALEFET bitiremedik gece den beri, adamlar bot demekte haklı bazen ben bile kendimden şüphe ediyorum Hayırlı sabahlar"*
>
> *"GAME OF MUHALEFET i öyle otomatiğe bağladık ki onların kıt olan akılları almadı "*
>
> *"GAME OF MUHALEFET diye diye zabaaa ettük "*
>
> *"GAME OF MUHALEFET el alıştı başka birşey yazamiyorum "*

Bir başka kullanıcı ise; muhaliflerin iktidar yanlılarını *"bot/sahte hesaplardan tweet atıyorsunuz"* suçlaması üzerine bir örnek göstererek asıl böyle oyunlar çevirenlerin muhalifler olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda atılan tweet şöyledir: *"Bakın REİS in hesabı, beğeni sayısı 5 saniye de bir 3-5 artıyor. Oysaki ekremin, kemalin hesaplarda artış direk 100 -100 oluyor 5 saniye de bir. Şimdi ya muhalafet para döküp*

bot hesapları yönettiriyor. Ya da twitter hile yapıyor. Sizce? GAME OF MUHALEFET." Böylece asıl oyunu oynayanın muhalefet olduğu vurgulanmaktadır. Bu kategoride muhaliflerin bot/sahte hesap iddiasına yönelik savunma refleksi geliştirmek suretiyle kutuplaşmaya neden olmaları söz konusudur. Tezin izleyen başlığında dini temelli gerekçelerle ya da düşüncelerle kutuplaşmanın betimsel analizi yapılmaktadır.

3.2.2.9. Dini Temelli Gerekçelerle Ya Da Düşüncelerle Kutuplaşma ve Betimsel Analizi

Dini temelli gerekçelerle ya da düşüncelerle kutuplaşma kategorisinde 8 tweet tespit edilmiştir. İktidar yanlılarının attığı 1478 tweet içerisinde 8 tweet %0.54 oranındadır. Dini temelli gerekçelerle kutuplaşma kategorisinde kullanıcılar muhalefet liderlerini İslam düşmanı olarak görmekte ve muhalefetin kurduğu oyunların *"göklerden gelen bir kararla"*, yani yaratıcının planıyla bozulacağına inanmaktadırlar. Aynı zamanda muhalefeti ihanetle suçlayan kullanıcılar somut bir argüman ileri sürmemekte, ancak bu ihanetin bedelinin Allah tarafından ödetileceğini belirtmektedirler. Kullanıcılar bu düşüncelerini Kur'an-ı Kerim'e atıfta bulunarak desteklemektedirler. Enfal ve İsra Suresi'ne atıfta bulunan kullanıcılar muhalefetin oyunlarından Allah'ın yardımıyla kurtulacaklarına inanmaktadırlar, ancak yine muhalefetin oyunlarının ne olduğunu ifade etmemektedirler (kuran.diyanet.gov.tr, 08.06.2022). Bu bağlamda İsra Suresi'nde geçen "batıl" sözcüğünün anlamına değinmek gerekirse temelsiz, koflaşmış, çürük, geçerliliğini yitirmiş, gerçeğe aykırı anlamlarına geldiği söylenebilir (sozluk.gov.tr, 07.06.2022). Bir kullanıcının *"Hak geldi batıl yok oldu Çünkü batıl yok olmaya mahkumdur İsra:81 Yok olacaksınız halkın nezninde GAME OF MUHALEFET"* biçiminde inşa ettiği tweetinden muhalefetin koflaşmış, çürük, geçerliliğini yitirmiş, boş ve anlamsız bulunduğu ve yok olmaya mahkûm olduğu düşüncesinin hâkim olduğu anlaşılabilir. Değerlendirmeye konu olan tweetler aşağıda sunulmaktadır:

"Onlar tuzak kurarlarken, Allah da onlara tuzak kuruyordu. Çünkü Allah tuzak kuranların en iyisidir. (Enfal 30) İstediğiniz oyunu kurun BAŞARAMAYACAKSINIZ GAME OF MUHALEFET"

"İslam düşmanları GAME OF MUHALEFET"

"Sizde yalan algı ihanet varsa bizde de göklerden gelen bir karar var. YENILECEKSINIZ. GAME OF MUHALEFET"

"Ve mekeru ve mekerallah hayrul minel makirin. Onlar bir tuzak kurdu, Allah'ta bir tuzak kurdu, Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır. GAME OF MUHALEFET"

Kullanıcıların dini temelli gerekçelerle ya da düşüncelerle kutuplaşma kategorisinde attığı diğer tweetlerde ise bazı anahtar sözcükler dikkati çekmektedir. İki farklı kullanıcıdan birisi Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Fatih Sultan Mehmet arasında bir bağ kurmaktadır. Bu bağ İslam diniyle kurulan bir bağdır. Bu bağlamda muhaliflerle benzer bir bağın kurulamayacağı belirtilmektedir. Analize konulan tweet şöyledir: *"Biz Atamız Fatih'in çizgisi olan bu yolda islamın sancağiyla yoğrulmuş bir ecdad olrak herzaman bu yolda olacağız. Erdoğan ile bir ömür... nokta* ✍ *GAME OF MUHALEFET ."* Bir başka tweette ise kullanıcı muhalefet liderlerini, İbni Sebe ve İbni Mülcem'e benzetmektedir. Bu kişiler İslam tarihine katil olarak geçmiş kişilerdir. İbni Mülcem Hz. Ali'nin katili olarak bilinirken, İbni Sebe ise Hz. Osman'ı öldürmüştür. Muhalefet liderleri, İbni Sebe ve İbni Mülcem gibi tuzak kuran katil kişiler olarak betimlenmektedir. Ancak bu tehlikeyi bertaraf etme motivasyonunun altında yine ilahi güce olan inanç yatmaktadır. Dikkati çeken bir başka konu ise muhalefetin her iki tweette de katil, İslam düşmanı olarak betimlenmesinin nedeninin ne olduğunu tespit etmenin güçlüğüdür. Yankı fanusu etkisi tamda böyle bir etkidir. Sosyal medya kamusal alanına herhangibir konuda düşünce bırakan insanlar, çoğunlukla benzer düşüncelerini pekiştireceği ağı tercih etmektedirler. Bunun altındaki neden, hakikati yitirdiklerinde yeni bir hakikat arayışına girmek zorunda kalmamaktır. O halde sosyal medya kamusal alanında kişiler, düşüncelerini açıklayış biçimlerine dikkat etmelidirler. Zira yukarıda ele alınan tweetlerde hiçbir gerekçe ileri sürülmeden muhalifler ötekileştirilmektedir. Sosyal medya nitelikli düşüncelerin dolaşıma girdiği bir özgürlükler alemi olarak tarif edilmektedir. Yeni iletişim platformları kamusal alanın eşsiz taşıyıcısı olarak yüceltilmektedir. Ancak Mill'in de ifade ettiği gibi: *"Düşünceler hele de açıklanışlarındaki durum ve koşullara göre, zararlı bir eylemi kışkırtır nitelikteyse, bağışıklıklarını da yitirirler"* (2012: 78). Bu ifadeden hareketle, sosyal medya kamusal alanında yararlı bir eylemi çağrıştırmayan düşünceler, bağışıklığı zayıf düşüncelerdir. Bu kategoride atılan tweetler yararlı bir eylemi çağrıştırmadığı gibi, aynı zamanda bir tartışmanın fitilini ateşleyip, tutum ve inançları kökünden sarsacak ve sonuç olarak da toplumun geneli için iyiyi inşa edebilecek bir nitelikte de değildir. Özellikle yukarıda Sebe ve Mülcem'e benzetilen muhalefet liderlerinin, hain olarak kodlanmasının

arkasında yatan nedenlerin tespit edilememesi aşağıda sunulan tweetin toplumsal bağışıklığının ne kadar düşük olduğunu göstermektedir. Değerlendirmeye konu olan tweet ise şöyledir: *"Biz sizi İbni Sebe'den, İbni Mülcem'den tanıyoruz, biliyoruz! GAME OF MUHALEFET Tuzak kuranların en hayırlısı Cenabı Allah'tır. Ne yapsanız boş göklerden gelen bir karar vardır. GAME OF MUHALEFET."* Bir başka tweette ise, muhalefetle din kardeşi olunamayacağı vurgusu görülmektedir. Tweette kullanıcı: "*Her şeyden önce biz din kardeşiyiz GAME OF MUHALEFET"* demekle kalmamaktadır aynı zamanda ahlaki değerleri yüksek, nitelikli ve müreffeh yani varlıklı, zengin, güçlü, kimseye muhtaç olmayan Türkiye için, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a olan ihtiyacı da dile getirmektedir. Zira bu tweetin örtülü anlamında muhalefet liderleri, ahlaki değerleri yüksek, nitelikli ve müreffeh yani varlıklı, zengin, güçlü, kimseye muhtaç olmayan güçlü Türkiye'nin inşasında rol oynayacak yetkinlikte bulunmamaktadırlar. Kullanıcının attığı tweetin bütünü ise şöyledir: *"Daha ahlaklı, nitelikli bir nesil ve Türkiye'nin daha müreffeh olması için, CB Erdoğan'a olan müsbet tenkidlerimiz mahfuz olmakla beraber; Erdoğan'ın Körfez bölgesi ile yapıcı istişarelerini, mutabakatlarını destekliyorum. Her şeyden önce biz din kardeşiyiz GAME OF MUHALEFET."* Dini temelli gerekçelerle ya da düşüncelerle kutuplaşma kategorisinde kullanıcılar muhalifleri; hain, katil, zayıf, temelsiz, koflaşmış gibi sözcüklerle varlık alanının dışına itmektedirler. Diğer kategorilerde iktidar yanlıları milli iradenin tezahür edeceği ve Millet İttifakı'nın seçimi kaybederek cezasını bulacağının vurgusunu yaparken, bu kategoride ilahi güce teslimiyetten hareketle *"göklerden gelen bir kararla"* muhalefetin oyununun bozulacağına inanan bir grup vardır. Tezin izleyen başlığına ana kategorilerden bir diğeriyle devam edilmektedir. Bu bağlamda muhaliflerin iktidar yanlılarıyla nasıl kutuplaştığı konusu ele alınmaktadır.

3.2.3. Muhaliflerin "#GAME OF MUHALEFET" Etiketiyle Twitter'da Paylaştıkları İletiler Sonucunda Ortaya Çıkan Kutuplaşma Kategorileri

Tablo 3.3'te, muhaliflerin iktidar yanlılarıyla #game of muhalefet etiketini kullanarak kutuplaştığı tweetlerin sayısal ifadeleri yer almaktadır. 4303 tweet içerisinde 92 tweet muhaliflerin iktidar yanlılarıyla kutuplaştığı tweetlerden oluşmaktadır. 4303 tweet içinde yer alan 92 tweet ise %2 oranına karşılık gelmektedir. Muhaliflerin iktidar yanlılarını eleştirdiği 92 tweette benzer düşüncelerini pekiştirerek safları sıkılaştırdığı tespit edilmektedir. Fakat benzer düşüncelerin çeşitli kutuplaşma kategorileri yarattığı da

varılan sonuçlardandır. Zira hem iktidar yanlılarının hem de muhaliflerin birbirlerini ötekileştirerek kutuplaşmaya sebep olma motivasyonları oldukça çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Bu nedenlerden yola çıkılarak 92 tweet alt kategorilere ayrılmıştır ve ardından ilgili tweetler kategorilere dağıtılmak suretiyle betimsel analizleri sunulmuştur. Bu kategoriler ise şöyledir; bot/sahte hesaplardan tweet atılıyor varsayımı nedeniyle kutuplaşma kategorisi, Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntıların altında yatan nedenin iktidar olduğu varsayımı nedeniyle kutuplaşma kategorisi, iktidar yanlılarını terör örgütleriyle ilişkilendirme, vatan haini ilan etme ve düşman varsayarak kutuplaşma kategorisi, birkaç kategoriye aynı anda girebilen varsayımlarla ve diğer konularda kutuplaşma kategorisi. Aşağıda yer alan Tablo 3.3'te bu kategorilerin sayısal ifadelerine yer verilmektedir.

Tablo 3.3. Muhaliflerin İktidar Yanlılarıyla Kutuplaştığı Tweetler

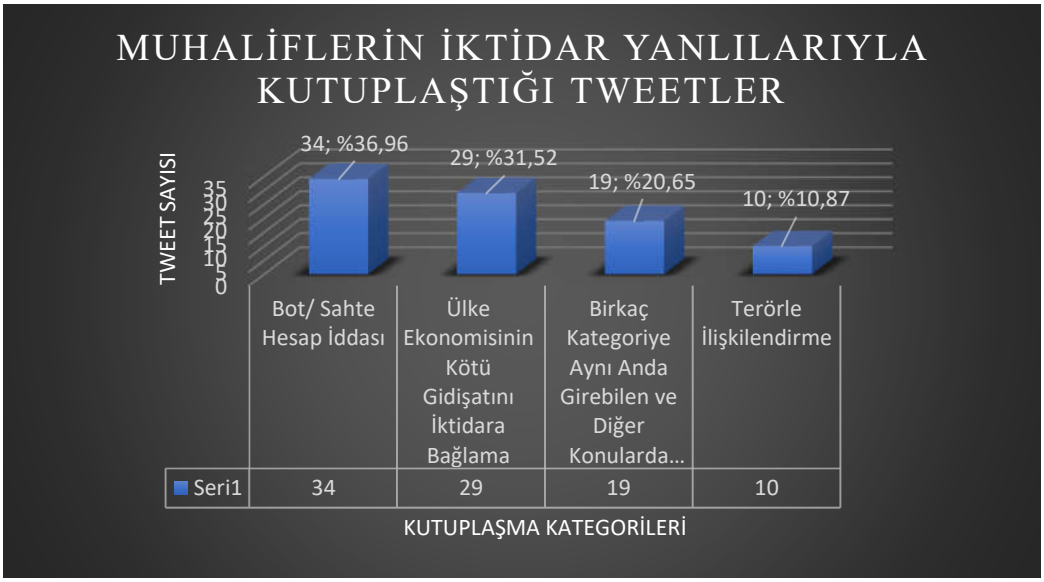

Tablo 3.3.'e göre; bot/sahte hesaplardan tweet atılıyor varsayımı nedeniyle kutuplaşma kategorisinde 34 tweet tespit edilmiştir. Muhaliflerin attığı 92 tweet içerisinde 34 tweet %36.96 oranındadır. Bu kategori, bu başlık altındaki tüm kategoriler içerisinde ilk sırada yer almaktadır. Muhaliflerin, iktidar yanlılarını ülke ekonomisinin kötü gidişatından sorumlu tuttuğu 29 tweet tespit edilmiştir. 29 tweet, 92 tweet içerisinde %31.52 oranındadır. Birkaç kategoriye aynı anda girebilen varsayımlarla ve diğer konularda kutuplaşma kategorisinde ise 19 tweet tespit edilmiştir. 19 tweet, 92 tweet içerisinde %20.65 oranındadır. Son olarak, muhaliflerin iktidar yanlılarını terör örgütleriyle ilişkilendirmek suretiyle, vatan haini ilan etme ve düşman varsayarak

kutuplaşmaya neden olma kategorisinde 10 tweet tespit edilmiştir. 92 tweet içerisinde 10 tweet ise %10.87 oranındadır. Yukarıda oranları verilerek sıralanan kategorilerin betimsel analizleri aşağıda sıralı olarak yapılmaktadır. Bu bağlamda ilk analize muhaliflerin, iktidar yanlılarını bot/sahte hesaptan tweet atmakla itham ettikleri kutuplaşma kategorisiyle devam edilmektedir.

3.2.3.1. Bot/Sahte Hesaplardan Tweet Atılma İddiası Sonucu Ortaya Çıkan Kutuplaşma ve Betimsel Analizi

Muhaliflerin iktidar yanlılarını bot/sahte hesaplardan tweet atmakla suçladıkları iletilerin sayısı 34'tür. Bu sayı 92 tweet içerisinde %36,96 oranında yer kaplamaktadır. Bu kategoride muhalifler, iktidar yanlılarını maaş karşılığında sahte tweetler atarak milleti manipüle etmekle suçlamaktadırlar. Öyle ki, bu işi yapan kimseler kadrolu birer memur gibi maaş karşılığı çalışarak; siyasi, toplumsal, kültürel ve ekonomik gelişmelerde sistematik bir biçimde insanları etkilemeye çalışan bir grup olarak tarif edilmektedir. Muhalifler tweetlerinde, iktidar yanlılarını sıkça *"Trol ve Aktrol"* ifadelerini kullanarak betimlemektedirler. Aktrol, muhalefetin tanımına göre, iktidarın sosyal medya timidir. Bu bağlamda Millet Dergisi, Aktrol'ler ile ilgili "Trol Özel Sayısı" çıkartmıştır. Aktrol'lerin dergide, *"AKP'nin sosyal medyadaki 'yıkım ekibi'"* olarak tanımladığı görülmektedir. "Millet Dergisi" CHP'nin dijital yayınıdır. *"AKP'nin sosyal medyadaki 'yıkım ekibi'"* olarak tanımlanan oluşumunun kuruluş ve işleyiş biçimini ele alan dergide şöyle bir açıklama yer almaktadır:

> *"AKP'nin sosyal medyadaki "yıkım ekibi" olarak görev alan ekibin kuruluşu, açık kaynaklara göre bir AKP Genel Başkan Yardımcısı tarafından gerçekleştirildi. İlk etapta, partinin gençlik kollarından yararlanılırken kadro genişletilerek, 6 bine kadar yükseldi. Sözcü Gazetesi'nin haberine göre, Twitter'da oluşturulan sahte hesaplar üzerinden, muhaliflere hakaretler eden aktroller, çekirdek ve yönetici olmak üzere iki ayrı ekip tarafından yönetiliyor. "Çekirdek ekip" kimlere saldırılacağına ve kimlere küfür edileceğini belirliyor. Aktrollerin beyin takımını bu grup oluşturuyor. Ekiplerin haberleşmek için telefon kullanmadığı Twitter üzerinden kısa mesajlaşma yöntemiyle iletişim sağlandığı belirtiliyor"* (milletdergisi.chp.org.tr, 2020: 7).

Muhaliflere göre; Aktrol ekibi, hakaret, küfür ve saldırıya başvurarak kitleyi manipüle etmekte, bunun sonucunda da muhalifleri değersizleştirmektedir. Bu bağlamda

muhalifler, iktidar yanlılarını bot/sahte hesaplardan tweet atmakla itham etmekte, haram yemekle suçlamakta ve onların trollüğü para karşılığında yaptıklarını belirtmektedirler. Değerlendirmesi yapılan tweetlerden bazıları şöyledir:

"GAME OF MUHALEFET maaşlar yatmış galiba troller çeplerindeki mangırlarla bombardımana başlamışlar haramzadeler."

"GAME OF MUHALEFET demek maaşlar 15'inde yatıyor. Anlaşıldı…"

"Şöyle bi tag 'a bakayım dedim alayı botmuş.. GAME OF MUHALEFET"

"AK Troller iş başında GAME OF MUHALEFET"

"Game of muhalefet akpnin kadrolu trolleri iş başında "

"GAME OF MUHALEFET mi sjdkkfkf bu hesaptan sorumlu olan trol kolları başkanı yazarlarınız işini ciddiye almıyor bi uyarın lütfen:D"

"GAME OF MUHALEFET he he tamam indandik"

"Burda havlayan bi kaç trol köpeği kalmış. GAME OF MUHALEFET"

"Troll hesaplar birleşmiş GAME OF MUHALEFET diye tag açmışlar."

"Game of MUHALEFET diye tag açmış TROLCÜKLER çalışacaklarını anladılar"

"GAME OF MUHALEFET demiş troller yine boş muhabbet yine karalama yine iftira serileri"

"AKTROLL SAVAŞLARI! GAME OF MUHALEFET"

Bot/Sahte/Trol hesaplardan tweet atıldığına ilişkin gönderiler yukarıda sunulan tweetlerle sınırlı değildir. Bir başka kullanıcının: *"Game of muhalefet Trabzon'u İngilizce yazmaya kalkıyorsunuz bari bilmiyorsunuz açın okuyun yeliz kılıklılar Off"* şeklinde inşa ettiği tweetinde kullandığı *"Yeliz"* ifadesi AK Parti milletvekili ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın eski şoförü Ahmet Hamdi Çamlı için kullanılan bir ifadedir. Meclis'te yapılan bir genel kurul esnasında "@yelizadeley" adlı bir hesaptan yapılan bir canlı yayında ön kameranın kullanıcıya dönmesiyle hesabı kullanan kişinin Çamlı olduğu ortaya çıkmıştır. Zira muhalifler attıkları tweetlerde, iktidar yanlılarını Çamlı gibi davranan yani sahte hesaplarla algı oluşturmaya çabalayan "*Yeliz kılıklılar"* olarak kodlamaktadırlar. Muhalif bir başka kullanıcı ise iktidar yanlılarını insan beynini yiyerek tüketen tek hücreli bir canlı olan Amip'e benzetmektedir. Kullanıcını attığı tweet şöyledir: *"GAME OF MUHALEFET YAZIP ŞU SEKİL ÇOĞALMAYA ÇALIŞAN AMİP ORDUSU YİNE İS BAŞINDA ."* Aynı zamanda tweet bir ekran görüntüsüyle desteklenmeye çalışılmıştır. Kullanıcının ekran görüntüsüyle dikkati çekmek istediği

husus ise "@haydarzirek09" ve "@RteHacer" isimli kullanıcı hesaplarına diğer kullanıcıların hiçbir argüman ileri sürmeden sistematik bir biçimde *"#game of muhalefet"* diye yazarak yanıt vermesidir. Bu nedenle muhalif kullanıcılar, tweetlerinde iktidar yanlılarını insan beynini sömüren Amip'lere benzetmektedirler. Söz konusu tweete iliştirilen görseller aşağıda sunulmaktadır.

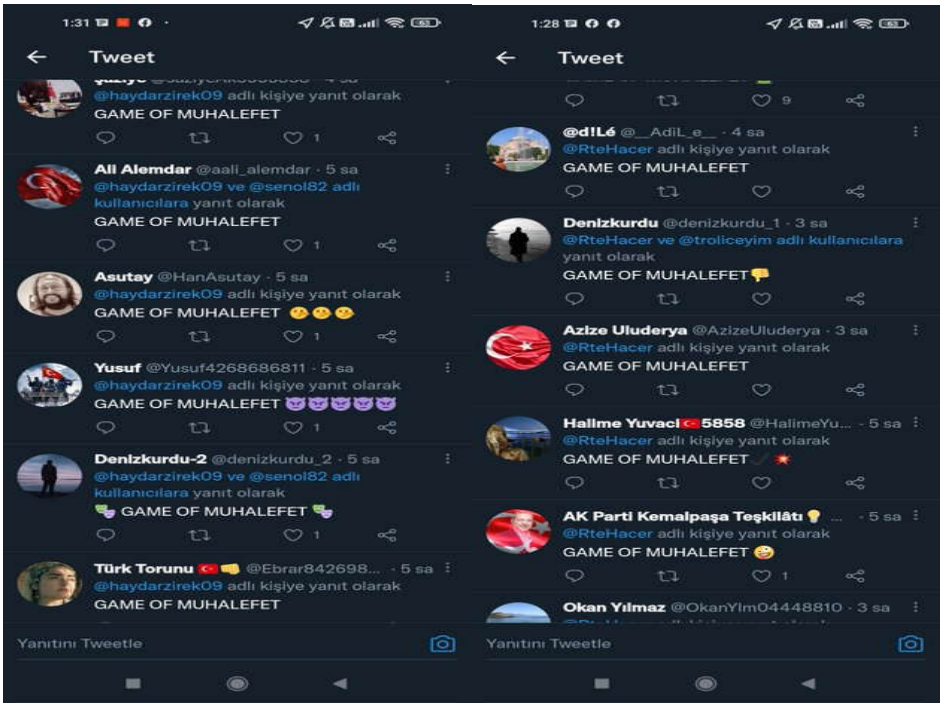

Görsel 3.28. Bot/Sahte Hesap İddiasını Konu Alan Görsel

Yine muhaliflerin iktidar yanlılarını bot/sahte hesaplardan tweet atmakla suçladıkları iletilere iliştirdikleri ekran görüntülerinden diğerlerine de aşağıda yer verilmektedir. Bu görsellerden ilkinde kullanıcı söz konusu "#game of muhalefet" etiketinin saldırganlık maksadıyla açıldığını belirtmektedir. Bu maksatla muhalefetin etikete çekilmeye çalışıldığı vurgulanmaktadır. Ayrıca, "*Fake TT"* yazarak *"#game of muhalefet"* etiketinin sahte bir trend topic/konu olduğu belirtilmektedir. Kullanıcının tweetinin tamamı ise şöyledir: "*GAME OF MUHALEFET FAKE TT ANALİZİ!-Klasik LAPİN/KEFAL Fake TT si!-Agresif tag ile siz MUHALİFLERİ TAG e ÇEKMEYE ÇALIŞIYORLAR!-Tamamen BOT/TROLL ve COPY-PASTE tweetler, tamamen OTO ve önceden hazırlanan tweetler!-Çoğu aynı MERKEZDEN atılıyor!-TÜM GEDİKLİ FAKE TT FENOMENLERİ." "Fake TT"* iddiasıyla gönderilen bir başka tweet de ise muhalif kullanıcı: *"Payitaht, Asimin Nesli, Sakın gülmeyin,:)) GAME OF MUHALEFET"* diyerek

iktidar yanlılarıyla alay etmektedir. Bu iddiaya yönelik ekran görüntüleri aşağıda yer almaktadır.

Görsel 3.29. Bot/Sahte Hesap İddiasını Konu Alan Görsel

Bir başka tweet ise *Game of Thrones* dizisindeki Starklar ve Ak Gezenler'in mücadelesine göndermede bulunmaktadır. Ak Gezenler'in lideri Gece Kralı'dır. Zira bu kral Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a benzetilmektedir. Gece Kralı, bir insan bebeğinin yalnızca çenesine dokunarak onu bir Ak Gezen'e dönüştürebilir, yani başkalaşmış bir tür yaratabilir. Ak Gezenler'in yok edilebilir tek zayıf noktası, ejderha camı veya Valyria çeliğinden yapılmış silahlarla öldürülebiliyor olmalıdır. Muhalif bir kullanıcının; *"game of muhalefet tayyip erdoğan'ı havaalanına karşılamaya hipnoz edilerek götürülen kitle. Yolda karşılaşırsanız tencere tava gösterirseniz birşey yapamazlar"* diye inşa ettiği tweetinde, iktidar yanlılarını atomize olmuş bireyler topluluğu olarak kavradığı söylenebilir. Ayrıca *Game of Thrones* dizisine yapılan bir diğer gönderme, Ak Gezenler ve iktidar yanlılarının benzer biçimde kontrol edilip durdurulabileceğidir. Zira kullanıcının muhaliflere tavsiyesi, bir iktidar yanlısıyla karşılaşırsanız *"tencere tava gösterin"* etkisiz hale gelirler şeklindedir. Bilindiği gibi muhaliflerin, iktidara tepkisini yöneltme yöntemlerinden birisi de tencere ve tava alıp onlara vurarak ses çıkartmalarıdır. Benzer bir tweette ise kullanıcı; *"game of thrones dizi #game of muhalefet ötekileştirilmiş trol akpkarakterler. Öldürmek için kılıçtan fazlası*

şart haaahaahhahahahahaaaah" Game of Thrones dizisine gönderme yaparak "*ötekileştirilmiş troller"* demektedir. Zira burada da iktidar yanlıları başkalaşmış, atomize olmuş, komutasını teslim etmiş kişiler olarak kodlanmaktadırlar. Yukarıda sunulan tweetlere, kullanıcılar tarafından iliştirilen görsel aşağıda yer almaktadır. Görsel, *Game of Thrones* dizisinden Ak Gezenler'le ilgili bir sahneden alınmıştır.

Görsel 3.30. *Game of Thrones* Dizisinden Ak Gezenleri ve Bu Bağlamda Bot/Sahte Hesap İddiasını Konu Alan Görsel

Aşağıda sunulan diğer tweetlerde ise iktidar yanlıları; boş işlerin peşinde koşan, yaratıcılığını yitirmiş kimseler olarak kodlanmaktadırlar. Muhalifler, iktidar yanlılarını "*the muhalefet of the rings"* yani "yüzüklerin efendisi muhalefet" gibi bir etiket açmaya da davet etmektedirler. Bu bağlamda, "muhalefetin oyunu" etiketi muhalifler tarafından reddedilmektedir. Söze konu olan tweetler ise şöyledir: *"Troller GAME OF MUHALEFET Diye Tag açmış. İşiniz gücünüz boş yapmak", "Bot arkadaşlarımızdan daha yaratıcı başlıklar bekliyorum, the muhalefet of the rings gibi GAME OF MUHALEFET."* Değerlendirmeye alınan bir başka tweette ise muhalif kullanıcı; iktidar yanlılarını yaklaşan seçimi kaybedecekleri için korkmakla itham etmektedir. Aynı zamanda tweette, iktidar yanlılarının muhalefete muhtaç kalacağı, dolayısıyla şimdiden buna uygun davranmaları gerektiği uyarısı da yapılmaktadır. Zira iktidar seçimi kaybederse onları destekleyen taban, varlık alanından atılacak ve yok sayılacaktır. Eğer bu kitle ontolojik olarak tanınmak istiyorsa, şimdiden muhaliflerin kurallarına uymaya davet edilmektedir. Bu biçimiyle bir ötekileştirmede muhalif kullanıcı, tüm farklıkları elimine ederek adeta safları sıkılaştırmayı hedefleyen bir kişi gibi davranmaktadır.

Değerlendirmeye konu olan tweet şöyledir: *"Zavalli troller birdahaki secimde muhaletin iktidar olacagini anlamislar bu tagi acmislar birdahaki secimdede simdi kotulediginiz muhalefetin kapisina gider kemik yalarsiniz GAME OF MUHALEFET."* Bu tweete iliştirilen görsel de ise trol olgusu, diğer tweetlerde olduğu gibi tekrarlanmaktadır. Görsel 3.31'e göre AK Parti'nin *"200 bin kişilik Ak trol ordusu"* kurduğu iddiası yapılmaktadır.

Görsel 3.31. Bot/Sahte Hesap İddiasını Konu Alan Görsel

Bot/sahte hesaplardan tweet atılma iddiası sonucu ortaya çıkan kutuplaşmanın betimsel analizinin yapıldığı bu kategoride, trol suçlamasının ağır bastığı görülmektedir. Böylesi bir iddia ya da düşünceye sahip olan muhalifler, iktidar yanlıları tarafından gelen tutum ve düşünceyi değiştirmeye ve ötekini tanımaya yönelik hiçbir sarsıcı etkiye itibar etmeyecektirler. Sonuç olarak bu kategori bağlamında, muhaliflerin ötekinin mahalline girip onu tanımaktan öte, ötekinin varlık alanını daha da daraltmaya yönelik iddialar ileri sürerek onları ötekileştirmektedirler. Burada ötekinin mahalline girmedeki haz, onu yok etmek üzerine kuruludur. Araştırmanın izleyen başlığında, Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntıların altında yatan nedenin iktidar olduğu düşüncesi nedeniyle muhaliflerin attıkları tweetler sonucu ortaya çıkan kutuplaşma ele alınmaktadır.

3.2.3.2. Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Sıkıntıların Altında Yatan Nedenin İktidar Olduğu Düşüncesi Nedeniyle Kutuplaşma ve Betimsel Analizi

Muhaliflerin kullanıcıların ekonomiyi gerekçe göstererek iktidar yanlılarıyla kutuplaşması kategorisinde 29 tweet tespit edilmiştir. 29 tweet, 92 tweet içerisinde %31,52 oranında yer tutmaktadır. Bu tweetlerde kullanıcılar, hayat pahalılığından yakınmakta ve iktidarı ekonomiyi yönetme konusunda başarısız bulmaktadırlar. Kullanıcılar attıkları tweetlerde iktidarın, *"ülkeyi uçuracağız"* söylemlerinin başarısız olduğuna vurgu yapmaktadırlar. *"#UçacaktıkÇAKILDIK"* etiketi bu bağlamda *"#game of muhalefet"* etiketiyle birlikte en sık kullanılan etiketlerdendir. Bu iktidardan geriye ekonomik bir enkaz kalacağını belirten kullanıcılar, din ve ahlak düşmanı bir yönetici kadrosuyla karşı karşıya olduklarını vurgulayarak, halkının öfkesinin bu duruma karşılık oldukça yüksek olacağını ifade etmektedirler. İktidar yanlılarını, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik bunalımı görmemekle suçlayan muhalifler, *"#game of muhalefet", "muhalefetin oyunu"* demek yerine onları vaziyeti somut bir şekilde görmeye davet etmektedirler. Muhalif kullanıcıların bu konuda attıkları tweetlerden bazıları aşağıda sunulmaktadır:

"*GAME OF MUHALEFET diyorsunuz ama UçacaktıkÇAKILDIK",*

"Artık 6 kişi danaya değil hıyara gireriz patlıcana gireriz. Ülkenin hali içler acısı. Birileri hala GAME OF MUHALEFET diyedursun. Geliyor gelmekte olan ! #UçacaktıkÇAKILDIK"

"GAME OF MUHALEFET derken elektrik doğalgaz faturasını ödemiş mi oluyoruz?"

" GAME OF MUHALEFET #UçacaktıkÇAKILDIK"

Bu kategoriye dahil olan diğer tweetlerde ise muhalifler ekonominin kötü gidişatını iktidara bağlamakla birlikte sandıktaki iradenin tezahürü olarak ekonomik sıkıntılara iktidar yanlılarının katlanması gerektiğini söylemektedirler. Ancak kullanıcı ekonomik bunalımdan, ideoloji gözetmeksizin tüm halkın etkilendiği gerçeğini kaçırmaktadır. Bu bağlamda atılan tweetler ve ilişik tutulan Görsel 3.32. aşağıda sunulmakta ve detaylı analizlere yer verilmektedir.

"Game Of Muhalefet boşver sevgili muhalefet! Aç olanlar düşünsün zamları. Hükümet düşünsün halkı. Madem halk tercih etmiş saygı duymak gerek. Bakalım keyfimize! ✌."

"3 liradan alınan ürün nasıl 30 liradan satılabilir? Devlet uyuyor mu? GAME OF MUHALEFET Devlet Bahçeli #ZincirMarketTerörü."

Görsel 3.32. Zincir Market Terörü

"GAME OF MUHALEFET yazanı mı ararsın, markette asgari ücrete çalışan çocuğa beddua edeni mi? Lan o kadını tarihi geçmiş ürün için yalvartan sistemi sorgula. Susayım diyorum. çatlattınız ya."

Yukarıda sunulan tweetler sırasıyla ele alındığında, ilk tweetin iktidar yanlılarının muhalifleri sıklıkla eleştirdiği bir konu üzerine inşa edildiği görülmektedir. İktidar yanlıları, muhalifleri sıklıkla milli iradeye saygı duymamakla eleştirmektedirler. Muhalif kullanıcı bu bağlamda attığı tweet ile ekonomik sıkıntıyı aç olanların düşünmesi gerektiğini vurgulamakta, bunun milletin iradesinin tebarüz edişi olduğunun altını çizmektedir. Burada hem iktidar yanlılarının hem de muhaliflerin birbirleriyle sert biçimde kutuplaştığı söylenebilir. İkinci tweet ise bir fiyat etiketinin fotoğrafıyla birlikte atılmıştır. Bu tweette kullanıcı, iktidarı zincir market terörüne müdahale etmeye davet etmektedir. Son tweette ise muhalif kullanıcı iktidar yanlısı kullanıcılara, *"muhalefetin oyunu"* demek yerine *"tarihi geçmiş ürün için yalvartan sistemi sorgula"* diye haykırmaktadır. Bu kategori bağlamında kutuplaşma konularından birisi de vergilerdir. Bir kullanıcı, CHP İstanbul İl Başkanı Canan Kaftancıoğlu'nun *"Aşılar vergilerle yapılıyor. AKP kaynaklarıyla değil"* ifadesinin olduğu ekran görüntüsünü tweetini iliştirerek *"GAME OF MUHALEFET VERGİLER, VERGİLERİMİZ"* demektedir. Söz konusu görsel aşağıda sunulmaktadır.

Görsel 3.33. KDV ve Vergileri Konu Alan Görsel

Aşağıdaki iki tweet ise görsellerle birlikte paylaşılmıştır. Söz konusu tweetlerden ilkinde kullanıcı: *GAME OF MUHALEFET uçacakmışsınız çakılmışsınız...Bir de tag açmışlar uçan(!) da siz çakılan da... Yastıkaltı tasarrufun devletimize kârı yoktur. Alttaki twit atanın beğenmeleriile♥benim beğenmelerim aynı mı? GAME OF MUHALEFET"* demektedir. Söz konusu tweeti atan kullanıcı, Hazine ve Maliye Bakanı Nureddin Nebati'nin açıklamasına yer vererek *"uçanda siz, çakılanda"* diye tepki göstererek *"siz ve biz"* ekseninde kutuplaşmaktadır. Diğer tweette ise kullanıcı: *"Saray'a Karşı Çıkan Fatura ödeyemeyen bir bajgan bırakıyorum GAME OF MUHALEFET "* demektedir. Kullanıcı elektriğe gelen son zamanlardan sonra Kemal Kılıçdaroğlu'nun: *"zamanlar geri çekline kadar fatura ödemeyeceğim"* ifadesini iktidara karşı güçlü bir tepkisel duruş olarak kavramaktadır. Aynı zamanda kullanıcı ifadesini *" "* bu emojiyle bitirmektedir. Söz konusu emoji kendinden emin şekilde gülümsemek, özgüven, soğukkanlılık anlamlarına gelmektedir. *"GAME OF MUHALEFET "* ifadesine eklenen *" "* aşağı el ve parmak emojisi ise muhalif olmak demektir. Kullanıcı muhalefetin oyun oynadığına dair düşünceye karşı çıkmaktadır. Değerlendirmeye konu olan görseller aşağıda Görsel 3.34'te sunulmaktadır.

Görsel 3.34. Ekonomiyi Konu Alan Görseller

İktidar yanlılarının ekonomik bunalımın nedenini muhalefetin oyunu gibi görmeleri muhalifler tarafından reddedilmektedir. Nitekim aşağıda sunulan tweetlerde de kullanıcılar; "uçacaktık çakıldık", "milletin anasını ağlattınız", "zamları yapan siz", "Allah'a havale ediyorum", "algı yönetimi yapmaktan başka bir şey bilmiyorsunuz", "sizden geriye enkaz kalacak", "talancı", "halk kandırıldı" gibi anahtar sözcüklerle iktidar ve iktidar yanlılarını hedef almaktadırlar. Tweetlerden birisine iliştirilen bir fotoğrafla, kullanıcı 1969 Türkiye ekonomisi ile 2022 Türkiye ekonomisi arasında bir değerlendirme de yapmaktadır. Kullanıcı bugün arabalara benzin almanın güçlüğüne dikkati çekerek; *"uçacaktık çakıldık, benzin dahi alamıyoruz"* ifadesiyle iktidarı zıt bir kutba itmektedir. Bir başka kullanıcı ise, *"örtülü din ve ahlak düşmanları"* diyerek Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş'ın makam aracına binerken fotoğrafını, sokakta yatan bir çocuk fotoğrafıyla birleştirerek durumun önemine dikkati çekmeye çalışmaktadır. Muhalifler, iktidar yanlılarını ahlak ve din düşmanı olarak kodlamakta ve sokakta yatan çocuklar varken Erbaş'ın lüks makam aracına binmesini eleştirmektedirler. Söz konusu tweetler ve görseller aşağıda sunulmaktadır:

GAME OF MUHALEFET imiş Buna kargalar bile güler# ZamlarıYapan siz #MilletinAnasınıAğlattınız, UcacaktıkCAKILDIK GAME OF MUHALEFET

"30 lu yumurtayı 44tl aldim TAGI AÇANINDA SAVUNANIDA ALLAHA HAVALE EDİYORUM İNŞALLAH MAHŞERDE HEPİNİZLE HESAPLAŞACAĞIM GAME OF MUHALEFET"

"Sahi sizin işiniz gücünüz sadece algı ve yalan Şeş kaza iktidar miktidar olursanız falan Bu Devletin hazinesini tamamen edersiniz siz talan. Sadece sizden geriye bir enkazdır kalacak olan. GAME OF MUHALEFET"

"Yıl 1969 Yer: Ankara Ulus Rüzgârlı sokak Taksi durağı. Ekonomiye bakın. Dört yaşında ki bir Amerikan arabasını satın alabiliyor ve taksi olarak çalıştırıyor. Bugün deposunu dolduramıyoruz. #A101 #

UçacaktıkÇAKILDIK #Migros #ZincirMarketTerörü Halk Kandırıldı GAME OF MUHALEFET"

"Allah adına konuştuklarını sanan örtülü din ve ahlak düşmanlarının Allah da biz de cezalarını mutlaka vereceğiz Halkın öfkesi burnunda GAME OF MUHALEFET"

Görsel 3.35. Ekonomiyi Konu Alan Görseller

Son olarak, bu kategori bağlamında atılan *"Çıkar cep telefonunu deyince BTP Gençlik GAME OF MUHALEFET"* tweeti ile bir kullanıcı, Bağımsız Türkiye Partisi'nin genç üyelerinin durumunu bir emojiyle anlatmaktadır. Zira Türkiye ekonomisiyle ilgili yapılan sokak röportajlarında iktidar yanlıları, ekonominin kötü durumda olduğunu ifade eden muhaliflere; *"çıkar o zaman cebindeki telefonu"* demektedir. İktidar yanlıları, ekonominin kötü gidişatını kullanılan cep telefonun markası ve fiyatıyla ölçtüğü için suçlanmaktadırlar. BTP iktidara gelirse bu gibi durumlarda BTP gençleri " " emojisinin yansıttığı anlam gibi; kendinden emin şekilde gülümseyerek, soğukkanlı bir biçimde telefonunu özgüvenle çıkarabilirler. Ayrıca tweete iliştirilen videoyla ne demek istendiği daha net anlaşılmaktadır. Videoda BTP Genel Başkanı Hüseyin Baş çeşitli şarkılar söylemektedir. Konuklar ise ona eşlik ederken telefonlarının ışığını kullanmaktadırlar. Baş, şarkı söylerken en etkilendiği anları şöyle ifade etmektedir: *"Benim en etkilendiğim an sizlerin cep telefonlarınızı çıkardığınız ve flaşlarınızı açıp salladığınız andı. Türkiye'nin ihtiyacı olan sahne aslında o, gençler cep*

telefonunu sadece müzik dinlemek ve flaşlarıyla müziğe eşlik etmek için çıkaracaklar. Yani size bundan sonra birisi çıkar cep telefonunu derse siz de müziği çal diyeceksiniz." Baş, burada kendi seçmen tabanına ve diğer gençlere ekonominin kötü gidişatının cep telefonu markası ve fiyatıyla ölçülmeyen bir şey olduğunu hatırlatmakta ve bunları lüks olmaktan bir nevi çıkartmaktadır. Baş'ın bu ifadeleri tweeti atan kullanıcıya da sirayet etmiştir. Muhalif kullanıcılar, ekonomik gidişatı gerekçe göstererek iktidar yanlılarını; "uçacaktık çakıldık, milletin anasını ağlattınız, ahlak düşmanısınız, din düşmanısınız, sizden geriye kalacak olan enkazdır, ülkeyi talan ettiniz" gibi ifadelerle ötekileştirilmektedirler. Yani iktidar ve onu destekleyen taban, ülkesine zararlı ve yok olması gereken bir güruh olarak kodlanmaktadır. Ancak muhalifler de iktidar yanlısı kullanıcılar gibi güçlü bir argümana dayanarak tweetlerini inşa etmemişlerdir. Dolasıyla sosyal medya kamusal alanına katkı sağlamak açısından düşük bir profil çizmişlerdir. Analizin takip eden başlığında, birkaç kategoriye aynı anda girebilen ve diğer konular hakkında muhaliflerin iktidar yanlılarıyla nasıl kutuplaştığı konusu ele alınmaktadır.

3.2.3.3. Birkaç Kategoriye Aynı Anda Girebilen ve Diğer Konularda Kutuplaşma ve Betimsel Analizi

Birkaç kategoriye aynı anda girebilen ve diğer konularda kutuplaşma kategorisinde 19 tweet tespit edilmiştir. Bu sayı 92 tweet içerisinde %20,65 oranında yer almaktadır. Bu kategoride dikkati çeken tweetlerden ilki: *"GAME OF MUHALEFET nedir? yerli milli kelimelerimiz yok mu?"* biçiminde inşa edilen iletidir. Muhalif kullanıcı, iktidar tarafından yapılan *"yerli ve milli"* vurgusunu eleştirerek *"game of muhalefet"* demek yerine *"muhalefetin oyunu"* diyebilirsiniz biçiminde bir eleştiri getirmektedir. Ancak iktidar yanlıları, zaten muhalefeti yerli ve milli olarak görmeyip kutuplaşmaya neden olmaktadırlar. Bu kategori bağlamında atılan diğer tweetler ise aşağıda sunulmakta ve betimsel analizlerine yer verilmektedir:

> *"GAME OF MUHALEFET diyen cahiller sizin istediginiz iktidarın tum fiyaskolarini destekleyecek bir parti olmak Hadi onlar işin siyasetinde siz neresindesiniz."*
>
> *"GAME OF MUHALEFET tagında algı yapan Trollere: İstanbul BBB seçiminde, 1 başkan adayı 11 bakan 1 CB 14 kanal 12 gazete Emniyet güçleri HSYK YSK AA 2 kez seçim HEPSİ BİR GELMİŞTİ SONUÇ: 2 KEZ TUŞ"*

"GAME OF MUHALEFET Feto nasıl ki 2013 ten sonra hain oldu, apo da gün gelir kahraman olur. Akp ile herşey mümkün. Geçmişte örneği var. Yeter ki akp ye oy lazım olsun."

"Cukka ittifakının desteği %30 a düşmüş. Son günlerinizi mutlu yaşayın, Soranlara GAME OF MUHALEFET diyin, moralinizi yüksek tutun.."

"Arkada oynanan oyunları bu halk bilmiyor zannediyorlar. 2023 onlar için Game over olacak.. GAME OF MUHALEFET."

"GAME OF MUHALEFET muhalefet sizi ilk secimde game over edecek merak etmeyin."

Yukarıda sunulan tweetlerde AK Parti'nin oy almak için her şeyi yapabileceği, hatta bunun için terör örgütü liderleriyle iş birliği bile kurabileceği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda Cumhur İttifakı bu kategoride *"cukka ittifakı"* olarak tanımlanmaktadır. Muhalifler yaptıkları bu tanımlamayla iktidar yanlılarını rüşvet yemekle suçlamaktadırlar. Yine İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanlığı seçimlerinde, seçimi manipüle etmekle suçlanan iktidar yanlıları, milli iradeye saygısı olmayan kişiler olarak kodlanmaktadırlar. Ayrıca muhalifler "#game of muhalefet" etiketine, *"game over"* diye yanıt vererek, 2023'ün iktidar için oyunun sonu olacağını vurgulamaktadırlar. Dahası, *"GAME OF MUHALEFET Bakıyorum koyunlar toplanmış gene, :)"* tweetinde iktidarı desteleyen kişiler koyuna benzetilmektedir. İktidar yanlısı kullanıcılar, muhalifler tarafından aşağılanarak ötekileştirilmektedirler. Koyunlar, güdülmesi en kolay hayvan türlerindendir. Koyunlar için güdülmek içgüdüsel bir istektir. Muhalif bir kullanıcı, iktidarı destekleyen kitleyi aşağılayan bir ifadeyle, onları kontrol mekanizmasını devretmiş, akıl tutulması yaşayan bir kitle olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda muhalif başka bir kullanıcı ise tweetinde, iktidar yanlılarının cahil olduğunu belirtmektedir. Burada kullanıcı iktidarı destekleyen kişileri uyarmaktadır. İktidarın siyaset yapmak maksadıyla bazen gerçekleri manipüle edebileceği, ancak kitlenin bu gibi durumlarda uyanık olması gerektiği uyarısı yapılmaktadır. Bu kategori bağlamında atılan diğer tweetlerde ise Türkiye'nin mülteci politikası, ekonominin kötü gidişatı değerlendirilmekle ve AK Parti arsız ve yalancı bir parti olarak ele alınmaktadır. AK Parti döneminde *"eğitim katledilmiş, ekonomi bitmiş, işsizlik coşmuş, hukuk ölmüş"* gibi ifadelerle kutuplaşma nedenleri ortaya konulmaktadır. Bu iktidar döneminde muhalifler, halkın kandırıldığını düşünmektedirler. Ayrıca iktidar vizyon sahibi de bulunmamaktadır. Tek çarenin seçim sandığı olduğunu belirten muhalifler, *"halkın ezildiği kadar ezeceği"*

günü beklediklerini vurgulamaktadırlar. Zira bu kategoride kutuplaşmaya neden olan, *"halkın ezildiği kadar ezeceği"* ifadesi keskin bir ötekileştirme ifadesidir. Gücün elden ele geçtiği dolasıyla el değiştirdikçe ezen ve ezilen dengesinin değişeceği vurgusu kutuplaşmanın sonsuza değin süreceği anlamına da gelmektedir. Yine imam Mustafa Demirkan'a gönderme yapılan tweetlerden birisinde ise kullanıcı: *"İCAZET VERENE BAK SEN ATATÜRK DÜŞMANI BİR VATAN HAİNİ DİĞERLERİNİ YETİŞTİRİYOR GAME OF MUHALEFET Halk Kandırıldı"* demektedir. Kullanıcı tweetine aşağıdaki Görsel 3.36'yı iliştirmiş ve halkın kandırıldığına vurgu yaparak iktidar yanlılarıyla kutuplaşmıştır.

Görsel 3.36. Mustafa Demirkan'a Gönderme Yapılan Görsel

Yukarıda değerlendirmeye alınan tweetler ise aşağıda sunulmaktadır:

"Yemin ediyorum bu akp kadar arsız ve utanmaz bir grup yok. Dün siyah dediğine bugün beyaz, dün şerefsiz dediğine bugün kardeşim, sabah sevdiğine akşam söven. Rüzgâr nereye eserse. #UçacaktıkÇAKILDIK GAME OF MUHALEFET."

"Hdp yarın kalkıp akp'yi destekliyorum dese Akp ve mhp'nin seçim sürecinde kullanacağı ne var? Ekonomi bitmiş İşsizlik çoşmuş Dolar euro patlamış Eğitim katledilmiş Hak hukuk öldürülmüş Rant talan peşkeş zirvede Sahi miting yapıp halka ne anlatacaklar? GAME OF MUHALEFET."

"Bu ülkede tek zaman kaybı sizlerin zihniyeti ve vizyonsuz oluşunuz. Halk Kandırıldı GAME OF MUHALEFET."

"Egemenlik Milletindir ne bu twetter daki saçmasapan klavye savaşları ne söyleseniz boş 2023 de çünkü son sözü Millet söyleyecek ve millet seçim sandığında ezildiği kadar ezecek GAME OF MUHALEFET değil seçim sandığının efendisi MİLLET."

"AB'ye üyelik diye ağzımıza çalınan bal sonrası, Ortadoğu'nun vahşi kentlerine döneşen kentlerimiz...Buyurun Gaziantep / Şehitkâmil… #UçacaktıkÇAKILDIK Ak Trollerde GAME OF MUHALEFET diye Milletle .... geçsin...!!!."

Birkaç kategoriye aynı anda girebilen ve diğer konularda kutuplaşma kategorisinin betimsel analizinin yapıldığı bu bölümde muhalif kullanıcılar; eğitim, ekonomi, işsizlik, dini gerekçelerle iktidar yanlıları ile kutuplaşmaktadırlar. Araştırmaya muhaliflerin, iktidar yanlılarını terör örgütleriyle ilişkilendirdikleri ve vatan haini ilan edip düşman olarak kodladıkları tweetlerin yarattığı kutuplaşmanın betimsel analiziyle devam edilmektedir.

3.2.3.4. Terör Örgütleriyle İlişkilendirme, Vatan Haini İlan Etme ve Düşman Olarak Kodlama Biçimindeki Kutuplaşma Kategorisi ve Betimsel Analizi

Muhaliflerin iktidar yanlılarını terör örgütleriyle ilişkilendirip vatan haini ilan ederek düşmanlık söylemleriyle kutuplaşmaya neden oldukları bu kategoride 10 tweet tespit edilmiştir. 10 tweet 92 ileti içerisinde %10,87 oranında yer tutmaktadır. Bu tweetlerden ilki, iktidarın terörle mücadele çalışmalarını dış güçlerin komutasında yürüttüğüne ilişkindir. İktidar, ülkesiyle ilgili konularda tek başına karar almaya muktedir olmayan, vatanının güvenliğini dış güçlere teslim etmiş aciz bir yapı olarak kavranmaktadır. Bu bağlamda muhalif kullanıcının attığı tweet şöyledir: *"Trump Fırat'ın doğusundan çekil, yoksa a'zını burnunu kırarım dedikten sonra pkk'yı temizlemekten vaz geçenler Game Of Muhalefet yazıyor Pkk'dan Chp'ye karşı seçim kazanmak için mektup isteyip Trt'ye çıkaranlar bu başlığı açıyor. NEDEN? Çünkü bunu yiyecek çok mal var da ondan."* Bir başka tweette ise kullanıcı: *"GAME OF MUHALEFET"* diyerek iletisine bir gazete kupürünü iliştirmektedir. Gülen'in, AK Parti'nin Terörle Mücadele Kanunu kapsamında yaptığı değişiklik sonucu beraat ettiğini belirten kullanıcı bu açıdan iktidarı suçlamaktadır. Tweete iliştirilen gazete kupürü Görsel 3.37'de sunulmaktadır.

Görsel 3.37. Akit Gazetesi Haberi

Bu kategori bağlamında atılan diğer tweetlerde ise İçişleri Bakanı Süleyman Soylu hedef alınmaktadır. Muhalif kullanıcıların attıkları tweetler şöyledir:

"Yine suçlularla fotoğraf çekilmiş. Bu sefer ki Fetö darbesinin finansörleri. GAME OF MUHALEFET"

"Sende mi oralara gittin Sayın Bakanımmmm.... GAME OF MUHALEFET DEĞİL GAME OF İKTİDAR!!!"

Yukarıdaki tweetlerde muhalif kullanıcılar Soylu'yu terör örgütünü finanse eden kişilerle bir arada olmakla suçlamakta ve asıl oyunu iktidarın çevirdiğini vurgulamaktadırlar. Bu durum muhaliflerin iktidar yanlılarını vatan haini olarak damgalamasına neden olmaktadır. Zira yine Hilal Kaplan ile ilgili aşağıda sunulan görsele: *"GAME OF MUHALEFET miş miş"* tweeti iliştirilmiştir. Kaplan'ın, AK Parti'ye yakınlığı ile bağ kuran kullanıcı *"muhalefetin oyunuymuş muş"* diyerek muhalefeti oyun oynamakla suçlamanın bir oyun olduğunun altını çizmektedir. Aynı zamanda kullanıcı, Kaplan'ın; *"Türk bayrağının adı değiştirilsin!"* ifadesine yer vererek oyunun başka bir yerde olduğuna dikkati çekmektedir. Muhalifler, iktidar yanlılarını vatan sevgisinden yoksun ve vatana ihanet edebilecek kişiler olarak görmektedirler. Değerlendirmeye konu olan Görsel 3.38 aşağıda sunulmaktadır.

Görsel 3.38. Süleyman Soylu ve Hilal Kaplan

Bir başka muhalif kullanıcı ise: *"GAME OF MUHALEFET diyorsunuz ancak teröre karşı çıkanlar bellidir. Sizin gibi koyunlar değil"* diyerek tweetine aşağıda sunulan Görsel 3.39'u iliştirmektedir. Yine aynı görselde, terörü bitirmeye çalışan tarafın muhalifler olduğu vurgulanmaktadır.

Görsel 3.39. CHP'nin Önergesi

Yukarıdaki değerlendirmeden hareketle muhaliflerin, iktidar yanlılarını terör örgütleriyle mücadele etmeyen, vatana ihanet eden, dış güçlerin güdümünce terörle mücadele ediyormuş gibi davranan kişiler olarak kodladığı tespit edilmektedir. Analizin izleyen başlığında bütüncül bir bakış açısına kavuşabilmek için iktidar yanlılarının ve muhaliflerin attıkları tweetlerin karşılaştırmalı betimsel analizi ve değerlendirmesi yapılmaktadır.

3.2.4. Hem İktidar Yanlılarının Hem de Muhaliflerin Attıkları Tweetlerin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

İktidar yanlılarının ve muhaliflerin *"#game of muhalefet"* etiketiyle Twitter hesaplarından paylaştıkları iletilerin yarattığı kutuplaşma bu kısımda karşılaştırmalı olarak tekrar ele alınmaktadır. Ötekinin görünümlerinin tespit edilmeye çalışıldığı yukarıdaki analiz kısmı kendi içerisinde 3 ana kategoriye ayrılmıştır. Bu ana kategorilerden ilki, Twitter'da yalnızca "#gameofmuhalefet" etiketiyle tweet atıp muhalefetin oyun oynadığını varsayan kullanıcıların oluşturduğu kategoridir. İkinci kategori ise iktidar yanlılarının "#gameofmuhalefet" etiketiyle Twitter'da paylaştıkları iletiler sonucunda ortaya çıkan kutuplaşma kategorisidir. Son kategori ise, muhaliflerin "#game of muhalefet" etiketiyle Twitter'da paylaştıkları iletiler sonucunda ortaya çıkan kutuplaşma kategorisidir. Bu bağlamda ikinci ve üçüncü kategori kendi içerisinde tekrar alt kategorilere ayrılarak betimsel analizleri yapılmıştır. Analizde yalnızca #game of muhalefet etiketiyle atılan tweetlerin yoğunluğu göze çarpmaktadır. Bu durum, ağda yankı fanusu etkisinin sıkı bir biçimde örüntülendiğini göstermektedir. Zira 4303 tweetin 2733 tanesinde yalnızca "game of muhalefet" yazılıdır. Kullanıcılar "#game of muhalefet" etiketine hiçbir bir argüman eklemeden, muhalefetin oyun oynadığını iddia etmektedirler. Yankı fanusu etkisi altındaki kitle kendini sürekli aynı mutlu sona mahkûm etmekte ve düşüncesini yankı fanusu etkisiyle benzer düşüncelerle pekiştirerek "öteki" düşüncelere kendisini kapatmaktadır. Yankı fanusu etkisi altındaki kişiler, düşünceleri müzakere etmeye kapalıdırlar. Bu yüzden düşünceleri çoğu zaman bir tartışmanın fitilini ateşleyecek bir argüman da taşımamaktadır. Yani bu kişiler partizan bir bilişsel sürece sahiptirler. Dahası, bu etki altındaki kişiler, homojen tartışma gruplarında kusurlu düşünceleri onay aldıkça haz duyarlar. Pariser'in de ifade ettiğine göre: *"Dünyaya ilişkin düşüncelerimize uyan bilgileri tüketmek kolay ve zevklidir; bizi yeni yollarla düşünmeye veya varsayımlarımızı sorgulamaya zorlayan bilgileri tüketmek ise sinir bozucu ve zordur. Bu nedenle, bir siyasi çizginin partizanları diğerinin medyasını tüketmeme eğilimindedir"* (2011:51). Başkasının ağına dâhil olmama ve kendi ağını sıkı sıkıya takip etme eğilimi yankı fanusu etkisini arttırmaktadır. Kullanıcılar kanıksadıkları düşüncelerin değişmesinden çekindikleri için gerçeği arama peşinde de değildirler. Bu durum kalıp düşünceleri yerinden sökecek güçlü argümanlar önünde büyük bir engeldir. Aynı zamanda 2733 tweet sosyolojik bir bağlama oturtulursa, Suskunluk Sarmalı Kuramı ile

de açıklanabilir. Zira çoğu tweette kullanıcıların hiçbir güçlü argüman ileri sürmeden muhalefetin bir oyun çevirdiği vehmine kapıldığı görülmektedir. Dahası kullanıcılar bu vehmi temellendirecek argümanlar da sunmayarak sessiz kalmaktadırlar. Oysaki bireyler çevrim içi ortamlarda kendilerini ifade etmekte daha özgürdürler. Çünkü otoriter baskının kıskacından sıyrılmak daha kolaydır. Nitekim suskunluk sarmalına kapılmakta homojen tartışma grubunun içerisinde kaybolmaktadır. Dolayısıyla bu durumun da yankı fanusu etkisine neden olduğu söylenebilir. Çünkü yankı fanusu etkisi varsa saflar sıklaşmıştır ve fikri çeşitlilikler yok olmuştur. Burada iki aşamalı akışın etkisine de değinmek gerekmektedir. Fikri sermayesini partizanca bağlı olduğu kişiden edinen kitlenin yegâne amacı sahip olduğu düşünceleri tescillemektir. Böyle bir etki kutuplaşmayı körüklemektedir ve medyanın doğrudan etkisinin de önüne geçerek homojen fanuslar yaratmaktadır (Druckman ve ark., 2017: 99-101). Böylece saflar sıklaşmakta, farklılıklar elimine edilmektedir. "# game of muhalefet" etiketliyle farklıklar elimine edilirken çeşitli kutuplaşma kategorileri ortaya çıkmaktadır. Bu kategoriler aynı zamanda "öteki"nin inşa edilmesi sürecini de göstermektedir. Bu bağlamda hem iktidar yanlılarının hem de muhaliflerin ortak kabul edilen kutuplaşma kategorilerinden başlanarak, tüm kategoriler çapraz bir okumayla ele alınmaktadır. Analizde hem iktidar yanlılarının hem de muhaliflerin birbirlerini terör örgütleriyle ilişkilendirerek vatan haini ilan etmesinin sonucunda düşmanca bir tavrın zuhur ettiği görülmektedir. Ancak bu bağlamda iktidar yanlılarının attığı tweetler daha fazladır. "#game of muhalefet" etiketi iktidar yanlılarının açtığı bir etikettir ve dolayısıyla safların niceliksel anlamda onlar adına sıkılaşması da normaldir. Yani düşmanca bir tavrın iktidarın aleyhine görünmesi niceliksel çoğunluktan kaynaklanmış olabilir. Zira muhaliflerin açacağı bir etikette de benzer bir durumla karşılaşılabilir. Bu durum zaten yankı fanusu örneğinin en somut göstergesidir. Ancak burada önemli olan safların sıkılaşırken fikri çeşitliliğin korunup korunamadığıdır. Zira ağdaki tweetlere betimsel açıdan bakıldığında iddiaları destekleyen güçlü argümanların yetersizliği her iki taraf için de göze çarpmaktadır. İktidar yanlılarını terör örgütleriyle ilişkilendirme, vatan haini ilan etme kategorisinde 937 tweet atılmışken, muhalifler ise bu kategoride 10 tweet atmıştır. İktidar yanlıları, muhalifleri: *"HDPPKK, CHPKK, Fetöcü, Haçlılar"* gibi oluşumlarla iş birliği yapmak ya da onlara benzemek nedeniyle eleştirmektedirler. Ayrıca iktidar yanlıları muhalifleri; *"zillet ittifakı"* olarak tanımlamaktadırlar. Aynı zamanda muhalifler, tehlikeli tarikat liderlerine

benzetilmektedirler. Muhalifler ise iktidar yanlılarının terörle mücadele çabalarını samimi bulmamaktadırlar. Muhalifler aynı zamanda terörle mücadeleyi dış güçlerin güdümünde yürütmekle itham ettikleri iktidar yanlılarını düşman olarak kodlamaktadırlar. Dahası muhalifler, iktidar yanlılarını terör örgütleriyle iş birliği yapabilecek vatan haini kişiler olarak da suçlamaktadırlar. Bu kategorilerdeki kutuplaşmanın siyasi parti odaklı bir kimlik bunalımının sonucunda ortaya çıkmış olduğu söylenebilir. Bu bunalım, "öteki"nin hızlı bir biçimde inşa edilerek tüm varlık alanlarından hızlıca tecrit ettirilmesine neden olmaktadır. Kullanıcılar, kendi ideolojisinin siyasi ya da sosyal aktörü olmayan liderleri ve onları destekleyen kimlikleri rahatça öğütebilmek için onları vatan haini olarak kodlamaktadırlar. Bir başka ortak kategori ise tarafların birbirlerini bot/sahte hesaplardan tweet atmakla suçladıkları kutuplaşma kategorisidir. İktidar yanlıları 9 tweette muhalifleri bot/sahte hesaplardan tweet atmakla itham ederken, muhalifler ise bu kategoride 34 tweetle iktidar yanlılarını bot/sahte hesap iddiasıyla itham etmiştirler. Zira bu kategorideki kutuplaşma, iktidar yanlıları açısından, muhaliflerin bot/sahte hesap iddiasına karşı çıkmanın bir sonucu olarak tezahür etmektedir. Muhalifler ise bot/sahte hesap iddiasıyla, aşağılayıcı ifadeler kullanarak bu kutuplaşmayı körüklemektedirler. İktidar yanlıları destekledikleri liderlerle *"gönül bağı"* kurduklarını ifade ederek #game of muhalefet etiketiyle binlerce tweet atabileceklerinin altını çizmektedirler. Muhalifler bu noktada ağın organikliğine dikkati çekerek bu tweetlerin seri şekilde atıldığına vurgu yapmakta ve *"trol, aktrol, bot, fake, paralı trol, yeliz kılıklılar"* gibi ifadelerle iktidar yanlılarını itham etmektedirler. Ancak burada muhaliflerin de dikkatinden kaçmayan bir şey vardır ki yukarıda da ifade edildiği gibi ağda yalnızca #game of muhalefet etiketiyle tweet atan kullanıcıların yoğunlukta olmasıdır. Bu elbette bot/sahte hesap iddiası konusunda kesin bir bilgi değildir. Yalnızca ağın organikliği hakkında bir fikir verebilir. Ağın organikliğine artması, yankı fanusu etkisini doğrular niteliktedir. Bir başka kategoride ise hem muhalifler hem de iktidar yanlıları Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı birbirlerini suçlamaktadırlar. Ekonomiyi gerekçe göstererek kutuplaşma kategorisi bağlamında iktidar yanlılarının 63 tweet, muhaliflerin ise 29 tweet attığı tespit edilmiştir. İktidar yanlıları, Türkiye'de ekonominin kötüye gitmesi için muhaliflerin oyun oynadığı iddiasını ortaya atmaktadırlar. İktidar yanlıları, bu kötü gidişata yönelik muhaliflerin üzüntüsünü samimi bulmamakta ve onları "zincir market terörü" diye ifade ettikleri girişimlere destek

vermekle suçlamaktadırlar. Kullanıcılar bu bağlamda, özellikle gıda kartellerinin bilinçli olarak etiket fiyatlarını düşürmediğini ve bu yolla muhalefetin oyununa destek olduklarını belirtilmektedirler. Bu iddiadan beslenen iktidar yanlıları, muhalifleri vatan haini olarak betimlemektedirler. İktidar yanlılarına göre muhalefetin bu kategorideki oyunu, tüccarlara karşı sert bir tepki göstermeyip, gıda kartelleriyle hareket ederek yurttaşları zor duruma düşürmektir. İktidar yanlılarına göre ekonomik sıkıntıları kullanmak, muhaliflerin iktidarı devirebilmek için başvurduğu oyunlardan yalnızca birisidir. Muhalifler ise ülkede yaşanan ekonomik sıkıntılardan yalnızca iktidar yanlıları etkileniyormuş gibi davranmaktadırlar. Bu bakış açısıyla da iktidar yanlılarıyla alay ederek onların milli iradesinin sonucunun tezahür ettiğinin altını çizmektedirler. Aynı zamanda muhalifler, iktidarın; *"ülkeyi uçuracağız"* söylemlerinin başarısız olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Bir başka kutuplaşma konusu ise birkaç kategoriye aynı anda girebilen varsayımlarla ve diğer konularda atılan tweetlerle ilgilidir. Bu kutuplaşma kategorisinde iktidar yanlıları 75 tweet, muhalifler ise 19 tweet atmıştır. İktidar yanlıları tarafından atılan tweetler genel olarak ele alındığında muhalefet liderlerinin, terör örgütlerinin talimatıyla bir araya geldiği yönündeki iddianın ağır bastığı görülmektedir. Ayrıca muhalif liderler, iktidar yanlıları tarafından vatan haini, dış güçlerin piyonu ve batıyı temsil eden kişiler olarak kodlanmaktadırlar. Dahası muhalif liderler, akıldan yoksun, proje üretmeyen ve ekonomiyi manipüle eden, ülkeye yararsız kişiler olarak tanımlanmaktadırlar. Bu kutuplaşma kategorisinde muhalif liderler yalnızca Erdoğan düşmanlığı yapmakla suçlanmamakta, ilavesiyle milli iradeye direnç gösteren ve İslam düşmanlığı yapan kimseler olarak betimlenmektedirler. Muhalifler ise özellikle iktidar tarafından sıkça söylenen, *"yerli ve milli"* ifadesine göndermede bulunarak *"GAME OF MUHALEFET nedir? yerli milli kelimelerimiz yok mu?"* biçiminde iletiler inşa etmektedirler. İktidar yanlıları, zaten muhalefeti yerli ve milli olarak görmeyerek onlar için zıt bir kutup yaratmaktadır. Aynı zamanda iktidar yanlıları; rüşvet yiyen, terör örgütleriyle iş birliği kuran, eğitim, ekonomi, hukuk gibi konularda da başarısızlıklara imza atmış zayıf bir yönetim olarak gösterilmektedir. Halkın her alanda ezildiğine ve acı çektiğine vurgu yapan muhalifler, iktidar değişince; *"ezenlerin, ezdikleri kadar ezileceğine"* vurgu yaparak sert bir kutuplaşma yaratmaktadırlar.

Buraya kadar hem iktidar yanlılarının hem de muhaliflerin ortak konularda birbirileriyle kutuplaştığı konuların karılaştırmalı analizi ve değerlendirmesi yapılmıştır.

Ancak yankı fanusu etkisinin tezahür etmesinin bir sonucu olarak, "öteki"nin inşa ediliş biçiminin oldukça farklı biçimler aldığına tanıklık edilmektedir. #game of muhalefet etiketi iktidar yanlılarının açtığı bir etikettir. Dolayısıyla safların sıkılaştığı ve buna bağlı olarak da benzer düşüncelerin pekiştirilerek olumsuz düşüncelerin daha da kızıştırıldığına dikkati çekmek gerekmektedir. Zira buna neden olan şey kullanıcıların teyit/onay kaygısını yaşamadan, "öteki"ni inşa edebilmeleridir. Bu sonuç aynı zamanda araştırmada beklenen bir sonuçtur. Aynı düşüncelerin bir araya yığıldığı ağda, saflar sıkılaşırken farklılıklar yok olacak, ancak farklılıkların yok edilme şekli çok çeşitli biçimlerde gerçekleşebilecektir. Zira bu değerlendirmeden hareketle iktidar yanlılarının "öteki"ni öğütme ifadelerinin çeşitliliğine değinmek gerekmektedir. Bu bağlamda muhalifler iktidar yanlılarını 4 alt kategoride elimine etmektedirler. İktidar yanlıları ise muhalifleri, 1 ana kategori ve 9 alt kategoriyle elimine ederek varlık alanından silmektedirler. Yukarıda yapılan değerlendirmede her iki taraf içinde ortak olan 4 kutuplaşma kategorisi ele alınmaktır. Ayrıca iktidar yanlılarının muhalifleri ötekileştirmek suretiyle neden oldukları 5 kutuplaşma kategorisi aşağıda sıralanmaktadır:

- Muhalefetin Yegâne Amacının Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın İktidarına ve Cumhur İttifakı'na Son Vermek Olduğu Varsayımı Nedeniyle Kutuplaşma Kategorisi
- Muhalefet Liderlerini Ülkeyi Yönetme Kapasitesinden Yoksun Bulma Varsayımı Nedeniyle Kutuplaşma Kategorisi
- Muhalefete Yol Gösteren Bir Üst Akılın Olduğu ya da Muhalefetin Dış Güçlerin Boyunduruğu Altında Olduğu Varsayımı Nedeniyle Kutuplaşma Kategorisi
- Dini Temelli Gerekçelerle Ya Da Düşüncelerle Varsayım Ortaya Koyarak Kutuplaşma Kategorisi
- Hiçbir Kategoriye Dâhil Olmayan, Ancak Muhalefeti Oyun Oynamakla Suçlayan Kullanıcıların Çeşitli İfadelerle Kutuplaşması Kategorisi

Muhalefetin yegâne amacının Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarına ve Cumhur İttifakı'na son vermek olduğu yönündeki kutuplaşma kategorisinde iktidar yanlıları *"biz ve onlar"* biçiminde ifadelerle farklı kutuplarda toplanmaktadırlar. Aynı zamanda muhalefet liderlerinin yuvarlak masa toplantısı bu kategoride de eleştirilmekte

ve hiçbir ortak ideolojiye sahip olmayan liderlerin tek amacının iktidarı yok etmek olduğu vurgulanmaktadır. Bu kategoride dikkati çeken konulardan birisi de kullanıcıların bu iddialarını destekleyen herhangi bir argüman ortaya atmamalarıdır. Bir başka kutuplaşma kategorisinde ise iktidar yanlıları, muhalefet liderlerini ülkeyi yönetme kapasitesinden yoksun bulmaktadırlar. Özellikle *"vatanın çapulsuzlara"* teslim edilemeyeceğine vurgu yapan kullanıcılar, muhalifleri kabiliyet, ehliyet, liyakatten yoksun bulmaktadırlar. Bir başka kategoride ise ülkenin bekası konusunda duyulan endişe nedeniyle iktidar yanlıları, muhaliflerle kutuplaşmaktadırlar. Bu kategorideki kutuplaşma genel anlamda ele alındığında iktidar yanlılarının, muhalefet liderlerini; dış güçlerin maşası, ABD taşeronu, dış güçlerin fonlamasıyla varlığını sürdüren kişiler olarak kavradığı tespit edilmektedir. Bu kategori bağlamında sıkça kullanılan; *"son kale cumhur"* ifadesiyle iktidar yanlıları, ülkenin bekasının yalnızca Cumhur İttifakı'na teslim edilebileceğinin altını çizmektedirler. Kutuplaşma kategorilerinden bir diğeri dini temelli düşüncelerden kaynaklanmaktadır. İktidar yanlısı kullanıcılar bu kategoride muhalefetin oynadığı oyunların *"göklerden gelen bir kararla"* bozulacağına inanmaktadırlar. Ayrıca iktidar yanlıları "hak ve batıl" sözcüklerinin anlamlarından yola çıkarak muhalefeti batıl ilan etmektedirler. Batıl olan zayıf ve kaybetmeye mahkûm edilmiş olandır. Dahası bu kategoride muhalifler; hain, katil, zayıf, temelsiz, koflaşmış gibi sözcüklerle varlık alanının dışına itilmektedirler. Son kategori ise diğer kategorilere dâhil edilemeyen, ancak muhalefeti oyun oynamakla suçlayan kullanıcıların attıkları tweetlerden oluşmaktadır. Bu kategorinin Twitter'da yalnızca "'#Game Of Muhalefet' Etiketiyle Tweet Atanlar" ana kategorisinden ayrılan tarafı, kullanıcıların "#game of muhalefet" etiketine anlamlı kabul edilebilecek bir ifade eklemiş olmalarıdır. Bu iletilerden bazıları şöyledir: *"Ülkemizi kirletmeyin çöplüğünüzde debelenin, 2023 yalancı adaylık olimpiyatları, azdan az gider çoktan çok, reisin balkon konuşması yakındır, sizi gömeceğiz, kazanacağız, halk kandırıldı, rezillikte başrol muhalefet, bukalemun siyaseti."* Sonuç olarak bu kategorideki tweetlerin tamamına yönelik bir değerlendirme yapıldığında; hakaret, kin, nefret, yalancılıkla suçlama, hor görme gibi ifadelerle muhaliflerin ötekileştirildiği tespit edilmektedir.

3.2.5. NodeXL Programıyla "#GAME OF MUHALEFET" Trend Topicinin/Konusunun Sosyal Ağ Analizi

Twitter'da konuşma arketiplerini anlamak için NodeXL Programının lisanslı sürümü kullanılabilecek en etkili yazılımlardan birisidir. Social Media Research Foundation'ın (Sosyal Medya Araştırma Vakfı) projesi olan NodeXL çeşitli kurumların iş birliğiyle oluşturulmuş bir ağ görselleştirme yazılımıdır (NodeXL, 2022). Bu yazılımın oluşturulmasında; Connected Action Consulting Group (Bağlantılı Eylem Danışmanlık Grubu), Microsoft Research, University of Maryland, Cornell University, Stanford University, Oxford Internet Institute rol oynamıştır. Kullanıcılar NodeXL Programıyla, Twitter, Facebook, YouTube gibi sosyal ağlardan veri çekebilmektedirler. Sosyal bilimler alanında araştırma yapmak isteyen kişiler, NodeXL Programı ile elde ettikleri verileri yine aynı programdan yararlanarak veri haritasına dönüştürebilirler. NodeXL Programı, özellikle politik söylemlerin arketiplerini anlamak ve bunlar arasındaki ilişkiyi değerlendirmek açısından oldukça elverişli olmakla birlikte sosyal medya platformlarında kullanıcılar ya da gruplar arasındaki bağlantı ilişkilerini ve kutuplaşmayı okumak açısından oldukça etkili görülmektedir. Seçilen bir kelime ya da etiketten yola çıkarak kullanıcıların sosyal medya kamusal alanında hangi konularda safları sıkılaştırdığını veya farklıkları yok ettiğini analiz etmeye yarayan bu program, ağın merkezilik ölçümlerini yaparak etkili ve etkisiz aktörler ya da gruplar hakkında çeşitli fikirler vermektedir. Zira ağın merkezilik ölçümü, bir tartışma ağındaki en etkili aktörleri görmek ve söylemlerin nasıl biçimlendiğini analiz etmek açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda Türkiye'nin gündemini uzun süredir meşgul eden konulardan birisi Cumhur İttifakı ve Millet İttifakı arasındaki 2023 seçim mücadelesidir. Cumhur İttifakı, AK Parti ve Milliyetçi Hareket Partisi koalisyonundan oluşmaktadır. Millet İttifakı ise, Cumhuriyet Halk Partisi, İYİ Parti, Saadet Partisi, Demokrat Parti iş birliğiyle kurulmuş, *"güçlendirilmiş parlamenter sistem"* için bir araya gelmiş ve sonrasında daflarına Gelecek Partisi ile DEVA Partisi'ni de dahil etmiş olan siyasi oluşumu ifade etmektedir. Bu altı partinin, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun liderliğinde gerçekleştirdiği *"yuvarlak masa toplantısı"* Türkiye'nin gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Yuvarlak masa toplantısına iktidar yanlılarının tepkisi Twitter'dan yükselmiş ve "#game of muhalefet" etiketiyle yuvarlak masa toplantısını eleştirerek trend topic/konu haline gelmesini sağlamışlardır. Araştırmanın bu bölümünde, #game of muhalefet

etiketiyle atılmış olan tweetlerin ağ analizi yapılmaktadır. Bu açıdan Twitter da 15.02.2022 tarihinde trend topic olarak Türkiye'nin gündemine oturan "#gameofmuhalefet" etiketi politik söylemelerin arketiplerini okumak açısından önemli bir etikettir. Zira "#gameofmuhalefet" etiketi hem iktidar yanlılarını hem de muhalifleri ortak bir ağda toplayabilecek güçte bir etikettir. Bu bağlamda Twitter kullanıcılarının "#gameofmuhalefet" etiketiyle 15.02.2022-16.02.2022 tarihleri arasında gönderdiği 20.135 ileti analiz edilmektedir. 20.135 ileti, sosyal ağ analizlerinde kullanılan NodeXL Programı Pro Sürümü kullanılarak elde edilmiştir. 20.135 gönderi, program üzerinde yapılan birkaç işlemle kategorilere ayrılabilmektedir. Bu kategoriler; Mentions, MentionsInRetweet, Replies to, Retweet ve Tweet'tir. Kategorilere ilişkin sayısal verilerin daha net anlaşılabilmesi için Tablo 3.4 oluşturulmuştur.

Tablo 3.4. Game of Muhalefet NodeXL Toplam İleti Verileri

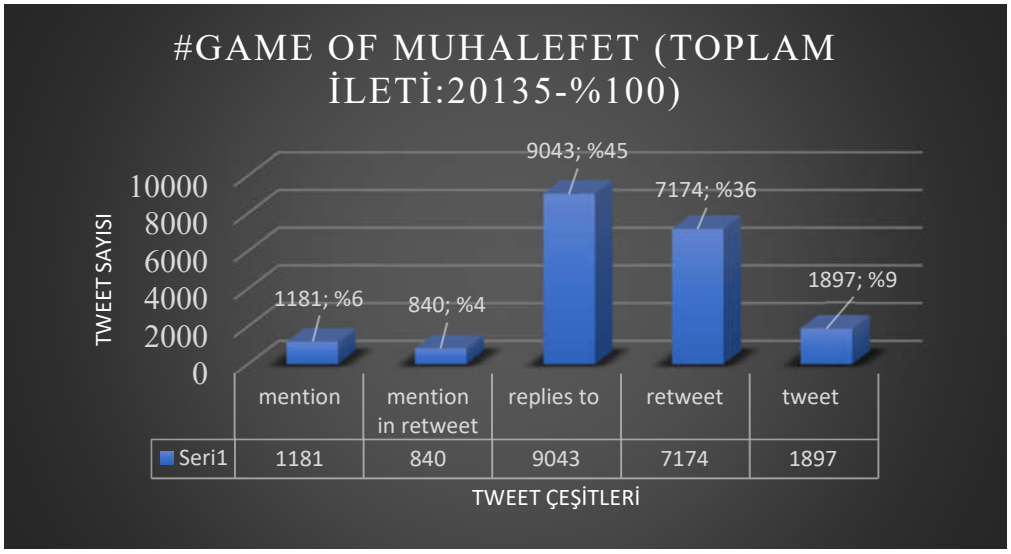

- Mentions (anma), yani bir kullanıcının diğer bir kullanıcının adını "@kullanıcıadı" biçiminde cevaplayarak ondan bahsetmesidir. Daha erken atıldığı için ileti akışında aşağılarda kalan tweetlere cevap verilmek istendiğinde kişinin kullanıcı adının başına "@" işareti koyarak atılan yeni tweetlerdir. Zira bu özellik sayesinde tweeti görmesini istediğimiz kişinin görmesini sağlar. Replies to niteliğindeki tweetler "@kullanıcıadı" ile başlarken, mention niteliğindeki tweet'lerde "@kullanıcıadı" kalıbı mesajın içerisinde yer alır. Mention kategorisinde 1181 ileti vardır.

- MentionsInRetweet ise, bir kullanıcın paylaşmış olduğu iletiyi bir başka kullanıcının kendi haber akışında takipçileri ile paylaşması ve iletiyi alıntıladığı hesaptan da bahsetmesidir. MentionsInRetweet kategorisinde 840 ileti olduğu tespit edilmiştir.
- Replies to (cevaplama) ise, bir başka kullanıcının tweetine verilen yanıttır. Cevap verilmek istenen kişinin adının başına "@" işareti konularak atılan tweettir. Bu kategoride ise 9043 ileti bulunmaktadır.
- Retweet (RT) yapmak ise, bir kullanıcının paylaştığı tweeti diğer kullanıcının kendi sayfasında yeniden paylaşmasıdır. Retweet edilen tweetler "RT@kullanıcıadı" ile başlamaktadır. Yukarıda ki tablo incelendiğinde NodeXL porgramının her retweeti aynı zamanda bir mention olarak nitelendirdiği görülmektedir. Tablo 3.4'e göre, game of muhalefet hastagıyla 7174 RT yapılmıştır.
- 20.135 gönderinin 1897'u ise tweetlerden oluşmaktadır. Tweet, bir mikro blog özelliği taşıyan Twitter'da kullanıcıların gönderdikleri iletilere verilen isimdir. Ayrıca bir tweet, görsel, video ya da yalın bir metin olarak paylaşılabilmektedir.

Yukarıda verilen bilgilerin ardından, NodeXL programı kullanılarak Twitter'dan çekilen "#game of muhalefet" etiketinin yansımasının ağ görselleştirmesi ve değerlendirmesiyle analize devam edilmektedir. İlk önce NodeXL programının Türkçe dil seçeneğinin olmadığını belirtmek gerekmektedir. Araştırma, İngilizce dil seçeneğinden yararlanarak yürütülmüştür. Araştırmanın niteliğine bağlı kalarak ölçülmek istenen değerler programa işlenmiştir. Bu araştırmada ağ analizi yapılırken girilen özel ayarlar şöyledir:

- Find and import missing tweets/ Eksik tweetleri bulun ve içe aktarın.
- Count and merge duplicate edges/ Yinelenen kenarları sayın ve birleştirin
- Group by cluster/ Kümeye göre gruplandırın
- Graph metrics/ Grafik metrikleri
- Autofill columns/ Sütunları otomatik doldurma
- Subgraph images/ Alt grafik resimleri
- Show graph/ Grafiği göster

Yukarıda sıralanan ayarlara başka ayarlar da eklenebilir. Bu açıdan program çeşitli ayarlar sunmaktadır. Ancak bu araştırmanın niteliğine uygun olan ayarlar yukarıdaki gibidir. Bu bağlamda sıralanan ilk ayarlardan hareketle NodeXL programından beklenen işlevler; eksik tweetleri bulup içe aktarması, yinelenen kenarları sayıp ve birleştirmesi, kümeye göre gruplandırma yapması, grafik metriklerini sunması, sütunları otomatik doldurması, alt grafik resimlerini oluşturması ve grafiği göstermesidir. NodeXL programıyla aşağıda detaylı biçimde sunulan ağ görselleştirmelerine başlanmadan önce, *"metrics to calculate and insert into the workbook"* yani *"hesaplamak ve çalışma kitabına eklemek için metrikler"* çalıştırılmıştır. Ağ görselleştirmelerinin metrik listesi aşağıda sunulmaktadır. Analiz süresince aşağıda zikredilen sayısal ifadeler metriklerin alınması sayesindedir. Zira metrikler olmadan doğru bir ağ görselleştirmesi de olamaz. Bu bağlamda analiz için programın sağlamış olduğu grafik metriklerinin detayları Tablo 3.5'teki gibidir.

Tablo 3.5. Grafik Metrikleri

Overall graph metrics (count vertices Edges (by type) And more	Genel grafik metrikleri (köşeleri sayın) Kenarlar (türe göre) ve daha fazlası
Vertex degree (undirected graphs only)	Köşe derecesi (yalnızca yönsüz grafikler)
Vertex in-degree (undirected graphs only)	Derece dereceli tepe noktası (yalnızca yönsüz grafikler)
Vertex out-degree (undirected graphs only)	Vertex dış derecesi (yalnızca yönsüz grafikler)
Vertex betweenness and closeness centralities	Vertex arasındalık ve yakınlık merkezleri
Vertex eigenvector centrality	Köşe özvektör merkeziliği
Vertex RageRank	Vertex Sayfa Sıralaması
Vertex clustering coefficient	Köşe kümeleme katsayısı
Vertex reciprocated vertex pair ratio (directed graphs only)	Köşe karşılıklı köşe çifti oranı (yalnızca yönlendirilmiş grafikler)
Edge reciprocated (directed graphs only)	Kenar karşılıklı (yalnızca yönlendirilmiş grafikler)

Tablo 3.5. (Devamı)

Group metrics	Grup metrikleri
Time series	Zaman serisi
Paths	Yollar
Words and word pairs	Kelimeler ve kelime çiftleri
Edge creation by shared contents similarity	Paylaşılan içerik benzerliği ile kenar oluşturma
Top items	En iyi öğeler
Twitter search network top items	Twitter arama ağının en popüler öğeleri
Network top items	Ağın en önemli öğeleri

Yukarıda seçilen ayarlar ve hesaplamalara göre, ilk ağ görselleştirmeleri Fruchterman-Reingold ve Harel-Koren Fast Multiscale Algoritmaları tercih edilerek yapılmıştır. Fruchterman-Reingold ve Harel-Koren Fast Multiscale Algoritmaları sosyal ağ görselleştirmelerin en çok kullanılan algoritmalardandır. Ağlarda düğümler vardır bu düğümler arasındaki ilişkiye "bağlantı" denilmektedir. Bağlantılar ise "directed" yönlü ya da "undirected" yönsüz olabilmektedir. Fruchterman–Reingold ve Harel-Koren Fast Multiscale Algoritmalarının her ikisi de kullanılarak yönlü ve yönsüz ağlar daha başarılı bir biçimde görselleştirilmeye çalışılmaktadır. Nitekim bu algoritmalardan ilki olan Fruchterman – Reingold algoritmasından yararlanarak bir kuvvet yönlendirmesi yapılmaktadır. Bu kuvvet yönlendirmesine göre ortaya çıkan ağ görselleştirmesi aşağıda sunulmaktadır.

Görsel 3.40. #game of muhalefet Fruchterman-Reingold Ağ Görselleştirmesi

Yukarıda Fruchterman-Reingold algoritması kullanılarak yapılan ağ görselleştirmesinde, düğüm büyüklüğü (vertex size) Özvektör Merkeziliği'ndeki (Eigenvector Centrality) ağırlığa göre hesaplanmıştır. Özvektör Merkeziliği düğümün bulunduğu ağdaki etkisini ve önemini tayin etmektedir. Bu bağlamda bir düğümün etkisi ve önemi yalnızca sahip olduğu komşu düğümlere değil, komşu düğümlerinde ne kadar etkili olduğuna da bağlıdır. Fruchterman-Reingold ağ görselleştirmesinde, düğüm etiketi "vertex label", "vertex" olarak seçilmiştir. Bu işlemin ardından Fructerman- Reingold algoritmasına göre ağ görselleştirmesi yapılmıştır. Yukarıda kuvvet yönlendirmesine göre bazı kullanıcıların haritanın dışında kaldığı ve görselin ortasına doğru bir yığılmanın olduğu görülebilir. Yani en etkili aktörlerin bu algoritma sayesinde merkeze toplandığını, etkisiz aktörlerin ise çevrede kaldığı söylenebilir. Zira 20.135 data çok yüklü bir datadır. Görsel yakınlaştırıldıkça altta ve kenarda kalan yüzlerce kullanıcıyla karşılaşmak mümkündür. Görselde yer alan noktaların her birisi bir kullanıcıyı temsil etmektedir buna "vertex" denilmektedir. Aralarında yer alan çizgiler ise "edge" yani "kenar"dir. Harel – Koren Fast Multiscale algoritması ise özellikle yönsüz ağları estetik bir biçimde

çizebilmektedir (Harel ve Koren, 2000:184). Harel-Koren Fast Multiscale algoritmasında ise düğüm büyüklüğü Özvektör Merkeziliği'ndeki ağırlığa göre hesaplanmıştır. Düğüm etiketi ise "vertex" olarak seçilmiştir. Harel – Koren Fast Multiscale ağ görselleştirmesi aşağıda sunulmaktadır.

Görsel 3.41. #game of muhalefet Harel-Koren Fast Multiscale Ağ Görselleştirmesi

Yukarıda Twitter kullanıcılarının ağ ilişkilerinin gösterildiği ağ görselleştirmelerini daha detaylı resmedebilmek için, düzen (Lay Out Again) seçeneği 20 defa çalıştırılarak en mükemmel ağ görseli elde edilmiştir. Düğüm büyüklüğü, Eigenvector Centrality ağırlığına göre hesaplanmıştır. Bu bağlamda Fruchterman-Reingold ve Harel-Koren Fast Multiscale algoritmasının görselleştirmesinin ağ yerleşimleri düzenlenmiş ve gruplandırma da yapılarak aşağıda sunulmuştur. Aynı zamanda ağ görselleştirmeleri en etkili aktörlerin attıkları tweet örnekleriyle desteklenerek ağ hakkında bir değerlendirme ortaya konulmuştur.

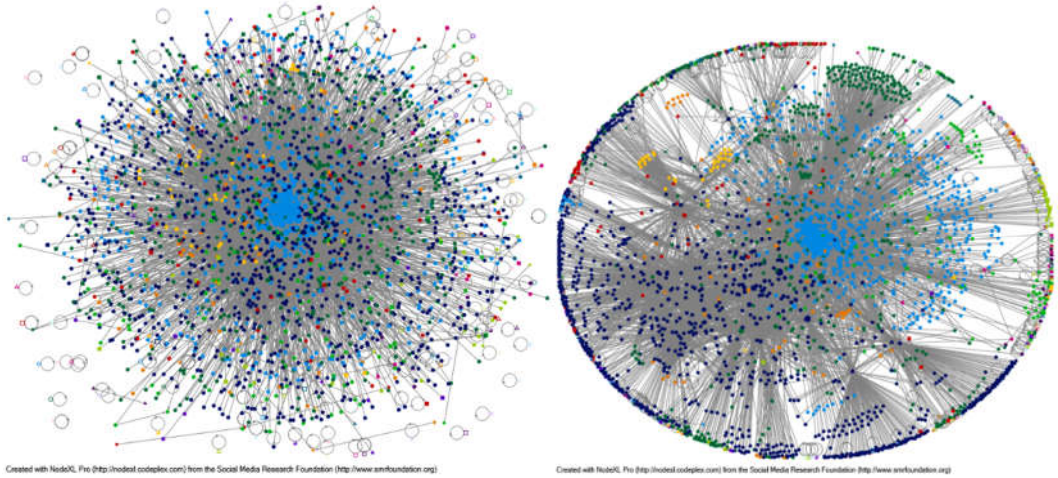

(a) **(b)**

Görsel 3.42. (a) #game of muhalefet Fruchterman-Reingold Ağ Görselleştirmesi (b) #game of muhalefet Fruchterman-Reingold 20 tekrar lay out edilmiş Ağ Görselleştirmesi

Görsel 3.43. #game of muhalefet Fruchterman-Reingold Algoritması Gruplandırma (Gruplar)

(a) **(b)**

Görsel 3.44. (a) #gameofmuhalefet Harel-Koren Fast Multiscale Algoritması Ağ Görselleştirmesi (b) gameofmuhalefet Harel-Koren Fast Multiscale Algoritması 20 tekrar lay out edilmiş Ağ Görselleştirmesi

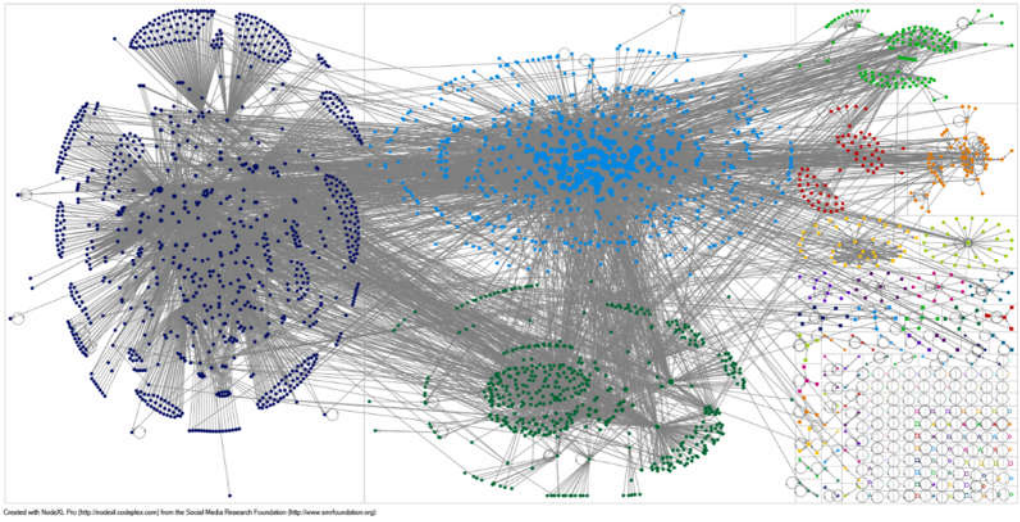

Görsel 3.45. #gameofmuhalefet Harel-Koren Fast Multiscale Gruplandırma (Gruplar)

Yukarıda Fruchterman-Reingold ve Harel-Koren Fast Multiscale algoritmasına göre oluşturulan ağ görselleştirmelerinde 2592 düğüm (vertex) vardır. Yukarıdaki ağ görselleştirmelerinde yer alan düğümler Twitter kullanıcılarını temsil etmektedir. Kullanıcılardan çıkan çizgiler yönlü ve yönsüz olarak diğer kullanıcılara gitmekte ya da kendilerine dönmektedir. Diğer kullanıcılara giden çizgiler kenar olarak adlandırılmakta ve aynı zamanda iki düğüm arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu ilişkiye göre ise tweet bir başka kullanıcıya veya gruba doğru gitmektedir. Bu durum kullanıcıların atılan bir

tweeti, retweet ettiğini ya da ona cevap verdiğini göstermektedir. Düğümden çıkan ve tekrar düğüme dönen yuvarlak kenarlar ise öz döngü (self loop) olarak adlandırılmakta ve kullanıcının bağımsız bir tweet attığını göstermektedir. Yukarıdaki ağ görselleştirmesinde en etkili aktörler ağın ortasında toplanırken daha az etkili aktörler ise çevreye doğru bir dağılım göstermektedir. Zira yankı fanusu etkisine göre, en etkili aktörlerin ve onun etrafında toplanan diğer aktörlerin benzer söylemleri ve düşünceleri paylaşıp paylamadığı önemlidir. Yukarıdaki ağlar incelediğinde yankı fanusu etkisi görülebilir zira benzer düşüncelerini pekiştiren iktidar yanlıları safları sıkılaştırdıkça, sayısal anlamda azınlıkta olan muhaliflerin ağda herhangi bir ağırlıkları olmadığı için kaybolmaktadırlar. Yukarıdaki ağ görselleştirmeleri ana aktörler üzerinden detaylandırıldığında özellikle onların ağı söylemlerle nasıl inşa ettiğine tanıklık edilebilir. Örneğin aşağıdaki ağ görselleştirmesinde Eigenvector Centrality'daki ağırlığına göre ön plana çıkan kullanıcı "t**********" 0,171'lik bir değerle ağda önemli bir yer tutmaktadır. Kullanıcı tweetini: *"Siz hiç 'Allah benim ömrümden alıp Kemal Kılıçdaroğlu'na versin' diyen bir CHP'li gördünüz mü? Dualarımız sizinle reis"* şeklinde inşa etmektedir. Aktör bu tweetinde desteklediği lidere canını verecek kadar gönül bağı kuran bir tutum sergilemektedir. Ancak kullanıcı muhaliflerin kendi liderleriyle benzer bir bağı kuramayacağının da altını çizmektedir. Burada ideolojiler üstü bir teslimiyet söz konusu olmakla birlikte "canın verileceği" tarafla "biz" ve "canın verilmeyeceği" tarafla "siz" biçiminde bir kutuplaşma söz konusudur.

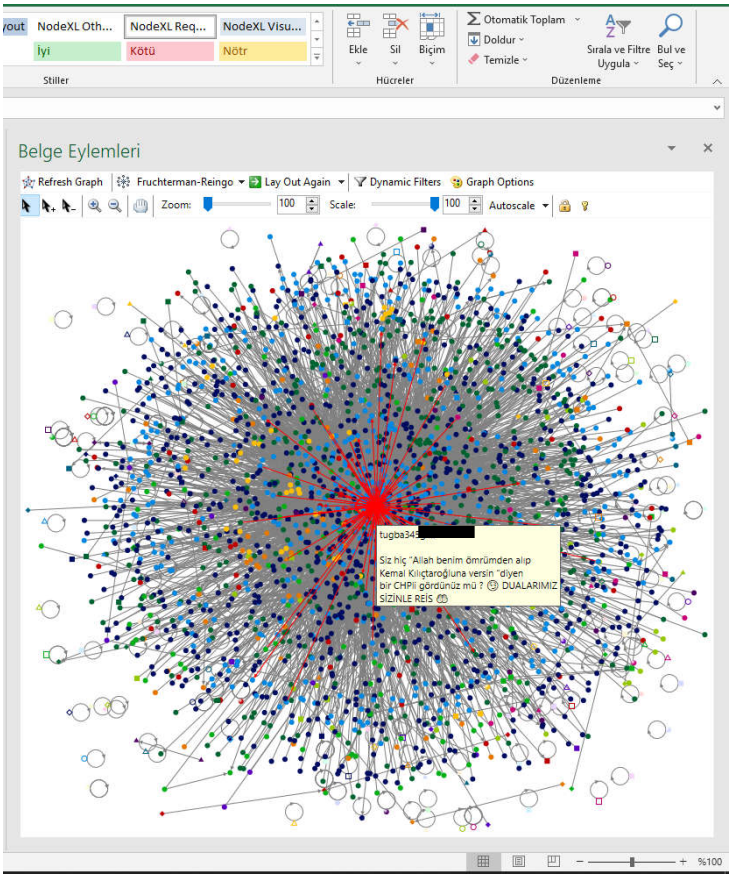

Görsel 3.46. "t**********" Kullanıcısının Fruchterman-Reingold Algoritmasına Göre Etkisi

Eigenvector Centrality'daki ağırlığına göre ön plana çıkan diğer iki önemli aktör ise "_********* ve e*******" adlı kullanıcılardır. Bu kullanıcılar Eigenvector Centrality'da sırasıyla 0,170 ve 0,168 değerlerini almışlardır. Aşağıda detaylandırılan ağ görselleştirmelerine göre bu etkili aktörlerin attıkları tweetler ise şöyledir: "*GAME OF MUHALEFET" ve "GAME OF MUHALEFET."* Bu aktörler, "#game of muhalefet" etiketine hiçbir bir argüman eklemeden, muhalefetin oyun oynadığı iddiasını ortaya atmaktadırlar. Yankı fanusu etkisi altındaki kullanıcılar kendilerini sürekli aynı mutlu sona mahkûm etmektedir. Bu mutlu son için kullanıcılar çoğunlukla sağlam nedenler aramamaktadırlar. Eksik ya da kusurlu düşüncelerini benzer düşüncelerle pekiştirerek "öteki" düşüncelere de kendilerini kapatmaktadırlar. Yani bu aktörler düşüncelerini kökünden sarsacak "öteki" düşüncelerle müzakere içinde olmaya da kapalıdırlar. Bu yüzden ifadelerinin çoğu zaman bir tartışmanın fitilini ateşleyecek bir argüman taşımaları gerektiğini de düşünmemektedirler. Partizan bir düşünce yapısına sahiptirler. Dahası, bu

etki altındaki kişiler onay izlerini takip ederek, homojen tartışma gruplarında eksik ya da kusurlu düşünceleri onay aldıkça bu sayısal çokluktan haz duymaktadırlar. Ancak bu açıdan tikelin yitimine neden olduklarını fark edememektedirler. Eigenvector Centrality'daki ağırlığına göre ön plana çıkan iki önemli aktöre ilişkin ağ görselleştirmesi aşağıda sunulmaktadır.

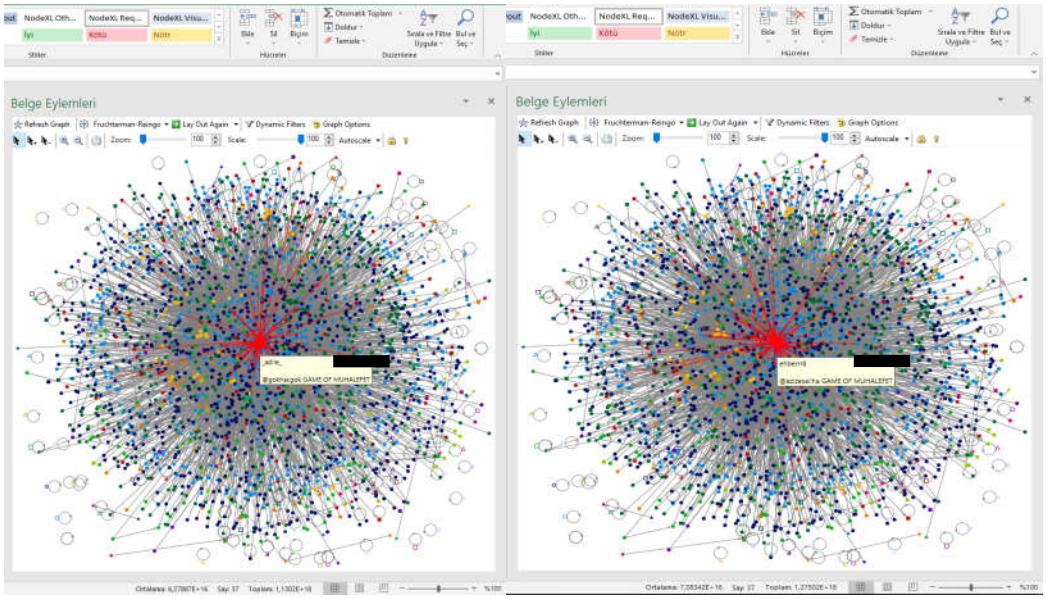

(a) **(b)**

Görsel 3.47. (a) "_*********" kullanıcısının Fruchterman-Reingold Algoritmasına Göre Eigenvector Centrality'daki Etkisi (b) "e*******" kullanıcısının Fruchterman-Reingold Algoritmasına Göre Eigenvector Centrality'daki Etkisi

Aşağıda sunulan ağ görselleştirmelerinde ise, Eigenvector Centrality'daki ağırlıklarına göre etkili kabul edilebilecek aktörlerin düğümleri üzerinden birkaç örnek sunulmaktadır. Bu örnekler karma olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda koyu lacivert noktaların bulunduğu grupta ana bir düğümün ön plana çıktığı görülmektedir. Aktör tweetinde: *"20 yıldır halk veriyor zaten cevabı GAME OF MUHALEFET"* demektedir. Ana aktör milli iradenin yansımasına vurgu yaparak, muhalefetin oyununa yine milli iradeyle cevap verileceğini vurgulamaktadır. Zira betimsel analiz kısmında da ifade edildiği gibi iktidar yanlıları attıkları birçok tweette muhalifleri milli iradeye saygı duymayan kişiler olarak kodlamaktadır. Ancak muhalif kullanıcılarda iktidar yanlılarını

milli iradeyi yok saymakla suçlamaktadır. Bu suçlama ile ilgili atılan tweet ise şöyledir: *"GAME OF MUHALEFET tagında algı yapan Trollere: İstanbul BBB seçiminde, 1 başkan adayı 11 bakan 1 CB 14 kanal 12 gazete Emniyet güçleri HSYK YSK AA 2 kez seçim HEPSİ BİR GELMİŞTİ SONUÇ: 2 KEZ TUŞ."* Zira bu tweette self-loop bir iletidir. Self-loop ileti kullanıcının kendi kendini tweet attığını göstermektedir. Aşağıda sağda yer alan görseldeki kırmızı halka bu kullanıcıyı temsil etmektedir. Zira kullanıcı ağın oldukça dışındadır, çünkü zayıf bir ilişki kurmuştur. Bu tweetler ağda hiçbir hareketliliğe neden olmamaktadır. İktidar yanlıları tarafından ağın örüntüsü sıkı bir biçimde inşa edildiği için farklı düşünceler dolaşıma girerken arada kaybolmaktadır. Benzer düşünceye sahip insanların ağı benzer biçimde örmesinin yadırganacak bir tarafı yokmuş gibi görünse de bu durum yankı fanusu etkisinin olduğunun bir işaretidir.

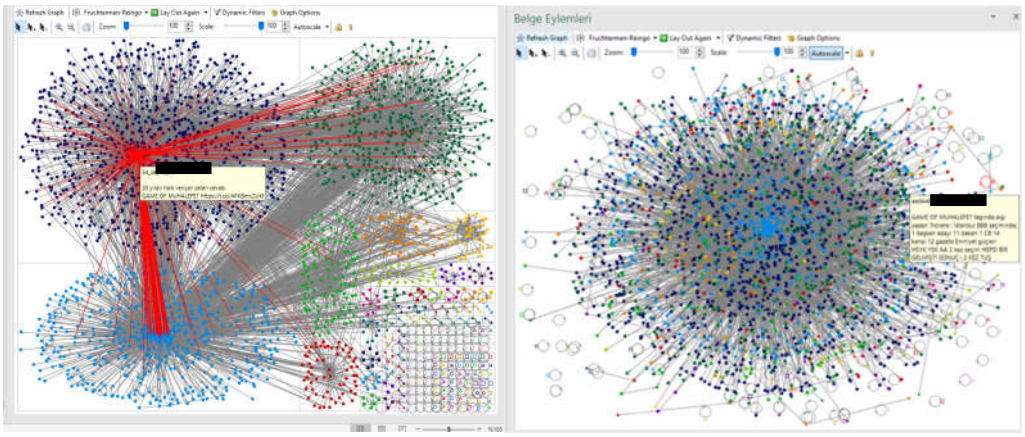

(a) **(b)**

Görsel 3.48. (a) "5**********" Kullanıcısının Fruchterman-Reingold Algoritmasına Göre Etkisi (b) "a******" Kullanıcısının Fruchterman-Reingold Algoritması Self-Loop

Aşağıdaki ağ görselleştirmesinde ise, Eigenvector Centrality'daki ağırlığa göre bir başka grupta ön plana çıkan kullanıcının aynı zamanda In-Degree değerine göre de en yüksek etkileşim alan kullanıcı olduğu söylenebilir. #game of muhalefet ağında In-Degree, Out-Degree değerlerine göre diğer aktörlerden gelen ve giden etkileşim farklılık göstermektedir. Zira #game of muhalefet ağında In-Degree değerine göre "@RTErdoğan" hesabına gelen etkileşim (bağlantı) en fazladır. Kullanıcılar *"#game of muhalefet"* diyerek Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın hesabını etiketlemişlerdir.

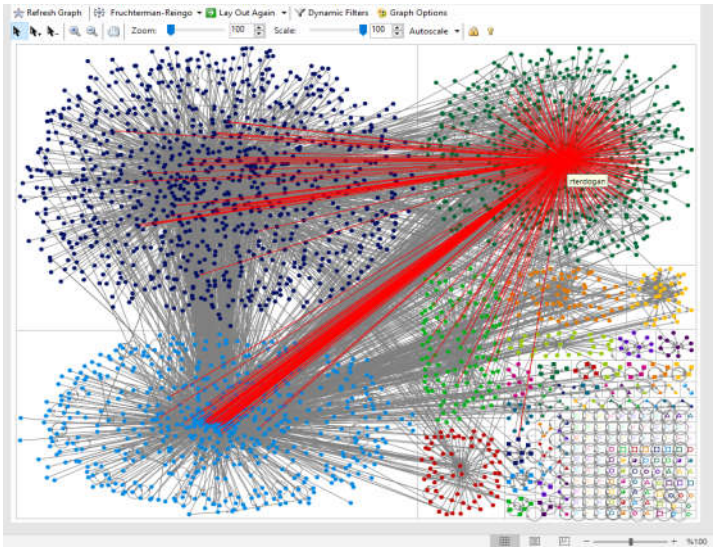

Görsel 3.49. Fruchterman-Reingold Gruplandırma

Aşağıda verilen ağ görselleştirmesinde ise kullanıcı tweetini: *"Ben oyumu Erdoğan'a vereceğim ama;6 siyasi partiyi, 2 terör örgütünü, 3 medya kuruluşunu da tokatlamış olacağım! Game of muhalefet"* şeklinde inşa etmektedir. Eigenvector Centrality'daki ağırlığa göre etkileşim alan bu kullanıcı tweetini kutuplaşmaya neden olabilecek bir üslupla inşa etmiştir. Yani muhaliflerin kaybetmesi terör örgütlerinin de kaybetmesi demektedir. Muhalif liderler terör örgütleriyle bağlantılı tutularak kutuplaşma yaratılmaktadır. Aynı zamanda muhalif liderler düşman olarak kodlanmaktadır. Zira bu düşüncenin hâkim olduğu pek çok tweet bulunmaktadır. Bu tweetler betimsel analiz kısmında detaylıca ele alınmıştır.

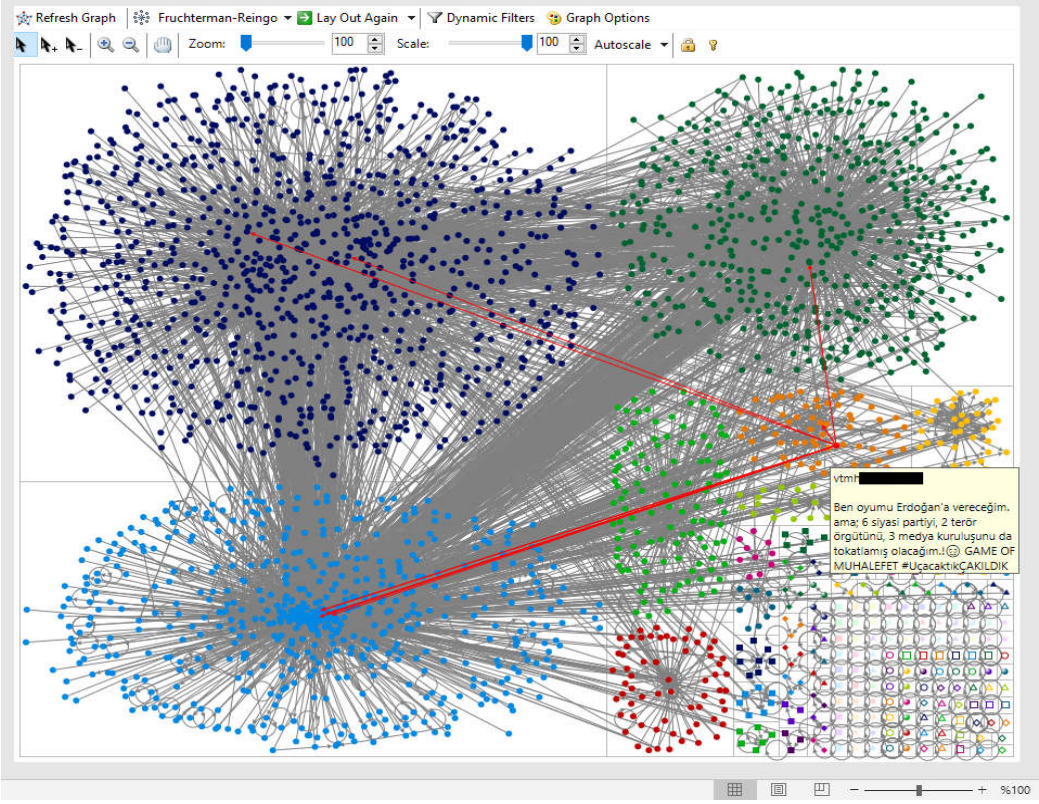

Görsel 3.50. "v********" Kullanıcısının Fruchterman-Reingold Eigenvector Centrality'deki Etkisi (Gruplandırma)

Eigenvector Centrality'daki ağırlığa göre ön plana çıkan bir başka tweette ise kullanıcı: *"Haçlı seferleri bu topraklarda yeni başlamadı, yüzyıllardır vardı zaten! Sizden öncekiler gibi, sizin de sonunuz hüsran olacak Kukla 6'lı...#YediDüvelGelsin Son Kale Cumhur GAME OF MUHALEFET"* demektedir. Muhalif liderler bu tweette haçlılar gibi istilacı bir zihniyete sahip oluşumlara hizmet eden birer kukla gibi kavranmaktadır. Bu bağlamda muhalif liderler "içerideki düşmanlar" şeklinde kodlanarak hüsrana uğratılması gereken kişiler olarak kabul edilmektedir. Bu durum sert bir kutuplaşma yaratmaktadır. Aynı zamanda sıkça kullanılan sözcük çiftleri içerisinde de yer alan; *"son kale cumhur"* ifadesiyle iktidar yanlıları, ülkenin bekasının yalnızca Cumhur İttifakı'na teslim edilebileceğinin altını çizmektedirler. Zira betimsel analiz bölümünde de ifade edildiği gibi, ülkenin bekası konusunda duyulan endişe nedeniyle iktidar yanlıları, muhaliflerle sıkça kutuplaşmaktadırlar. Bu bağlamda atılan tweetlerde iktidar yanlılarının muhalefet liderlerini; dış güçlerin maşası, ABD taşeronu, dış güçlerin fonlamasıyla varlığını sürdüren kişiler olarak kavradığı tespit edilmiştir. Bu durum da Türkiye'nin

bekası kaygısının ortaya çıkmasına neden olmuş ve kutuplaşma yaratmıştır. Değerlendirilen ağ görselleştirmesi aşağıda sunulmaktadır.

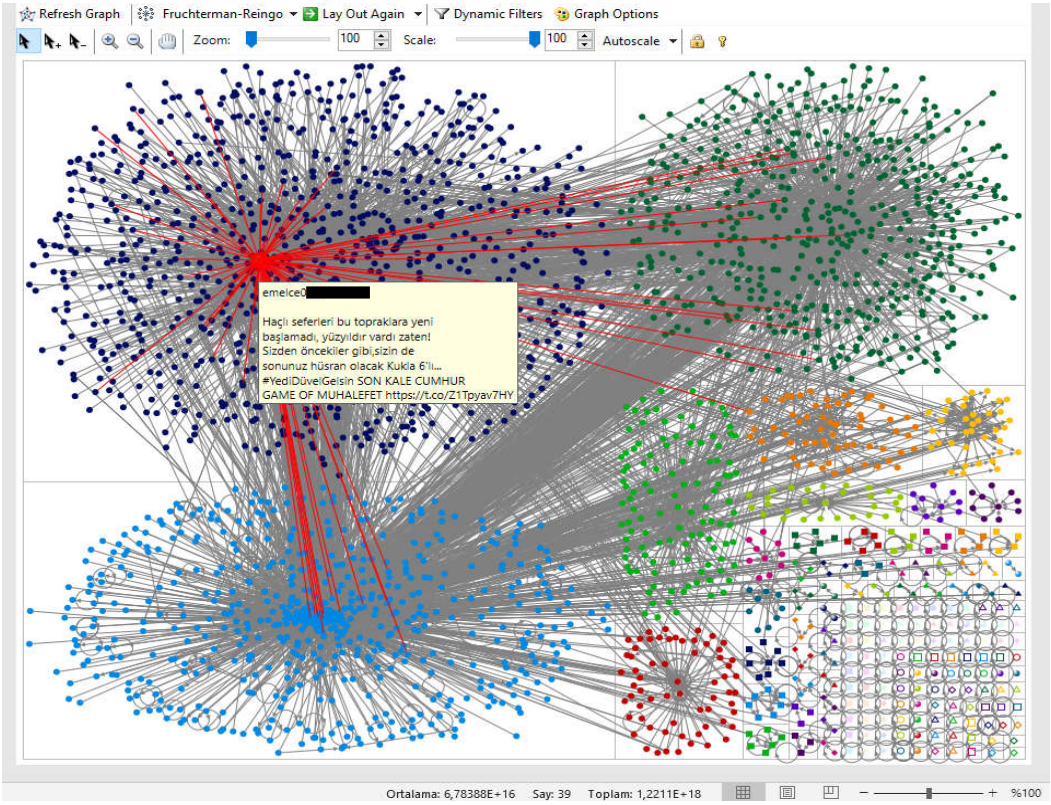

Görsel 3.51. "e**********" Kullanıcısının Fruchterman-Reingold'daki Etkisi (Gruplandırma)

Yukarıda ifade edilenlerin ardından analize detaylandırmalar yapılarak devam edildiğinde, "#game of muhalefet" etiketiyle yapılan paylaşımlarda 2592 aktör arasında 20.749 bağ kurulduğu tespit edilmiştir. Maximum Geodesic Distance (Diameter) yani ağın çapı 9 olarak bulunmuştur. Bu iki düğüm arasındaki en kısa yol boyunca oluşan en uzun mesafedir. Yani ağdaki herhangi bir kullanıcının iletisi başka bir kullanıcıya o ağdaki en fazla 10. kişinin vasıtasıyla ulaşabilmektedir. Diyelim ki bir kullanıcı tweet attı ve diğer kullanıcılarda bunu retweetleme yaptı bu zincirleme şekilde 10. kişiye kadar gitmektedir. Yani bir kullanıcının iletisi en fazla 10.kullanıcıya kadar ulaşabilmektedir. Maksimum Geodesic Distance, Average Geodesic Distance'tan uzaklaştıkça bilginin daha yavaş yayılacağı söylenebilir. Tersi durumda ise daha hızlı yayılacağı ifade edilebilir. Bu ağ analizinde Maximum Geodesic Distance 9, Average Geodesic Distance ise 3.621184 olarak hesaplanmıştır. Zira kullanıcılar 10. Düğüme kadar tutum ve inancını değiştirecek bir argümanla karşılaşmazsa yankı fanusu etkisinde kaybolacaktır. Ya da kullanıcıya yeni bir bilginin ulaşması oldukça geç olacaktır. Kurulan # game of muhalefet

ağında maksimum In-Degree değeri 315, maksimum Out-Degree değeri 171 olarak bulunmuştur. # game of muhalefet ağında In-Degree, Out-Degree değerlerine göre diğer aktörlerden gelen ve giden etkileşim farklılık göstermektedir. Zira In-Degree değerine göre "@RTErdoğan" hesabına gelen etkileşim (bağlantı) en fazladır. Kullanıcılar # game of muhalefet diyerek Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın hesabını etiketlemişlerdir. Out-Degree değerine göre ise, en fazla giden bağlantı ise "a**********" adlı hesaba olmuştur. Dolayısıyla In-Degree değeri ile Out-Degree değeri arasındaki bu ciddi fark, # game of muhalefet ağının oldukça aktif olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle # game of muhalefet ağında etkileşim üst düzeydedir. Ancak etkileşimin söylem boyutuna bakıldığında benzer düşüncelerin pekiştirildiği söylenebilir. Analizde ortaya çıkan dikkat çekici sonuçlardan bir diğeri ise Betweenness Centrality değeridir. Betweenness Centrality her bir düğümün ağın farklı bölümleri arasında bir köprü sağlamadaki önemini göstermektedir. Yani kaldırıldığı takdirde bir ağın dağılmasına neden olacak düğümleri vurgular. # game of muhalefet ağında Betweenness Centrality maksimum değeri 1093842,161'dir. Ortalama Betweenness Centrality değeri ise 5985,145'tir. Betweenness Centrality'ye göre, "a**********" adlı kullanıcı ön plana çıkmaktadır. Zira bu ve bu kullanıcının sahip olduğu değerlere yakında kullanıcılar ağdan çıkartılırsa ağın yapısı çökecektir. Eigenvector Centrality maksimum değeri değeri ise, 0,171'dir. Bu kullanıcı "t**********" adlı kullanıcıdır. Eigenvector Centrality değeri söz konusu kullanıcının ve onun komşularının sahip olduğu ağırlığa göre belirlenmektedir. Eigenvector Centrality'ye göre, "t**********" adlı kullanıcı # game of muhalefet ağında en prestijli yani gücün ve itibarın kendisi olduğu kullanıcıdır. Closeness Centrality ise yakınlık merkeziliği anlamına gelmektedir. Her bir düğümün ortalama bir ağdaki diğer tüm düğümlere olan yakınlığını belirtir. Maksimum Closeness Centrality değeri 0.451'dir. Bu değer diğer aktörlerle ilişki derecesini ortaya koymaktadır. "a**********" adlı kullanıcı Closeness Centrality'ye göre en güçlü iletişime sahip aktördür. Ayrıca bu ağ analizinde 158 ayrı grup olduğu tespit edilmiştir. Analizi yapılan değerler aşağıda Tablo 3.6, Tablo 3.7, Tablo 3.8, Tablo 3.9, Tablo 3.10 ve Tablo 3.11'de sunulmaktadır.

Tablo 3.6. Genel Metrikler (Overall Metrics)

Graph Metric	Value
Graph Type	Directed
Vertices	2592
Unique Edges	6656
Edges With Duplicates	14093
Total Edges	20749
Self-Loops	2262
Reciprocated Vertex Pair Ratio	0,064546196
Reciprocated Edge Ratio	0,121265186
Connected Components	127
Single-Vertex Connected Components	107
Maximum Vertices in a Connected Component	2433
Maximum Edges in a Connected Component	20531
Maximum Geodesic Distance (Diameter)	9
Average Geodesic Distance	3,621184
Graph Density	0,001360508
Modularity	0,301065
NodeXL Version	1.0.1.449

Tablo 3.7. In-Degree Sonuçları

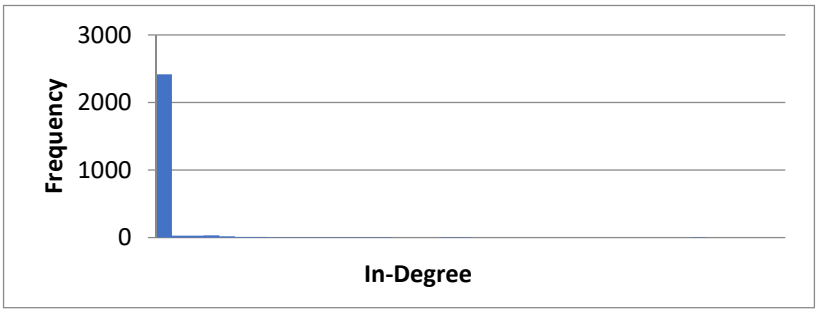

Minimum In-Degree	0
Maximum In-Degree	315
Average In-Degree	3,696
Median In-Degree	0,000

Tablo 3.8. Out-Degree Sonuçları

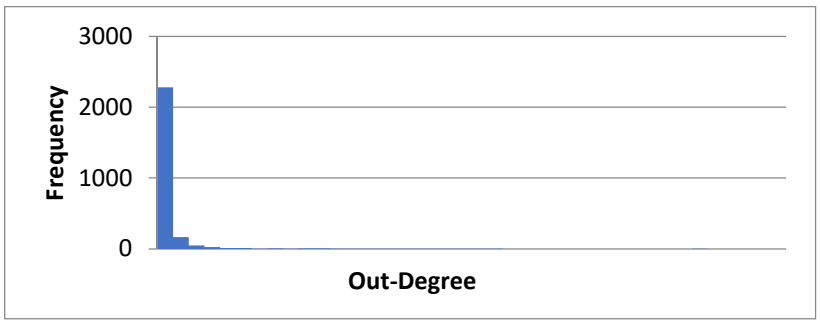

Minimum Out-Degree	0
Maximum Out-Degree	172
Average Out-Degree	3,696
Median Out-Degree	1,000

Tablo 3.9. Betweenness Centrality Sonuçları

Minimum Betweenness Centrality	0,000
Maximum Betweenness Centrality	1093842,161
Average Betweenness Centrality	5985,145
Median Betweenness Centrality	0,000

Tablo 3.10. Closeness Centrality Sonuçları

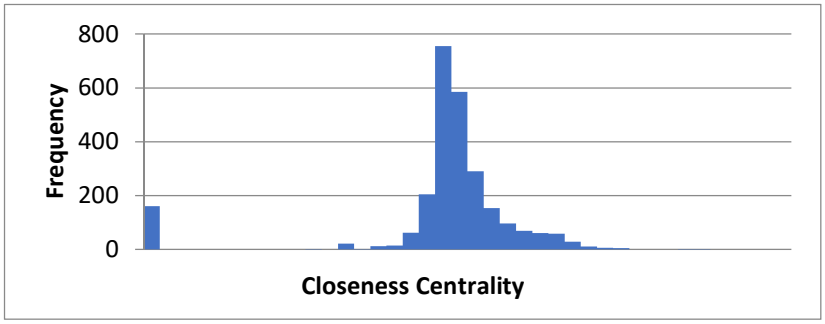

Minimum Closeness Centrality	0,000
Maximum Closeness Centrality	0,451
Average Closeness Centrality	0,246
Median Closeness Centrality	0,254

Tablo 3.11. Eigenvector Centrality Sonuçları

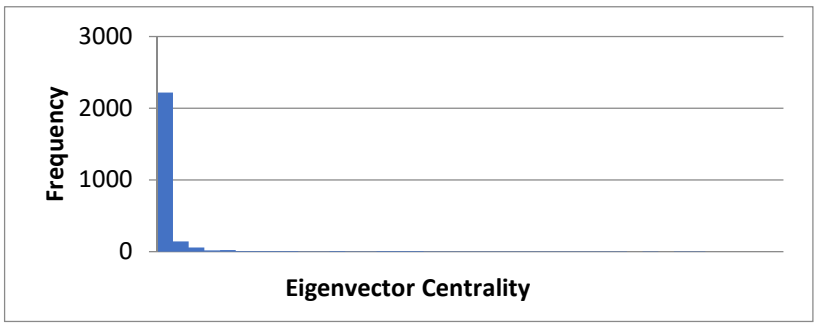

Minimum Eigenvector Centrality	0,000
Maximum Eigenvector Centrality	0,171
Average Eigenvector Centrality	0,006
Median Eigenvector Centrality	0,001

Bu analizde ön plana çıkan verilerden bir diğeri ise, kullanıcıların #game of muhalefet etiketiyle kullandıkları top domainslerdir. Bu analiz Twitter verileriyle yapıldığı için, tüm gruplarda "twitter.com" kullanılan tek domainsdir. Yalnızca 2. Grupta; twitter.com, t.me, memurlar.net, youtube.com domainsleri vardır. Yani 2. Grup en çok domains kullanan gruptur. Bunun dışında kullanılan diğer top domainsler genel tablosu ise şöyledir: twitter.com, t.me, memurlar.net, youtube.com, birgun.net, seotimi.com, metropolhaber.net. Kullanıcılar ifade etmeye giriştikleri argümanlarını köklendirecek yan bilgi kaynaklarına başvururken oldukça çekingen davranmaktadırlar. Zira birçok kullanıcı ağda muktedir olan kişilerin ağzıyla konuşmaktadır. Dolayısıyla bu kullanıcılar yalnızca sosyal medya kamusal alanına mesaj aktarmakla yükümlüymüş gibi sığ bir göreve kendilerini adayarak, birçok paradoksun odağında bulunduklarını fark edememektedirler. Kullanıcılar oto sansür uygulamış gibi baskın ideolojiye uygun düşünme mekanizmalarını devreye sokulmaktadırlar. Ehlileştirilmiş bir kitle gibi kendine telkin edilen jargonla hiçbir biçimde haber kaynaklarının eğiten, öğreten ve tarafsız bilgi veren işlevinden yararlanmamaktadırlar. Andrew Guess ve arkadaşları "Avoiding The Echo Chamber About Echo Chambers" adlı makalelerinde, teknolojinin kutuplaşmayı son derece kolaylaştırdığına ve sivri uçlar yarattığına dikkati çekmektedirler. Düşünürlere göre; *"yankı odaları, filtre baloncukları ve bilgi kozaları, ideolojik olarak homojen haber*

ve medya tüketim biçimleridir" (2018: 3). Homojen medyayı tüketen kullanıcılar kutuplaşamaya neden olmaktadırlar. Ayrıca, Guess ve arkadaşları, teknolojinin bireyi özgür kıldığına dikkati çekmektedir. Ancak kullanıcılar bu analizde de görüldüğü gibi bu özgürlükten yeterince yararlanmamaktadırlar. Kimi zamanda bu özgürlük seçim yapamayacak kadar bir çeşit kısıtlılık da yaratmaktadır. Yazarlara göre: *"Haber tüketicileri artık medya formatlarında sayısız seçeneğe sahiptir. Bu bilgi bolluğuyla başa çıkmak için tüketiciler ne tüketecekleri konusunda seçim yapmak zorundadır. Bu sürecin tek taraflı medya diyetlerine yol açacağına dair endişeler, ilgili üç kavram üzerinde yoğunlaşmaktadır: Seçici pozlama, yankı odaları ve filtre baloncukları"* (2018: 4). Buradaki eylem biçimi "kendi düşüncene aykırı olan enformasyonu görmeyebilirsin", yani, metaforik olarak "bilgi diyeti yapabilirsin" biçimindedir. Tek yönlü bilgi tehdidini William H. Dutton ve arkadaşları, "Search and politics: The uses and impacts of search in Britain, France, Germany, Italy, Poland, Spain, and the United States" adlı kollektif makalelerinde, yurttaşların kamusal konularla ilgili bilgi edinme alışkanlıklarını yalnızca sosyal medyadan yararlanarak yapmalarına bağlamaktadır. Yine aynı yazarlar bu durumun manipülatif bir bilgiyi kanıksamaya neden olabileceğine değinmektedir. Zira bu durum kanıksanmış tutum ve inançların daha da kökleşmesine de neden olabilmektedir (2017: 18). Bu araştırmada da görüldüğü gibi kullanıcılar adeta bilgi diyetine girmiş gibi hareket etmektedir. Yukarıda değerlendirmesi yapılan verilen ağ görselleştirmesi aşağıda sunulmaktadır. Görselde Fruchterman-Reingold algoritması kullanılmaktadır. Vertex Size, düğüm büyüklüğü ise, Eigenvector Centrality'daki ağırlığa göre hesaplanmıştır. Vertex Label olarak "Top Domains in Tweet by Count" seçilmiştir. Aşağıdaki ağda da görüldüğü en hızlı göze çarpan bağlantı twitter.com'dur.

Görsel 3.52. Top Domains in Tweet by Count Fruchterman-Reingold

Aşağıdaki görsel ise "Top Hashtag in Tweet by Salience" ile ilgilidir. Ağ görselinde Fruchterman-Reingold algoritması kullanılmaktadır. Vertex Size, düğüm büyüklüğü ise, Eigenvector Centrality'daki ağırlığa göre hesaplanmıştır. Vertex Label olarak "Top Hashtag in Tweet by Salience" seçilmiştir. Salience, çıkıntı, belirti, dikkati çeken, anlamlarına gelmektedir. Yani bu analizde ön plana çıkan hashtagler de hesaplanmıştır. Bu bağlamda analizde genel olarak en çok kullanılan "Top Hashtag in Tweet by Salience"ler şöyledir; #kırzincirleri, #yedidüvelgelsin, #a101, #zincirmarketterörü, #uçacaktıkçakıldık, #bim, #migros, #sokmarket, #kırzincileri, #şok. En sık kullanılan hashtaglar dışında gruplar bazında ön plana çıkan en önemli hashtagler ise şöyledir; #marketlerekayyum, #hdp, #cumhurittifakı, #oyununfarkındayız, #15temmuz, #zilletinkirlioyunları, #fetö. Hashtaglerde de görüldüğü kullanıcılar ana hatlarıyla; terör, ekonomi, teknoloji ve diğer nedenlerle kutuplaşmaktadırlar. Hashtagler'e ilişkin ağ görselleştirmesi şöyledir:

Görsel 3.53. Top Hashtag in Tweet by Salience Fruchterman-Reingold

Aşağıdaki görselde ise, “Top Words in Tweet by Salience” ile ilgili veriler yer almaktadır. Ağ görselinde Fruchterman-Reingold algoritması kullanılmaktadır. Vertex Size, düğüm büyüklüğü ise, Eigenvector Centrality’daki ağırlığa göre hesaplanmıştır. Vertex Label olarak “Top Words in Tweet by Salience” seçilmiştir. “Top Words in Tweet by Salience” en sık kullanılan sözcükler anlamına gelmektedir. Bu sözcükler şöyledir; muhalefet, game, bu, bir, ve, yok, de, kırzincileri, cumhur, son. En sık kullanılan sözcükler dışında gruplar bazında ön plana çıkan en önemli kelimeler ise şöyledir; kale, yedidüvelgelsin, biz, kızdım, oy , yok, game, of, muhalefet, son, kale, cumhur, bor, ülke, 2022, katma, değer, fake, tt, tag, altın, varaklı, masa. Zira bu sözcüklerden bile #game of muhalefet ağından kutuplaşmanın olduğunu görmek mümkündür. Bir de “Top Word Pairs in Tweet by Salience” vardır yani en sık kullanılan kelime çiftleri. Burada da ağ görselinde Fruchterman-Reingold algoritması kullanılmaktadır. Vertex Size, düğüm büyüklüğü ise, Eigenvector Centrality’daki ağırlığa göre hesaplanmıştır. Vertex Label olarak “Top Word Pairs in Tweet by Salience” seçilmiştir. En sık kullanılan kelime

çiftleri ise şöyledir; game-muhalefet, son-kale, kale-cumhur, kızdım-oy, oy-yok, muhalefet-kırzincileri, Devlet-Bahçeli, cumhur-game, muhalefet-zincirmarketterörü, çok-büyük. En sık kullanılan sözcük çiftleri dışında gruplar bazında ön plana çıkan en önemli kelime çiftleri ise şöyledir; cumhur-yedidüvelgelsin, halk-kandırıldı, rterdogan-başkanım, market-terörünü, terörünü-bitirmek, kale-cumhur, halk-2023, 2022-bor, katma-değerini, ey-muhalefet, ne-yaparsanız, fake-tt, muhalefet-fake. "Top Words in Tweet by Salience" den ve "Top Word Pairs in Tweet by Salience" den bile kutuplaşmayı görmek mümkündür. Zira bu anahtar kelimelerin arkasında, terörle ilişkilendirme, vatan haini ilan etme, ülkeyi yönetme kapasitesinden yoksun bulma, ekonominin kötü gidişat nedeniyle suçlama ve bot/sahte hesap iddiasına varıncaya kadar birçok hassas uçta kutuplaşma söz konusudur. "Top Words in Tweet by Salience" ve "Top Word Pairs in Tweet by Salience"e ilişkin ağ görselleştirmeleri aşağıda yer almaktadır.

Görsel 3.54. Top Words in Tweet by Salience Fruchterman-Reingold

Görsel 3.55. Top Word Pairs in Tweet by Salience Fruchterman-Reingold

Analize, giriş kısmında ifade edilen maksimum In-Degree ve maksimum Out-Degree değerlerinin detaylandırılmasıyla devam edilmektedir. #game of muhalefet ağında maksimum In-Degree değerinin 315 olduğu tespit edilmiştir. Maksimum Out-Degree değeri 171 olarak bulunmuştur. #game of muhalefet ağında In-Degree, Out-Degree değerlerine göre diğer aktörlerden gelen ve giden etkileşim farklılık göstermektedir. Zira In-Degree değerine göre #game of muhalefet ağında "@RTErdoğan" hesabına gelen etkileşim (bağlantı) en fazladır. Kullanıcılar #game of muhalefet diyerek Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın hesabını etiketlemişlerdir. Her düğüm için bağlantıların basit sayımına degree denilmektedir. Yönlü ağlarda gelen bağlantı sayısı için In-degree ve giden bağlantı sayısı içinse Out-degree değerleri kullanılmaktadır. # game of muhalefet ağında In-Degree'si en çok olan kullanıcılar ve ağdaki değerleri şöyledir; rterdogan 315, s********** 183, k******** 180, u********** 176, 5********** 175, a********** 173, y********** 171, a********* 168, d********** 136, s********** 132. Bu sıralamada In-Degree'si en yüksek 10 kullanıcı bulunmaktadır. In-Degree'si en yüksek olan kullanıcılardan bazıları tweet atmamıştır başka bir ifadeyle tweet atmalarında gerek yoktur. #game of muhalefet

ağına diğer kullanıcılar tarafından probleme el atmaları için davet edilmişlerdir. Cumhurbaşkanı bu anlamda sıralamada In-Degree'si en yüksek kullanıcıdır. Bazı kullanıcılar ise #game of muhalefet ağında tweet atmışlardır ve bu tweetleri nedeniyle etkileşim almışlardır. Bu kullanıcılara ilişkin In-Degree değerlerine bağlı kalınarak yapılan ağ görselleştirmeleri sırasıyla aşağıda ele alınmaktadır.

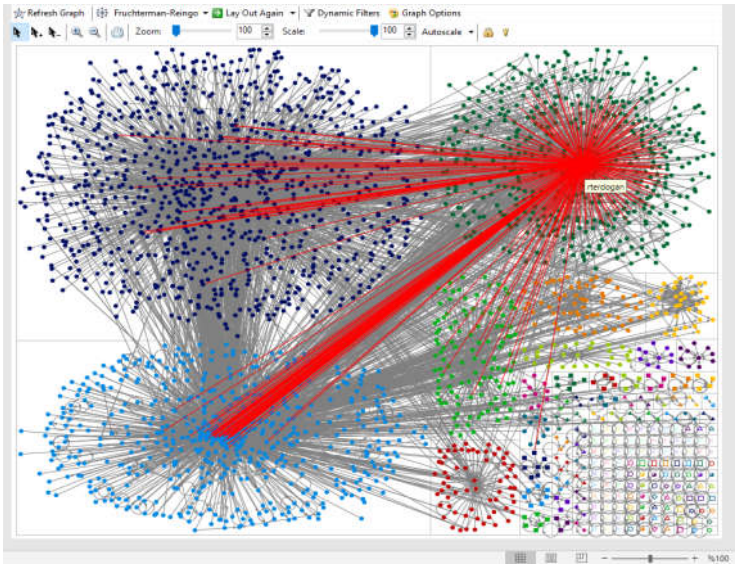

Görsel 3.56. "rterdogan" In-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma

Yukarıdaki görselde "@RTErdoğan" hesabına gelen etkileşim (bağlantı) en fazladır. İktidar yanlısı kullanıcıların çoğunluğu Cumhurbaşkanının dikkatini #game of muhalefet ağına çekmeye çalışmışlardır. Aynı zaman muhalefetin oyunlarına son verme konusunda, *"son kale-cumhur, cumhur-yedidüvelgelsin, rterdogan-başkanım, market-terörünü, terörünü-bitirmek, kale-cumhur"* gibi kelime çiftleriyle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ını etiketleyen kullanıcılar etkileşimi daha da arttırmışlardır. Aynı zamanda bu kelime çiftlerin en sık kullanılan kelime çiftleri olmasına neden olmuşlardır. Bu durum benzer ifadelerin ağda yoğunlaşmasına ve yakın fanusu etkisinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. In-Degree'si yüksek en yüksek olan ikinci kullanıcı ise attığı bir tweetle oldukça fazla etkileşim almıştır. "s**********" adlı kullanıcı: *"İYİ Partili Erhan usta, Ahmet Davutoğlu'na "Sayın Başkanım" dedi. "Ne başkanı kafa mı buluyorsun?" Allah akıl fikir versin, tehlikenin farkında mısınız? GAME OF MUHALEFET"* demektedir. Diğer kullanıcılardan bu tweete giden bağlantılarda da genel olarak muhalefetin oyun oynadığına yönelik içerikte iletiler vardır ki bu durum yankı fanusu etkisinin işlerliğini göstermektedir. Söz konusu ağ görselleştirmesi şöyledir:

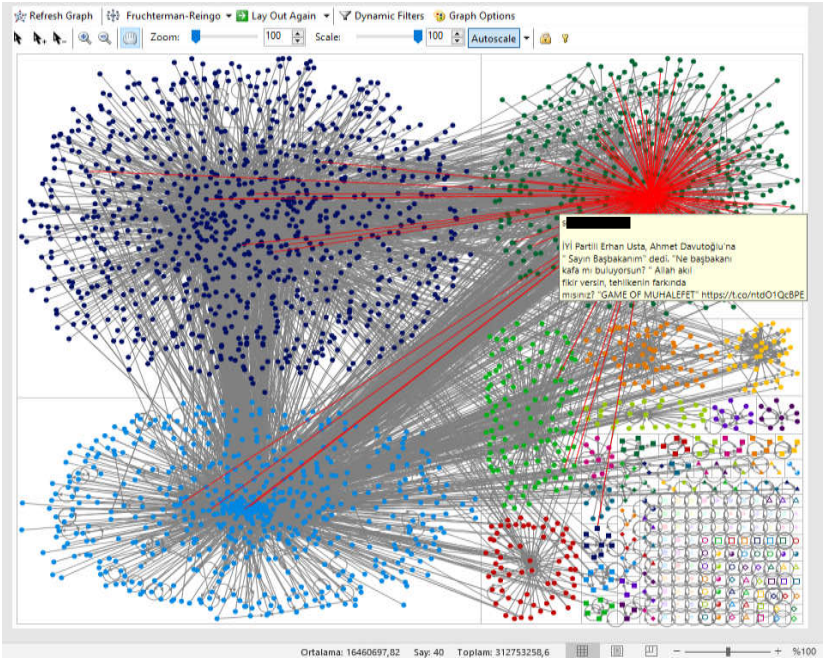

Görsel 3.57. "s**********" In-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma

In-Degree'si yüksek en yüksek olan üçüncü kullanıcı ise attığı bir tweette: *"Dış güçler fonlar, bu sahtekar'lar oynar. GAME OF MUHALEFET #YediDüvelGelsin"* demektedir. Bu ve bu bağlamda atılan tweetler betimsel analiz kısmında detaylıca ele alınmaktadır. Zira In-Degree'si yüksek olan bu tweet betimsel analiz kısmında ki verilerle örtüştüğü görülmektedir. İktidar yanlısı kullanıcılar tweetlerinde genel olarak muhalefet liderlerini, dış güçlerin maşası, ABD taşeronu, dış güçlerin fonlamasıyla varlığını sürdüren kişiler olarak kavramaktadırlar. Bu kutuplaşma bağlamında kullanıcılar *"#YediDüvelGelsin"* ifadesiyle muhalefetin ve onun arkasındaki güçlerin çabalarının beyhude olduğunun da altını da çizmektedirler. Ancak burada dikkati çeken husus kullanıcıların bir iddialarını destekledikleri ciddi bir argüman ortaya atmamış olmamalardır.

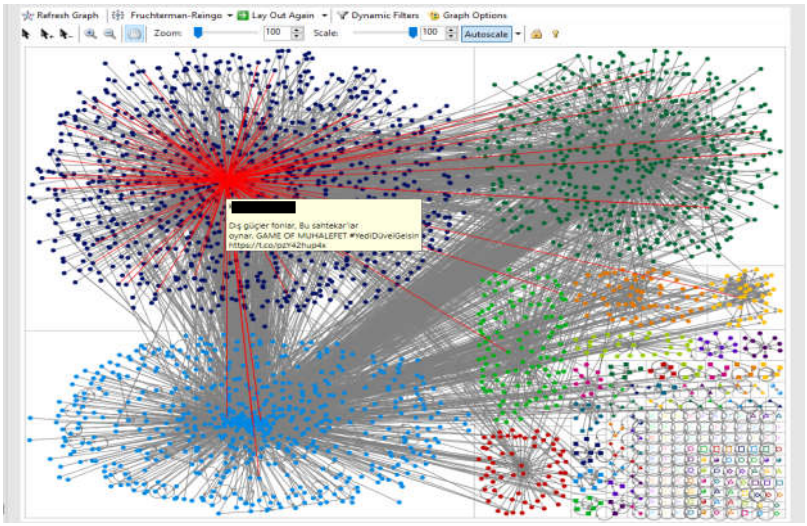

Görsel 3.58. k********* In-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma

In-Degree'si yüksek olan kullanıcılardan ikisi ise attığı tweette yalnızca: *"GAME OF MUHALEFET"* demektedir. Bu tweetleri atan kullanıcıların düğümleri aşağıdaki ağ görselleştirmesinde yer almaktadır ve analizlerine yer verilmektedir.

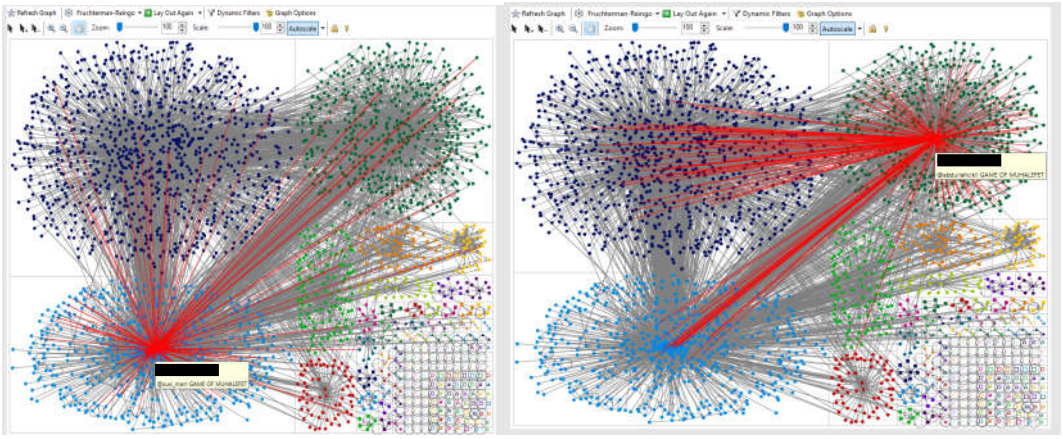

(a) **(b)**

Görsel 3.59. (a) "u**********" Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma (b)" y**********" Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold

"#game of muhalefet" etiketinin yukarıdaki gibi ham haliyle *"game of muhalefet"* biçiminde yazılarak tekrar ağda dolaşıma sokulması bu ileti gurubunun değerlendirilmesi açısından hassas bir yapıya sahip olmasına neden olmaktadır. Zira bu kullanıcıların ciddi bir etkileşim aldığı ancak attıkları tweetlerin *"muhalefetin oyun oynadığından"* başka hiçbir şeyi ifade etmediği gerçeği *"#game of muhalefet"* ağının çok çeşitli fikirler taşıyan

bir ağ olma özelliğini yitirmesine neden olmaktadır. Nitekim betimsel analiz kısmında da ifade edildiği gibi Twitter'da yalnızca "#gameofmuhalefet" etiketiyle tweet atıp muhalefetin oyun oynadığını varsayan kullanıcıların oluşturduğu kategori oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Betimsel analize dahil edilen 4303 tweetin 2733 tanesi yalnızca "#game of muhalefet" yazılarak gönderilmiştir. Bu tweetlere yalnızca emojiler iliştirilmiştir. Kullanıcıların ağa dahil olduklarında yalnızca partizan bir bilişsel sürece sahipmiş gibi davranarak "öteki" düşünceleri sarsacak bir tartışma ortaya atmaktadırlar. Bu durum homojen bir tartışma grubunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dahası yankı fanusu etkisi altındaki kullanıcılar hiçbir düşünce taşımayan iletilerin onay aldığını gördükçe bundan keyif alırcasına benzer iletiyi peş peşe paylaşmaya devam etmektedirler. Daha da kötüsü ise kullanıcılar, *"game of muhalefet"* ifadesine ekledikleri emojilerle yenilik yaratmışçasına bir başka kullanıcıdan farklı bir bilinçle iletiyi ağa gönderdiklerini sanmaktadırlar. Neredeyse hiçbir argüman taşımayan ama muhalefeti oyun oynamakla suçlayan kullanıcıların attıkları emojilerden oluşan tweetlerden bazıları şöyledir: *"GAME OF MUHALEFET, GAME OF MUHALEFET , Game of muhalefet , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET ✕ GAME OF MUHALEFET , Oyun bitti Muhalefet GAME OF MUHALEFET, GAME OF MUHALEFET SON KALE CUMHUR, GAME OF MUHALEFET ☑, GAME OF MUHALEFET ."* Bu gibi iletilerden bir anlam çıkarmak oldukça güçtür. Ancak kullanıcıların sosyal medya kamusal alanına, muhalefetin oyun oynadığına ilişkin bir düşünceyi bırakmaları açısından önemli görülmektedir. Zira sayısal anlamda yığılmaya neden olan bu tweetler diğer kullanıcılarında bir argüman ileri sürmeden yalnızca muhalefetin oyun oynadığını iddia etmeleri yönünde tetikleyici bir güç olmuş olabilir. Çünkü aynı ağda toplanan benzer düşünceye sahip kullanıcılar somut gerekçelere ihtiyaç duymadan teyit ve onay izlerini takip ederek paylaşım yapmaktadırlar. Bu durumda da yankı fanusu etkisi ortaya çıkmaktadır. Yine In-Degree'si yüksek aşağıdaki ağ görselleştirmeleri ise şöyledir;

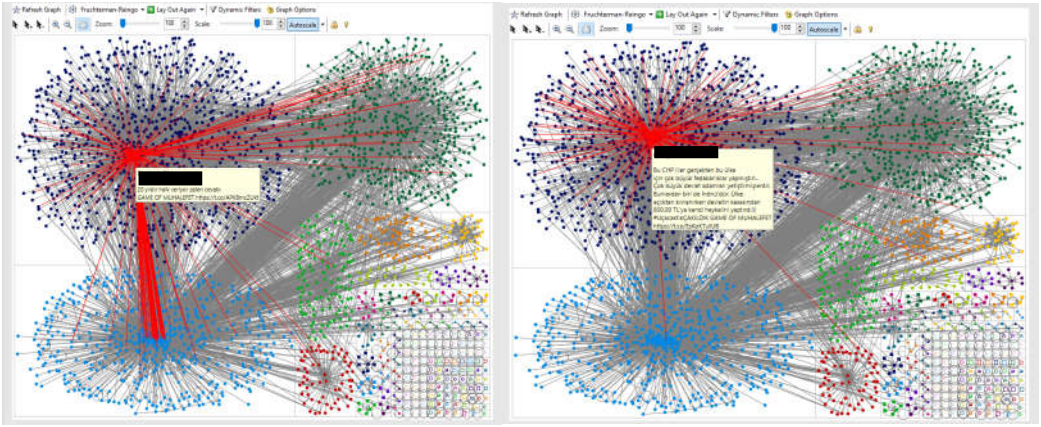

(a) **(b)**

Görsel 3.60. (a) "5**********" Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold (b) "a*********" Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold

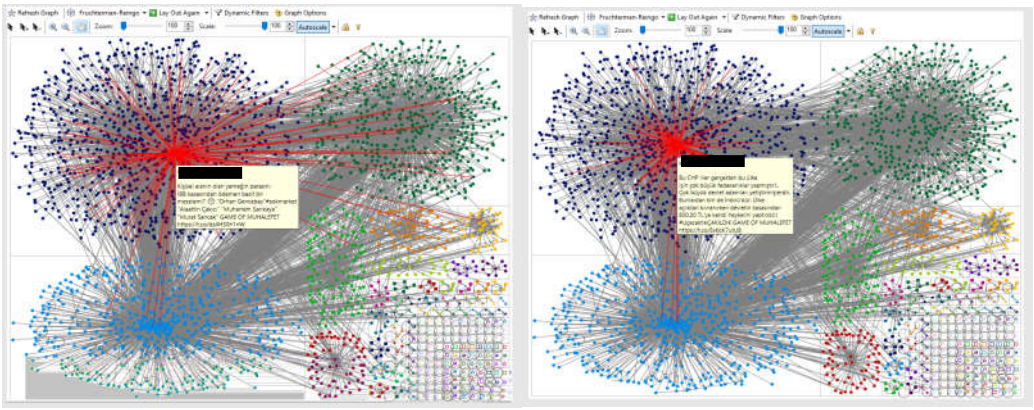

(a) **(b)**

Görsel 3.61. (a) "d**********" Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma (b) s"*********" Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma

Yukarıdaki In-Degree değerine göre ağ görselleştirmesinde kullanıcılar; halkın 20 yıldır muhalefet liderlerine gereken cevabı verdiğini, CHP'li liderlerin bu ülke için dikkate değer hiçbir fedakârlık yapmadığını, devletin parasının özel işler için harcandığını vurgulamaktadırlar. Zira betimsel analiz bölümde detayıyla ele alınan bu hususlar tekrar bütüncül bir bakış açısıyla ele alındığında, iktidar yanlılarının muhalifleri milli iradeye direnç gösteren ve hatta İslamofobik kişiler gibi davranana bir düşman gibi kodlamaktadırlar. Muhalifler de benzer biçimde iktidar yanlılarını milli iradeye direnç göstermekle suçlamaktadırlar. Yine iktidar yanlıları, muhalefet liderlerini ülkeyi yönetme

kapasitesinden yoksun bulmaktadırlar. Muhalif liderler heykel yapmaktan başka bir şey bilmeyen yeteneksiz kişiler olarak kavranmaktadır. Özellikle *"vatanın çapulsuzlara"* teslim edilemeyeceğine vurgu yapan kullanıcılar, muhalifleri kabiliyet, ehliyet, liyakatten de yoksun bulmaktadırlar. Aşağıdaki ağ görselleştirmesinde dikkati çeken "a*******" adlı kullanıcı tıpkı "@RTErdoğan" hesabına gelen etkileşim gibi etkili bir In-Degree bağlantısı almıştır. Ancak kullanıcının tweetinin içeriği görülmemektedir. Bu kullanıcının hesabı detaylı olarak incelendiğinde description yani kullanıcının hesabında kendini tanımladığı kısımda "Reis-i Cumhur" yazmaktadır. Kullanıcının hesabından AK Paryi'ye sempati duyan bir kullanıcı olduğu anlaşılmaktadır. 13.046 takipçiye sahip olan bu kullanıcı #game of muhalefet ağına self-loops bir ileti göndermiştir. Yani kullanıcı ağda bağımsız bir tweet atmıştır. Birkaç özel ayarın ardından ulaşılan Tweetin içeriğinin şöyle olduğu görülmektedir: *"Günde sadece 4 saat uyku dört bir yanı hain dolu yorgun bitkin ama pes etmeyen bir beden... Hakkını ödeyemeyiz Reis yoruldun biliyoruz ama bu dava sensiz olmaz"* demektedir. İletinin self-loops bir ileti olduğu aşağıdaki yuvarlak kırmızı halkadan anlaşılmaktadır. Burada dikkati çeken konu kullanıcının tek bir tweet atmış olmasına rağmen yüksek oranda etkileşim almış olmasıdır. Kullanıcıyı kendi safında gören diğer kullanıcılar ya da bu kullanıcının kendi takipçileri safları sıkılaştırmak için tweeti desteklemiş ve retweet, replies to, mentions, yaparak bu hesabın In-Degree değerini yükseltmişlerdir. Kullanıcıya ait ağ görselleştirmesi ise aşağıda sunulmaktadır.

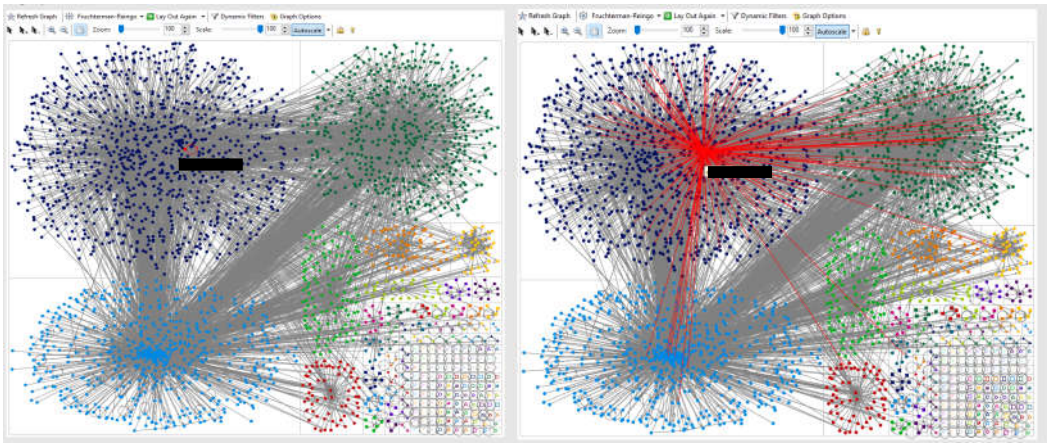

(a) **(b)**

Görsel 3.62. (a) "a*******" Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold Self-Loop Gruplandırma (b) a"*******" Kullanıcısının In-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma

Kurulan # game of muhalefet ağında maksimum Out-Degree değeri 171 olarak bulunmuştur. Out-Degree değerine göre en fazla giden bağlantı, "a**********" adlı hesaba olmuştur. # game of muhalefet ağında maksimum In-Degree değeri 315, maksimum Out-Degree değeri 171 olarak bulunmuştur. # game of muhalefet ağında In-Degree ve Out-Degree değerlerine göre diğer aktörlerden gelen ve giden etkileşim farklılık göstermektedir. In-Degree değeri ile Out-Degree değeri arasındaki fark, #game of muhalefet ağının oldukça aktif olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle # game of muhalefet ağında etkileşim üst düzeydedir. Ancak etkileşimin söylem boyutuna bakıldığında benzer düşüncelerin pekiştirildiği söylenebilir. Bu durum yine yankı fanusu etkisiyle açıklanabilir ağda ciddi bir hareketlilik vardır ancak konuşma arketiplerine bakıldığında benzer söylemlerin ağda dolaştığına tanıklık edilmektedir. Analiz biraz daha detaylandırıldığında en yüksek Out-Degree değerine sahip 10 kullanıcı ve ağdaki istatistiklerinin şöyle olduğu görülmektedir; a********** 172, a******* 110, t********** 103, _********* 98, e********** 96, y********** 95, e******** 95, e********** 88, s********** 85, o********* 85. Bu kullanıcılara ait değerler detaylandırılarak ele alındığında Out-Degree değeri en yüksek olan kullanıcının "a**********" adlı kullanıcı olduğu görülmektedir. Bu kullanıcıdan diğer kullanıcılara oldukça fazla bağlantı gitmiştir. Söz konusu kullanıcının tweeti şöyledir: "*"KDV indirimine rağmen #ZincirMarketTerörü hala zam yapmaya devam ediyor ki, yarın yapacakları indirimi maskeliyorlar. Bindirimi. Reis keyfi zamları yapan sorumluları ters kelepçeyle aldırır, 85 milyon arkanda"* demektedir. Eigenvector Centrality'daki ağırlığa göre de ön plana çıkan tweet budur. Zira bu tweete göre iktidar yanlısı kullanıcı, Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntıların altında yatan nedenin muhaliflerin olduğu düşüncesini taşısa da muhalifler de bu düşüncenin tersini savunmaktadır. Bu durum ise taraflar arasında kutuplaşma yaratmaktadır. Bu bağlamda muhalifler: *"uçacaktık çakıldık"* demektedir. İktidar yanlıları ise muhalifleri: *"zincir market terörü"* diye ifade ettikleri girişime destek vermekle suçlamaktadırlar. Kullanıcılar bu bağlamda, özellikle gıda kartellerinin bilinçli olarak etiket fiyatlarını düşürmediğini ve bu yolla muhalefete destek olduklarını belirtilmektedir. Bu iddiadan beslenen iktidar yanlıları, muhalifleri vatana haini olarak betimlemektedirler. İktidar yanlılarına göre muhalefetin bu kategorideki oyunu, tüccarlara karşı sert bir tepki göstermemek ve gıda kartelleriyle hareket ederek yurttaşları zor duruma sokmaktır.

“o*********” adlı kullanıcı ise bu bağlamda *“Marketler’de Araba Lastiği’nin Akü’nün Ne İşi Var Neredesiniz kemal meral sesinizi duyalımm ZİNCİR MARKETLER BOYKOT GAME OF MUHALEFET”* demektedir. Kullanıcı, ekonominin kötü gidişatına yönelik muhalefet liderlerini ciddi bir tepki vermeye davet etmektedir. Zira betimsel analiz kısmında ifade edildiği gibi iktidar yanlısı kullanıcılar muhalefet liderlerinin bu konudaki üzüntüsünü samimi bulmamaktadırlar. Söz konusu analizlere ait ağ görselleştirmeleri aşağıda yer almaktadır:

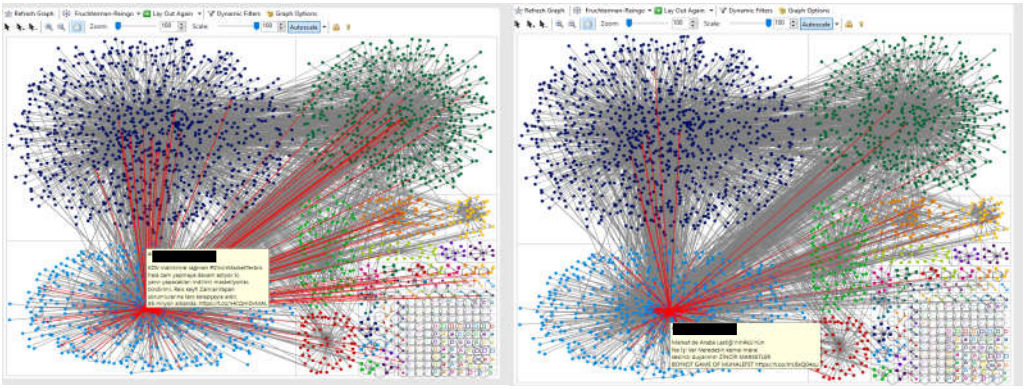

(a) **(b)**

Görsel 3.63. (a) “a**********” Kullanıcısının Out-Degree Fruchterman-Reingold (Gruplandırma) (b) “o********” Kullanıcısının Out-Degree Fruchterman-Reingold (Gruplandırma)

Out-Degree değerine göre en fazla giden bağlantıyı alan tweetlerden bazıları ise şöyledir: “#Game Of Muhalefet, #Game Of Muhalefet ve Ali Cengiz Oyunları, #Game Of Muhalefet Game , #Game Of Muhalefet☠☠☠☠☠☠” bu türden tweetlerin sosyal medya kamusal alanına bir katkısı olmayacağı konusu daha önceden de ifade edilmiştir. Söz konusu tweetlerden bazılarının ağ görselleştirmesi ise şöyledir:

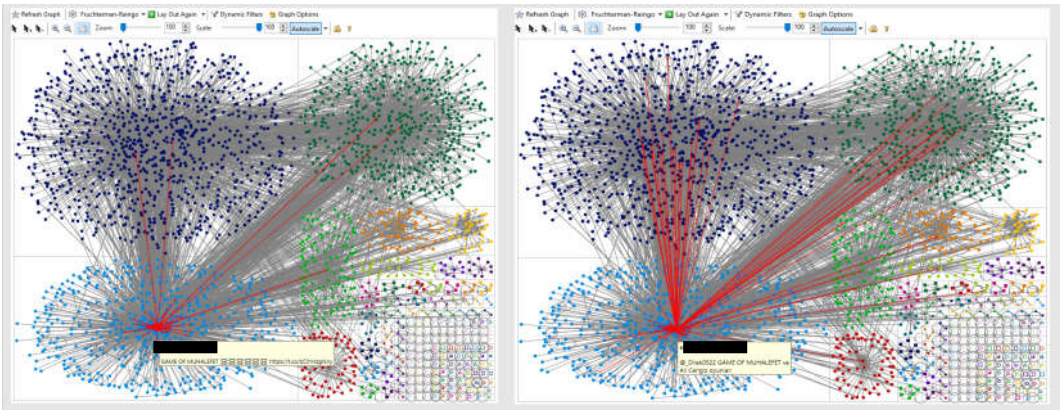

(a) **(b)**

Görsel 3.64. (a) "y**********" Kullanıcısının Out-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma (b) "e**********" Kullanıcısının Out-Degree Fruchterman-Reingold Gruplandırma

Yine Out-Degree değeri yüksek olan aşağıdaki ağ görselleştirmelerinde kullanıcılar atıkları iki tweetle sosyal medya kamusal alanına bir iz bırakmaktadırlar. Söz konusu tweetler şöyledir:

"Siz hiç 'Allah benim ömrümden alıp Kemal Kılıçdaroğlu'na versin' diyen bir CHP'li gördünüz mü? Dualarımız sizinle reis"

"İç ve dış ortaklarınızla birlikte sizi topluca sandığa gömeceğiz GAME OF MUHALEFET"

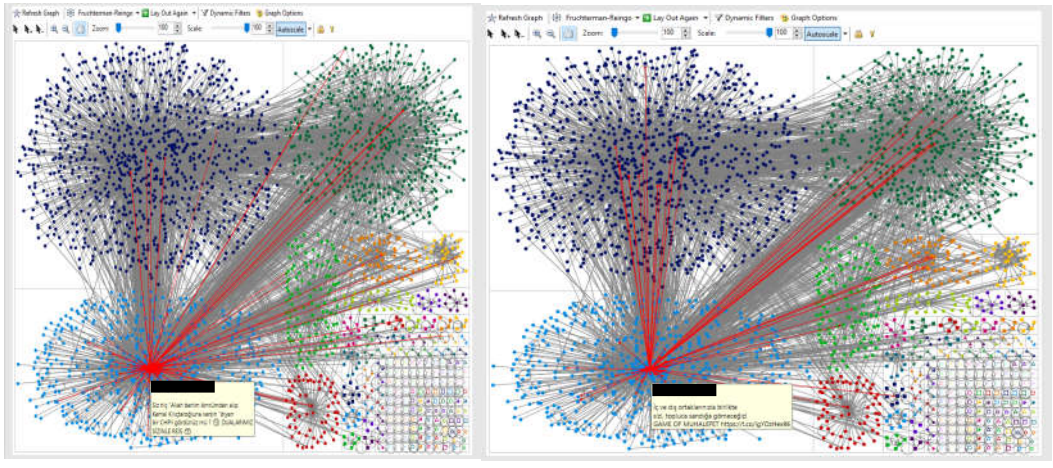

(a) **(b)**

Görsel 3.65. (a) "t**********" Kullanıcısının Out-Degree Fruchterman-Reingold (Gruplandırma) (b) e "**********" Kullanıcısının Out-Degree Fruchterman-Reingold (Gruplandırma)

Bu analizdeki bir başka önemli ölçüm ise Betweenness Centrality değeridir. Betweenness Centrality her bir düğümün ağın farklı bölümleri arasında bir köprü sağlamadaki önemini göstermektedir. Yani kaldırıldığı takdirde bir ağın dağılmasına neden olacak düğümleri vurgular. # game of muhalefet ağında Betweenness Centrality maksimum değeri 1093842,161'dir. Ortalama Betweenness Centrality değeri ise 5985,145'tir. Betweenness Centrality' ye göre, "a**********" adlı kullanıcı ön plana çıkmaktadır. Zira bu ve bu kullanıcının sahip olduğu değerlere yakında kullanıcılar ağdan çıkartılırsa ağın yapısı bozulacaktır. Betweenness Centrality' ye göre ön plana çıkan 3 önemli kullanıcı ve ağdaki değerleri şöyledir; a********** 1093842,161, rterdogan 795829,212, e********** 633595,329. Bu kullanıcılara ilişkin ağ görselleştirmeleri aşağıda sunulmaktadır ve analizlerine yer verilmektedir.

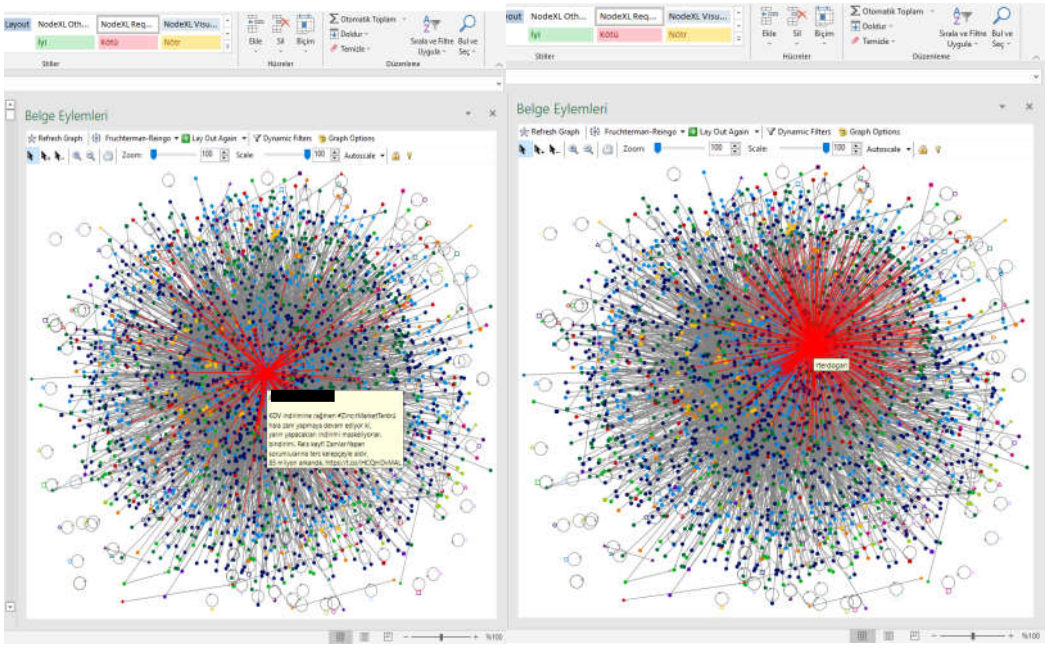

(a) **(b)**

Görsel 3.66. (a) "a**********" Kullanıcısının Betweenness Centrality Fruchterman-Reingold (b) "rterdogan" Kullanıcısının Betweenness Centrality Fruchterman-Reingold

Görsel 3.67. "e**********" Betweenness Centrality Fruchterman-Reingold

Betweenness Centrality değerine göre yukarıdaki ağ görselleştirmesinde yer alan kullanıcılar ağdan çıkarıldığında ağın yapılısının bozulacağı hatta ağın dağılacağı söylenebilir. Başka bir ifadeyle eğer bir kullanıcının Betweenness Centrality değeri yüksekse bu aktörün ağdaki enformasyon merkezi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda #game of muhalefet ağındaki bilgi merkezi, bilgi alışverişini ve iletişimi kontrol eden kullanıcıların; a**********, rterdogan ve e********** olduğu söylenebilir. Sırasıyla kullanıcıların ağda sahip olduğu değerler şöyledir; a********** 1093842,161, rterdogan 795829,212, e********** 633595,329. #game of muhalefet ağından kaldırılacağı taktirde ağın dağılmasına neden olacak olan bu üç aktör için böyle bir keskin ifadeyi kullanmak başka parametrelerinde incelendiğini göstermektedir. Yani her zaman Betweenness Centrality değerinin yüksek olması yukarıda anlamlara gelmeyebilir. Ancak bu araştırmanın ağ görselleştirmesinin diğer verilerinde In-Degree, Out-Degree, Eigenvector Centrality'de de bu kullanıcılar ön plana çıktığı için ağdan kaldırıldığı takdirde bir ağın dağılmasına neden olacak aktörler bunlardır demek yanlış olmayacaktır. Betweenness Centrality'ye göre etkileşim alan tweetler şöyledir:

"KDV indirimine rağmen #ZincirMarketTerörü hala zam yapmaya devam ediyor ki, yarın yapacakları indirimi maskeliyorlar. Bindirimi. Reis keyfi zamları yapan sorumluları ters kelepçeyle aldırır, 85 milyon arkanda"

"GAME OF MUHALEFET ve Ali Cengiz oyunları"

Yukarıda tweetde aktör: *"KDV indirimine rağmen #ZincirMarketTerörü hala zam yapmaya devam ediyor ki, yarın yapacakları indirimi maskeliyorlar. Bindirimi. Reis keyfi zamları yapan sorumluları ters kelepçeyle aldırır, 85 milyon arkanda"* demektedir. Özellikle betimsel analizde ön plana çıkan kategorilerden birisinin, Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle kutuplaşma kategorisi olduğunu hatırlatmak gerekmektedir. Bu bağlamda sonuçlar birbiriyle tutarlıdır. Aynı zamanda söz konusu kullanıcının muhalif liderleri; terör örgütünün bir parçası olmak, batı hayranlığı yapmak, Mustafa Kemal Atatürk'ü maske olarak kullanmak, milli bekayı önemsememek, vatan haini olmakla suçlamak gibi tweetleri de vardır. Ancak Eigenvector Centrality'daki ağırlığına göre ön plana çıkan yukarıdaki tweet "*#ZincirMarketTerörü"* ne ilişkin tweettir. Betimsel analiz bölümünde de ifade edildiği gibi hem iktidar yanlıları hem de muhalifler birbirlerini ekonomik sıkıntıların gerekçesi olarak görmektedir. Örneğin muhalif bir kullanıcının: *"Game Of Muhalefet boşver sevgili muhalefet! Aç olanlar düşünsün zamları. Hükümet düşünsün halkı. Madem halk tercih etmiş saygı duymak gerek. Bakalım keyfimize! 🎻"* biçiminde inşa ettiği tweeti bağımsız atılmış bir iletidir. Yani self-loop bir iletidir. Aşağıdaki görselde yuvarlak halkalar self-loop iletileri ifade etmektedir. Bu tweet neredeyse ağda hiçbir hareketliliğe neden olmamaktadır. Hangi halkanın hangi tür kullanıcıya ait olduğunu bulmak ise oldukça güçtür. Çünkü bu tweetin ağdaki ağırlığı zayıftır. Söz konusu tweetinde aşağıdaki yeri tweet kutusunun hemen üzerindeki kırmızı halkadır.

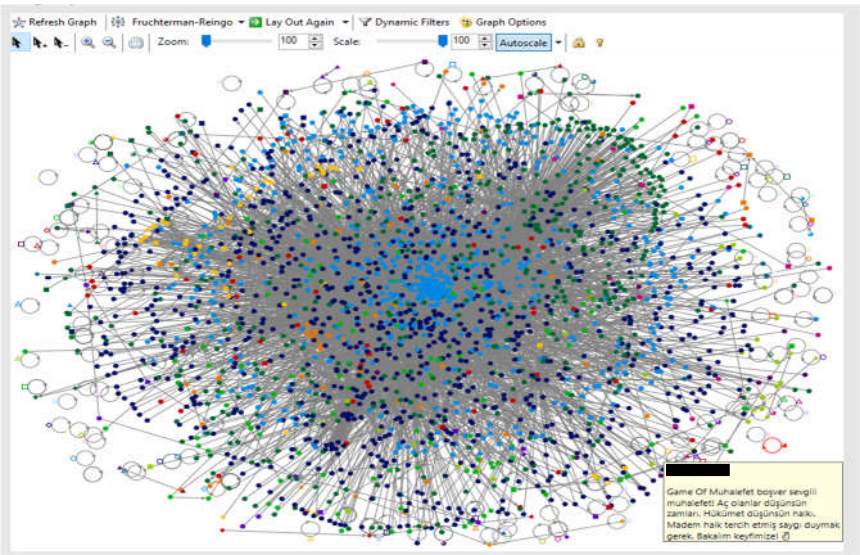

Görsel 3.68. Eigenvector Centrality Fruchterman-Reingold

Araştırmanın sonuna gelindiği bu kısımda; Eigenvector Centrality, In-Degree, Out-Degree ve Betweenness Centrality değerleri ve betimsel analizleri en etkili aktörler bazında tekrar ele alınmaktadır. Bu bağlamda tweetler arasından bir seçme işlemi yapılmıştır, ancak bu sefer kategorilere göre bir ayrım yapılmamıştır. Bunun yapılma nedeni ise spesifik kategoriler bağlamında araştırmayı kopartarak genel anlamda en etkili aktörler bazında kutuplaşmanın boyutlarını görmektedir. Nitekim burada, en etkili aktörlerin ağa bıraktığı izler ve bu izleri takip eden kullanıcıların aktörleri onaylayıp onaylamadığını ortaya çıkartmak amaçlanmaktadır. Böylece yankı fanusu etkisinin daha net bir biçimde görülebileceği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle Eigenvector Centrality, In-Degree, Out-Degree ve Betweenness Centrality değerleri dikkate alınarak en etkili aktörler tespit edilmiştir. Bu aktörlerin attıkları tweetler ve bu tweetlere gelen etkileşimler ele alınmıştır. Yalnızca benzersiz değere sahip tweetler değerlendirmeye alınmış, tekrar eden tweetler ise silinmiştir. Zira kullanıcılar kendi hesaplarından aynı tweeti birkaç kere göndermektedir ya da bir başka kullanıcıya benzer biçimde yanıt vermektedirler. Bu araştırma kriterlerine göre, analize Eigenvector Centrality ağırlığına göre en fazla etkileşim alan "t**********" adlı kullanıcıyla başlanmıştır. "t**********" adlı aktörün Twitter hesabından #game of muhalefet ağına gönderdiği bazı tweetler şöyledir:

> *"Sonunuz is coming , GAME OF MUHALEFET, Çevirmediğiniz film , fırıldak kalmadı. GAME OF MUHALEFET, HDP ile birlikte fotoğraf vermeyerek gerçek Atatürkçüleri ve çakma ülkücüleri kandırma operasyonuna başlamışsınız ama yemezler GAME OF MUHALEFET"*
>
> *"Pervin sen kadraja girme Atatürkçüleri ve ülkücüleri kandıralım operasyonu ! GAME OF MUHALEFET, Sizi birleştiren o kökler de çatırdıyor GAME OF MUHALEFET , Reis ne dedi Yalansa bunda , iftiraysa bunda Gece başka yatıryoorr , sabah başka kalkıyor. GAME OF MUHALEFET"*
>
> *"Vatan düşsün diye girmediğiniz kılık kalmadı. GAME OF MUHALEFET, GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , Bir bakanlık sözü verirler barışırsınız Pervin GAME OF MUHALEFET"*

Eigenvector Centrality'deki ağırlığına göre en fazla etkileşim alan "t**********" adlı kullanıcının hesabından gönderdiği tweetlerin aldığı etkileşime bakıldığında, diğer düğümlerden gelen iletilerde kullanıcıların "t**********" adlı aktörü onayladığı

görülmektedir. Kullanıcılar "t**********" adlı aktörün tweetlerine sıkça "game of muhalefet" biçiminde yanıt vermektedirler. Ayrıca tıpkı "t**********" adlı aktörün söylemleri gibi onlarda muhalefet liderlerini, terör örgütleriyle iş birliği kurmakla suçlamaktadırlar. Bu bağlamda muhalefet liderleri vatan haini ilan edilmek suretiyle ötekileştirilmektedirler. Zira dikkati çeken bir başka konu kullanıcıların destekledikleri muktedirin jargonunu benimseyerek konuşmalarıdır. Bu bağlamda muhalefet liderleri; yalancı, iftiracı, kılıktan kılığa giren haysiyetsiz kişiler olarak kodlanmaktadırlar. Aynı zamanda kullanıcılar muhalefetin ekonominin kötü gidişatı konusunda da algı operasyonu yürüttüğünü dile getirmektedirler. Yine bazı tweetlerde muhalefet liderleri "boş işlerle uğraşan" kişiler olarak tanımlanmakta ve bir ülkeyi yönetecek kapasiteden yoksun bulunmaktadırlar. Görüldüğü gibi "t**********" adlı aktörden giden ve ona gelen etkileşimlerin neredeyse tamamı birbirleriyle örtüşmektedir. Bu bağlamda #game of muhalefet ağında hem kutuplaşmanın olduğu hem de yankı fanusu etkisinin oldukça güçlü olduğu vurgulanabilir. In-Degree değerine göre ise en fazla etkileşimin (bağlantı) "@RTErdoğan" adlı hesaba geldiği görülmektedir. Kullanıcılar "#game of muhalefet" diyerek Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın hesabını etiketlemişlerdir. In-Degree değeri ile Out-Degree değeri arasındaki farkın bu analizde oldukça açık olduğu tespit edilmiştir. # game of muhalefet ağında maksimum In-Degree değeri 315, maksimum Out-Degree değeri ise 171 olarak bulunmuştur. Bu durum bu ağda etkileşimin üst düzeyde olduğunu göstermektedir. Ancak etkileşimin söylem boyutuna bakıldığında kutuplaşma ve ötekileştirmeden başka bir şey görülmemektedir. Nitekim "@RTErdoğan" hesabından #game of muhalefet ağına giden hiçbir bir ileti olmamasına rağmen, kullanıcılar Cumhurbaşkanını hesabını tweetlerine ilişik tutarak onu ağa dahil etmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda atılmış olan yüzlerce kullanıcıların son kale olarak Cumhur İttifakı'nın görüldüğü içeriklere sahip tweet söz konusudur ve kullanıcılar Millet İttifakı'na karşı mesafeli bir duruş sergilemektedirler. Atılan tweetlerde sıklıkla kullanıcıların *"zincir market terörü"* olarak ifade ettikleri hayat pahalılığına dikkati çekmeye çalıştıkları görülmektedir. Burada kullanıcılar dikkati zincir market terörüne çekmeye çalışırken, bu terörün altında yatan nedenin muhalefet liderlerinin oyunu olduğunu da vurgulamaktadırlar. Dahası kullanıcılar bu gerekçelerini desteleyecek bir argüman da sunmamaktadırlar. Aynı zamanda iktidar yanlısı kullanıcılar, muhalefet liderlerini vatan haini ve terörist ilan etmekte ve onların kan emici olduğunu

vurgulamaktadırlar. Son olarak In-Degree değeri bağlamında atılan tweetlerde Millet İttifakı, *"şer ittifak"* olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda da kullanıcılar sıkça *"game of muhalefet"* ya da "*GAME OF MUHALEFET ve Ali Cengiz oyunları"* diyerek ağı ötekileştirme ifadeleriyle örmektedir. Sonuç olarak ağda "öteki"nin sesini duymak neredeyse imkânsız halde gelmektedir. Böylece yankı fanusu etkisi ortaya çıkmaktadır. Yine bir başka değer olan maksimum Out-Degree ağ hakkındaki bilgiyi derinleştirmek açısından oldukça önemlidir. # game of muhalefet ağında maksimum Out-Degree değeri 171 olarak bulunmuştur. Out-Degree değerine göre en fazla giden bağlantı, "a**********" adlı hesaba olmuştur. Aynı zamanda Betweenness Centrality değerine göre de "a**********" adlı aktör ön plana çıkmaktadır. Betweenness Centrality değeri yüksek olan bu aktörün ağdaki enformasyon merkezi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda #game of muhalefet ağındaki bilgi merkezini, bilgi alışverişini ve iletişimi kontrol eden aktör "a**********" adlı aktördür. "a**********" adlı aktörün hesabından attığı tweetlerden bazıları ise şöyledir:

"CHP ve İP'in düştüğü durum gerçekten çok üzüntü vericidir. Ya susuyorlar ya da karınlarından konuşarak, Türk ve Türkiye düşmanlarına cesaret veriyorlar. Yazıklar olsun. Türk milleti elbette bunları bir kenara not ediyor ve günü geldiğinde hesabını soracaktır. GAME OF MUHALEFET "

"Ülkeyi işgale açık hale getirmek için darbeye kalkışan Fetö ile kol kola girenlerin,2023 seçimleri için HDP'yle gizli anayasa görüşmeleri gerçekleştirenlerin vatanseverliği dillerine dolaması riyakarlıktır, ikiyüzlülüktür, sahtekarlıktır. GAME OF MUHALEFET "

"Dışarda dış güçler, içerde CHP ve onun kuyrukları... Dışarıda ABD ve İsrail ikilisi başta olmak üzere önemli aktörler PKK'nın alanını genişletirken... İçeride CHP ve onun yancıları seçim ittifaklarıyla PKK (HDP)'nın alanını genişletiyor. GAME OF MUHALEFET"

" , Anlamakta güçlük çekiyoruz. Bir insan kendi memleketinin zenginleşme ve bağımsızlaşma çabasından "nasıl rahatsız olabilir" diye sorguluyor ama bir türlü idrak edemiyoruz. GAME OF MUHALEFET "

"Sözlerinde sürekli vatan ve bayrak geçmesi kandırmasın sizi. Ne vatanla alakaları vardır, ne de bayrakla. İstanbul işgal edildiğinde, Ayasofya'nın önünde nöbet tutanların, Anadoluya sırtında mermi taşıyanların değil; İngiliz'e yaranmaya çalışanlardır onlar. GAME OF MUHALEFET "

"Malazgirt, Büyük Taarruz, Alpaslan, Fatih, Abdülhamid Han ve Atatürk üzerinden tartışmalar açmak, birini diğerine tercih ederek, çatıştırmak ve bu durumu da Erdoğan'ı yıpratmak için yapmak bu ülkenin birliğine, dirliğine yapılacak en büyük kötülüktür. GAME OF MUHALEFET "

"Kuru bir "Atatürkçülük" tutturmuş gidiyorlar… Atatürk'ü kendilerine maske olarak kullanıyorlar. Kirletiyorlar Mustafa Kemal'i. Her türlü kötü amaçları için tepe tepe kullanıyorlar. Hatta heykelini LGBTİ renklerine boyayıp ayaklar altına bile alabiliyorlar GAME OF MUHALEFET "

"Atatürkçülük bunlar için bir gün batı hayranlığı oluyor, bir gün Yunan tezleri savunuculuğu. Portresini alıp, bölücü Apo'nun yanına koyabiliyorlar. Mustafa Kemal'in askerleriyiz sloganları atıp PKK'lı teröristlerle kol kola girebiliyorlar. Sahtekar bunlar GAME OF MUHALEFET "

"Türkiye'nin milli bekasını çok sıcak ve yakın derecede etkileyen dış gelişmelerin yaşandığı bir dönemde, CHP'nin, HDP'nin, İP'in ve diğer partilerin siyasi polemiklerle vakit geçirmesi Türkiye sevdasından ne kadar mahrum olduklarını teyit etmiştir. GAME OF MUHALEFET "

"zilletin ipini tutanlar küffarlar, yenileceksiniz..! GAME OF MUHALEFET "

Out-Degree ve Betweenness Centrality değerlerine göre ön plana çıkan "a**********" adlı aktörün hesabına gelen etkileşime ilişkin tweetlerde kullanıcılar, ana aktörü desteklemektedirler. Bu bağlamda iktidar yanlısı kullanıcılar muhalefet liderlerini, Mustafa Kemal Atatürk'ü maske olarak kullanmakla suçlamakta, vatan haini ilan etmekte, dış güçlere komutasını teslim etmiş liderler olarak kodlamaktadırlar. Aynı zamanda Türkiye'nin bekasından endişe duyan kullanıcılar ülkenin muhalefet liderlerine asla teslim edilmemesi gerektiğinin altını çizmektedirler. Örneğin bir kullanıcı: *Biz Atamız Fatih'in çizgisi olan bu yolda islamın sancağiyla yoğrulmuş bir ecdad olrak herzaman bu yolda olacağız. Erdoğan ile bir ömür... nokta ☝ GAME OF MUHALEFET "* demektedir. Bu bağlamda muhalifler İslamofobik ve ecdadının izini ve geleneğini terk etmiş ve yabancılaşmış kişiler olarak kodlanmaktadır. Bu durum sert bir kutuplaşma yaratmaktadır. Ayrıca muhalefet liderlerinin burada da ülkeyi yönetme yeteneğinden yoksun bulunduğunu ifade etmek gerekmektedir. Zira Kılıçdaroğlu'nun katıldığı bir düğünde yanlış yere imza atması onun argo ifadelerle nefret söylemine maruz kalmasına neden olmaktadır. Söze konu olan tweet şöyledir: "*Ve beklenen oldu, İzmirde bir çiftin nikah törenine katılan Denyo,, gelinin imza atması gereken yere,, imza attı*

GAME OF MUHALEFET." Özetle muhalefet liderleri; terör örgütleriyle iş birliği kuran, ülkeyi itibarsızlaştıran, bu ülkedeki gelişmelerden mutluluk duymayan, Yunan tezlerini savunan, zillet ittifakı, riyakâr ve ikiyüzlü kişiler olarak varlık alanının dışına itilmektedir. Ayrıca Eigenvector Centrality, In-Degree, Out-Degree ve Betweenness Centrality değerleri bağlamında tweetlere bakıldığında kullanıcıların sıklıkla yanıt olarak: "*Sahtekâr bunlar GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET🏴🏴🏴, GAME OF MUHALEFET☠☠☠☠, GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET GAME OF MUHALEFET"* gibi iletileri ağda kullandıkları görülmektedir. "#game of muhalefet" ağ analizi tezin izleyen sonuç ve genel değerlendirme başlığında bilahare ele alınmaktadır. Ayrıca tezin tüm başlıklarında ifade edilmeye gayret edilen konular uygulamayla harmanlanarak bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

"Yankı Fanusu Kavramı Odağında Sıkılaşan Saflar, Yok Olan Farklılıklar ve Öteki Problemi: Sosyal Medya Kamusal Alanı Üzerine Bir İnceleme" başlığı altında yürütülen bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmada sosyal medya kamusal alanında ötekinin görünümleri bağlamında; yankı fanusu etkisi, ifade özgürlüğü, nefret söylemi gibi konular tartışılmıştır. Bu açıdan çalışmanın ilk bölümünde felsefede ve sosyal teoride "öteki" problemi ele alınmıştır. "Öteki"nin kavranış biçimlerinin anlatılmaya çalışıldığı ilk bölümde "öteki" probleminin her dönemin önemli sorunlarından biri olduğu tespit edilmiştir. "Ben" ve "öteki"nin çoğu zaman bütünleştirilemeyen doğasından dolayı "öteki" probleminin özünde ontik bir yıkıma zemin hazırladığı gerçeği ile karşılaşılmıştır. Bu bağlamda din düşmanlığı, ırksal ötekileştirme, cinsel tercihlerin tartışmaya açılması, mezhep savaşları, kültür, yaşam tarzı, dil ve aklın sınırlarının alamayacağı birçok konuda yabancılaştırma pratiği ile karşı karşıya kalındığı belirtilebilir. İnsanların çoğu zaman "öteki" konusundaki tasavvuru, onu ontolojik alanda zararlı bir şeymiş gibi görmek suretiyle aykırı söylemlerle varlık alanın dışına itmektir. Bu bağlamada ilk bölümde karşıtlıklar, ikilemler ve birtakım gerilimler zemininde, kimi modern çağ düşünürlerinin özgün söz dağarcıkları aracılığıyla "özne" ve "öteki" meselesine ilişkin genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Felsefede ve sosyal teoride filozofların "Ben", "Öteki"lik ve "Üçüncü Taraf" kavrayışları kompoze edildiğinde, "Özne" ve "Öteki" konusunda yeniden düşünmek ve karşıtlıklara, ikilemlere, gerilimlere eğilmek ve geleceğin parametrelerini okumak açısından da güçlü bir referans sağlamaktadır. Nitekim bu çalışma, köklü düşünceleriyle halen çağımızı aydınlatan Descartes, Hegel, Kant, Heidegger gibi filozofların "Ben" ve "Öteki"lik kavrayışlarından başlayarak, Sartre, Foucault, Frankfurt Okulu'nun açtığı ufuğa kadar; Lévi-Stauss, Lacan, Levinas, Deleuze, Bauman, Habermas, Derrida gibi düşünürlerin ortaya koydukları farklı bakış açılarına uzanan, kökensel zenginlikten beslenen bir bakış açısıyla yürütülmeye çalışılmıştır.

İlk olarak Descartes ile başlayalım. Düşünürün *"Je pense, donc je suis"* ("Düşünüyorum, öyleyse varım") gerçekliğine vurgu yaptığı görülmektedir. Descartes, muktedir olanın özne konumunda olduğundan bahsetmektedir. Descartes, bu öznenin mukayese edebilen bir iradenin sonucunda gerçek bilgiye ulaşabileceğinin altını çizmektedir (1998:27). Modern dönemde Descartes'çı düşüncede kurucu özne, ben ve

ötekilik bağlamında ele alınmalıdır. Yani diatik düşünmeyle... Ben, yalıtılan ve ötekinden kopartılarak duyusal dünyaya hapsedilen bir pratiğin sonucu olarak tezahür etmektedir. Bu diatik düşünceden hareketle, Hegel ve Frankfurt Okulu'nun önemli düşünürlerinden olan Adorno'nun görüşlerine eğilmek, "Ben" ve "Ötekine" yönelik bakış açısına yeni bir boyut kazandırmaktadır. Hegel'ci bakış açısında öznenin özgün değeri ötekinde (tikelde) gizlidir. Beiser'ın ifade ettiğin göre: *"Tikel varoluş sırasına göre ilktir, çünkü var olmak belirli tekil bir şey olmaktır. Bu nedenle tümelin tikel olandan önce geldiğini söylemek tümelin tikele göre zamanda önceleyen bir neden olduğu anlamına gelmez; tersine, onun sadece şeyin amacı ya da nedeni olduğu anlamına gelir"* (2019: 87-88). O halde özne ancak öteki olana kendini teslim ederse varlık kazanacaktır. Hegel, "Ben" merkezli değil "Biz" merkezli bir öğretiyi açıklamaktadır. Hegel, "Ben" ve "Öteki" arasındaki zıtlıkların doğası geri eriyip gitmesi gereken zıtlıklar olduğunu vurgulamaktadır. Hegel'in diatik yapı öğretisi adeta evrensel bir öğreti gibidir, çünkü "Ben" ve "Öteki" arasındaki bağı kuvvetlendirmektedir. Ancak Hegel, "Ben"in yitimine sebep olması iddiası ile eleştirilere maruz kalmıştır. Bu iddialardan birisin düşünür Adorno ortaya atmaktadır.

Frankfurt Okulu'nun bir üyesi olan Adorno, okulun savunduğu düşünceden beslenmektedir. Frankfurt Okulu, tümeli totalleştirerek tikeli yok etmeye karşı çıkan bir okuldur. Frankfurt Okulu'na göre, tikelin biricik doğası koruma altına alınmalıdır. Bu bağlamda Adorno, *Negatif Diyalektik* adlı eserinde, Hegel'i eleştirmektedir. Adorno, Hegel'i tikelin varlığını görmezden geldiği ve onun yitimine neden olduğu gerekçesiyle suçlamaktadır. Aslında Hegel zıtlıkların eşsiz birlikteliğinden bahsederken, Adorno ise böyle bir birlikteliğin yanıltıcı bir birliktelik olacağını ifade etmektedir. Çünkü Adorno'nun argümanına göre, özdeşliğin özdeş olmayana karşı zafer kazanması ile diyalektik ortadan kalkacaktır. Adorno'nun belirttiğine göre: *"Tikelin diyalektiği tahrik etmesinin nedeni, ana kavramda çözülmezliğidir. Hegel'ci diyalektik, tikel kendi kendinin ana kavramıymış ve dolayısıyla çözülemezmiş gibi bunu evrensel bir somut içerik olarak ele alır. Özdeşliksizlikle özdeşliğin diyalektiği işte böyle, özdeşliğin özdeş olan karşısında zafer kazanmasıyla yalan olur"* (2016: 164). O halde Adorno, tikelin aklının mutlak sınırları olan belli bir alana hapsedildiğinin altını çizmektedir. Oysaki tikel özgün bir akla sahip olması hasebiyle bütünde çözülemez. Çözülürse tikelin biricik özgün tavrı ortadan kalkacaktır. Özellikle Adorno, özdeşlik kisvesi altında çizilen eşitlik görüntüsüne karşı

çıkmaktadır denilebilir. Zira eşitleyerek de farklılıklar ortadan kaldırılabilir ve "Öteki"nin aklı ve varlığı ontolojik zeminden sistematik bir biçimde silikleştirilebilir.

Kant da böylesi bir indirgemeci yaklaşıma itiraz etmektedir. Nitekim onun, Aydınlanma Dönemi'nin temel deklarasyonu olan *"kişi kendi aklını kullanma konusunda cüretkâr olmalıdır"* biçimindeki şuur açıcı çağrısı, günümüzde halen geçerliliğini koruyan yol gösterici anahtar bir ifadedir. Yine bu bağlamda Kant çok etkili bir tanım yapmaktadır: *"Aydınlanma kişinin kendi aklını kullanmaya cüret etmesidir"* (Kant, 2019: 243). Buraya kadar ifade edilenlerden hareketle genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Descartes düşünerek varlığının hakikatini anlamaya çalışan bir özneye işaret etmektedir. Ancak Descartes, tüm şeyleri "düşünme" eylemine bağladığı için *"cogito"* ile dış dünya arasında dengesizlik ortaya çıkmakta ve bu durum mutlak hakikate ulaşmakta yakıcı sorunlar yaratmaktadır. Kant, "Transandantal Metot"dan hareketle dış ve iç deneyimin "Ben" ve dünya arasındaki sorunu tam olarak çözemediğinden bahsetmektedir. Bu metoda göre, insan nesneyi bilme biçimine ya da tarzına uygulamaktadır ve özne bilgisini nesneden almaktadır.

Heidegger'e gelince; onun insanlığı varlığın talebini duymaya davet ettiğini görmemek mümkün değildir. İnsan, varlığın bilgisine ulaşabilmek için, önce varlığını unutmalıdır, yani yola çıkmadan önce isimsiz olmayı öğrenmelidir. Heidegger'in ifade ettiğine göre: *"İnsan konuşmadan önce, Varlığın talebini duymalı ve bu talep karşısında kendinin pek az veya nadiren bir şey söylemeye hakkı olduğu tehlikesini bilmeli[dir]. Ancak böyle olduğunda söze kendi özünün değeri ve insana da varlığın hakikati içinde ikamet etmesi için meskeni yeniden bahşedilir"* (2013: 11). Heidegger aslında öznenin metafizik tuzaklardan kurtarılması gerektiği yaklaşımını ortaya koymaktadır. Heidegger'in bakış açısına varana kadar özne hep düşünme eylemine davet edilen öznedir. Descartes *"düşündüğüm için varım"* saikiyle yola koyulmuştu ve Hegel farktaki birlikten bahsetmekteydi. Kant ise, *"sana bahşedilmiş eşsiz aklını kullan"* diyerek kışkırtıcı bir hareket tarzı sunuyordu ve teorik akılda özne ile saf akılda özne ayrımına dikkati çekiyordu. Heidegger'in yakarışına göre ise düşünme eyleminin icrası üstünkörü olmamalıydı, insan varlığının özünü dinleyerek düşünme eylemini gerçekleştirmeliydi. Heidegger için insan, "Öteki"nin özüne kulak vermesi gereken bir zihniyette olmalıdır. Çünkü insan, dünyaya bir fırlatılmışlık sonucu gelmiştir ve ötekilerle ortak kaderi paylaşmaktadır. Özgürlük de esaret de diğerleriyle birlikte, "dünya-içinde-olmak"la

ilgilidir ancak... Bu bağlamda Heidegger'in kendini indirgemeci bir perspektiften kurtardığı söylenebilir. Ona göre varlık, var olana indirgenmez...

Foucault'nun öznesi ise ehlileştirilen bir öznedir. Özne disipline edici ve düzenleyici birtakım kimlik politikalarıyla iktidarın lehine ehlileştirilmektedir. Foucault'da öznenin kavranış biçimi onun yitiminden doğuşuna, başka bir deyişle yeniden sahicileştirilmesine kadar uzanan çetrefilli bir süreçtir. Foucault, kendilik etiğinden (asetik pratik) bahsetmektedir. Kendilik etiğinde özne iktidarın ona biçtiği rolleri yıkarak ya da buna en başından müsaade etmeyerek kendisini inşa etmelidir. Özne, zorlayıcı bir iktidar nosyonunu yıkmak suretiyle kendi özünü iradesine dayalı bir kavrayışla inşa etmelidir. Sartre'ın düşüncesi hatırlanacak olursa; *"Varoluşçuluğun insanı kavrayışına göre insan daha önce tanımlanamaz, belirlenemez; hiçbir şey değildir o zaman. Ancak sonradan bir şey olacaktır ve kendini nasıl yaparsa öyle olacaktır. Kavrayacak, tasarlayacak bir Tanrı olmayınca, insan doğası diye bir şey de olmaz bu durumda. İnsan yalnızca kendini anladığı gibi değil, olmak istediği gibidir de"* (1997: 63-64). Sartre, kendi hakikati içinde beliren bir kendilikten bahsetmektedir. Özne kendini nasıl kuruyorsa odur. Ancak Sartre başkasının varlığını da unutmamaktadır ve şöyle ifade etmektedir: *"'Başkası' hem varoluşum hem de kendimi bilişim için gerekli[dir]. Nitekim benliğimin tanımlanması, içerimin ortaya çıkarılması başkasının da tanınmasına; beni düşünen, bana karşı ya da benim için bir şeyler isteyen bir özgürlük olarak onun da ortaya çıkarılmasına yol açar"* (1997:85). Özne adeta boş bir levha gibidir oraya neyi asarsa o olacaktır. Böylesi bir özne inşası elbette eşsizdir. Ancak nihayetinde özne başkasının bakışına yakalanırsa, öz benliğini tam olarak inşa edebilecektir. Yani öznedeki eksiklik başkasıdır ve özne benliğini ancak öteki onu tanırsa tamamlayabilmektedir. Burada çok yaman bir çelişki vardır. Sartre'da varlık "kendinde varlık" tır o halde başkası için varlık kendini olumsuzlamaktadır. İşte varlığın ıstırabının uğultusu tam da bu noktada duyulmaktadır. Sonuç olarak, özne kendini inşa ederken son kertede bir "Öteki"ne ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle onun meşhur "Cehennem" metaforu dikkatli kullanılmalıdır. Başkaları cehennemdir çünkü eşsiz özne inşasında ihtiyaç duyulan aynı zamanda eşsizliği kusurlu hale getiren kimsedir "öteki" bu yüzden de cehennemdir. Eşsizliğin "Ben" tablosundaki "öteki" imzası "Ben"i sakatlamaktadır. Lacan'ın öznesi de ötekine sıkı sıkıya bağlıdır ve bir o kadar da ıstırap duymaktadır. İzmir'e göre Lacan'nın öznesi; "*mutlaka ötekinin evine uğradıktan sonra özne haline gelir"* (2019: 154).

Lacan'da "Ben" kendini varamadığı için kendini aşmaktadır bu nedenle de "Ben" sürekli "Öteki"nin mahalline girmeye çalışmaktadır. "Ben" kendini tamamlayamadığı için başka bir şeye ihtiyaç duymaktadır: "Büyük Öteki"ne. İzmir, bu durumu şöyle açıklamaktadır: "*Kendisini sınırsız ve sonsuz güçte bir varlık olarak kendi-için yaratırken kurallarını kendisinin belirlediği bir dünyayı da birlikte yaratan imgesel dönem öznesi, toplumun simgesel aynasında kendisine yer bulamayacaktır. Toplumun aynasında kendisini görememek bir ölümdür. Bu ölümün ardından, kendisini kendisine göre tanımlayan imgesel dönem varlığının yerini, kendisini öteki ile birlikte tanımlayan simgesel düzenin varlığı alır"* (2019: 156). Özne, büyük ötekinin aynasında kendini görmenin imkânsızlığını kabul etmek zorundadır. Özüne direnen özne kendinde olmaya ve asla tamamlanmayacak olan bir arzunun peşine düşerse, başarısız olacaktır. İzmir'in de belirttiği gibi "Ben"i inşa eden, aynı zamanda onu parçalayıp eksiklik yaratan şey simgesel düzenin kendisidir.

Levinas'ın varlık bilgisine bakıldığında ise, onun varlığın tekdüze düzlemde ele alınmasına karşı çıktığı görülür. Levinas evrensel bilgiye vurgu yapmaktadır, bu nedenle de varlık tek bir şeye indirgenemez olandır. Levinas, tikelin ötesinde var olan bilgiye açlık duymaktadır. Düşünür, "çoktan-anlamak"tan bahsetmektedir. *"Çoktan-anlamak", bünyesinde çeşitli özellikler barındıran tikel varlığı delip geçmek, bu açıdan evrensel olanın bilgisine yakınlaşmaktadır. "Tikel varlığı anlamak, tikelin ötesine geçmektir çoktan- anlamak, var olan tikele, daima evrenselin bilgisi olan bilgiye yaklaşmaktır"* (Levinas, 2003: 80). Levinas'ın öznesi başına buyruk bir özne değildir. "Ben", "Öteki" ile kurduğu biricik ilişkinin bağrında varlığını köklendirmektedir. Levinas bir de etik kavramına dikkati çekmektedir. Bu bağlamda evrenin yalnızca tikele sunulmuş bir alan olmadığını vurgulayan Levinas, insanların iletişimsel eyleme geçmesi ve toplumsal bir uyumu yakalanması gerektiğinin altını çizmektedir. Nitekim adalet ve merhamet gibi kavramlar eşit bir biçimde saçılmış olmalıdır. Bu etik alanı Levinas "Üçüncü Taraf" olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu alanın temel işlevi özenin, ötekine kulak vermesinin sağlanmasıdır, ancak bu durum "öteki"ne evirilmek asla değildir. Özünü koruyan özne, öteki ile mübadele gayretine girmeden bakışını ona çevirmeli ve onun biricik varlığını hiçbir anlam zemininde öldürmeden onu kavramalıdır. Deleuze de Levinas gibi "üçüncü taraf"ın olanaklılığına dikkati çekmektedir. Deleuze "Rhizome", yani köksap anlamına gelen bir sözcüğü açıklayarak başlar işe. "Rizomatik Alan" da denilebilecek bu alan

farklılıkları bünyesinde barındıran zengin bir zemin olarak betimlenmektedir. Gerek rizomatik alan gerekse "üçüncü taraf" da ontolojik dışlamalar yoktur. Deleuze'de rizom kavramı arada olmak, hep yolda olmaktır. Rizomatik alan birleştirmeyi öngörmektedir. Nitekim Deleuze'ün öznesi, içinde yaşanılacak o eşsiz dünyaya yani rizomatik alana doğru hep yoldadır. Bu alan aynı zamanda Lévi-Strauss'un sıklıkla dikkati çektiği ırkın, tarihin ve kültürel öğelerin zengin olduğu bir alandır. Lévi-Strauss ırkın, tarihin ve kültürün yitimine ya da bu değerlerin yeniden sahileştirilmesine karşı çıkmaktadır. Düşünür, özgün tavrın melezleşmesine, masumane görünen kültürel transferlere eleştiri getirmektedir.

Bauman da "öteki"ne emsalsiz bir duyarlılıkla yaklaşmaktadır. Bauman'a göre: *"Zihinsel ve ahlaki yakınlık emsal duygusunu yaşama yetimizden (ve istekliliğimizden) ibarettir; yani öteki kişileri bizim gibi özneler olarak kavrama, onların da kendi hedefleri ve bu hedefleri gözetmeye hakları olduğunu, bizimkine benzer duygular yaşadıklarını, benzer zevk alma ve acı duyma özellikleri taşıdıklarını kabul etme yetimizden ibarettir"* (2018:56). Bauman bencilik totolojisinin dışına çıkmaya davet etmektedir insanlığı. "Biz" ve "Onlar" ayrımına dikkat çeken düşünür şöyle ifade etmektedir düşüncesini: *"'Biz' ve 'onlar' ayrımı bazen sosyolojide iç grup ve dış grup ayrımı olarak verilir. Bu zıt tutumlar çifti birbirinden ayrılmaz; 'dış grup' duygusu olmaksızın 'iç grup' duygusu olmaz ve tabii tersi de geçerlidir. Bu kavramsal-davranışsal zıtlığın iki üyesi birbirini tamamlar ve koşullandırır; onlar bütün anlamlarını zıtlarından alırlar. 'Onların' olan 'bizim' olmaz ve 'onlar' 'biz' değildir; 'biz' ve 'onlar' ancak birlikte, karşılıklı çatışma içinde anlaşılabilir"* (2018:57). Bauman'nın "İçerideki Ötekiler" tespitinden sonra,

Habermas'a gelince; çalışmanın nirinci bölümünde "öteki" problemi düşünürün kamusal alan ve özel alan ayrımı bağlamında "tasvir edilmeye çalışılmaktadır. Nitekim Habermas'ın; *"Terminolojiler, sanıldığı kadar masum değildir; belli bir anlayışı dikte ederler"* sözünden derin anlamlar çıkarmak mümkündür (2019: 37). Özellikle bu çalışma süresince de tespit edildiği gibi "öteki" yalnızca sözcük anlamıyla tanımlanacak bir kavram değildir. Çünkü "öteki", "öteki" oluncaya kadar defalarca kendinden damıtılmaktadır. Totaliterlik şuuru her yitime uğradığında "öteki" etnosantrik çatışmalar ya da idealleştirme çalışmalarının malzemesi olmaktadır. "Ben" konumu bu bağlamda etnik kimliğe dayalı kirli bir sona mahkûm edilmektedir. Bu açıdan "Öteki" sürekli kendinden eksiltilendir. Habermas'ın ifade ettiği biçimiyle: "*Yeni ulus-devletler*

de genelde, asimile edilmiş, baskı altına alınmış ya da marjinalleştirilmiş "alt-halklar" pahasına oluşmaktadır. Etno-milliyetçi anlayışlarla oluşan yeni ulus-devletler ise, neredeyse her zaman kanlı saflaştırma törenleri ile gerçekleşmiş ve yeni azınlıkları sürekli yeni baskıların altına almıştır" (2019: 50). Kolektif bir kimlik yaratma çabası "öteki"ni elimine etmekten geçmektedir. Bu açıdan *"Genel terimlerle kolektif kimliği kimin, ne için inşa ettiğini büyük ölçüde bu kimliğin sembolik içeriği ve onunla özdeşleşenler ya da kendini onun dışında konumlandıranlar için ortaya çıkan anlam belirler"* (Castells, 2006: 14). O halde insanlar birtakım kimliklerle özdeşleşemediğinde Habermas'cı anlayışa göre, muktedir tarafından alt insanlık olarak atfedilecektir ya da "*kanlı saflaştırma törenleri"* ile itaat ettirilecektir.

Son olarak, bu bölümdeki değerlendirmelere dâhil olan Derrida, "Difference" sözcüğünün anlamına eğilmektedir. Derrida sözcüğün anlamını "Başkalık"ta bulmaktadır. Derrida'ya göre: *"Differer'in öteki anlamı daha çok herkesin kullandığı ve en çok bilinenidir; özdeş olmama, başka, ayırdedilebilir olma vb. 'Differen (t) ds' olarak t ya da d ile yazılışına göre ayrımlar ve görüş ayrılıkları, çatışkılar, benzememekten ileri gelen başkalık söz konusu olduğu gibi, burada başka öğeler arasında etkin, dinamik bir biçimde ve belli ısrarlı bir yinelemeyle ara, uzaklık ve uzamlaşma ortaya çıkmaktadır"* (1999a: 51-52). Derrida'nın 1930'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak Cezayir'de dünya geldiği bilinmektedir. Antisemitik uygulamalara yerinden tanıklık etmek zorunda kalmıştır düşünür. Küçükalkan'nın ifade ettiği gibi: *"Yahudi, bir şey olmaktan çok bir yere ait olmamayı ifade etmektedir. Derrida felsefesi de değillemeler üzerine kurulmuştur ve difference, belli bir şeyi değil belli bir şey olmamayı açığa vurmaktadır"* (Küçükalkan, 2018:60). Derrida'nın, Nazilerin iktidarı dönemine denk gelen yaşamı onu "Öteki"nin yarasını anlamak açısından duyarlı kılmaktadır. "*Yahudi, bir şey olmaktan çok bir yere ait olmamayı ifade etmektedir"* ifadesinden de anlaşılacağı üzere Derrida "Difference" sözcüğünün anlamını "Başkalık"ta bulmaktadır. Derrida tam bir diaspora örneğidir ve bu sebeple "Öteki"ne yöneltilen sorular konusunda oldukça hassastır. Başkasının kimliğini belleten ve imleten soruları ise konuksever bulmamaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise medya ve kamuoyu ilişkisi ele alınmakta olup, ayrıca sosyal medya kamusal alanı ve "yankı fanusu" kavramı değerlendirilmektedir. Nitekim gerçek bir kamuoyunun oluşmasında kolektif bilinç önemli bir rol oynamaktadır. Kamuoyunun oluşabilmesi için farklı düşüncelerin bir araya gelerek bir düşünce

dinamizmi oluşturması gerekmektedir. Zira farklı düşüncelerin kanaat üretiminden uzaklaştırılması değerlerin homojen bir hal almasına neden olmaktadır. Nitekim benzer düşüncelerin yoğunluğu mukayese edebilme yeteneğini de köreltmektedir. Medya bu açıdan kamuoyu oluşturmada önemli bir güçtür ve demokratik bir katılımın teminatçısıdır. Nitekim yeni iletişim platformlarında zaman/mekândan sınırlılığı ortadan kalkmakta ve etkileşim de artmaktadır. Dahası, geri beslemenin saniyeler içerisinde gerçekleşmesi kamuoyu oluşumunu da hızlandırmaktadır. Kullanıcılar hesapları üzerinden sanal kimliklerini inşa ederek varlığının somut örneğini düşünce ve fikir üreterek ortaya koymaktadırlar. Bunun yanında, yeni iletişim platformlarının en temel özelliklerinden birisi hızdır. İletişimin hızlı olması kamuoyunun da saniyeler içerisinde ani bir etkiyle oluşmasını sağlamaktadır. Şunu hatırlatmak gerekir ki gerçek bir kamusal alan farklılıkların ortadan kaldırılmadığı bir alandır. Bu anlamda, kişilerin kitle iletişim araçlarına gereksinimleri vardır. Dacheux, modern toplumların kamusal alana erişim biçiminin medyadan geçtiğini ifade eder ve ekler; *"medyatik alan vasıtasıyla, halkın genel çıkarının tanımlanması hakkında kamusal tartışmanın, vatandaşların tümünün katılımına açık hale getirilmesi gerekmektedir*" (2019: 80). Medya zıt düşüncelerin serbest dolaşımını sağlayan bir araçtır. Ancak geleneksel medya bu anlamda yapısal belirleyiciliklerin yani mülkiyet yapısı, kâr yönelimi, iktidar mekanizmaları gibi etkilerin altında olduğu için tarafsızlığına gölge düşürebilir. Özellikle yeni iletişim platformlarının tecimsel kaygılardan uzak olması nedeniyle daha demokratik olduğu söylenebilir. Ancak bu platformlarda da kitle, katılımı hangi parametreler altında sağladığını bilemeyebilir. Nitekim "filtre baloncuğu" ve "yankı fanusu" etkisi sosyal medya platformlarında bireyleri belli bir düşünceye kanalize etmektedir. Bu durum medyatik kamusal zeminin mahiyetini zedelemektedir. Kullanıcılar hakikatten uzakta, yankı fanusu ve filtre baloncuğu etkisi altında yalnızca onay izlerini takip ederek köhne düşüncelerin tutsağı olabilmektedirler. Kullanıcılar ayrıca öteki düşüncelere karşı aşılmaz duvarlar örerek ötekileştirmeye zemin hazırlamaktadırlar. Yankı fanusu etkisi Foucault'nun sözünü hatırlatır niteliktedir; *"bir yerde herkes birbirine benziyorsa orada kimse yoktur."* Yankı fanusu etkisi birbirine benzeyen düşüncelerin bir araya toplanması anlamına gelmektedir. Benzer düşüncelerin aynı saflarda toplandığı, farklı seslerin ise varlık alanından hızla kovulduğu bu fanus fikri çeşitlilik açısında oldukça yoksundur. Andrew Guess ve arkadaşları "Avoiding The Echo Chamber About Echo Chambers" adlı makalelerinde,

yankı odalarının, filtre baloncuklarının ve bilgi kozalarının, ideolojik olarak homojen haber ve medya tüketim biçimleri olduğunu belirtmektedirler ve teknolojinin kutuplaşmayı arttırdığına vurgu yapmaktadırlar (2018: 3). Dolayısıyla penetre olmuş düşünceleri tüketen kitleler safları sıkıca tutmakta ve farklılıkların araya girmesine izin vermemektedir. Bu bağlamda kimlik ve farklılık üzerinden "ben" kendinden olmayan "öteki"ni; küfür, şiddet, tehdit, yalan ve çeşitli nefret içerikli söylemlerle ötekileştirmektedir. Irk, etnik köken, dini görüş, zümresel farklılık, cinsiyetçilik, engellilik, gibi birçok konuda ötekileştirme eylemi yapıldığı bu çalışmada da görülmektedir. Sosyal medya kamusal alanında ötekileştirme ve yankı fanusu etkisi birlikte düşünüldüğünde çoğunlukla özdeş seslerin bir araya gelerek "öteki"ni inşa ettiğine tanıklık edilmektedir. Özdeş sesler, düşünceler kusurlu olsa dahi birbirini onaylamaktadır ki, bu durum, ciddi bir kutuplaşmanın yaşanmasına neden olmaktadır. Pariser' in belirttiğine ettiğine göre: *"Dünyaya ilişkin düşüncelerimize uyan bilgileri tüketmek kolay ve zevklidir; bizi yeni yollarla düşünmeye veya varsayımlarımızı sorgulamaya zorlayan bilgileri tüketmek ise sinir bozucu ve zordur. Bu nedenle, bir siyasi çizginin partizanları diğerinin medyasını tüketmeme eğilimindedir"* (2011:51). Yani kullanıcılar onay yanlılığı yapmakla kalmamakta, tutum ve inançlarını kökünden sarsacak düşüncelerden de kaçınmaktadırlar.

Yukarıdaki literatür bilgisinden hareketle ifade edilen konuların uygulamasının yapıldığı üçüncü bölümde, sosyal medya kamusal alanında yankı fanusu etkisi araştırılmıştır. Araştırma bağlamında Twitter'da iktidar yanlısı ve muhalif kullanıcıların *"#game of muhalefet"* etiketiyle paylaştıkları iletilerde birbirlerini nasıl ötekileştirerek kutuplaşmaya neden oldukları konusu ortaya konulmuş ve "öteki"nin görünüm biçimleri tespit edilmiştir. Aynı zamanda *"#game of muhalefet"* etiketinin ağ görselleştirmeleri hesaplanarak değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda varılan sonuçlar genel olarak ele alındığında; sosyal medya kamusal alanında saflar sıkılaştıkça farklılıklar yok olmaktadır ve sosyal medya kamusal alanının demokratik olma özelliği zedelenmektedir. Sosyal medya kamusal alanında farklı biçimlerde ötekileştirme yapılabilir ve sosyal medya kamusal alanında kutuplaşan taraflar birbirlerini benzer nedenlerden ötürü ötekileştirmektedirler. "#game of muhalefet" etiketiyle kullanıcılar benzer düşüncelerini pekiştirmektedirler ve #game of muhalefet" konusu bağlamında atılan tweetlerde

kullanılan dil; küfür, hakaret, aşağılama içermektedir. Nitekim "#game of muhalefet" etiketiyle atılan 20.135 tweetin büyük bir kısmında bu kutuplaşma diliyle karşılaşılmıştır.

Hem iktidar yanlıları hem de muhalifler tweetlerini fotoğraflar, görseller ve videolarla da destekleyerek ötekileştirmenin daha da kızışmasına neden olmuşlardır. Özellikle twitter'da yalnızca "#gameofmuhalefet" etiketiyle tweet atan kullanıcıların yoğunlukta olması yankı fanusu etkisinin ne kadar şiddetli cereyan ettiğini göstermektedir. Zira analize dahil edilen 4303 iletinin 2733'ün de yalnızca "#game of muhalefet" yazılıdır ve bu kullanıcılar hiçbir argüman ileri sürmeden muhalefetin oyun çevirdiğini vurgulamaktadırlar. Kullanıcılar ya "*GAME OF MUHALEFET"* yazmakta ya da *"GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET , GAME OF MUHALEFET "* biçiminde emojili tweetler inşa etmektedirler. Özellikle emojili tweetler dışında kalan tweetlerden bir anlam çıkarmak oldukça güçtür. Bu tweetlere eklenen emojilerden muhalefetin; yalancı, canavar ve ikiyüzlü olarak kavrandığı sonucuna varılabilir.

Bir başka bakış açısıyla konuya yaklaşıldığında ise, 2733 tweet "Suskunluk Sarmalı Kuramı" ile de açıklanabilir. Muhalefetin bir oyun çevirdiği vehmine kapılan kullanıcılar, bu konuda bir argüman sunmayarak susmuş olabilirler ki, kullanıcıların susmasına gerek yoktur, çünkü kullanıcılar çevrim içi ortamlarda kendilerini ifade etmekte daha özgürdürler. Zira sosyal medya kamusal alanında otoriter baskının kıskacından sıyrılmak daha kolaydır. Burada kullanıcılar genel kanaat iklimini gözetmek ve konformizme bağlılık göstermek suretiyle düşüncelerini ağa bırakmış, ancak muhalifler tarafından kendilerine yöneltilecek saldırılara karşı da tam olarak düşüncelerini ifade etmeyi tercih etmemiş olabilirler. Ağın önemli kabul edilebilecek kısmını şekillendiren bu kullanıcıların yalnızca egemen düşüncenin bir parçası olmanın verdiği hazla ağa katılım sağlamış olma ihtimalleri de yüksektir. Ancak yukarıdaki literatür bilgisinden de hareketle söylenebilir ki, gerçek bir kamusal zeminde düşünceler, egemen düşünceyi gözetmeksizin ifade edilebilir. Üstelik burada kullanıcıların "#game of muhalefet" ifadelerini güçlü gerekçelerle temellendirmedikleri görülmektedir. Bu durum yankı fanusu etkisinin yaşanmasına ve "#game of muhalefet" ağının fikri çeşitlilik açısından zayıf bir ağa dönüşmesine neden olmaktadır.

"#game of muhalefet" ağı homojenleşmenin yoğun olduğu bir ağdır. Homojen tartışma gruplarının ağırlıkta olduğu bu ağda, fikri çeşitliliğin zayıf olması da araştırmada

beklenen sonuçlardan biridir. Homojen tartışma grupları kamuoyunun oluşmasının önünde de büyük bir engeldir. Mill'in, kamuoyunun oluşması konusunda duyduğu en büyük kaygı homojen tartışma guruplarının türemesi ve bunun bir kamuoyu baskısına dönüşmesidir. Zira homojen gruplar düşünce çeşitliliği sunmakta yetersizdirler. Capaldi, bu bağlamda Mill'in *"kişisel bağımsızlığa"* büyük önem verdiğini ifade ederek, şu tespiti yapmaktadır: *"Entelektüel çatışma ve tartışma olmadan normlarımızı anlayamaz, düzeltemez, güçlendiremez ve hayata geçiremeyiz"* (2011: 161). Benzer düşünme tarzlarının iç içe geçtiği bir ortamda mukayese edebilme olasılığı azalmaktadır. Ayrıca kusurlu düşünceler düzelmek yerine daha da güçlenmektedir.

İktidar yanlısı kullanıcıların kusurlu düşüncelerini hangi söylemlerle pekiştirdiğine de değinmek gerekmektedir. Zira "#game of muhalefet" ağı iktidar yanlıları tarafından oluşturulan bir ağdır ve safların onlar lehine sıkılaşması normaldir, ancak burada ağı örerken benimsenen söylem önemlidir. İktidar yanlılarının, muhalifleri eleştirdiği 1478 tweette benzer düşüncelerin pekiştirilerek safların sıkılaştırıldığı ve bunun da ötekileştirmeye sebep olduğu tespit edilmiştir. Muhalifler ise iktidar yanlılarını 92 tweette ötekileştirmektedirler. Bu bağlamda çeşitli kutuplaşma konularının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kutuplaşma konuları aynı zamanda "öteki"nin inşa edilmesi sürecini de göstermektedir. Bu bağlamda #game of muhalefet ağında hem iktidar yanlıları hem de muhalifler birbirlerini terör örgütleriyle ilişkilendirerek vatan haini ilan etmektedirler. Bu açıdan ağda düşmanca bir tavrın zuhur ettiği görülmektedir. İktidar yanlıları, terör örgütleriyle ilişkilendirme, vatan haini ilan etme kategorisinde 937 tweet atmışken, muhalifler ise 10 tweet atmıştır. İktidar yanlıları, muhalifleri: *"HDPPKK, CHPKK, Fetöcü, Haçlılar"* gibi oluşumlarla iş birliği yapmak ya da onlara benzemek nedeniyle eleştirmektedirler. Ayrıca iktidar yanlıları muhalifleri; *"zillet ittifakı"* diye anmaktadırlar. Muhalifler ise iktidar yanlılarının terörle mücadele çabalarını samimi bulmamaktadırlar. Muhalifler aynı zamanda terörle mücadeleyi dış güçlerin güdümünde yürütmekle itham ettikleri iktidar yanlılarını, terör örgütleriyle iş birliği kurdukları gerekçesi ile dışlamaktadırlar. Bu kutuplaşma bunalımı "öteki"nin hızlı bir biçimde inşa edilerek tüm varlık alanlarından hızlıca tecrit ettirilmesine neden olmaktadır. Tarafların birbirlerini bot/sahte hesaplardan tweet atmakla suçladıkları kategori de dikkate değer sonuçlar sunmaktadır. Zira bu kutuplaşma muhaliflerin bot/sahte hesap iddiasına karşı çıkan iktidar yanlılarının tweetlerinin bir sonucu olarak tezahür etmektedir. Nitekim

muhalifler de bot/sahte hesap iddiasıyla, aşağılayıcı ifadeler kullanarak bu kutuplaşmayı körüklemektedirler. İktidar yanlıları partizan bir tavırla liderleriyle *"gönül bağı"* kurduklarını ifade ederek "#game of muhalefet" etiketiyle binlerce tweet atabileceklerinin altını çizmektedirler. Muhalifler bu noktada ağın organikliğine dikkati çekercesine bu tweetlerin seri şekilde atıldığına vurgu yapmakta ve *"trol, aktrol, bot, fake, paralı trol, yeliz kılıklılar"* gibi ifadelerle iktidar yanlılarını aşağılamaktadırlar. Ancak daha önceden de ifade edildiği gibi burada muhaliflerinde dikkatinden kaçmayan bir şey vardır. O da yalnızca "#game of muhalefet" etiketiyle tweet atan kullanıcıların ağda yoğunlukta olmasıdır. Bu elbette bot/sahte hesap iddiası konusunda kesin bir bilgi değildir. Yalnızca ağın organikliği hakkında fikir yürütme olasılığı sunmaktadır. Zira ağın organikliğinin artması yankı fanusu etkisini doğrular niteliktedir.

Bir başka kutuplaşma ekseninin de Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntılara dayandığı görülmektedir. İktidar yanlıları, Türkiye'de ekonominin kötüye gitmesinin altında yatan nedenin muhaliflerin çevirdiği oyunlar olduğunu düşünmektedirler. İktidar yanlıları, bu kötü gidişata yönelik muhalefet liderlerinin üzüntüsünü de samimi bulmamakta ve onları "zincir market terörü" diye ifade ettikleri girişime destek vermekle suçlamaktadırlar. Gıda kartelleri de bu suçlamadan payını almaktadır ve bilinçli olarak etiket fiyatlarını düşürmediği ve bu yolla muhalefetin oyununa destek oldukları gerekçesiyle vatan haini ilan edilmektedirler. Muhalif kullanıcılar ise ülkede yaşanan ekonomik sıkıntılardan yalnızca iktidar yanlıları etkileniyormuş gibi bir tutum sergilemektedirler. Bu bakış açısıyla da iktidar yanlılarıyla alay ederek onların milli iradesinin sonucunun tezahür ettiğinin altını çizerek bu kötü gidişata katlanmaları gerektiğini vurgulamaktadırlar. Nitekim muhalifler sıklıkla iktidarın *"ülkeyi uçuracağız"* ifadelerinin başarısızlıkla sonuçlandığına değinmektedirler. Yine iktidar yanlıları muhalefet liderlerini proje üretmeyen ve ülkeye yararı dokunmayan kişiler olarak kavramaktadır. Aynı zamanda muhalif liderler yalnızca Erdoğan düşmanlığı yapmakla suçlanmamaktadır, ilaveten milli iradeye direnç gösteren ve İslam düşmanlığı yapan kimseler olarak da betimlenmektedirler. Özellikle muhalefetin yegâne amacının, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarlığına ve Cumhur İttifakına son vermek olduğu yönündeki kutuplaşma kategorisinde iktidar yanlıları *"biz"* ve *"siz"* ifadeleriyle ötekileştirme yapmaktadırlar ve muhalifleri "*çapulsuz"* olarak kodlamak suretiyle ötekileştirilmektedirler. Aynı zamanda genel anlamda muhalifler iktidar yanlıları

tarafından: *"Ülkemizi kirletmeyin çöplüğünüzde debelenin, 2023 yalancı adaylık olimpiyatları, azdan az gider çoktan çok, reisin balkon konuşması yakındır, sizi gömeceğiz, kazanacağız, halk kandırıldı, rezillikte başrol muhalefet, bukalemun siyaseti"* gibi ifadelerle de ötekileştirilmektedirler. Buna karşılık, iktidar yanlıları ise, hakarete maruz bırakılarak ahlak ve din düşmanı olarak kodlanmaktadırlar. Muhalifler tarafından iktidar arsız ve yalancı olarak ele alınmakta ve AK Parti döneminde *"eğitim katledilmiş, ekonomi bitmiş, işsizlik coşmuş, hukuk ölmüş"* gibi ifadelerle kutuplaşma yaratılmaktadır. Ayrıca bu iktidarı destekleyen kitlenin ise başkalaşmış, atomize olmuş, iradesini teslim etmiş kişiler olarak görüldüğü ifade edilebilir.

Araştırma bulgularının görsel boyutunda Twitter'daki konuşma arketiplerini anlamak için NodeXL Programı ağ görselleştirmelerinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda Twitter kullanıcılarının "#gameofmuhalefet" etiketiyle 15.02.2022-16.02.2022 tarihleri arasında gönderdiği 20.135 ileti analiz edilmiştir. 20.135 ileti, sosyal ağ analizlerinde kullanılan NodeXL Programı Pro Sürümüyle elde edilmiştir. Fruchterman-Reingold ve Harel-Koren Fast Multiscale algoritmasına göre oluşturulan ağ görselleştirmelerine göre 2592 düğüm (vertex) tespit edilmiştir. Yukarıdaki ağ görselleştirmelerinde yer alan düğümler Twitter kullanıcılarını temsil etmektedir. Kullanıcılardan çıkan çizgiler yönlü ve yönsüz olarak diğer kullanıcılara gitmekte ya da kendilerine dönmektedir. Diğer kullanıcılara giden çizgiler kenar olarak adlandırılmakta ve aynı zamanda iki düğüm arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu ilişkiye göre ise tweet bir başka kullanıcıya veya gruba doğru gitmektedir. Bu durum kullanıcıların, atılan bir başka tweeti, retweet ettiğini ya da ona cevap verdiğini göstermektedir. Düğümden çıkan ve tekrar düğüme dönen yuvarlak kenarlar ise öz döngü (self loop) olarak adlandırılmakta ve kullanıcının bağımsız bir tweet attığını göstermektedir. #game of muhalefet ağında en etkili aktörler ağın ortasında toplanırken daha az etkili aktörler ise çevreye doğru bir dağılım göstermektedir. Zira yankı fanusu etkisine göre, en etkili aktörlerin ve onun etrafında toplanan diğer aktörlerin benzer söylemleri ve düşünceleri paylaştığı tespit edilmiştir.

Ağlar incelediğinde, somut biçimde yankı fanusu etkisi görülebilir, zira benzer düşüncelerini pekiştiren iktidar yanlıları safları sıkılaştırdıkça, sayısal anlamda azınlıkta olan muhalifler ağda herhangi bir ağırlıkları olmadığı için kaybolmaktadırlar. Ayrıca "#game of muhalefet" etiketiyle yapılan paylaşımlarda 2592 aktör arasında 20.749 bağ kurulduğu tespit edilmiştir. Maximum Geodesic Distance (Diameter) yani ağın çapı 9

olarak bulunmuştur. Yani ağdaki herhangi bir kullanıcının iletisi başka bir kullanıcıya o ağdaki en fazla 10. kişinin vasıtasıyla ulaşabilmektedir. Diyelim ki bir kullanıcı tweet attı ve diğer kullanıcılarda bunu retweetleme yaptı bu zincirleme şekilde 10. kişiye kadar gitmektedir. Yani bir kullanıcının iletisi en fazla 10.kullanıcıya kadar ulaşabilmektedir. Maksimum Geodesic Distance, Average Geodesic Distance'tan uzaklaştıkça bilginin daha yavaş yayılacağı söylenebilir. Tersi durumda ise daha hızlı yayılacağı ifade edilebilir. Bu ağ analizinde Maximum Geodesic Distance 9, Average Geodesic Distance ise 3.621184 olarak hesaplanmıştır. Zira kullanıcılar 10. Düğüme kadar tutum ve inancını değiştirecek bir argümanla karşılaşmazsa yankı fanusu etkisinde kaybolacaktır. Veyahut kullanıcıya yeni bir bilginin ulaşması oldukça geç olacaktır. Bu analizde ön plana çıkan verilerden bir diğeri ise "#game of muhalefet" etiketiyle kullanılan top domainslerdir. Bu analiz Twitter verileriyle yapıldığı için tüm gruplarda twitter.com kullanılan tek domaindir. Yalnızca 2. Grupta; twitter.com, t.me, memurlar.net, youtube.com domainsleri göze çarpmaktadır. Aynı zamanda 2. Grup en çok domains kullanan gruptur. Bu grup dışında diğer gruplarda kullanılan diğer top domainsler ise şöyledir: twitter.com, t.me, memurlar.net, youtube.com, birgun.net, seotimi.com, metropolhaber.net. Kullanıcılar ifade etmeye giriştikleri argümanlarını köklendirecek yan bilgi kaynaklarına başvururken oldukça çekingen davranmaktadırlar. Zira birçok kullanıcı ağda muktedir olan kişilerin ağzıyla konuşmaktadır. Dolayısıyla bu kullanıcılar yalnızca sosyal medya kamusal alanına mesaj aktarmakla yükümlüymüş gibi sığ bir göreve kendilerini adayarak, birçok paradoksun odağında bulunduklarını fark edememektedirler.

"Top Hashtag in Tweet by Salience" ise, çalışmada ulaşılan bir başka veridir. Salience, çıkıntı, belirti, dikkati çeken anlamlarına gelmektedir. Başka bir deyişle, bu analizde ön plana çıkan hashtagler de hesaplanmıştır. Bu bağlamda analizde genel olarak en çok kullanılan hashtagler şöyledir; #kırzincirleri, #yedidüvelgelsin, #a101, #zincirmarketterörü, #uçacaktıkçakıldık, #bim, #migros, #sokmarket, #kırzincileri, #şok. En sık kullanılan hashtaglar dışında gruplar bazında ön plana çıkan en önemli hashtagler ise şunlardır; #marketlerekayyum, #hdp, #cumhurittifakı, #oyununfarkındayız, #15temmuz, #zilletinkirlioyunları, #fetö. Hashtaglerde de görüldüğü kullanıcılar ana hatlarıyla; terör, ekonomi, teknoloji ve diğer nedenlerden ötürü kutuplaşmaktadırlar. "Top Words in Tweet by Salience" ise en sık kullanılan sözcükler anlamına gelmektedir. Bu bağlamda ön plana çıkan sözcükler şöyledir; muhalefet, game, bu, bir, ve, yok, de,

kırzincileri, cumhur, son. En sık kullanılan sözcükler dışında gruplar bazında ön plana çıkan en önemli kelimeler ise şöyledir; kale, yedidüvelgelsin, biz, kızdım, oy, yok, game, of, muhalefet, son, kale, cumhur, bor, ülke, 2022, katma, değer, fake, tt, tag, altın, varaklı, masa. Zira bu sözcüklerden bile "#game of muhalefet" ağındaki kutuplaşmayı ve ötekileşmeyi görmek mümkündür. Bir de "Top Word Pairs in Tweet by Salience" verileri vardır. Yani en sık kullanılan kelime çiftleri. En sık kullanılan kelime çiftleri ise şöyledir; game-muhalefet, son-kale, kale-cumhur, kızdım-oy, oy-yok, muhalefet-kırzincileri, Devlet-Bahçeli, cumhur-game, muhalefet-zincirmarketterörü, çok-büyük. En sık kullanılan sözcük çiftleri dışında gruplar bazında ön plana çıkan en önemli kelime çiftleri ise şöyledir; cumhur-yedidüvelgelsin, halk-kandırıldı, rterdogan-başkanım, market-terörünü, terörünü-bitirmek, kale-cumhur, halk-2023, 2022-bor, katma-değerini, ey-muhalefet, ne-yaparsanız, fake-tt, muhalefet-fake. Nitekim bu anahtar kelimelerin arka bahçesinde vatan haini ilan etme, terörle ilişkilendirme, ülkeyi yönetme yeteneğinden yoksun bulma, bot/sahte hesap iddiasında bulunma ve zincir market terörü yapmakla suçlamaya kadar çeşitli kutuplaşma konuları ve ötekileştirme görülmektedir. Ayrıca analizde varılan sonuçlardan Eigenvector Centrality, In-Degree, Out-Degree ve Betweenness Centrality değerleri ve betimsel analizleri en etkili aktörler bazında yankı fanusu kavramıyla ilgili dikkate değer sonuçlar vermektedir. Eigenvector Centrality ağırlığına göre en fazla etkileşim alan "t**********" adlı kullanıcının muhalefetin sonunun geldiğini iddia ettiği ve muhalifleri terör örgütleriyle iş birliği yapmakla suçladığı tweetlerinin yüksek bir etkileşim aldığı görülmektedir. Zira bu etkileşimde ağdaki diğer kullanıcıların çoğunluğunun "t**********" adlı aktörü onayladığı görülmektedir. Kullanıcılar "t**********" adlı aktörün tweetlerine sıkça "game of muhalefet" biçiminde yanıt vermektedirler. Ayrıca tıpkı "t**********" adlı aktörün söylemleri gibi onlarda muhalefet liderlerini, terör örgütleriyle iş birliği kurmakla suçlamaktadırlar. Dahası muhalefet liderleri; yalancı, iftiracı, kılıktan kılığa giren haysiyetsiz kişiler olarak kodlanmaktadırlar. Aynı zamanda kullanıcılar muhalefetin ekonominin kötü gidişatı konusunda da algı operasyonu yürüttüğünü iddia etmektedirler. "t**********" adlı aktörden giden ve ona gelen etkileşimlerin neredeyse tamamı birbirleriyle örtüşmektedir. Bu bağlamda #game of muhalefet ağında hem kutuplaşmanın olduğu hem de yankı fanusu etkisinin oldukça güçlü olduğu vurgulanabilir. In-Degree değerine göre ise en fazla etkileşimin (bağlantı) "@RTErdoğan" adlı hesaba geldiği

görülmektedir. Kullanıcılar "#game of muhalefet" diyerek Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın hesabını etiketlemişlerdir. In-Degree değeri ile Out-Degree değeri arasındaki farkın bu analizde oldukça fazladır. # game of muhalefet ağında maksimum In-Degree değeri 315, maksimum Out-Degree değeri ise 171 olarak bulunmuştur. Bu durum bu ağda etkileşimin oldukça aktif olduğunu göstermektedir. Ancak etkileşime yönelik bir söylem analizi yapıldığında ağda ayrımcı ifadelerin dolaştığı belirtilebilir. Nitekim "@RTErdoğan" hesabından #game of muhalefet ağına giden hiçbir bir ileti olmamasına rağmen, kullanıcılar Cumhurbaşkanını hesabını tweetlerine ilişik tutarak onu ağa dâhil etmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda atılmış olan yüzlerce tweet söz konusudur bu tweetlerin içeriğine bakıldığında ise kullanıcılar, son kale olarak Cumhur İttifakı'nı görmektedirler. Kullanıcılar tweetlerinde sıklıkla zincir market terörüne dikkati çekmektedirler. Bu terörün altında yatan nedenin muhalefet liderlerinin oyunu olduğunu da vurgulamaktadırlar. Dahası iktidar yanlısı kullanıcılar, muhalefet liderlerini vatan haini ve terörist ilan etmekte ve onların kan emici olduğunu belirtmektedirler. Bir başka değer olan In-Degree bağlamında atılan tweetlerde ise Millet İttifakı, *"şer ittifakı"* olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda da kullanıcılar sıkça *"game of muhalefet"* ya da "*GAME OF MUHALEFET ve Ali Cengiz oyunları"* diyerek ağı ötekileştirme ifadeleriyle örmektedirler. Sonuç olarak ağda "öteki" nin sesini işitmek neredeyse imkânsız halde gelmektedir. Bu açıdan benzer seslerin yankılanışı ise ancak yankı fanusu etkisiyle açıklanabilir.

Maksimum Out-Degree değeriyle ağ hakkında bilgi verilecek olursa; #game of muhalefet ağında bu değerin 171 olarak bulunduğu söylenebilir. Out-Degree değerine göre en fazla giden bağlantı "a**********" adlı hesaba olmuştur. Aynı zamanda Betweenness Centrality değerinde de "a**********" adlı aktör ön plana çıkmaktadır. Betweenness Centrality değeri yüksek olan bu aktörün ağdaki enformasyon merkezi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda "a**********" aktör, #game of muhalefet ağında bilgi merkezini, bilgi alışverişini ve iletişimi kontrol eden aktördür. "a**********" aktörün hesabından giden iletilerde muhalif liderler; terörle işbirliği kurmak, vatan hainliği yapmak, Atatürkçülüğü maske olarak kullanmak, Erdoğan düşmanlığı yapmak gibi konularda suçlanmaktadır. Bu durum toplumsal kutuplaşamaya neden olmaktadır. Out-Degree ve Betweenness Centrality değerlerine göre ön plana çıkan "a**********" adlı aktörün hesabına gelen etkileşime ilişkin tweetlerde kullanıcılar, ana aktörü destekler

nitelikte iletiler inşa ederek yankı fanusu etkisi oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda iktidar yanlısı kullanıcılar, muhalefet liderlerini, Atatürkçülük kisvesi altına sığınarak toplumu manipüle etmeye çalışmakla itham etmektedirler. Aynı zamanda muhalifler vatan haini ilan edilmekte ve aklını dış güçlere teslim etmiş basiretsiz kişiler olarak kavranmaktadır. Türkiye'nin bekası konusunda kaygı duyan kullanıcılar ülkenin bu bağlamda muhalefet liderlerine teslim edilemeyeceğinin altını çizmektedirler. Ayrıca muhalifler İslamofobik kişiler olarak anılmaktadırlar. Özetle, ağırlıklı olarak muhalefet liderleri; terör örgütleriyle iş birliği kuran, ülkeyi itibarsızlaştıran, Yunan tezlerini savunan, zillet ittifakı, riyakâr, şer ittifakı ve ikiyüzlü kişiler olarak varlık alanının dışına itilmek suretiyle ötekileştirilmektedir.

Son tahlilde; tüm analiz boyunca dikkati çeken temel konu ötekileştirme pratiklerinin hem iktidar yanlıları hem de muhalifler tarafından benzer söylemlerle gerçekleştirilmesidir. Analiz açısında bir diğer önemli konu iktidar yanlıların ağda safları sıkılaştırmak suretiyle farklıkları yok etmesidir. Muhalifler ağda sayıca az oldukları için safları da seyrek kalmaktadır; öyle ki, onlar tarafından gönderilen iletiler ağda neredeyse hiçbir hareketliliğe neden olmamaktadır. Bu durum yankı fanusu etkisiyle açıklanabilir, zira bilgi diyetine giren kullanıcılar yalnızca özdeş düşüncelerin izini sürmek suretiyle hizipleşmenin en somut örneğini sergilemektedirler. Foucault'nun meşhur sözünü bu bağlamda sıkça hatırlamak gerekmektedir: *"Bir yerde herkes birbirine benziyorsa orada kimse yoktur."* Nitekim #game of muhalefet ağında 20.135 içerik tespit edilmiş olmasına rağmen düşünce çeşitliliği açısından bu ağın zayıf olduğu tespit edilmiştir, ancak benzer düşüncelerle ötekileştirme pratikleri yapılması açısından ağın oldukça zengin olduğu söylenebilir. Dahası In-Degree değeri ile Out-Degree değeri arasındaki farkın bu analizde oldukça fazla bulunması ağın etkileşimin yoğun olduğu bir ağ olduğu sonucunu verse de enformasyonun kalitesine bakıldığında içeriklerin yakıcı ve yıkıcı bir dille inşa edildiği tespit edilmektedir. Nitekim Bruns yankı odası kavramının anlamına işaret etmekte, benzer tutum ve inançlara sahip kullanıcıların dışarıdan gelenleri yabancı kılmak suretiyle bağın organikliğinin arttırmasına dikkati çekmektedir. Bruns'un ifade ettiğine göre, katılımcılar arasındaki bağın organikliğinin kusursuz örüntüsünde (#game of muhalefet ağında olduğu gibi, grup içinde ne kadar çok bağlantı oluşturulur ve dışarıdakilerle ne kadar çok bağlantı kopartılırsa) dış görüşlerin ya da ötekilerin temsili o kadar azaltılır ve izole edilir. Bunun sonucunda da organik düşünceler daha da penetre

olarak dolaşıma girer ki, bu da yankı fanusu etkisinin oluşmasına neden olur (2017: 3). Yankı fanusu etkisinde olan kullanıcılar, rafine olmuş, görsel, işitsel ve yazılı iletilere maruz kalarak, tutum ve inançlarını yerle bir edecek, "öteki"nin mahalline girecek enformasyondan uzağa düşmektedirler. Bunun sonucunda da belki de hiç tanımadıkları "öteki"ni yakıcı, yıkıcı ve öğütücü söylemlerle kavramaktadırlar.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W. (2016). *Negatif Diyalektik.* (Çev. Şeyda Öztürk). İstanbul: Metis Yayınları.

Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği.* (Çev. Nihat Ülner ve Elif Öztarhan Karadoğan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Alankuş, S. (2008). "Türkiye'de 'Başka' Bir Demokrasi İçin, 'Başka' Bir Medya ve Habercilik", (Ed. İncilay Cangöz). *Uygun Adım Medya Bir Bilinç Körleşmesi.* (ss.177-227) içinde. Ankara: Ayraç Kitabevi Yayınları.

Arendt, H. (1978). *The Life of the Mind*. New York: A Harvest Book.

Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu.* (Çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.

Balkin, J. M. (2004). Digital speech and democratic culture: A theory of freedom of expression for the information society. NyuL rev., 79, 1.

Bauman, Z. (2011). *Postmodern Etik.* (Çev. Alev Türker). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2018). *Sosyolojik Düşünmek*. (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. ve Lyon, D. (2016). *Akışkan Gözetim* (2. Baskı). (Çev. Elçin Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. ve Tester, K. (2017). *Zygmunt Bauman ile Söyleşiler*. (Çev. Mesut Hazır). Ankara: Heretik Yayınları.

Beiser, F. (2019). *Hegel*. (Çev. Seçim Bayazit). İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Bektaş, A. (2018). *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Berktay, F. (2015). "Hannah Arendt: 'Çoğulluk, Yeryüzünün Yasasıdır'", (Ed. Meral Özbek). *Kamusal Alan*. (ss.707-712) içinde. İstanbul: Hil Yayın.

Binark, M. (2010). "Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi Ve Türetilmesi", (Der. Tuğrul Çomu). *Yeni Medyada Nefret Söylemi.* (ss. 11-53) içinde. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Binark, M. ve Bayraktutan, G. (2013). *Ayın Karanlık Yüzü: Yeni Medya ve Etik.* İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Boyne, R. (2016). *Foucault ve Derrida. Aklın Öteki Yüzü.* (Çev. İsmail Yılmaz). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Bruns, A. (2017). "Echo chamber? What echo chamber? Reviewing the evidence", In *6th Biennial Future of Journalism Conference*, September (FOJ17).

Bumin, T. (2019). *Hegel, Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefe.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Calin, R. ve Sebbah, F.D. (2011). *Lévinas Sözlüğü*. (Çev. Murat Erşen). İstanbul: Say Yayınları.

Capaldi, N. (2011). *John Stuart Mill.* (Çev. İsmail Hakkı Yılmaz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Castanet, H. (2017). *Lacan'ı Anlamak*. (Çev. Baturalp Aslan). İstanbul: Encore Yayınları.

Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi.* (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2006). *Kimliğin Gücü.* (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2008). "The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science,* 616(1), 78–93.

Chen, H. (2010) "Advertising And Generational Identity: A Theoretical Model", American Academy Of Advertising Conference Proceedings, 132-140.

Chomsky, N. (2013). *Medya Denetimi.* (Çev. Elif Baki). İstanbul: Everest Yayınları.

Cinelli, M., Morales, G. D. F., Galeazzi, A., Quattrociocchi, W., ve Starnini, M. (2021). "The Echo Chamber Effect On Social Media", *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(9).

Cohen, B.C. (1963). *The Press and Foreign Policy.* Princeton: Princeton University Press.

Connolly, W.E. (2020). *Kimlik ve Farklılık.* (Çev. Fermâ Lekesizalın). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Copleston, F. (2010). *Copleston Felsefe Tarihi.* (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.

Curran, (2014). "Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme", *Medya Kültür Siyaset*. (Der. Süleyman İrvan). (ss.135-191) içinde. Ankara: Pharmakon Yayınevi.

Çomu, T. ve Binark, M. (2013). "Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi", (Ed. Mahmut Çınar). *Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar Mecralar Tartışmalar.* (ss. 199-216) içinde. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.

Dacheux, É. (2012). "Kamusal Alan: Demokrasinin Anahtar Bir Kavramı", (Çev. Hüseyin Köse). *Kamusal Alan*. (Der. Éric Dacheux). (ss.13-27) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Dacheux, É. (2019). "Kamusal Alan, Kamu Yararı ve Medya", (Çev.Esra Keloğlu). *Kamusuz Yararlar Ülkesi*. *Sağ Popülist Siyaset Çağında Medya ve Kamu Yararı İlkesi*. (Der. Hüseyin Köse). (ss.79-102) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Dahlgren, P. (2012). "Kamusal Alan ve Medya: Yeni Bir Dönem mi?", (Çev. Hüseyin Köse). *Kamusal Alan.* (ss.45-58) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Deleuze, G. (2017). *Issız Ada ve Diğer Metinler. Metinler ve Söyleşiler 1953-1974.* (Çev. Ferhat Taylan, Hakan Yücefer). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Deleuze, G. (2019). *Foucault*. (Çev. Burcu Yalım ve Emre Koyuncu). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

Deleuze, G. ve Guattari, F. (1987). *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia.* (Çev. Brian Massum). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Deleuze, G. ve Guattari, F. (2000). *Kafka, Minör Bir Edebiyat İçin.* (Çev. Özgür Uçkan, Işık Ergüden). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Deleuze, G. ve Guattari, F. (2014). *Anti-Ödipus. Kapitalizm ve Şizofreni*. (Çev. Fahrettin Ege, Hakan Erdoğan, Mustafa Yiğitalp). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Dellaloğlu, B. F. (1998). "*Toplumsal"ın Yeniden Yapılanması. Habermas Üzerine Bir Araştırma.* Ankara: Bağlam Yayıncılık.

Derrida, J. (1999a). "Diffèrance", (Çev. Önay Sözer). *Toplum Bilim Dergisi Jacques Derrida Özel Sayısı*, ISSN- 1301-0468 (10), s. 49-61.

Derrida, J. (1999b). "Japon Bir Dosta Mektup", (Çev. Medar Atıcı ve Mehveş Omay). *Toplum Bilim Dergisi Jacques Derrida Özel Sayısı*, ISSN- 1301-0468 (10) , s. 185-188.

Derrida, J. (1999c). "Psyche, Ötekinin İcadı", (Çev. Melih Başaran). *Toplum Bilim Dergisi Jacques Derrida Özel Sayısı*, ISSN- 1301-0468 (10), s. 103-127.

Derrida, J. ve Dufourmantelle, A. (2020). *Davet. Konukseverlik Üstüne.* (Çev. Aslı Sümer). İstanbul: Metis Yayınları.

Descartes, R. (1998). *Söylem Spinoza İnceleme Leibniz Monadoloji*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.

Descartes, R. (2017). *Meditasyonlar, Metafizik Üzerine Düşünceler.* (Çev. Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Descartes, R. (2019). *Yöntem Üzerine Konuşma.* (Çev. Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Dirini, İ. ve Özsu, G. (2020). *Covid-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Medyada Nefret Söylemi Raporu*. Ankara: Alternatif Bilişim Derneği. "https://ekitap. alternatifbilisim. org/covid19-nefret-soylemi-raporu, erişim: 07.09.2020"

Dollé, J. P. (2013). "Fenomenolojinin Serüveni", (Çev. Kenan Sarıalioğlu). Kenan Sarıalioğlu (Der.), *Sartre. Felsefeye Adanmış Bir Yaşam* (ss. 87-91) içinde. İstanbul: Omnia Yayınları.

Druckman, J. N., Levendusky, M. S., ve McLain, A. (2017). "No Need to Watch: How the Effects of Partisan Media Can Spread via Interpersonal Discussions"*, American Journal of Political Science, 62(1), 99–112.*

Dutton, W. H., Reisdorf, B. C., Dubois, E., ve Blank, G. (2017). "Search and politics: The uses and impacts of search in Britain, France, Germany, Italy, Poland, Spain, and the United States", *Quello Center Working Paper*, 2944191.

Eagleton, T. (2015). *İdeoloji.* (Çev. Muttalip Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Encabo, M. N. (2014). "Gazetecilik Etiği ve Demokrasi", *Medya Kültür Siyaset*. (Der. Süleyman İrvan). (ss.347-361) içinde. Ankara: Pharmakon Yayınevi.

Erişirgil, M. E. (2006). *Descartes ve Kartezyenler*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Finlasyon, J.G. (2007). *Habermas.* (Çev. Talat Kılıç). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Foucault, M. (1993). *1970-1982 Ders Özetleri.* (Çev. Selahattin Hilav). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, M. (2006). *Deliliğin Tarihi*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitapevi.

Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi.* (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü.* (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar.* (Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2017). *Hapishanenin Doğuşu.* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitapevi.

Foucault, M. (2019). *Öznenin Yorumbilgisi. Collége de France Dersleri 1981-1982.* (Çev. Ferda Keskin). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Fraser, N. (2015). "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Var Olan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı", (Çev. Meral Özbek ve Cemal Balcı). *Kamusal Alan*. (Ed. Meral Özbek). (ss.103-132) içinde. İstanbul: Hil Yayın.

Gallacher, J. ve Bright, J. (2021). Hate Contagion: Measuring the spread and trajectory of hate on social media. "https://www.preprints.org/ , erişim: 25.08.2021"

Gillespie, M. A. (2019). "Heidegger'in Nietzsche'si", (Çev. Sadık Erol Er), *Heidegger'in Nietzsche'si* (ss. 38-50) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Glendinning, S. (2014). *Derrida.* (Çev. Nursu Örge). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Guess, A., Nyhan, B., Lyons, B., ve Reifler, J. (2018). "Avoiding The Echo Chamber About Echo Chambers", Knight Foundation, 2.

Gurevitch, M ve Blumler, J. G. (2014). "Siyasal iletişim Sistemlerinde Demokratik Değerler", *Medya Kültür Siyaset*. (Der. Süleyman İrvan). (ss.193-212) içinde. Ankara: Pharmakon Yayınevi.

Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı*. (Çev. Mustafa Tüzel). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Habermas, J. (2015). "Kamusal Alan", (Çev. Meral Özbek). *Kamusal Alan*. (Ed. Meral Özbek). (ss.95-102) içinde. İstanbul: Hil Yayın.

Habermas, J. (2018). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü.* (Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları.

Habermas, J. (2019). *"Öteki Olmak" "Öteki"yle Yaşamak. Siyaset Kuramı Yazıları.* (Çev. İlknur Aka). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hansen, M. (2015). "Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge'nin 'Kamusal Alan ve Tecrübe'si: Değişken Karışımlar ve Genişlemiş Alanlar" , (Çev. Meral Özbek). *Kamusal Alan*. (Ed. Meral Özbek). (ss.141-176) içinde. İstanbul: Hil Yayın.

Hardt, M. (2005). "Sivil Toplumun Çözülüşü", (Çev. Barış Başaran). *Gilles Deleuze'de Toplum ve Denetim* (ss.29-41) içinde. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Harel, D., & Koren, Y. (2000, September). A fast multi-scale method for drawing large graphs. In *International symposium on graph drawing* (pp. 183-196). Springer, Berlin, Heidelberg.

Heidegger, M. (2013). *Hümanizm Üzerine.* (Çev. Yusuf Örnek). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Heimsoeth, H. (2018). *Kant'ın Felsefesi*. (Çev. Takiyettin Mengüşoğlu). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Herman, E. S. ve Chomsky, N. (2017). *Rızanın İmalatı Kitle Medyasını Ekonomi Politiği.* (Çev. Ender Abadoğlu). İstanbul: bgst Yayınları.

Hess, A. (2017). "How to Escape Your Political Bubble for a Clearer View", *The New York Times*, *3*. "https://www.nytimes.com/2017/03/03/arts/the-battle-over-your-political-bubble.html, erişim: 01.06.2021"

Horkheimer, M. (1998). *Akıl Tutulması.* (Çev. Orhan Koçak). İstanbul: Metis Yayınları.

https://milletdergisi.chp.org.tr/viewer.aspx?file=https://cdn.chp.org.tr/MilletDergisi/PDF/millet_dergisi_troll_ozel.pdf (erişim 10.04.2022)

Hühnerfeld, P. (2006). *Heidegger Bir Filozof, Bir Alman*. (Çev. Doğan Özlem). İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Hyppolite, J. (2016). *Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar*. (Çev. Doğan Barış Kılınç). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

İzmir, M. (2019). *Öznenin Diyalektiği. Hegel Sartre ve Lacan.* Ankara: İmge Kitapevi.

Jalley, M. (2017). "Kant, Hegel ve Etik", (Çev. Hüsen Portakal). *Hegel ve Aydınlanma Yüzyılı* (ss. 133-148) içinde. İstanbul: Cem Yayınevi.

Jorgensen, R. F., ve Zuleta, L. (2020). "Private Governance of Freedom of Expression on Social Media Platforms: EU content regulation through the lens of human rights standards." *NORDICOM Review: Nordic Research on Media and Communication*, *41*(1), 51-68.

Kambouchner, D. ve Buzonz, F. (2012). *Descartes Sözlüğü*. (Çev. Murat Erşen). İstanbul: Say Yayınları.

Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi.* (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.

Kant, I. (1994). *Pratik Alkın Eleştirisi.* (Çev. Ioanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsun Akatlı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kant, I. (2019). *Bir Kant ve Felsefe Kuramı Klasiği. Yaşam Felsefesi.* (Çev. Kıvanç Kardeşler). Eskişehir: Dorlion Yayınları.

Kara, Z. (2013). "Bauman'ın İzinden: Metaformik Uğraklar", (Der. Zülküf Kara). *Bauman Sosyolojisi* (ss.13-38) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kartal, O. (2017). *Başkasının Politikası*. *Husserl, Heidegger, Levinas.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Kartarı, A. (2020). *Kültür, Farklılık ve İletişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Keane, J. (2010). *Şiddet ve Demokrasi.* (Çev. Meral Üst). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Keane, J. (2015). *Medya ve Demokrasi.* (Çev. Haluk Şahin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keyman, F. (2013). "Sunuş – Nefret Söylemi, Nefret Suçu, Demokrasi ve Birlikte Yaşama: Türkiye Örneği", (Ed. Mahmut Çınar). *Medya ve Nefret Söy*lemi *Kavramlar Mecralar Tartışmalar*. (ss.7-14) içinde. İstanbul: Hrant Dink Vakfı.

Kılıç, S. (2019). *Martın Heidegger'de Metafizik Fark Çoklukta Birlik.* Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Kovács, G., Alonso, P., & Saini, R. (2021). Challenges of Hate Speech Detection in Social Media. *SN Computer Science*, *2*(2), 1-15.

Köse, H. (2006). *İletişim Sosyolojisi Temel Kavramlar Antolojisi.* İstanbul: Yirmidört Yayınevi.

Köse, H. (2019). "Post-Gerçeklik Toplumunda Kamu Yararı: 'Baudrillard Etkisi' Ekseninde Bir İrdeleme"*, Kamusuz Yararlar Ülkesi*. *Sağ Popülist Siyaset Çağında Medya ve Kamu Yararı İlkesi*. (Der. Hüseyin Köse). (ss.237-276) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Küçükalkan, G. (2018). *Derrida ve Yapısöküm. Anlam-Haber-Söylem.* İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.

Kümbetoğlu, B. (2012). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. (3. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık

Lacan, J. (2013). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı. Seminer 11.Kitap.* (Çev. Nilüfer Erdem). İstanbul: Metis Yayınları.

Lasswell, H. D. (1948). "The structure and function of communication in society". *The communication of ideas*, *37*(1), 136-139.

Levinas, E. (2003). *Sonsuza Tanıklık.* (Çev. Medar Atıcı, Melih Başaran, Gaye Çankaya, Zeynep Direk, Erdem Gökyaran, Özkan Gözel, Cemalettin Haşimi, Umut Öksuzan, Ceylan Uslu, Hakan Yücefer). İstanbul: Metis Yayınları.

Levinas, E. (2012). "Emmanuel Levinas ile Söyleşi: Öteki, Ütopya ve Adalet", (Çev. Ayşen Arıöz). Özkan Gözel (Der.), *Levinas* (ss. 61-73) içinde. İstanbul: Say Yayınları.

Lévi-Strauss, C. (2016). *Irk, Tarih ve Kültür.* (Çev. Haldun Bayrı, Reha Erdem, Arzu Oyacıoğlu, Işık Ergüden). İstanbul: Metis Yayınları.

Lévi-Strauss, C. (2018a). *Uzaktan Yakından* (Çev. Haldun Bayrı). İstanbul: Metis Yayınları.

Lévi-Strauss, C. (2018b). *Ayın Öteki Yüzü. Japonya Üzerinde Yazılar.* (Çev. Barış Tut). İstanbul: Everest Yayınları.

Liu, X. and Fahmy, S. (2011). "Exploring The Spiral Of Silence In The Virtual World: Lndividuals Willingness To Express Personal Opinions In Online Versus Offline Settings", Journal *of Media and Communication Studies*, *3*(2), 45-57.

Loader, B. D. and Mercea, D. (2011). "Networking Democracy? Social Media Innovations and Participatory Politics", *Information, Communication and Society*, *14*(6), 757-769.

Lundby ve Ronning, (2014). "Medya-Kültür-İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanışı", *Medya Kültür Siyaset*. (Der. Süleyman İrvan). (ss.13-27) içinde. Ankara: Pharmakon Yayınevi.

Maccatrozzo, V. (2012). "Burst the filter bubble: using semantic web to enable serendipity", *In International Semantic Web Conference* (pp. 391-398). Springer, Berlin, Heidelberg.

Marcuse, H. (1990). *Tek Boyutlu İnsan.* (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.

Mattelart, A. ve Mattelart, M. (2017). *İletişim Kuramları Tarihi.* (Çev. Merih Zıllıoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.

May, T. (2017). *Deleuze. Bir Birey Nasıl Yaşayabilir?* (Çev. Sercan Çalcı). İstanbul: Kolektif Kitap.

Mayfield, A. (2007). *What is social media: an e-book*. http://wwww.icrossing.co.uk/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf, erişim: 29.01.22

McCormick, J.P. (2015). *Weber, Habermas ve Avrupa Devletinin Dönüşümü.* (Çev. Ferit Burak Aydar). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

McLuhan, M. ve Fiore, Q. (2012). *Medya Mesajı, Medya Masajıdır. McLuhan'ın İzinde Medyayı Anlama Kılavuzu.* (Çev. İlke Haydaroğlu). İstanbul: MediaCat Kitapları.

Mikics, D. (2019). *Jacques Derrida Kimdir? Entelektüel Bir Biyografi.* (Çev. Mustafa Bozkurt Gürsoy). Ankara: Fol Kitap.

Mill, J. S. (1977a). "Of True and False Democracy; Representation of All, and Representation of the Majority only", (Ed. John M. Robson, Toronto and Buffalo). *Collected Works of John Stuart Mill.* (Volume XIX, ss.448-466) içinde. Toronto: University of Toronto Press.

Mill, J. S. (1977b). "Of the Extension of the Suffrage", (Ed. John M. Robson, Toronto and Buffalo). *Collected Works of John Stuart Mill.* (Volume XIX, ss.467-481) içinde. Toronto: University of Toronto Press.

Mill, J. S. (2012). *Özgürlük Üzerine.* (Çev. Tuncay Türk). İstanbul: Oda Yayınları.

Narin, B. (2019). "Kendi Yararını Arayan Kamu: Yeni Medya Ekseninde Kamu Yararının Yeniden Tebarüz Edişi"*, Kamusuz Yararlar Ülkesi*. *Sağ Popülist Siyaset Çağında Medya ve Kamu Yararı İlkesi*. (Der. Hüseyin Köse). (ss.277-302) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Neumann, N. E. (1998). *Kamuoyu, Suskunluk Sarmalının Keşfi.* (Çev. Murat Özkök). Ankara: Dost Kitabevi.

Newman, S. (2014). *Bakunin'den Lacan'a Anti-Otoriteryanizm ve İktidarın Altüst Oluşu.* (Çev. Kürşad Kızıltuğ). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding From You.* New York: The Penguin Press.

Roudinesco, E. (2012). *Her Şeye ve Herkese Karşı Lacan.* (Çev. Nami Başer). İstanbul: Metis Yayınları.

Rousseau, J. J. (1991). *İtiraflar.* (Çev. Reşat Nuri Güntekin). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Sartre, J. P. (1997). *Varoluşçuluk.* (Çev. Asım Bezirci). İstanbul: Say Yayınları.

Sartre, J. P. (2008). *Bulantı.* (Çev. Selahattin Hilav). İstanbul: Can Yayınları.

Sartre, J. P. (2014). *Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi.* (Çev. Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen). İstanbul: İthaki Yayınları.

Sennett, R. (2016). *Kamusal İnsanın Çöküşü.* (Çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Slater, P. (1998). *Frankfurt Okulu.* (Çev. Ahmet Özden). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Soysal, A. (2018). *Heidegger'de Zaman Üzerine*. İstanbul: MonoKL Yayınları.

Sözen, E. (2019). *Kimlik. Demir Kafesten Plastiği.* İstanbul: Profil Kitap.

Spinoza, B. (2015). *Descartes Felsefesinin İlkeleri ve Metafizik Düşünceler.* (Çev. Çoşkun Şenkaya). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

Spurk, J. (2008). *Toplumsal Aklın Eleştirisi: Frankfurt Okulu ve Toplum Teorisi*. (Çev. lşık Ergüden). İstanbul: Versus Kitap.

Suler, J. (2005). "The Online Disinhibition Effect", *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 2(2), 184–188. doi:10.1002/aps.42

Tekinalp, Ş. ve Uzun, R. (2006). *İletişim Araştırma ve Kuramları*. İstanbul: Beta Yayınları.

Uldam, J. (2016). "Corporate Management Of Visibility And The Fantasy Of The Post-Political: Social Media And Surveillance", *New Media and Society*, 18(2), 201-219.

Weber, A. (2009). *Nefret Söylemi El Kitabı*. (Çev. Metin Çulhaoğlu). Strazburg: Avrupa Konseyi Yayınları.

Wolton, D. (2012). "Medyatik Kamusal Alanın Çelişkileri". Kamusal Alan (iç.). Der. Eric Dacheux. Çev. Hüseyin Köse. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 28-43.

Wright, E. (2002). *Lacan ve Postfeminizm*. (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: Everest Yayınları.

Yates, D. ve Paquette, S. (2011). "Emergency knowledge management and social media technologies: A case study of the 2010 Haitian earthquake", *International Journal of Information Management*, 31: 6- 13.

Yenişehirlioğlu, Ş. (2013). "Varlık Sorunsalı ve Jean-Paul Sartre", (Der. Kenan Sarıalioğlu). *Sartre. Felsefeye Adanmış Bir Yaşam* (ss. 190-203) içinde. İstanbul: Omnia Yayınları.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

"https://politecho.org/, erişim: 15.05.2021."

"https://www.facebook.com/, erişim: 15.05.2021."

"https://www.instagram.com/, erişim: 15.05.2021."

"https://www.pbs.org/newshour/economy/white-educated-and-wealthy-congratulations-you-live-in-a-bubble, erişim: 15.05.2021. "

"https://apps.apple.com/tr/app/read-across-the-aisle/id1189851891?l=tr, erişim: 28.05.2021."

"http://www.readacrosstheaisle.com/, erişim: 28.05.2021."

"https://www.escapeyourbubble.com, erişim: 04.07.2021."

"https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf, erişim: 28.09.2021."

"https://ifade.org.tr/reports/EngelliWeb_2020.pdf, erişim: 28.09.2021."

"https://www.politico.eu/article/fringe-social-media-telegram-extremism-far-right/, erişim: 30.01.2022."

"https://sozluk.gov.tr/ erişim: 07.06.2022."

"https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/17-isra-suresi, erişim: 07.06.2022."

"https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/enfal-suresi-8/ayet-1/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1, erişim: 07.06.2022."

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Bahar BALCI AYDOĞAN
Doğum Yeri ve Tarih	İSTANBUL/ 02.04.1990
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Bölümü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	**ULUSLARARASI BİLİMSEL TOPLANTILARDA SUNULAN VE BİLDİRİ KİTAPLARINDA (PROCEEDİNGS) BASILAN BİLDİRİLER:** Köse, H. & Balcı, B. (2016). "Representation of Death in War Photography and the Banalization of Death with Pornographic Perspective: Sample of Syrian Civil War" [Bildiri]. World LUMEN Congress, April 12-17, 2016, Romania: Iasi & Suceava. Yıldırım, B. ve Balcı Aydoğan B. (2018). 1. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Spor Ürinleri Markaları ile İlgili Reklamlarda Kadın İmgesinin İnşası" [Bildiri]. Uluslararası Beden Eğitimi, Spor, Rekreasyon ve Dans Kongresi, 26- 28 Nisan 2018, İstanbul: Maslak. Balcı, B. (2015). "Savaş Fotoğrafçılığı Bağlamında Ölüm ve Mahremiyet Ölü Bedenlerin Teşhiri ya da Medyanın "Ölü Seviciliği" [Bildiri]. Medya ve Mahremiyetin Sınırları Ulusal Sempozyumu, 16-18 Ekim 2013, (ss. 17-23), Erzurum.

	MAKALELER: Hüseyin, KÖSE., & BALCI, B. (2016). Sapkın Vizör: Medyada Ölümün ve Ölü Bedenlerin Görsel Temsili ve Suriye İç Savaşı Örneği. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (24), 55-78. Nargül, V. ve Balcı, B. (2016). Mizah, Kutsala Saygı, Dinî İnanç Özgürlüğü ve Hoşgörü Kültürü Bağlamında Charlie Hebdo Örneği. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *9*(9), 147-170. **ULUSAL/ULUSLARARASI KİTAPLARDAKİ BÖLÜMLER:** Köse, H. ve Balcı Aydoğan (2015). "Florian Masalları ya da Yalınkat Aklın Didaktizmi", (Der. Hüseyin Köse). *Skolastik Fantazya: Hayalden Endüstriye Popüler Kültür Odağında Masal Çözümlemeleri.* (ss. 330-344) içinde. İstanbul Ayrıntı Yayınları.
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Nişantaşı Üniversitesi Gazetecilik Bölümü Araştırma Görevlisi, 2015. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı Öğretim Görevlisi, 2018.
İletişim	
E-Posta Adresi	baharbalci@mu.edu.tr
Tarih	18.05.2022